

**Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет**

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 83

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
(протокол № 4 від 26 жовтня 2021 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: **Приходько Г. І.**, д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Алексєєв А. Я., д. філол. н., проф. (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро)
Бистров Я. В., д. філол. н., проф. (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ)
Бігунова Н. О., д. філол. н., проф. (Одеський Національний університет ім. І. І. Мечникова, м. Одеса)
Бретенє О., доктор наук за напр. соціолінгвістика та дидактика викладання французької мови, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Бурде Ж.-Ф., доктор наук за напр. лінгвістика та дидактика викладання мов, проф. (ЛеМан Університет, м. ЛеМан, Франція)
Волкова С. В., д. філол. н., проф. (Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ)
Галуцьких І. А., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Домброван Т. І., д. філол. н., проф. (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса)
Єнікєєва С. М., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Залужна М. В., к. філол. н. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя) – відповідальний редактор
Зацний Ю. А., д. філол. н., проф. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Іванченко М. Ю., канд. філол. н., доц. (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів)
Козлова Т. О., д. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Махачашвілі Р. К., д. філол. н., доц. (Київський університет ім. Бориса Грінченка, м. Київ)
Морошкіна Г. Ф., канд. філол. н., доц. (Запорізький національний університет, м. Запоріжжя)
Осовська І. М., д. філол. н., проф. (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці)
Смолєй М., д. філол. н., проф. (Університет Любляни, м. Любляна, Словенія)
Тараненко Л. І., д. філол. н., проф. (Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського, м. Київ)
Цапів А. О., д. філол. н., доц. (Херсонський державний університет, м. Херсон)
Ярослав'єне Ю., д. гуманіт. н. (Інститут литовської мови, м. Вільнюс, Литва)

Адреса редакційної колегії: 69002, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2, ауд. 324.
E-mail: editor@novafilolohiia.zp.ua. Веб-сайт збірника: <http://novafilolohiia.zp.ua>

Н72 Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 83. 288 с.
ISSN 2414-1135
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83>

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позицій новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку XXI століття. Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

Міжнародна індексація: Index Copernicus, ERIH PLUS.

УДК 80(082)

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. (додаток 1) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі філологічних наук (035 – Філологія).

ЗМІСТ

Алуєва А. <i>AZERBAIJANI POET AND PHILOSOPHER NIZAMI GANJAVI IN FRENCH LITERATURE</i>	9
Аніканова Л. О., Єнікєєва С. М. <i>СОЦІОЛІНГВАЛЬНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ БОРИСА ДЖОНСОНА</i>	16
Барташук О. Ю., Філінюк В. А. <i>ГРАМАТИЧНІ АРХАЇЗМИ В «ЕНЕЇДІ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В АСПЕКТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ</i>	24
Бережна М. В., Грецька Д. О. <i>ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ АНТОНОМАЗІЙ У РОМАНІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «КРАДІЙ ЧАСУ»</i>	33
Вислободська І. М. <i>ТИПИ ЗНАЧЕНЬ ПОСТПОЗИТИВА «UP» В АНГЛІЙСЬКОМУ ФРАЗОВОМУ ДІЄСЛОВІ «GO UP»</i>	40
Гнезділова Я. В. <i>РЕГУЛЯРНА ТА ДИСКУРС-СПЕЦИФІЧНА АНГЛОМОВНА МЕТАКОМУНІКАЦІЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ</i>	46
Гудманян А. Г., Баклан І. М. <i>ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ ГАЛУЗІ «МОДА»</i>	52
Гура Н. П., Галахова М. О. <i>НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЇЇ МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В РОМАНІ Д. КЕЛЬМАНА «ОБМІРЮВАННЯ СВІТУ»</i>	59
Демчук Н. М. <i>СИНОНІМІЧНІСТЬ ЯК ОДНА З ХАРАКТЕРИСТИК ТЕРМІНОСИСТЕМИ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ</i>	65
Ділай І. П., Ділай М. П. <i>КОГНІТИВНА КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ</i>	71
Iegorova A. V. <i>COGNITIVE ASPECTS OF NATURAL NARRATIVE DISCOURSE PRODUCTION AND COMPREHENSION</i>	79
Журкова О. Л. <i>СЛОВОСКЛАДАННЯ ТА СЛОВОЗЛИТТЯ ЯК СПОСОБИ УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ</i>	85
Ізотова Н. П. <i>ЛІНГВОРИТОРИКА ДІАЛОГУ В НАРАТИВІ: ІГРОВІ ЕФЕКТИ</i>	91
Іщук А. А. <i>ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНОГО ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ</i>	99
Камінська М. О. <i>ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ</i>	105
Кінащук А. В. <i>АКТАНТИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ПРЕДИКАТИВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВИЯВУ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ</i>	112
Ковтун А. А. <i>МЕТАФОРОТВОРЕННЯ І РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРИАН ХХ СТ.</i>	120
Козелко І. Р. <i>ФОНЕТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У «КОРОТКІЙ ГРАМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» (1906 РІК) П. ЗАЛОЗНОГО</i>	126
Кокнова Т. А. <i>СВОЄРІДНІСТЬ АВТОРСЬКОГО ПОЕТОНІМІКОНУ В КАЗКАХ ДЖ. РОЛІНГ ТА П. ТРЕВЕРС</i>	132

Кравченко Я. П. <i>ХАРАКТЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАСОБІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В УКРАЇНОМОВНИХ І РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ С. ЛЕМА «СОЛЯРС»</i>	138
Курбатова Т. В., Ліхошерст О. Г. <i>ПОНЯТІЙНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ ПОЛІТИКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ</i>	145
Куспіль Н. Б., Саноцька Л. Г. <i>ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСІВНОСТІ У ТЕКСТІ РЕКЛАМИ</i>	151
Куцак Г. М. <i>РОЛЬ СЛОВОТВОРЧИХ ФОРМАНТІВ В ОНОМАСІЙНІЙ ПАРАДИГМІ</i>	161
Маріна О. С. <i>ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНІХ ФОРМ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ</i>	168
Мельничук О. Д. <i>АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ ЯК ТЕОРІЙ КАТЕГОРІЙНОЇ ПОДІБНОСТІ</i>	175
Мироненко О. В. <i>ЕКСПЛІКАЦІЯ ЛЕКСИЧНО ТА СЕМАНТИЧНО ОКАЗІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ З КОНОТАТИВНИМ УВИРАЗНЕННЯМ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ</i>	181
Москалюк О. В., Ківенко І. О. <i>НОМІНАЦІЯ ПОДЯКИ В АВТОРСЬКОМУ КОМЕНТАРІ ТА ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ</i>	186
Ostapenko S. A. <i>TRANSPOSITION APPLICATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF "IVANHOE" BY WALTER SCOTT</i>	195
Пежинська О. М. <i>ФРАНЦУЗЬКІ ВЛАСНІ НАЗВИ-АНТРОПОНІМИ З ПОЗИЦІЇ ЗМІСТУ, ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ</i>	200
Петренко Є. М. <i>КОЛОКАЦІЇ З КОМПОНЕНТОМ «РОЗПАЧ» В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ І ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ</i>	208
Потапенко С. І. <i>ПУБЛІКАЦІЯ «ПРО ІСТОРИЧНУ ЄДНІСТЬ РОСІЯН ТА УКРАЇНЦІВ» У ЛІНГВОРИТОРИЧНОМУ РАКУРСІ</i>	213
Присташ А. А. <i>СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРАБІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕСПІВІВ АРАБСЬКИХ КАЗОК «КОВАЛЬ БАССІМ», «АБУ-КАСИМОВІ КАПЦІ»)</i>	222
Рудик І. М. <i>РОЗШИРЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У 2020 РОЦІ</i>	230
Семеніст І. В., Махачашвілі Р. К. <i>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА МАТЕРІАЛІ ГЛОБАЛІЗОВАНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА СХІДНИХ МОВ)</i>	235
Ситник І. В. <i>ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС У ТИПОЛОГІЇ ДИСКУРСУ</i>	244
Талавіра Н. М. <i>РІЗДВЯНЕ ЗВЕРНЕННЯ БРИТАНСЬКОЇ КОРОЛЕВИ У 2020 РОЦІ В НОВИНИХ СТАТТЯХ: МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ</i>	251
Федоренко С. В., Бернадіна А. В. <i>ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФАХОВОЇ МОВИ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)</i>	257

Черняк О. П., Петровська Н. М. <i>РОБОТА НАД ПЕРЕКЛАДОМ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ</i>	263
Шайнер І. І. <i>ОСНОВНІ РИСИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ БРИТАНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ</i>	270
Швецова І. В. <i>ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ПЕДАГОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ</i>	276
Шмілик І. Д. <i>КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ ВАРІАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ</i>	282

CONTENTS

Alyeva A. <i>AZERBAIJANI POET AND PHILOSOPHER NIZAMI GANJAVI IN FRENCH LITERATURE</i>	9
Anikanova L. O., Yenikeyeva S. M. <i>SOCIOLINGUAL AND LINGUOPRAGMATIC PARAMETERS OF BORIS JOHNSON'S SPEECH BEHAVIOR</i>	16
Bartashuk O. Yu., Filiniuk V. A. <i>GRAMMATICAL ARCHAISMS IN IVAN KOTLIAREVSKYI'S "ENEIDA" IN THE ASPECT OF THE HISTORY OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE</i>	24
Berezhna M. V., Hretska D. O. <i>THE PECULIARITIES OF CREATION AND TRANSLATION OF PROPER NAMES IN THE NOVEL THIEF OF TIME BY TERRY PRATCHETT</i>	33
Vyslobodska I. M. <i>TYPES OF MEANINGS OF THE POSTPOSITION "UP" IN THE ENGLISH PHRASAL VERB "GO UP"</i>	40
Gnezdilova Ya. V. <i>REGULAR AND DISCOURSE-SPECIFIC ENGLISH METACOMMUNICATION: PROBLEM STATEMENT</i>	46
Gudmanian A. G., Baklan I. M. <i>LEXICO-SEMANTIC ASPECTS OF GERMAN NEOLOGISMS TRANSLATION IN THE FIELD OF 'FASHION'</i>	52
Gura N. P., Halakhova M. O. <i>NATIONAL IDENTITY AND ITS LINGUISTIC REPRESENTATION IN D. KEHLMANN'S NOVEL "MEASURING THE WORLD"</i>	59
Demchuk N. M. <i>SYNONYMY AS ONE OF THE CHARACTERISTICS OF THE TERMINOLOGICAL SYSTEM OF MARKETING ACTIVITY IN THE FRENCH LANGUAGE</i>	65
Dilai I. P., Dilai M. P. <i>COGNITIVE CORPUS LINGUISTICS: THE CURRENT STATE AND PROSPECTS</i>	71
Igorova A. V. <i>COGNITIVE ASPECTS OF NATURAL NARRATIVE DISCOURSE PRODUCTION AND COMPREHENSION</i>	79
Zhurkova O. L. <i>WORD COMPOUNDING AND WORD BLENDING AS WAYS OF FORMATION OF THE COVID-19 PANDEMIC NEOLOGISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE</i>	85
Izotova N. P. <i>LINGUISTIC RHETORIC OF DIALOGUE IN NARRATIVE: LUDIC EFFECTS</i>	91
Ishchuk A. A. <i>FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH-LANGUAGE TRAVEL DISCOURSE</i>	99
Kaminska M. O. <i>FUNCTIONAL THEORIES OF TRANSLATION</i>	105
Kinashchuk A. V. <i>ACTANTS OF THE THEMATIC GROUP OF PREDICATES TO DEFINE IRRATIONAL STATE DEMONSTRATION IN THE UKRAINIAN, ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES</i>	112
Kovtun A. A. <i>METAPHOR-MAKING AND RELIGIOUS VOCABULARY IN 20TH CENTURY UKRAINIAN DIASPORA FICTION</i>	120
Kozelko I. R. <i>PHONETICAL TERMINOLOGY IN P. ZALOZNY'S "SHORT GRAMMAR OF THE UKRAINIAN LANGUAGE" (1906)</i>	126

Koknova T. A. <i>THE ORIGINALITY OF THE AUTHOR'S POETONYMICON IN THE FAIRY TALES OF J. ROWLING AND P. TRAVERS</i>	132
Kravchenko Ya. P. <i>THE NATURE OF PSYCHOLOGICAL ANALYSIS TRANSFORMATION MEANS IN UKRAINIAN-LANGUAGE AND RUSSIAN-LANGUAGE TRANSLATIONS OF S. LEM'S NOVEL "SOLARIS"</i>	138
Kurbatova T. V., Likhosherst O. H. <i>NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT POLITICS WITHIN THE MODERN ENGLISH-SPEAKING WORLDVIEW</i>	145
Kuspis N. B., Sanotska L. G. <i>LEXICO-STYLISTIC MEANS OF VERBALIZATION OF THE EXPRESSIVENESS IN THE TEXT OF ADVERTISING</i>	151
Kutsak H. M. <i>THE ROLE OF WORD-FORMING FORMANTS IN THE ONOMASIOLOGICAL PARADIGM</i>	161
Marina O. S. <i>INTERMEDIALITY OF ARTISTIC FORMS IN CONTEMPORARY ANGLOPHONE POETIC DISCOURSE</i>	168
Melnychuk O. D. <i>ASPECTS OF CONCEPTS ORGANIZATION AS THEORIES OF CATEGORIES SIMILARITY</i>	175
Mironenko O. V. <i>EXPLICATION OF LEXICALLY AND SEMANTICALLY OCCASIONAL NOUNS WITH CONNOTIVE EXPRESSION IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN PRESS</i>	181
Moskaliuk O. V., Kivenko I. O. <i>NOMINATION OF GRATITUDE IN AUTHOR'S COMMENTARY AND PERSONNAGE'S SPEECH</i>	186
Ostapenko S. A. <i>TRANSPOSITION APPLICATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF "IVANHOE" BY WALTER SCOTT</i>	195
Pezhynska O. M. <i>FRENCH PROPER NAMES-ANTHROPONYMS FROM THE CONTENT, FORM, AND FUNCTIONS POINTS OF VIEW</i>	200
Petrenko Ye. M. <i>COLLOCATIONS WITH THE "DESPAIR" COMPONENT IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES AND SOME PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION</i>	208
Potapenko S. I. <i>"HISTORICAL UNITY OF RUSSIANS AND UKRAINIANS" PUBLICATION FROM RHETORICAL PERSPECTIVE</i>	213
Prystash A. A. <i>STYLISTIC FEATURES OF THE ARAMISMS USE IN WORKS OF I. FRANKO (BASED ON INTERPRETATIONS OF ARABIC FAIRYTALES "KOVAL BASSIM" AND "ABU-KASYMOVI KAPTSI")</i>	222
Rudyk I. M. <i>2020 VOCABULARY EXPANSION IN MODERN ENGLISH</i>	230
Semenist I. V., Makhachashvili R. K. <i>THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDY OF THE INNOVATIVE EDUCATIONAL COMMUNICATION IN THE DIGITAL REALM (BASED ON GLOBALIZED EUROPEAN AND ASIAN LANGUAGES)</i>	235
Sytnyk I. V. <i>PEDAGOGICAL DISCOURSE IN DISCOURSE TYPOLOGY</i>	244
Talavira N. M. <i>REPRESENTING QUEEN ELIZABETH II'S CHRISTMAS ADDRESS 2020 IN NEWS TEXTS: TRANSFORMATION MODELS</i>	251

Fedorenko S. V., Bernadina A. V. <i>GENERAL CHARACTERISTICS OF THE PROFESSIONAL LANGUAGE OF THE MILITARY SPHERE (ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE)</i>	257
Cherniak O. P., Petrovska N. M. <i>WORK ON ADVERTISING TEXTS TRANSLATION</i>	263
Shainer I. I. <i>KEY FEATURES OF THE LEXICAL-SEMANTIC SPACE OF BRITISH MILITARY FICTION PROSE TEXTS OF THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY</i>	270
Shvetsova I. V. <i>FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE: PEDAGOGICAL AND LINGUISTIC ASPECTS</i>	276
Shmilyk I. D. <i>CRITERIA FOR DETERMINATION OF MORPHOLOGICAL VARIABILITY IN UKRAINIAN LINGUISTICS</i>	282

UDC 811.1/2

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-1>

AZERBAIJANI POET AND PHILOSOPHER NIZAMI GANJAVI IN FRENCH LITERATURE

Alyeva A.

*Doctor of Philosophy on Philology,
Associate Professor at the Department of French
Ganja State University
Hatai str., 87, Ganja, Azerbaijan
orcid.org/0000-0002-0163-7383
aygun.alizade1985@yahoo.tr*

Key words: *Nizami Ganjavi, "Achaean", organization "Wearing wooden shoes", Voltaire, L. Aragon.*

The purpose of the article is to substantiate the relevance of Nizami Ganjavi's work for all times with new facts, as well as to analyze the works written as a result of Nizami's influence on European literature and to present the attitude of Western, especially French writers to the works of the great Azerbaijani poet.

The article examines the history of the study of the works of the Azerbaijani poet and philosopher Nizami Ganjavi in Europe and its impact on Western literary criticism, especially French literature. This article has been developed in two directions. The first direction is informative information about Nizami Ganjavi's sources reflected in French literary criticism in the XVII–XX centuries, and the second direction is the study of the influence of Nizami Ganjavi's works on French literature.

Methodology and methods used: General scientific methods – analysis, scientific objectivity, comparative analysis, complex research of facts and information, historical-literary approach methods were used in the research of the researched problem, theoretical generalizations on important aspects of the problem were made.

The main scientific innovations: The article presents the unexplored effects of Nizami Ganjavi's work on Western literature with concrete examples, and analyzes valuable literary examples created as a result of the influence of European literature on French literature, the avant-garde branch.

The results of the study:

- As a result of research, new facts from European literature have shown once again that the poems of the poet, known for his unique work from East to West, will always remain relevant as a pearl of thought and word, and over the years will become a common literary treasure of all nations.
- The main result of the research was to enrich the influence of Nizami Ganjavi's work on European, especially French literature, with new facts.
- One of the main results of the research was the discovery of new objects of analysis and comparison for researchers of Nizami Ganjavi's works.

АЗЕРБАЙДЖАНСЬКИЙ ПОЕТ І ФІЛОСОФ НІЗАМІ ГЯНДЖАВІ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Алієва А.

*доктор філософії з філології,
доцент французького факультету
Гянджинський державний університет
вул. Хатаї, 87, Гянджа, Азербайджан
orcid.org/0000-0002-0163-7383
aygun.alizade1985@yahoo.tr*

Ключові слова: *Нізамі Гянджеві, «Ахейці», організація «Носіння дерев'яного взуття», Вольтер, Л. Арагон.*

Мета статті – обґрунтувати актуальність творчості Нізамі Гянджеві на всі часи новими фактами, а також проаналізувати твори, написані в результаті впливу Нізамі на європейську літературу, висвітлити світогляд західних, особливо французьких, літератур на твори великого азербайджанського поета.

У статті розглядається історія вивчення творчості азербайджанського поета й філософа Нізамі Гянджеві в Європі, його вплив на західну літературну критику, особливо на французьку літературу. Стаття розроблена у двох напрямках. Перший напрям – це загальна інформація про джерела Нізамі Гянджеві, відображена у французькій літературній критиці в XVII–XX століттях, а другий напрям – вивчення впливу творів Нізамі Гянджеві на французьку літературу.

Використовувані методологія й методи. При вивченні досліджуваної проблеми використовувалися загальнонаукові методи – аналіз, наукова об'єктивність, порівняльний аналіз, комплексне дослідження фактів та інформації, методи історико-літературного підходу, зроблені теоретичні узагальнення з важливих аспектів проблеми.

Основні наукові інновації. У статті на конкретних прикладах представлено недосліджені аспекти впливу творчості Нізамі Гянджеві на західну літературу, а також проаналізовано цінні літературні приклади, створені в результаті впливу європейської літератури на французьку літературу, гілку авангарду.

Результати дослідження:

- у результаті дослідження нових фактів із європейської літератури виявили, що вірші поета, відомого своєю унікальною здатністю зі Сходу на Захід, завжди залишатимуться актуальними як перлина думки і слова, з роками стануть загальним літературним надбанням усіх народів;
- головним результатом дослідження стало збагачення новими фактами впливу творчості Нізамі Гянджеві на європейську, особливо французьку, літературу;
- одним із головних результатів дослідження стало відкриття нових об'єктів аналізу й порівняння для дослідників творів Нізамі Гянджеві.

Tasks, subject, object, prospects for further research

Introduction (problem statement). Nizami Ganjavi, a great Azerbaijani poet and thinker, is one of the rare personalities who opened a new page in the annals of human artistic thought. The creativity of this great master of words and ideas, who lived and created in

Azerbaijan's city Ganja, has been constantly expanding his arena of influence for nine centuries. Nizami Ganjavi's famous "Khamsa" stands at the peak of world poetic and philosophical thought. Nizami Ganjavi's work, the idea of which is to build a just and diligent society, freedom of speech and equality of people, retains its rightful place among the rare pearls of world literature.

By the order of the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev dated January 5, 2021, 2021 was declared the “Year of Nizami Ganjavi”, the 880th anniversary of the birth of the great thinker and poet was celebrated in Azerbaijan and other countries.

It should be noted that in European literary criticism, Eastern themes have always been addressed, and interest in Nizami Ganjavi’s work has a special place.

The purpose of the article is to substantiate the relevance of Nizami Ganjavi’s work for all times with new facts, as well as to analyze the works written as a result of Nizami’s influence on European literature and to present the attitude of Western, especially French writers to the works of the great Azerbaijani poet.

Research task:

1. Explore new facts from European literature related to the work of Nizami Ganjavi, show that the poems of the poet, known for his unique work from East to West, will always remain relevant as a pearl of thought and word, and over the years will become a common literary heritage of all peoples;

2. To present in the study of new facts the facts that influenced European literature;

3. To open new objects of analysis and comparison for researchers of Nizami Ganjavi’s works.

The object of the research is the creative activity of Nizami Ganjavi, **the subject** is the history of the study of his work in Azerbaijan and Europe, his influence on Western literary criticism, especially on French literature.

Presentation of the main material: The researches of Azerbaijani literary critics studying the works of Nizami Ganjavi in French literature give grounds to say that the first European orientalist engaged in the life and work of Nizami Ganjavi were the French.

Research shows that in the XVII century, Barthelemy d’Herbello (1625–1695) in his book “Oriental Library” about the peoples of the East, provided the first information about Nizami Ganjavi to the French literary community. This unfinished work was completed by Antoine Gallan (1646–1715), and the author later provided more information about Nizami’s work in his Anthology of the East.

I.L. Clerembol, an orientalist who lived in the 18th century, translated Nizami Ganjavi’s poem “Seven Beauties” into French in 1741.

In nineteenth-century France, the study of Oriental subjects, especially oriental literature and the works of its prominent representatives, was considered such an influential field of study that famous figures of all time in French literature, such as Victor Hugo and Alfonso de Lamartine, also created significant literary examples. It was during these years that Sylvester de Sasi

(1758–1838), who headed the Arabic and Persian departments of the School of Oriental Languages in Paris, published in 1769 the Library of Modern Classics, his student Jules Mol (1800–1876) in their articles further expanded the information about Nizami Ganjavi in the French society. Later, Jean Darmstetter (1849–1894), a teacher of Persian at the Higher School of Scientific Research in Paris, wrote The Origin of Persian Poetry, Lucien Bouva (1872–1942) wrote Persian Poetry, and Alfons Russo (1820–1870) wrote Oriental Parnas or Ancient and a Historical Dictionary of Modern Oriental Poets and shared their thoughts on Nizami Ganjavi’s work with French readers. Beginning in the early 19th century, the Paris-based Journal of Asia and Rovu du Monde Muzulman paid special attention to Nizami Ganjavi’s propaganda, taking into account the French elite’s interest in Oriental literature, Various issues of these journals included articles by Alfonse Russo (1820–1870), Theophilus Gauthier (1811–1872), and Franchois Charmouille (1793–1868), who translated part of the Alexandria into French in 1829, about the work of Nizami Ganjavi. These articles assess the advantages and importance of the poet’s ideas and progressive worldviews in the thirteenth century.

Prominent representatives of twentieth-century French literature Henri Masse (1886–1969) and Louis Aragon (1897–1982) tried to present to the French the importance of national and international motives of the great Azerbaijani poet and philosopher. Henri Masse translated the poet’s poems “Khosrov and Shirin” and I. Clerembol “Seven beauties” into French.

Speaking about the attitude to Nizami Ganjavi’s work in French literature, it is necessary to mention the monograph “Oriental Literature” by Louis Aragon, one of the most famous representatives of French literature of the XX century. L. Aragon dedicated a section of this work to “Nizami Ganjavi”. First of all, it should be noted that the French writer, unlike most of his compatriots, introduces Nizami to French readers as an Azerbaijani poet. Even Louis Aragon writes that “the people who gave humanity a genius like Nizami Ganjavi (grandson of Ilyas Yusif oglu Zaki Muayyaddin) deserve all respect. Nizami’s “Khamsa” is more widespread in the world than poems written in Latin and Greek” [4, p. 96].

It should be noted that the study of the question of the social and literary environment in which Nizami grew up was also of interest to French writers and researchers. Louis Aragon writes that Nizami’s work was formed in the rich historical and literary environment of Ganja, a great cultural city, one of the important centers of the East at that time. The author rightly points out that the Atabey-Jahan Pahlavan, Gizil Arslan, Nasraddin Abubakr, who

ruled in Azerbaijan in the 12th century, and the social environment they created favorable conditions for the Azerbaijani renaissance, all of which are reflected in Nizami's work [4, p. 97].

Based on the introduction written by Y. E. Bertels to Nizami's "Khamsa" in 1946, Louis Aragon says that Nizami was in close contact with the "Achaean Brotherhood" society operating in Ganja in his time. Commenting on the history of Azerbaijan in the 12th century, Aragon writes, "In the words of Gustave Cohen in the 12th century in France, while medieval literature was young, in the 12th century in Azerbaijan such works of art emerged that now form the basis of a flourishing literature" [4, p. 101].

Through this work by Louis Aragon, we meet Nizami's French contemporaries, Alexander de Bernay, Lambert Le Tor, Bernouis de Narmand, Marie de France and Jean Bodel Arras. In this work, L. Aragon talks about their spiritual closeness to Nizami and notes that just as Nizami was a member of the organization of Axis, his French contemporaries were members of the organization "Wearing wooden shoes" similar to the organization of "Achaean" [4, p. 101].

Aragon concludes that the twelfth century was a century of renaissance in the literary, artistic and philosophical thought of the Azerbaijani people. At that time, such genius works were created in Azerbaijan that in the following centuries they amazed their readers with their perfection and mastery.

L. Aragon writes about Nizami's nationality: "Of course, the Persians, who denied the existence of the Tajik nation, considered him a Persian poet. Even in Russia until October 1917, this legend was accepted. In fact, Nizami was a Ganja Turk" [5, p. 163].

What distinguishes Louis Aragon from other French writers is that he also included masters of oriental literature who tragically lost their lives. In his work "Poets", published in Paris in 1960, the poet recited the death scenes of Imadeddin Nasimi and Musa Jalil and regretted their untimely death [1].

The question may be asked, why did we focus so much on the issue of interest in the works of Nizami Ganjavi in French literature? I think it is necessary to highlight the most important points whenever possible.

The main reason for the interest in Nizami Ganjavi's work in French literature is that the issue does not end only with the attitude of French orientalist, writers and poets to the work of the great Azerbaijani thinker. Nizami's works had a strong influence on the literature of European countries, as well as on its vanguard French literature, and under this influence valuable literary examples on the subject of the East appeared in both European and French literature. It is necessary to refer to some facts to substantiate the opinion.

When talking about oriental themes reflected in French literature or the influence of these themes on French literature, it is necessary to give information about the French orientalist Peti de La Croix.

Azerbaijani researcher A. Sarkaroglu writes that the French orientalist Peti de La Croix (1622–1695) collected many manuscripts with a deep interest in the East, and became famous in Europe as the author of the "French-Turkish" and "Turkish-French" dictionaries. The son of the researcher, François de La Croix (1653–1713), also studied oriental studies under the influence of his father, and became famous in France in the 17th century as an orientalist [8, p. 313].

In the literary samples collected and published by Peti de La Croix, he tried to present to the French reader the excerpts from Nizami Ganjavi's poems in various forms. He published "Turkish Tales" in 1707, and "Iranian Tales" in Paris between 1710 and 1712 under the title "A thousand and one days", the fourth of which consists of the story "Good and Evil" in Nizami Ganjavi's poem "Seven beauties" [8, p. 314].

Although it is not yet clear whether the fairy tale "A Thousand and One Days", a valuable literary example of the East, was translated into French by Peti de La Croix (1622-1695) or his son François Peti de La Croix (1653–1713), but it is true that this publication contains a story from Nizami Ganjavi's poem "Seven Beauties".

The influence of the story "Good and Evil" in Nizami's poem "Seven Beauties", translated from Peti de La Croix's fairy tales "A Thousand and One Days", also affects the novel "Envious" in Voltaire's story "Zadiq or Tale". It is clear from Asgar Zeynalov's monograph "In the Works of Eastern Voltaire" that Arimaz is looking for an opportunity to destroy Zadiq, just as he seeks an opportunity to destroy good and evil. Finally, the moment they have been waiting for arrives. One contains water and the other a piece of paper. Evil brings out the eyes of Good in the name of giving water. Arimaz puts his opponent in a difficult situation by taking a piece of paper torn by Zadiq and giving it to the king. But the end of the story and the novel ends with the victory of the good force. Fate saves them both and defeats the forces of evil. Researchers have shown that if Good is saved by a living human being, a parrot who finds the second piece of paper and saves Zadiq [11, p. 73].

The novella "Riddle" also shows the influence of the tale told by the Slavic beauty in Nizami's poem "Seven Beauties". The monograph "In the works of Eastern Voltaire" also emphasizes the closeness of this image in Nizami's works in the novel "Dog and horse" in "Zadiq or Tale". However, the researcher also notes that in his opinion, this story (Bahram's sitting in the red dome on Saturday and the legend of the daughter of the fourth climate king) is closely related to the short story "Riddle". If in the novel

the questions and answers are naturally expressed in words, in the “Seven beauties”, as the literary critic A. Agayev said, it is expressed by visual means. In Voltaire’s novel “The Riddle”, the Great Mag asks: What is it that is taken without gratitude, how much is used without knowing, where it is given to someone else without knowing where it is, and disappears without knowing? “Everyone says his own word. Only Zadiq states that this is life” [10, p. 90].

Nizami states that the girl sends two earrings to the boy. The boy adds three and returns. The meaning of this will be revealed later. “I explained to him that life is two days, understand”. He added three to the two and said: “Even if it is five, it passes quickly” [12, p. 36].

But there is a difference between Nizami’s story in *The Seven Beauties* and Voltaire’s *Riddle*. The main difference here is that in Voltaire’s answer to the question is incorrect, but nothing happens. In contrast, if the answers to the questions in “Seven Beauties” are incorrect, the “heroes” give their lives in the way of the girl they love, and their heads hang from the city gates. It should be noted that Voltaire became acquainted with Nizami’s story through “*Thousand and One Day Tales*” translated into French by Petit de La Croix or Clerombl.

Nizami’s plots did not pass unnoticed to dramaturgy of the European literature in the 18th century. Research shows that the French were the first to create a play based on Nizami’s motives. It is written on the 1993 page of the book “*One Hundred Opera*” published by the “*Music*” publishing house in St. Petersburg: “Turandot’s plot is given in the poem of the 12th century Azerbaijani poet Nizami. Nizami’s plots are also reflected in the book “*Iranian Tales*” compiled by various European countries in the XVIII century” [8, p. 316].

One of the French artists who appealed to Nizami’s work was Alain Rone Lesage (1668–1747). Alain Rone Lesage wrote the short story “*Good and Evil*” for the opera “*Princess of China*” of the fourth novella “*Seven Beauties*”, published as a fairy tale by Nizami in the book “*Fairy Tales of Iran*” by François Petit de La Croix. This fact leads to the conclusion that Lesage wrote the above-mentioned opera texts directly using Nizami’s “*Seven Beauties*”. The opera was performed in 1723 at the French Comedy Theater in Paris [8, p. 316].

It should be noted that Nizami’s plots, which first appeared on the French stage, later found their way to the Italian and German scenes. Italian playwright Carlo Gotzi has published a collection of “*Tales for the Theater*” and “*Turandot*”, German poet and playwright Y.H.F. Schiller wrote “*Prince of Turandot*” as Alain Rone Lesage on the basis of the fairy tale “*Good and Evil*” in Ganjali Nizami’s “*Seven Beauties*” [8, p. 316].

Louis Aragon is one of the French writers who studied the works of Nizami Ganjavi and used them in his works. Her “*Unfinished Novel*” and her poems “*Elsa*” are works on love. In these works, the object of love is symbolized under the name Elsa. Aragon dedicated a series of books to his wife, Elsa Triole, entitled “*Elsa’s Eyes*” (1942), “*Elsa*” (1959), and “*Elsa’s Madness*” (1963) [2; 3].

An analysis of the book “*Elsa’s Madness*” (“*Le fou d’Elza*”) shows that this is the epic “*Leyli and Majnun*”, dedicated to L. Aragon’s lover. It is no coincidence that researcher A. Sarkaroglu, commenting on Louis Aragon’s poems dedicated to Elsa, writes that he was influenced by Nizami Majnun’s romantic poems and described his lifelong friend Elsa Trioleni Leyli and himself as a madman of love madly at her [9, p. 381].

The spirit of Nizami’s works is clearly felt in Louis Aragon’s poems on love. In the poem “*There is no happy love*” he talks about the sufferings of love and says at the end of each verse “*There is no happy love*”. It is as if the French poet is repeating the sufferings of Leyli and Majnun, the highest example of love for many centuries.

The interest in Nizami Ganjavi’s work is especially noteworthy in the translations of the famous French writer and orientalist Henri Masse. Henri Masse, who lived from 1880 to 1969, worked for many years as the director of the School of Modern Oriental Languages in Paris. It is clear from the researcher’s monograph that the French orientalist not only translated a number of examples of Oriental literature into his native language, but also conducted valuable research on the classics of the East – such as Firdovsi, Nizami Ganjavi, Sadi Shirazi, Abdurrahman Jami.

Henri Masse published the book “*Persian Anthology (XI–XIX centuries)*” in 1950 in Paris. The anthology has a special chapter dedicated to the Azerbaijani poet Ganjali Nizami. The author writes in that chapter, “*The life of this great poet has been little studied. He was born in Ganja in 1140 and died there in 1209*” [6, p. 373].

A. Masse translated the following from Nizami’s works into French: From “*Leyli and Majnun*” – “*Zeyid saw Leyli and Majnun in paradise in a dream*”, “*Courageous king and rabid dogs*”, “*Treasure of secrets*”, “*Sultan Sanjar and the old woman*” story, “*The story of an oppressive king and a straight man*”, “*The story of an old bricklayer with a shepherd*” from “*Seven beauties*” – “*Bahram’s hunting skills*” [8, p. 373].

Undoubtedly, the highest peak of Henri Masse’s translation work is the whole translation of Nizami Ganjavi’s poem “*Khosrov and Shirin*”. The French translation of the poem “*Khosrov and Shirin*” was published in 1970, a year after the death of the French orientalist [7].

Prospects for further research:

The services of foreign scientists in the field of studying and researching the creative heritage of the brilliant Azerbaijani poet and thinker Nizami Ganjavi – one of the leading figures of world literature – are quite significant. From this point of view, the achievements of French and English oriental studies, or rather, researchers from France and England, whose scientific analysis of fundamental works, in our opinion, is quite worthy of being the subject of a special study, especially attracts attention. Such a study is intended to summarize the undoubted achievements of French and English Orientalism in the field of lower-knowledge, to give them an objective scientific assessment not only from the point of view of the formation and historical development of lower-knowledge, as a separate, independent area of oriental studies, but also from the standpoint of the tasks and goals that face low knowledge these days. The study of Nizami's literary heritage, the publication and popularization of his works should be carried out constantly, purposefully and at a high quality level, corresponding to the prominent place that the poet's work occupies in world literature.

For a short time, a lot of work has been done in the republic, especially in the field of preparing a philological translation of the poet's immortal creations, which make up his famous "Five", into the languages of many countries of the world. These are, of course, the first steps in this direction in our time. Perhaps not all translations have been raised to the level of today's achievements in philology and textology, they undoubtedly contain individual flaws, some verses of Nizami, one of the truly difficult poets of world literature, are incorrectly translated. However, these translations, in the implementation of which scientists from all over the world take part, undoubtedly prepare a more solid scientific and philological base, based on which it becomes possible to further more in-depth study and study of Nizami's text, his progressive worldview.

The works of Azerbaijani thinker and poet Nizami Ganjavi, who in his poems propagated to the world such lofty ideas as wisdom, justice, peace, diligence and freedom of speech, will be studied throughout the world and will take a worthy place in the literary treasury of nations.

BIBLIOGRAPHY

1. Aragon L. (Les Poètes. Paris: Gallimard, 1976. 264 p.
2. Aragon L. Les yeux d'Elsa. Seghers. Poésie d'abord, 2012. 168 p.
3. Aragon L. Le fou d'Elsa. Paris : Gallimard, 2002. 564 p.

4. İsmayilov R. [Azerbaijan-France Literary Relations. Baku: Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House], Azərbaycan-Fransa Edebi Əlaqələri. Baku : Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 2001. 349 p.
5. Qoca H., Goja H. [Anthology of French literature (XIX-XX centuries). Baku : Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House], Fransız Edebiyyatı Antalogiyası (XIX–XX əsrlər). Baku : Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 2000. 508 p.
6. Massé H. Anthologie de la Poésie Persane, XI–XIX Siècles. Paris : Gallimard, 2003. 442 p.
7. Massé H. Traduction. Nizami, Chosroès et Chîrin. G-P Maison Neuve and Larose, 1970.
8. Serkeroglu E., Sarkaroglu, A. [The Prophetic Poet of Azerbaijan. Vol: I. Baku : Elm], Azərbaycanın Peyğəmbərləşən Mütəfəkkir Şairi (cilt 1). Baku : Elm, 2004. 60 p.
9. Serkeroglu E., Sarkaroglu A. [Nizami in French Sources, Baku : Azerbaijan State Publishing House], Nizami Fransız Menbələrində. Baku : Azərbaycan Devlet Neşriyyatı, 1991. 144 p.
10. Voltaire. Zadig, Paris : Librairie Générale, 1987. 537 p.
11. Zeynalov A. [East in the Works of Voltaire. Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House], Şərq Volter Yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Neşriyyatı, 2001. 160 p.
12. Zeynalov A. [East in French Literature. Baku: Science], Fransız Edebiyyatında Şərq. Baku : Elm, 1996. 154 p.

REFERENCES

1. Aragon, L. (1976), Les Poètes. Paris: Gallimard, 264 p.
2. Aragon, L. (2012), Les yeux d'Elsa. Seghers. Poésie d'abord, 168 p.
3. Aragon, L. (2002), Le fou d'Elsa. Paris : Gallimard, 564 p.
4. İsmayilov, R. (2001), İsmayilov, R. [Azerbaijan-France Literary Relations. Baku : Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House], Azərbaycan-Fransa Edebi Əlaqələri. Baku: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 349 p.
5. Qoca, H. (2000), Goja, H. [Anthology of French literature (XIX–XX centuries). Baku : Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House], Fransız Edebiyyatı Antalogiyası (XIX–XX əsrlər). Baku: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 508 p.
6. Massé, H. (2003), Anthologie de la Poésie Persane, XI–XIX Siècles. Paris : Gallimard, 442 p.
7. Massé, H. (1970), Traduction. Nizami, Chosroès et Chîrin. G-P Maison Neuve and Larose.
8. Serkeroglu, E. (2004), Sarkaroglu, A. [The Prophetic Poet of Azerbaijan. Vol: I. Baku: Elm], Azərbaycanın Peyğəmbərləşən Mütəfəkkir Şairi (cilt 1). Baku : Elm, 60 p.

9. Serkerəođlu, E. (1991), Sarkaroglu A. [Nizami in French Sources, Baku: Azerbaijan State Publishing House], Nizami Fransız Menbele-rinde. Baku : Azərbaycan Devlet Neşriyyatı, 144 p.
10. Voltaire. (1987), Zadig, Paris: Librairie Générale, 537 p.
11. Zeynalov, A. (2001), Zeynalov, A. [East in the Works of Voltaire. Azerbaijan National Encyclopedia Publishing House], Şərq Volter Yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Neşriyyatı, 160 p.
12. Zeynalov, A. (1996), Zeynalov, A. [East in French Literature. Baku: Science], Fransız Edebiyyatında Şərq. Baku : Elm, 154 p.

СОЦІОЛІНГВАЛЬНІ ТА ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ БОРИСА ДЖОНСОНА

Аніканова Л. О.

*студентка II курсу магістратури факультету іноземної філології
 Запорізький національний університет
 вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-3627-0961
anicanowa535@gmail.com*

Єнікєєва С. М.

*доктор філологічних наук, професор,
 завідувач кафедри англійської філології
 Запорізький національний університет
 вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-5442-7876
saniyazp25@gmail.com*

Ключові слова:

*антропоцентризм,
 лінгвоперсонологія,
 соціолінгвістика, мовна
 особистість, соціальна група,
 комунікативні стратегії й
 тактики, толерантність.*

Статтю присвячено висвітленню соціолінгвальних і лінгвопрагматичних характеристик мовлення чинного прем'єр-міністра Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Бориса Джонсона за допомогою аналізу тих комунікативних стратегій і тактик, які політик використовує для висловлення свого ставлення до сучасних соціальних тенденцій (толерантність і різноманіття), до представників різних соціогруп, що виділяються за расою, етнічною або гендерною належністю, релігійними віруваннями, професійною або соціальною стратифікацією, способом життя тощо, а також до народних традицій і цінностей британського суспільства. Головною комунікативною інтенцією Б. Джонсона є створення й підтримання свого позитивного іміджу, для чого він за допомогою комунікативних прийомів і мовних засобів здійснює ідеологічний, інформаційний та емоційний вплив на британський соціум, дотримуючись національних традицій і водночас урахуовуючи нові суспільно-політичні тенденції. Виявлено, що основними комунікативними тактиками, які відображають соціолінгвальні параметри мовної особистості британського політика, є висловлення подяки, засудження, контрастування, консолідація народу, репрезентація новинної цінності, експлікація соціально-політичної позиції, інтимізація спілкування, інтегрування. Ці тактики актуалізуються за допомогою різних мовних засобів, таких як лексичні одиниці з амеліоративною конотацією, лексико-граматичні експресеми, стилістичні прийоми (тавтологія, алюзія, паралелізм, синонімічний повтор), слова та фрази, які належать до розмовного стилю. Установлено, що соціум, у свою чергу, впливає на вибір тем для виступів і комунікативних тактик, тобто на мовлення політика загалом. Соціолінгвальними параметрами мовної особистості політика є соціальні чинники формування його мовної особистості, наприклад, освіта та професійна діяльність, його ставлення до представників інших рас, етнічних груп і статей, різних релігій, професійних прошарків і стилів життя, а також його звертання до народних традицій і цінностей, тобто комплексна взаємодія мовної особистості із соціумом. Лінгвопрагматичний аспект допомагає систематизувати й узагальнити ті засоби, які об'єктивують зазначені соціолінгвальні характеристики в мовленні чинного прем'єр-міністра Великої Британії.

SOCIOLINGUAL AND LINGUOPRAGMATIC PARAMETERS OF BORIS JOHNSON'S SPEECH BEHAVIOR

Anikanova L. O.

*Master's Degree Student of the Faculty of Foreign Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3627-0961
anicanowa535@gmail.com*

Yenikeyeva S. M.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5442-7876
saniyazp25@gmail.com*

Key words: *anthropocentrism, linguo-personology, linguopragmatics, sociolinguistics, language personality, social group, communication strategies and tactics, tolerance.*

The article is devoted to defining the sociolinguistic and linguo-pragmatic characteristics of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland's current Prime Minister Boris Johnson's speech behavior by analyzing the communication strategies and tactics that the politician uses to express his attitude to the traditional national values and modern social trends of tolerance and political correctness concerning racial, ethnic, gender, religious, social and lifestyle diversity. The main communicative intention of B. Johnson is to create and maintain a positive image, for which he uses communicative techniques and language means to exert ideological, informational and emotional influence on British society, adhering to national traditions and at the same time taking into account new socio-political trends. The main communicative tactics that reflect the sociolinguistic parameters of B. Johnson's language personality are expression of gratitude, condemnation, contrast, consolidation of the people, representation of news value, explication of socio-political position, intimacy of communication, integration. These tactics are actualized by various language means, such as lexical units with ameliorative connotation, lexical and grammatical expressions, stylistic devices (tautology, allusion, parallelism, synonymous repetition), words and phrases that belong to the conversational style. It is noted that society, in turn, influences the choice of topics for speeches and communication tactics, i.e. the speech of a politician in general. The sociolinguistic parameters of the language personality of a politician are social factors forming his language personality, such as education and professional activities, his attitude to members of other races, ethnic groups and genders, different religions, professional backgrounds and lifestyles, and his appeal to folk traditions and values, i.e. the complex interaction of the linguistic personality with society. The linguopragmatic aspect helps to systematize and generalize the means that objectify these sociolinguistic characteristics in the speech of the current Prime Minister of the United Kingdom.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Головним об'єктом домінуючої в сучасному мовознавстві антропоцентричної парадигми знаходиться людина як носій, хранитель, користувач і творець певної мови. Носієм мови, або мовною особистістю, є людина як комплекс психофізичних властивостей індивіда, які дають змогу їй створювати і сприймати мовні повідомлення [1]. Варто зазначити, що витоками теорії мовної особистості слугували наукові студії В. фон Гумбольдта, В. Виноградова, Ю. Караулова, М. Бахтіна, О. Леонтьєва, Г. Богіна, А. Потебні, В. Вундта, К. Фосслера, Г. Штейнталя та ін. Широкий спектр підходів до вивчення мовної особистості репрезентовано низкою праць вітчизняних і зарубіжних авторів (Є. Боринштейн, С. Воркачов, С. Голик, І. Голубовська, О. Глазова, Л. Засєкіна, М. Іваницька, Ю. Караулов, В. Карасик, О. Куварова, В. Махінов, Е. Паніткова, А. Романченко, Л. Славова, Т. Снітко, І. Синиця та ін.). Складність і багатогранність мовної особистості зумовлюють необхідність комплексного дослідження цього феномена з позиції насамперед лінгвоперсонології, а також таких трансдисциплінарних підходів, як лінгвокультурологія, теорія комунікацій, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвопрагматика тощо.

Актуальність. Попри наявність численних студій, присвячених висвітленню окремих аспектів мовної особистості, назрілим є дослідження особливостей «коопераційної» взаємодії різних параметрів у процесі комунікативної діяльності мовця. Оскільки поняття «мовна особистість» має інтегральний характер і підтверджує тенденцію сучасної науки до синтезу, міждисциплінарної інтеграції знання, розширення та укрупнення об'єкта дослідження, що відрізняє її від попередніх тенденцій до атомізму, детального аналізу, надмірної диференціації [5, с. 80], важливим стає дослідження не лише окремих аспектів цього складного феномена, а й виявлення регулярних зв'язків між ними, кооперативних тенденцій, закономірностей взаємообумовленості тощо. Саме такий підхід, на нашу думку, є актуальним для сучасної лінгвоперсонології.

Метою дослідження є висвітлення соціолінгвальних і лінгвопрагматичних параметрів мовленнєвої поведінки чинного прем'єр-міністра Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії Бориса Джонсона. У розвідці ми зосередимося на аналізі впливу соціолінгвальних чинників на мовленнєву поведінку зазначеної особистості, на його вибір стратегій і тактик комунікації для здійснення певних соціально зумовлених інтенцій і на селекцію мовних засобів для їх реалізації в ході адресної комунікації.

Об'єктом безпосереднього аналізу стала мовна особистість Б. Джонсона та його мовленнєва поведінка. Вибір цієї «елітарної мовної особистості» [7, с. 112] зумовлено належністю Б. Джонсона до елітарного типу національної мовленнєвої культури в просторі політичного дискурсу, його публічним статусом, непересічністю особистості цього політика, його оригінальним мисленням та індивідуальною манерою комунікації.

Предметом дослідження стали соціолінгвальні й лінгвопрагматичні аспекти мовлення Б. Джонсона як мовної особистості, висвітлення специфіки його мовленнєвої поведінки, яка зумовлена саме суспільно-культурними чинниками та стратегіями й тактиками політичної комунікації.

Вклад основного матеріалу. Як зазначають дослідники, «мова в соціолінгвістичній парадигмі є варіантом» [11, с. 358], саме тому релевантним є дослідження індивідуальних варіантів використання мови, тобто мовлення індивіда. Традиційно соціолінгвістику визначають як «маргінальну галузь мовознавства, що вивчає вплив суспільних явищ і процесів на виникнення, розвиток, соціальну й функціональну диференціацію мов, а також зворотний вплив мови на соціум» [8, с. 316]. Із цього визначення можна зробити висновок, що недостатньо вивченим залишається соціолінгвістичний аспект мовлення індивіда.

Серед останніх публікацій на цю тему варто відзначити роботи М. Дубовицької та Н. Філатової, у яких вони теоретично обґрунтовують релевантність дослідження соціолінгвальних параметрів мовної особистості, відзначаючи, що соціальна сутність мови відображена в мовній свідомості, носієм якої є мовна особистість [2, с. 26], саме тому соціолінгвістичний аспект є одним із основних під час аналізу індивідуальних особливостей мовлення.

Мовна особистість, за визначенням дослідників, є «сукупністю (і результатом реалізації) здібностей до створення та сприйняття мовленнєвих творів, які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності, певною цільовою спрямованістю» [4, с. 238]. Тобто мовленнєві твори є основним об'єктом аналізу. На мовленнєві твори, тобто мовленнєві акти, впливають різні екстралінгвальні фактори, одним із яких є ситуація спілкування [12, с. 124], саме тому в статті ми розглянемо такий складник, як точність відображення дійсності, адже мовленнєва поведінка мовної особистості політичного лідера залежить від домінуючих тенденцій у суспільстві, тобто відображає навколишню дійсність.

Економічні, соціально-політичні, етичні, екологічні проблеми, які нині турбують усе людство загалом та англійськомовне суспільство зокрема,

впливають на функціонування мови й спричинюють зміни в складі її системи. До таких викликів сучасного світу належать боротьба з пандемією коронавірусу та його економічними наслідками, охорона навколишнього середовища, захист принципів расової та гендерної толерантності. Б. Джонсон як представник політичної еліти Великої Британії має захищати філософію толерантності й політичної коректності, що зумовлює обрання відповідних стратегій і тактик комунікації з широкою адресною аудиторією громадян країни та вживання адекватних і влучних мовних засобів для їх реалізації.

На думку Л. Засекіна, мовна особистість є суб'єктом, мова якого найповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що виявляється у вербальних та екстралінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах, правилах етикету [3, с. 83]. Б. Джонсон як представник політичної еліти загалом володіє тими пізнавальними, емоційними й мотиваційними якостями, які забезпечують його мовну компетенцію як суб'єкта політичного дискурсу й індивіда національно-культурного простору Британії. Попри свою екстравагантність та емоційність, Б. Джонсон загалом дотримується традиційних норм культури мовлення, регламенту й правил комунікації в політичному дискурсі. Проте, відповідаючи на сучасні соціально-політичні виклики, прем'єр-міністр Британії змушений прилаштовуватися до нових ідеологічних настанов, що впливає на зміст і форму його текстових звернень і мовленнєву поведінку. Отже, зміна політичної філософії та оновлення ідеологічних настанов стали тими соціолінгвальними чинниками, що спричинили модифікацію комунікативної поведінки політика та приведення до відповідності лінгвопрагматичних параметрів його риторики.

Розглянемо «коопераційні» зв'язки між соціолінгвальними чинниками й лінгвопрагматичними параметрами мовлення Б. Джонсона детальніше. Характерною рисою мовної особистості політика вважають експліцитну та імпліцитну підтримку або засудження дискримінації стосовно певних соціальних груп [13, с. 324]. Соціальні групи можуть бути виокремлені за статтю, віком, етнічною й расовою, професійною належністю. У політичному дискурсі комунікативна взаємодія між соціальними групами та мовною особистістю політичного лідера є ключовою.

Як уже зазначалося, у сучасному політичному дискурсі домінують концепти толерантності й політкоректності, різноманіття, адже «толерантність є необхідною для функціонування сучасних, ліберальних форм демократії. [...] Різноманіття має багато форм: думка та мовлення; одяг і зовнішність; мова; релігія; цінності та стилі життя» [10].

Ці базові концепти представлені в опозиції до поняття упередженості, зокрема мовної упередженості, яка «спрямована проти певної соціальної групи в усному чи писемному дискурсі у висловлюваннях представників інших соціальних груп» [13, с. 325]. Б. Джонсон як представник соціогрупи політиків у мовленні має висловлювати єдність з представниками всіх груп суспільства. На прикладі висловлювань Бориса Джонсона можна проаналізувати експліцитне мовне вираження толерантності або упередженості стосовно певних прошарків суспільства.

Як зазначають дослідники, «соціальними групами, які страждають від упередженості в багатьох соціальних контекстах, є представники іншої раси, робітничого класу, ЛГБТ, етнічних меншин, певних релігій, певних країн, а також жінки та люди з вадами» [13, с. 324]. Дослідники вважають, що «у процесі соціальної інтеракції поведінка комуніканта підпорядкована певним комунікативним цілям, досягненню яких сприяє реалізація комунікативних стратегій і тактик» [6], саме тому доцільним вважаємо аналіз стратегій і тактик, які використовує політик для впливу на соціум. У дослідженні ми також проаналізуємо мовні засоби вираження ставлення політика до представників іншої раси, етнічної групи або статі, різних релігій, професійних прошарків тощо.

У дослідженні ми зосередилися на аналізі текстів у твітері прем'єр-міністра Великої Британії, оскільки, на наш погляд, цей сучасний канал комунікації дає можливість регулярно відстежувати оперативну реакцію політика на різні події суспільного життя. У текстовій письмовій формі твітер репрезентує осмислені факти й виважені думки автора повідомлень стосовно подій і процесів суспільного життя, відбиває прагматичні інтенції мовця й дає змогу виявити типові для його мовлення засоби, за допомогою яких він досягає своїх комунікативних цілей.

Аналіз соціолінгвальних і лінгвопрагматичних параметрів мовної особистості Б. Джонсона ми здійснюватимемо шляхом визначення комунікативної мети, подальшого виокремлення й аналізу мовних (лексичних, граматичних, стилістичних) засобів і комунікативних (стратегій, тактик) прийомів реалізації авторських інтенцій. Такий підхід дає змогу нам відслідкувати й описати мовленнєву поведінку цього політика, виявити, до яких саме комунікативних прийомів вдасться політик задля досягнення певних прагматичних цілей і посилення впливу на адресну аудиторію, якими мовними засобами послуговується для реалізації своїх намірів.

Стратегією комунікації Б. Джонсона в політичному дискурсі є створення власного позитивного образу захисника національних традицій Великої

Британії, прибічника єдності британців незалежно від їхньої етнічної належності, поборника толерантності й політкоректності, борця за рівні права і свободи представників різних соціогруп британського суспільства. Для реалізації цієї стратегії політик удасться до використання широкого спектру комунікативних тактик, для актуалізації яких у текстах своїх повідомлень у твітері він уживає різноманітні лінгвальні засоби, якими досконало володіє завдяки своїй мовній компетенції, належній освіті, ерудиції та досвіду спілкування з електоратом протягом політичної кар'єри.

Як ми зазначили, головною метою комунікативної поведінки політика є створення позитивного іміджу, що головним чином досягається за допомогою схвалення або засудження певних тенденцій у сучасному суспільстві. Однією з негативних тенденцій є дискримінація за расовою належністю, гендерною ознакою, зовнішністю, способом життя тощо. Б. Джонсон у висловлюваннях наголошує на своєму негативному ставленні до будь-якого виду дискримінації: *Great to sign a huge @England flag in support of the @FA Respect campaign. Discrimination has no place in football* [9]. У цьому прикладі засобом актуалізації негативного ставлення є тактика засудження. Крім того, він застосовує тактику контрасту: *Hi folks, I'm very proud to have signed this amazing Nationwide flag supporting England and supporting all the values that our country represents, particularly ensuring that we have respect for diversity across our country* [9]. Лексичними одиницями, які вербалізують ідею поваги до різноманіття, є слова і словосполучення з позитивною конотацією (*very proud, amazing, values, respect, diversity*). Б. Джонсон також застосовує тактику консолідації народу за допомогою апелювання до спільних футбольних традицій і легендарних діячів цієї професійної соціогрупи: *I'm proud of this. I've added my signature to the names of such legends as Gareth Southgate, Geoff Hurst, Peter Shilton. And anyway, come on England in the match today* [9]! До речі, ту саму тактику консолідації в поєднанні з тактикою репрезентації новинної цінності політик використовує у зверненні до британців через свій твітер після завершення локауту, наголошуючи на можливості повернутися до пабів, що є ще однією спільною національною традицією всіх прошарків суспільства: *Great to be back at the pub again, and to see so many reunited with friends and family* [9]. Цю тактику вербалізовано за допомогою лексичних одиниць з амеліоративною конотацією (*great, reunited*).

Іншої соціогрупою британського суспільства, проти якої часто мають упередження, є представниці жіночої статі. Прем'єр-міністр у висловлюваннях звертає увагу на «гендерний пробіл» у системі охорони здоров'я: *I'm appealing for women of*

all ages to help us with our Women's Health Strategy. We know there's a gender gap in our health system, and we are committed to ending it [9]. Комунікативна тактика експлікації соціально-політичної позиції допомагає політику прямо висловлювати своє ставлення до цієї проблеми: *One of the inequalities in the healthcare system at the moment is that women tend to have fewer years in good health than men on average. And maybe that's because too much of the healthcare system is designed by men, for men. And we don't understand enough about women's direct experience of how healthcare works for them* [9], використовуючи лексичні одиниці з негативною конотацією (*inequalities*) і стилістичний прийом тавтології (*by men, for men*).

Окрім цього, Б. Джонсон підкреслює важливість доступності освіти для дівчат у всьому світі: *Making sure girls get 12 years of quality education is one of the smartest investments we can make as we recover from COVID-19. During our @G7 Presidency I'll be urging the world to take action and prevent a lost pandemic generation* [9]. Лексико-граматична експресема (прикметник найвищого ступеня порівняння) *the smartest*, експресивно забарвлене дієслово *urge* та алюзія на відоме літературне поняття «втрачене покоління» (*lost generation*) є мовними засобами актуалізації тактики експлікації соціально-політичної позиції в наведеному прикладі.

Наступною соціогрупою, яка потерпає від упередженого ставлення, є представники ЛГБТ. Б. Джонсон використовує тактику експлікації соціально-політичної позиції: *I think that what we want for this country is for it to be a place where you can be who you want to be and love whomsoever you want to love. That's what we want for this country. And I have a very simple reason for thinking that's the right thing. And it was born of long experience, really, of running one of the greatest cities in the world. If you want to have the most dynamic, thriving, tech, scientific, academic, cultural, artistic sector in the world, if you want to attract the best and brightest from around the world, then you should be progressive on these issues. I want you to know that we, you know, we've got your back, here in this government. We're determined to stick up for equalities for LGBT people in any way that we can. And we, we will keep going. Thank you all for coming and see you next year* [9], вербалізуючи її за допомогою стилістичного прийому паралелізму (*you can be who you want to be and love whomsoever you want to love*), лексико-граматичних експресем (найвищого ступеня порівняння прикметників: *the most dynamic, thriving, tech, scientific, academic, cultural, artistic; the best and brightest*). Крім того, він використовує тактику інтимізації спілкування, уживаючи розмовні вставні слова та фрази (*really, you know*).

У багатьох мультинаціональних країнах існують конфлікти між представниками різних етнічних груп і релігій. Завдяки соціальному статусу Б. Джонсон має змогу висловлювати підтримку представникам усіх народностей і вірувань, насамперед вітаючи їх із важливими святами. У наведеному прикладі він вітає християн із Великоднем, використовуючи тактику інтегрування: *Happy Easter to everyone who is celebrating today. I know that for many people that means chocolate eggs and the Easter bunny and hot cross buns and all the rest of it and I will certainly be joining in* [9]. Крім того, він використовує стилістичний прийом алюзії (*Jesus Christ is “the way, and the truth, and the life”, Good Samaritans*): *But if there’s one thing British Christians have shown us this year is that Jesus Christ is “the way, and the truth, and the life” not just today but every day* [9], адаптуючи відомі релігійні вислови: *Millions of Good Samaritans each of them showing what loving thy neighbour as thyself really looks like in 21st century Britain* [9] і використовуючи застарілі форми слів (*loving thy neighbour as thyself*), що надає висловлюванню більшої урочистості.

Представників ісламу політик також вітає з початком священного місяця: *Ramadan Mubarak to all those observing Islam’s holiest month this year. I’m afraid that again this year it is necessary to follow the rules to stay safe but I hope this month of fast, prayer and charity brings much peace and reflection to all Muslims* [9]. У наведеному прикладі використано тактику апеляції до етнічних цінностей і тактику афіліації, зокрема використано аутентичну фразу-привітання (*Ramadan Mubarak*), як і в наступному висловлюванні (*Eid Mubarak, iftar*): *Eid Mubarak to everyone here in the UK and around the world who is celebrating today. I realise that, once again, the end of the holy month is not being marked with quite as much fanfare as would normally be the case, but as I found when I joined a virtual iftar with key workers and volunteers last month, Muslims right across the UK are extraordinary adept at finding new ways to conduct the kind of age-old rituals that help bring communities together at a time like this* [9]. У привітанні використовується стилістичний прийом синонімічного повтору (*extraordinary, amazing, wonderful*): *I spoke to those who have been vaccinating care home residents, delivering food to hospital staff, stitching masks, organising funerals, working in fire and rescue services, and it was truly touching. I know that the amazing men and women I spoke to are just a handful of the many, many Muslims across the UK who have given so much in the fight against coronavirus. An amazing, wonderful community working so hard not only for your own friends and families, but for each and every one of us here in the UK* [9], а також тактика інтимізації

спілкування, яка вербалізується за допомогою емоційно забарвленої лексики (*truly touching*), що виражає особисте ставлення політика.

Крім позитивних моментів, прем’єр-міністр звертає увагу й на випадки дискримінації та порушення прав людини, використовуючи тактики засудження й інтегрування: *This morning I spoke with some of those who have been shining a light on the gross human rights violations being perpetrated against Uyghur Muslims. I stand firmly with them and the other British citizens sanctioned by China* [9], які актуалізуються за допомогою експресивної (*gross, firmly*) та негативно забарвленої лексики (*violations*).

Іншим видом дискримінації соціогруп за етнічною належністю є антисемітизм: *There is no place for antisemitism in our society. Ahead of Shavuot, I stand with Britain’s Jews who should not have to endure the type of shameful racism we have seen today* [9], ставлення до якого політик висловлює за допомогою тактик засудження (*no place, shameful racism*) та інтегрування (*I stand with Britain’s Jews*).

Ще одним важливим аспектом є вшанування важливих дат в історії кожної етнічної групи, наприклад, День вижилих у Голокості: *Pleased to support the first #HolocaustSurvivorDay and to honour the extraordinary contribution of Holocaust survivors to the UK and the world* [9]. Це є ще одним прикладом тактики інтегрування.

Тактика висловлення подяки застосовується часто під час пандемії для підкреслення внеску кожної етнічної групи в загальнонародну справу боротьби з вірусом: *This morning I met with Jewish community leaders. I want to thank Britain’s Jews for the huge contribution they have made in responding to the pandemic. I stand with them against the shameful antisemitism we’ve seen in the past few days. It has no place whatsoever in the UK* [9]. Подяка висловлюється за допомогою експресивних лексичних одиниць (*huge*), а також тактики інтегрування (*I stand with them*).

Представників єврейської спільноти політик також вітає зі святами за допомогою тактики афіліації, використовуючи в привітанні слова та фрази з мови їдиш (*Chag kasher v’sameach, Pesach, Matzah Ramble, Seder, Charoset*): *Chag kasher v’sameach to everyone celebrating #Passover this week. Sadly, for the second year in a row, this most sociable of festivals is taking place at a time when families, friends and neighbours are unable to come together as they usually would. But our fantastic Jewish community is known for its strength and for its resilience. And I know you’re not going to let coronavirus stop you marking Pesach. You ancestors have done often in the most difficult of circumstances for many thousands of years. From Monday, you’ll be able to meet up outdoors with up to six people or two*

households for a small, but **perfectly formed, Matzah Ramble**. And many of you once again will see time honoured rituals given a 21st century makeover with the return of online **Seder**. Even second time around, it's not quite what everyone is used to. But the **Charoset** will be just as sweet, and the **Matzah** just as meaningful. And you get something generations of **Jews** have dreamed of for millennia – the ability to mute the table's inevitable kvetch. So things will be a bit different this year, but you can still celebrate this week. Just make sure you stay safe and keep following the rules. **Have a great Passover** [9].

Таку ж тактику афіліації застосовано й для звернення до народу Уельсу: **Da iawn Cymru, da iawn! Huge congratulations to @Cymru on getting through to the next round of #EURO2020** [9]. У наведеному прикладі Б. Джонсон використовує традиційну назву країни (*Cymru*) та привітання валлійською мовою (*Da iawn Cymru, da iawn!*), як і в наступному висловлюванні (*Diolch, Dydd Gŵyl Dewi Hapus*): **I want to wish everybody in Wales and Welsh people around the world a very happy Saint David's Day. Diolch for everything you are doing and Dydd Gŵyl Dewi Hapus!** [9].

Національним святом для ірландців є День Святого Патріка і привітання із цим святом є ще одним способом реалізації тактики інтегрування: **Hi folks, it's Boris Johnson wishing a very happy Saint Patrick's Day to everybody here in Northern Ireland and indeed throughout the world. And I'm sure that Irish people are going to be raising a glass, to Armagh's most famous resident, I think it was TA Daly who said that on the 17th of March, everybody feels a little bit Irish, so have a very happy Saint Patrick's Day** [9]. Підкреслюючи свою обізнаність в етнокультурі ірландців, Б. Джонсон двічі вітає їх із дорогим для них святом (*a very happy Saint Patrick's Day*) і наголошує на причетність до них, цитуючи відомого представника цього народу (*everybody feels a little bit Irish*).

Висновки. У результаті проведеного аналізу емпіричного мовного матеріалу встановлено, яким чином сучасні соціально-політичні чинники впливають на мовленнєву поведінку Б. Джонсона, на обрання ним стратегій і тактик комунікації для реалізації певних соціально зумовлених та особистісно-іміджевих інтенцій. Соціолінгвальними параметрами мовної особистості політика ми вважаємо соціальні чинники формування його мовної особистості (освіту, елітарний статус і політичну діяльність), дотримання ним національних традицій і відстоювання цінностей його країни, а також відстоювання актуальної для сучасного світу ідеології толерантності, політичної коректності, терпимого ставлення до представників інших рас, етносів, статей, релігій, професійних прошарків, соціальних груп.

Тісно пов'язаний із соціолінгвальними чинниками лінгвопрагматичний аспект мовленнєвої поведінки Б. Джонсона виявляється у визначенні ним стратегій комунікації та в обранні релевантних тактик спілкування, для реалізації яких мовець користується мовними засобами, які, на його погляд, адекватно й вдало репрезентують його думку. Оскільки твітер містить друковані текстові повідомлення, їх автор має змогу виважено обирати комунікативні прийоми й користуватися широким арсеналом мовних засобів, водночас здійснюючи самоконтроль з метою запобігання помилкам у змісті й формі повідомлення.

Оскільки головною стратегією комунікативної діяльності Б. Джонсона в політичному дискурсі є підтримка власного позитивного іміджу захисника національних традицій Великої Британії, поборника єдності британської нації, поборника толерантності й політкоректності, який відстоює права і свободи представників різних соціогруп британського суспільства, у письмових повідомленнях він використовує релевантні тактики й прийоми. Виявлено, що характерними комунікативними тактиками, до яких Б. Джонсон вдається в повідомленнях у твітері, є висловлення подяки, засудження, контрастування, консолідація народу, репрезентація новинної цінності, експлікація соціально-політичної позиції, інтимізація спілкування, інтегрування. До типових засобів мовної реалізації комунікативних тактик належить уживання лексичних одиниць з амеліоративною конотацією, лексико-граматичних експресем, певних стилістичних прийомів (тавтології, алюзії, паралелізму, синонімічного повтору), слів і фраз, які належать до розмовного стилю.

Перспективами подальших студій вважаємо дослідження лінгвокогнітивних і психолінгвістичних параметрів мовної особистості Бориса Джонсона.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языке знаний. *Филологические науки*. 2001. № 1. С. 64–72.
2. Дубовицкая М.А., Филатова Н.П. Социолингвистический аспект характеристики языковой личности. *Язык и мир изучаемого языка* : сборник науч. стат. Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова», 2019. С. 26–31.

3. Засекіна Л.В. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі. *Соціальна психологія*. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2007. № 5 (25). С. 82–89.
 4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. 7-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2010. 264 с.
 5. Ольшанский И.Г. Язык и языковая личность в условиях современного социального контекста. *РГСУ. Ученые записки*. 2004. № 1. С. 79–80.
 6. Павлова Л.В., Тарасова Г.С. Комунікативні стратегії і тактики в англomовному політичному медіадискурсі. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2018. Т. 29 (68) № 3. С. 55–60.
 7. Романченко А.П. Елітарна мовна особистість в епістолярному та щоденниковому дискурсах: аспекти дослідження. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. 2018. № 1. С. 111–120.
 8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
 9. Boris Johnson's Twitter. URL: <https://twitter.com/borisjohnson>.
 10. Eger Maureen, Hjerm Mikael. What is tolerance and how much of it do democracies require? *Open Democracy*. 2019. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/countering-radical-right/what-tolerance-and-how-much-it-do-democracies-require/>.
 11. Fabricius Anne H. RP as sociolinguistic object. *Nordic Journal of English Studies*, 2002. Vol. 1. № 2. P. 355–372.
 12. Mesthrie Rajend. *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 2011. 530 p.
 13. Sunderland Jane. Gender, language and prejudice : Implicit sexism in the discourse of Boris Johnson. *Open linguistics*. 2020. № 6. P. 323–333.
- REFERENCES**
1. Vorkachev S. G. (2001) Lingvokul'turologija, jazykovaja lichnost', koncept: stanovlenie antropocentricheskoj paradigmy v jazyke znanij [Cultural linguistics, linguistic personality, concept: the formation of an anthropocentric paradigm in the language of knowledge]. *Filologicheskie nauki*, no 1, pp. 64–72 (in Russian).
 2. Dubovickaja, M. A., Filatova N. P. (2019) Sociolingvisticheskij aspekt harakteristiki jazykovoj lichnosti [Sociolinguistic aspect characteristics of a linguistic personality]. *Jazyk i mir izuchaemogo jazyka: Sb. nauch. stat. Saratov: Saratovskij social'no-jekonomicheskij institut (filial) federal'nogo gosudarstvennogo bjudzhetnogo obrazovatel'nogo uchrezhdenija vysshego obrazovanija "Rossijskij jekonomicheskij universitet im. G. V. Plehanova"*, pp. 26–31 (in Russian).
 3. Zasyekina L. V. (2007) Movna osobystist v suchasnomu sotsialnomu prostori [Language Personality in Modern Social Space]. *Ukrayinskyy tsentr politychnoho menezhmentu*, no 5 (25), pp. 82–89 (in Ukrainian).
 4. Karaulov Ju. N. (2010) Russkij jazyk i jazykovaja lichnost' [Russian language and linguistic personality]. Moscow : Izdatel'stvo LKI, 264 p. (in Russian).
 5. Ol'shanskij I. G. (2004) Jazyk i jazykovaja lichnost' v uslovijah sovremennogo social'nogo konteksta [Language and linguistic personality in the conditions of modern social context]. *RGSU. Uchenye zapiski*, no 1, pp. 79–80 (in Russian).
 6. Pavlova L. V., Tarasova H. S. (2018) Komunikatyvni stratehii i taktyky v anhlomovnomu politychnomu mediadyskursi [Communication strategies and tactics in English-language political media discourse]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Seriya : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, vol 29 (68), no 3, pp. 55–60 (in Ukrainian).
 7. Romanchenko A. P. (2018) Elitarna movna osobystist v epistoliarному ta shchodennykovому dyskursakh: aspekty doslidzhennia [Elite linguistic personality in the epistolary and diary discourses: aspects of research]. *Problemy zahalnoho i slovianskoho movoznavstva*, no 1, pp. 111–120 (in Ukrainian).
 8. Selivanova O. O. (2008) Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy: pidruchnyk [Modern linguistics: directions and problems: a textbook]. Poltava: Dovkillia-K, 712 p. (in Ukrainian).
 9. Boris Johnson's Twitter. URL: <https://twitter.com/borisjohnson>.
 10. Eger Maureen, Hjerm Mikael. (2019) What is tolerance and how much of it do democracies require? *Open Democracy*. URL: <https://www.opendemocracy.net/en/countering-radical-right/what-tolerance-and-how-much-it-do-democracies-require/>.
 11. Fabricius Anne H. (2002) RP as sociolinguistic object. *Nordic Journal of English Studies*, vol. 1, no 2, pp. 355–372.
 12. Mesthrie Rajend. (2011) *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics*. Cambridge University Press, 530 p.
 13. Sunderland Jane. (2020) Gender, language and prejudice: Implicit sexism in the discourse of Boris Johnson. *Open linguistics*, no 6, pp. 323–333.

ГРАМАТИЧНІ АРХАЇЗМИ В «ЕНЕЇДІ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В АСПЕКТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Барташук О. Ю.

*кандидатка історичних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови та літератури
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
вул. Проскурівського підпілля, 139, Хмельницький, Україна
orcid.org/0000-0002-9022-5523
olesya10091@ukr.net*

Філінюк В. А.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української мови та літератури
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
вул. Проскурівського підпілля, 139, Хмельницький, Україна
orcid.org/0000-0003-4951-7732
amicus.solaris@gmail.com*

Ключові слова: *архаїчні риси, лексико-фонетичні явища, лексико-словотвірні одиниці, лексико-морфологічні явища, застарілі форми.*

У статті проаналізовано функціонування граматичних архаїзмів в «Енеїді» І. Котляревського на основі поділу на лексико-фонетичні, лексико-словотвірні та лексико-морфологічні. До частотних лексико-фонетичних архаїчних явищ належать чергування звуків; фонетичні форми зі збереженням звука, замість якого в сучасній мові виступає інший; вставляння, усичення, випадання одного або кількох звуків; неповноголосся -ра-, -ла-, що відповідає сучасному -оро-, -оло-, відсутність протези.

Серед словотвірно-лексичних архаїчних явищ виділено ті, що пов'язані з уживанням префіксів іс-, із-, в-, во-, воз-, вос, у-, од-, со-, су-; суфіксів -ець- та -ник-; компонента много. З'ясовано, що в «Енеїді» часто трапляються лексико-морфологічні архаїчні явища, пов'язані з уживанням застарілої дієслівної особової форми теперішнього часу єсть; суфікса -ова- замість -ува-, -юва-; архаїчних інфінітивних форм на -ть; форм особових дієслів без закінчення; використанням постфікса -ся в дієслівних формах; форм наказового способу з нередукованим закінченням -іте та -ім; особових дієслівних форм зворотного стану із суфіксом -сь замість -ся; постфікса -ть у формі III особи однини теперішнього часу; архаїчних форм дієприкметників і дієприслівників; паралелізмом особових закінчень дієслів у I особі множини: -мь-, -мо-, -мы-, -м-, -ме-, що розвинулися після занепаду зредукованих.

До поширених лексико-морфологічних архаїчних явищ у системі іменника належать уживання застарілих іменникових форм зі специфічними закінченнями й суфіксами; у системі прикметника – уживання нестягнених повних форм прикметників (дієприкметників, порядкових числівників, вказівних, означальних і питально-відносних займенників); наявність стягнених прикметникових, дієприкметникових і займенникових форм; архаїчні відмінкові форми прикметників; творення складної форми ступенів порівняння прикметників за допомогою слів «самий», «тяжко», «з диявола» та суфікса -ійш-. Виділено архаїчні форми займенників, прислівників і службових частин мови, які вийшли з активного вжитку чи збереглися в говорах.

GRAMMATICAL ARCHAISMS IN IVAN KOTLIAREVSKYI'S "ENEIDA" IN THE ASPECT OF THE HISTORY OF THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Bartashuk O. Yu.

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature
Khmelnysky Humanitarian-Pedagogical Academy
Proskurivskoho pidpillia str., 139, Khmelnytsky, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9022-5523
olesya10091@ukr.net*

Filiniuk V. A.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Khmelnysky Humanitarian-Pedagogical Academy
Proskurivskoho pidpillia str., 139, Khmelnytsky, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4951-7732
amicus.solaris@gmail.com*

Key words: *archaic features, lexical-phonetic phenomena, lexical-word-forming units, lexical-morphological phenomena, obsolete forms.*

The article analyzes the functioning of grammatical archaisms in I. Kotliarevskoho "Eneida" on the basis of division into lexico-phonetic, lexico-word-forming and lexico-morphological types. Frequent lexical-phonetic archaic phenomena include alternation of sounds; phonetic forms with the preservation of sound, which is replaced by another in modern language; inserting, truncating, dropping one or more sounds; non-full voicing -pa-, -ла-, which corresponds to the modern -opo-, -оло-, lack of prosthesis. Among the word-forming and lexical archaic phenomena are those associated with the use of the prefixes ic-, із-, в-, во-, воз-, вос, у-, од-, со-, су-; suffixes -ець- and -ник-; component много. It has been found that in "Eneida" there are many lexical and morphological archaic phenomena associated with the use of the obsolete verb personal form of the present tense єсть; suffix -ова- instead of -ува-, -юва; archaic infinitive forms on -ть; forms of personal verbs without ending; using the postfix -ся in verb forms; forms of the imperative mood with the unreduced ending -іте and -ім; personal verb forms of the reverse condition with the suffix -сь instead of -ся; postfix -ть in the form of the third person singular of the present tense; archaic forms of participles and gerunds; parallelism of personal endings of verbs in the first person plural: -мь, -мо, -мы, -м, -ме, which developed after the decline of the reduced sounds. Common lexical and morphological archaic phenomena in the noun system include the use of obsolete noun forms with specific endings and suffixes; in the system of adjectives – the use of uncontracted full forms of adjectives (participles, ordinal numbers, indicative, definite and interrogative pronouns); the presence of contracted adjectives, verbs and pronouns; archaic case forms of adjectives; creating an analytical form of degrees of comparison of adjectives with the words «самий», «тяжко», «з диявола» and the suffix -ійш-. Archaic forms of pronouns, adverbs and auxiliary parts of speech that have fallen out of active use or survived in dialects.

Постановка проблеми. Традиційно вважають, що визначальну роль у становленні української літературної мови відіграв Іван Котляревський, котрий в основу письменницької творчості поклав середньонадніпрянські говори, які розглядають основою й української

національної, і літературної мови. Сьогодні літературна творчість зачинателя української літературної мови неодноразово ставала об'єктом наукових студій із мовознавчого, літературознавчого, культурологічного та етнографічного ракурсів.

Зокрема, у 2015 р. у Львові вийшло друком комплексне синтетичне дослідження-монографія С. Нахліка, у якій автор підсумував, узагальнивши та переосмисливши, основні майже двохсотлітні здобутки в дослідженні літературної спадщини І. Котляревського й зауважив щодо мови його творів: «За часів, коли почав вправлятися у складанні віршів Іван Котляревський, перед ним відкривалося два шляхи: або писати українською народною мовою, себто живою, розмовною, за якою до того ж стояла багатюща фольклорна традиція, а також часткова апробація у так званих низьких жанрах попередньої літератури, або ж послугуватися російською літературною мовою, якою друкувалася тодішня світська преса і на яку, внаслідок насильницьких заходів царизму, переходили вищі верстви української суспільності. Цими двома шляхами він і пішов у своїй довголітній літературній діяльності: спочатку першим, звичнішим для нього, а потім пробував іти також другим» [1, с. 21]. Загалом дослідник зазначив, що «на час травестування «Енеїди» (починаючи від 1790-х рр.) староукраїнська літературна мова вже практично зникла, точніше, була усунута з активного вжитку в підросійській Україні. Він застав лише уламки тої книжної (писемної) мови, з яких і насміхався в комічній опері «Наталка Полтавка», відтворюючи канцелярський жаргон Возного» [7, с. 21]. Отже, у руслі таких поглядів щодо тогочасного стану української мови нам видається актуальним завданням дослідити наявність архаїчних граматичних рис в «Енеїді» І. Котляревського.

Аналіз досліджень. Безпосередньо мова літературних творів І. Котляревського була предметом досліджень вітчизняних мовознавців у різні роки. Так, М. Пилинський досліджував мову і стиль «Енеїди» [2]; Ю. Шевельов аналізував лексику його творів з позиції традицій і новотворів [3]. Внесок І. Котляревського у становлення української літературної мови в другій половині XVIII – першій половині XIX ст. став предметом дослідження М. Лисинюк [4]. Г. Буткова проаналізувала внесок І. Котляревського у розвиток нової літературної мови на фоні загальнокультурних особливостей доби межі XVIII–XIX ст. [5]. У загальнокультурному контексті проаналізував творчість письменника Г. Степаненко [6] та ін.

Водночас аналіз фахових джерел засвідчив, що в останні роки значно зріс інтерес до дослідження архаїчних рис творів представників українського письменства. Зокрема, Л. Павленко проаналізувала особливості функціонування граматичних архаїзмів у творчості Т. Шевченка [7]. Лексико-семантичні поля і групи лексичних архаїзмів у літературній спадщині І. Нечуя-Левицького стали предметом дослідження Ж. Колоїз [8]. Н. Баран-

ник виділила й охарактеризувала низку архаїчних груп лексики в романах С. Стороженка [9]. І саме її типологію ми взяли в основу аналізу архаїчних граматичних рис в «Енеїді» І. Котляревського.

Метою статті є аналіз особливостей граматичних архаїзмів у поемі І. Котляревського «Енеїда» на основі їх поділу на лексико-фонетичні, лексико-словотвірні та лексико-морфологічні архаїчні явища.

Завдання статті визначаються її метою і полягають у виявленні історично маркованої лексики та її систематизації за граматичними проявами.

Об'єктом дослідження є лексика поеми І. Котляревського «Енеїда», а **предметом** – фонетичні, словотвірні й морфологічні архаїзми в її складі.

Вклад основного матеріалу. Серед низки визначень поняття архаїчності нам найбільше імпонує сформульоване Г. Гайдукевич: «Архаїчними є слова, що позначають актуальний для даної мовної спільноти референт, але характеризуються ізольованістю фонетично-графічної, морфологічної, словотвірної чи лексико-семантичної форми на тлі сучасної мовної системи, внаслідок чого в їхній семантичній структурі вирізняється сема «архаїчний», яка відносить їх на периферію лексичного складу мови, з одного боку, та на периферію відповідного синонімічного гнізда, з другого, і надає йому експресивної конотації у мові та виразної стилістичної функції у тексті» [10]. Граматичні архаїзми ілюструють передусім збереження давніх особливостей формотворення, словозміни, відмерлих граматичних категорій, і в сучасному мовознавстві їх прийнято розподіляти на лексико-фонетичні, лексико-словотвірні та лексико-морфологічні архаїчні явища [9, с. 202].

Аналіз лексики поеми «Енеїда» засвідчив, що до найбільш виражених лексико-фонетичних архаїчних явищ можемо зарахувати ті, що пов'язані з видозміною певних звуків у словах, у яких «на сучасному етапі вони мають дещо інше фонетичне оформлення. До цієї групи належать застарілі слова, які характеризуються, в основному, чергуванням звуків, усиченням або, навпаки, вставленням одного або двох звуків, у результаті чого слово, маючи відповідник у сучасній мові, набуває іншого, відмінного звучання застарілості» [9, с. 211]. Серед найбільш частотних в аналізованому творі лексико-фонетичних явищ виділимо такі: 1) чергування голосних звуків: «Потім з підлевою індик» [11, с. 23]; «По локоть руки засукав» [11, с. 44]; «К війні, в яку їх злость веде» [11, с. 134]; «Злость, кажуть, сатані сестриця» [11, с. 157]; «Поставить, як іти в поход» [11, с. 151]; «За нею рани, смерть, увіччя, Безбожність і безчоловіччя» [11, с. 134]; «За те в немилость і попала» [11, с. 159]; «Завязтость

всіх опановала, Тут лютость всіма управляла» [11, с. 179]; «Без битой голої копійки» [11, с. 135]; «Позволь тіла убитой раті, Як водиться землі предати» [11, с. 208]; «Еней на бой його лиш просить, І так би й кончилась війна» [11, с. 211]; «Побачимо те в п'ятій часті» [11, с. 140]; «Війна в кровавих ризах тут» [11, с. 134]; «Війни кривавой не страшися» [11, с. 143]; «Тут люд був різних язиків» [11, с. 139]; «І різні пісні підняли» [11, с. 161]; «Там різний гомін з стукотнею» [11, с. 175]; «Шатнулись, різних трав нарвали» [11, с. 223]; «Все вешталосся, все кишало» [5, с. 219]; «Біда не по дерев'ях ходить» [11, с. 141]; «Єднаково ж сам не плошайся» [11, с. 143]; «Блакитне полом'я взвилось» [11, с. 159]; «Як знахурі, чуже толкуєм» [11, с. 167]; «Правила, сала, осятрини» [11, с. 213]; приголосних звуків: «І мусила їй обіцати!» [11, с. 159]; «В чиновні вивесть обіцав» [11, с. 165]; «Хоть молоді були та гожі» [11, с. 162]; «І нову Трою захищати» [11, с. 173]; «І діло Турна захищав» [11, с. 211]; «На перву ритулян попитку» [11, с. 173]; «До сього часу» [11, с. 182]; «І виконивши всі обряди, Латин прорек такий приказ» [11, с. 212] тощо; 2) фонетичні форми зі збереженням звука, замість якого в сучасній мові виступає інший. Так, на місці новозакритих складів сьогодні вживаємо і замість *о*, відтвореного в поемі: «Кусала ногті на руках» [11, с. 34]; «Бо послі, чуши. Нічичирк!» [11, с. 18]; «Тоді від мене возмеш чвирк» [11, с. 19]; «Тут їли рознії трави» [11, с. 23]; «Ночною се було добою» [11, с. 35]; «І весь проворний чесний род» [11, с. 87]; «І в самий штурхобочний бой» [11, с. 125]; «А все то хитрость єсть жіноча» [11, с. 148]; «А вас, Анхізович, покорно Прошу Паланта доглядать» [11, с. 151]; «Но пред Іулом прослезивсь» [11, с. 166]; «І убирались на простор» [11, с. 169]; «В бою стояли у ворот, І боронили в кріпость вход» [11, с. 180]; «Не спас ні рост, ні сила многа» [11, с. 181]; «Возьміть назад свої гостинці» [11, с. 213]; «Мессап же мусить підкреляти» [11, с. 216]; «Нехай своїх держаться слов!» [11, с. 217]; «І байдуже – ні слюз, ні слов» [11, с. 219]; «Боль рани зараз уняло» [11, с. 223]; «Утихомирясь, стали в строй» [11, с. 227]; 3) усічення, випадання одного або кількох звуків: «Як амуницю спорядили» [11, с. 132]; «Пред страшним воїном гряде» [11, с. 137]; «І лошаків мінять охоч» [11, с. 137]; «Чрез тебе сили набираєм» [11, с. 142]; «Тогді не буду жить чрез силу» [11, с. 152]; «Нехай Зевес вам помога» [11, с. 153]; «Еней тож по лісу бродив» [11, с. 153]; «К Лависі од любові був в горі» [11, с. 155]; «А послі Ремових він воїв По одному всіх подушив» [11, с. 167]; «Рутульці зрятъ – навстяз ворота» [11, с. 180]; «Якмога швидше уби-

равсь» [11, с. 181]; «Без зву к нам в гості нав'язався» [11, с. 182]; «Велить явитись пред собою» [11, с. 112]; «Таким тебе зна наша Січ» [11, с. 112]; «І хан сказав так, не сумнись» [11, с. 212]; «Коли Еней мене бажя» [11, с. 215]; «Народ, як черв, заворушиться» [11, с. 216]; «А Турна повстрічат бажя» [11, с. 223]; «Безсмертного хто ж ма убити?» [11, с. 220] та ін.; 4) вставлення одного чи кількох звуків: «Процайсь навек тогді з порядком» [11, с. 47]; «І кров християнську замовляти» [11, с. 53]; «Які письменніші із них» [11, с. 134]; «І сами о світі не знались» [11, с. 135]; «Як доля против нас яриться» [11, с. 141]; «Тут будет град над городами» [11, с. 143]; «Евандр цар добрий, я чував» [11, с. 145]; «Блакитне полом'я взвилось» [11, с. 159]; «Реветь, і душу іспускаєть, І воздух грімом наполняєть» [11, с. 181]; «Латинській послі ззиркнулись» [11, с. 209]; «Против Енея не храбруйте» [11, с. 212]; «Либонь, і під руку ведець» [11, с. 223]; «Зцілющої води примчали» [11, с. 223] та ін.; 5) неповноголосся -ра-, -ла-, що відповідає сучасному -оро-, -оло-: «Латинці і мені враги» [11, с. 146]; «Умом і храбростю своєю» [11, с. 151]; «Крилатая, з сім'ю главами» [11, с. 154]; «Осрамлена моя гора!» [11, с. 160]; «У главной бапти на сторожі» [11, с. 162]; «І заступайте від вражди» [11, с. 166]; «Похвастать храбростю своєю» [11, с. 169]; «Навіки милий глас умовк» [11, с. 172]; «Против Енея не храбруйте, /» [11, с. 212] та ін.; 6) уживання слів без протетичних приголосних: «Сорочка, зв'язана узлами» [11, с. 73]; «Палав огонь, великий страх!» [11, с. 77]; «І саме ухо прехихе» [11, с. 97]; «Еней наш насторочив уха» [11, с. 98]; «Зате узол дружлюбивий» [11, с. 126]; «І тільки одповідь мав дати» [11, с. 126]; «На улиці все і жила» [11, с. 133]; «Ну, к чорту! Швидше охмеляйся» [11, с. 158]; «Купив би музи на охвоту» [11, с. 189].

Виділили також низку лексико-словотвірних архаїчних явищ, визначальними особливостями яких дослідники називають «їх відмінність від сучасних лексем-відповідників специфічними суфіксами та префіксами» [9, с. 210]. До зафіксованих граматичних архаїзмів такого порядку належать: 1) архаїчні префікси *із-* та *іс-*: «Прийшла Венера, іскривившись» [11, с. 20]; «Щоб ти се сам їй ізвелів» [11, с. 21]; «Дідона рано ісхотилась, Як одяглись, то ізійшлися» [11, с. 26]; «Як швидко оком ізмигнеш» [11, с. 28]; «Неначе дурману із'їла» [11, с. 33]; «І так ісп'яна їй сказав: Нехай ізслизне твій Дарес» [11, с. 45]; «Іскорчившюся в дугу. Ірися нею ізробилась» [11, с. 49]; «Сидиши, мов демон, під водою, Ізморщившись» [11, с. 51]; «Коли ж був трус, як ізгадаю» [11, с. 62]; «Або і волос ізігнать» [11, с. 62]; «Поб'єм – іскореним їх род» [11, с. 126];

«*Ізміг врага в яєшню зм'яти*» [11, с. 220] та ін.; 2) префікси в-, во-, воз-, вос-: «*Світилка Фебова ввійшла*» [11, с. 173]; «*Побігла з криком **вокруг** вала*» [11, с. 174]; «*Іул сердечно **взвеселився***» [11, с. 180]; «*Через неї вся латинь **возстала***» [11, с. 187]; «***Вокруг** себе все побиває*» [11, с. 196], «*Нікого **вкруг** себе не бачив*» [11, с. 161]; «*Аркаді! Лицаря **возьміте!***» [11, с. 198]; «*Уздрів се Турн, **возвеселився***» [11, с. 222] тощо; 3) префікс у-: «*Чи чорт за душу **удряпнув?*** /» [11, с. 127]; «*Навильот **умисли** всі знає*» [11, с. 155]; «*Прийшла Цибеллу **умоляти***» [11, с. 159]; «*І **убирались** на простор*» [11, с. 169], «*Навіки милий глас **умовк***» [11, с. 172]; «***Умазати** морду їх мазкою*» [11, с. 175]; «*Но як же сильно **удивився***» [11, с. 182]; «*І до того вас **укараю***» [11, с. 184]; «*Не маю я **ушановання**; Ось як богинь я **украдаю***» [11, с. 184]; «*Ув'яв Паллант, **судеб по волі***» [11, с. 198] тощо; 4) префікси о-, од-: «*Та пан Еней наш **опізнився***» [11, с. 90]; «*І на гінця свого **озлився***» [11, с. 126]; «*І в руки всіх **оддати** катам*» [11, с. 128]; «*Зевес їй **оддавав** повагу*» [11, с. 159]; «***Одкиньте** страх і не робійте*» [11, с. 161]; «*Разком на той світ **одпровадим***» [11, с. 161]; «*Щоб я од земляка **одстав***» [11, с. 163]; «*Для його служби **жизнь оддали***» [11, с. 164]; «***Одважних** стали обнімати*» [11, с. 165]; «***Оддати** троянцям з баришком*» [11, с. 173]; «*Ми вас **одучим**, супостати, Чужій землі **однімати***» [11, с. 179]; «*Або **оддам** вас на роботу*» [11, с. 184] тощо; 5) префікс по-: «*Но **повстрічався** з другом Низом*» [11, с. 168]; «*Он'ять о битві **помисляв***» [11, с. 173]; «*А князь ваш бідний що **помислить?***» [11, с. 183]; «*Сказав Венул – не **погнівись!***» [11, с. 212]; «*А **потайть** – богам обидно*» [11, с. 218]; «*В ритульський **подоспіла** строй*» [11, с. 220]; «*Що став **похожим** на верзун*» [11, с. 227]; 6) префікс со-: «*Не ви народ мій **сотворили***» [11, с. 185]; 7) суфікс -ник: «*Іул, Енейв як **наслідник**, Похвальну рацію сказав; І свій палаш, що звавсь **побідник**, До боку Низа прив'язав*» [11, с. 165]; «*Як **втопленик**, посинів ввесь*» [11, с. 214]; 8) префікс су-: «*І **супротивних** потрошів*» [11, с. 199]; 9) структурний компонент много-: «*Услухи Венеру **многогрішну!***» [11, с. 187]; 10) суфікс -ець: «*Нехай стиха Латина з **стульця***» [11, с. 229].

Проте, як засвідчив аналіз, найбільшого вияву в «Енеїді» набули лексико-морфологічні архаїчні явища, «як правило, різні частини мови, які дещо по-іншому були виражені в далекому минулому» [9, с. 210]. Найбільше таких граматичних архаїчних явищ ми виділили в системі дієслівних форм і категорій, а саме: 1) уживання застарілої особової форми теперішнього часу дієслова бути *єсть*: «*Що од Енея **єсть** послі*» [11, с. 111]; «*Який між ними **єсть** уклад*» [11, с. 118], «*Який пройдисвіт **єсть** Еней*» [11, с. 122]; «*Паллант мій ваш **єсть***

атаман» [11, с. 151]; «*Що нам всього **милише єсть***» [11, с. 153]; «*У тебе мати **єсть** старая*» [11, с. 163]; «*І Ісполин **єсть** черв і прах*» [11, с. 181]; «*Він діло **єсть** руки твоєї*» [11, с. 186]; «*Така підданців **єсть** любов*» [11, с. 196], «*Що з Турном **дружба єсть** пуста*» [11, с. 202], «*Мужича правда **єсть** колюча*» [11, с. 202], «*Де діти **єсть** такіі*» [11, с. 212]; «*І **смерть** моя вам **єсть** потіха, Душа моя не **єсть** чужа*» [11, с. 215]; «*Судьби **єсть** воля*» [11, с. 218] тощо; 2) суфікс -ова замість -ува; -юва: «*Щоб їй **насумоватись** всмак*» [11, с. 35], «*І тут старців **нагодовати***» [11, с. 35], «***Покушувати** стусанів?*» [11, с. 41], «*І тут вони не **шанувались***» [11, с. 59], «*Тарані **торговав** возами, ... Уже в чім, бач, **пораховати***» [11, с. 53], «*За хліб **подяковав**, за сіль*» [11, с. 55], «*Еней-сподар **посумовавши***» [11, с. 58], «*А які знали, то московських **Вигадовали** бриденьок. Як **мандровав** козак всю ніч*» [11, с. 58], «*Куди до пекла **мандровати***» [11, с. 60], «*Еней сьому **подивовався***» [11, с. 62], «*При шведчині я **дівовала***» [11, с. 62], «*Не люблять в пеклі **жартовати***» [11, с. 65], «*Завзятость всім **опановала***» [11, с. 179] тощо; 3) архаїчні дієслівні інфінітивні форми на -ть: «*З собою стали **розмовлять**; Наїлися і прийнялися, Щоб по-вчораїньому **гулять***» [11, с. 27], «*Та ба! бач, треба **покидат***» [11, с. 32], «*Досита щоб було всім **їсть***» [11, с. 32], «*І стали тут **оддыхать**. Далось і їм троянців **знать**. Он'ять забули **горювать**; Буває щастя скрізь поганцям, А добрий мусить **пропадать***» [11, с. 59], «*Колись нам треба всім **пропасть***» [11, с. 64], «*Послали до царя **сказать***» [11, с. 59], «*Цариці мусим сю **піднести***» [11, с. 116], «*В чиновні **вивесть** обіщав*» [11, с. 165]; «*Де усу **бути**, пушок мякенький*» [11, с. 166]; «***Убити і околить** готов*» [11, с. 217] тощо; 4) форми особових дієслів без закінчення: «*Аж не **пізна** вас дідько сам*» [11, с. 75], «*Мов чоловічий **голос слуха***» [11, с. 98]; «*То так її в **вподоба***» [11, с. 106]; «*Проте Еней **зна**, молодець*» [11, с. 116]; «*Ритулець Турн тебе вже **свата***» [11, с. 120]; «*Вельможі! **Хто** царя не **слуха***» [11, с. 128]; «*Турн **побува** у мене в жмені*» [11, с. 145]; «*К **роботі приганя** майстрів*» [11, с. 150]; «*На злеє всякий **ма** охоту*» [11, с. 158]; «*Коли в кошару **завіта**, Без крику мізок **висмокта***» [11, с. 168]; «*І вся **здригнула** старшина*» [11, с. 215]; «*Бо нею **управля** Зевес*» [11, с. 226]; «*На Турна міцно **наступа**, Тебе ніхто не **захова***» [11, с. 229] тощо; 5) уживання постфікса -ся в дієслівних формах: «*І щоб к ним **лучше підмоститься** І пред Юноною **заслужиться***» [11, с. 41], «*Еней не чув аж **підшов**, **Хватаючися** за ягою*» [11, с. 72]; «*До пекла **навпростець прямуйся***» [11, с. 55], «*Та ну, на нас лиш **придивися**, – Сказала, – **дуже не гнівися**, Ось **глянься...***» [11, с. 75], «*В Латинівій*

дочці **добиться**, Царя приданим **поживиться**» [11, с. 106], «*Іду з Енеєм поштурхаться*, В моїх поступках **оправдаться**» [11, с. 217] ««Еней наш роздобрехотався» [11, с. 40], «Сім кіп стоялася вона» [11, с. 56], «Збирають союзних **поспішайся**» [11, с. 156] тощо; 6) уживання форм наказового способу із нередукованим закінченням *-іте* в II особі множини «*Підіть гінця мені **кликніте***, До мене зараз щоб прийшов, *Глядіть же, цупко **прикрутіте***» [11, с. 29], «***Беріте** рать, **ідіте** з Богом*» [11, с. 153], «*А про війну і в головах Собі ніколи **не кладіте***, А мовчки в запічках **сидіте**» [11, с. 128], «*Зберіться, Турна **окружіте***, Гуртом, гуртом його **напріте**» [11, с. 183]; «*Аркаді! Лицаря **возьміте!*** В ралець к Евандру **одне-сіте**» [11, с. 198] тощо; 7) до мало вживаних сьогодні можемо зарахувати вживані автором особові дієслівні форми зворотного стану із суфіксом *-сь* замість *-ся*: «*Чи се ж таки до діла робиш, **Що й досі тут загулявсь?*** Зевес не дурно **похвалявсь**» [11, с. 30], «*Тут закурім, **заженихай-мось***, *Не розлучаймось ніколи*» [11, с. 88] тощо; 8) уживання постфікса *-ть* у формі III особи однини теперішнього часу: «*Ввесь **знаєть** світ, що я не зловна*» [11, с. 119], «*Нехай твої **шепчеть** голосок*» [11, с. 129] тощо; 9) інфінітив із постфіксом *-сь* ц вживання в наказовому способі постфікса *-ся*: «*І битися **не поспішайся***» [11, с. 218]; «*І воюватись мали **хіть***» [11, с. 133] тощо; 10) усічені форми дієприслівників: «*Сей, **сидя** на кормі, **хитався***» [11, с. 57], «*Та **сидя** люлечки **курили***» [11, с. 57], «*Як б'ють їх, **не жалія** поту*» [11, с. 176]; «*Другії **лежа** розмовляли*» [11, с. 192]; «*Еней, **не милуя** чванливих*» [11, с. 205]; «***Утихомирясь**, стали в строй*» [11, с. 227]; «*Біду **побачив** неминучу*» [11, с. 103], «***Держась** воєнного обряду **Готовили** заздалегідь*» [11, с. 134], «***Роздігнися**, порозкладались*» [11, с. 162]; «*І часовії, на мушкетах **Поклавились**, спали на заказ*» [11, с. 167]; «*То, **зглянувшись** між собою*» [11, с. 228] тощо; 11) архаїчні форми дієприкметників і дієприслівників: «*А панська на всі боки **гну́ча***» [11, с. 212], «***Терпівших** гіркую годину*» [11, с. 146], «*Еней, по човну **походжяя***, На всі чотири **розглядая**» [11, с. 104], «*В сій думці **сму́тно** **походжяя***» [11, с. 193], «*Ютурна, кіньми **управляя***, Як од хортів лиса **виляя**» [11, с. 224] тощо; 12) паралелізм особових закінчень дієслів у I особі множини: *-мь, -мо, -мы, -м, -ме*, що розвинулися після занепаду зредукованих: «*Виходь!*» – *кричить*. – *Тічка **подмімо***, *Нікого в поміч **не про-сімо***» [11, с. 05], «*Уже ж **вістимо** всім богам*» [11, с. 229], «*То ми тобі таки щось **скажем***, А може, в пекло шлях **покажем**» [11, с. 63], 13) наказова форма на *-ім*: «*Тут **закурім***, *заженихаймось*» [11, с. 88] тощо.

До найбільш поширених лексико-морфологічних архаїчних явищ у системі іменника належать такі: 1) застарілі іменникові форми зі специфічними закінченнями й суфіксами: «***Веселле** в душу і **влилось!***» [11, с. 155]; «*На вал **колоддя** **накотили***» [11, с. 156]; «*І **злостію** **ввесь** **закитів***» [11, с. 182]; «*Товклись **кулаччям** по зубах*» [11, с. 216]; *Богиня з **радіц** танцювала*» [11, с. 229]; «*Дала **стариганю** **поклон***» [11, с. 75]; «*Сама з **царицею** **горювала***» [11, с. 34], «*І **пред Юноной** **заслужиться***» [11, с. 49], «*Як під **Бендер'ю** **воювали***» [11, с. 58], «*Хоть **будуть** **голоса** **кричати***» [11, с. 66], «*Як під **кислицею** **опинився***» [11, с. 67], «*Та **знали** **церков** **щоб** **одну**;... **були** **в** **огні** **на** **самім** **дну**» [11, с. 79], «*В **кип'ячих** **сіркой** **казанах***» [11, с. 80], «*Що **їздили** **по** **ярмаркам***» [11, с. 80], «*Писарчуки **поганих** **віри***» [11, с. 81], «*Ніхто **не** **гляне** і **для** **сміха***» [11, с. 88], «*Або **жмурили** **по** **куткам***» [11, с. 97], «*Тих **переверне** **на** **звірей***» [11, с. 102], «*І **все** **ходила** **навичом***» [11, с. 106], «***Гадюкой** **в** **серце** **поповзла***» [11, с. 119], «***Достав** **од** **Турна** **по** **усам***» [11, с. 122], «*Коли я **тішився** **війной?***» [11, с. 127], «*Щоб **військо** **йшло** **під** **коругов**» [11, с. 129], «*Всіх **злостей** **випустивши** **жала***» [11, с. 172] тощо. Такі форми засвідчують відголоски давньоруських парадигм, що часто передають архаїчні форми узгодження в роді та числі: «***Багацько** **трупа** **там** **палилось***» [11, с. 211] тощо; 2) архаїчні форми знахідного й орудного відмінків однини іменників жіночого роду давніх *-ā* (*-jā*), *-ī* основ, а також форми орудного відмінка однини іменників жіночого роду, які утворилися в давньоруській мові за допомогою закінчення *-ью* (*-ию*), що поступово в писемних пам'ятках наступного староукраїнського етапу переросло у флексією *-у* (*-ю*): «*За **Смертію** **слідом** **валилось** **жінок**, **свекрух** і **мачух** **злих***» [11, с. 71] тощо; 3) представлені форми називного відмінка однини іменників середнього роду колишніх *-jō*-основ зі старою флексією *-є* (*-е*): «*Там **всі** **невірні** і **христьяне**, ...**Була** **ту** **шляхта** і **міщане***» [11, с. 81] тощо; 4) форми орудного відмінка двоїни, що сьгодні зберігаються у вигляді флексії орудного відмінка множини *-има* парних іменників і субстантивів, а в попередні етапи розвитку літературної мови мали відмінкові закінчення *-ами*: «*З **зажмуреними** **всі** **очами***» [11, с. 80].**

Значно ширше представлені архаїчні лексико-морфологічні явища в системі прикметника, серед яких ми виділили такі: 1) нестягнені повні форми прикметників (дієприкметників, порядкових числівників, вказівних, означальних і питально-відносних займенників): «*Удавсь **на всеє** **зле** **проворний***» [11, с. 16], «*Я **все** **б** **зробив** **за** **сюю** **плату***» [11, с. 18], «*І **страву** **всякую**, **без***

мови *В голодній пхали все куток*» [11, с. 20], *«Тут їли рознії потрави»* [11, с. 23], *«Мізерній наклав дві скриньки»* [11, с. 31], *«Чи знав ти, що таке гроші?»* [11, с. 32], *«Були щоб з вами злії боли»* [11, с. 33], *«Щоб горе злеє розказать»* [11, с. 34], *«Панове, знаєте, трояни. І всі хреценії миряни»* [11, с. 38], *«І браги повнії діжки»* [11, с. 39], *«Троянці волокли з собою Старую бабу, як ягу»* [11, с. 49]; *«Я добрую вам раду дам»* [11, с. 49]; *«Прокинься, милеє дитятко!»* [11, с. 54]; *«Він до тії прийшовши хати»* [11, с. 60]; *«Як вийшла бабице старая, Крива, горбатая, сухая»* [11, с. 61]; *«Не ангели – такії ж люди»* [11, с. 64]; *«Якеєсь дерево росте; На нім кислиці не простії, / Ростуть – як жар, всі золотії»* [11, с. 65]; *«В лісну гуцу і пішов»* [11, с. 66]; *«Як ось пред якуює гору Прийшли»* [11, с. 69]; *«Якієсь злидні ще стояли, Се все десятиці та соцькії, Начальники, п'явки людськії»* [11, с. 71]; *«Ось глянься, що оце такеє! Оце деревце, бач, злотее»* [11, с. 75], *«Там чути жалобнії крики»* [11, с. 79], *«Пішов в другії ворота»* [11, с. 85], *«І вибивать царську хату Либонь, покликали Ахмату»* [11, с. 112], *«Которую сам добре знаєш»* [11, с. 163]; *«Як травка, скошена в полі»* [11, с. 198], *«В коротке міровеє врем'я Латинське і троянське плем'я Було як близькая рідня»* [11, с. 210]; *«В таку щасливую годину Еней чимдуж спис розмахав»* [11, с. 230], *«Ти будеш за сіє спасенний»* [11, с. 230], *«І мову слезную рече»* [11, с. 231] тощо; 2) стягнені прикметникові, дісприкметникові та займенникові форми; *«І розвела пожар чимал»* [11, с. 35]; *«Та світ мені сей став не мил»* [11, с. 232]; *«В такім наряді влізши в хату»* [11, с. 29]; *«Зо всей одежі роздяглась»* [11, с. 35]; *«Не мил тобі уже десь світ?»* [11, с. 65]; *«Як циган, смуглой цери був»* [11, с. 73]; *«Хто чим багат, то тим і рад»* [5, с. 94]; *«Сей переряжен в обезяну, І осужден людей смішить»* [11, с. 103]; *«Не шаблею ж убит і Авель»* [11, с. 132]; *«Хто тяглий, кінний, хто же піи»* [11, с. 132], *«Щоб битися, то рад летить»* [11, с. 133]; *«Бог милостив для грішних всіх»* [11, с. 147]; *«Все рад робити для тебе»* [11, с. 149] тощо; 3) архаїчні відмінкові форми прикметників, зокрема й із розряду відносних: *«Ніхто сердеги не рятусє Із рук троянська силача!»* [11, с. 228], *«Біда з злословими бабами!»* [11, с. 229], *«Олімпські нами управляють»* [11, с. 230], *«І мову слезную рече»* [11, с. 231], *«Взяла кораблик бархатовий»* [11, с. 26], *«По нашому хохлацьку строю /»* [11, с. 29], *«Що наші гречеські ковбаси! /»* [11, с. 106], *«Що не доспиши петрівської ночі»* [11, с. 106], *«В послідній раз Сульмон зіва»* [11, с. 171]; *«І од ритульська стратилата»* [11, с. 181] тощо; 4) творення складної форми ступенів порівняння якісних прикметників за допомогою слів «самий», «тяжко», «з диявола»:

«І самі гарнії приправи» [11, с. 23], *«І самой тихою порою»* [11, с. 35], *«Великий тяжко був пожар»* [11, с. 35], *«З диявола швидкі, проворні»* [11, с. 59], *«І самих злійших нам врагів»* [11, с. 146], *«У самих храбрійших троян»* [11, с. 182]; 5) творення вищого ступеня прикметників за допомогою префікса *іс-* і суфікса *-ійш-*: *«Іскавнійший за всякі штуки»* [11, с. 103]; *«Здавався гірчийший їй від перцю»* [11, с. 16], *«Ось привезли і мальовання Роботи первійших майстрів»* [11, с. 112], *«Криклівійша із щебетух»* [11, с. 118], *«Яхиднійша од всіх відьом»* [11, с. 118], *«Там грудь сильнійша од гармат»* [11, с. 169], *«Що ми трусливійші жидів»* [11, с. 183]; *«За внуків славнійших дідів!»* [11, с. 183]; *«А ти, Латине, всіх благійший, Прибав Енею дар смачнійший»* [11, с. 214] тощо. Аналогічно творяться ступені порівняння прислівників: *«Далеко тяжко в ліс забравсь»* [11, с. 67], *«Гребли з диявола всі дружно»* [11, с. 101] тощо.

Чимало архаїчних форм в «Енеїді» пов'язано з уживанням займенників: *«Ночною се було добою, І самой тихою порою»* [5, с. 35], *«Здоров, синашу, ма дитятко»* [11, с. 35], *«А сами мовчки одступили»* [11, с. 113], *«Скрізь прослана була ряднина До самой хвіртки від воріт»* [11, с. 113], *«Цариці мусим сю піднесть»* [11, с. 116], *«Мні мила ваша вся громада»* [11, с. 116], *«Потямить, якова-то я»* [11, с. 118], *«Ізгинеш од руки моєї!»* [11, с. 122], *«Од злості, з хмелю ввесь трусився»* [11, с. 122], *«В сіє-то нещасливе врем'я»* [11, с. 125], *«І казку мні скажи такую, Якої іще ніхто не чув!»* [11, с. 129], *«Щоб ложку, казанок всяк мав»* [11, с. 129], *«Своєй отчизни для сторожі»* [11, с. 133], *«Тілесні сили в кім охляли, В тім дух не швидко, та замре»* [11, с. 143], *«Забувши о біді своєї»* [11, с. 148], *«Що получала во дні они»* [11, с. 174]; *«Богів се воля! Вірте мні»* [11, с. 161]; *«Мовляв (нехай покой му вічний)»* [11, с. 163]; *«То і повинен жить для ней»* [11, с. 163]; *«В безпечності не сподівались Ні од кого ніяка зла»* [11, с. 166]; *«Щоб мні ритульців розідрать»* [11, с. 175]; *«Дай поміч мні стишок зложить!»* [11, с. 175]; *«Над всіми оставався начальний»* [11, с. 183]; *«Щоб сильною своєю рукою»* [11, с. 219]; *«Хоть в віщо хоч перекидайся»* [11, с. 230] тощо.

Наявні в поемі числівникові архаїчні форми: *«Мезап, Галес в другім отряді»* [11, с. 156]; *«На перву ритулян попитку»* [11, с. 173]; *«Троян багацько подушила»* [11, с. 177]; *«А вас тут стілько, боїтесь»* [11, с. 183]; *«Юнона в первий раз смирилась»* [11, с. 229], *«Крилатая, з сім'ю главами»* [11, с. 154].

Архаїзація проглядає й у ситуаціях неузгодженості роду іменника та числівника: *«Одна дівча була гостренька»* [11, с. 97] тощо. Трапляється вживання архаїчної двоїни: *«Він мав на голові дві тварі»* [11, с. 134].

Частотними є архаїчні форми прислівників: «*Ануте, нуте, йдіте швидче*» [11, с. 42]; «*Нігде од неї не ввильнув*» [11, с. 117]; «*Побачив люду скрізь багацько*» [11, с. 126]; «*Бояри вмиг скомпоновали*» [11, с. 129]; «*Цибелла перше закректала, А послі кашлять начала*» [11, с. 160]; «*Тебе прогонять відсіля*» [11, с. 161]; «*А послі Ремових він воїв По одному всіх подушив*» [11, с. 167]; «*Що й очі вискочили преч*» [11, с. 167]; «*Вблизи тут був намет Серрана*» [5, с. 167]; «*Пора нам відсіль уплітати*» [11, с. 168]; «*Ох! Чом не звіря, чом не львиця?*» [11, с. 175]; «*І тут начав щосил кричати*» [11, с. 179]; «*І вовся з ніг його зшибає*» [11, с. 182]; «*Щоб преч із кріпості втікать*» [11, с. 183]; «*Вдень п'яні сплять, а крадуть вніч*» [11, с. 185]; «*Відкіль же Турн тут притуливсь?*» [11, с. 186]; «*Бо нігде рифм уже достать*» [11, с. 189]; «*Кричать, біжять, спішать якмога*» [11, с. 189]; «*Що так негречі кличе к бою*» [11, с. 203]; «*А в смутний час навтікача!*» [11, с. 214]; «*Коли б пан Феб од перепною Заранше в воду не заліз*» [11, с. 217]; «*Богині в гніві также баби*» [11, с. 188]; «*Тепер дівчат хоть гать гати; Тепер на сей товар не скудно*» [11, с. 218]; «*Сперва тихенько, послі вглас*» [11, с. 220]; «*Все вмиг зробилось кулішем*» [11, с. 220]; «*Мов галка, нарядилась вмах*» [11, с. 227]; «*Ти зла їм вдоволь задала*» [11, с. 229]; «*Енею глуздівно сказав*» [11, с. 230] тощо.

Характерною для мови поеми «Енеїда» є велика кількість застарілих форм прийменників, сполучників, часток: «*Мене боги к тобі послали*» [11, с. 54], «*І жарили зо всіх боків*» [11, с. 78], «*Ходім лишень к моїй господі*» [11, с. 96], «*К чому і як Еней щасливий*» [11, с. 97], «*Подумать о біді своєї*» [11, с. 103]; «*Послів повів к царю з пихою*» [11, с. 113]; «*Еней по щастю без поміхи Вдавався в жарти, ігри, сміхи, А о Юноні і забув*» [11, с. 117]; «*Робила об собі лепорт*» [11, с. 118]; «*І зараз лист послав к Енею*» [11, с. 122]; «*Як тільки к пам'яті вернулась*» [11, с. 124]; «*Зізвав к собі панів вельможних*» [11, с. 127]; «*Хто ж о війні проговориться*» [11, с. 128]; «*К присязі зараз привели*» [11, с. 129]; «*Перед себе списи наставлять*» [11, с. 130]; «*І гасло всім к війні дає*» [11, с. 134]; «*К роботі приганя майстрів*» [11, с. 150]; «*К Лависі од любові був в горі*» [11, с. 155]; «*З плосилку гнися хоть в дугу*» [11, с. 157]; «*Нетленні од рода в род*» [11, с. 160]; «*А о повинності мовчиши*» [11, с. 163]; «*Обнявшись со Евріалом-земляком*» [11, с. 164]; «*Прокрастить можна поуз стан*» [11, с. 165]; «*І самачно по вечері спав*» [11, с. 167]; «*І од землі туман піднявся*» [11, с. 169]; «*Об мертвих вість скрізь пронеслася*» [11, с. 173]; «*І спорить о своїх правах?*» [11, с. 191]; «*О смерті князя всі ридали*» [11, с. 198]; «*По серцю їм ся річ була*» [11, с. 209];

«*Прокинь к Лавинії любов*» [11, с. 214]; «*Гінця к Енею послає*» [11, с. 219]; «*Еней од рани шкандибає*» [11, с. 222]; «*Либонь, і під руку ведець*» [11, с. 222]; «*Я, далебі, дурна була*» [11, с. 229]; «*Не тебе, далебіг, боюсь*» [11, с. 230] тощо.

Отже, проведений аналіз граматичних архаїзмів у складі лексики поеми І. Котляревського «Енеїда» засвідчує, що автор, користуючись для її написання селянською говіркою свого краю, «простонародною» мовою, досить активно використовував фонетичні, словотвірні та морфологічні архаїчні риси, що засвідчує тяглість традицій формування української народної мови, а на її основі – літературної.

Водночас аналіз лексики поеми підводить до розуміння досить помітних впливів на її склад панівної на той час російської мови, що знайшло свій відбиток і в мові «Енеїди» на лексичному й граматичному рівнях і що може стати предметом подальшого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нахлік Є.К. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст / наук. ред. В. Панченко ; НАН України. ДУ «Інститут Івана Франка». Львів, 2015. 543 с.
2. Пилинський М.М. Із спостережень над мовою і стилем «Енеїди» І. Котляревського. *Мовознавство*. 1988. № 5. С. 25–29.
3. Шевельов Ю. Традиція і новаторство в лексичній і стилістичній І.П. Котляревського. Чернівці : Рута, 1998. 78 с.
4. Лисинюк М.В. Внесок представників письменства у становлення української літературної мови (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.). *Питання культурології*. Вип. 34. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Pkl_2018_34_12.pdf (дата звернення: 10.06.2021).
5. Буткова Г.В. Мова і культура: продукт історії. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93862/26-Butkova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.07.2021).
6. Степаненко М. Мовотворчість Івана Котляревського. *Зоря Полтавщини*. 19.03.2019. URL: <http://zorya.poltava.ua/movotvorchistivana-kotljarevskogo/> (дата звернення: 04.07.2021).
7. Павленко Л. Граматичні архаїзми у творчості Тараса Шевченка. *Волинь філологічна*: текст і контекст: збірник наук. праць: Творчість Т. Шевченка: традиції і сучасність / упоряд. І. Мельник. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип. 18. С. 318–328.
8. Колоїз Ж. Лексичні архаїзми у творчій спадщині Івана Нечуя-Левицького. *Філологічні студії*. *Науковий вісник Криворізького дер-*

жавного педагогічного університету. 2009. Вип. 3. С. 68–81.

9. Баранник Н.О. Архаїзми в романах С. Склярєнка «Святослав», «Володимир». *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»* : збірник наук. праць Ніжинського державного університету імені М. Гоголя. 2019. № 96. № 13. С. 202–213.
10. Гайдукевич Г. Історизми та архаїзми як основні виражальні засоби історичної стилізації. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/> (дата звернення: 14.07.2021).
11. Котляревський І. П. Енеїда : Поема; Наталка Полтавка : П'єса: для серед. та ст. шк. віку / передм. та приміт. О.І. Гончара ; Післямова В.О. Шевчука. Київ : Веселка, 2000. 327 с.

REFERENCES

1. Nakhlik, Ye. K. (2015) *Perelytsovanyi svit Ivana Kotliarevskoho: tekst – intertekst – kontekst* [The transliterated world of Ivan Kotliarevsky: text – intertext – context] Scientific editor V. Panchenko; NAS of Ukraine. SI «Ivan Franko Institute». Lviv, 543 p.
2. Pylinskyi, M. M. (1988) *Iz sposterezhen nad movoiu i stylem «Eneidy» I. Kotliarevskoho* [From observations on the language and style of I. Kotliarevsky's «Eneida»]. *Movoznavstvo*, № 5, pp. 25–29.
3. Shevelov, Yu. *Tradytysia i novatorstvo v leksytsi i stylistytsi I. P. Kotliarevskoho* [Tradition and innovation in the vocabulary and style of I. P. Kotliarevskyi]. Chernivtsi: Ruta, 1998. 78 p.
4. Lysyuniuk, M. V. *Vnesok predstavnykiv pysmenstva u stanovlennia ukrainskoi literaturnoi movy (druha polovyna XVIII – persha polovyna XIX st.)* [The contribution of representatives of literature in the formation of the Ukrainian literary language (second half of the XVIII – first half of the XIX century)]. *Pytannia kulturolohii*, vol. 34. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Pkl_2018_34_12.pdf (date of application 10.06.2021).
5. Butkova, H. V. *Mova i kultura: produkt istorii* [Language and culture: a product of history]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93862/26-Butkova.pdf?sequence=1> (date of application 22.07.2021).
6. Stepanenko, M. (2019) *Movotvorchist Ivana Kotliarevskoho* [Language art by Ivan Kotliarevskyi]. *Zoria Poltavshchyny*. 19.03.2019. URL: <http://zorya.poltava.ua/movotvorchist-ivana-kotliarevskoho/> (date of application 4.07.2021).
7. Pavlenko, L. (2014) *Hramatychni arkhazmy u tvorchosti Tarasa Shevchenka*. [Grammatical archaisms in the works of Taras Shevchenko]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst: Collection of scientific works: Creativity of T. Shevchenko: traditions and modernity / compiler I. Melnyk*. Lutsk : Lesia Ukrainka East European National University, vol. 18, pp. 318–328.
8. Koloiz, Zh. (2009) *Leksychni arkhazmy u tvorchii spadshchyni Ivana Nechua-Levytskoho* [Lexical archaisms in the creative heritage of Ivan Nechuy-Levytsky]. *Filolohichni studii: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*. 2009, iss. 3, pp. 68–81.
9. Barannyk, N. O. (2019) *Arkhazmy v romanakh S. Skliarenka «Sviatoslav», «Volodymyr»* [Archaisms in S. Sklyarenko's novels «Sviatoslav», «Volodymyr»]. *Literatura ta kultura Polissia*. № 96: Collection of scientific works of Nizhyn State University by M. Hohol. Philological Sciences Series, № 13, pp. 202–213.
10. Haidukevych, H. *Istoryzmy ta arkhazmy iak osnovni vyrazhalni zasoby istorychnoi stylizatsii* [Historicisms and archaisms as the main means of expression of historical stylization.]. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/> (date of application 14.07.2021).
11. Kotliarevskyi, I. P. (2000) *Eneida: Poem; Natalka Poltavka: play: for middle and senior school age*. Preface and notes by O. Gonchar; afterword by V. Shevchuk. Kyiv: Veselka, 2000. 327 p.

УДК 81.161.2*25:821.111-31Пратчетт
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-4>

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ АНТОНОМАЗІЙ У РОМАНІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «КРАДІЙ ЧАСУ»

Бережна М. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та слов'янської філології,
заступник декана факультету іноземних мов
Криворізький державний педагогічний університет
просп. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0002-3345-256X
margaret.berezhna@gmail.com*

Грецька Д. О.

*аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-7622-1382
dariyagretska@gmail.com*

Ключові слова: антропонім,
переклад імен власних,
фентезі, алюзивні імена
власні, міфоніми.

Роботи Террі Пратчетта мають значну популярність у всьому світі протягом тривалого часу. Його твори екранізуються провідними стримінг платформами, мають радіоадаптації й театральні постановки, засновані на сюжеті комп'ютерні ігри. Відносно недавно їх почали перекладати українською мовою; одним із перших вийшов переклад міні циклів про Смерть із серії «Дискосвіт». Відповідно, і робіт, присвячених українському перекладу, наразі немає, що зумовлює актуальність роботи. У цілому творчість Т. Пратчетта досліджується досить давно, хоча в основному розвідки стосуються більше культурологічних і літературознавчих аспектів, ніж мовознавчих. У статті маємо на меті визначити особливості створення та перекладу імен власних на прикладі роману Террі Пратчетта *Thief of Time*. Методом наскрізної вибірки з роману загальним обсягом 357 сторінок і його перекладу українською мовою отримано 85 антономазій з відповідниками. У результаті дослідження встановлено, що більшість прикладів імен власних є алюзивними, що перегукується з висновками наявних робіт, які досліджували особливості авторського стилю й інтертекстуальність у роботах Террі Пратчетта. Решта прикладів належить до промовистих імен власних і неускладнених додатковим смислом антропонімів. Такі результати підтверджують гіпотезу, що у фентезійних творах постмодерністських авторів імена власні переважно є алюзивними та характеристичними. Серед прикладів виокремлюємо значну кількість міфонімів, що зумовлено сюжетом твору. Цікавим у досліджуваному романі є те, що міфологічні персонажі олюднюються автором, унаслідок чого отримують імена загальноживаного антропонімікону. Для перекладу імен власних українською мовою переважно використовуються калька та практична транскрипція, рідше – функціональна заміна й морфограматична модифікація. Варто також відзначити, що для перекладу багатокomпонентних імен власних перекладач, як правило, застосовує декілька перекладацьких трансформацій водночас.

THE PECULIARITIES OF CREATION AND TRANSLATION OF PROPER NAMES IN THE NOVEL THIEF OF TIME BY TERRY PRATCHETT

Berezhna M. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Translation and Slavic Philology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
Haharina Ave, 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3345-256X
margaret.berezhna@gmail.com*

Hretska D. O.

*Postgraduate Student at the Department of Theory and Practice of English Translation
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine orcid.org/0000-0002-7622-1382
dariyagretska@gmail.com*

Key words: *anthroponym,
translation of proper names,
fantasy, allusive proper names,
mythonyms.*

The novels by Terry Pratchett have been extremely popular around the world for a long period of time. His works are being adapted into TV and Amazon series, radio and theater plays; computer games are based on their plot. The translation of the novels into Ukrainian has recently begun; one of the first completed translations is the storyline about Death from the Discworld series. Thus, there are no researches focused on the Ukrainian translation, which determines the relevance of the presented work. In general, Pratchett's novels have been studied for a long time, although those studies mainly concern cultural or literature aspects rather than linguistic ones. In this paper, we aim to determine the peculiarities of the creation and translation of the proper names used in the novel *Thief of Time* by Terry Pratchett. Using the end-to-end sampling method, we selected 85 antonomasias from the novel *Thief of Time* with the total volume of 357 pages and their translations into Ukrainian. The results demonstrate that the majority of the proper names are allusive, which echoes the findings of the previous works exploring the features of Terry Pratchett's writing style and the intertextuality in his novels. The rest of the examples belong to the groups of characteristic names and anthroponyms without any additional meaning. These results support the idea that in the fantasy fiction by postmodernist authors proper names are mostly allusive and characteristic. Among the collected examples, we distinguish a sufficient number of mythonyms, which is predetermined by the plot. Of special interest is the author's tendency to humanize mythological characters by giving them names from commonly used anthroponymicon. Calque and practical transcription are the most numerous ways to translate the proper names into Ukrainian. The insignificant rest is rendered by functional replacement and morphogrammatic modification. We also demonstrate that the translator tends to apply several translation transformations simultaneously to translate some multicomponent proper names.

Постановка проблеми. Твори Террі Пратчетта мають значну популярність у всьому світі, але лише відносно нещодавно їх почали перекладати українською мовою. Мініцикл про Смерть із серії «Дискосвіт» став одним із перших циклів, переклад якого завершено повністю. Одним із викликів, які постають перед перекладачем, є переклад імен

власних, які, окрім номінативної функції, виконують і характеристичну, виступаючи засобом формування образів персонажів. Робит, присвячених українському перекладу роману «Крадій часу», наразі немає, що зумовлює актуальність розвідки.

Мета роботи – визначити особливості створення антономазій у романі Террі Пратчетта *Thief*

of Time та способи їх перекладу українською мовою.

Об'єкт роботи – 85 антономазій, вилучених методом наскрізної вибірки з роману *Thief of Time* (загальним обсягом 357 сторінок) і їх переклад українською мовою Віктора Морозова (444 сторінки).

Предмет – особливості створення антономазій у сучасних англійських фантастичних творах і їх відтворення українською мовою.

Історія досліджень. Дослідженням імен власних як авторських оканоналізмів займалися такі науковці, як Є.Г. Ковалевська, О.В. Суперанська, А.І. Іманалієва, О.В. Ребрій, В.В. Виноградов, Е.І. Ханпіра, Д.І. Єрмолович, Н.Г. Бабенко, Ю.Н. Несветайло, В.М. Калінкін, а також Дж. Алгео й А. Алгео. Відзначаючи унікальність і специфіку онімної лексики, дослідники виділяють низку специфічних рис художніх онімів:

1) художні оніми денотативно співвіднесені не з реальними людьми, а зі створеними автором образами (О.В. Суперанська, В.М. Калінкін);

2) художні оніми вторинні відносно реальних онімів і детерміновані конкретною мовою, «вони створюються за моделями імен реальних або нереальних предметів з урахуванням належності їх до певного ономастичного поля» [9, с. 148];

3) крім номінативної функції, художні оніми виконують характеристичну і стилістичну функції;

4) художні оніми відрізняються рухливістю семантики та динамічністю змісту, нестійкістю щодо належності до ономастичної або апеллятивної лексики;

5) художні оніми є національно специфічними й детермінованими культурою. Вони набувають свого значення не тільки в контексті художнього твору, а й у контексті мовної, ономастичної системи певної лінгвокультури та з часом отримують національно-культурні конотації.

Особливості перекладу імен власних у творах фантази досліджували такі автори, як О.М. Шапошник, О.В. Мазур, Е.П. Новицька й інші. Вони розглядали проблеми, з якими стикається перекладач, методи їх вирішення, а також особливості організації ономастикону в різних авторів.

Такі мовознавці, перекладознавці та літературознавці, як Є.С. Канчура, Ю.В. Глюдзик, Ю.В. Курята, О.В. Касаткіна-Кубишкіна, М.Ф. Третьякова, І.А. Воробйова та інші, досліджували різні аспекти творчості Т. Пратчетта. В англійському науковому просторі існує багато досліджень робіт автора, які являють собою як повні гідиз творчості Т. Пратчетта, так й окремі дослідження, в основному культурологічні або літературознавчі. Наприклад, є роботи про наративи, наявні в його творчості, і риси постмодернізму, які простежуються.

Окремо можемо виділити досить повний огляд його творів, виконаний Ендрю М. Батлером (Andrew M. Butler) у книзі *Terry Pratchett*, у якій автор розглядає основні сюжетні лінії та головних персонажів, орієнтуючи читача в хитроплетіннях творів, які налічують десятки романів, енциклопедії, п'єси, адаптації, календарі, щоденники, радіосеріал, комп'ютерні ігри, альбоми з треками за мотивами Дискосвіту й багато іншого. Це цілий всесвіт, створений однією людиною, утім настільки продуманий і детальний, що легко можна повірити в його реальність десь в іншому паралельному всесвіті [2].

Прояви постмодерністської пародії в серії романів Т. Пратчетта про Дискосвіт досліджує Крістофер Браянт (Christopher Bryant). «Жанр фантази та, як наслідок, романи Пратчетта, часто сприймають як легке дитяче читво, не варте критичної уваги. Насправді багато концепцій і посилань із серії Дискосвіту надзвичайно складні, у результаті чого їх можна оцінити на двох рівнях: діти можуть насолоджуватися книгами про веселі фантастичні пригоди, а дорослі зможуть осягнути глибші ідеї Пратчетта. Крім того, з точки зору постмодерну немає жодних підстав приділяти менше уваги цим романам, ніж будь-яким іншим художнім творам: бар'єри між «високою» і «низькою» культурою більше не актуальні...», – пише автор [3].

Інтертекстуальність – це ще одна яскрава особливість робіт Т. Пратчетта. Ю.В. Курята, О.В. Касаткіна-Кубишкіна розглядають цей аспект як полеміку автора із Шекспіром, асоціації з «білим знанням», які знайшли вираження у власних іменах, трансформованих цитатах та алюзіях; проводять лінгвістичний і культурологічний аналіз тексту. «У романах Террі Пратчетта відбувається реалізація базового гасла постмодерну – «світ як текст» – на матеріалі вторинного світу, створеного засобами авторської фантазії, що спирається на інтертекстуальну свідомість сучасного читача та здатність тексту впливати на вибудову реальності», – підсумовують працю автори [7, с. 105].

Серед досліджень творів Террі Пратчетта в українському науковому просторі передусім хотілося б виділити роботу Ю.В. Глюдзик, яка досліджує переклад імен власних у романі *Reaper man* із того ж циклу про Смерть. Дослідниця, розглядаючи прихований сенс, вкладений автором у характеристичні імена власні та їх структуру, зазначає, що «основними техніками творення власних назв є однокомпонентна номінація, двокомпонентна номінація, неонімічна номінація» [5, с. 27]. Авторка робить висновок, що «Т. Пратчетт був надзвичайно скрупульозним при створенні антропонімів для своїх книг. Усі вони символічні,

відмінно підходять до своїх персонажів і мають на меті допомогти читачам «поринути» в атмосферу Дискосвіту» [5, с. 28].

Виклад основного матеріалу. У роботі розглядаємо оніми з роману Т. Прагчетта «Крадій часу» та способи перекладу цих одиниць українською мовою. Масив прикладів складається з 85 імен власних, які поділено на дві групи: імена власні персонажів та імена колективні, як-от: назви груп, гільдій, об'єднань. Розглянемо першу групу – антропоніми. Тут бачимо імена власні, які утворені різними шляхами. Перший спосіб – це імена власні загального антропонімікону, які автор використовує для позначення фонових, епізодичних персонажів, роль яких порівняно неважлива для сюжету. Другий спосіб – це комбінування узуальних основ із продуктивними суфіксами та префіксами для утворення оказіональних характеристичних імен власних. Третій спосіб – перехід загальноживаних іменників до розряду імен власних. Четвертий спосіб (порівняно нечисленний) – утворення імен власних на основі фразових епітетів. Окрему групу становлять алюзивні імена власні, які базуються на експліцитному чи імпліцитному посиланні до відомих історичних чи культурних постатей або явищ.

Загалом результати проведеного дослідження перегукуються з висновками інших дослідників, які ділять ономастичний простір на імена загального антропонімікону, імена характеристичні й імена алюзивні. Варто зазначити, що, хоча фразові епітети не є чимось новим для гумористичного фентезі та англомовних художніх творів загалом, утворення імен власних на основі фразових епітетів є відносно новою тенденцією.

Розглянемо ці групи на прикладах. Розпочнемо з імен власних, що є алюзією на історичних осіб: Lu-Tze [4, с. 13] / Лу-Тзе [8, с. 92]. У цьому випадку бачимо антропонім, ім'я одного з головних персонажів, історичного монаха. Цей персонаж є алюзією на древньокитайського філософа Лао-Цзи, основоположника даосизму й автора «Дао де Цзин». У деяких трактуваннях релігійних шкіл він навіть вважається божеством, «одним із трьох чистих». Алюзія простежується в багатьох аспектах сюжету та біографії персонажа. Наприклад, антропоморфна сутність Хаос указує на те, що Лу-Тзе є його «створінням». Як і Лао-Цзи, Лу-Тзе жив скромно, був прибиральником у монастирі, усе, чого навчився, він навчився підмітаючи. Серед історичних монахів він був людиною легендарною, і часом послухники не могли повірити, що згорблений старий насправді є тим героєм, про якого розповідають легенди. Також у романі є сатирична алюзія на книгу Лао-Цзи «Дао де Цзин» (Книга шляху й гідності), адже шлях Лу-Тзе називається «Шлях Пані Космополіт, здаю

квартири в Анк-Морпорку недорого». Інші історичні Монахи не розуміли її суті, а Лу-Тзе й не намагався пояснювати.

У перекладі бачимо варіант, отриманий за допомогою практичної транскрипції. Оскільки співзвуччя з іменем Лао-Цзе зберігається, вважаємо такий еквівалент адекватним.

Наступний приклад цієї групи: But research turned up the fact that the woman in the picture Woman Holding Ferret by Leonard of Quirm was considered the epitome of beauty, and so they'd based Lady LeJean on that [4, с. 76] / Але завдяки дослідженню з'ясувалося, що жінка на картині Леонарда-з-Квірма «Дама, яка тримає тхора» вважалася втіленням краси, тому на її основі вони й виготовили образ леді Леґіжон [8, с. 199]. Тут бачимо очевидну алюзію до Леонардо да Вінчі та його картину «Пані з горностаєм». Вона є досить відомим твором мистецтва, тож аналогії досить асоціативні. Основна перекладацька трансформація, використана тут, – це калька.

Наступною групою в корпусі прикладів виділяємо імена характеристичні: Myria (Unity) Le Jean [4, с. 19] / Мірія (Єдиність) Леґіжон [8, с. 360]. Тут бачимо ім'я власне, яке поєднує алюзію та гру слів. Названий персонаж належить до Аудиторів, міфічних створінь, які займаються обліком усього, що є у Всесвіті. Вічні спостерігачі за часом і простором, вони ненавиділи життя, бо воно означало й смерть також. Перший компонент імені Myria є скороченням від грецького μυριάδ, яке перекладається як «десять тисяч, багато». Другий компонент прізвище Le Jean є видозміненим іменником legion «легіон, багато». Це біблійна алюзія на випадок, коли Ісус вигнав демона на ім'я Легіон. Таким чином, ім'я і прізвище утворюють гру слів. Утім це прогнозовано, оскільки Аудитори вірили, що ім'я має позначати те, чим є насправді предмет найменування, виражати його сутність. Третій компонент Unity є другим іменем для персонажа, оскільки старе ім'я її не влаштувало. Це ім'я можна перекласти як «єдність, згода, гармонія». Можливо, Сьюзен мала на увазі досягнення гармонії між її сутністю Аудитора й людським тілом, котре нав'язувало їй дивні бажання і думки, а також містить певне віддзеркалення звичаю Аудиторів цуратися всього, що хоч якось пов'язано з індивідуальністю, адже вони завжди використовували тільки займенник «ми» і знищували тих Аудиторів, які подавали хоч найменші ознаки прояву індивідуальності. Аудитори – цілісне створіння в кількох тілах.

У перекладі бачимо такі трансформації як практична транскрипція (Myria «Мірія») та калька (Le Jean «Леґіжон», Unity «Єдиність»). Хоча перший компонент утрачає своє характеристичне значення, алюзія зберігається і є зрозумілою

принаймні частині аудиторії як оригіналу, так і перекладу. Оскільки такий відповідник у цілому відтворює номінативну й аллюзивну функції оригіналу, вважаємо переклад вдалим.

Перейдемо до іншого прикладу: Lobsang Ludd (born Newgate Ludd) [4, с. 19] / Ньюгейт Лудд Лобсанг [8, с. 81]. Тут бачимо антропонім, ім'я одного з головних героїв, брата-близнюка Jeremy Clockson. За сюжетом твору, це одна душа, ніби розділена на два тіла, котрі живуть не підозрюючи одне про одного, незалежно одне від одного. Це є певною алегорією на Час, який у баченні автора щосекунди знищує старий світ у минулому й відтворює його в майбутньому, тобто має місце така собі двоіпостасність часу. Саме це й відбивається в імені персонажа Lobsang, оскільки перша частина походить від *lobbing*, одне зі значень якого «розділення навпіл, розсічення». Друга ж частина *sang* походить від китайського «сан», що означає «пан», що цілком зрозуміло, адже герой стає Історичним Монахом (певна аллюзія на буддистських монахів) та отримує таке ім'я саме в монастирі, де показує свої незвичні здібності до розтинання часу. Так отримуємо дослівний переклад «Пан, що розтинає час». Прізвище Ludd у самому тексті роману пояснюється як таке, що дається всім дітям, підкинутим під двері Гільдії крадіїв. Звідси власне й вроджене ім'я Newgate за назвою воріт, під якими знайшли кошик із дитиною. Воно також утворене сполученням двох основ New і gate, що можна перекласти як «нова брама».

У перекладі бачимо використання практичної транскрипції. Певна частина смислу втрачається, але це компенсується контекстом (походження прізвища Ludd пояснюється в тексті як «розділені втілення» головного героя). Основні характеристичні функції, такі як аллюзія на китайських буддистських монахів, збережені. Тому вважаємо цей варіант перекладу адекватним.

Перейдемо далі: Nanny Ogg [4, с. 91] / Тітуня Огг [8, с. 230]. Тут бачимо антропонім, ім'я повітки й відьми. Існує декілька версій походження її імені. Наприклад, вона називає свою хатину *Tir Nanny Ogg*, що можна розглядати як варіант давньоірландського *Tírnan Óg* «Священний острів». Для цього персонажа фраза має сенс, адже вона змушувала своїх численних невісток працювати на неї, наче служниць, а сама жила, наче богиня. Можна продовжити проводити аналогії з давньоірландською і щодо її імені. Наприклад, давньоірландський огамічний алфавіт називався *Ogham*, а в одній із книг персонаж стверджує, що це її предки вигадали давню мову – *Oggham*. Утім сам автор в одному з інтерв'ю стверджував, що ім'я цього персонажа взято від назви телефонної книги. Тому питання лишається без однозначної відповіді, проте деякі збіги, на нашу думку

(зокрема з давньоірландськими коренями й значеннями), навряд чи є збігами.

У перекладі бачимо, що ім'я передано транскрипцією. У результаті виникають асоціації з таким фольклорним персонажем кельтської міфології як *ogr*, відомим своєю силою, непоказною зовнішністю й низьким рівнем інтелекту, знайдомим більшості молодшого покоління завдяки фільму «Гаррі Поттер та філософський камінь», анімаційному фільму «Шрек» і численним комп'ютерним іграм. Уважаємо, що такий асоціативний ряд формує неправильне враження про мудру повітку.

Розглянемо ще один приклад: Jeremy Clockson [4, с. 75] / Джеремі Дзигар [8, с. 20]. Тут бачимо антропонім, ім'я головного персонажа, який і є Крадієм часу. Перший компонент ім'я Jeremy є аллюзією на одного з великих пророків – Ієремію. Так ім'я визначає особливу долю героя. Другий компонент – прізвище, яке можна дослівно перекласти як «син годинника». За сюжетом роману, персонаж є сином антропоморфної сутності Часу. Отже, воно цілком себе виправдовує.

У перекладі бачимо, що ім'я передано практичною транскрипцією, а прізвище – функціональним аналогом. Оскільки принаймні другий елемент виконує певну характеристичну функцію, частково відтворюючи закладений автором смисл, вважаємо такий переклад у цілому адекватним. Утім варто відзначити, що сучасне покоління читачів скоріше за все не знає, що Дзигар – це застаріла назва професії годинникаря, унаслідок чого можуть виникати хибні асоціації. Також варто зазначити, що часом навіть адекватний переклад не здатен передати всього смислового навантаження імені власного. Наприклад, аллюзія на пророка Ієремію втрачається в результаті використання транскрибованого відповідника. Однак навіть історичний відповідник «Ієремія» навряд чи б нагадав про біблійного персонажа сучасному середньостатистичному читачу, який досить поверхово знайомий зі Старим Заповітом.

Наступна група прикладів ілюструє іменники, які переходять у розряд імен власних. Найбільш характерними та значущими є такі приклади, як *Chaos* «Хаос», *Time* «Час», *Death* «Смерть». У творі вони позначають антропоморфні сутності, які існують завдяки вірі людей у них. У творах Террі Пратчетта вони «олюднюються» й мають людські риси характеру. Перекладені ці імена калькуванням.

Цікавими також є імена, утворені на основі фразового епітета. Наприклад, *Boy Most Likely to Be Killed One Day By His Wife* та *Get Out of The Way*. Перший приклад – це ім'я епізодичного персонажа, який використовується ситуативно й однократно. У перекладі бачимо відповідник

«Хлопець, Якого Найвірогідніше Приб'є Одного Дня Власна Дружина», отриманий калькуванням. Другий приклад – прізвисько одного з головних героїв, Лу-Тзе. Оскільки сам він надавав перевагу скромному званню підмітальника, люди часто зверталися до нього саме так – «Геть з дороги». У цьому варіанті перекладу теж бачимо кальку.

Інша група, яку ми розглянемо в рамках роботи, – це імена власні, які належать до загального антропонімікону: Penelope, Melanie, Vincent, Joan, Gordon, Albert, Miranda, Stephanie, Samuel. Усі вони перекладаються за допомогою історичного відповідника (Пенелопа, Вінсент, Джоан, Гордон, Альберт, Міранда, Самуїл) або морфограматичної модифікації (Меланія, Стефанія). Морфограматична модифікація допомагає урівноважити іншомовні імена тими, які є ближчими читачу перекладу, і таким чином знайти «золоту середину» між одомашненням та очуженням. Зазначимо, що такими іменами називаються переважно епізодичні персонажі, які слугують лише «фоном» і не виконують сюжетоформуючої ролі.

Перейдемо до імен колективних. Наприклад, *The Auditors* [4, с. 139]/Аудитори [8, с. 106]. Тут бачимо антономазію – алюзивне ім'я власне, котре позначає цілий клас об'єктів. На початку книги епіграфом є теза, у якій стверджується, що для того, аби Всесвіт існував, він має бути видимим: від англ. *Observable Universe* «Спостережуваний Всесвіт». Аудитори є істотами, які, по суті, навіть не є живими, але існують для того, аби спостерігати за цим Всесвітом, щоб він існував. Аудитори ненавиділи будь-який прояв індивідуальності, бо були переконані, що індивідуальність веде до життя, а життя – до смерті. Отже, якщо ти не живеш, а існуєш, то й не помреш. Вони не використовують навіть займенник «я», тільки «ми». Таким чином, виходить, що істот кілька, а ім'я одне на всіх як позначення того, що вони становлять єдину сутність. Ці істоти є певною пародією на бюрократичний апарат – безликий, із ненавистю до всього живого. В українському перекладі бачимо калькування, яке передає задум автора, зберігає асоціацію з бюрократією.

Також до групи відносимо назви гільдій (*Guild of Historians, Guild of Clockmakers, Guild of Thieves* etc.), релігійних орденів (*Order of Wen, Listening Monks, Brothers of Cool, the Balancing Monks, the History Monks, the Fifth Djim field agents, Sweepers* etc.) або узагальнені назви груп, як-от *Little Minds*. У перекладі цих одиниць найчастіше бачимо кальку в поєднанні з деонімізацією як стосовно назв гільдій (Гільдія істориків, Гільдія годинників, Гільдія злодіїв), так і стосовно релігійних орденів (Орден Колина, ченці-слухачі, Брати Незворушності, балануючі ченці, історичні ченці, польові агенти П'ятого Д'їма, підмітальники) та узагальнених назв (юні мізки).

Можна відзначити певну тенденцію, адже, чим продуктивнішим є спосіб утворення імені власного, тим вищий шанс, що ім'я буде перекладатися за допомогою кальки, практичної транскрипції або історичного відповідника. І навпаки, якщо ім'я власне створене за непродуктивними моделями, тим частіше використовуються інші методи, як-от: функціональні аналоги або онімні заміни.

Також зазначимо, що головні персонажі часто мають декілька варіантів імені: *Lu-Tze, Get Out of The Way* або *little bald wrinkly smiling men*. Це все імена вчителя головного героя твору. У самого ж головного героя теж як мінімум три імені: *Jeremy Clockson, Lobsang Ludd* і *Newgate Ludd*, які ми розглянули вище. Смерть також має дві іпостасі – *Death* «Смерть» та *Death of Rats* «Смерть Щурів», а в інших книгах серії отримує додаткові варіанти імені. Ще одна дійова особа – антропоморфне втілення Хаосу також має подвійне ім'я: *Kaos* «Хаос» і *Ronald Soak, Dairyman* «Рональд Соак, молочар».

Висновки. Серед узагальнень, отриманих у ході дослідження: 1) головні персонажі в романі Т. Пратчетта мають алюзивні (41 випадок) або характеристичні імена власні (33 одиниці); 2) імена епізодичних персонажів належать до загального антропонімікону (11 випадків); 3) головні персонажі мають по декілька варіантів імені (часто ім'я, прізвище, прізвисько, ситуативне прізвисько); 4) більшість імен власних є двокомпонентними; незначна кількість є одно- або багатоконпонентними; 5) антропоніми становлять більшість прикладів (57), далі міфоніми (14) і колективні назви (14), що обумовлено сюжетом: головними героями є звичайні люди та надприродні сутності; 6) серед алюзивних імен переважають алюзії на реально існуючі явища (27 випадків), алюзії на творчість інших письменників (8 прикладів) і на історичних осіб (6 одиниць); 7) серед перекладацьких трансформацій переважає калька (45 випадків), адже перекладач намагається зберегти смисл імені оригіналу; далі практична транскрипція (34 приклади), що можна пояснити вибраною стратегією перекладу – очуженням; далі функціональна заміна (8 випадків) і морфограматична модифікація (5 одиниць); 8) при перекладі дво- й багатоконпонентних імен власних перекладач застосовує декілька перекладацьких трансформацій одночасно.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ономастикону інших романів Т. Пратчетта, зокрема серії книг, присвячених Смерті, і їх перекладів українською мовою, з метою виконання порівняльного аналізу способів створення імен власних, їх загальної типології, а також особливостей і загальних тенденцій їх відтворення в українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andersen Dorthe. Bewitching Writing. An Analysis of Intertextual Resonance in the Witchsequence of Terry Pratchett's Discworld, Aalborg, 2006. 91 p.
2. Andrew M. Butler Terry Pratchett. Chicago : Independent Publishers Group, 2001. 78 p.
3. Bryant Christopher. Postmodern Parody In The Discworld Novels of Terry Pratchett. Dissertation presented for the degree of Bachelor of Arts, Single Honours in English, Faculty Of Arts And Education. University Of Plymouth The L-Space Web: Analysis. URL: <http://www.lspace.org/books/analysis/christopher-bryant.html>. (дата звернення: 18.07.2021).
4. Pratchett T. Theif of time. London : Gollancz, 2001. 357 p.
5. Глюдзик Ю.В. Антропоетоніми у творчості Террі Прагчетта. *Матеріали щорічної підсумкової конф. професорсько-викладацького складу факультету іноземної філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, 26 лют. 2019 року.* Ужгород : ТОВ «Поліграфцентр «Ліра», 2019. С. 26–29.
6. Канчура Є. Інтертекстуальність як риса поетики жанру фентезі (на прикладі романів Террі Прагчетта). *Питання літературознавства.* 2008. № 77. С. 205–209.
7. Курята Ю.В., Касаткіна-Кубишкіна О.В. Лінгвокультурне коментування літературної спадщини Террі Прагчетта (на основі серії Плaskий світ). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна».* 2014. № 46. С. 103–105.
8. Прагчетт Т. Крадій часу: роман / переклад з англ. Віктора Морозова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 444 с.
9. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 367 с.
10. Witchsequence of Terry Pratchett's Discworld. Aalborg: Aalborg University.
11. Andrew M. Butler (2001) Terry Pratchett. Chicago: Independent Publishers Group.
12. Bryant Christopher Postmodern Parody In The Discworld Novels of Terry Pratchett. Dissertation presented for the degree of Bachelor of Arts, Single Honours in English, Faculty Of Arts And Education. University Of Plymouth The L-Space Web: Analysis. URL: <http://www.lspace.org/books/analysis/christopher-bryant.html> (accessed 18 July 2021).
13. Pratchett T. (2001) Theif of time. London: Gollancz.
14. Hliudzyk, Yu. V. (2019) Antropoetonimy u tvorchoosti Terri Pratchetta [Anthropoetonyms in Terry Pratchett's works]. *Proceeding of the annual final conference of the Department of Foreign Philology of Uzhhorod National University* (Ukraine, Uzhhorod, February 26, 2019), Uzhhorod : Polygraph Center Lira, pp. 26–29.
15. Kanchura Ye. (2008) Intertekstualnist yak rysa poetyky zhanru fentezi (na prykladi romaniv Terri Pratchetta) [Intertextuality as a feature of the poetics of the fantasy genre (on the example of Terry Pratchett's novels)]. *Pytannia literaturoznavstva*, no. 77, pp. 205–209.
16. Kuriata Yu. V., Kasatkina-Kubyshkina O. V. (2014) Linhvokulturne komentuvannia literaturnoi spadshchyny Terri Pratchetta (na osnovi serii Plaskyi svit) [Linguo-cultural commenting on the literary heritage of Terry Pratchett (based on the series Flat World)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Serii: Filolohichna*, no. 46, pp. 103–105.
17. Pratchett T. (2021) Kradii chasu [Theif of time]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva (in Ukrainian).
18. Superanskaya A. V. (1973) Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo [General theory of proper name]. Moscow: Nauka (in Russian).

REFERENCES

1. Andersen Dorthe (2006) Bewitching Writing. An Analysis of Intertextual Resonance in the

ТИПИ ЗНАЧЕНЬ ПОСТПОЗИТИВА «UP» В АНГЛІЙСЬКОМУ ФРАЗОВОМУ ДІЄСЛОВІ «GO UP»

Вислободська І. М.

викладач кафедри іноземних мов

Національний університет «Львівська політехніка»

вул. Бандери, 12, Львів, Україна

orcid.org/0000-0001-6764-4634

iryana.m.vyslobodska@lpnu.ua

Ключові слова: *семантичний комплекс, вихідні одиниці, просторове/локативне значення, метафоричне значення, аспектуальне значення.*

У статті проаналізовано семантичну структуру постпозитива «up» як другого компонента англійського фразового дієслова «go up». У дослідженні фразове дієслово – це цілісний семантичний комплекс, сформований на основі різноступеневої інтеграції семантичних характеристик його складових компонентів. Ці комплекси становлять новий тип матеріалу для семантичного аналізу, оскільки в процесі їх формування відбувається зрушення в семантиці їх дериваційної основи: дієслова, прислівника чи прийменника, виникають якісно нові семантичні одиниці з розширеним семантичним обсягом.

В утворенні значення фразового дієслова важлива роль належить його другому компоненту – прислівнику чи прийменнику, які є його вихідними одиницями. У контексті поєднання з дієсловом постпозитив має важливі функції: позначення напрямку дії, її підсилення, додавання нового значення до дієслова. У ході аналізу виявлено всього 12 значень постпозитива «up», із них 6 (movement and position; increasing and improving; preparing and beginning; approaching; disrupting and damaging; happening and creating) долучаються до формування загального значення фразового дієслова «go up». Постпозитив «up» використовується в просторовому/локативному значенні, має функцію позначати напрямок дії в значеннях фразових дієслів go up₁, go up₂, go up₃, go up₄, go up₅, go up₆. У випадку метафоричного значення його використання мотивується метафорою «up is more» у фразових дієсловах up₁₆, go up₁₇, go up₁₃. В аспектуальному значенні постпозитив «up» позначає вид аспекту (завершеність, інхоативність) у фразових дієсловах дієслів go up₈, go up₁₀, go up₁₁, go up₁₁.

Фразові дієслова становлять значну частину лексики сучасної англійської мови. Вивчення значення їх других компонентів – постпозитивів – є актуальною мовознавчою проблемою. Виявлені в дослідженні три типи значень постпозитива «up» (просторові/локативні, метафоричні, аспектуальні) слугуватимуть коректному визначенню лексико-семантичних варіантів значень фразового дієслова «go up». У перспективі вважаємо доцільним вивчення значень постпозитивів англійських фразових дієслів в аспекті антонімії та синонімії їх значень.

TYPES OF MEANINGS OF THE POSTPOSITION “UP” IN THE ENGLISH PHRASAL VERB “GO UP”

Vyslobodska I. M.

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Lviv Polytechnic National University

Bandera str., 12, Lviv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6764-4634

iryana.m.vyslobodska@lpnu.ua

Key words: *semantic complex, primary units, special/locative meaning, metaphorical meaning, aspectual meaning.*

The article focuses on examining the semantic structure of the postposition “up” being a second constituent in the English phrasal verb “go up”. In our study, phrasal verbs are regarded to be integral semantic complexes formed on the basis of different level of integration of semantic features of their constituents. The complexes under consideration present a new type of material for semantic analysis since in the process of formation of their meaning a shift in the semantics of their primary units – a verb and an adverb/preposition is observed.

In the formation of the meaning of the phrasal verb, an important role belongs to its second component – the adverb or preposition, which are considered to be its primary units. Therefore, the postpositions of phrasal verbs in the context of their combination with the verb have very important functions, namely indicating the direction of the action, strengthening the meaning or changing the meaning of the verb. In the course of our investigation, we revealed 12 meanings of the postposition “up”, among which 6 (movement and position; increasing and improving; preparing and beginning; approaching; disrupting and damaging; happening and creating) are involved into forming the meaning of the phrasal “go up”. The postposition “up” is used in special/locative meaning and has the function of indicating the direction of action in the meaning of the phrasal verbs go up₁, go up₂, go up₃, go up₄, go up₅, go up₉. In case of metaphorical meaning, its usage is motivated by the metaphor “up is more” in the phrasal verbs go up₁₆, go up₁₇, go up₁₃. In aspectual meaning the postpositive “up” indicates the type of aspect (completeness, inchoativeness) in the phrasal verbs y go up₈, go up₁₀, go up₁₁, go up₁₁₂.

Phrasal verbs have become a considerable part of the lexicon of modern English. Gaining inside the meaning of their second constituents – postpositions is a matter of the utmost importance. Knowing the types of meanings of the postposition “up” will facilitate determining of meanings of the polysemantic phrasal verb “go up”. The perspective of research we see in conducting comparative investigation of synonymous and antonymous meanings of the postpositions in English phrasal verbs.

Постановка проблеми. Фразові дієслова (далі – ФД) є продуктивним, динамічним і семантично насиченим прошарком сучасної англійської лексики. Нові ФД виникають у мові повсякчас, а деякі з них стають навіть більш поширеними, ніж їх однокомпонентні синоніми. Велика кількість ФД переходить з одного стилістичного пласту в інший, отримує нові значення та втрачає старі. Активно функціонуючи в різних жанрах усного та писемного мовлення, вони являють собою особливе, специфічне явище з точки зору особливостей семантичної взаємодії їх складових компонентів і функціонування в різних кон-

текстах. Вивчення ФД, їх структури, семантики, та вживання є актуальним у дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, зокрема Ю.О. Жлуктенка [1], А.Г. Ніколенка [2], О.А. Мачиної [3], О.С. Воробйової [4], О.В. Орловської [5], Дж. Поуві [6], Т. Віібурґ [7] та інших.

Проте, незважаючи на наявні дослідження, функціонування цих семантичних комплексів в англійській мові ще не є достатньо вивченим, зокрема немає їх семантичних класифікацій, недостатньо вивченим залишається питання розрізнення власне ФД та приєднаних дієслів. Щодо другого компонента ФД розглядається

досить обмежене коло питань: статус постпозитива, його синтаксичні функції, історія виникнення постпозитивного компонента, сполучуваність із дієсловами. Досліджувані в статті лексичні одиниці становлять новий тип матеріалу для семантичного аналізу, оскільки в процесі їх формування відбувається зрушення в семантиці їх дериваційної основи: дієслова, прислівника чи прийменника – і виникають якісно нові семантичні одиниці з розширеним семантичним обсягом – ФД. Вибір полісемантичного ФД «go up» як прикладу для верифікації категоріальних значень постпозитива «up» зумовлений тим, що ці комплексні одиниці визначаються високою продуктивністю й широким використанням у мовленні.

Мета статті полягає в аналізі семантики постпозитива «up» у ФД «go up» й конкретизується у виконанні таких **завдань**: 1) виявленні значень постпозитива «up», що зафіксовані в словнику Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs [CCDPhrVs]; 2) розподілі їх на семантичні категорії; 3) залученні визначених семантичних категорій постпозитива «up» для аналізу значень ФД «go up»; 4) верифікація отриманих результатів на підставі аналізу словникових дефініцій.

Об'єктом дослідження слугує постпозитив «up».

Предметом вивчення є його семантичні категорії та функціонально семантичні процеси, що виникають при взаємодії з дієсловом «go» з метою утворення значень полісемантичного ФД «go up».

Виклад основного матеріалу дослідження. Будучи аналітичними утвореннями – похідними словами аналітичного типу, ФД являють собою якісно нову форму у внутрішньо дієслівному словотворенні англійської мови [2, с. 154]. На думку О.С. Воробйової [4, с. 42], вони утворюються від монолексемних дієслів за допомогою післядієслівних компонентів, що мають особливу прислівниково-прийменникову природу. Через послаблення своєї прислівниково-прийменникової функції ці компоненти утворюють з дієсловами різного ступеня стійкі семантичні та синтаксичні сполучення. ФД є семантичною і синтаксичною цілісністю, у якій саме значення дієслова зазвичай є семантичним центром такого сполучення, а постпозитив при цьому певним чином модифікує це семантичне ядро [4, с. 42]. Чітке визначення ФД знаходимо в роботі Дж. Поуві [6, с. 16], у якій цей комплекс розглядається як комбінація простого дієслова й адвербіального постпозитива, що являє собою єдину семантичну та синтаксичну одиницю. Його можна замінити «простим» дієсловом, що й підтверджує, що фразове дієслово є семантичною єдністю.

Вивчення семантики саме другого компонента є вагомим складником цілісного значення ФД.

У колі вчених дотепер немає загального терміна на позначення другого компонента. Оглянувши спроби його найменувань на сторінках філологічної літератури, виявляємо значну різноманітність лінгвістичних термінів на позначення досліджуваних лексем: *adverbs, prepositional adverbs, prepositions, adverbial particles* тощо. На нашу думку, другий компонент ФД завжди знаходиться після дієслівного компонента, тобто в постпозиції, тому приєднуємося до влучного терміна «постпозитив», запропонованого А.Г. Ніколенком. Дослідник правомірно вважає прийменники чи прислівники лише вихідними лексичними одиницями, розглядає постпозитиви як одиниці, пов'язані з ними генетично [2, с. 19]. О.С. Воробйова для позначення другого компонента досліджуваних нею дієслівних комплексів обирає термін «постпозитивний компонент» або «постпозитив», який, на її думку, найбільш нейтрально характеризує категоріальний статус цієї лексичної одиниці. Вона розглядає постпозитив як дериваційний формант, а все дієслівне сполучення являє собою аналітичне слово, а саме складне слово [4, с. 42]. Незважаючи на існування різних точок зору на визначення постпозитива, більшість учених сходиться на думці, що в англійській мові другий компонент фразових дієслів використовується як основний засіб внутрішнього словотвору, на противагу іншим індоевропейським мовам, які в такому випадку використовують префіксацію.

Згідно з даними лексикографічних джерел [CCDPhrVs, с. 487], постпозитив «up» утворює 482 ФД та є найчастотнішим постпозитивом англійської мови. У попередніх дослідженнях ми проаналізували корпус постпозитивів, зареєстрованих у словнику [CCDPhrVs], що становить

48 лексем, і сформували 3 підгрупи: високо-, середньо- та низькочастотні постпозитиви залежно від їх здатності до семантичної інтеграції з дієслівним компонентом з метою створення ФД [8, с. 162]. До високочастотних ми відносимо такі 14 постпозитивів: *up* → 482 ФД, *out* → 410 ФД, *off* → 233 ФД, *in* → 209 ФД, *on* → 199 ФД, *down* → 191 ФД, *away* → 134 ФД, *into* → 112 ФД, *over* → 111 ФД, *around* → 104 ФД, *about* → 88 ФД, *back* → 83 ФД, *upon* → 83 ФД, *for* → 63 ФД [8, с. 163].

Семантика найчастотнішого постпозитива «up» в англійській мові включає такі 12 значень: 1) *movement and position*; 2) *increasing and improving*; 3) *preparing and beginning*; 4) *fastening and restricting*; 5) *approaching*; 6) *disrupting and damaging*; 7) *completing and finishing*; 8) *rejecting and surrendering*; 9) *happening and creating*; 10) *collecting and togetherness*; 11) *revealing and discovering*; 12) *separating* [CCDPhrVs, с. 487–491]. У результаті аналізу значень постпозитива «up» у ФД «go up» за допомогою словника [CCDPhrVs]

ми з'ясували, що лише 6 із 12 його значень залучені до формування загального значення ФД «go up», а саме: 1) *movement and position* у значеннях дієслів *go up*₁, *go up*₂, *go up*₄, *go up*₅, *go up*₉; 2) *increasing and improving* у значеннях дієслів *go up*₆, *go up*₇, *go up*₁₃; 3) *preparing and beginning* у значенні дієслова *go up*₁; 4) *approaching* у значенні дієслова *go up*₃; 5) *disrupting and damaging* у значенні дієслова *go up*₁₀; 6) *happening and creating* у значенні дієслів *go up*₈, *go up*₁₂.

За твердженням Ю.О. Жлуктенка, разом із визначеною кількістю часткових функціональних значень, які містяться в кожному постпозитиві, у них міститься функціональне значення, загальне для всіх чи для більшості з них. До таких загальних функціональних значень відносяться вираження спрямованості руху в просторі; початок виникнення дії; закінчення, завершення; підсилення, інтенсифікація; вираження подолання межі [1, с. 13].

О.В. Орловська також стверджує, що постпозитивам ФД у рамках їх поєднання з дієсловами належать дуже важливі функції, їх роль зводиться або до посилення й підкреслення значення дієслова, або під впливом прислівника до додавання відтінку значення словосполучення, близького до значення прислівника. Таким чином, постпозитиви надають семантичного підсилення до значення дієслова [5, с. 86]. А.Г. Ніколенко зазначає, що при взаємодії значень компонентів ФД інтеграції підлягає не значення вихідної одиниці – прийменника чи прислівника, а значення самого постпозитива. Із цього випливає, що будь-який постпозитив проявляє певне власне значення в складі ФД, яке є похідним від значення відповідної етимологічно вихідної одиниці [2, с. 102]. Залежно від характеру значень О.С. Воробйова [4, с. 42] виділяє такі три типи постпозитивів:

1) адвербіальний постпозитив, який зберігає своє лексичне, головним чином просторове, значення, напр.: *to go in* «заходити», *to go out* «виходити»;

2) емпатичний постпозитив, який підсилює аспектуальний відтінок, який закладений у семантиці самого дієслова, напр.: *stand up* «устати», *sit down* «сісти»;

3) ідіоматичний/лексичний постпозитив, який повністю втрачає своє лексичне значення й утворює з дієсловом нову комплексну лексему, значення якої не складається із суми значень її компонентів, напр.: *to round on* «різко критикувати», *to blow off* «скасувати що-небудь» (напр., захід тощо)».

Досліджуючи значення англійських часток на позначення руху *up*, *down*, *back* і *forward*, Т. Віібург дотримується трьох способів кодування ФД залежно від функції, яку вони виконують у

сполученні з дієсловом: просторову/локативну, аспектуальну чи метафоричну [7, с. 28]. Коли частки використовуються в просторовому значенні, їх функція – завжди позначати напрямок дії, у випадку метафоричних часток їх використання зазвичай мотивується орієнтаційною метафорою, наприклад, *more is up*, у випадку аспектуальних часток специфічне функціональне значення стосується виду аспекту, наприклад, завершення, продовження чи відокремлення [7, с. 29].

У рамках дослідження постпозитив «up» у значенні *movement and position* використовується для позначення руху в напрямку дії від нижчого місця розташування до вищого, тобто має просторову функцію, його значення в такому випадку ми відносимо до просторового/локативного. Це значення залучається до формування таких 6 лексико-семантичних варіантів значення ФД «go up»:

*go up*₁ – when someone or something goes up, they move from a lower position to a higher one, e.g. *When I tried to go up the stairs he pushed me aside* [CCDPhrVs, с. 148];

*go up*₂ – if you go up in a building, you move upstairs, e.g. *If you excuse me a moment, I'll go up and change for dinner* [CCDPhrVs, с. 148];

*go up*₃ – if you go up to someone or something, you move towards them until you are standing next to them, e.g. *I went up to Clem where he sat smoking* [CCDPhrVs, с. 148];

*go up*₄ – if you go up to a place, you visit it or travel there, often used when the place is farther north you or is in a city, e.g. *We'll go up to London early next week* [CCDPhrVs, с. 148];

*go up*₅ – something that goes up to a particular point or in a particular direction, extends as far as that point or in that direction, e.g. *These timetables only go up to the 30th of March* [CCDPhrVs, с. 148–149];

*go up*₉ – if something such as a curtain goes up, it is raised, e.g.

There was a burst of applause as the curtain went up [CCDPhrVs, с. 149].

У випадку метафоричних значень постпозитива «up» його використання здебільшого мотивується орієнтаційною метафорою, наприклад, *more is up*, як у значенні постпозитива «up» *increasing and improving*. У дослідженні це метафоричне значення постпозитива «up» долучається до утворення 3 лексико-семантичних варіантів значення ФД «go up», а саме:

*go up*₆ – if the cost, level, standard, or amount of something goes up, it becomes more expensive, higher, or greater than it was before, e.g. *The price of petrol and oil related products will go up steadily* [CCDPhrVs, с. 149];

*go up*₇ – if you go up when you are making an offer or suggesting an amount, you increase the original offer or amount, e.g. *I'm being rather*

reckless, I can't help it. I'll go up as high as fifteen pounds [CCDPhrVs, c. 149];

go up₁₃ – in sport, if a person or team goes up, they move to a higher position in a list, or to a higher division in a league, *e.g. I think Stoke will go up this season* [CCDPhrVs, c. 149].

Щодо аспектуальних значень постпозитивів, то вони поділяються на дуративні (прогресивні), перфектні (завершальні), інхоативні й ітеративні [9, с. 10].

О.А. Мачіна [3, с. 7]. зазначає, що аспектуальність є одним із основних концептів людської свідомості, яка пов'язана зі способом представлення внутрішнього темпорального механізму ситуації. В основі цього концепту – уявлення про тривалість, кратність, фазовість, обмеженість у часі явищ навколишньої дійсності. Аспект – це граматична категорія дієслова, яка вказує на те, як зазначена дієслівна дія протікає чи розподіляється в часі. На відміну від категорії часу, аспект пов'язаний не з дійсною часовою локалізацією дії, а з його внутрішньою «часовою структурою», з тим, як вона інтерпретується мовцем [9, с. 9].

Інхоативні ФД характеризуються еволютивним зачинним значенням, тобто передбачають початкову перехідну фазу або період, упродовж якого відбувається накопичення певних якостей, що призводять до зміни, появи нової ситуації, позначеної корелятом зачинності. Вони вказують на певну дію чи стан, до якої поступово наближалися, і, власне, тепер ця дія розпочата [9, с. 10]. У процесі дослідження ми виявили 1 інхоативне аспектуальне значення постпозитива «up» *preparing and beginning* у значенні ФД go up₁₂. Розглянемо детальніше:

go up₁₂ – when university students go up, they begin a degree course or return to university at the start of term, used in British English, *e.g. Before going up to Oxford, I started a diary* [CCDPhrVs, c. 149].

Ітеративність – це аспектуальне значення, яке характеризує кількісний аспект дії, це – так звана кількісна аспектуальність. ФД, які слугують засобами вираження ітеративного аспектуального значення порівняно з іншими фразовими дієсловами, що виражають інші аспектуальні значення (а саме: інхоативність, прогресивність, завершальність), зустрічаються доволі рідко й не характе-

ризуються високою частотністю [9, с. 11]. Такого виду аспектуального значення у ФД «go up» нами не виявлено, так само як і прогресивного (тривалого) аспектуального значення.

Проаналізувавши лексико-семантичні варіанти значень ФД «go up» у CCDPhrVs, ми дійшли висновку, що аспектуальне значення завершеності в їх складі виражають значення постпозитива *happening and creating* у ФД go up₈, go up₁₁, значення *disrupting and damaging* у ФД go up₁₀. Для підтвердження наведемо приклади ФД з аспектуальним значенням завершеності:

go up₈ – if a building, wall, wall, or other structure goes up, it is built or fixed in place, *e.g. Small blocks of flats are going up.... Billboards went up all over town* [CCDPhrVs, c. 149];

go up₁₁ – if a cheer, shout, or other noise goes up, a lot of people cheer, shout, or make that sound at the same time, *e.g. A huge cheer went up.... That afternoon when her sister had heard the shout of 'Fire!' go up at the Caxley cinema* [CCDPhrVs, c. 149];

go up₁₀ – if something goes up, it explodes or suddenly starts to burn, *e.g. Another fuel-tank went up and the first fire-bells began sounding from the distance* [CCDPhrVs, c. 149].

Отримані результати дослідження щодо типів значень постпозитива «up» у ФД «go up» подаємо в таблиці 1.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що семантика постпозитива «up» у ФД «go up» вкладається в три категоріальні значення: просторове/локативне в значенні *movement position* (go up₁, go up₂, go up₃, go up₄, go up₅, go up₉); метафоричне в значенні *increasing and improving* (go up₆, go up₇, go up₁₃); аспектуальне в значенні *happening and creating* (go up₈, go up₁₁) і *disrupting and damaging* (go up₁₀). Виявлені нами кількісні й семантичні характеристики цього постпозитива є кроком на шляху до виявлення більш глибоких закономірностей у теоретичному плані та свідомому вживанні в мовленні ФД «go up».

Перспективи дослідження вбачаємо в необхідності подальшого вивчення функціонально-семантичних процесів у такому продуктивному

Таблиця 1

Типи значень постпозитива «up» у ФД «go up»

Просторове/локативне значення <i>up</i>	Аспектуальне значення <i>up</i>		Метафоричне значення <i>up</i>
	інхоативність	завершеність	
напрямок руху/дії			More is up
movement and position	preparing and beginning	completion (happening and creating, disrupting and damaging)	increasing and improving
go up ₁ , go up ₂ , go up ₃ , go up ₄ , go up ₅ , go up ₉	go up ₁₂	go up ₈ , go up ₁₀ , go up ₁₁	go up ₆ , go up ₇ , go up ₁₃

прошарку англійської дієслівної лексики, як фразові дієслова. Подальші розвідки можуть бути пов'язані з дослідженням синонімії та антонімії значень постпозитивів у складі англійських ФД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жлуктенко Ю.О. Постпозитивные глагольные приставки в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1953. 17 с.
 2. Николенко А.Г. Лексико-семантические и функциональные особенности взаимодействия компонентов фразовых глаголов в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Киев. гос. лингв. ун-т. Киев, 1999. 159 с.
 3. Мачина О.А. Функционально-семантические и дискурсивно-прагматические особенности средств выражения аспектуальности в американском варианте современного английского языка XIX – начала XXI в.в. : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2004. 25 с.
 4. Воробйова О.С. Фразові дієслова в англійській мові: деривація і переклад. *Науковий журнал ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. Закарпатські філологічні студії. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 41–45.
 5. Орловська О.В. Аналіз функціонально-семантичних особливостей постпозитивів фразових дієслів у художньому англійському тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологія». 2020. Вип. 10 (78). С. 85–89.
 6. Povey J. Phrasal Verbs and How to Use Them : учебное пособие. Москва : Высшая школа, 1990. 176 p.
 7. Viiburg Tene. English directional particles up, down, back, and forward as aspect markets: MA thesis / University of Tartu. Tartu, 2014. 75 p.
 8. Вислободська І.М. Вплив семантичного обсягу постпозитива на його комбінаторний потенціал (на матеріалі фразових дієслів сучасної англійської мови). *Сучасні дослідження з іноземної філології* : збірник наукових праць Ужгородського національного університету. 2006. Вип. 4. С. 161–166.
 9. Бурківська А., Лопатюк Н. Специфіка аспектуальних значень нероздільних фразових дієслів. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»* 2017. № 2. С. 9–14.
 10. CCDPhrVs – Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. London : Harper Collins Publishers, 1997. 492 p.
1. Zhluktenko, Yu. O. (1953). Postpositive verbal prefixes in Modern English [Postpozitivnye glagolnye pristavki v sovremennom angliyskom yazyke]. *Extended abstract of candidate's thesis. Kiev, 17 p.* [in Russian].
2. Nikolenko, A. G. (1999). Lexico-semantic and functional peculiarities of interaction between constituents of phrasal verbs in present-day English [Leksiko-semanticheskie i funktsionalnye osobennosti vzaimodeystviya komponentov frazovykh glagolov v sovremennom angliyskom yazyke] *Candidate's thesis. Kiev state linguistic university. Kiev, 159 p.* [in Russian].
 3. Machina, O. A. (2004). Functional-semantic and discourse-pragmatic peculiarities of the aspect defining means in American variant of modern English in the 19th – at the beginning of 21st centuries [Funktsionalno-semanticheskie i diskursivno-pragmaticheskie osobennosti sredstv vyrazheniya aspektualnosti v amerikanskom variante sovremennogo angliyskogo yazyka XIX – nachala XXI veka]. *Extended abstract of candidate's thesis. Moscow, 25 p.* [in Russian].
 4. Vorobyova, O. S. (2019). Phrasal verbs in English: derivation and translation [Frazovi dieslova v angliyskiy movi: derivatsiya i pereklad]. *Zakarpatski filologichni studii: Collection of scientific works of Uzhgorod National University*, vol. 10 (2), pp. 41–45 [in Ukrainian].
 5. Orlovska, O. V. (2020). Analysis of functionally semantic features of postpositives of phrasal verbs in the fiction English language text [Analiz funktsionalno-semantichnykh osoblyvostey postpozitiviv frazovykh diesliv u khudozhnomu anglo-movnomu teksti]. *Journal of the National University of Ostrog Academy. Series: philology. Ostrog*, vol. 10 (78), pp. 85–89 [in Ukrainian].
 6. Povey, J. (1990). Phrasal Verbs and How to Use . Moscow: Vysshaya shkola, 176 p. [in English].
 7. Viiburg, T. (2014). English directional particles up, down, back, and forward as aspect markets: MA thesis. University of Tartu. Tartu, 75 p. [in English].
 8. Vyslobodska, I. M. (2006). Influence of the semantic volume of a postposition on its combination potential (on the material of phrasal verbs in modern English) [Vplyv semantichnogo obsyagu postpozitivna na yogo kombinatorni potentsial (na materialy frazovykh diesliv suchasnoi angliyskoi movi)]. *Suchasni doslidzhennya z inozemnoi filologii* Collection of scientific works of Uzhgorod National University, vol. 4, pp. 161–166 [in Ukrainian].
 9. Burkivska, A. & Lopatyuk, N. (2017). The peculiarities of aspectual meanings of inseparable phrasal verbs [Spetsifika aspektualnykh znachen nerozdilnykh frazovykh diesliv]. *Journal of the Lviv State University of Life Safety. Philological Periodical of Lviv* No. 2, pp. 9–14 [in Ukrainian].
 10. CCDPhrV – Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. – London: Harper Collins Publishers, 1997. 492 p. [in English].

REFERENCES

1. Zhluktenko, Yu. O. (1953). Postpositive verbal prefixes in Modern English [Postpozitivnye glagolnye pristavki v sovremennom angliyskom

РЕГУЛЯРНА ТА ДИСКУРС-СПЕЦИФІЧНА АНГЛОМОВНА МЕТАКОМУНІКАЦІЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Гнезділова Я. В.

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри фонетики і практики англійської мови*

Київський національний лінгвістичний університет

вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-9248-3238

yaroslava.gnezdilova@knlu.edu.ua

Ключові слова:

*метакомунікація,
метакомунікатив, мета-
індекс, метакомунікативне
знання, типи дискурсу.*

У статті ідентифіковано «регулярну й дискурс-специфічну метакомунікацію», де метакомунікацію представлено як прагмакогнітивний феномен. Зауважено основний критерій типологізації метакомунікації, яким є спосіб вияву метакомунікативного знання. Установлено, що регулярна метакомунікація є експліцитним відображенням того, що відбувається в поточній комунікації, і базується на регулярних стереотипних патернах, притаманних усім/майже всім типам дискурсу, «оформлених» згідно зі стандартами інтеракційних жанрів, до яких вони належать. Схарактеризовано автономні метакомунікативи (МК) як регулярні, експліцитні, контекстуально незалежні, високо конвенціалізовані й семантично спустошені, стереотипні одиниці, які класифіковано в шість основних груп: контактано-фатичні, регулятивні, референційні, рефлексивні, логіко-композиційні, суб'єктно-модальні МК. Доведено, що до найпоширеніших МК регулярної метакомунікації відносяться контактано-фатичні, регулятивні й рефлексивні МК, рідковживаними є суб'єктно-модальні МК. З'ясовано, що реалізація прагматичних інтенцій мовців відбувається шляхом вибору адекватних для відповідного типу дискурсу (розмовного, юридичного, медійного, риторичного, науково-академічного) стереотипних клішованих структур, які віднесено до дискурс-специфічних МК. Зазначено, що для аналізу англійської метакомунікації вибір дискурсів здійснено за мовленнєво-жанровою диференціацією на основі того, що мовленнєві жанри, які типологізовано відповідно до традиційних класифікацій функціональних стилів (розмовний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний), нині розглядають у термінах дискурсознавства як дискурсивні сфери мовлення. Уточнено, що дискурс-специфічні МК теж є часто вживаними одиницями, але обмеженими певним дискурсивним типом, тому їх визначено як «регулярні МК відповідного типу дискурсу». Обґрунтовано, що «найметакомунікативнішими» є усний медійний і риторичний дискурси, а найнижчий мета-індекс – у юридичному дискурсі; найчастотнішими в усіх досліджуваних типах дискурсів, окрім розмовного, є МК-регулятиви, натомість розмовний дискурс вирізняється саме фатичною метакомунікацією.

REGULAR AND DISCOURSE-SPECIFIC ENGLISH METACOMMUNICATION: PROBLEM STATEMENT

Gnezdilova Ya. V.

*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Phonetics, Spoken and Written English
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-9248-3238
yaroslava.gnezdilova@knlu.edu.ua*

Key words: *metacommunication, meta-index, meta-means, metapragmatic awareness, discourse types.*

The article identifies “regular and discourse-specific metacommunication”; notably, it observes metacommunication as a pragmatic and cognitive phenomenon. It indicates the main criterion used in the metacommunication typology, which is metapragmatic awareness and the ways of its realization. The research establishes that regular metacommunication is an explicit reflection of what is going on in real communication; consequently, it bases on regular stereotypic patterns used in (almost) all discourse types and shaped in accordance with the norms of the speech genres they belong to. It characterizes autonomous meta-means as regular, explicit, contextually independent, highly conventionalized, semantically empty, and stereotypic lexicon, which have been classified into six main groups: phatic, regulative, referential, reflective, cohesive and modal. The article confirms that the most widespread regular meta-means are phatic, regulative, and reflective, while modal ones are the least frequent. It also demonstrates that pragmatic intentions of the speaker realize through the choice of stereotypic clichés, typical for a certain discourse type (everyday, law, media, rhetoric, academic or scientific), and viewed as discourse-specific meta-means. In the context of the discourse-analysis of English metacommunication, the author enlightens that the above-mentioned discourse types have been selected by speech genres criterion, as speech genres, classified according to the traditional functional styles (oral, academic, official, social-political etc.) are, in terms of discourse studies, now equalled to discourse types. The study specifies that discourse-specific meta-means are also frequently used but only within certain discourse type; thus, they have been defined as “regular meta-means of certain discourse type”. It proves that “most metacommunicative” are oral media and rhetoric discourses, and the lowest meta-index is in law discourse; in all discourses under analysis, but for everyday one, most frequently used are regulative meta-means, while the everyday discourse has been characterized as phatic.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвокомунікативістика й у ХХІ ст. залишається однією з «провідних лінгвістичних теорій», яка, базуючись на принципах антропоцентризму й дискурсоцентризму, продовжує викликати науковий інтерес до неї. Останнім часом лінгвокомунікативістика зосередила увагу передовсім на дослідженні мовленнєвої взаємодії комунікантів, зокрема на тих її аспектах, які пов’язані з пошуками лінгвосинергетичних інструментів для досягнення гармонійного й успішного спілкування, ключовим компонентом якого є **метакомунікація**.

Термін «метакомунікація», ужитий англійським лінгвістом Грегорі Бейтсоном ще в 1951 році в праці «*Communication: The Social*

Matrix of Psychiatry», до якого згодом у 1967 році повернулися американські лінгвісти П. Вацлавік, Дж. Бівін і Д. Джексон у роботі «*Pragmatics of human communication*», широкого резонансу він набув у 80-х – 90-х рр. ХХ ст. після виходу у світ праць Г.Г. Почепцова, В.Д. Девкіна, В.В. Дементьєва, Т.Д. Чхетіані та ін. Розроблення проблематики метакомунікації триває й дотепер крізь призму *теорії дискурсу* [1 тощо], *теорії мовленнєвих жанрів* [2 тощо], *теорії мовленнєвих актів* [1; 3 тощо], *теорії ввічливості* [4 тощо], *лінгвокогнітивної теорії простору* [5] тощо.

Точаться дискусії також навколо понять «комунікація» і «метакомунікація» [5–7], наприклад, на сторінках збірника наукових праць

«*Communication and Metacommunication in Human Development*», 2004 р. (за редакцією А. Бранко та Я. Валсінера). Особливу увагу приділено розробленню оптимальної класифікації метакомунікативних одиниць у науковій збірці «*Investigations into the Meta-communicative Lexicon of English. A Contribution to Historical Pragmatics*», 2012 р. (за редакцією У. Буссе й А. Хюблера), як і визначенню таких понять, як «метакомунікативна координація» та «метакомунікативна ситуація»; «метакомунікативні висловлення», «метакомунікативні маркери» й «метакомунікативні мовленнєві акти». Найсучасніші дослідження з метакомунікації представлені трьома основними напрямками: 1) напрямом *ігрової стилістики* [8]; 2) напрямом *сугестивної лінгвістики* й *мовленнєвого маніпулювання* [9]; 3) напрямом *лінгвістичного моделювання*, одним із результатів якого є когнітивно-дискурсивна модель метакомунікації [9].

Широковекторність вивчення метакомунікації зумовлена різним трактуванням префікса «мета-», що є формантом на позначення: *галузеві науки*: металінгвістики/метафілології, метаструктуралізму, метапоетики, метапрагматики; *рівнів і напрямів лінгвістики*: метасеміозису, метасемії, металексикографії, метафонетики; *категорій*: метадискурсивності, метатекстуальності, метакогнітивності, метамодальності; *одиниць дослідження*: метамови, метатексту, метажанру, метадискурсу тощо.

У процесі обговорення наукового об'єкту поняття «мета комунікація» під час захисту докторської дисертації все ще не вирішеними й нагальними, з огляду на уточнення й рекомендації шановних учених (О.Р. Валігура, А.П. Мартинюк, О.І. Морозова), залишаються питання, що стосуються типології метакомунікації, включаючи широко досліджуваний *фатичний її різновид* [1; 3; 6 тощо], статусу метакомунікативів, їх дискурс-специфічних ознак. Окреслений дослідницький вектор викликав необхідність глибшого вивчення дискурсивної зумовленості метакомунікації, зокрема урахування її прагматичних характеристик у сучасних англomовних розмовному, юридичному, медійному, риторичному, науково-академічному дискурсах, що й засвідчує **актуальність** теми статті.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що типологія метакомунікації як прагмакогнітивного феномена взагалі й регулятора мовленнєвої взаємодії зокрема є наслідком відображення прагматичних інтенцій мовців шляхом вибору адекватних для відповідного типу дискурсу (розмовного, юридичного, медійного, риторичного, науково-академічного) стереотипних клішованих структур. Припускаємо, що кожен тип метакомунікації представлений регулярними стереотипними

патернами, притаманними всім/майже всім типам дискурсу, «оформленими» згідно зі стандартами відповідних інтеракційних жанрів, до яких вони належать; водночас кожен дискурсивний тип вирізняється властивими лише йому одиницями, так званими дискурс-специфічними метакомунікативами.

Мета дослідження полягає в типологізації метакомунікації з огляду на частотність уживання метакомунікативів і передбачає вирішення таких **завдань**: схарактеризувати регулярну метакомунікацію та диференціювати дискурс-специфічну метакомунікацію.

Об'єктом дослідження є англomовна метакомунікація як прагмакогнітивний феномен.

Предмет дослідження становлять критерії диференціації регулярних (автономних) і дискурс-специфічних МК.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу класифікації метакомунікативів зокрема й типологізації метакомунікації загалом покладено вслід за А. Хюблером та У. Буссе [10, р. 2–3] «метакомунікативне знання» [9, с. 59–63, 140–141] та способи його вияву. З огляду на поставлені завдання, фокусом статті є перший спосіб вияву метакомунікативного знання, а саме: «експліцитне відображення того, що відбувається в поточній комунікації», що маркує *експліцитну* метакомунікацію, яка водночас є контекстуально незалежною, адже експліцитні МК досить легко вичленовуються в мовленні й інтерпретуються без глибокого аналізу контексту. Такі МК є високо конвенціалізованими й контекстуально-незалежними чи, іншими словами, автономними одиницями.

Автономні МК є універсальними, адже вони представлені одиницями, побудованими за певною схемою (структурою-основою), часто повторюваними й уживаними в усіх/більшості типів дискурсів. Тобто *експліцитні, автономні МК* є регулярними одиницями мовлення, відповідно, маркують **регулярну метакомунікацію**. До регулярного автономного лексику в метакомунікації відносимо парентетичні одиниці, які виконують виключно метакомунікативну функцію, як-от: *frankly speaking, I'm fed up, in other words, by the way, of course, in fact* тощо; вигуки типу *oh, well, hey*, які також включають прокльони типу *damn you, dammit* чи божіння типу *my God, for God's sake, Oh my God, Dear God*. Ця група МК не обмежується лише вищезазначеними одиницями. Більше того, вона численна [9, с. 140–243], адже включає ті одиниці, які не лімітуються певним дискурсивним типом, а за невеликої варіативності зустрічаються в кількох дискурсах, наприклад, майже в усіх усних чи письмових. Автономні МК легко ідентифікуються, оскільки «варіативності»

виникають на основі широковживаних стереотипних структур-кліше, видозмінюючи останні. Так, візьмемо регулярний МК *you know* як такий, що є типовим для усного мовлення взагалі, при цьому до його варіантів належать: *you guys know by now; and you know how I feel about; as you know; you know who you are; be it known to you; you know what?*, оскільки ці вислови об'єднуються спільним предикатом (*you know*) і легко вичленовуються в мовленні. Прослідковується також регулярна структура-кліше й у таких парентетичних МК оцінки, як *that's good to know; that's perfectly alright; that's nice* тощо.

Автономні МК – за критеріями семантичної спустошеності, стереотипності, надмірності, автоматичності, регулятивності, контекстуальної (не)залежності – класифіковано в шість основних груп. Зазначимо, що загальна кількість виявлених регулярних автономних метакомунікативів становить 3433 одиниці, з-поміж яких: контактно-фатичних – 690 од.; МК-регулятивів – 1558 од.; референційних МК – 131 од.; рефлексивних – МК 584 од.; логіко-композиційних МК – 347 од.; суб'єктно-модальних МК – 123 од. (див. рис. 1).

Різновидом регулярної метакомунікації є **дискурс-специфічна метакомунікація** на основі того, що кожен тип дискурсу характеризується притаманними саме йому часто вживаними МК, які, власне, є «регулярними МК відповідного типу дискурсу» або, іншими словами, дискурс-специфічними МК. Позаяк дискурс-специфічна метакомунікація передбачає встановлення її особливостей чи, іншими словами, оптимальне відображення характеристик метакомунікативів і їх комбінацій у різних типах дискурсу, вибір останніх потребує додаткового обґрунтування.

Зазначимо, що нині в різних науках і лінгвістиці зокрема розроблено власні підходи до типологізації дискурсів. Проте в наукових працях І.С. Шевченко, О.І. Морозової, Н.К. Кравченко, І.Р. Корольова, О.О. Черхави, В.І. Карасика, як правило,

виділяють такі критерії для ідентифікації певних типів дискурсу: за формою, за видом мовлення, за адресатною спрямованістю, за комунікативними принципами, за соціально-ситуативним параметром, за каналами інформації, за функціонально-стилістичним аспектом відповідності жанрам і регістрам мовлення. Для аналізу англійської метакомунікації вибір типу дискурсу відбувся на основі останнього критерію, тобто мовленнєво-жанрової диференціації. За цим критерієм виділяють різні типи дискурсів, з-поміж яких відібрано сім, окрім художнього типу. Питання класифікації мовленнєвих жанрів дискурсу залишається й досі відкритим. Свого часу М.М. Бахтін виокремив близько 30 мовленнєвих жанрів на основі певних комунікативних ситуацій. Мовленнєві жанри (за Ф.С. Бацевичем), що є об'єктом вивчення в генології, типологізовано відповідно до традиційних класифікацій функціональних стилів (розмовний, науковий, офіційно-діловий, публіцистичний), які останнім часом розглядають у термінах дискурсознавства як дискурсивні сфери мовлення. Так, науковий представлений власне науковим та академічним; офіційно-діловий – юридичним; публіцистичний/публічний – риторичним і медійними (радіо/теледискурсом, газетним дискурсом тощо); розмовний – побутовим, корпоративним дискурсами тощо.

Увесь реєстр семи типів дискурсу становлять сценарії 7 повнометражних фільмів і 6 серій серіалів; 13 публічних виступів; 10 наукових статей з метапрагматики; транскрипти 5 семінарських і лекційних занять, тривалістю 83–125 хв. кожне; транскрипти 5 радіо-/телепрограм каналів *CNN* і *BBC*; 11 статей із друкованих ЗМІ: *The Times*, *The Telegraph* і *The New York Times* і протоколи 7 судових засідань: *Appellate Committee*, *the County Court*, *The High Court of Justice*, *the Magistrates' Court*.

Базуючись на аналізові вказаних дискурсів, доведено, що деякі дискурсивні типи є

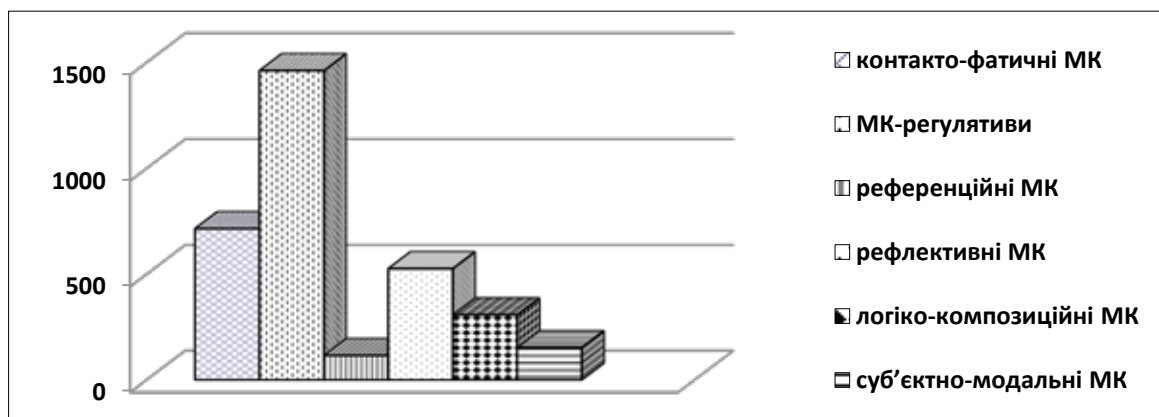

Рис. 1. Співвідношення МК за частотністю їх уживання

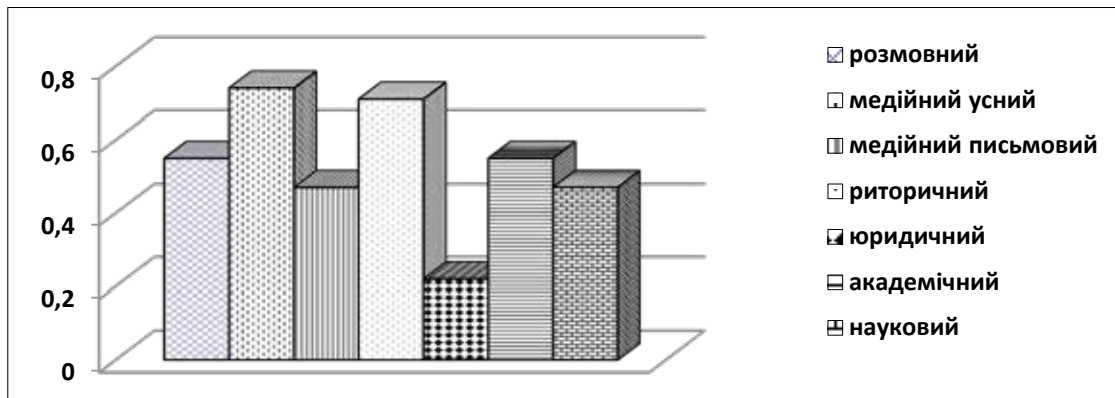

Рис. 2. Співвідношення дискурсів за мета-індексом

«метакомунікативнішими» за інші (див. рис. 2). Найвищий мета-індекс [9, р. 111–118] виявився в медійному усному та риторичному дискурсах (хоча за кількістю МК більше їх у риторичному дискурсі (949 МК) порівняно з усним медійним (594 МК)), високим є мета-індекс у розмовному й академічному дискурсах, а найнижчий мета-індекс – у юридичному дискурсі.

Більше того, кожен тип дискурсу характеризується притаманними саме йому метакомунікативними, адже в разі регулярного використання метакомунікативних висловлень виникають стереотипні патерни як складники того інтеракційного жанру, до якого вони належать. Так, прикладами так-званих «регулярних МК відповідного типу дискурсу» чи **дискурс-специфічних МК** є одиниці типу *hi, what's up? You doing ok? You got me there* у розмовному дискурсі або *Do you swear that this is a true and accurate statement? / Do you swear to well and truly interpret these proceedings, so help you God?* у юридичному дискурсі.

Якщо узагальнити, то найчастотнішими в усіх досліджуваних типів дискурсів, окрім розмовного, є МК-регулятиви (45% у риторичному, 40% в усному медійному, 48% у медійному письмовому, 46% в академічному, 54% в науковому, 46% у юридичному дискурсах). У риторичному дискурсі однакова частка належить фатичній і рефлексивній метакомунікації (по 20%); а в усному медійному дискурсі фактично збігаються фатична (36%) і регулятивна метакомунікація (40%). Академічному дискурсу, як і медійному письмовому, характерна рефлексивна метакомунікація (29% і 20% відповідно), а науковому, як і юридичному, – логіко-композиційна (22% і 15% відповідно). Розмовний дискурс вирізняється саме фатичною метакомунікацією (49%).

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Метакомунікація як прагмакогнітивний феномен пов'язується з метакомунікативним знанням, що реалізується в мовленні

через індикатори чи сигнали для інтерпретації – контактано-фатичні, регулятивні, референційні, рефлексивні, логіко-композиційні, суб'єктно-модальні МК. За способом вияву метакомунікативного знання виокремлюємо регулярну метакомунікацію, яка водночас є експліцитною й незалежною. Регулярна метакомунікація включає дискурс-специфічну метакомунікацію як таку, що базується на регулярному використанні метакомунікативів як стереотипних патернів, що є складниками відповідного типу дискурсу. До найближчих перспектив дослідження відносимо детальне вивчення специфіки реалізації метакомунікації в зазначених типах дискурсу окремо (у розмовному, риторичному, усному й письмовому медійному, академічному, науковому та юридичному дискурсах).

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко І.С. (2015). Соотношение информативной и фатической функции как проблема эколлингвистики. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2015. № 10. С. 114–132.
2. Дементье В.В. Теория речевых жанров. Москва : Знак, 2010.
3. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике. Харьков : Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2009.
4. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.
5. Гуревич Л.С. Лингво-когнитивная теория пространства метакоммуникации : дисс. ... докт. филол. наук / Иркутский государственный университет. Иркутск, 2009.
6. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук / Киевский государственный педагогический институт иностранных языков. Киев, 1987.

7. Watzlawick P., Beavin J.H., Jackson D.D. *Pragmatics of human communication*. New York : Norton, 1967.
8. Ізотова Н.П. Ігрова стилістика сучасного англомовного художнього нарративу в лінгвістичному висвітленні (на матеріалі романів Дж.М. Кутзее) : дис. ... докт. філол. наук / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2019.
9. Гнезділова Я.В. Когнітивно-дискурсивні моделі англомовної маніпулятивної метакommунікації : дис. ... докт. філол. наук / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2021.
10. Hübler A., Bublitz W. *Introducing metapragmatics in use*. Bublitz W., Hübler A. (Eds.). *Metapragmatics in use*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 1–28.

REFERENCES

1. Shevchenko, I. S. (2015). The correlation of informative and phatic functions as the problem of ecolinguistics [Sootnoshenie informativnoy i faticheskoy funktsiy kak problema ekolingvistiki]. *Kognitsiya, komunikatsiya, diskurs*, 10, 114–132.
2. ДЕМЕНТЬЕВ, В. В. (2010). The theory of speech genres [Teoriya rechevikh zhanrov]. Moscow: Znack.
3. Pocheptsov, G. G. (2009). *Selected writings in linguistics [Izbrannie trudi po lingvistike]*. Kharkov: V.N. Karazin Kharkov National University.
4. Brown, P., & Levinson S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge : Cambridge University Press.
5. Gurevich, L. S. (2009). *Lingua-cognitive space theory of metacommunication [Lingvokognitivnaya teoriya prostranstva metakommunikatsii]* (Thesis for Doctor of Sciences Degree). Irkutsk State University, Irkutsk.
6. Chkhetiani, T. D. (1987). *Linguistic aspects of phatic metacommunication (on the material of the English language)*. [Lingvisticheskie aspekty faticheskoy metakommunikatsii (na materiale angliyskogo yazyika)] (Thesis for the Candidate Degree in Philology). Kiev State Pedagogical University of Foreign Languages, Kiev.
7. Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of human communication*. New York: Norton. Wierzbicka.
8. Izotova, N. P. (2019). *Ludic stylistics of contemporary English fictional narrative from a linguistic perspective: a study of J.M. Coetzee's novels [Igrova stylistyka suchsnogo anglomovnogo khudozhnogo naratyvu v lingvistychnomu vysvitlenni (na materialy romaniv J.M. Coetzee)]* (Thesis for Doctor of Sciences Degree). Kyiv National Linguistic University, Kyiv.
9. Gnezdilova Ya. V. (2021). *Cognitive and Discourse Models of English Manipulative Metacommunication [Kognityvno-dyskursyvni modeli anglomovnoii manipulyativnoii metakommunikatsiii]* (Thesis for Doctor of Sciences Degree). Kyiv National Linguistic University, Kyiv.
10. Hübler, A., & Bublitz, W. (2007). *Introducing metapragmatics in use*. In W. Bublitz & A. Hübler (Eds.), *Metapragmatics in use* (pp. 1–28). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ ГАЛУЗІ «МОДА»

Гудманян А. Г.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-5234-1726
artgud13@gmail.com*

Баклан І. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-2579-9862
iryua.baklan@outlook.com*

Ключові слова: *лексико-семантичні прийоми перекладу, лексичне запозичення, транскрипція, калькування, модуляція, мутація, експлікація, імплікація.*

У статті представлено результати дослідження особливостей перекладу німецьких неологізмів на основі аналізу вибірки даних із тематичного поля «МОДА». Неологізми як лексичні одиниці, що з'являються в мові на певному етапі розвитку суспільства та сприймаються мовцями як «нове», здебільшого виникають у медійному просторі та є типовими для публіцистичних текстів. Формування неологізмів являє собою неконтрольований процес, причому ознака новизни неологізмів є поняттям відносним. Критеріями якісного перекладу неологізмів є адекватність, збереження новизни та компактність представлення. Для здійснення перекладу неологізмів варто дотримуватися трьохетапного алгоритму, який ураховує передперекладацький аналіз, технологію перекладу й постперекладацьке редагування. На кожному з етапів аналізу перекладач застосовує екстралінгвальні знання, власний досвід і навички пошуку інформації. Технологія перекладу неологізмів включає вибір стратегії, способу, прийому й техніки перекладу. Стратегія перекладу неологізмів має бути націлена на очуження, проте в разі виникнення труднощів щодо їх розуміння застосовується одомашнення. Вибір способу перекладу неологізмів спирається на перекладацьке рішення відтворення лексеми засобами мови перекладу чи перенесення лексеми в текст перекладу без змін. Серед прийомів перекладу, які можуть бути застосовані під час перекладу неологізмів, виокремлено такі: лексичне запозичення, модуляція, експлікація, імплікація та мутація. Зазначені прийоми можуть зустрічатися як у «чистому», так і в комбінованому вигляді. Домінуючим прийомом перекладу неологізмів галузі «МОДА» є лексичне запозичення за допомогою технік калькування й транскрипції. Калькування слугує створенню робочого варіанта перекладу для подальшої його оцінки та відповідності критеріям адекватності, новизни й компактності. У разі ускладнення розуміння перекладеного за допомогою калькування неологізму варто вдаватися до модуляції чи мутації. Якщо зазначені прийоми не забезпечують адекватність перекладу, то доречно застосувати експлікацію та імплікацію, розширюючи чи звужуючи значення неологізму в перекладі.

LEXICO-SEMANTIC ASPECTS OF GERMAN NEOLOGISMS TRANSLATION IN THE FIELD OF 'FASHION'

Gudmanian A. G.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of the English Language
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Peremohy Avenue, 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5234-1726
artgud13@gmail.com*

Baklan I. M.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory,
Practice and Translation of the German Language
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Peremohy Avenue, 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2579-9862
iryana.baklan@outlook.com*

Key words: *lexico-semantic methods of translation, lexical borrowing, transcription, loan translation, modulation, mutation, explication, implication.*

The article presents the results of a study of the peculiarities of German neologisms translation based on the analysis of data retrieval from the thematic field 'FASHION'. Neologisms as lexical items that emerge in the language at a certain stage of social development and are perceived by speakers as 'new' mostly appear in the media space and are typical of journalistic texts. The formation of neologisms is an uncontrolled process, and a feature of the novel nature of neologisms is a relative concept. Criteria for quality translation of neologisms are adequacy, novel nature retaining and compact presentation. There is a three-stage algorithm of the translating of neologisms, which includes pre-translation analysis, translation technology and post-translation editing. The translator applies extralingual knowledge, personal experience and information retrieval skills at each stage of the analysis. The technology of neologisms translation includes the choice of strategy, method, approach and technique of translation. The strategy of neologisms translating should aim at foreignization, but in case of comprehension difficulties, domestication is used. The choice of the method of neologisms translation depends on the translator's decision to reproduce the lexeme by means of the target language or to transfer the lexeme into the target text without changes. Among the translation approaches that can be used in the translation of neologisms the following are to single out: lexical borrowing, modulation, explication, implication and mutation. These approaches can occur both in 'pure' and in combined form. The dominant approach of neologisms translating in the field of 'FASHION' is lexical borrowing by the means of loan translation and transcription. The loan translation serves rough translation for further evaluation and compliance with the criteria of adequacy, novelty and compactness. In case of difficulty in understanding the neologism translated by loan translation, modulation or mutation should be used. If these approaches do not ensure the adequacy of translation, it is appropriate to apply the techniques of explication and implication, expanding or restricting the meaning of the neologism in translation.

Постановка проблеми. У німецькій мові повсякчас відбуваються динамічні процеси словотворення, що спричиняє виникнення великої кількості неологізмів, які зазвичай характерні для медійного простору й зустрічаються в публіцистичних текстах. Для здійснення адекватного перекладу спочатку варто з'ясувати значення нової лексеми, залучивши екстралінгвальні знання. На пошук вдалого перекладацького відповідника досвідченому перекладачеві потрібно чимало часу, а для перекладача-початківця ця справа стає справжньою перешкодою. Саме тому дослідження спрямоване на узагальнення основних «каменів спотикання» під час перекладу німецьких неологізмів українською мовою, має на меті надати перекладачам практичні поради, які стануть у пригоді в їхній професійній діяльності й допоможуть скоротити час на виконання перекладу.

Нині у сфері дослідження німецьких неологізмів проведено ґрунтовну роботу в напрямі лексикографічних розвідок (Л. Ковбасюк) [1]. Чимало наукових праць присвячено дослідженню природи, функціонування та особливостей перекладу новоутворень (Ю. Стежко) [2], лінгвістичним факторам появи неологізмів (В. Устінова) [3], а також неологізмам німецькомовного політичного дискурсу (О. Білоус [4], Н. Моїсєєва [5]). Особливості перекладу термінів сфери дизайну одягу та моди (Н. Волошинович) [6], а також переклад термінології індустрії моди в публіцистиці (С. Радецька, С. Колосова) [7] досліджено на матеріалі англійських текстів. Зважаючи на це, німецькі неологізми галузі «МОДА» залишаються відкритим полем для здійснення перекладознавчих досліджень у рамках німецько-української мовної пари.

Мета й завдання статті. Метою статті є визначення особливостей перекладу німецьких неологізмів галузі «МОДА», які віддзеркалюють прагматичний і технологічний бік перекладацької діяльності. Завдання представлено дослідження полягають у такому:

- 1) з'ясувати поняття «неологізм» і визначити його критерії;
- 2) схарактеризувати особливості виникнення неологізмів;
- 3) розглянути класифікації неологізмів за різними критеріями;
- 4) провести аналіз лексико-семантичних прийомів перекладу неологізмів галузі «МОДА» та виокремити закономірності, які допоможуть здійснити їх адекватний переклад;
- 5) скласти алгоритм перекладацької дії під час перекладу німецьких неологізмів галузі «МОДА» українською мовою.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом пропонованого дослідження є німецькі неологізми галузі «МОДА» та їх українські відповідники. Предметом дослідження є особливості

перекладу неологізмів галузі «мода», які випливають із виявлених під час проведеного аналізу закономірностей.

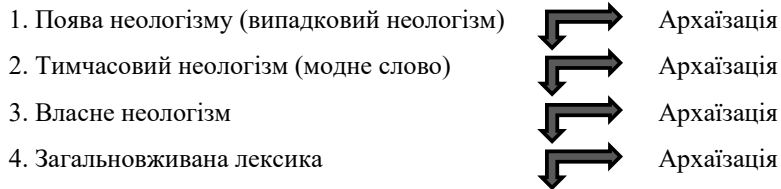
Виклад основного матеріалу дослідження. Мода як галузь людської діяльності містить термінологію, «що об'єднує найменування художніх напрямів у моді, сегментів гардероба, предметів і деталей одягу, взуття й аксесуарів, найменування матеріалів для пошиття виробів і видів їх обробки, технік крою та іншу лексику» [7, с. 207]. У цій галузі спостерігається поява нових лексичних одиниць. Досі неоднозначним залишається визначення неологізму. Для позначення нових лексичних одиниць у сучасній лінгвістиці існують такі терміни-синоніми, як новотвір, новоутворення, інновація та класичний термін «неологізм» [1, с. 85]. Думки сучасних мовознавців щодо тлумачення цього поняття розходяться. З одного боку, до неологізмів відносять «лексико-семантичні новоутворення – слова, словосполучення, фразеологізми, сленгізми, жаргонізми, котрими насичене просторіччя певних соціальних груп, авторські новації (оказіоналізми) тощо, які вживає мовець поза нормативною мовою незалежно від природи їх походження та часу функціонування» [2, с. 118]. З іншого боку, лексичні інновації мови, професіоналізми, сленгізми й жаргонізми вважаються «периферією» системи літературної мови [3, с. 155]. Таким чином, термін «неологізм» може вживатися як у широкому, так і у вузькому розумінні. З метою уникнення плутанини в термінології пропонуємо під поняттям «неологізм» розглядати лексичну або семантичну одиницю, яка виникає на певному етапі розвитку мови й набуває поширення в комунікативному середовищі, сприймаючись як «нове» більшістю мовців [8; 9]. Натомість усі нові лексичні одиниці, які повсякчас виникають у мовленні, можна назвати неологічною лексикою, лексичними інноваціями, новітніми лексемами або неологічними одиницями. Варто зазначити, що неологізми «використовуються в мовному узусі, але вважаються мовцями новими словами та мають відповідне стилістичне маркування» [4, с. 137]. Отже, критерієм для розрізнення неологізмів і неологічної лексики є кодифікація у відповідних лексикографічних джерелах.

Основними причинами виникнення неологізмів є поява нових предметів і їх диференціація під час сприйняття, оцінки, суспільних змін та інтернаціоналізації (запозичення з англійської мови). Неологізми виконують номінативну, синтаксичну й прагматичну функції, які полягають у позначенні реалій і явищ позамовної дійсності, формуванні синтаксичної структури висловлення, здійсненні оцінки та приверненні уваги [1, с. 88]. За семантичним компонентом серед неологізмів розрізняють нові слова, нові значення (неосемантизми) і нові комбінації слів. Нові слова є новими

за формою і значенням, неосемантизми є новими лише за значенням, нові комбінації слів являють собою поєднання загальноживаних слів із фактичним значенням. Останні варто відрізнити від метафоричних новоутворень із компонентами, для яких визначальною є характерна ознака (напр., *Modezar, m* – законодавець моди; впливовий представник фешн-індустрії). За особливостями словотвору неологізми можуть бути у вигляді простих слів (напр., *Furoshiki*), частин слів (напр., *Hyperglamour, m*) або композитів (дво-, три- й багатокомпонентних, наприклад, *Auswärtsoutfit, n, Drei-Liter-Jeans, Pl., Ganzkörperspaßgewand, n*).

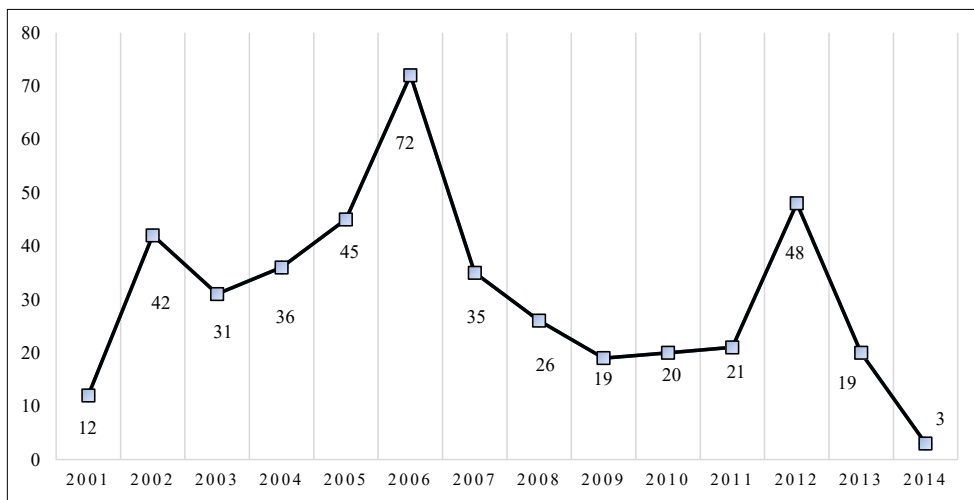
За ступенем новизни розрізнятимемо випадкові, тимчасові (або модні слова) та власне неологізми. Випадкові неологізми належать до індивідуального вжитку. Тимчасові неологізми виникають разом із певними подіями й вико-

ристовуються окремою соціальною групою протягом визначеного періоду часу. Власне неологізми сприймаються як нові в певний період часу. Ознака новизни неологізмів є відносним поняттям, оскільки не можна точно спрогнозувати момент або проміжок часу, коли неологізм утратить свою новизну й увійде до загального вжитку або зазнає архаїзації. Тому в подальшому викладі результатів дослідження доречно вказувати період, коли представлені одиниці дослідження вважалися неологізмами. Отже, процес формування нової лексики є динамічним, украй хаотичним і непередбачуваним. Неологізм може пройти шлях від своєї випадкової появи до переходу до загальноживаної лексики, а може зупинитися на одному з етапів свого формування з подальшою архаїзацією. Узагальнено цей процес виглядає таким чином:

У дослідженні використано метод суцільної вибірки під час опрацювання масиву неологізмів галузі «МОДА». Загалом проаналізовано 429 новоутворень, які виникли в період з 2001 по 2014 рік. За морфологічними ознаками більшість досліджених неологізмів становлять іменники (394 од.), також зустрічаються прикметники/дієприкметники (32 од.) і дієслова (3 од.). Метод контекстуального аналізу став основним під час з'ясування значення неологізмів. Представити результати дослідження допоміг метод структурного (компонентного) аналізу. Матеріалом дослідження послуговував масив даних тематичного поля «МОДА» зі словника Лотара Лемніцера

(Lothar Lemnitzer) у вигляді Інтернет-ресурсу www.wortwarte.de [10]. Поява неологізмів галузі «МОДА» в період із 2001 по 2014 роки відбулася стрибкоподібно (див. діаграму 1). Найбільше неологізмів цієї галузі з'явилося в німецькій мові у 2006 році. У наступні роки спостерігається зменшення кількості нових слів і стабілізація середнього показника 24 од. (2007–2011 рр.). Матеріалом для перекладознавчого дослідження обрано 70 неологізмів, що виникли в період з 2012 по 2014 роки, оскільки цей найближчий до сьогодення проміжок часу ознаменувався збільшенням кількості неологізмів у тематичному полі «МОДА».

Діаграма 1. Частотність появи неологізмів галузі «МОДА» в німецькій мові

Під час перекладу неологізмів варто дотримуватися трьохетапного алгоритму перекладацької дії, який включає передперекладацький аналіз, технологію перекладу та постперекладацьке редагування. На першому етапі відбувається з'ясування значення неологізму в мові оригіналу за допомогою вузького й широкого контекстів, а також завдяки залученню екстралінгвальних знань. Зважаючи на специфіку представленого дослідження неологізмів галузі «МОДА», невербальні засоби у вигляді зображень у мережі Інтернет можуть стати в пригоді для розуміння значення того чи того неологізму. Наприклад, буквальний переклад лексеми *Zufallsshirt, n* «випадкова сорочка» не розкриває змісту новоутворення, для адекватної передачі значення цього неологізму доречно скористатися описовим перекладом «футболка з унікальним принтом», адже створення цього предмета одягу супроводжується випадковим вибором напису та малюнка спеціальною машиною, яка наносить принт. У більшості випадків такі написи й малюнки друкують саме на футболках, проте подекуди можуть розміщуватися на худі (светрах із м'якої бавовни або флісу з капюшоном). Отже, бачимо, що англomовне запозичення *shirt* «сорочка, блуза, (спортивна) майка, гімнастерка» не відтворюється під час перекладу, замінюючись лексемою «футболка» (англ. *T-shirt, sport(s) shirt*).

Технологія перекладу ґрунтується на виборі стратегії, способу, прийому й техніки перекладу. Перекладач має орієнтуватися на стратегію очуження в перекладі. До стратегії одомашнення варто вдаватися лише в тому разі, якщо стратегія очуження спричиняє значні труднощі розуміння неологізму в мові перекладу. Різними мовознавцями представлені численні класифікації способів перекладу неологізмів. Серед зазначених способів можна назвати такі: транскрипцію/транслітерацію, калькування, нульовий та описовий переклад [6, с. 26–27; 4, с. 138; 7, с. 207–208]. На нашу думку, варто розмежувати поняття «спосіб», «прийом» і «техніка» перекладу. Під час перекладу неологізмів можуть застосовуватися два способи: власне перекладання та перенесення лексеми в текст перекладу без змін (трансплантація). Наприклад, у неологізмі *Yeasayer-T-Shirt, n* – футболка з написом «Yeasayer» – назва американської рок-групи не перекладається й переноситься в мову перекладу у вихідному вигляді. Під час вибору прийомів перекладу неологізмів ми послуговуватимемося лексико-семантичними прийомами, виокремленими на основі класифікації Міхаеля Шрайбера [11, с. 152], до яких належать такі:

1. Лексичне запозичення неологізму шляхом відтворення його звучання (транскрипція) чи буквального перекладу (калькування). Наприклад, *Fashion-Fake, m* – фешн-підробка.

2. Модуляція – заміна лексеми на основі вербалізації інших ознак змісту. Наприклад, *Dampfsperrensocke, f* – вологозатримуючі шкарпетки, де лексема *Dampf, m* перекладається як «(водяна) пара», а іменник «волога» має німецький еквівалент *Feuchte, f*, установлюючи між лексемами *Dampf, m* і *волога* причинно-наслідковий семантичний зв'язок.

3. Експлікація – конкретизація змісту лексеми або її розгорнуте представлення (описовий переклад). Наприклад, *Drei-Liter-Jeans, Pl.* – джинси, виготовлені з переробленої бавовни.

4. Імплікація – звуження значення лексеми шляхом вилучення семантично надлишкових елементів. Наприклад, *Einsatzoverall, m* – екіпірування.

5. Мутація – зміна денотативного змісту (напр., *Respektbalken, m* – англійські вуса).

Техніка перекладу являє собою конкретну перекладацьку дію, яка націлена на застосування окремого прийому. Наприклад, прийом лексичного запозичення реалізується за допомогою технік транскрипції або калькування, прийом модуляції – за допомогою синонімічного чи антонімічного перекладу, прийом експлікації – за допомогою конкретизації або описового перекладу, прийом імплікації – за допомогою генералізації або вилучення, мутація – за допомогою заміни денотата.

Варто зауважити, що перелічені вище прийоми перекладу в «чистому» вигляді зустрічаються в 56% випадків (39 од.) у такому співвідношенні:

1. Лексичне запозичення (21 од. – 54%): калькування (13 од. – 33%) і транскрипція (1 од. – 3%), калькування й транскрипція (7 од. – 18%);
2. Експлікація (10 од. – 25,6%);
3. Імплікація (5 од. – 12,8%);
4. Мутація (3 од. – 7,6%).

Домінуючим залишається прийом лексичного запозичення у вигляді калькування, який можна вважати найбільш продуктивним під час перекладу неологізмів, оскільки він забезпечує точне відтворення змісту лексеми та збереження її новизни в мові перекладу. Якщо дослівний переклад ускладнює сприйняття реципієнтом неологізму, доречним буде застосування прийому експлікації. Прийом імплікації слугує спрощенню розуміння неологізму за рахунок вилучення семантично надлишкової інформації. Використання прийому мутації полегшує розуміння реципієнтом неологізму зі збереженням компактності представлення лексеми в мові перекладу. Прийом лексичного запозичення у вигляді транскрипції в «чистому» вигляді зустрічається вкрай рідко, про що свідчить поодинокий приклад *Hyperglamour, m* – гіпергламур, виявлений під час аналізу матеріалу дослідження.

Дещо більшу групу становлять неологізми, під час перекладу яких застосовано комбіновані прийоми (31 од. – 44%). Їх можна представити за частотністю вживання таким чином:

1. Лексичне запозичення за допомогою калькування та експлікації (10 од. – 32,4%);
2. Лексичне запозичення за допомогою калькування та мутації (5 од. – 16,1%);
3. Лексичне запозичення за допомогою калькування та модуляції (5 од. – 16,1%);
4. Лексичне запозичення за допомогою калькування і транскрипції та експлікація (3 од. – 9,7%);
5. Лексичне запозичення за допомогою транскрипції та експлікації (3 од. – 9,7%);
6. Мутація та експлікація (1 од. – 3,2%);
7. Мутація й лексичне запозичення за допомогою транскрипції (1 од. – 3,2%);
8. Модуляція та експлікація (1 од. – 3,2%);
9. Лексичне запозичення за допомогою калькування та імплікації (1 од. – 3,2%);
10. Лексичне запозичення за допомогою калькування й транскрипції та імплікація (1 од. – 3,2%).

Розмаїття застосування зазначених прийомів свідчить про те, що переклад неологізмів є індивідуальним творчим процесом, який має бути націлений на досягнення адекватності, новизни та компактності представлення. Серед проаналізованих лексем найчастіше спостерігається поєднання прийомів калькування й експлікації за рахунок додавання прийменників «з», «у», «на», «для», а також іменників і прикметників (напр., *Spruchshirt, n* – футболка з гаслом, *Trachtensneaker, m* – кеди в стилі національного одягу, *Upcycling-Mode, f* – мода на вторинне використання, *Urlaubsoutfit, n* – комплект одягу для відпустки). Не менш продуктивною для перекладу неологізмів залишається комбінація прийомів калькування і транскрипції (напр., *Leder-Loafer, m* – шкіряні лофери, *Oversize-Kleidung, f* – одяг оверсайз). Остання слугує збереженню новизни лексеми в мові перекладу. Менш частотними є поєднання прийомів калькування з модуляцією чи мутацією, які застосовуються з метою забезпечення зрозумілості неологізму для цільової аудиторії та нейтралізації його експресивності (напр., *Eye-Catcher-Grün, n* – зелений блискучий колір, *Idiotenbrille, f* – окуляри ботаніка).

Якщо в результаті оцінки фонові знання реципієнта виявляються недостатніми для розуміння запозиченого неологізму, під час перекладу можна застосувати поєднання прийомів транскрипції та експлікації (напр., *Blümchenleggings, Pl.* – легінси з квітковим принтом, *Furoshiki* – фуросікі, техніка обгортання предметів у тканину). За наявності достатнього обсягу фонових знань цільової аудиторії перекладач застосовує поєднання прийомів калькування, транскрипції та експлікації. Остання віді-

грає роль уточнення змісту за рахунок додавання прийменників «на», «з» та «по» (напр., *Hoodie-Mode, f* – мода на худі, *Mottopullover, m* – пуловер із гаслом, *Stilcoaching, n* – коучинг за стилем). Поодинокими є комбінації прийомів мутації та експлікації (напр., *Übergrößenwahn, m* – гонитва за оверсайзом) чи мутації й транскрипції (напр., *Stretch-Hemdchen, n* – майка стрейч), модуляції та експлікації (напр., *Motivfingernägel, Pl.* – манікюр з дизайном), калькування та імплікації (напр., *DPI-Nerd-Brille, f* – окуляри ботаніка), а також калькування, імплікації і транскрипції (напр., *Oversize-Boyfriend-Style, m* – стиль оверсайз). На етапі редагування перекладеного неологізму з метою встановлення його адекватності в мові перекладу варто перевірити наявність подібних лексем у відповідному узусі шляхом моніторингу мережі Інтернет.

Висновки та перспективи подальших розробок. Переклад неологізмів галузі «МОДА» відбувається поетапно й ураховує передперекладацький аналіз, технологію перекладу та постперекладацьке редагування. Він має бути націлений на відповідність критеріям адекватності, новизни й компактності представлення неологізму в мові перекладу. З огляду на ці критерії, перед перекладачем постає вибір стратегії очуження чи одомашнення, у межах яких відбувається вибір способу, прийому й техніки перекладу. Переклад неологізмів є суто індивідуальним і творчим процесом, тому нерідко відбувається вибір декількох прийомів перекладу. Переклад неологізмів галузі «МОДА» доречно починати з прийому лексичного запозичення за допомогою перекладацьких технік транскрипції та/або калькування. Транскрипцію варто використовувати в тому разі, якщо до складу німецького неологізму входить англіцизм. Калькування дає змогу відтворити зміст вихідної лексеми з метою подальшої оцінки адекватності виконаного перекладу з урахуванням фонових знань реципієнта. Якщо в результаті калькування виникають труднощі розуміння і сприйняття неологізму носіями мови перекладу, доречним є застосування прийомів модуляції або мутації. У разі невідповідності критерію адекватності перекладу внаслідок використання зазначених прийомів перекладач удається до експлікації за допомогою конкретизації чи описового перекладу або до імплікації, вилучаючи частину лексеми із семантично надлишковою інформацією.

Переклад неологізмів галузі «МОДА» й надалі залишатиметься перспективним напрямом лінгвістичних досліджень, адже ця галузь постійно розвивається й поповнюється новими лексемами, які з плином часу набувають статусу неологізмів і кодифікуються у відповідних лексикографічних джерелах. Цікавим продовженням теми перекладу неологізмів є дослідження неологічної лексики галузі «швейна техніка».

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковбасюк Л.А. Новітні лексеми сучасної німецької мови (на матеріалі словника неологізмів Інституту німецької мови (IDS)). *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Вип. 8. Т. 1. С. 84–89.
2. Стежко Ю.Г. Новоутворення в німецькій лексичі: природа, функціонування та особливості перекладу. *Наукові записки*. 2012. Вип. 12. аст. 1. С. 115–125.
3. Устінова В.О. Лінгвістичні фактори появи неологізмів у сучасній німецькій мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. № 15. Т. 2. С. 154–156.
4. Білоус О.М. Неологізми: способи утворення та перекладу (на матеріалі концепту «Вибори» німецькою мовою). *Вісник СумДУ*. 2006. № 11(95). Т. 1. С. 136–142.
5. Моїсеєва Н.О. Особливості перекладу неологізмів у текстах німецькомовного політичного дискурсу. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2014. Кн. 3. С. 114–118.
6. Волошинович Н. Особливості перекладу термінів сфери дизайну одягу та моди. *Актуальні питання іноземної філології*. 2017. № 6. С. 25–28.
7. Радецька С.В., Колосова С.О. Переклад термінології індустрії моди в текстах публіцистичного стилю. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2017. Кн. 1. С. 206–209.
8. Steffens D. Nicht nur Anglizismen... Neue Wörter und Wendungen in unserem Wortschatz. *IDS-Sprachforum*. Mannheim : Institut für deutsche Sprache, 2003. Heft 4. 9 S.
9. Herberg D., Kinne M., Steffens D. Neologismen der 90-er Jahre im Deutschen / unter Mitarbeit von Elke Tellenbach, Doris al-Wadi, hrsg. von Ludwig M. Eichinger, Peter Wiesinger. Berlin : Waler de Gruyter GmbH & Co. KG, 2004. Bd. 11. 396 S.
10. Neue Wörter aus dem Bereich Mode. *Wortwarte*. URL: <https://wortwarte.de/Archiv/thematisch/t21.html> (дата звернення: 05.08.2021).
11. Schreiber M. Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. *Handbuch Translation*. Tübingen : StauFFenburg Verlag, 2006. S. 151–154.
- Language (IDS)) [Novitni leksemy suchasnoi nimetskoï movy (na materialı slovnika neolohizmiv Instytutu nimetskoï movy (IDS))]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 8(1), 84–89 [in Ukrainian].
2. Stezhko, Yu. H. (2012). New formations in German vocabulary: nature, functioning and features of translation [Novoutvorennia v nimetskii lekstyti: pryroda, funktsionuvannia ta osoblyvosti perekladu]. *Naukovi zapysky*, 12(1), 115–125 [in Ukrainian].
3. Ustinova, V. O. (2015). Linguistic factors of neologisms in modern German [Linhvistychni factory poiavy neolohizmiv u suchasniï nimetskii movi]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia 'Filolohiia'*, 15(2), 154–156 [in Ukrainian].
4. Bilous, O. M. (2006). Neologisms: methods of formation and translation (based on the concept of 'Elections' in German) [Neolohizmy: sposoby utvorennia ta perekladu (na materialı kontseptu 'Vybyry' nimetskoiu movoiu)]. *Visnyk SumDU*, issue 11(95), vol. 1, pp. 136–142 [in Ukrainian].
5. Moisieieva, N. O. (2014). Special features of translation of neologisms in the texts of German-language political discourse [Osoblyvosti perekladu neolohizmiv u tekstakh nimetskomovnoho politychnoho dyskursu]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Filolohichni nauky*, 3, 114–118 [in Ukrainian].
6. Voloshynovych, N. (2017). Special features of translation of terms in the field of clothing design and fashion [Osoblyvosti perekladu terminiv sfery dyzainu odiahu ta mody]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*, 6, 25–28 [in Ukrainian].
7. Radetska, S. V., Kolosova, S. O. (2017). Translation of fashion industry terminology in the texts of journalistic style [Pereklad terminolohii industrii mody v tekstakh publitsystychnoho styliu]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Filolohichni nauky*, 1, 206–209 [in Ukrainian].
8. Steffens, D. (2003). Nicht nur Anglizismen... Neue Wörter und Wendungen in unserem Wortschatz. *IDS-Sprachforum*. Mannheim: Institut für deutsche Sprache.
9. Herberg, D., Kinne, M., Steffens, D. (2004). Neologismen der 90-er Jahre im Deutschen. In Ludwig M. Eichinger, Peter Wiesinger (Ed.). Berlin: Waler de Gruyter GmbH & Co. KG.
10. Neue Wörter aus dem Bereich Mode. (2021). *Wortwarte*. Retrieved from <https://wortwarte.de/Archiv/thematisch/t21.html>.
11. Schreiber, M. (2006). Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. *Handbuch Translation* (pp. 151–154). Tübingen: StauFFenburg Verlag.

REFERENCES

1. Kovbasiuk, L. A. (2019). Newest lexemes of modern German (based on the dictionary of neologisms of the Institute of the German

УДК 811.112.2'373.612.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-8>

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЇЇ МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В РОМАНІ Д. КЕЛЬМАНА «ОБМІРЮВАННЯ СВІТУ»

Гура Н. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-4496-5352
black.amber17@gmail.com*

Галахова М. О.

*студентка магістратури
кафедри теорії та практики перекладу
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-2384-6776
halmayr191@gmail.com*

Ключові слова: ідентичність, Німеччина, вербалізація, мовні засоби, антропонім, топонім, слова-реалії.

У статті досліджуються мовні засоби, які вербалізують національну ідентичність на матеріалі роману Д. Кельмана «Обмірювання світу» (“Die Vermessung der Welt”, 2005). Процеси глобалізації, що пов’язані з усіма сферами життєдіяльності сучасного суспільства, висувають на передній план питання збереження культурної своєрідності, національної культури, традицій і цінностей. Утворюючись у процесі соціальної взаємодії, національна ідентичність виражається в мові, оскільки мова є основним середовищем визначення, збереження та передачі соціального досвіду. Формування німецької нації й німецької національної свідомості відбувалося нелінійно. Питання самовизначення німців, подолання вікової роздробленості й формування єдиної держави, у межах якої закріпився би мовний і культурний простір, залишається однією з найактуальніших проблем для Німеччини. Тому досліджуючи такі непрості теми, як «німецька нація» та «німецька ідентичність», Данієль Кельман звертається до епохи Просвітництва й Веймарівської класики як до періоду, коли почала розбудовуватися німецька держава. Визначено, що важливий внесок у формування спільної німецької культури зробили видатні діячі філософії, літератури та науки. З’ясовано, що Д. Кельман активно використовує топоніми, щоб унаочнити панораму тогочасної Німеччини. Топоніми є осередком знань про країну й концентратом історико-культурної інформації. Оскільки топоніми характеризуються багатством культурно-історичних асоціацій, то вони тісно пов’язані з громадсько-політичними реаліями й антропонімами. Антропоніми в романі Д. Кельмана представлені широким спектром реальних таких історичних імен, пов’язаних із німецькою історією, філософією, наукою та культурою, як Г. Лейбніц, І. Кант, Й. Вінкельман, Ф. Клопшток, А. Вернер, Г. Ліхтенберг, А. Кестнер, В. Вебер, В. Гумбольдт, О. Гумбольдт, К. Гаус, А. Мебіус, Ф. Ян, Й.В. Гете, Ф. Шиллер, К. Віланд, Й. Гердер. На широкому культурно-історичному тлі вирізняються образи головних героїв роману – О. Гумбольдта й К.Ф. Гауса. Будучи яскравими представниками наукової думки епохи Просвітництва Німеччини, вони втілюють типові німецькі риси. Історичні антропоніми є найбільш яскравою маніфестацією національного лінгвокультурного компонента в мовній картині світу. Доведено, що етнографічні та суспільно-політичні реалії відіграють значну роль у романі, оскільки вони сприяють відтворенню атмосфери епохи німецького Просвітництва.

NATIONAL IDENTITY AND ITS LINGUISTIC REPRESENTATION IN D. KEHLMANN'S NOVEL "MEASURING THE WORLD"

Gura N. P.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Translation
National University "Zaporizhzhia polytechnic"
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4496-5352
black.amber17@gmail.com*

Halakhova M. O.

*Master's Degree Student at the Department of Theory and Practice of Translation
National University "Zaporizhzhia polytechnic"
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2384-6776
halmaly191@gmail.com*

Key words: *identity, Germany, verbalization, the means of language, anthroponym, toponym, realia.*

The article deals with the means of language, which verbalize national identity based on D. Kehlmann's novel "Measuring the World" ("Die Vermessung der Welt", 2005).

The processes of globalization, which are connected with all the spheres of life of modern society, bring to the fore the issues of preserving cultural identity, national culture, traditions and values. Formed in the process of social interaction, national identity finds its expression in language, because language is the main medium for the definition, preservation and sharing of social experience.

The formation of the German nation and the German national consciousness was nonlinear. The issue of German self-determination, overcoming age-related atomism and the formation of a unified state where the linguistic and cultural space would be consolidated, remains one of the most burning problems for Germany. Therefore, exploring such difficult themes as the "German nation" and "German identity", Daniel Kehlmann refers to the Enlightenment and the Weimar Classicism when the German state began to develop. It is determined that an important contribution to the formation of a common German culture was made by prominent figures of philosophy, literature and science. It was found that D. Kehlmann widely uses toponyms to illustrate the panorama of Germany at that time. Toponyms are the center of knowledge about the country and the essence of historical and cultural information. Since toponyms are characterized by cultural and historical associations, they are closely related to social and political realia and anthroponyms.

Anthroponyms in D. Kehlmann's novel are represented by a wide range of real historical names associated with German history, philosophy, science and culture: G. Leibniz, I. Kant, J. Winkelmann, F. Klopstock, A. Werner, G. Lichtenberg, A. Kestner, W. Weber, W. Humboldt, O. Humboldt, K. Gauss, A. Moebius, F. Jahn, J.W. Goethe, F. Schiller, K. Wieland, J. Herder. The images of the novel main characters: Alexander von Humboldt and Karl Friedrich Gauss stand out against a wide cultural and historical background. Being bright representatives of scientific thought of the German Enlightenment, they embody typical German features. Historical anthroponyms are the most striking manifestation of the national linguistic and cultural component in the linguistic view of the world. It is proved that ethnographic, social and political realia play a significant role in the novel, as they contribute to the renewal of the atmosphere of the German Enlightenment.

Осмилення історичного досвіду сторіччя, аналіз причин етнічних конфліктів, переоцінка зовнішньополітичних реалій сучасного світу відродили інтерес на початку XXI століття до проблеми національної ідентичності. Процеси глобалізації, що пов'язані різною мірою з усіма сферами життєдіяльності сучасного суспільства, висувають на передній план питання збереження культурної своєрідності, національної культури, традицій і цінностей.

Утворюючись у процесі соціальної взаємодії, ідентичність виражається в мові, оскільки, як стверджує Ф. Коулмас (F. Coulmas), «мова є найбільш чіткою і потужною системою символів, яка показує зовні причетність до групи та створює її всередині» [9, с. 47]. Мова є основним середовищем визначення, збереження та передачі соціального досвіду. З іншого боку, мова відіграє важливу роль у національній диференціації, оскільки вона впливає не тільки на духовне буття певної спільноти, а й забезпечує (створює) відмінність від інших націй. Тому національну ідентичність необхідно розглядати в тісному зв'язку з мовою, оскільки саме вона є однією з найважливіших умов існування будь-якої національної спільноти.

Роман Даніеля Кельмана «Обмірювання світу» (“Die Vermessung der Welt”, 2005) [10], один із найяскравіших німецькомовних романів початку XX сторіччя, тісно пов'язаний з темою «німецької самобутності». Успіх роману багато в чому пояснюється тим фактом, що письменнику вдалося відтворити «дух епохи» на межі XVIII–XIX століть і торкнутися важливих для німецької культурної свідомості проблем. «Під маскою веселої несерйозності, автор намагається дати в особі своїх героїв іронічний портрет нації, позначивши певні архетипні властивості німецької ментальності» [6, с. 562].

Однак, незважаючи на популярність роману в читачів, уваги критиків, належного висвітлення проблема вербалізації національної ідентичності в романі Д. Кельмана «Обмірювання світу» у вітчизняному літературознавстві так і не отримала. Серед спорадичних досліджень різних аспектів роману варто виділити статтю О.Г. Прошиної [6], яка сконцентрована на іронічній рецепції властивостей німецької ментальності, і розвідку А.Е. Козубової [1], де авторка аналізує лексичні засоби вербалізації німецького національного характеру одного з головних героїв роману – Олександра фон Гумбольдта. Такі підходи, з нашої точки зору, здаються декілька односторонніми, а отже, проблема мовної репрезентації німецької самобутності в романі Д. Кельмана потребує подальшого дослідження, що зумовлює **актуальність** статті.

Мета статті. Мета дослідження полягає в аналізі мовних засобів, які вербалізують національну ідентичність у романі Д. Кельмана «Обмірювання світу». Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**: з'ясувати чинники, що вплинули на формування німецької ідентичності, і проаналізувати мовні засоби, що репрезентують німецьку самобутність у романі Д. Кельмана «Обмірювання світу».

Об'єктом дослідження є вербалізація національної ідентичності в німецькомовній літературі початку XXI сторіччя.

Предметом дослідження є особливості мовної репрезентації національної ідентичності в романі Д. Кельмана «Обмірювання світу».

За своєю суттю національна ідентичність – це глобальне та багатомірне поняття, яке не зводиться до єдиного компоненту. Як стверджує Е. Сміт, «національна ідентичність пронизує життя індивідів та спільнот майже в усіх сферах діяльності. У сфері культури національна ідентичність виявляється в цілій низці гіпотез і міфів, вартостей і спогадів, – так само як і в мові, у праві, в інституціях і церемоніях» [2, с. 149]. На думку Л.П. Нагорної, національна ідентичність – це «широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб і груп людей з певною нацією як самобутньою спільнотою, що має свою історичну територію, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею». Отже, обидва визначення поєднують поняття: міфи, спогади (пам'ять) і мова. Міфи представляють минуле нації, яке пам'ять поєднує із сьогоденням і майбутнім за допомогою мови.

Формування німецької нації й німецької національної свідомості, як стверджує О.М. Хауер-Тюкаркіна, відбувалося «нелінійно, а в результаті постійних турбулентностей» [8, с. 67]: мілітаризм Пруссії допоміг створити «єдину» Німеччину; спекулюючи на патріотизмі, Вільгельм II мобілізував німців на війну за імперські амбіції; принижене становище Німеччини після поразки в Першій світовій війні породило жагу реваншу, чим скористалися націонал-соціалісти та втягнули країну і світ у нову війну; майже півстоліття існування двох Німеччин і, нарешті, остаточне об'єднання країни. Такі «підйоми» та «падіння» суттєво позначилися на національній свідомості німців на сприйнятті Німеччини всередині країни й за кордоном.

Для Німеччини тема національного є особливо болючою, що пов'язано передусім із трагічними подіями, які країні довелося пережити у XX сторіччі. Тому, досліджуючи такі непрості теми, як «німецька нація» та «німецька

ідентичність», Даніель Кельман звертається до епохи Просвітництва й Веймарівської класики. Незважаючи на політичну роздробленість Німеччини (більше 200 державних утворень) і її конфесіональну неоднорідність (католики та протестанти), це був прекрасний період, який поєднував у собі духовно-культурний підйом і розквіт духу. С.П. Петренко стверджує: «Німці консолідувалися як «культурна нація», тому не дивно, що в процесі її створення брали участь <...> діячі культури» [5, с. 376]. А.І. Патрушев наголошує, що «Гете й Веймар мали таке саме значення для німців, як Наполеон і Париж для французів» [3, с. 64]. Однак варто підкреслити, що Веймар був не єдиним духовним центром країни, оскільки в Німеччині на той час утворилося безліч осередків культури. Цей період характеризується також появою великої кількості філологічних спільнот, які боролися за чистоту німецької мови й розширення сфери її використання.

Протягом всього роману читача супроводжують німецькі міста, курфюрства та регіони: *Берлін (Berlin)*, *Геттінген (Göttingen)*, *Варнемюнде (Warnemünde)*, *Брауншвайг (Braunschweig)*, *Майнц (Mainz)*, *Ганновер (Hannover)*, *Франкфурт-на-Одері (Frankfurt an der Oder)*, *Фрайберг (Freiberg)*, *Ваймар (Weimar)*, *Єна (Jena)*, *Кенігсберґ (Königsberg)*, *Бремен (Bremen)*, *Гельмштедт (Helmstedt)*, *курфюрство Ганновер (Kurfürstentum Hannover)*, *королівство Вестфалія (Königreich Westphalen)*, *регіони Баварія (Bayern) і Саксонія (Sachsen)*. Завдяки топонімам Д. Кельману вдається створити панораму тогочасної Німеччини й унаочнити її складники. Ці топоніми дають уявлення про час і середовище, у яких вони існували, оскільки власні імена чутливі до змін у суспільстві, є відображенням минулого чи сьогодення та мають історичне пояснення. Крім того, вони тісно пов'язані з певною країною і можуть виступати «символом Батьківщини».

Варто також підкреслити, що топоніми є осередком знань про країну та концентратом історико-культурної інформації. Міста *Франкфурт-на-Одері*, *Гельмштедт*, *Фрайберг* і *Геттінген* тісно пов'язані з навчальними закладами, які там розташовані: *університетом у Франкфурті-на-Одері (Universität Frankfurt an der Oder)*, *Гельмштедтським університетом (Universität Helmstedt)*, *Фрайберзькою гірничою академією (Bergbauakademie in Freiberg)*, *Геттінгенським університетом (Universität Göttingen)*. Оскільки топоніми характеризуються багатством культурно-історичних асоціацій, то далі асоціативний ланцюжок поповнюється прізвищами видатних людей, які працювали чи навчалися там.

Університет у Франкфурті-на-Одері, один із найстаріших університетів у Європі, заснований

у 1506 році. Одними з найвідоміших випускників були брати *Вільгельм фон Гумбольдт (Wilhelm von Humboldt)* та *Олександр фон Гумбольдт (Alexander von Humboldt)*. Університет у Гельмштедті, заснований у 1576, був першим університетом герцогства Брауншвейг і став одним із найбільших німецьких університетів. Одним із видатних викладачів університету був *Йоганн Пфафф (Johann Pfaff)*, наставник *Карла Фрідріха Гауса (Carl Friedrich Gauß)*, який деякий час там навчався. Фрайберзька гірничо-академія, заснована в 1765 році, є найстарішим гірничим університетом світу. В університеті викладав *Авраам Готлоб Вернер (Abraham Gottlob Werner)*, якого називають батьком німецької геології. З 1790 до 1792 роки там навчався *Олександр фон Гумбольдт*. Геттінгенський університет (заснований у 1734 році) вважається одним із найпрестижніших у країні та світі. Свого часу *Георг Ліхтенберґ (Georg Lichtenberg)*, *Авраам Кестнер (Abraham Kästner)* і *Вільгельм Вебер (Wilhelm Weber)* викладали, а *Вільгельм фон Гумбольдт*, *Олександр фон Гумбольдт*, *Карл Гаус*, *Авґуст Мебіус (August Möbius)* та *Фрідріх Ян (Friedrich Jahn)* отримували знання там.

Як уже зазначено, у Німеччині було декілька культурних центрів, які виникали в княжих резиденціях, в університетських і вільних імперських містах, своєрідних осередках духовної культури. Такими центрами були Лейпциг, Гамбург, Геттінген, поки, нарешті, в останній чверті століття пріоритет утвердився за *Веймаром (Weimar)*, резиденцією маленького князівства, у якому зосередився весь цвіт німецької літератури: *Йоганн Вольфганґ фон Гете (Johann Wolfgang von Goethe)*, *Фрідріх Шіллер (Friedrich Schiller)*, *Крістоф Вільанд (Christoph Wieland)*, *Йоганн-Готфрід Гердер (Johann Gottfried Herder)*.

Але їхня творча та соціально-політична діяльність була підготовлена багаторічним ходом німецького Просвітництва, витоки якого сягають раціоналістичної філософії *Готфріда Лейбніца (Gottfried Leibniz)* і діалектики *Іммануїла Канта (Immanuel Kant)*. Теоретиком німецького Просвітництва вважається *Йоганн Йохім Вінкельман (Johann Joachim Winckelmann)*, який заклав підвалини розуміння культурного значення і краси класичного мистецтва, був засновником художньої критики. *Фрідріх Готліб Клопшток (Friedrich Gottlieb Klopstock)*, автор піднесено-патетичних віршів, що оспівують любов, природу й радість творчості, був одним із засновників громадянської лірики, збагатив поетичну мову. Пізніше національна тема була підхоплена штюрмерами.

Отже, антропоніми в романі Д. Кельмана представлені широким спектром реальних історичних імен, пов'язаних з німецькою історією,

філософією, наукою та культурою. Історичні антропоніми є найбільш яскравою маніфестацією національного лінгвокультурного компонента в мовній картині світу, пов'язаною з Німеччиною. Автор звертається до імен відомих німецьких учених, філософів, політиків, письменників і поетів, щоб створити «достовірну» атмосферу епохи німецького Просвітництва. Будучи постійно повторюваними, вони стають домінантами тексту, що направляють його сприйняття в єдиному напрямі: ілюстрація духовного життя німецької нації XVIII сторіччя.

Але не тільки видатні німецькі персоналії з'являються на сторінках роману «Обмірювання світу». У специфічній кельманівській манері читач знайомиться з визначними художніми творами німецької культури в найбільш нетривіальних місцях: у юнацтві О. Гумбольдт вирішив випробувати перший лід на ставку та продекламувати *Оду ковзанярству Ф. Клопштока (Klopstocks Eislaufode)*, пізніше в нетрях Оріоко він згадує найпрекрасніший німецький вірш («Нічна пісня подорожнього» Й.В. Гете) та перекладає його іспанською в довільній формі: «*Oberhalb aller Berspitzen sei es still, in den Bäumen kein Wind zu fühlen, auch die Vögel seien ruhig, und bald werde man tot sein*» [10, с. 125]. Залучаючи такі посилання, автор активізує інтертекстуальні зв'язки та посилює національний складник роману.

На широкому культурно-історичному тлі образи головних героїв роману: видатних учених – Олександра фон Гумбольдта (Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt, 1769–1859) та Карла Фрідріха Гауса (Johann Carl Friedrich Gauß, 1777–1855), постають ще більш рельєфно. Будучи яскравими представниками наукової думки епохи Просвітництва Німеччини, вони втілюють типові німецькі риси. Тому не дивно, що, коли О. Гумбольдт у розмові з Й.В. Гете розповів про своє потаємне бажання помандрувати Новим світом, він отримав напуття: «*Nie solle er vergessen, von wem er komme. Er solle bedenken, wer ihn geschickts habe... Goethe machte eine Handbewegung in Richtung der bunten Zimmer, der Gipsabgüsse römischer Statuen, der Männer, die sich im Salon mit gedämpften Stimmen unterhielten*» [10, с. 18]. Таким чином, автор підтримує ідею зв'язку часів і спадкоємність поколінь.

Важко не погодитися з В.О. Пестеревим, який наголошує, що «образ Німеччини Кельмана багаторівневий і багатомірний» [4, с. 191]. Читач занурюється в німецьку історію: від *тугебунду* («Спільнота чесноти» від нім. «*Tugendbund*»), метою якого було відновлення патріотичного духу нації після поразки від військ Наполеона та виховання юнацтва, до суспільно-політичної діяльності Фрідріха Яна, «батька сучасної гімнастики»,

який уважав завданням свого життя відродження народного духу шляхом розвитку фізичних і моральних сил населення: «*Täglich begegne man dem Unrecht, allenthalben und überall, wer solle ihm wehren, wenn nicht gute Burschen, die Alkohol und Weib entsagt und sich der Kraft gewidmet hätten, die Deutschlands Mönche seien, frisch und fromm, fröhlich und frei?*» [10, с. 228].

Цікавою є також галерея титулів, чинів і посад, які асоціюються з німецьким державно-політичним устроєм і соціально-політичною структурою суспільства: *кайзер, імператор (der Kaiser), князь (der Fürst), герцог (der Herzog), камергер (der Kammerherr), радник, гофрат (der Hofrat), бургомайстер, міський голова (der Bürgermeister)*. Суспільно-політичні реалії створюють національний колорит і частково передають «дух» епохи.

Отже, незважаючи на політичну роздробленість Німеччини та її конфесіональну неоднорідність, епоха Просвітництва була періодом нового піднесення соціально-культурного життя в країні. Спираючись на ономастичну лексику та слова-реалії, Д. Кельман у романі «Обмірювання світу» створює загальний портрет німецької нації на межі XVIII–XIX століть. Національно-марковані одиниці надають твору не тільки достовірність і фактологічність, а й відтворюють дух епохи німецького Просвітництва. Сформоване ними інформаційне поле досить широке, оскільки в ньому присутні різноманітні фонові знання, які актуалізують важливу інформацію для глибшого розуміння авторського задуму й художнього твору.

Однак проблема вивчення специфіки вербалізації національної ідентичності в романі Д. Кельман «Обмірювання світу» не може бути розкрита в межах однієї статті, оскільки тема має потужний потенціал. Перспективним напрямом подальших досліджень може бути аналіз мовної репрезентації французької національної ідентичності й дослідження опозиції «свій» – «чужий» (на матеріалі німецької та французької національної ідентичності) у порівняльному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козубова А.Е. Лексические средства репрезентации немецкого национального характера в романе Д. Кельмана «Измеряя мир». *Державинский форум*. 2021. Том 5. № 18. С. 58–65.
2. Нагорна Л.П. Ідентичність національна. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna (дата звернення: 07.08.2021).
3. Патрушев А.И. Германская история. Москва : Весь Мир, 2003. 256 с.
4. Пестерев В.А. Полижанровость романа Даниэля Кельмана «Измеряя мир». *Русская германистика : ежегодник российского союза*

- германистов. Москва : Языки славянской культуры. 2013. Т. 10. С. 188–195.
5. Петренко С.П. Германия во второй половине XVIII века: начало формирования немецкой нации. *Вестник Таганрогского института имени А.П. Чехова*. 2009. № 1. С. 372–377.
 6. Прошина Е.Г. «Неужели всегда нужно быть настолько немцем?»: иронический контекст немецкой идентичности в романе Д. Кельмана «Измеряя мир». *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2011. № 6 (2). С. 561–565.
 7. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашчука. Київ : Основи, 1994. 224 с.
 8. Хауер-Тюкаркина О.М. Дискурс национального в современном немецком обществе. *Полития. Анализ. Хроника. Прогноз*. 2013. № 4 (71). С. 67–78.
 9. Coulmas F. *Sprache und Staat: Studien zur Sprachplanung und Sprachpolitik*. Berlin, New York : Walter de Gruyter. 1985. S. 292.
 10. Kehlmann D. *Die Vermessung der Welt*. Hamburg : Rowohlt Verlag. 2009. S. 298.
- REFERENCES**
1. Kozubova, A.E. (2021) Leksicheskie sredstva reprezentacii nemeckogo nacionalnogo haraktera v romane D. Kelmana “Izmeriyaya mir” [Lexical means of representation of the german national character in the novel “Measuring the world” by D. Kehlmann]. *Derzhavinskij forum – Derzhavin Forum* Vol. 5, 18, 58–65 [in Russian].
 2. Nagorna, L.P. (2005) Identichnist’ nacional’na [identity national]. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna [in Ukrainian].
 3. Patrushev, A.I. (2003) *Germaneskaya istoriya* [German history]. Moscow: Entire world [in Russian].
 4. Pesterev, V.A. (2013) Polizhanrovost’ romana Danielya Kel’mana «Izmeriyaya mir» [Polygenre of the novel «Measuring the World» by Daniel Kelman]. *Russkaya germanistika – Russian Germanic studies*. Moscow : Languages of Slavic culture, Vol. 10, 188–195 [in Russian].
 5. Petrenko, S.P. (2009) Germaniya vo vtoroj polovine XVIII veka: nachalo formirovaniya nemeckoj nacii [Germany in the second part of 18th century: the beginning of German nation formation]. *Vestnik Taganrogskogo instituta imeni A.P. Chekhova – Journal of the A.P. Chekhov Taganrog Institute*, 1, 372–377 [in Russian].
 6. Proshhyna, E. (2011) «Neuzhely vseгда nuzhno byt nastolko nemcem?»: yronycheskyj kontekst nemeckoj ydentychnosti v romane D. Kelmana «Yzmeriyaya myr» [«Is it always necessary to be so German?»: ironic context of german identity in the novel «Measuring the world» by Daniel Kehlmann], *Vestnyk Nyzhegorodskogo unyversyteta im. N.Y. Lobachevskogo – Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod*, 6 (2), 561–565 [in Russian].
 7. Smit, E.D. (1994) Nacional’na identichnist’ [National identity]. (P. Tarashchuk, Trans). Kyiv: Foundation [in Ukrainian].
 8. Hauer-Tyukarkina, O.M. (2013) Diskurs nacional’nogo v sovremennom nemeckom obshchestve [Discourse of national in modern German society]. *Politiya. Analiz. Hronika. Prognoz – Polity. Analysis. Chronicle. Prediction*, 4 (71), 67–78 [in Russian].
 9. Coulmas, F. (1985) *Sprache und Staat: Studien zur Sprachplanung und Sprachpolitik* [Language and state: survey of language planning and language policy]. Berlin, New York : Walter de Gruyter [in German].
 10. Kehlmann, D. (2009) *Die Vermessung der Welt* [Measuring the World]. Hamburg : Rowohlt Verlag [in German].

УДК 001.4:81'373.421:811.133.1+339.138
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-9>

СИНОНІМІЧНІСТЬ ЯК ОДНА З ХАРАКТЕРИСТИК ТЕРМІНОСИСТЕМИ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Демчук Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Львівський торговельно-економічний університет
вул. Туган-Барановського, 10, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-3452-5492
nathalie.demchuk@gmail.com*

Ключові слова: підмова
маркетингу, способи
збагачення лексики, лексичний
інструментарій, система
термінів, процес синонімізації,
дублетні пари.

Функціонування мови відбувається відповідно до участі в процесі комунікації різних лінгвосоціумів. Відтак сфера мовленнєвої діяльності людини та її прагматичний складник на рівні слова сприяє виявленню внутрішніх закономірностей регулювання адекватного вибору й уживанню лексичної одиниці в типовій комунікативній професійній ситуації.

Семантика маркетингової діяльності вимагає створення власного лексичного інструментарію для забезпечення адекватної комунікації між підприємствами на ринку, виробником і споживачем. Терміни як елементи специфічної системи мають низку особливостей, які вказують на належність до неї. Це матеріально-структурна риса, що характеризує термін як мовний знак: слугує його матеріальною основою (субстанцією) і водночас є одиницею номінації й частиною лексико-семантичної системи мови.

Підмова маркетингу має спільні ознаки зі звичайною мовою, однак, з іншого боку, відрізняється від неї, оскільки містить слова, спеціально визначені для забезпечення сфери маркетингової діяльності, власне терміни, та інші слова, які вносять точність і конкретність у формулювання маркетингових термінів.

Крім внутрішніх джерел збагачення лексики, діють також зовнішні чинники, з-поміж яких – запозичення, що оптимально корелюють зі звичайною лексикою. Часто англійські, американські терміни функціонують паралельно з їх французькими еквівалентами в результаті проникнення мови *franglais*. Активізація автохтонних мовних засобів хоча й сприяє збагаченню новими словами і словосполученнями, однак призводить до утворення пасивного лексичного фонду, що збільшує кількість дублетних пар.

Синонімію вважають одним із найважливіших видів парадигматичних зв'язків. Зазвичай велика кількість синонімів наголошує на полісемічному характері терміносистеми та, на протигагу класичній термінології, не є бажаним явищем. Контекст як головний фактор у процесі синонімізації є важливим чинником у формуванні словника термінів маркетингу; саме макроконтекст створює підстави віднести той чи інший термін до системи термінів, оскільки реалізація відтінків значення в конкретному мовному середовищі є його природною функцією.

SYNONYMITY AS ONE OF THE CHARACTERISTICS OF THE TERMINOLOGICAL SYSTEM OF MARKETING ACTIVITY IN THE FRENCH LANGUAGE

Demchuk N. M.

*Candidate of Philological Sciences (Ph.D. in Philology),
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Lviv University of Trade and Economics
Tuhan-Baranovskyy str., 10, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3452-5492
nathalie.demchuk@gmail.com*

Key words: *sublanguage of marketing, ways of vocabulary enrichment, lexical tools, system of terms, synonymization process, doublet pairs.*

The functioning of language occurs in conformity with the participation of different linguistic communities in the process of communication. Thus, the sphere of human speech activity and its pragmatic component at the level of words contribute to the identification of internal regularities of adequate choice and use of the lexical unit in a typical communicative professional situation.

The semantics of marketing activity requires the formation of its lexical tools to ensure adequate communication between businesses in the market, the producer and consumer.

Terms as elements of a specific system have several features that indicate belonging to it. This is the material and structural feature that characterizes the term as a linguistic sign: it serves as its material basis and at the same time acts as a unit of nomination and part of the lexical and semantic system of language.

The sublanguage of marketing has common features with ordinary language, however, on the other hand, differs from it because it contains the words specifically designated for the sphere of marketing activity, the proper terms, and other lexemes that bring accuracy and specificity to the formulation of marketing terms.

In addition to internal sources of vocabulary enrichment, there are also external factors, including borrowings that optimally correlate with the usual vocabulary. Often English, American terms function in parallel with their French equivalents as a result of penetration of *Franglais*. Although the activation of autochthonous language means contributes to the enrichment with new words and phrases, it leads to the formation of a passive lexical fund, which increases the number of doublet pairs.

Synonymity is considered to be one of the most important types of paradigmatic relations. Usually, a large number of synonyms emphasize the polysemous nature of the terminological system and, in contrast to classical terminology, is not a desirable phenomenon. Context as the main factor in the process of synonymization is an important factor in the formation of the vocabulary of marketing terms; it is the macrocontext that creates grounds for attributing a term to a system of terms, since the realization of shades of meaning in a particular language environment is its natural function.

Постановка проблеми. Поява нових дисциплін на перетині вже наявних із подальшою генерацією відповідних підмов сприяє створенню нових понять, смислів, а також удосконаленню значення вже створених. Термінологічна лексика французької мови безпосередньо реагує на зміни об'єктивної реальності й відіграє головну роль у процесі науково-професійної комунікації (В.В. Виноградов, М.-Н. Гарі-Прієр). Характеристика структури й

семантики терміносистеми маркетингової діяльності (далі – МД) відносить маркетинг до галузевих терміносистем із певним чином організованою системою знаків, яка номінує сукупність концептів конкретного фрагменту мовної картини світу.

Мета й завдання статті – визначити поняттєво-лексичний інструментарій терміносистеми маркетингової діяльності для її подальшої характеристики.

Об'єктом дослідження є лексика маркетингової діяльності, досліджена у сферах фіксації та функціонування.

Предмет дослідження становлять дериваційні й таксономічні параметри організації терміносистеми маркетингової діяльності французької мови на основі її функціональних і лінгвокогнітивних ознак.

У роботі ми поділяємо позицію відомих лінгвістів: М.-К. Ломм, А. Леманн, Ф. Мартін-Берте, В. Виноградова, Д. Лотте, В. Лейчика та інших.

Наші попередні дослідження засвідчують, що терміни МД утворені за участю семантичного, синтаксичного, морфологічного, морфо-синтаксичного способів. Як відомо, за допомогою семантичного способу відбувається не лише термінологізація звичайних слів, а й переосмислюються одиниці спеціалізованої лексики з інших галузей науки. Синтаксичне термінотворення проявляється найяскравіше в застосуванні англіцизмів, що підкреслює вчергове інтернаціональний характер термінів і їх роль у міжнародній стандартизації та уніфікації науково-технічної термінології. У процесі словотворення деривація за допомогою афіксальних морфем є найпродуктивнішою. Для морфо-синтаксичного способу характерна модель *N + abréviation* (іменник + аббревіатура), за якою утворюють нові номінативні одиниці з прозорою словотвірною структурою і вмотивованим значенням.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Роль слів-субституентів у мові. Мова науки з її тенденцією до однозначності не може уникнути проявів різноманітності, оскільки є складником загальнонаціональної мови. На думку Ф. де Соссюра, уривок тексту, який не містить синонімів, є не просто одноманітним: його мова створює враження патологічного мовлення [11, р. 24–36].

Явище номінації. Відзначаючи можливість і здатність предмета мати дві, три й більше назв, В.М. Лейчик указує на причини цього явища, а саме складність самого предмета, виявлення його нових ознак і властивостей у процесі розвитку суспільства, різні точки зору на цей предмет. З огляду на це, виникають різні види подвійної (потрійної) номінації. Складний, багатогранний предмет може за потреби позначатися водночас двома назвами навіть в одному реченні, такий вид номінації лінгвіст називає одночасною мовленнєвою номінацією [3, с. 99–103]. Відтак одночасну номінацію спостерігаємо при повторному вживанні в тексті одного й того самого слова чи терміна, наприклад: *La Citroën C3 Pluriel peut être décrite par un ensemble de caractéristiques techniques et commerciales, comme toutes les voitures actuellement sur le marché (longueur, largeur, hauteur, motorisation). Mais son positionnement vient de*

quelques caractéristiques véritablement distinctives par rapport aux autres automobiles: modularité très importante par rapport aux dimensions du véhicule, organisation intérieure etc/Citroën C3 Pluriel можна описати за допомогою технічних і комерційних характеристик, як і всі автомобілі на сучасному ринку (довжина, ширина, висота, механічні дані). Однак для його позиціонування достатньо кілька критеріїв, які вирізняють цей автомобіль з-поміж інших: високий рівень модульності щодо розмірів транспортного засобу, внутрішня організація тощо [7, р. 101]. Лексеми *voiture, automobile, véhicule* в наведеному уривку позначають той самий предмет – авто марки *Citroën C3 Pluriel*.

Типи синонімів у французькій мові. Аналіз лексики свідчить про наявність двох типів синонімів у французькій терміносистемі маркетингу: морфологічних (варіантних) і лексичних.

Морфологічна синонімія є водночас показником динамізму і стійкості морфології, тобто у випадку стабільності певного функціонального типу лексеми в ній можуть відбуватися внутрішні зміни й переміщення: зменшення або збільшення кількості морфем свідчить про морфологічні зрушення в мові та перенесення центру ваги з одного варіанта на інший [8, р. 54–57]: *emballage* (m) замінюється неологізмом *embellage* (m)/захисне упакування товару; *consommattisme* (m) = *consommaction* (f) = *consommérisme* (m)/організація із захисту прав споживачів [10]. До того ж частотність моделі не завжди збігається з її продуктивністю, ці два поняття не варто ототожнювати.

Найбільш представленою в підмові маркетингу є **лексична синонімія**, яка полягає у спільній семантичній сутності. Наприклад, *magasinage* (m) = *chalandage* (m) = *lèche-vitrines* (m) – *pratique récréative consistant à découvrir différentes offres de produits, en vue d'un éventuel achat/розвага задля вивчення пропозиції товару з метою придбання* [10].

У мові зустрічаються так звані нюанси значень термінів, які маркують дещо різні смисли попри тотожність їх властивостей. Такий тип Д.С. Лотте називає **відносними синонімами** – коли смисли співпадають частково [4, с. 22]. Наприклад, терміни *impôt* (m) – *taxe, droit subvenus aux dépenses publiques/сума, стягнута при сплаті державних виплат, синонімами якого є *droit* (m) і *taxe* (f)/сплата, податок, уважають абсолютними синонімами, що означають «податок», тоді як подібні за своєю сутністю *contribution* (f) – *part payée par chacun dans une dépense/частка, яку сплачує кожен у загальній сумі витрати, cotisation* (f) – *somme pour couvrir une dépenses commune/сума на погашення загальної витрати, порядок із *prélèvement* (m) – *règlement automatique d'une somme/автоматичне стягнення певної суми, redevance* (f) – *somme***

versée à échéances déterminées/сума, яку погашають у визначений термін, – відносними, оскільки їх лише ототожнюють із погашенням суми боргу, суть виплати якого дещо відрізняється [6].

Стилістична синонімія включає функціональні синоніми, які вирізняються стилістично (*directeur artistique = chef décorateur = concepteur graphique*/головний дизайнер) та експресивно-сміслові синоніми, які, на думку лінгвіста, різняться додатковими конотаціями: *consommateur* (m) «споживач» та *utilisateur final* «кінцевий користувач» [10]. Уважаємо, що багаторазове використання терміна в типовій професійній комунікації викликає узуальне закріплення в ньому інформації функціонального характеру. Під час аналізу синонімічних засобів вираження беремо до уваги позицію В.В. Виноградова стосовно ідеографічної синонімії, яка полягає в диференціації смислових відтінків [1, с. 3–10].

А. Леманн, Ф. Мартін-Берте визначають синонімію як відношення еквівалентності між двома чи кількома лексичними одиницями з різною формою. Зазвичай синонімам характерна наявність одного позначуваного (*même signifié*) і кількох позначувальних (*signifiants différents*): у цьому сенсі вони є повною протилежністю омонімів, для яких характерне одне позначувальне й різні позначувані [7, р. 54–55].

На переконання Ж. Філіоле, Ж.-Л. Шісса, Д. Менгено, в ідеалі синонімія мала б зводитися до взаємозамінюваності двох лексичних одиниць-синонімів у всіх контекстах. Згідно з мовною традицією, абсолютних синонімів не існує: найменший нюанс завжди вирізняє навіть так званий «сумнівний» синонім [5, р. 130–131].

Канадійська дослідниця М.-К. Ломм розглядає синонімію як із семантичного, так і з концептуального погляду, вважає синонімами лише терміни з наявним спільним концептом. М.-К. Ломм зазначає, що класична термінологія все ж визнає наявність кількох термінів на позначення одного концепту – це випадки, коли терміни зберігають однакове значення в різних контекстах. Різниця, наприклад, полягає в тому, що *mél* затверджений як активний термін нормою у Франції, а *courriel* використовується у Квебеку [9, р. 95–96].

Опис форми і смислу, тобто синтаксис і семантика, ще не дають нам повного опису мови, оскільки мовні факти можна розглядати також з прагматичної точки зору, наприклад, залежності від контексту, який сприяє реалізації значення терміна й допомагає розпізнати точне значення й тип терміна, а також рівень його співвіднесеності з тою чи іншою галуззю науки чи техніки.

Роль прагматики у виборі синонімів. Зазвичай прагматичні компоненти супроводжують

семантичні на всіх етапах формування семантичного потенціалу мовного знаку. Такі прагматичні характеристики, як оцінність, експресивність, емотивність тощо, можуть бути зафіксовані поряд з денотативною інформацією в лексичних одиницях або ж у формах граматичних категорій. Приклади, узяті зі щотижневика *Courrier international* (*Les clients examinent les marchandises proposées par les commerçants ambulants*/Клієнти розглядають товари, запропоновані «пересувними» торговцями; *J'ai été victime d'une agression verbale pour avoir empêché un marchand ambulant d'exposer sa marchandise devant la boutique*/Я став жертвою словесного нападу за те, що перешкодив «пересувному» торговцю продавати перед магазином; *Ces vendeurs clandestins qui ne payent ni taxes ni loyer concurrencent les commerçants du circuit officiel*/Ці нелегальні торговці, які не платять ані податків, ані за оренду, становлять конкуренцію офіційній торговій мережі [12], указують на те, що оцінний елемент терміна дає змогу визначити його ціннісне значення та відповідність стандартам, прийнятим у суспільстві, тобто висловлюють ставлення суспільства до вказаної категорії осіб: *commerçants ambulants* – «торговці, які продають дешевше товар» і *vendeurs clandestins* – «нелегальні торговці» – або явищ: *vente sous le manteau* (*vente sauvage*) – «дика», нелегальна торгівля.

Оскільки в мові слово не ізольоване, воно набуває змісту в тій чи іншій семантичній структурі, що й впливає на вибір синоніма. Окрім того, наявність значної кількості синонімів завдячує помітному вживанню англіцизмів серед окремих соціумів, що пояснюється стрімким розвитком технологій і зникненням кордонів у світі комунікацій у маркетингу в тому числі, є досить поширеним явищем: *now-how* = *savoir-faire* (m)/навичка, *shopping* = *magasinage* (m)/покупки, *package* = *emballage* (m)/пакування. Однією з причин пошуку англійських термінів на позначення понять у французькій мові є їх містка структура, що слугує мовній економії: англ. *multipack* «мультипакування» на заміну франц. *emballage groupé*; англ. *corner* «місце під рекламу товару» замість франц. *emplacement promotionnel* [10]. Ці синоніми покликані для уточнення або диференціації значень чи їх відтінків, оскільки саме прагматичний компонент у семантичній структурі слова є тією ланкою, яка поєднує семантику слова з його прагматикою. З іншого боку, оскільки значна частина термінів має інтернаціональний характер, то їх розуміння та дефініція, з огляду на контекст, не створюють труднощів, однак цей складний процес ще потребує подальшої уваги лінгвістів. Отже, дослідження терміносистеми МД виявило немалу кількість синонімів (таблиця 1).

Таблиця 1

Синонімічні терміни маркетингу

	Термін	Синоніми
1	<i>Achat plaisir</i> – купівля заради задоволення	magasinage (m), achat récréatif, mercatique expérientielle
2	<i>Badge antivol</i> – бейдж-захист від крадіжки	étiquette rigide, galette (f), macaron (m), traceur (m), verrou antivol
3	<i>Bail</i> (m) – договір оренди	contrat de location
4	<i>Bannière publicitaire</i> – рекламний банер	bandeau publicitaire
5	<i>Bénéfice</i> (f) – прибуток	profit (m)
6	<i>Bon prime</i> – картка на знижку	bon cadeau, timbre de fidélité, timbre prime, timbre ristourne
7	<i>Brochure publicitaire</i> – рекламний матеріал	dépliant publicitaire, plaquette publicitaire
8	<i>Clientèle</i> (f) – клієнти	achalandage (m), chalandise (f)
9	<i>Chef de département</i> – начальник відділу	responsable de secteur, directeur de la commercialisation
10	<i>Chèque restaurant</i> – картка на знижку в ресторані	ticket restaurant, titre restaurant, chèque-repas, chèque déjeuner
11	<i>Club entrepôt</i> – магазин-склад	libre-service de gros, magasin entrepôt
12	<i>Addition</i> (f) – рахунок на оплату в закладі харчування	note (f), total (m)
13	<i>Consommateur</i> (m) – споживач	utilisateur final
14	<i>Emballer</i> (v) – запакувати	empaqueter, conditionner, envelopper
15	<i>Emblème de marque</i> – лого марки	logotype, signe visuel
16	<i>Entreposer</i> (v) – помістити на склад	emmagasiner, stocker
17	<i>Impôt</i> (m) – податок	contribution (f), cotisation (f), droit (m), prélèvement (m), redevance (f), taxe (f)
18	<i>Lecteur optique</i> – зчитувач штрих-коду	douchette (f), lecteur de code barres, peigne optique, scanneur (m), scannette (f)
19	<i>Prescripteur</i> (m) – особа, що впливає на здійснення покупки	incitateur (m), influenceur (m), préconisateur (m)
20	<i>Prospect</i> (m) – потенційний клієнт	client potentiel, client effectif
21	<i>Rabais</i> (m) – знижка	réduction (f), remise (f), ristourne (f)
22	<i>Vendeur</i> (m) – продавець	conseiller de clientèle, chargé de clientèle

У лінгвістиці вважають, що контекст допомагає слову чи терміну виступати в значенні, яке створює основу для так званої виразності мови [2, с. 107].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Неможливість чіткого дотримання законів терміноутворення призводить до надмірної синонімії, що, безперечно, шкодить термінологічній точності. Синонімія безпосередньо пов'язана з проблемою відбору та компетентного використання термінологічних одиниць з-поміж паралельних фахових найменувань, що є закономірним наслідком термінологічного впорядкування.

Установлено часте функціонування англійських, американських термінів паралельно з їх французькими еквівалентами: *autophoning* = *télévente automatique*; *blister* = *emballage-coque*; *broker* = *courtier*, що відбувається в результаті проникнення мови «*franglais*». Активізація автохтон-

них мовних засобів сприяє збагаченню новими словами і словосполученнями, однак призводить до утворення пасивного лексичного фонду, що збільшує в мовленні кількість дублетних пар.

Підсумовуючи дослідження, зазначимо, що в маркетингу лише невелика кількість синонімічних пар може взаємозамінюватися, що вказує на їх «неідеальність» із концептуальної позиції. Саме в мікроконтексті, у якому розшифрування слова відбувається через непрямі семантичні зв'язки, виокремлюють різновиди синонімів: з-поміж великої кількості смислів слова реалізується один, який в іншому контексті є близьким або дорівнює іншому значенню, зафіксованому узусом і, відповідно, словником. У цьому випадку йдеться про явище квазісинонімії. До того ж різниця між синонімами не проявляється в концептуальному: вона зумовлена зовнішніми чинниками,

зокрема рівнем мовлення, географічними, соціолінгвістичними змінами тощо. Саме ономазіологічний аспект нас цікавить у плані подальшого дослідження, де концепт є головним критерієм вибору слова, групи слів чи виразів, які використовуються для його позначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Вступительное слово. *Вопросы терминологии*. Москва, 1961. С. 3–10.
2. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. Москва : Наука, 1984. 174 с.
3. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. *Вопросы теории и методики*. Москва : АН СССР, 1961. С. 22.
4. Люди и слова / В.М. Лейчик и др. Москва : Наука, 1982. С. 99–103.
5. Chiss J.-L. Introduction à la linguistique française. *Syntaxe, communication, poétique*. Paris : Hachette, 2001. Т. 2. Р. 130–131.
6. Delamarche C. Dictionnaire de la langue français. Paris : Hachette, 1994.
7. Demeure C. *Marketing. Aide-memoire*. 6-e ed. Paris : Dunod, 2008.
8. Lehmann A., Martin-Bertlet F. Introduction à la lexicologie. *Sémantique et morphologie*. Paris : Nathan, 2000. Р. 54–55.
9. L'homme M.-C. La terminologie: principes et techniques. Montréal : Les presses de l'Université de Montréal, 2008. Р. 95–96.
10. Madry P. Dictionnaire pratique du commerce. Bruxelles : De boeck, 2009.
11. Saussure F. de. Cours de linguistique générale. Paris : Payot, 2005. Р. 24–36.
12. Courier International. Paris, 2015. № 1280. 1281 p.

REFERENCES

1. Vynogradov, V.V. (1961). *Vstupitelnoje slovo. Voprosy terminologii*. Moscow [in Russian].
2. Kolshansky, G.V. (1984). *Komunikativnaya funkciya i struktura yazyka*. Moscow : Nauka [in Russian].
3. Lotte, D.S. (1961). *Osnovy postroyeniya nauchno-tekhnicheskoy terminologii. Voprosy teorii i metodiki*. Moscow: AN SSSR [in Russian].
4. Leychik, V.M. (Eds.). (1982). *Lyudi i slova*. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Chiss J.-L. (2001) Introduction à la linguistique française. *Syntaxe, communication, poétique*. Paris: Hachette. Т. 2.
6. Delamarche C. (1994) *Dictionnaire de la langue français*. Paris: Hachette.
7. Demeure C. (2008) *Marketing. Aide-memoire* [6-e ed.]. Paris: Dunod.
8. Lehmann A., Martin-Bertlet F. (2000) *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*. Paris: Nathan.
9. L'homme M.-C. (2008) *La terminologie: principes et techniques*. Montréal: Les presses de l'Université de Montréal.
10. Madry P. (2009) *Dictionnaire pratique du commerce*. Bruxelles: De boeck.
11. Saussure F. de. (2005) *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
12. *Courier International*. Paris, 2015, no 1280, 1281.

КОГНІТИВНА КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Ділай І. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Львівський національний університет
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-9626-290X
iryna.dilay@lnu.edu.ua*

Ділай М. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0001-5182-9220
mariannadilai@gmail.com*

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, корпусна лінгвістика, когнітивно-корпусний лінгвістичний підхід, теорії, базовані на вживанні, прикладо-базовані теорії, корпусо-базована методологія, корпусо-керована методологія, поведінковий профіль, мультимодальний корпус.*

У статті розглянуто особливості сучасного когнітивно-корпусного лінгвістичного підходу та подано огляд напрямів досліджень і тенденцій його застосування на прикладі англійської мови. В останні десятиліття спостерігається тенденція до синергії когнітивно-лінгвістичних теорій і корпусно-лінгвістичної методології. З одного боку, сучасні дослідження з когнітивної лінгвістики використовують корпусні дані як потужну емпіричну базу, а корпусну методологію, зокрема корпусо-базовану, для підтвердження когнітивних гіпотез. З іншого боку, корпусна лінгвістика не може обійтися без інтроспекції, інтуїтивних суджень про мову представників когнітивної лінгвістики. Як наслідок, з'являється низка теорій і методик, які намагаються оптимально поєднати переваги обох. У руслі когнітивної лінгвістики з'являються базовані за вживанні теорії мови, які звертаються до корпусного матеріалу, зокрема даних про частотність уживання, задля вивчення когнітивних репрезентацій. Сюди належить прикладо-базована теорія мовного знання та репрезентації (Р. Ленекер, Дж. Тейлор). Течією, яка намагається поєднати когнітивну й корпусну лінгвістики, є граматики патернів С. Ганстон і Дж. Френсіс. Стрімкого розвитку набула когнітивна корпусна семантика (Д. Герерте, Г. Шмід, Д. Дів'як, С. Грайс). Корпуси актуальні для вивчення основних проблем когнітивної семантики, зокрема концептуальної метафори, полісемії, синонімії, прототипів, аналізу конструкцій тощо. Одним із популярних напрямів дослідження є вивчення концептуальної метафори із застосуванням корпусо-базованої методології (Р. Гіббс, А. Стефанович). Корпусо-базовані методи використовуються також у дослідженні прототипів (Дж. Байбі, М. Стаббс). Поняття лексичного праймінгу передбачає, що корпусний конкорданс є своєрідною моделлю ментального конкордансу. Корпусо-керована когнітивна семантика застосовується передусім для аналізу полісемії та синонімії (Д. Глінн, Дж. Ньюман, Б. Аткінс, Д. Шьонефельд). Зокрема, запропоновано підхід поведінкових профілів – керованих даними семантичних описів, які застосовують до вивчення полісемії й синонімії (П. Генкс). Перспективним видається застосування мультимодальних корпусів, які інтегрують відео й аудіовиміри та дають можливість дослідити «ситуативне» мовне вживання (В. Еванс, М. Грін).

COGNITIVE CORPUS LINGUISTICS: THE CURRENT STATE AND PROSPECTS

Dilay I. P.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1165-2206
iryna.dilay@lnu.edu.ua*

Dilay M. P.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Linguistics Department
Lviv Polytechnic National University
S. Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5182-9220
mariannadilay@gmail.com*

Key words: *cognitive linguistics, corpus linguistics, cognitive corpus linguistic approach, usage-based theories, exemplar-based theories, corpus-based methodology, corpus-driven methodology, behavioral profile, multimodal corpus.*

The paper presents the key ideas of the current cognitive corpus linguistic approach and provides an overview of research areas and trends in its application within the English language study. In recent decades, the synergy of cognitive linguistic theories and corpus linguistic methodology has been observed. On the one hand, modern cognitive linguistics uses corpus data as a powerful empirical basis, and corpus methodology, in particular corpus-based, to confirm cognitive hypotheses. On the other hand, corpus linguistics cannot do without introspection, intuitive judgments about the language by representatives of cognitive linguistics. As a result, a number of theories and techniques emerge that attempt to combine the benefits of both.

In line with cognitive linguistics, usage-based theories of language appear, which refer to corpus data, in particular the frequency of use, to study cognitive representations. They include an exemplar-based theory of language knowledge and representation (R. Langacker, J. Taylor). Another theory that tries to combine cognitive and corpus linguistics is the grammar of the patterns of S. Hunston and G. Francis.

Cognitive corpus semantics (D. Geeraerts, H. Schmid, D. Divjak, S. Gries) is developing rapidly. Corpora are relevant for studying the main problems of cognitive semantics, in particular conceptual metaphor, polysemy, synonymy, prototypes, constructional analysis, etc. The study of conceptual metaphor with the application of corpus-based methodology is one of the popular research areas (R. Gibbs, A. Stefanowitsch). In addition, corpus-based methods are used in prototype research (J. Bybee, M. Stubbs). The concept of lexical priming implies that corpus concordance is a kind of mental concordance model. Corpus-driven cognitive semantics is used primarily for the analysis of polysemy and synonymy (D. Glynn, J. Newman, B. Atkins, D. Schönefeld). In particular, the behavioral profiles approach based on data-driven semantic descriptions was proposed for the study of polysemy and synonymy (P. Hanks). The application of multimodal corpora, which integrate video and audio dimensions and make it possible to explore the “situated” language use (V. Evans, M. Green), seems promising.

Постановка проблеми. Новим підходом у руслі когнітивістики є когнітивна корпусна лінгвістика [1–4]. *Когнітивна лінгвістика* – напрям лінгвістики, який сформувався в руслі когнітивної науки та вивчає співвідношення когнітивних і мовних структур, зв'язок мови та мислення [5, с. 3]. *Корпусна лінгвістика* – методологія, яка уможливує «вивчення мови на основі прикладів «реального» мовного вживання» [6]. З початку 2000-х років у межах когнітивної лінгвістики спостерігається зміна методологічної парадигми [7]. Фокус досліджень змістився на тестування різних теорій про те, як «працює мова» [8]. На перший план виходять аналітичні корпусні методи, які базуються на кількісних даних. Синергія когнітивно-лінгвістичної теорії та корпусної методології виявляється в поступовому утвердженні нового *когнітивно-корпусного лінгвістичного підходу*.

Мета статті – здійснити огляд теоретико-методологічних передумов і напрямів досліджень, які ґрунтуються на синергії когнітивної та корпусної лінгвістики.

Мета передбачає розгляд таких **завдань**: 1) визначити переваги та перспективи залучення когнітивно-лінгвістичної теорії в корпуснолінгвістичні дослідження; 2) визначити переваги та перспективи залучення корпуснолінгвістичної методології в когнітивно-лінгвістичні дослідження; 3) проаналізувати напрями та приклади досліджень, виконаних у руслі когнітивної корпусної лінгвістики.

Об'єктом дослідження є когнітивно-корпусний підхід до дослідження мовних явищ.

Предмет аналізу – синергія когнітивно-лінгвістичної теорії та корпусної методології в сучасних лінгвістичних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиліття корпусна лінгвістика як методологія має найшвидші темпи розвитку в лінгвістиці, більше того, корпусна лінгвістика стає ключовою методологією в гуманітарних і соціальних науках [9, с. 3]. Завдання корпусної лінгвістики можна згрупувати в три основні напрями: корпусний дизайн (створення корпусу), корпусний пошук/корпусна обробка даних, статистичний аналіз [9]. Використання масивних електронних репозитаріїв автентичних анотованих текстів дає можливість значно об'єктивізувати когнітивно-лінгвістичні дослідження. Зокрема, цьому сприяє застосування корпусо-базованого підходу, метою якого є знайти емпіричне підтвердження лінгвістичним гіпотезам, підібрати відповідні приклади з величезної бази даних, статистично обробити мовні дані. З іншого боку, корпусні дані не можуть бути адекватно розтлумачені без інтуїтивних суджень лінгвістів про мову [3, с. 7].

Синергія когнітивної та корпусної лінгвістики зумовлює поєднання якісного та кількісного аспектів дослідження. З одного боку, корпусна методологія підкріплює емпіричну базу когнітивної лінгвістики як теорії, яка перебуває в пошуках оптимальної методології. З іншого боку, корпусна лінгвістика, поєднана з когнітивною теорією, виходить на межі інструменталізму, статистичного аналізу до концептуального осмислення корпусних даних, вивчення ментального лексикону як ідеальної репрезентативної та збалансованої моделі, до відтворення якої повинні прагнути укладачі корпусів. Стефан Еверт, зокрема, вважає, що майбутнє корпусної лінгвістики полягає не в тому, щоб застосовувати все новіші прийоми аналізу даних або моделі *deep learning*, а в поєднанні людського пояснення та кількісного аналізу й візуалізації – злиття людини й машини (*merging man and machine*) у так званого *Герменевтичного Кіборга (Hermeneutic Cyborg)* [10].

Представники когнітивної лінгвістики неодноразово зверталися до корпусного матеріалу та методології, і ця потреба все більше зростає. Відома сучасна когнітивістка Дагмар Дів'як [5] вважає, що когнітивна лінгвістика початку 2000-х зазнала зміни методологічної парадигми внаслідок розвитку так званих «базованих на вживанні» (*usage-based*) теорій мови (термін Р. Ленекера (1987) [11]), головним постулатом яких стало вивчення когнітивних репрезентацій, значення на основі аналізу вживання. Лінгвісти, які досліджують уживання, обґрунтовують важливість його вивчення на основі електронних корпусів [4]. Згідно з Джоан Байбі, евристичною мірою вживання є частотність. Оскільки окремі мовні одиниці та їх послідовності повторюються частіше, аніж інші, можливо встановити особливості когнітивних репрезентацій, які залежать від того, наскільки їх використовували. Таким чином, у межах *usage-based* теорій частотність сприяє розумінню природи граматичної організації [12].

Джон Тейлор перший сформулював так звану *прикладно-базовану (exemplar-based)* теорію мовного знання та репрезентації на основі детального аналізу корпусних даних [13]. Згідно з Р. Ленекером, приклади (*exemplars*) групуються в «хмари прикладів» (*exemplar clouds*), які формують мовні категорії. Немає відмінності між «хмарою прикладів» і «схемою» в когнітивній лінгвістиці, «схема» – лише більш абстраговане та менш деталізоване узагальнення окремих патернів [14].

Існує низка досліджень, які намагаються поєднати когнітивно-лінгвістичну теорію та корпусну методологію. Перспективи розвитку корпусо-базованої когнітивної семантики помітив Д. Герертс [4, с. 286]. Праця Г. Шміда (1993) стала одною з перших ґрунтовних корпусо-базованих

когнітивних семантичних розвідок [15]. Окремі дослідження стосуються аналізу колокацій і колігацій у вивченні полісемії [16; 17]. Результати таких досліджень указують на необхідність урахувати інформацію про лексико-граматичні конструкції, установлюючи зв'язки між різними смислами/значеннями багатозначного слова [17, с. 234].

Джон Ньюман у праці «Корпуси та когнітивна лінгвістика» (2011) твердить, що корпуси є природним джерелом матеріалу дослідження для когнітивних лінгвістів, оскільки більше ніж будь-яке інше джерело даних відображають реальне використання мови, що є надзвичайно важливим у когнітивній лінгвістиці [18, с. 521]. Автор зазначає, що корпуси актуальні для вивчення всіх основних проблем когнітивної лінгвістики, зокрема концептуальної метафори, полісемії, синонімії, прототипів, аналізу конструкцій, і пропонує шляхи дослідження цих проблем за допомогою використання корпусів. Разом із тим Дж. Ньюман наголошує на необхідності вдосконалити будову та вміст сучасних корпусів так, щоб отримати всі види вживання даних, які необхідні для когнітивних лінгвістів [18, с. 522].

Одним із популярних напрямів дослідження є вивчення *концептуальної метафори* із застосуванням корпусо-базованої методології. Корпусо-базовані *usage-based* методи значно розширюють межі досліджень концептуальної метафори, сприяють їх емпіричності. Рей Гіббс зазначає, що використання корпусів змушує дослідників чіткіше описувати «процедуру ідентифікації метафори в мові й у мисленні, що є необхідним доповненням більш традиційного інтроспективного когнітивного лінгвістичного вивчення концептуальної метафори» (з інтерв'ю Р. Гіббса (2009), процитованого Дж. Ньюманом [18, с. 523]). Дж. Ньюман та Р. Гіббс також уважають, що більшої уваги заслугоує лексична та граматична поведінка, пов'язана з метафоричним уживанням. Когнітивне лінгвістичне дослідження є природним початковим етапом для корпусо-базованого підходу до аналізу метафори, оскільки дає змогу виявити метафоричне мапування від вихідного домену до цільового, що, у свою чергу, є стимулом дослідження вживання цих метафор, зокрема того, як часто вживаються певні метафоричні моделі порівняно з іншими; коли учасники дискурсу вживають певні метафори та визначають, які лексичні одиниці та конструкції є засобами вираження концептуальної метафори; які концептуальні моделі найбільш закріплені. Уживання певних метафор частіше, ніж інших, може вказувати на певний *processing bias*, що може відображати фундаментальні аспекти концептуалізації та культурно специфічні вподобання.

Загалом можна виділити два основні процедурні підходи до корпусного вивчення концептуальної метафори [19]. Перший підхід бере початок з вихідного домену (*source domain*) і полягає в пошуку слів, синонімічних рядів і семантичних полів у його межах, згодом ідентифікації метафоричних уживань і відповідних цільових доменів (*target domains*) вручну [20]. Альтернативний підхід до корпусного дослідження концептуальної метафори бере за основу цільовий домен: спочатку ведеться пошук абстрактних слів цільового домену з подальшою ідентифікацією тих, які вживаються в граматичних патернах разом з одиницями з різних семантичних доменів, які й будуть здебільшого вихідними доменами [19]. Так, А. Стефанович на основі метафоричних патернів у корпусах вивчає концепт ЩАСТЯ в американському варіанті англійської та німецькій мов [19].

Корпусо-базовані методи використовуються в дослідженні *protomorphs*, центральних елементів категорій. Відповідно до Дж. Байбі, висока частотність токена (*token frequency*) у конструкції відіграє ключову роль у формуванні центральних категорій [21]; частотність типу (*type frequency*) і семантика також впливають на поведінку центрального елемента. М. Стаббс запропонував метод систематичного вивчення центральних уживань слова й асоціативної «лексико-граматичної рамки» [22, с. 84–96]. Метод передбачає аналіз колокатів для визначення патернів, які є структурно та інформаційно вагомими. Існують і більш статистично складні методи, наприклад, колострукційний аналіз (*collostructional analysis*) [23], який передбачає систематичні корпусо-базовані процедури, що може використати когнітивна лінгвістика у визначенні прототипних уживань слів чи патернів. Основною перевагою цих методів є те, що вони базуються на фактах реального вживання мови, доповнюючи інші методи, базовані на інтуїції чи експериментах. Течією, яка намагається поєднати когнітивну й корпусну лінгвістику, є *граматика патернів* Сюзан Ганстон і Джил Френсіс [24]. Робота бере за основу теорію фреймової семантики Філмора для опису патернів, отриманих у результаті корпусного аналізу.

Теорія лексичного праймінгу (lexical priming) також зближує когнітивну лінгвістику з корпусною. Поняття лексичного праймінгу, розроблене в когнітивній лінгвістиці, передбачає, що «в головному мозку є ментальний конкорданс кожного слова, яке він зустрічав... Цей ментальний конкорданс є досяжний і може бути обробленим у такий же ж спосіб, як комп'ютерний конкорданс, так, що всі патерни, у тому числі колокації, готові до вживання» [25, с. 11]. Очевидно, такий ментальний конкорданс не є тотожним корпусному

конкордансу. Проте збалансована, правильна побудова корпусів та оптимізація анотації наближає корпусний конкорданс до ментального [19, с. 438].

Окрім корпусо-базованої, розвивається й корпусо-керована когнітивна семантика (*corpus-driven cognitive semantics*), яку застосовують передусім для аналізу полісемії та синонімії. Розглядаючи квантитативні корпусо-керовані підходи до вивчення значення, Д. Глінн виокремлює підхід, що базується на характерних (*observable*) формальних патернах (аналіз колокацій), і підхід, який базується на патернах анованих ознак уживання (*feature analysis*) [8, с. 545]. До центральних проблем когнітивної семантики належить дослідження лексичних семантичних відношень, передусім полісемії. За словами Дж. Ньюмана, вивчення специфіки відношень між смислами/значеннями слів як у випадку полісемії та основи/закономірностей таких відношень призводить до ширших дискусій про контексти, у яких певні слова чи смисли/значення слів виникають, особливості екстралінгвістичної реальності [18, с. 531]. Відповідно, контексти вживання, які можемо отримати з корпусу, значно розширюють дослідницькі можливості.

П. Генкс (1996) у дослідженні *urge* на основі аналізу колокації, колігації та триангуляції (*sense triangulation*, співвідношення колокатів у різних ролях у реченні) запропонував так звані «поведінкові профілі» (*Behavioral Profiles*), або сукупність патернів слова, які визначають його семантику [26, с. 77]. Як правило, когнітивні семантичні дослідження традиційно базуються на деконтекстуалізованому матеріалі, зібрання/вибірка й аналіз якого здійснюються за допомогою інтроспекції. Відповідно, результати дослідження можуть бути емпірично проблематичними, не всі визначені смисли/значення підтверджуються реальними даними [27]. Разом із тим використання інтроспекції як способу збору матеріалу дослідження та інтуїції як основного аналітичного методу перешкоджає розробці точної та об'єктивної методології. Натомість корпусо-базовані або комп'ютернолінгвістичні дослідження ґрунтуються на великій сукупності даних, проте їх дослідження може видаватися менш цікавим із лінгвістичної точки зору, оскільки корпусо-базовані дослідження нерідко обмежуються аналізом слів, які мають кілька різних значень, або невеликої кількості груп семантично подібних слів, зазвичай зосереджуються на проблемах, що мало цікавлять теоретичну лінгвістику, на зразок семантичної просодії, базуються на доступній незначній вибірці даних, ці дані можуть бути помилковими чи викривленими через (напів)автоматизовані засоби опрацювання [27].

Підхід із застосуванням поведінкових профілів, який, на думку Д. Дів'як та С. Грайса, поєднує все найкраще з когнітивної та корпусної лінгвістичної традиції, дає змогу отримати вагомі для когнітивної лінгвістики результати й може застосовуватися в зіставних дослідженнях [3]. Ключові поняття підходу поведінкових профілів ґрунтуються на паралелізмі між дистрибутивним і функційним планами. Спочатку всі вживання леми видобуваються з корпусу, після цього здійснюється (здебільшого) ручний аналіз морфо-синтаксичних, синтаксичних і семантичних особливостей досліджуваного слова, його колокатів і речень, у яких воно вживається. Ураховується комплекс елементів, які вживаються зі словом у межах речення в реальному усному чи писемному мовленні. Таким чином, будується максимально всебічний поведінковий профіль досліджуваних лексичних одиниць, який характеризується детальнішою анотацією та оптимальнішою статистичною оцінкою даних. Семантичний опис повністю базується на отриманих даних, тобто є керований даними (*data-driven*), потреба в можливій особистій інтерпретації дослідника відтерміновується до останнього етапу аналізу або повністю відпадає. Такий метод забезпечує об'єктивну основу семантичного аналізу полісемічних і синонімічних одиниць. «Об'єктивна» означає, що навіть якщо класифікацію даних можна вважати суб'єктивною до певної міри, обсяг даних дослідження визначено об'єктивно (використовується довільна вибірка конкордансу), анотація даних є чіткою та логічною, здійснено аналіз даних за допомогою статистичних методів. Інтуїція використовується на етапі роз'яснення результатів.

З огляду на те що полісемія так само, як і синонімія, мають градуальні характеристики, Дж. Ньюман вважає, що дослідження цих типів семантичних відношень вимагає застосування методів, які дадуть змогу виявити різні ступені відношень уживань слів або різні ступені подібності слів у вживанні [18, с. 538]. Окрім поведінкових профілів, застосовують також аналіз відповідностей (*correspondence analysis*) і кластеринг (*clustering analysis*). Ці корпусо-базовані методи, ураховуючи в процесі аналізу контекстуальні дані, які можна видобути з корпусу, вдало підходять для виявлення градуальності, пов'язаної з полісемією та синонімією. Хоча це вимагає значних зусиль на кодування властивостей релевантних чинників, групування даних (*data frames*), що є основою для статистичного аналізу, проте в результаті отримуємо яскраву візуалізацію та концептуалізацію [18, с. 538].

Перспективним Дж. Ньюман вважає застосування *мультимодальних* корпусів, які інтегрують відео й аудіовиміри. У працях із когнітивної

лінгвістики зустрічаємо думки про переваги так званого «ситуативного» (*situated*) мовного фокусу дослідження. В. Еванс та М. Грін уважають ситуативні випадки вживання мови базовим, «сирим» досвідом, із якого мовці будують ментальну граматику [28, с. 478]. Із цього випливає, що вивчення ситуативних випадків уживання мови є фундаментальним аспектом мовного досвіду мовців, а не якимось периферійним, випадковим явищем. Погоджуючись із цим твердженням, Дж. Ньюман уважає, що треба розширити традиційні види даних, які представлені в корпусах на зразок BNC і COCA [18, с. 538]. Потрібно досліджувати дані з усіх каналів комунікації, тобто дані, у яких жести рук, погляд, швидкість і манера руху тіла, вираз обличчя, постава тощо інтегровані в матеріал дослідження, і ці дані мають міститися в корпусах [29, с. 82–83].

Проте з часом, після ейфорії щодо можливості обробки великої кількості даних, застосування статистичних параметрів, у когнітивних лінгвістів з'являються й сумніви стосовно того, чи ідентифіковані патерни вживання реальні, нереально існують як дані, а реально існують у мозку мовців [7]. У статті “Working toward a synthesis” (2016) Р. Ленекер твердить, що, тоді як корпусні дані необхідні для багатьох цілей, виявлені інтроспективні дані не менш важливі, а важливість квантитативних методів не применшує центральної ролі структурного аналізу й опису, які однаково претендують на те, аби бути емпіричними [30].

Висновки й перспективи подальших розробок. Для сучасної когнітивної лінгвістики як напряму лінгвістики, який зазнав зміни методологічної парадигми та базується на реальному вживанні мови, корпуси є не лише ще одним типом даних, які треба взяти до уваги разом з іншими методами дослідження, такими як інтуїція, експериментальні методи тощо. Більше ніж будь-які інші типи мовних даних, корпуси репрезентують уживання мови, тому є найважливішим видом даних, на які сучасна когнітивна лінгвістика може покладатися.

Розглянуті напрями, тенденції та конкретні приклади досліджень, які базувалися на синергії когнітивної теорії та корпусної методології, свідчать про результативність і перспективу такого підходу. Разом із тим важливою є розробка нових методів опрацювання даних. Сьогодні корпуси містять величезну кількість даних, які неможливо проаналізувати вручну. Виникає необхідність не лише застосування та оптимізації методів автоматизованого видобування й аналізу даних, статистичного аналізу, а й покращення якості інтроспекції. Збір мультимодальних даних, урахування відео та аудіо, розвиток стандартів анотування й доступу до даних є сьогодні

одними з першочергових завдань. Таким чином, переосмислення мови як діяльності, яка реалізується через ситуативні випадки вживання мови й досліджується через мультимодальні корпуси, є вельми перспективним напрямом розвитку когнітивної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gries S. Th., Stefanowitsch A. *Corpora in Cognitive Linguistics*. Berlin, New York : De Gruyter Mouton, 2008. 352 p.
2. Arppe, A., Gilquin G., Glynn D., Hilpert M., Zeschel A. Cognitive Corpus Linguistics: Five points of debate on current theory and methodology. *Corpora*. 2010. Vol. 5 (1). P. 1–27.
3. Lewandowska-Tomaszczyk B., Dziwirek K. *Studies in Cognitive Corpus Linguistics*. Bern, Switzerland : Peter Lang D., 2009. 405 p.
4. Geeraerts D. *Theories of lexical semantics*. Oxford : Oxford University Press. Chicago, 2010. 317 p.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. *Очерки по когнитивной лингвистике*. Воронеж : Истоки, 2001. 191 с.
6. McEnery T., Hardie A. *Corpus linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 294 p.
7. The Sinclair Lecture 2021: Professor Dagmar Divjak. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/edacs/departments/englishlanguage/events/2021/sinclair-lecture-2021.aspx> (Accessed: 10 August 2021).
8. Glynn D., Robinson J. *Corpus Methods for Semantics: Quantitative studies in polysemy and synonymy*. John Benjamins, 2014. 545 p.
9. Paquot M., Stefan Th. Gries S. Th. *A practical handbook of corpus linguistics*. Berlin & New York : Springer, 2020. 688 p.
10. The Sinclair Lecture 2018: Professor Stefan Evert. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/research/activity/corpus/news/2018/sinclair-lecture-2018.aspx> (Accessed: 10 August 2021).
11. Langacker R.W. *Foundation of Cognitive Grammar* (in 2 vol.). Stanford : Stanford University Press, 1987.
12. Bybee J.L. Usage-based Theory and Exemplar Representations of Constructions. *The Oxford Handbook of Construction Grammar* / T. Hoffmann, G. Trousdale (ed.). Oxford : Oxford University Press, 2013. P. 49–69.
13. Taylor J.R. *The Mental Corpus. How Language is Represented in the Mind*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 384 p.
14. Langacker R. W. Entrenchment in Cognitive Grammar. *Entrenchment and the Psychology of Language Learning: How We Reorganize and Adapt Linguistic Knowledge* / H.-J. Schmid (ed.). Berlin : De Gruyter Mouton, 2017. P. 39–56.

15. Schmid H.-J. Cottage und Co., idea, start vs. begin: Die Kategorisierung als Grundprinzip einer differenzierten Bedeutungsbeschreibung. *Linguistische Arbeiten*, Band, 1993.
16. Kishner J.M., Gibbs R.W. Jr. How just gets its meanings: Polysemy and context in psychological semantics. *Language and Speech*. 1996. Vol. 39 (1). P. 19–36.
17. Gibbs R.W.Jr., Matlock T. Psycholinguistic perspectives on polysemy. *Polysemy in Cognitive Linguistics* / H. Cuyckens, B. Zawada (eds.). Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2001. P. 213–39.
18. Newman J. Corpora and cognitive linguistics. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada [online]*. 2011. Vol. 11. № 2. P. 521–559. URL: <https://doi.org/10.1590/S1984-63982011000200010> (Accessed: 10 August 2021).
19. Stefanowitsch A. *Corpus Linguistics. A Guide to the methodology*. Berlin : Language Science Press, 2020. 490 p.
20. Deignan A. Corpus-based research into metaphor. *Researching and applying metaphor* / G. Low, L. Cameron (eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 1999. P. 177–199.
21. Bybee J. Categorization and the distribution of constructions in corpora. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. P. 76–104.
22. Stubbs M. *Words and phrases: corpus studies of lexical semantics*. Oxford : Blackwell, 2001. 288 p.
23. Stefanowitsch A., Gries St. Th. Collostructions: investigating the interaction between words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2003. Vol. 8. № 2, P. 209–243.
24. Hunston S., Francis G. *Pattern grammar: A corpus-driven approach to the lexical grammar of English*. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins, 2000. 289 p.
25. Hoey M. *Lexical priming: A new theory of words and language*. London & New York : Routledge, 2005. 220 p.
26. Hanks P. Contextual dependency and lexical sets. *International Journal of Corpus Linguistics*. 1996. Vol. 1 (1). P. 75–98.
27. Gries S., Divjak D. Quantitative approaches in usage-based Cognitive Semantics: Myths, erroneous assumptions, and a proposal. *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches* / D. Glynn, K. Fischer (ed.). Berlin, New York : De Gruyter Mouton, 2010. P. 331–354.
28. Evans V., Green M. *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
29. Wichmann A. Corpora and spoken discourse. *Corpus linguistics 25 years on* / R. Facchinetti (ed.). Amsterdam and New York : Rodopi, 2007. P. 82–83.
30. Langacker R.W. Working Toward a Synthesis. *Cognitive Linguistics*. 2016. Vol. 27 (4). P. 465–477.

REFERENCES

1. Gries, S. & Stefanowitsch, A. (2008). *Corpora in Cognitive Linguistics*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton.
2. Arppe, A. et. al. (2010). Cognitive Corpus Linguistics: Five points of debate on current theory and methodology. *Corpora* 5 (1): 1–27.
3. Lewandowska-Tomaszczyk, B. & Dziwirek, K. (Eds.) (2009). *Studies in Cognitive Corpus Linguistics*. P. Lang, 2009.
4. Geeraerts, D. (2010). *Theories of lexical semantics*. Oxford: Oxford University Press. Chicago.
5. Popova, Z. D. & Sternin, I. A. (2001). *Essays in Cognitive Linguistics [Ocherki po kognitivnoy lingvistike]*. Voronezh: Istoky.
6. McEnery, T. & Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. The Sinclair Lecture 2021: Professor Dagmar Divjak. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/schools/edacs/departments/englishlanguage/events/2021/sinclair-lecture-2021.aspx>.
8. Glynn, D. & Robinson, J. (2014). *Corpus Methods for Semantics: Quantitative studies in polysemy and synonymy*. John Benjamins.
9. Paquot, M. & Gries, St. Th. (Eds.). (2020). *A practical handbook of corpus linguistics*. Berlin & New York: Springer.
10. The Sinclair Lecture 2018: Professor Stefan Evert. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/research/activity/corpus/news/2018/sinclair-lecture-2018.aspx>.
11. Langacker, R. W. (1987). *Foundation of Cognitive Grammar* (in 2 vol.). Stanford: Stanford University Press.
12. Bybee, J. L. (2013). Usage-based theory and exemplar representations of constructions. In T. Hoffmann & G. Trousdale (Eds.), *The Oxford handbook of construction grammar* (pp. 49–69). New York : Oxford University Press.
13. Taylor, J. R. (2012). *The Mental Corpus. How Language is Represented in the Mind*. Oxford: Oxford University Press.
14. Langacker, R. W. (2017). Entrenchment in cognitive grammar. In H.-J. Schmid (Ed.), *Entrenchment and the psychology of language learning: How we reorganize and adapt linguistic knowledge* (pp. 39–56). American Psychological Association; De Gruyter Mouton.

15. Schmid, H.-J. (1993). *Cottage und Co., idea, start vs. begin: Die Kategorisierung als Grundprinzip einer differenzierten Bedeutungsbeschreibung. Linguistische Arbeiten, 290.*
16. Kishner, J. M. & Gibbs, R. W. Jr. (1996). How just gets its meanings: Polysemy and context in psychological semantics. *Language and Speech* 39(1): 19–36.
17. Gibbs, R. W. Jr. & Matlock, T. (2001). Psycholinguistic perspectives on polysemy. In Cuyckens, H. & B. Zawada (Eds.), *Polysemy in Cognitive Linguistics*. Amsterdam (pp. 213–239). Philadelphia: John Benjamins.
18. Newman, J. Corpora and cognitive linguistics. *Revista Brasileira de Linguística Aplicada* [online]. 2011, v. 11, n. 2 [Accessed 10 August 2021], pp. 521–559. URL: <https://doi.org/10.1590/S1984-63982011000200010>.
19. Stefanowitsch, A. (2020). *Corpus Linguistics. A Guide to the methodology*. Berlin: Language Science Press.
20. Deignan, A. (1999). Corpus-based research into metaphor. In Graham Low & Lynne Cameron (Eds.), *Researching and applying metaphor* (pp. 177–199). Cambridge: Cambridge University Press.
21. Bybee, J. (2010). Categorization and the distribution of constructions in corpora. In *Language, Usage and Cognition* (pp. 76–104). Cambridge : Cambridge University Press.
22. Stubbs, M. (2001). *Words and phrases: corpus studies of lexical semantics*. Oxford: Blackwell.
23. Stefanowitsch, A. & Gries, St. Th. (2003). Collocations: investigating the interaction between words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*, 8(2), 209–243.
24. Hunston, S. & Francis, G. (2000). *Pattern grammar: A corpus-driven approach to the lexical grammar of English (Studies in corpus linguistics 4)*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
25. Hoey, M. (2005). *Lexical priming: A new theory of words and language*. London & New York : Routledge.
26. Hanks, P. (1996). Contextual dependency and lexical sets. *International Journal of Corpus Linguistics* 1(1): 75–98.
27. Gries, S. & Divjak, D. (2010). Quantitative approaches in usage-based Cognitive Semantics: Myths, erroneous assumptions, and a proposal. In D. Glynn & K. Fischer (Eds.), *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches* (pp. 331–354). Berlin, New York : De Gruyter Mouton.
28. Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
29. Wichmann, A. (2007). Corpora and spoken discourse. In Facchinetti, R. (Ed.), *Corpus linguistics 25 years on* (pp. 82–83). Amsterdam and New York : Rodopi.
30. Langacker, R. W. (2016). Working Toward a Synthesis. *Cognitive Linguistics* 27. 465–477.

UDC 811'33

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-11>

COGNITIVE ASPECTS OF NATURAL NARRATIVE DISCOURSE PRODUCTION AND COMPREHENSION

Iegorova A. V.

Ph.D. in Philology,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation

National Transport University

Omelyanovycha-Pavlenka str., 1. Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4904-9123

anna_iegorova@ukr.net

Key words: *natural narrative, construal, contextual model, narrative, event mental model.*

In recent decades narrative discourse research has enjoyed unprecedented level of interest of academia worldwide. This article makes an attempt to explore the process of narrative construction and narration (verbalization of narrative, or storytelling) as a cognitive-communicative event arising in a specific context. Drawing on seminal works of Teun van Dijk on event mental models and the role of the context in discourse production, Gilles Fauconnier and Mark Turner's blending theory and Ronald Langacker's ideas about cognitive construals, a theoretical analysis was performed with the aim to explain how a particular event may operate in a subjective event mental model of the speaker, who then, depending on the specific conditions (and often constraints) of the immediate context of a communicative event, makes certain choices on what and how to tell, relying on and employing an arsenal of cognitive construals. First, it has been necessary to discuss the mechanisms of event mental model construction, as well as to characterize its immediate components; secondly, it seemed to be necessary to review certain elements of the contextual model which might be relevant for the speaker in shaping their story (comprising the immediate communicative situation and wider span of socio-cultural parameters); and, finally, to discuss cognitive construals which are employed by narrators to either foreground, shade or even withhold certain details of the events they provide account of. As a result of the analytical discussion it has been established that narration as verbalization of a story about certain events arises as a result of work of cognitive construals (namely, specificity, focusing, prominence and perspective) which single out from the mental model of events some relevant elements and organize them in certain way into a story, this makes the story comprehensible to the recipient in compliance with the pragmatic goals of the speaker.

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ПОРОДЖЕННЯ І СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДНОГО НАРАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Єгорова А. В.

*доктор філософії (філологія),
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Національний транспортний університет
вул. Омеляновича-Павленка, 1, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4904-9123
anna_igorova@ukr.net*

Ключові слова: природний наратив, когнітивні операції конструювання, контекстуальна модель, ментальні моделі подій.

В останні десятиліття дослідження наративного дискурсу привертають надзвичайну увагу науковців по всьому світу. У статті досліджується процес конструювання наративу й нарації (вербалізації наративу) як когнітивно-комунікативної події, що виникає в певному контексті. Спираючись на впливові праці Тойна ван Дейка про ментальні моделі подій і вплив контексту на процес комунікації, теорію концептуальної інтеграції Жилія Фоконьє і Марка Тернера та ідеї Роналда Ленекера про когнітивні операції конструювання, провели теоретичний аналіз з метою пояснити, як може функціонувати конкретна подія в суб'єктивній ментальній моделі мовця, який потім залежно від умов (а часто й обмежень) безпосереднього контексту комунікативної події робить певний вибір щодо того, що саме і як розповідати, спираючись на арсенал когнітивних операцій конструювання. По-перше, необхідно було дослідити механізм побудови ментальної моделі події, а також охарактеризувати її компоненти; по-друге, розглянути елементи контекстуальної моделі, які можуть впливати на те, що саме розповідає мовець при конструюванні своєї оповіді (включаючи як безпосередню комунікативну ситуацію, так і соціокультурні параметри); і, нарешті, описати когнітивні операції конструювання, які використовуються мовцем, щоб вивести на передній план – експлікувати, імплікувати, або навіть повністю приховати певні деталі подій, про які вони розповідають. У результаті аналітичної розвідки встановлено, що нарація як вербалізація наративу про певні події виникає в результаті когнітивних операцій конструювання (а саме специфікації, фокусування, проміантності й перспективізації), які дають можливість мовцю виділити з ментальної моделі подій відповідні елементи й організувати їх певним чином у розповідь, що робить наратив зрозумілим для реципієнта відповідно до прагматичних цілей мовця.

Problem statement. At the present stage of scientific research narrative is understood as a specific means not only of representation but also of construction and interpretation of the reality. According to Brockmeier & Harre [1], narratives, first of all, are specific forms of discourse which are inherent to our means of both knowledge acquisition, as well as of conceptualizing, structuring actions and events, and ordering our experience. Moreover, they represent “models of the world and models of the self”, and “it is through our stories that we construct ourselves as a part of our world” [1, p. 47, 53–54]. These two ideas are closely connected with the interests of the cognitive science and the discourse studies.

Narrative discourse is a specific type of discourse, which is characterized by a set of categories, rules and constraints, which set it apart from other discourse types [2, c. 6]. In this paper natural narrative is understood as storytelling about certain events, produced in situation of real-life communication, and natural narrative is **the object** of this research. Here it should be noted that natural narrative arising in interaction, i.e. conversational narrative, differs from artificial narrative, a product of literary fictional work, which comprises such traditional genres as novel, short-story, fairy-tale or myth. **The subject** of this research is cognitive models underlying natural narrative discourse production and cognitive construals, which

facilitate verbalization and comprehension of such discourses.

The purpose of this article is to outline the process of narrative construction and its further representation to the recipient(s) where certain event(s) first become part of a mental model of the prospective narrator and then due to certain features of the context, pragmatic goals of the speaker and by mediation of cognitive construals result in strategic construction of narratives at the output. Therefore, it is necessary to discuss the mechanism of event mental model construction; to review the elements of the contextual model; to discuss cognitive construals used as instrument for narrative production and comprehension.

Presentation of the material. The central category in defining narrative is eventfulness; thus, a narrative is a story about certain events. However, according to van Dijk, not any and every account of some events is a narrative [3, p. 286]. For example, if the evidence of a defendant or a witness during interrogation can be qualified as a narrative, the police record of evidence cannot. Even though both of them may deal with the same events, the record of evidence is decontextualized. Stylistically it has to be inevitably devoid of emotions, evaluations, but rather fair and impartial, bare and logical, and thus can be compared at best with the plot of a narrative. Natural narrative, on the contrary, being a product of spontaneous speech, is inevitably connected with the contextual constraints, because it is “told in certain communication context, for a certain purpose” [4, p. 554].

If narrative is a story about events, about certain experience, about the past, it is produced on the basis of memories. And memories in their turn are stored in mind in the form of mental models, i.e. representations of events. Thus, according to van Dijk, the models of events become the “mental point of departure of all text and talk, from which relevant information may be selected for the strategic construction of their global and local semantic structures” [5, p. 189].

But here we face a logical question: how are these mental models organized and how do they emerge? From the point of view of van Dijk, mental models of events are made up on the ground of episodic, personal knowledge of the events and socially shared beliefs of groups to which a person (participant, witness, speaker or listener) belongs [5, p. 190]. This thought aligns well with the ideas of the founders of the Conceptual Blending Theory Fauconnier & Turner [6]. According to this theory, two or more input spaces and the generic space partially map onto the mental (conceptual) model, or emergent structure which contains some elements from both input spaces [6, pp. 40–44].

So, it is possible to assume, that if a certain person was, for instance, a witness or a participant of certain events, of a bank robbery, for example, one of the input spaces will be the event proper (with certain participants-agents, place, actions, atmosphere, consequences), the other input space may contain details or impressions from recently watched movies or detective novels read, news or jokes about bank robberies (see Figure 1).

All input spaces contain certain evaluative properties, which may give rise for contempt or hatred, or even sympathy with the robbers in the mind of the potential narrator. The generic mental space then contains what the inputs have in common (the roles of the participants, actions, place). The emergent structure (the final mental model of the event) will be a blend of all input spaces. Thus, it will contain both propositions of real facts of the event and propositions containing evaluations and judgments which entered the mental model from ‘outside’ the real event. It is possible to assume that similar propositions which occur in several input spaces are more likely to enter the emergent event model. However, the whole process is very subjective and some propositions, which do not intersect with any others coming from other input spaces, but bearing subjective emotional significance, may enter the emergent structure too. As van Dijk states, mental models are “subjective, and possibly biased representations of ‘reality’, and may also feature evaluations of events or situations (opinions), as well as emotions associated with such events” [7, p. 169].

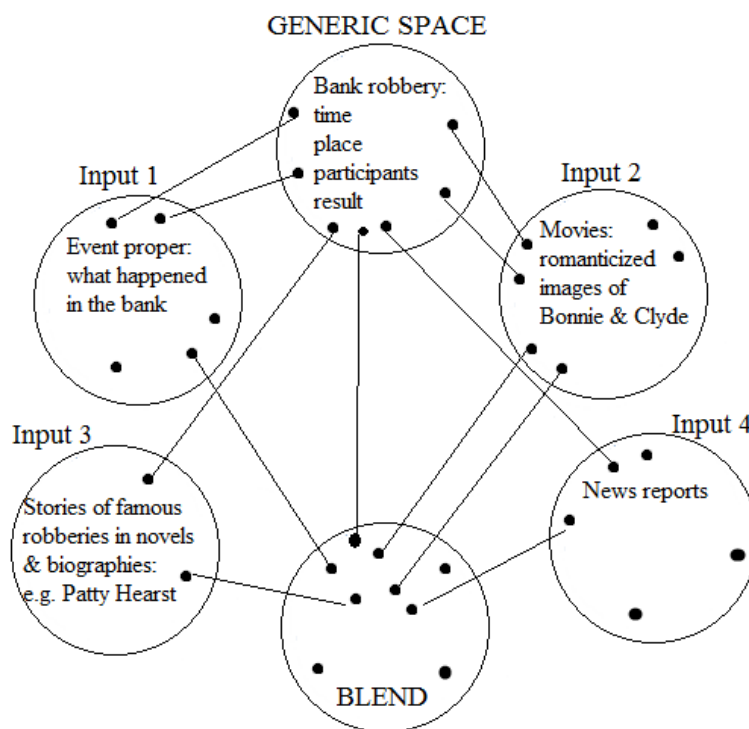

Fig. 1. The event mental model construction: Bank robbery

It should also be stressed that a mental model of events is not only subjective, but an extremely dynamic formation, because updating of the mental model continuously goes on through addition of and merging with the fragments of sociocultural knowledge and experience, which in their turn emerge from the episodic models due to the processes of generalization, abstraction and decontextualization [7, p. 190].

Another feature of event mental models, on which any narrative is based, is that they are always much more detailed than the discourse generated on their basis. However, the biggest amount of information in mental model, remains implicit or untold, because, depending on the contextual constraints, the narrator knows about irrelevance of certain parts of this information (which can be already known to the recipient, or easily inferred from the previous talk or socially- and culturally-based experience), or deliberately suppressed by the teller. The omission of such information can be motivated by the face-keeping strategy or other pragmatic goals of the speaker [5, pp. 200–201; 7, p. 170]. And, therefore, the speaker makes the choice what to tell depending on their subjective understanding of the overall communicative context.

Modern linguistics tends to interpret the context as a cognitive phenomenon, a specific type of mental model which gives the possibility to bring together different kinds of context to schemes/models of perception and comprehension. From the perspective of narrative analysis, context is understood as a model of a given communicative situation in which actual narration takes place. Context model is made up of two levels. If the first level includes immediate, dynamic circumstances in which the communicative event takes place, the second level comprises more stable mechanisms and common sociocultural knowledge, within the scope of which the immediate events are interpreted [8, p. 463–465]. As noted by van Dijk, a contextual model embraces the following elements and their features: setting (time and place of the communicative event), social circumstances (previous actions of the communicants, social situation), institutional environment, overall goals of the interaction, the participants of the communication (with their social and communicative roles), current situational relations between participants, and group membership (gender, age, etc.) [5, p. 193]. Another constituent part of the context is ‘current discourse space’, which is defined by R. Langacker as “a mental space comprising everything presumed to be shared by the speaker and hearer as the basis for discourse at a given moment”, that is – everything which preceded this moment (already mentioned information in previous communicative turns and the turns expected) [8, p. 59–60, 281, 466]. It should also be noted here

that the understanding of the context by the speaker and the hearer may differ, it may overlap to a certain extent, but can hardly be totally equivalent, as van Dijk puts it, “context models are episodic, personal and hence subjective interpretations and experiences of communicative event or context” [5, p. 194].

Another property of the context necessary for analysing communication is that it performs a constraining function, regulating not only the choice of topics and their change, but also the level of specification, the choice of style, vocabulary, syntactic structures, intonation, etc. [5, p. 198–200; 7, p. 170–171]. It also serves as a mediator between personal mental models of events, communicative situation, socio-cultural canons and the actual discourse, including narrative discourse [7, p. 163].

Having in mind certain event mental model and understanding the immediate context of the talk, the potential storyteller may proceed to narration. Narration as verbalization of a story about certain events arises as a result of cognitive operations (construals), which, depending on pragmatic goals of the speaker in a certain context, single out from the mental model of events relevant elements and organize them in certain way into a story (see Figure 2). Among the main construals (cognitive operations) R. Langacker [3] distinguishes: specificity, focusing, prominence and perspective.

Specificity and schematicity are equipollent mental operations which regulate the level of precision and detail at which a situation is characterized in the story about events [8, p. 55–57]. The speaker, thus, can always choose whether to produce an ‘ideal’ narrative, furnished with colourful descriptions, commentaries and evaluations, or to resort just to a minimal narrative.

Focusing includes both the selection of conceptual content of the event model for verbalization, as well as its arrangement by placing its components in the foreground and background [8, p. 58]. In narratives, for example, the static descriptions of actors and atmosphere or circumstances usually function as the background, while the events proper evolve in the foreground and can be referred to as a figure. The division of the discourse into theme and rheme (given/new) is also a result of focusing. According to Langacker, the figure or focus of talk and the background correlate with rheme and theme respectively in terms of text grammar [8, p. 59]. Background includes the notion of compositional path (that is all propositions which precede the verbalization of a certain phrase) [8, p. 61–62]. Another result of focusing is immediate scope versus maximal scope of information where maximal scope is understood as the background. Thus, the information which is immediately verbalized is a focus, and information which is present in the mental

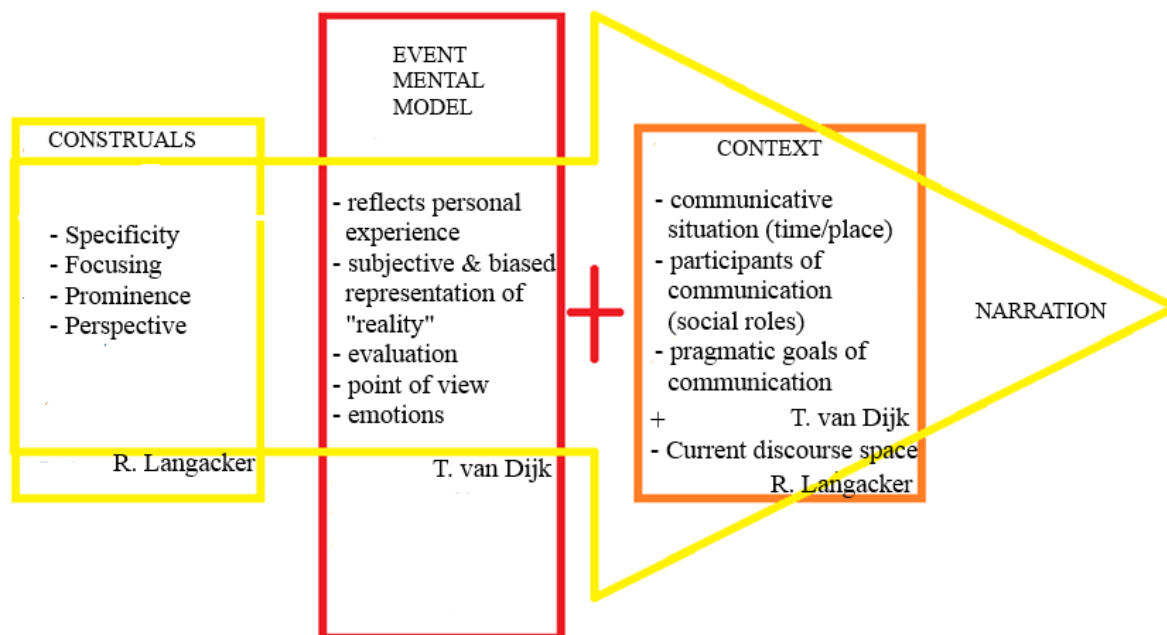

Fig. 2. Narration as a result of construals work on event and contextual models

model, however, remains not verbalized (for whatever reasons), is the background [8, p. 62–65].

Prominence which includes profiling, and landmark and trajector alignment correlates with focusing, as anything which is highlighted by our attention becomes prominent. Langacker, when describing profiling, gives the definition of conceptual base and profile. Conceptual base – is a maximal scope of information which is activated by a sign. Profile is the part of the base, which forms the meaning of the given sign. Several expressions often activate one and the same conceptual base but differ in their profiles [8, p. 66–70]. For example, let us consider the following phrases: (1) *He is a spy*, and (2) *He is an intelligence officer*. The conceptual base is the same for them 'he is a secret service agent', and the profile is either: 'a foreign agent' or 'our agent'.

The utterances can profile objects or their relations. While profiling relations their participants have different levels of prominence and are characterized in the sense of trajector and landmark alignment. Trajector holds the primary semantic focus and, thus, is more prominent, and the landmark is characterized as the secondary semantic focus. Langacker suggests the following example: (1) *The other guests all left before we arrived*. And (2) *We arrived after the other guests all left*. In these two utterances the relations of temporal sequencing of events are profiled by the adverbs before and after. In the first example trajector (or the primary semantic focus) is: the other guests all left, and the landmark (the secondary semantic focus): we arrived, in the second example – vice-versa [8, p. 70–73].

Perspective includes construals which refer to spatio-temporal aspect of the mental model of the event and its representation in the discourse. The first and basic concept to consider here is viewing arrangement. It is the relationship between the viewer/witness of the events (speaker and hearer) and the event proper, which is being viewed. In archetypal arrangement both the speaker and the hearer are simultaneously located in the same place, from where they 'watch' the relevant happening, and discuss it. In interaction it is marked by the use of deixis, elliptical sentences, etc. [8, p. 73–75]. Vantage point is a component of viewing arrangement and includes following aspects of meaning construction: objectiveness, grounding, dynamicity and the reference point relationship. The speaker and the hearer are always a part of a certain conceptual substrate, a construal which underlies the semantic core of the utterance. Conceptual construals can be divided into two subtypes: subjective (where the viewer is implied and situated 'offstage'), and objective (where the viewer is 'onstage' and thus is simultaneously an object of viewing). These construals can find formal realization in the use of pronouns *you* and *I* in interaction) [8, p. 75–78]. Ground, according to Langacker, includes the speaker and the hearer, the communicative event and its immediate circumstances (time and place of interaction). It becomes a sort of a platform for understanding the meaning of the utterances, and, thus, is present in every utterance (implicitly or explicitly), even if it is built with maximal subjectiveness [8, p. 78]. Dynamicity is an aspect of a mental model which is

responsible for comprehension and description of the events regarding the real course of events. Cognitive operation of conceptualizing events in dynamicity finds its realization in archetypal sequential and linear ordering of elements, where the theme precedes the rheme [8, p. 79–82]. However, the order of the elements in discourse does not always directly correlate with the order of elements on conceptual level. According to Langacker, in such cases a construal which is connected with the direction of mental scanning comes into play [8, p. 82–85]. In the example provided by the researcher [8, p. 83]: *Do you remember that surgeon we met at a party? His wife just filed for divorce.*, it is obvious that the focus in the mental model is on the second part of the utterance, but in the communication process the need arises to represent this event in such a way, so that the recipient can easily interpret information. It becomes possible due to the connection of the reference point – an element which is activated in discourse first (in our example – it is the surgeon who we are acquainted with), with the target which gets activated only thanks to and by means of the reference point.

All construals mentioned above take part in the production of narrative, since they help to organize the elements of the event mental model to make the story comprehensible to the recipient in compliance with the pragmatic goals of the speaker.

Conclusions. Natural narrative is extremely multifaceted discursive phenomenon. It is more than just a story about events. It is the key to understanding of identity, society, processes of experience and values representation.

As we have seen narrative arises as a result of correlation of the story, discourse and narration, i.e. of the event as the subject of narration, narrator's means of its internalization, and global, situational and interpersonal contexts of the event itself and the communicative situation in which the storytelling takes place. This article made an attempt to explain the process of narration as a cognitive-communicative event, based on a particular event mental model of the speaker, who depending on the conditions (and constraints) of the immediate context of communicative event, makes choices on what and how to tell, relying on an arsenal of cognitive construals. Thus, it was necessary to discuss the mechanism of event mental model construction, as well as to characterize its components; to review the elements of the contextual model which might be relevant for the speaker in shaping their story; and to discuss cognitive construals used by the speaker to either foreground, shade or even withhold certain details of the events they account of.

BIBLIOGRAPHY

1. Brockmeier J., Harre R. Narrative. Problems and promises of an alternative paradigm. *Brockmeier J., Carbaugh D. (Eds.). Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self and Culture*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2001. P. 39–58.
2. Van Dijk T.A. (1980). Story Comprehension: An Introduction. *Poetics*. 1980. № 9. P. 1–21.
3. Van Dijk T.A. Action, Action Description, Narrative. *New Literary History / The Johns Hopkins University Press*. 1975. № 6 (2). P. 273–294.
4. Van Dijk T.A. Narrative Macrostructures. *Cognitive and logical foundations*. 1976. № 1. P. 547–568.
5. Van Dijk T.A. Context Models and Discourse. *Stamenow M. (Ed.). Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness*. Amsterdam : Benjamins, 1997. P. 189–226.
6. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002.
7. Van Dijk T.A. Discourse, context and cognition. *Discourse Studies*. 2006. № 8 (1). P. 159–177.
8. Langacker R. Cognitive Grammar. A Basic Introduction. Oxford : Oxford University Press, 2008.

REFERENCES

1. Brockmeier, J., & Harre, R. (2001). Narrative. Problems and promises of an alternative paradigm. In J. Brockmeier, D. Carbaugh (Eds.), *Narrative and Identity: Studies in Autobiography, Self and Culture*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., pp. 39–58.
2. Van Dijk, T. A. (1980). Story Comprehension: An Introduction. *Poetics*, 9, pp. 1–21.
3. Van Dijk, T.A. (1975). Action, Action Description, Narrative. *New Literary History*, The Johns Hopkins University Press, 6 (2), pp. 273–294.
4. Van Dijk, T.A. (1976). Narrative Macrostructures. *Cognitive and logical foundations*, 1, pp. 547–568.
5. Van Dijk, T. A. (1997). Cognitive Context Models and Discourse. In M. Stamenow (Ed.), *Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness*. Amsterdam : Benjamins, pp. 189–226.
6. Fauconnier, G., & Turner M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York : Basic Books.
7. Van Dijk T. A. (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse Studies*. No. 8 (1), pp. 159–177.
8. Langacker, R. (2008). Cognitive Grammar. A Basic Introduction. Oxford : Oxford University Press.

УДК 811.111:81'373
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-12>

СЛОВОСКЛАДАННЯ ТА СЛОВОЗЛИТТЯ ЯК СПОСОБИ УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Журкова О. Л.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-8113-7196
o.zhurkova@knu.edu.ua*

Ключові слова: *контамінація, телескопія, слова-бленди, інновати, okazionalizmi.*

У статті обґрунтовується доцільність вивчення неологізмів сучасної англійської мови, що репрезентують концептосферу «пандемія COVID-19». Актуальність дослідження пояснюється підвищеною увагою до впливу коронавірусу на лінгвістичні процеси, у тому числі появу загальномовних та okazionalizmi інноватів, які становлять не лише науковий інтерес, а й суспільно-соціальну вагу. У розвідці здійснюється спроба аналізу способів збагачення сучасної англійської мови коронавірусними мовними одиницями на прикладах неологізмів, відібраних з англомовних сайтів та Інтернет-видань британської та американської преси. Під неологізмами розуміються нові слова, що закріплюються в мові і створені актом номінації; можуть з'являтися для позначення нових понять або для позначення по-новому вже наявних понять. Дослідження практичного матеріалу доводить, що збільшення словникового складу англійської мови відбувається переважно через зміну значення наявних понять і шляхом словотворення. Крім того, виявлено, що серед неологізмів пандемії COVID-19 переважають такі, що утворені способами словоскладання (compounding) і словозлиття (blending), тоді як найбільш продуктивними компонентами для новоутворених слів-блендів є coronavirus/corona, COVID, quarantine, lockdown. Останнім часом спостерігається тенденція до збільшення лексичних одиниць-блендів, а спосіб словозлиття/блендингу переходить з розряду другорядних у категорію основних. Пандемійні бленди (контамінанти) не тільки називають нові поняття й реалії в стислій формі, а й виконують емотивну функцію, унаслідок чого інновати часто отримують негативне конотативне значення через несхвальне емоційне ставлення до пандемії як такої. Зазначимо, що пропонована стаття не претендує на вичерпність, оскільки пандемія COVID-19 і досі триває, що спричиняє щоденну еволюцію нових слів.

WORD COMPOUNDING AND WORD BLENDING AS WAYS OF FORMATION OF THE COVID-19 PANDEMIC NEOLOGISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE

Zhurkova O. L.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
Kyoto str., 19, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8113-7196
o.zhurkova@knute.edu.ua*

Key words: *contamination, telescoping, word-blends, innovations, occasionalisms.*

The article substantiates the expediency of studying neologisms of modern English, which represent the conceptual sphere “COVID-19 pandemic”. The relevance of the study is explained by the increased attention to the influence of coronavirus on linguistic processes, including the emergence of common language and occasional innovations, which are not only of scientific interest but also of social importance. The investigation attempts to analyze ways to enrich modern English with coronavirus language units on the examples of neologisms selected from English-language sites and online publications of the British and American press. By neologisms are meant new words that are fixed in the language and created by the act of nomination, may appear to denote new concepts, or to denote in a new way already existing concepts. The study of practical material proves that the increase in the vocabulary of the English language is mainly due to changes in the meaning of existing concepts and word formation. In addition, it was found that the neologisms of the COVID-19 pandemic are dominated by those formed by compounding and blending, while the most productive components for the newly formed blend words are coronavirus/corona, COVID, quarantine, lockdown. Recently, there is a tendency to increase the lexical units-blends, and the method of word-blending is moving from the category of secondary to the category of basic. Pandemic blends (contaminants) not only name new concepts and realities in a concise form, but also perform an emotional function, as a result of which innovations often receive a negative connotative meaning due to a disapproving emotional attitude to the pandemic as such. Note that the proposed article does not claim to be exhaustive, as the COVID-19 pandemic is still ongoing, which causes the daily evolution of new words.

Постановка проблеми. Мовна ситуація, викликана пандемією COVID-19, – безпрецедентний випадок в історії людства й мови, коли за короткий проміжок часу величезна кількість нових слів, а також тих, що змінили чи доповнили своє основне значення, дають змогу зафіксувати момент мовного розвитку й мовної динаміки в найбільш концентрованій формі. Ця лінгвопсихологічна реакція на нові умови життя, особливо карантин і самоізоляцію, заслуговує на самостійне й незалежне дослідження. Актуальність розвідки зумовлюється необхідністю якнайшвидше зафіксувати, описати, зрозуміти ситуацію, що склалася, зокрема, з огляду на проблеми лексикології в широкому соціальному контексті.

Мова зазвичай відповідає на певні соціально-історичні процеси, які відбуваються в суспільстві,

шляхом утворення нових слів (неологізмів) особливо через медіа простір. Однак ці словотвірні процеси не є регулярними й постійними. Здебільшого вони виникають як відповідь на конкретну інформаційну ситуацію, зникають з утратою цікавості до неї: «Якщо об’єктивно роздивлятися історію входження до узусу слів, породжених медіа ..., то за рік набирається два-три слова, що мають потенціал, який дає змогу їм стати нормативними мовними одиницями» [1, с. 52]. Іншим чином склалася ситуація з останніми подіями у світі під час пандемії коронавірусу. Інтернет і засоби масової інформації, що висвітлюють основні кризові моменти дійсності, стали провідними джерелами лексичних новацій. До узусу миттєво увійшли неологізми, що відобразили словотвірний потенціал медіа ресурсів, які, власне, і надають

матеріал для численних сучасних досліджень, присвячених цій тематиці (О.І. Дзюбіна, Ю.А. Зацний, Т.В. Весна, Т.В. Телецька, Дж. Джейсі Чо, І. Маккензі, А. Рей тощо). Незважаючи на значну кількість розвідок, присвячених вивченню неологізмів пандемії COVID-19, перспектива їх подальшого дослідження залишається актуальною, оскільки еволюція таких новоутворень і досі триває.

Отже, **мета статті** полягає в спробі здійснення аналізу шляхів збагачення лексики сучасної англійської мови інноваційними коронавірусними мовними одиницями, особливо зосередивши увагу на найбільш продуктивних способах словотвору – словоскладанні та словозлитті.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити неологізми й оказіоналізми англійської лексичної системи, пов'язані з пандемією COVID-19;

2) описати найбільш продуктивні моделі, утворені шляхом словоскладання та словозлиття/блендингу;

3) сформулювати висновки і шляхи подальших розробок у зазначеному напрямі.

Предметом дослідження визначено найпродуктивніші способи оказіонального словотвору під час пандемії COVID-19 – словоскладання та словозлиття, а **об'єктом** – лексичні коронавірусні неологізми, утворені зазначеним шляхом в англійській мові. Матеріалом розвідки слугували лексичні одиниці, що репрезентують концептосферу «пандемія COVID-19», отримані шляхом вибірки з англійських сайтів та Інтернет-версій друкованих чи електронних ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Історично немислимим процесом є поповнення лексики лінгвістичними інноваціями на позначення сучасних реалій життя – неологізмами. І.В. Арнольд стверджує, що це такі лексичні одиниці, які створені на основі словотвірних моделей чи запозичень на позначення будь-якого нового предмета або явища чи значення в уже наявних слів, що з'являються в мові на певному етапі її розвитку [2, с. 232].

Зарубіжний лінгвіст М. Халфан дає таку дефініцію: «Неологізмом є лексична одиниця або значення, яка виникає у визначеній відрізок мовного розвитку комунікативної спільноти, отримує поширення, відповідає мовній нормі й у цей часовий проміжок розвитку сприймається більшістю носіїв мови як нова протягом визначеного часу» [3, с. 118]. Однак найбільш вичерпним ми вважаємо визначення О.О. Селіванової: «Неологізм – слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови» [4, с. 417].

У контексті дослідження під неологізмами ми розуміємо слова, структурно, семантично або стилістично нові, що з'явилися в мові в період пандемії COVID-19. Оскільки коронавірусна інфекція розвивалася шалено швидкими темпами та вплинула на всі сфери людського життя, деякі слова й ідеї, пов'язані з пандемією, самі собою представляють продукти неологізації. Деякі з термінів мають переосмислені значення, що створені шляхом семантичної деривації, деякі знову набули популярності в мові, отримавши позапланове оновлення. Сьогодні, за даними найвідоміших англійських лексикографічних ресурсів, на кшталт Oxford English Dictionary, Longman English Dictionary, Collins Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, а також словників сучасного сленгу Urban Dictionary та Wordspy, лексика коронавірусної тематики увійшла до складу словників як частина лексичної системи англійської мови, при цьому один сегмент цієї лексики є складником англійської мови, тоді як інший усе ще має оказіональний статус.

Процес масового виникнення нових понять як стану певної мовної гіперномінативності навіть отримав термін «біфуркація» – нестабільність системи, коли виникає спектр можливостей переходу в інший стан, багатоваріантність шляхів розвитку [5]. Так, наприклад, медикалізація лексики пояснює переміщення значної кількості слів зі сфери медицини й охорони здоров'я до узусу повсякденного та побутового спілкування. Британський мовознавець Т. Торн реконструює етапи розвитку англійської «корона-мови» (coronaspeak), прослідкувавши її розвиток від початку пандемії. Першим етапом він називає «медикалізацію нашої повсякденної лексики (medicalisation of our everyday vocabulary)»; наступний етап характерний тим, що мовці почали вигадувати власні слова на позначення нової реальності (new reality words); третій етап автор пов'язує з інституціональним дискурсом, тобто мовою, яку влада використовувала для свого стратегічного плану побудови нового світу (to pursue its strategic construction of a new world) [6].

Дійсно, у процесі мовної міграції термін «соціальна дистанція» (*social distance/distancing*), який запозичено зі сфери соціології та політології й означає «соціологічну категорію, що характеризує ступінь прийняття або відторгнення людиною представників інших соціальних груп (етнічних, релігійних, соціально-статусних, професійних, вікових тощо)» [7] в умовах сьогодення детермінувався й набув нового лексичного значення: «збільшена відстань між людьми (1,5–2 метри) як протиепідеміологічний захід, офіційно рекомендована Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) для попередження поширення

коронавірусної інфекції» [8, с. 237]. Прикметник «віддалений» (*distant*) поряд із традиційними тлумаченнями, а саме: 1) такий, що «знаходиться або розташований на далекій відстані від кого-, чого-небудь; далекий»; 2) «відділений великим відрізком часу; дуже давній»; 3) «який має здійснитися в далекому майбутньому»; 4) «який не зв'язаний з чим-небудь прямо, безпосередньо» [9], отримує додаткове значення: «той, хто працює віддалено (у період пандемії); переведений на віддалений режим роботи у зв'язку з карантинном» [8, с. 243]. Швидко проникли в мовленнєвий обіг спеціалізовані терміни «карантин» (*quarantine*), «ізоляція» (*isolation*), змінивши своє професійно-номінативне значення: карантин – «обмеження вільного пересування здорової людини» → «максимальне обмеження зони життєдіяльності людини просторовими рамками (дім, найближчий магазин, аптека)»; ізоляція – «розташування хворого для припинення фізичного контакту зі здоровими людьми» → «перебування кого-небудь на карантині у зв'язку з підозрою в нього наявності коронавірусної інфекції COVID-19» [6].

Як уже зазначалося, метою дослідження є вивчення найбільш актуальних процесів словотвору, характерних коронавірусним неологізмам. У широкому розумінні існує два способи словотвірного процесу:

1) спосіб, який застосовує такі прийоми: афіксація (*affixation*), словоскладання (*compounding*), словозлиття (*blending*), абрєвіація (*abbreviation*), акроніми (*acronyms*), усічення (*clipping*), запозичення (*borrowing*), народна етимологія (*folk etymology*) тощо;

2) змішаний спосіб, який застосовує декілька прийомів одночасно.

Шляхом аналізу мовного матеріалу ми дійшли висновку, що найпоширенішою моделлю для творення лексики пандемії в англійській мові є словоскладання (*compounding*) і словозлиття/блендинг (*blending*). Розглянемо їх більш детально.

Те, що ми називаємо «словоскладанням» і «словозлиттям» (М.В. Климентьева, Г.В. Висоцька, Т.В. Вечоринська), має значну кількість суміжних, але не завжди абсолютно синонімічних термінів, які використовуються вітчизняними та зарубіжними дослідниками: «контамінація» (Г.О. Колесник, Н.А. Лаврова, Й. Митурська-Боянова, Г. Пауль), «телескопія» (Л.Ф. Омельченко, К.С. Карова, Т.А. Чаюк, А. Зріґуе, Е. Маттієло), «блендинг» (В.І. Заботкіна, Дж. Бергстром, Дж. Кенон), а новостворені лексеми – «слова-бленди» (І.В. Андрусак, Дж. Альджео, Дж. Кеннон, З. Стефан) «слова-портмоне» (Т.А. Ніколаєва), «слова-валізи» (Д.С. Гриценко), «слова-злитки» (А.Ю. Мурадян), «слова-зрощення» (К.М. Вашист) тощо. Різноманіття

найменувань зазначеного поняття свідчить про неоднозначність трактування цього мовного феномена, а також про недостатність його вивченості.

Словоскладання (*compounding*) – це спосіб утворення нових слів (*compound words*), який складається з морфологічного поєднання двох чи більше основ/коренів слів. Прикладом такого словотворення слугують англійські неологізми «*coronaviva*» – an oral examination or thesis defense taken online during the lockdown (усний іспит або захист під час карантину); «*zombombing*» – hijacking and/or interrupting videoconferencing on the Zoom platform (навмисне втручання або переривання відеоконференцзв'язку на Інтернет-платформі Zoom, коли користувач підключається до чужої зустрічі без запрошення з метою її зриву, часто шляхом публікації неприйнятної контенту); «*doomscrolling*» – addiction of constant searching and reading negative news about the coronavirus (психологічна звичка, а інколи й психічний розлад, коли спостерігається залежність людини від постійного пошуку та читання негативних новин про коронавірус, але не за монітором комп'ютера, а у своєму мобільному телефоні, від англ. *doom* – приреченість, загибель; *scroll* – гортати); «*doomsurfing*» має таке саме значення, що й «*doomscrolling*» із єдиною відмінністю – частина «*surfing*» є більш доречною для позначення перегляду веб-сторінок в мережі Інтернет; «*sadwear*» – clothes that make us feel better when we're sad, specifically born out of the existential ennui of lockdown (одяг, який змушує нас почуватися краще під час самоізоляції чи локдауну).

Ще одним методом формування неологізмів COVID-19 є словозлиття/блендинг (*blending*) – це спосіб утворення нової лексеми шляхом злиття двох чи більше повнозначних, ситнагматично не пов'язаних слів, причому нерідко це відбувається несвідомо. Тобто основна відмінність цього способу від вищезгаданого в тому, що останній поєднує не цілі лексеми, а їх частини в новому слові. Значення такої лексичної одиниці є сумою значень лексем, що його мотивує. Процес формування словозлиття є перетином усвідомлюваних і несвідомих процесів, основна функція якого – зацікавити сприймача інформації, привернути його увагу.

Ера пандемії COVID-19 надала нову хвилю популярності словозлиттю в засобах масової інформації, соціальних групах і мережі Інтернет. Значна частина «*коронеологізмів*» – слів, які самі по собі є поєднанням слів «коронавірус» + «неологізм» – створені журналістами британської преси. Бленд «*coronaverve*» (*coronavirus* + *universe*) уперше використаний авторитетним виданням «*the Guardian*», «*lockstalgia*» (*lockdown* + *nostalgia*) – «*the Times*», а «*covidpreneurs*» (*COVID* + *entrepreneurs*) – «*the Irish Times*».

Варто підкреслити, що словозлиття/блендинг уважався доволі екзотичним способом словотвору, донедавна слова-бленди рахувалися одиницями. Однак останнім часом кількість слів, утворених шляхом контамінації, значно зросла, цей спосіб словотвору перейшов з розряду другорядних у категорію основних [10, с. 290]. Цей факт, на нашу думку, пов'язаний з роллю, що зростає, мас-медіа, реклами, мережі Інтернет, міжкультурних контактів, а також популяризацією й затребуваністю англійської мови та культури, де спосіб контамінації знаходить своє найширше розповсюдження. Ретельний аналіз цього явища дає змогу переконатися, що його когнітивне й комунікативне призначення значно ширше та важливіше, ніж ігрова чи експресивна функції.

Неологізми пандемії COVID-19, утворені шляхом словозлиття, можна умовно поділити на певні тематичні групи, де одним із компонентів бленду є найбільш уживані лексеми, як-от:

1) «*coronavirus*»/«*corona*»: *coronacation* (*corona* + *vacation*) – cessation of study or work due to the pandemic, viewed as a holiday (канікули у зв'язку з пандемією коронавірусу); *coronartunity* (*corona* + *opportunity*) – an opportunity created by the coronavirus pandemic to spend time on a house project, catch up on sleep, or do anything else you would normally not get to do (можливість зайнятися хатніми справами, відіспатися чи зробити щось під час самоізоляції, на що зазвичай не вистачає часу); *coronapocalypse* (*corona* + *apocalypse*) та *coronageddon* (*corona* + *armageddon*) – the near-certain, end-of-times condition created either by the actual COVID-19 virus or the massive social, financial and political devastation generated on the back of global hysteria (кінець світу або масове соціальне, фінансове та політичне спустошення на тлі глобальної істерії, що створена пандемією COVID-19);

2) «*covid*»: *covidiot* (COVID + *idiot*) – someone who ignores the warnings regarding public health or safety (той, хто ігнорує попередження й поради та йде проти рекомендацій суспільної охорони здоров'я під час пандемії); *covidiction* (COVID + *addiction*) – the addiction of searching the web and e-dashboards, with an urge to see the increase in number of affected and mortality count due to COVID-19 (залежність від пошуку в мережі Інтернет інформації про зріст постраждалих і рівень смертності від COVID-19); *covidivorse* (COVID + *divorse*) – the breakdown of relations due to pandemic (розлучення через перебування в замкненому просторі під час пандемії);

3) «*quarantine*»: *quaranteens* (*quarantine* + *teens*) – teenagers who have experienced the coronavirus (підлітки в період коронавірусу);

quarantini (*quarantine* + *martini*) – a martini mixed and consumed in conditions of confinement («карантині» – алкогольний коктейль з мартіні, який уживають під час самоізоляції); *quarantroll* (*quarantine* + *trolling*) – an individual sending malicious online messages in conditions of and/or referring to quarantine (особа, що надсилає вірусні онлайн-повідомлення про карантин або під час карантину);

4) «*lockdown*»: *loxit* (*lockdown* + *exit*) – the process of exiting from lockdown impositions (закінчення коронавірусної самоізоляції); *locktail* (*lockdown* + *cocktail*) – a lockdown cocktail, often made with Warner's Gin (коктейль із використанням джину під час локдауну чи самоізоляції); *lockstalgia* (*lockdown* + *nostalgia*) – the notion that we may look back fondly upon the period of confinement (відчуття ностальгії, туги за самоізоляцією).

Висновки й перспективи подальших розробок. Підсумовуючи вищезазначене, варто підкреслити, що на сучасному етапі розвитку світової цивілізації найбільш важливою та обговорюваною подією в медіа просторі стала глобальна пандемія COVID-19. Саме це явище, а також світовий локдаун, викликаний ним, створили передумови для появи загальнономовних неологізмів та оказіональних індивідуально-авторських новоутворень. Поряд зі значною кількістю словотвірних процесів на позначення нової мови пандемії найбільш продуктивними на цей час моделями в англійській мові є словоскладання та словозлиття/блендинг. Аналіз мовного матеріалу дав змогу визначити найбільш ефективні компоненти для створення слів-блендів нової реальності, серед яких – «*coronavirus*»/«*corona*», «*COVID*», «*quarantine*», «*lockdown*». Процес лінгвістичних інновацій привернув увагу мовознавців і лексикографів, а найбільш авторитетні словники англійської мови опублікували та створили розділи й сайти, присвячені мові COVID-19. Цей факт підтверджує, що неологізми є відображенням мовних змін і розвитку.

Перспективами подальших досліджень у визначеному напрямі можна вважати поглиблене вивчення лексико-семантичних, функціонально-стилістичних і лінгвокультурологічних особливостей коронавірусного вокабуляру в різних мовах у тому числі в зіставному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Русский язык коронавирусной эпохи : коллективная монография / Т.Н. Бурцева, Х. Вальтер, И.Т. Вепрева, Р.И. Воронцов, Е.Н. Геккина. Санкт-Петербург : Институт лингвистических исследований РАН, 2021. 610 с.

2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка : учебное пособие. Москва : ФЛИНТА : Наука, 2012. 376 с.
3. Khalfan M., Batool H., Shehzad W. COVID-19 Neologisms and their Social Use : An Analysis from the Perspective of Linguistic Relativism. *Linguistics and Literature Review*. 2020. № 2. P. 117–129.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – К, 2006. 718 с.
5. Щигло Л.В. Мова як об'єкт синергетичного вивчення: електронна версія. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz8/95.pdf>.
6. Thorne T. Spotlight on COVID: Pandemic language and the role of linguistics. King's College London, 2020. URL: <https://kcl.ac.uk/news/spotlight-on-covid-pandemic-language-and-the-role-of-linguists-1>.
7. Паніна Н.В. Дистанція соціальна. Енциклопедія сучасної України: електронна версія : веб-сайт. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24379m.
8. Вальтер Х., Громенко Е.С., Кожевников А.Ю., Козловская Н.В., Козулина Н.А. Словарь русского языка коронавирусной эпохи. Санкт-Петербург : Институт лингвистических исследований РАН, 2021. 550 с.
9. Академічний тлумачний словник української мови: електронна версія. 2018. URL: <http://sum.in.ua/s/viddalenyj>.
10. Шейфель Н.А. Понятие блендинга и его отличие от других смежных способов словообразования в лингвистике. *Современные проблемы языкознания, литературы, межкультурной коммуникации и лингводидактики* : материалы II Международной научной конференции. Белгород, 20–21 апреля 2016. С. 290–294.
2. Arnold, I. (2006) *Lexicology of modern English: textbook*. [Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazyka: ucheb. posobiye]. Moscow : FLINT: Nauka, pp. 376 [in Russian].
3. Khalfan, M., Batool, H., & Shehzad, W. (2020) COVID-19 Neologisms and their Social Use: An Analysis from the Perspective of Linguistic Relativism. *Linguistics and Literature Review* (2), 117–129 pp. [in English].
4. Selivanova, O. (2006) *Modern linguistics: terminological encyclopedia*. [Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya]. Poltava : Dovkillya – K, pp. 718 [in Ukrainian]
5. Shchiglo, L. (2017) *Language as an object of synergetic study*. [Mova yak ob'yeht sinerhetychnoho vyvchennya]. Electronic version [website]. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz8/95.pdf> [in Ukrainian].
6. Thorne, T. (2020) Spotlight on COVID: Pandemic language and the role of linguistics. URL: <https://kcl.ac.uk/news/spotlight-on-covid-pandemic-language-and-the-role-of-linguists-1> [in English].
7. Panina, N. (2007) *The distance is social. Encyclopedia of Modern Ukraine*. [Dystantsiya sotsial'na. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny]. Electronic version [website]. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=24379m [in Ukrainian].
8. Walter, Kh., Gromenko, E., Kozhevnikov, A., Kozlovskaya, N., & Kozulina, N. (2021) *Dictionary of the Russian language of the coronavirus era*. [Slovar' russkogo yazyka koronavirusnoy yepokhi]. St. Petersburg: Institute for Linguistic Research RAS, pp. 550 [in Russian].
9. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language. (2018) [Akademichnyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy]. Electronic version [website] URL: <http://sum.in.ua/s/viddalenyj> [in Ukrainian].
10. Sheifel, N. (2016) The concept of blending and its difference from other related ways of word formation in linguistics [Ponyatiye blendinga i yego otlicheye ot drugikh smezhnykh sposobov slovoobrazovaniya v lingvistike]. *Modern problems of linguistics, literature, intercultural communication and linguadidactics: materials of the 2nd International Scientific Conference*. Belgorod, April 20–21, 290–294 pp. [in Russian].

REFERENCES

1. Burtseva, T., Walter, Kh., Vepreva, I., Vorontsov, R., & Gekkina, E. (2021) *The Russian language of the coronavirus era: a collective monograph*. [Russkiy yazyk koronavirusnoy yepokhi: kollektivnaya monografiya]. St. Petersburg : Institute for Linguistic Research RAS, pp. 610 [in Russian].

УДК 811.111'37'38'42(043.3)

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-13>**ЛІНГВОРИТОРИКА ДІАЛОГУ В НАРАТИВІ: ІГРОВІ ЕФЕКТИ****Ізотова Н. П.**

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-2098-4687
nat.izotova15@gmail.com*

Ключові слова: діалогічний наратив; діалогічна гра, агональність, ігрова імітація, художнє смислотворення, дейксис.

Дослідження спрямоване на розкриття лінгвориторичного аспекту функціонування діалогічних художніх форм у романах Дж.М. Кутзее “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” і “The Death of Jesus”, розглянутих із позицій гри. Романи з трилогії про Ісуса становлять приклад діалогізованої художньої оповіді, тобто такого різновиду наративу, головним чинником розгортання якого є не сюжетна канва, репрезентована сукупністю оповідних подій у їх індивідуально-авторському аранжуванні, а діалоги персонажів. Установлено, що діалогічний наратив у проаналізованих творах представлено трьома семантико-риторичними моделями діалогу – діалогом-поясненням, що охоплює низку наполегливих питань комунікативів, націлених на з’ясування певних важливих моментів; діалогом-полемікою, що передбачає обговорення дискусійних питань, під час якого шляхом логічної аргументації співрозмовники намагаються переконати один одного в правильності власного підходу до цього питання; діалогом-протистоянням, який характеризується наявністю певного конфлікту, зіткненням протилежних поглядів і думок. Лінгвориторична специфіка діалогічної оповіді в трилогії Дж.М. Кутзее про Ісуса описана з опертям на два ігрові принципи – агональності й ігрової імітації сократівських діалогів, що простежуються під час розгортання діалогічного наративу в цих романах. Ігровий ефект смислового зіткнення як потенційний результат діалогічної гри-аргону та імітаційної гри виникає в досліджуваних діалогічних наративах завдяки семантиці суперечності та протистояння, що актуалізується у висловленнях головних героїв під час вирішення певного дискусійного питання. Діалогічні наративи, вплетені в сюжетно-композиційну структуру романів, сприяють її фрагментуванню. Водночас спільність теми/тем, що перебуває/перебувають у фокусі обговорення персонажів твору, навпаки, забезпечує семантичну єдність наративу, репрезентованого у формі діалогів. Лінгвориторика діалогу в аспекті оповідного тексто- та смислотворення в проаналізованих текстах розкрита із залученням інструментарію дейксису.

LINGUISTIC RHETORIC OF DIALOGUE IN NARRATIVE: LUDIC EFFECTS

Izotova N. P.

*Doctor of Science, Associate Professor,
Professor O. M Morokhovsky Department of English Philology,
Translation, and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2098-4687
nat.izotova15@gmail.com*

Key words: *dialogical narrative, dialogical game, agonality, ludic imitation, meaning-making, deixis.*

This research addresses linguistic rhetoric of dialogical literary forms manifested in three novels authored by John Maxwell Coetzee – “The Childhood of Jesu”, “The Schooldays of Jesus” and “The Death of Jesus”. The paper adopts a ludic approach to interpreting the rhetorical features of such literary forms. Coetzee’s Jesus trilogy can serve as an example of dialogicalized fictional narrative. This article argues that Coetzee’s novels that make up the Jesus trilogy are dialogue-driven rather than plot-driven stories. A dialogue-driven narrative is a type of narrative in which the characters’ conversations are the primary means of narrative advancement. The research findings show that in Coetzee’s Jesus trilogy the dialogical narrative is manifested through three semantic and rhetorical models of the dialogue – explanatory dialogue, argumentative dialogue, and confrontational dialogue. The explanatory dialogue encompasses a number of tenacious questions aiming at clearing up important issues. The argumentative dialogue entails the discussion of debatable questions designed to convince the interlocutor of the correctness of one viewpoint over another by way of logical reasoning. In turn, the confrontational dialogue is based on a conflict thus highlighting a clash between opposing opinions. The paper reveals the rhetorical specificity of the dialogical narrative in Coetzee’s Jesus trilogy with regard to two ludic principles – the agonal principle and the principle of ludic imitation of the Socratic dialogues. Dialogical gaming, both agonal and imitative, brings about the ludic effect of “semantic clash”. Such effect is derived from the semantics of contradiction and disagreement embedded in the characters’ statements that foreground a particular controversial issue. Inserted into the plot and composition structure of the novel, dialogical narratives cause its fragmentation. However, the semantic unity is provided by the thematic affinity achieved by the similarity of themes developed in the discussions of the characters. The research considers the linguistic rhetoric of dialogue in Coetzee’s novels via a variety of deictic expressions and with regard to fictional meaning-making and text-building.

Постановка проблеми. Погляд на художній текст як певну «модель взаємодії автора й реципієнта» [1, с. 5] висуває на перший план інтенційно-рецептивну програму інтерпретації тексту, яка акцентує, з одного боку, комунікативну настанову автора художнього твору, а з іншого – запрограмовані в художньому тексті стратегії його прочитання.

Результати останніх філологічних розвідок досить переконливо доводять ефективність застосування ігрових стратегій для аналізу художнього дискурсу [2–6], зокрема, в лінгвориторичній перспективі [7]. Це пояснюється універсальністю й багатовимірністю гри, її евристичним характером,

здатністю до розкриття креативних можливостей художніх форм та авторських риторико-художніх ідіосинказій [2–5]. При розгляді можливостей, які відкриває проектування гри на художні тексти, у центр уваги дослідника водночас потрапляють і сам процес моделювання художнього тексту в термінах гри, і результат, отриманий завдяки залученню гри в текст [8, с. 221].

Тлумачення риторики як галузі знань, що вивчає засоби та методи мовленнєвого впливу на аудиторію, способи відбору й репрезентації словесного матеріалу [9, с. 3; 10, с. 2538] в художньому оповідному тексті, підкреслює важливість дослідження тих риторичних прийомів

у структурі художнього нарративу, які впливають на його розуміння та інтерпретацію.

Матеріалом розвідки слугують три романи Дж.М. Кутзее “The Childhood of Jesus” («Дитинство Ісуса»), “The Schooldays of Jesus” («Шкільні роки Ісуса») і “The Death of Jesus” («Смерть Ісуса»), де ключовим мовно-риторичним прийомом можна вважати діалогізацію художньої оповіді, що розгортається за принципами гри.

Актуальність статті визначається загальною зосередженістю новітніх лінгвориторичних і лінгводидактичних студій на вивченні лінгвориторичних принципів побудови різножанрових художніх текстів і розробці ефективних методологічних засад аналізу таких текстів, зокрема, із застосуванням інструментарію гри.

Мета й завдання статті. Мета дослідження полягає в розкритті лінгвориторичної специфіки діалогів, репрезентованих у трилогії Дж.М. Кутзее про Ісуса. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких ключових завдань: 1) окреслити ідіожанрові риси зазначених художніх творів письменника; 2) систематизувати підходи до розуміння феномена діалогічності в художньому тексті; 3) дати визначення поняття «діалогізований художній нарратив» у контексті інтерпретації романів “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” та “The Death of Jesus”; 4) побудувати й описати лінгвориторичні моделі діалогів у досліджуваних творах Дж.М. Кутзее; 5) виявити ігрові ефекти, що виникають під час розгортання діалогічної комунікації, уписаної в романи Дж.М. Кутзее, що становлять трилогію про Ісуса.

Предмет та об’єкт дослідження. Предметом наукової розвідки слугують діалогічні нарративи, утілені в романах Дж. М. Кутзее “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” і “The Death of Jesus”; об’єктом вивчення є лінгвориторичний аспект діалогічних нарративів у зазначених творах Дж.М. Кутзее, розглянутий з опертям на принципи гри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Романи Дж.М. Кутзее “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” і “The Death of Jesus”, що належать до періоду пізньої творчості письменника, притаманна стійка тенденція до філософізації художньої форми. Його твори набувають рис філософського нарративу, що тлумачиться як нарратив про роздуми, про конструювання думки [11, с. 10]. Це оповідь, що фокусується на процесі пошуку та експлікації персонажами різних думок та/або ідей, що в нарративі становлять, з одного боку, предмет зображення [12, с. 38], а з іншого – домінують побудови образів персонажів [12, с. 36]. У структурному плані філософський нарратив є мережею «епізодів» [11, с. 10], задіяних у вибудовуванні

кожним персонажем власної думки та/або породженні ідеї.

З огляду на те що формою репрезентації філософського нарративу в досліджуваних творах Дж.М. Кутзее є діалог, така оповідь постає як діалогізований філософський художній нарратив. Варто зазначити, що в романах Дж.М. Кутзее загалом зустрічаються різні за формою діалоги [13, с. 151], граючи з якими автор апробує можливості діалогічних оповідних форм.

Нагадаємо, що під діалогізацією художнього нарративу дослідники розуміють три відмінні процеси [12, с. 5–69; 14, с. 7–9]. По-перше, вона передбачає встановлення діалогічних стосунків між суб’єктами художньої комунікації – автором і читачем; по-друге, діалогізація пов’язується з реалізацією міжтекстових діалогічних зв’язків; по-третє, діалогізація ґрунтується на актуалізації діалогічних стосунків між персонажами художньої оповіді.

У дослідженні під *діалогізованою художньою оповіддю* маємо на увазі різновид нарративу, головним рушієм розгортання якого є не сюжет, репрезентований сукупністю оповідних подій у їх індивідуально-авторському аранжуванні, а діалоги персонажів. Отже, діалогізований художній нарратив структурується переважно діалогами персонажів, і розуміння такого типу оповіді зумовлюється мовленнєвими партіями учасників діалогу/діалогів (персонажів) як носіїв певних текстових смислів, що стоять за предметом їх обговорення.

Діалог із лінгвістичних позицій трактується як функціональний різновид мовлення (тип комунікації, принцип організації комунікації), який створює текст особливого типу [15, с. 8], або як засіб передачі логічного ланцюжка змістовно взаємопов’язаних думок-суджень, мовленнєва конструкція, у якій мовці вдвох розгортають одну думку, структура, де тема розподіляється між двома співрозмовниками [16, с. 299–313].

Основними диференційними ознаками діалогу дослідники вважають *дискретність* (властивість видавати інформацію порціями) [12, с. 207], *асиметричність*, яка, по-перше, відображається в розбіжностях семіотичної структури (мовлення) учасників діалогу, а по-друге, – у почерговій скерованості повідомлень [17, с. 206], *наявність не менше двох співрозмовників* [15, с. 8], *взаємну зацікавленість комунікантів у повідомленні та їх спроможність усунути бар’єри в комунікації* [17, с. 206], *позитивний і конструктивний підхід до врегулювання конкретної проблемної ситуації* [18, с. 455].

У філософських романах Дж.М. Кутзее, які іноді називають нарративами ідей [13, с. 153; 19, с. 3; 20, с. 169], думки викладаються не просто як аргументи чи висловлення [20, с. 182].

Тут оповідь набирає форми дебатів персонажів із протилежними поглядами, опонентів, які словесно втілюють мотив протистояння [20, с. 167], репрезентуючи новий спосіб інтегрування частин художньої оповіді в єдине ціле – **агональний**. Гра-агон, за роз'ясненням Й. Хейзінги, – це гра-змагання [21, с. 84], фінальний результат якої полягає не стільки в досягненні певної мети, скільки в самому процесі [20, с. 167]. *Ігровий ефект* смислового зіткнення [3], що становить потенційний результат діалогічної гри-агону в досліджуваних романах Дж.М. Кутзее, виникає завдяки семантиці суперечності й зіставлення, що простежується у висловленнях головних героїв під час вирішення певного дискусійного питання.

Аналіз матеріалу дав змогу виокремити як основні три семантико-риторичні моделі діалогів – *діалог-пояснення*, *діалог-полеміку* та *діалог-протистояння*, у яких ідентифікується агональність. Розглянемо їх докладніше.

Діалог-пояснення – це діалог, у якому один із комунікантів випробовує іншого шляхом наполегливих питань, намагаючись дізнатися щось цікаве й важливе для себе [22, с. 107]. Наприклад:

'Can you give me some clue, some fingerhold?', he says. 'I want to understand. Genuinely. I genuinely wish to understand.'

Señor Arroyo speaks. 'You wish to understand. You address me as if you I were the sage of Estrella, the man with all the answers. I am not. I do not have answers for you. But let me say a word about answers in general. In my opinion, question and answers go together like heaven and earth or like man and woman. A man goes out and scours the world for answers to his one great question, What is it that I lack? Then one day, if he is lucky, he finds his answers: woman. Man and woman come together, they are one – let us resort to that expression – and out of their oneness, their union, come a child. The child grows up until one day the question comes to him, What is it that I lack?, and so the cycle is resumed. The cycle resumes because in the question already lies the answer, like an unborn child'.

'Therefore?'

'Therefore, if we wish to escape the cycle, perhaps we should be scouring the world not for the true answer but for the true question. Perhaps that is what we lack.' [29, p. 96].

Співрозмовники наведеного діалогу-пояснення – це персонажі роману “The Schooldays of Jesus”: Симон, який опікується маленьким Давидом, і сеньйор Арройо – учитель музики в Академії танцю, де навчається хлопчик. Варто зазначити, що Академія танцю є досить незвичним навчальним закладом, адже викладання предметів, навіть математики, відбувається тут за допомогою танців. У цьому діалозі Симон хоче

з'ясувати для себе особливості системи навчання в Академії, звертається із цим питанням до сеньйора Арройо (*Can you give me some clue, some fingerhold*). Однак учитель не дає чіткої відповіді на запитання, натомість починає дискусію про те, що кожна відповідь здатна породжувати нові питання, а як наслідок – утворюється замкнене коло (*The cycle resumes*). На думку сеньйора Арройо, уникнути замкненого кола можна лише за умови, що питання, які ставляться, правильні (*the true question*).

Діалог-полеміка передбачає обговорення дискусійних питань, під час якого шляхом логічної аргументації співрозмовники намагаються переконати один одного в правильності власного підходу до цього питання. Наприклад:

"Why are we so sure we need to be saved, Simón? Do you think we live the lives of stevedores because we have been found too stupid to do anything else – too stupid to assemble a pump or drive a car. [...] This is our dock, our wharf – right? He glances left and right; the men murmur their approval. 'There is no place for cleverness here, only for the thing itself.' [...]"

"Listen to yourself, Alvaro", he says. 'The thing itself. Do you think the things remains forever itself, unchanging? No. Everything flows. Did you forget that when you crossed the ocean to come here? The waters of the ocean flow and in flowing they change. You cannot step twice into the same waters. As the fish live in the sea, so we live in time and must change with time. No matter how firmly we may pledge ourselves to follow the venerable traditions of stevedoring, we will in the end be overtaken by change. Change is like rising tide. You can build barriers, but it will always seep in through the chinks'" [28, p. 114–115].

Агональність наведеного діалогу-полеміки як підґрунтя реалізації тут діалогічної гри ідентифікується з огляду на намагання Симона, головного героя роману “The Childhood of Jesus”, переконати людей, спільно з якими він працює в порту, оптимізувати роботу, для чого, скажімо, замість коней і візків, застосувати вантажівки, а також покласти край практиці зберігання зерна на складі, адже там багато щурів, тощо. Тобто Симон спонукає своїх колег до певних змін. Щоб його слова були почуті, він підкреслює неминучість змін у житті кожної людини і звертається до метафори води в океані, яка весь час змінюється, ніколи не лишаючись однаковою (*The waters of the ocean flow and in flowing they change*).

Діалог-протистояння визначається наявністю певного конфлікту, зіткнення протилежних поглядів і думок. Наприклад:

"Are you sure you have done the right thing, giving your child away to a woman like that?"

"To a woman with a dog?"

“To a childless woman in her thirties. A woman who spends her time playing sports with men. A woman who keeps dogs.”

“Inés plays tennis. Lots of women play tennis. It’s enjoyable. It keeps you fit. And she has only one dog.”

“Has she told you anything about her background, her past?”

“No. I didn’t ask her.”

“Well, in my opinion you are out of mind, handling over your child to a stranger who all you know has a dubious past.”

“That’s nonsense, Elena. Inés has no past, none that counts. None of us has a past. We start anew here. We start with a blank slate, a virgin slate. And Inés is not a stranger. I recognized her as soon as I set eyes on her, which means I must have some kind of prior knowledge” [28, p. 97–98].

У наведеній ілюстрації діалогу-протистояння з роману Дж.М. Кутзее “The Childhood of Jesus” актуалізовано конфлікт між двома персонажами – Симоном і його доброю знайомою Еленою – у питанні щодо правильності вибору усиновительки для маленького Давида. Елена аргументує своє негативне ставлення до вибору на цю роль Інес – жінки, яка їм трапилася в одному з районів Новіллі, оскільки її минуле викликає сумніви (*to a stranger who all you know has a dubious past*), адже в Інес, хоч їй уже за тридцять, досі немає дітей (*a childless woman in her thirties*), вона грає в теніс із чоловіками (*A woman who spends her time playing sports with men*) і має собаку (*a woman with a dog*). Ідіоматичними виразами *to be out of mind* з оцінною семантикою (*‘to be stupid(‘дурний, безглуздий’) і ‘to be crazy(‘божевільний’) [23, с. 1044]*) експлікується негативне ставлення Елени до Інес. Проте реакція Симона на такі міркування емоційно несхвальна, про що свідчить ужитий ним іменник *nonsense*, який характеризує її аргументи як безглузді (*‘stupid[23, с. 1116]*) і помилкові (*‘untrue[23, с. 1116]*).

Крім принципу агональності, у діалогізованих нарративах Дж.М. Кутзее простежується ігровий принцип імітації, адже в основу правил ведення діалогів у романах “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” і “The Death of Jesus” покладено принципи сократівського діалогу [13, с. 151; 19].

Спільними для діалогів Сократа [24, с. 179–181] і Дж.М. Кутзее [13, с. 151–173; 25, с. 86–90] є їх багатоголосся (тобто участь у діалозі різних, але рівноправних голосів), дослідницька (визначення співрозмовниками понять, що стосуються об’єкта обговорення, виокремлення й коментування його істотних властивостей) і пошукова (під час вільного обміну думками між співрозмовниками відбувається пошук протиріч) природа. Водночас, на відміну від сократівських діалогів, яким властиве

виявлення й усунення в процесі обговорення всіх протиріч [24, с. 179–181], у діалогах персонажів романів Дж.М. Кутзее суперечності, навпаки, висувуються на перший план [13, с. 161].

Одиницею діалогізованого нарративу, представленого в текстах досліджуваних романів Дж.М. Кутзее, слідом за В.І. Лагутініним [15, с. 15], уважаємо *діалогічну репліку*, яка, розвиваючи певну тему та/або ідею, експлікує ставлення мовця до предмета обговорення. Сукупність діалогічних реплік, сфокусованих довкола однієї теми, формує *тематичний смисловий блок* [15, с. 71] як фрагмент тексту, який об’єднаний однією темою та таким, що характеризується єдністю референції предмета обговорення в конкретному уривку тексту [15, с. 71].

Якщо діалогізація художньої оповіді загалом призводить до роздроблення, фрагментування сюжетно-композиційної площини художнього нарративу, то спільність теми/тем, що перебуває/перебувають у фокусі обговорення персонажів твору, навпаки, забезпечує семантичну єдність нарративу, репрезентованого у формі діалогів.

Ігрове моделювання філософського діалогізованого нарративу в романах “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” і “The Death of Jesus” уможлиблюється завдяки опорі на дейксіс, який дає змогу «ідентифікацію суб’єктів та об’єктів» через їх ставлення до мовленнєвої ситуації [26, с. 286]. Відповідно, динаміка оповідного смислотворення, організованого за принципом гри-імітації сократівського діалогу, відстежується в романах Дж.М. Кутзее завдяки використанню сукупності мовленнєвих засобів експлікації ставлення мовця до предмета обговорення (мовлення), адресата, а також інших учасників діалогічної комунікації [11, с. 3].

Оскільки в основу діалогів персонажів художнього твору закладені їх точки зору, можна твердити, що семантика діалогізованої художньої оповіді об’єктивується тими смислами, які стоять за певною точкою зору. З огляду на те, що у двох останніх романах Дж.М. Кутзее досліджує багато тем, які іноді перегукуються з темами попередніх творів автора, виникає поняття «музей кутзеевських тем» [27, с. 196]. Наскрізними темами в “The Childhood of Jesus”, “The Schooldays of Jesus” і “The Death of Jesus” є такі: 1) стосунки між батьками і дітьми в сім’ї; 2) питання виховання та освіти; 3) проблеми міграції та адаптації мігрантів до життя в новій країні тощо. Наприклад:

But the boy is not sleepy. “What are we here for, Simón?” he asks quietly.

“I told you: we are here just for a night or two, till we find a better place to stay.”

“No, I mean, why are we here?” His gesture takes in the room, the Centre, the city of Novilla, everything.

“You are here to find your mother. I am here to help you.”

“But after we find her, what are we here for?”

“I don't know what to say. We are here for the same reason everyone else is. We have been given a chance to live and we have accepted that chance. It is a great thing, to live. It is the greatest thing of all” [28, p. 17].

Наведений текст є діалогом-поясненням, у якому увага приділена темі соціальної міграції. Головний герой роману “The Childhood of Jesus” Симон сприймає міграцію як шанс на виживання (*We have been given a chance to live*). Лінгвостилістичним засобом експлікації його погляду на можливість переїзду в іншу країну слугують лексичні повтори ключових слів (*a chance, that chance; a great thing, the greatest thing*), цей художній прийом доповнює анафорично вжитий прийом градації, у сукупності ці стилістичні засоби значно підсилюють переконливість пояснення Симона.

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Таким чином, завдяки діалогічній грі в романах Дж.М. Кутзее, що ґрунтується на принципах агональності й ігрової імітації сократівських діалогів, відбувається інноваційна трансформація художньої оповіді, спрямованої на подію, де подія є основним чинником розгортання сюжету нарративу, до нарративу, орієнтованого на ідею, у якому сюжет розгортається шляхом діалогічного конструювання (вибудовування) персонажами певних думок і/або ідей. Текстотворча смислопобудова діалогізованого нарративу в проаналізованих романах відбита в трьох риторичних індивідуально-авторських моделях діалогу – діалозі-поясненні, діалозі-полеміці, діалозі-протистоянні. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розробці лінгвокогнітивних стратегій прочитання різножанрових текстів з урахуванням їх ідіожанрових рис і з оперттям на принципи гра.

ЛІТЕРАТУРА

- Чепелева Н.В. Текст і читач : посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2015. 124 с.
- Гридина Т.А. Языковая игра в художественном тексте : монография. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2008. 156 с.
- Изотова Н.П. Лінгвонаратологія ігрових художніх форм: ідіожанровий аспект. *Вісник КНЛУ*. 2020. Вип. 23. № 2. С. 47–57.
- Люксембург А.М. Амбивалентность как свойство набоковской игровой поэтики. *Научно-культурологический журнал*. 1999. № 15 (21). URL: <http://www.relga.ru/Environment/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1694&level1=main&level2=articles> (дата звернення: 14.08.2021).
- Радзівська Т.В. Мовна особистість, мовна гра, лінгвістичні концепти крізь призму роману В.В. Набокова «The Real Life of Sebastian Knight». *Вісник КНЛУ*. 2014. Т. 17. № 1. С. 146–155.
- Chrzanowska-Kluczevska E. Language games: pro and against. Krakow : Universitas, 2004. 220 p.
- Booth W.C. The rhetoric of fiction / 2nd edit. Chicago & London : The University of Chicago Press, 1983. 552 p.
- Абиева Н.А. Игровая стратегия построения нарратива в электронном художественном тексте. *Логический анализ языка. Концептуальные поля игры* / отв. ред. Н.Д. Арутюнова. Москва : Индрик, 2006. С. 206–234.
- Никитина Е.А. Риторические приемы повествования : монография. Елец : Изд-во Елец. гос. универ. им. И.А. Бунина, 2016. 111 с.
- Vorozhbitova A.A., Potapenko S.I. Linguistic & rhetorical paradigm as innovative theoretical methodological platform of studying discursive processes of East Slavic and Western cultures. *European Researcher*. 2013. Vol. 61. № 10-2. С. 2536–2543.
- Гейченко С.А. Повествовательная структура русского философского текста: лингвистика нарратива (на материале сочинений П.А. Флоренского и А.Ф. Лосева) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва, 2013. 29 с.
- Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. Санкт-Петербург : Азбука, 2015. 416 с.
- Wilm J. The Slow Philosophy of J. M. Coetzee. London : Bloomsbury, 2016. 251 p.
- Скорик К.В. Диалогизация художественного текста: типы и способы ее актуализации в англоязычной прозе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2010. 19 с.
- Лагутин В.И. Проблемы анализа художественного диалога : монография. Кишинев : Штиинца, 1991. 99 с.
- Валюсинская З.В. Вопросы изучения диалога в работах советских лингвистов. *Синтаксис текста*. Москва : Наука, 1979. С. 299–313.
- Лотман Ю.М. Механизмы диалога. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. С. 206–219.
- Гиршман М. Диалог и художественная целостность. *Литературное произведение: Теория художественной целостности* / 2-е изд., доп. Москва : Языки славянских культур, 2007. С. 451–545.
- Rutherford J., Uhlmann A. Introduction. *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics*

- of ideas and things* / ed. by J. Rutherford and A. Uhlmann. New York : Bloomsbury, 2017. P. 3–5.
20. Mehigan T. Coetzee's The Childhood of Jesus and the Moral Image of the World. *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* / ed. by J. Rutherford and A. Uhlmann. New York : Bloomsbury, 2017. P. 165–186.
 21. Хейзинга Й. Homo ludens. Человек играющий / сост., предисл. и пер. с нидерланд. Д.В. Сельвестрова ; коммент., указатель Д.Э. Харитоновича. Санкт-Петербург : Изд. Ивана Лимбаха, 2011. 416 с.
 22. Соловьева А.К. О некоторых общих вопросах диалога. *Вопросы языкознания*. 1965. № 6. С. 104–110.
 23. Longman Dictionary of Contemporary English: 4th ed. London, New York : Longman, 2005. 1950 p.
 24. Рапацевич Е.С. Психолого-педагогический словарь. Минск : Современное слово, 2006. 928 с.
 25. Ng L., Sheehan P. Coetzee's Republic: Plato, Borges and Migrant Memory in The Childhood of Jesus. *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* / ed. by J. Rutherford and A. Uhlmann. New York : Bloomsbury, 2017. P. 83–103.
 26. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. 448 с.
 27. Tajiri Y. Beyond the Literary Theme Park: J. M. Coetzee's Late Style in The Childhood of Jesus. *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* / ed. by J. Rutherford and A. Uhlmann. New York : Bloomsbury, 2017. P. 187–209.
 28. Coetzee JM. The Childhood of Jesus. New York : Viking, 2014. 277 p.
 29. Coetzee J.M. The Schooldays of Jesus. New York : Viking, 2016. 260 p.
 30. Coetzee J.M. The Death of Jesus. London : Harvill Secker, 2019. 196 p.
- REFERENCES**
1. Chepelieva, N. V. (2015). *Tekst i chytach* [posibnyk] [The text and the reader: A manual]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni I. Franka.
 2. Gridina, T. A. (2008). *Yazykovaya igra v hudozhestvennom tekste* [The language game in literary text] [monografiya]. Ekaterinburg: Ural. gos. ped. un-t.
 3. Izotova, N. P. (2020). *Linhvonaratolohiia ihrovykh khudozhnikh form: idiozhanrovyi aspekt* [Linguistic narratology of ludic literary forms: An idiogenre aspect]. *Visnyk KNLU*, 23 (2), 47–57.
 4. Lyuksemburg, A. M. (1999). *Ambivalentnostkak svojstvo nabokovskoj igrovoj poetiki* [Ambiguity as a feature of Nabokovs ludic poetics]. *Nauchno-kulturologicheskij zhurnal*, 15(21). URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1694&level1=main&level2=articles>.
 5. Radziievska, T. V. (2014). *Movna osobystist, movna hra, linhvistychni kontsepty kriz pryzmu romanu V. V. Nabokova "The Real Life of Sebastian Knight"* [Language personality, language game, linguistic concepts through the prism of V. V. Nabokovs novel "The Real Life of Sebastian Knight"]. *Visnyk KNLU*, 17(1), 146–155.
 6. Chrzanowska-Kluczewska, E. (2004). *Language games: pro and against*. Krakow: Universitas.
 7. Booth, W. C. (1983). *The rhetoric of fiction*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
 8. Abieva, N. A. (2006). *Igrovaya strategiya postroeniya narrativa v elektronnom hudozhestvennom tekste* [The ludic strategy for building narrative in electronic fiction]. V.N. D Arutyunova (Otv. red.), *Logicheskij analiz yazyka. Konceptualnye polya igry* (ss. 206–234). Moskva: Indrik.
 9. Nikitina, E. A. (2016). *Ritoricheskie priemypovestvovaniya* [monografiya] [Rhetorical devices of narration]. Elec : Izd-vo Elec. gos. univer. im. I.A. Bunina.
 10. Vorozhbitova, A. A., Potapenko, S. I. (2013). *Linguistic & rhetorical paradigm as innovative theoretical methodological platform of studying discursive processes of East Slavic and Western cultures*. *European Researcher*, 61 (10-2), 2536–2543.
 11. Gejchenko, S. A. (2013). *Povestvovatel'naya struktura russkogo filosofskogo teksta: lingvistika narrativa (na materiale sochinenij P. A. Florenskogo i A. F. Loseva)* [The narrative structure of Russian philosophical text: A case study of the works by P. A. Florensky and A. F. Losev] (Avtoreferat kandidatskoj dissertacii). Rossijskij universitet druzhby narodov, Moskva, Rossijskaya Federaciya.
 12. Bahtin, M. M. (2015). *Problemy poetiki Dostoevskogo* [Problems of Dostoevskys poetics]. Sankt-Peterburg: Azbuka.
 13. Wilm, J. (2016). *The Slow Philosophy of J. M. Coetzee*. London: Bloomsbury.
 14. Skorik, K. V. (2010). *Dialogizaciya hudozhestvennogo teksta: tipy i sposoby ee aktualizacii v angloyazychnoj proze* [Dialogicalization of literary text: types and ways of its manifestation in English prose]. (Avtoreferat kandidatskoj dissertacii). Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet ekonomiki i finansov, Sankt-Peterburg, Rossijskaya Federaciya.

15. Lagutin, V. I. (1991). *Problemy analiza hudozhestvennogo dialoga* [monografiya] [The problems of fictional dialogue analysis]. Kishinev : «Shtiinca».
16. Valyusinskaya, Z. V. (1979). Voprosy izucheniya dialoga v rabotah sovetskih lingvistov [Issues of the dialogue study in the works by Soviet linguists]. V G. A. Zolotova (Red.), *Sintaksis teksta* (ss. 299–313). Moskva : Nauka.
17. Lotman, Yu. M. (2015). Mekhanizmy dialoga [Dialogue mechanisms]. V Yu. M. Lotman, *Vnutri myslyashchih mirov* (ss. 206-219). Sankt-Peterburg : Azbuka, Azbuka-Attikus.
18. Girshman, M. (2007). Dialog i hudozhestvennaya celostnost [The dialogue and the artistic unity]. V M. Grishman, *Literaturnoe proizvedenie: teoriya hudozhestvennoj celostnosti* (2-e izd., dop.) (ss. 451–545). Moskva: Yazyki slavyanskih kultur.
19. Rutherford, J., & Uhlmann, A. (2017). Introduction. In J. Rutherford and A. Uhlmann (Eds.), *J. M. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* (pp. 3–5). New York : Bloomsbury.
20. Mehigan, T. (2017). Coetzee's *The Childhood of Jesus* and the Moral Image of the World. In J. Rutherford & A. Uhlmann (Eds.), *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* (pp. 165–186). New York : Bloomsbury.
21. Hejzinga, J. (2011). *Homo ludens. Chelovek igrayushchij* [Homo ludens]. Sankt-Peterburg : Izd. Ivana Limbaha.
22. Soloveva, A. K. (1965). O nekotoryh obshchih voprosah dialoga [On some general issues of the dialogue]. *Voprosy yazykoznaveniya*, 6, 104–110.
23. *Longman Dictionary of Contemporary English* (2005). (4th ed.). London, New York: Longman.
24. Uhlmann, A. (2017). Creative Intuition: Coetzee, Plato, Bergson and Murnane. In J. Rutherford & A. Uhlmann (Eds.), *J. M. Coetzee's The Childhood of Jesus* (pp. 107–128). New York: Bloomsberry.
25. Rapacevich, E. S. (2006). *Psichologo-pedagogicheskij slovar* [Dictionary of psychology and education]. Minsk: Sovremennoe slovo.
26. Ng L., & Sheehan, P. (2017). Coetzee's Republic: Plato, Borges and Migrant Memory in *The Childhood of Jesus*. In J. Rutherford & A. Uhlmann (Eds.), *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* (pp. 83–103). New York : Bloomsbury.
27. Benvenist, E. (2009). *Obshchaya lingvistika* [General linguistics]. Moskva : LIBROKOM.
28. Tajiri, Y. (2017). Beyond the Literary Theme Park: J. M. Coetzee's Late Style in *The Childhood of Jesus*. In J. Rutherford & A. Uhlmann (Eds.), *J. Coetzee's The Childhood of Jesus: The ethics of ideas and things* (pp. 187–209). New York : Bloomsbury.
29. Coetzee, J M. (2014). *The Childhood of Jesus*. New York : Viking.
30. Coetzee, J. M. (2016). *The Schooldays of Jesus*. New York : Viking.
31. Coetzee, J.M. (2019). *The Death of Jesus*. London : Harvill Secker.

УДК 811.111-057.68
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-14>

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНОГО ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Іщук А. А.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-7825-4295

allaishchuck@hotmail.com

Ключові слова:

*спеціалізований дискурс,
туристичний дискурс,
метамова, полікодовість.*

У статті аналізуються функціональні особливості англомовного туристичного дискурсу як видом соціальної комунікації, що досліджується як спеціалізований дискурс. Актуальність дослідження зумовлена розвитком туристичної індустрії й формування мови туризму як окремого виду дискурсу. Аналіз англомовних туристичних текстів (брошури, рекламні повідомлення, діджитальна реклама тощо) показує використання різних мовних засобів відповідно до мети, поставленої перед повідомленням. Це дає змогу визначити функції мови туризму, серед яких є основні та вторинні. Автор користується термінологією Р. Якобсона для деталізації функціональних особливостей мови туризму. Підкреслюється первинність інформативної та спонукальної функції туристичного дискурсу. Інформативна функція характеризується такими ознаками, як енциклопедичність, популяризація, полікодовість та оцінність. Маючи тісний зв'язок зі значенням повідомлення, інформативна функція є визначальною під час комунікації (підкреслюється комунікативний аспект впливу на адресата). Спонукальна функція втілює значення туристичного дискурсу як мови соціального контролю. Вторинні функції – емотивна, фатична, метамовна й естетична – підтримують ефективне використання основних функцій. Зазначається, що в текстах туристичної спрямованості важливу роль відіграють невербальні елементи (картинки, музика, образи тощо), однак першочерговим інструментарієм інформативної та спонукальної функцій усе ж є мовні засоби. В англомовних текстах, відібраних для аналізу, відзначається часте використання теперішнього часу, спонукування до дії завдяки імперативним конструкціям. Форма тексту часто має описовий характер. Характерним для туристичного дискурсу є використання великої кількості прикметників, які часто вживаються в найвищому ступені порівняння. У ході дослідження основними функціональними характеристиками туристичного дискурсу проголошуються інформативність, оцінність, спонукальність і переконливість.

FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH-LANGUAGE TRAVEL DISCOURSE

Ishchuk A. A.

*PhD (Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Dragomanov National Pedagogical University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7825-4295
allaishchuck@hotmail.com*

Key words: *special-purpose discourse, travel discourse, metalanguage, polycode.*

The article analyzes the functional features of English-language travel discourse as a type of social communication, which is studied as a specialized discourse. The topicality is defined by the development of the travel industry and the formation of the language of tourism as a separate type of discourse. Analysis of the English-language travel texts (brochures, advertising messages, digital advertising, etc.) shows the use of various language tools in accordance with the purpose set for the message. This makes it possible to determine the functions of the language of tourism, among which there are main and secondary ones. The author uses the terminology of Roman Jakobson for detailing the functional features of the language of tourism. The primacy of the informative and incentive function of tourist discourse is emphasized. The informative function is characterized by such features as polyhistory, popularization, polycode nature, and evaluation. Having a close connection with the meaning of the message, the informative function is crucial during communication (the communicative aspect of influencing the addressee is emphasized). Secondary functions – emotional, phatic, metalingual, and aesthetic – support the effective use of basic functions. It is noted that in travel texts, an important role is played by non-verbal elements (pictures, music, images, etc.), but the primary tool for informative and incentive functions is still language. In the English-language texts selected for analysis, the author finds frequent use of the Present Simple tense and an incentive to act expressed with Imperative structures. The text is often descriptive. A characteristic feature of travel discourse is the use of a large number of adjectives, which are often used in the superlative degree of comparison. During the study, the main functional characteristics of travel discourse are declared to be informative, evaluative, motivating, and convincing.

Постановка проблеми. Туристичний дискурс досить недавно почав досліджуватися з лінгвістичної точки зору, а також розглядатися як спеціалізований переклад. Це в основному пов'язано з двома його основними особливостями: 1) із його міждисциплінарністю, оскільки ця сфера сильно залежить від інших дисциплін і дуже часто використовує їх термінологію; 2) з рівнем його спеціалізації, адже врахування того, що споживачі туристичних послуг, як правило, не є фахівцями в цій галузі, змушує туристичний дискурс бути ближчим до загальнонавчаної мови, а тому він має дуже низький рівень спеціалізації. У зв'язку з цим туристичний дискурс до недавнього часу не розглядався як спеціалізований.

Для визначення мови сфери туризму як екстралінгвістичної або спеціальної необхідно звернути

особливу увагу на тематичний компонент (туризм) у комбінації з різними технічними особливостями й дисциплінами. Об'єднує різні компоненти мови туризму й робить їх однорідними саме її спонукальна функція, яка робить внесок у розвиток її стандартних лексичних, морфосинтаксичних і текстових особливостей.

Ступінь спеціалізації мови варіюється залежно від типу прагматичної функції, яка щоразу розвивається туристичним дискурсом: 1) з рекламної точки зору туристичний дискурс є переконуючим, а не спеціалізованим, використовуючи аргументацію й риторичні прийоми (і риторичні стратегії такою мірою, щоб впливати на особистий вибір дестинації); 2) туризм як спеціалізований дискурс означає «спеціальне використання мови

в умовах, які характерні спеціалізованій спільноті, що пролягає через академічні, професійні, технічні й фахові галузі знань і практики» [5, с. 24].

Мета статті – на матеріалі англомовних туристичних текстів вивчити туристичний дискурс з точки зору його функціональних особливостей. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) охарактеризувати туристичний дискурс як вид соціальної комунікації; 2) визначити первинні та вторинні функції мови туризму як спеціалізованого дискурсу; 3) проаналізувати характерні особливості функцій англомовних туристичних повідомлень.

Об'єктом дослідження є мовленнєва реалізація англомовного туристичного дискурсу.

Предметом – його функціональні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Туристична комунікація є одним із видів соціальної комунікації, адже поза суспільством туризм як явище існувати не може, а отже, не може бути й туристичного дискурсу чи комунікації. В. Конєцькою визначено три функції соціальної комунікації: «інформаційна (передача інформації), експресивна (здатність виражати не тільки смислову, а й оцінну інформацію), прагматична (здатність передавати комунікаційну установку, що передбачає певний вплив на одержувача)» [2, с. 85].

Інформаційний процес у туристичній комунікації (і в решті інших форм людського спілкування) передбачає наявність відправника (того, хто створює і передає інформацію), приймача або аудиторії (великих груп людей, які є об'єктом повідомлення) і власне повідомлення. Відправником може бути туристичне агентство, туристична державна установа або інша компанія. Способи передачі повідомлення безпосередньо пов'язані з типом аудиторії, для якої воно призначене (друкована реклама, теле- й радіореклама, веб-оголошення, адресовані конкретним групам людей). Аудиторія може бути великою (і навіть дуже великою) групою людей (наприклад, молодь) або обмеженою групою (наприклад, сім'я).

Як і мова загального вжитку, мова туризму має багато функцій. Вона використовується для представлення інформації, вираження емоцій, звернення. Таким чином, для досягнення поставленої мети можна різними способами використати мову. Підсилюючи одну із цих функцій, ми орієнтуємося на різних учасників повідомлення (власне повідомлення, адресант, адресат). Наприклад, у разі презентації наша увага буде зосереджена на повідомленні в туристичному тексті. Якщо ми концентруємо увагу на виразах, то ми звертаємо нашу увагу на адресанта. Зосередження на зверненні означає, що наша увага адресована потенційному туристові, адресату. Три основні функції (представлення, вираження, звернення) можуть

бути додатково збільшені до шести більш складних функцій.

У 1960 році американський лінгвіст Р. Якобсон виділив шість чинників, які можна знайти в кожному акті словесного спілкування: повідомлення, адресат, адресант, контекст, канал і код. Для кожного із цих факторів Р. Якобсоном додаються, відповідно, шість функцій мови: комунікативна, спонукальна, емотивна, фактична, метамовна й естетична [6, с. 150]. Ця класифікація загалом приймається й більшістю сучасних лінгвістів.

Комунікативна (інформативна, довідкова) функція пов'язана зі значенням повідомлення. Як уважає Є. Клюєв [1, с. 12], мовленнєва взаємодія завжди орієнтована на передачу або одержання інформації. Оскільки комунікативною метою туристичного дискурсу є надання фактичної інформації про якість турпродукту чи послуги, ця функція є провідною. У сфері туризму адресант передає нову туристичну інформацію, як правило, за допомогою розповідного стилю, який може повідомити, описати або підтвердити інформацію, що міститься в повідомленні. Мова йде про когнітивний контекст або зміст повідомлення, коли відправник надає нову інформацію клієнту або просить адресата про інформацію. У мові туризму це інформація про країни, регіони, громади тощо, але часто менш виражена, ніж має бути; натомість їй притаманне упереджене подання реальності.

Спонукальна (апелятивна, вокативна, конативна, регулятивна, інструментальна) функція забезпечує вплив повідомлення на читача/слухача. Тут використовуються мовні засоби для інтелектуального, емоційного чи вольового впливу на адресата мовлення. Прагматична спрямованість туристичного дискурсу відображає його практичну мету: спонукання адресата до конкретної дії – придбання турпродукту. У цій функції особливо очевидним є значення туристичного дискурсу як мови соціального контролю. Часто використовується наказовий спосіб дієслова (імператив) у спробах переконати, рекомендувати чи попередити. Мова туризму явно спрямована на споживача й рідше на його звичайні бажання, натомість даються розпливчасті вказівки для людей, що їм бачити й робити.

Емотивна (емоційно-експресивна) функція орієнтована на вираження емоцій адресанта і збудження емоцій адресата; означає використання мовних засобів для вираження ставлення до змісту повідомлення або до співрозмовника. Окрім того, для будь-якої туристичної реклами однією з функцій є створення позитивної емоційної атмосфери навколо турпродукту. За допомогою мови стає можливим висловлювати наші почуття й емоції стосовно того, що відбувається. Вони зазвичай виражаються за допомогою вигуків і рішучих

промов. Настрої автора виявлені в мовних актах (осуд, вибачення, прощення, схвалення, похвала, осудження). Емотивна функція зазвичай проявляється у високій частоті використання прикметників і найвищих ступенів порівняння прикметників, оціночних суджень, емоційних реєстрів. У туристичних текстах автор, як правило, анонімний, але відчувається його неявна присутність, не посилаючись на автора, часто використовуються займенники “we” й “our”.

Фатична (контактоустановлювальна) функція означає використання мовних засобів для встановлення або підтримання психологічного контакту з адресатом і включає в себе посилання на емоції туриста з метою створення свого роду змови між адресантом та адресатом. Означає встановлення, збереження чи закріплення (підтримання) зв'язків і стосунків у цьому середовищі спілкування, наприклад, привертання уваги до себе, «підготовку» потенційного співрозмовника до сприйняття інформації, розмови на периферичні теми відносно основної теми, але які необхідні для підтримання зв'язку. У мові туризму цю функцію складно використати в письмовому/ілюстративному контексті, адже необхідні особливі зусилля для підтримки інтересу читача/глядача (незвичайні фотографії, використання кольору, структури діалогу через риторичні запитання, прості слова, короткі речення, зручний шрифт, зрозумілий користувачеві формат).

Метамовна (металінгвістична) функція спрямована на пояснення смислу слова чи висловлювання. Вона відноситься до здатності мови описувати себе ж, використовуючи терміни, граматичні структури тощо, тобто одні слова та вирази використовуються для пояснення інших. Наприклад, у туристичних текстах часто зустрічаються фрагменти, у яких пояснюються спеціальні поняття й терміни, невідомі непідготовленому реципієнту.

Естетична (поетична) функція відповідає за форму повідомлення. Оформлення думки, значення, семантичні характеристики слова, виразу виходять на перший план. Зміст може передаватися за допомогою різноманітних мовних засобів. Однак це може призвести до неоднозначності, багатозначності, а це вплине на сприйняття інформації споживачем. У мові туризму повідомлення часто передаються за подібністю (метафора) або суміжністю (метонімія), але занадто часто використовуються просто кліше, надлишкові вирази.

На думку більшості дослідників функцій мови туризму, інформаційна функція завжди є основною, як і в інших спеціалізованих мовах, оскільки мета туристичних текстів полягає в інформуванні та описі країни, регіону, спільноти тощо. Високий ступінь інформативності туристичного дискурсу досягається за рахунок достовірності, достатно-

сті, доступності й корисності інформації. Енциклопедичність забезпечує повноту та дидактичну спрямованість інформації. Популяризація надає їй цікавий характер і сприяє її кращому сприйняттю. Полікодовість допомагає стисло представити інформацію і слугує ефективному впливу на адресата. Оцінність туристичного дискурсу справляє позитивний емоційний вплив на адресата, стимулює його подальшу активність.

З точки зору інформативної функції туристичного дискурсу в туристичних текстах, як правило, має бути присутньою така інформація: легко зрозуміла назва, указівка на географічне положення, указівки, як дістатися до місця призначення, згадка про клімат, опис будь-якої красивої місцини, згадка про археологічні, історичні чи мистецькі особливості, кухню, варіанти проживання, спортивні й розважальні об'єкти, привабливі ілюстрації, торгові підказки, спеціальні заходи, адреси для отримання додаткової інформації.

Щоб бути ефективною, туристична комунікація має бути не лише інформативною, а й переконливою, адже туризм використовує мову, щоб маніпулювати реальністю, як зазначає засновник дослідження туристичного дискурсу Г. Данн, її основною метою є «умовити, заманити, залучити й спокусити мільйони людських істот, отже, перетворити їх із потенційних у реальних клієнтів» [4, с. 2]. Тому іншою функцією, що превалує в туристичних текстах, є прагматична функція переконання, спонукування, що використовується з метою привертання уваги.

Відбір і передача інформації, її оцінка здійснюються таким чином, щоб найбільш повно інформувати адресата повідомлення та, як результат, переконати його в доцільності придбання пропонованого турпродукту або послуги. Ефективність такого впливу визначається аргументативною спрямованістю самого повідомлення, його прагматичними якостями. Під аргументацією в туристичному дискурсі розуміємо «особливий тип мовленнєвої діяльності адресанта, що реалізує спробу мовленнєвого впливу на адресата з метою домогтися від нього самостійного прийняття рішення про необхідність/бажаність/можливість придбання туру» [3, с. 116].

Головна мета туристичних текстів полягає в тому, щоб більш докладно розповісти про переваги рекламованого турпродукту, адже відпочинок не може бути випробуваний заздалегідь і не може бути перевірений на предмет придбання, а отже, очікування будуються на уявленні продукту й описі, який не можна перевірити до отримання фактичного туристичного досвіду.

Для переконання адресата адресант звертається до різних засобів впливу, домінуючим із яких є вербальний, спрямований на досягнення

немовних цілей регулювання поведінки адресата. Переконавання адресата за допомогою вербальних засобів включає в себе вплив на свідомість шляхом звернення до розуму і вплив через емоційну сферу: це може бути вказівка на високу якість предмета реклами, апелювання до раціонального начала, звернення до емоційно-чуттєвого сприйняття, використання відомих образів і соціально значущих стереотипів, підкреслення виключно вигідних умов продажу, а також пряме переконання в необхідності придбання. Аргументація в туристичному дискурсі має значний вплив на адресата.

Однією зі стратегій для досягнення переконання є наведення причини, з якої туристи повинні вибрати саме це особливе місце/пам'ятку. Повідомлення, що містить цю пропозицію, потім має зосередитися на перевагах цього місця, перетворюючи його в ексклюзивну й бажану дестинацію. Таке повідомлення створюється спеціально, щоб нічого не залишити на волю випадку, часто буває емоційно насиченим, тому що необхідно звернутися до особистих причин та очікувань клієнтів, які оберуть це місце для подорожі.

Наприклад, часто туристичні рекламні повідомлення за допомогою відповідних зображень передають ідею втечі від повсякденного життя, пропонуючи тропічний ізольований рай. Причинами привабливості дестинації може бути ізоляція острова, тропічні моря, красиві жінки/чоловіки. Клієнти можуть також бажати бути з місцевими жінками/чоловіками й насолоджуватися ландшафтом. Тому на фото в такому випадку зображують жінку (частіше) чи чоловіка на морському узбережжі на фоні чудових пейзажів. Текст підтверджує це повідомлення, додавши елемент свободи та переконуючи туристів замовити тур. Мета реклами (у загальному маркетингу, як і в індустрії туризму) полягає в тому, щоб «зазвичай змінити або вплинути на ставлення» [7, с. 15].

Інформативна і спонукальна функції водночас супроводжуються іншими вторинними функціями: емотивною, фатичною й естетичною, які також присутні в туристичних текстах. Зокрема, емотивна й естетична функції створюють ейфорію та райську атмосферу навколо місця відпочинку [99, с. 36]. Тим не менше жодну функцію не варто підкреслювати за рахунок інших, адже «комунікація вважається успішною, якщо одна функція не підкреслюється на шкоду іншим функціям» [4, с. 38].

Усі ці функції виражаються лексичними й синтаксичними методами, а також є ефективними за допомогою використання зображень, фотографій, символів тощо, тобто невербальних елементів. Ці нелексічні елементи відіграють важливу роль у туристичних текстах, підсилюючи спонукальну й

навіть естетичну функції. Вони є важливими елементами переконання, залучення, привабливості, часто є своєрідним trigger («спусковим гачком») для туристів при ухваленні рішення, куди йти і що відвідати до й під час подорожі. У зв'язку з цим їх необхідно враховувати під час створення та перекладу тексту.

У наступних прикладах представлена більшість описаних вище функцій:

– *Enjoy **smooth** music as well as a smooth beer at this laidback local hangout.*

– *The unusual pub grub includes a selection of **authentic** Thai dishes.*

– *Just off the bustling shopping area, it attracts a **trendy but unpretentious and welcoming** crowd.*

– *Andalusia has a rich culture that transports you to the earliest antiquity, with important archaeological sites, heritage of different cultures and civilizations that settled in this **beautiful and rich** land of southern Spain.*

Ми спостерігаємо часте використання позитивних прикметників (*smooth, authentic, trendy, unpretentious, welcoming, beautiful, rich*), використання *Present Simple Tense* та форми імперативу, описів, естетичної й переконуючої функцій. Усі ці лексичні, синтаксичні та функціональні особливості роблять мову туризму власне спеціалізованим дискурсом, відмінним і незалежним від інших спеціалізованих мов.

Висновки. Таким чином, основними функціональними характеристиками туристичного дискурсу є інформаційна та прагматична спонукальна функції, інші функції (емотивна, фатична, метамовна та естетична) є вторинними. Вираження цих функцій у мові туризму відбувається за допомогою використання вербальних і невербальних елементів, які також використовуються з метою підвищення ефективності комунікації. Найважливішою характеристикою цієї мови є її здатність маніпулювати ставленням і поведінкою туристів, тобто виконання функції соціального контролю. Перспективним вважаємо дослідження вираження означених функцій лексичними й синтаксичними засобами, а також за допомогою використання невербальних елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключев Е.В. Речевая коммуникация : учебное пособие для университетов и вузов. Москва : Издательство ПРИОР, 1998. 224 с.
2. Конечкая В.П. Социология коммуникации. Москва : МУБиУ, 1997. 304 с.
3. Погодаева С.А. Языковые средства аргументации во французском туристическом дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Иркутск, 2008. 234 с.

4. Dann G.M.S. The Language of Tourism. A Sociolinguistic Perspective. Wallingford : CAB International, 1996. 298 p.
5. Gotti M. Specialized Discourse. Linguistic Features and Changing Conventions. Berne : Peter Lang, 2003. 354 p.
6. Innis R.E. Semiotics – An Introductory Reader. London : Hutchinson, 1986. 216 p.
7. Jefkins F., Yadin D. Advertising. Harlow : Pearson Education, 2000. 416 p.
2. Konetskaia, V. P. (1997) Sociology of communication [Sotsiologiia kommunikatsii]. Moscow : IUBM. 304 p. (in Russian).
3. Pogodaeva, S. A. (2008) Linguistic means of argumentation in the French tourist discourse [Yazykovye sredstva argumentatsii vo frantsuzskom turisticheskom diskurse]. Irkutsk. 234 p. (in Russian).
4. Dann, G. M. S. (1996) The Language of Tourism. A Sociolinguistic Perspective. Wallingford : CAB International. 298 p.
5. Gotti, M. (2003) Specialized Discourse. Linguistic Features and Changing Conventions. Berne : Peter Lang, 354 p.
6. Innis, R. E. (1986). Semiotics – An Introductory Reader. London : Hutchinson. 216 p.
7. Jefkins, F. & Yadin, D. (2000) Advertising. Harlow : Pearson Education. 416 p.

REFERENCES

1. Kliuev, Ye. V. (1998) Speech communication: Study guide for universities and higher education institutions [Rechevaia kommunikatsiia: Uchebnoe posobie dlia universitetov i vuzov]. Moscow : PRIOR. 224 p. (in Russian).

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Камінська М. О.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри міжкультурної комунікації,
світової літератури та перекладу
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна
orcid.org/0000-0002-3307-7253
mkaminska@vspu.edu.ua*

Ключові слова: *переклад, перекладач, функціональна теорія, текст, скопос-теорія, інтегральний підхід, перекладацька дія, принцип лояльності.*

У статті представлено аналіз функціональної теорії перекладу. Хоча функціональні погляди на переклад можна зустрінути на різних етапах історії, теоретичне їх оформлення й обґрунтування відбулося в 1970–1980-х роках ХХ ст. у колі німецьких професійних перекладачів і дослідників. Стаття надає огляд розвитку ідей функціоналізму в перекладі від класифікації текстів для перекладу К. Райс, яка підготувала підґрунтя для функціонального підходу в праці щодо критики перекладу. Представлено класифікацію текстів К. Райс відповідно до їх функцій і відповідні методи перекладу.

У статті розглянуто теорію перекладацької дії, запропонованої Ю. Хольц-Мянтярї, уперше орієнтовану на професійний переклад. Особливістю цього підходу є широке тлумачення перекладу як дії, що охоплює всіх учасників взаємодії та міжкультурний контекст. Визначальними факторами такої перекладацької дії є потреби вихідного тексту й адресата. Інтегрований функціональний підхід М. С.-Хорнбі базується на теорії К. Райс і являє собою всеосяжний «комплексний» підхід до перекладу на основі типів тексту з різних сфер, є спробою подолати розрив між комерційними та літературними перекладами. Також проаналізовано функціональний підхід до перекладу, що ґрунтується на «скопос-теорії», засновниками якого вважають Г. Фермеєра й К. Райс. Критерієм успішної діяльності перекладача в «скопос-теорії» є досягнення ним мети комунікації, яку ставить автор перекладу. Принцип «функціональності плюс лояльність» ліг в основу моделі аналізу тексту в перекладі, який запропонувала К. Норд. Лояльність авторка трактує як двосторонню відповідальність перекладача перед партнерами в суспільній взаємодії між людьми. У статті представлено модель аналізу тексту, що синтезує три аспекти функціоналістських підходів, які, на думку вченої, є особливо важливими в підготовці перекладачів. Визначено, що на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства застосування наявних напрацювань функціонального підходу до перекладу відповідає вимогам професійної практики й може бути успішно застосовано при підготовці перекладача.

FUNCTIONAL THEORIES OF TRANSLATION

Kaminska M. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Intercultural Communication,
World Literature and Translation
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozko str., 32, Vinnytsia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3307-7253
mkaminska@vspu.edu.ua*

Key words: *translation, translator, functional theory, text, scopos theory, integrated approach, translation action, loyalty principle.*

The article presents an analysis of the functional theory of translation. Although functional views on translation can be found at different stages of history, functionalist translation theories advanced in Germany only in the 1970s and 1980s of the XXth century. Therefore, this marks the shift of translation studies from mainly linguistic basis to an act of intercultural communication. The article provides an overview of the development of the ideas of functionalism in translation, starting with the classification of texts for translation by Ch. Reiss, who prepared the basis for a functional approach in her work on the critique of translation. Reiss's initial work links language function, text type, genre and translation strategy. Reiss's approach was later coupled to H. Vermeer's highly influential skopos theory, where the translation strategy is decided by the purpose of the translation and the function of the target text in the target culture.

Skopos theory is part of the model of translatorial action also proposed by J. Holz-Mänttari, who places professional commercial translation within a sociocultural context, using the jargon of business and management. Translation is viewed as a communicative transaction involving initiator, commissioner, and the producers, users and receivers of the source text and target text. K. Nord's model, designed for training translators, retains the functional context but includes a more detailed text-analysis model. The principle of "functionality plus loyalty" formed the basis of the model of text analysis in translation proposed by K. Nord. The author interprets loyalty as a bilateral responsibility of the translator and his partners in social interaction.

The article presents an overview of the model of text analysis that synthesizes three aspects of functionalist approaches, which are especially important in the training of translators. At the present stage of development of multicultural digital society the application of existing functional approaches to translation meets the requirements of professional practice and can be successfully applied in the training of a translator.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасного суспільства в контексті міжнародної комунікації, взаємопроникнення різних культур і глобальної діджиталізації зумовлює перегляд наявних теорій і методик підготовки фахівців у галузі перекладу. Особливого теоретичного і практичного значення в перекладознавстві набуває функціональний підхід до перекладу, адже професійна діяльність перекладача на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства також динамічно змінюється за рахунок збільшення функціональних обов'язків.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність функціональної теорії в перекладі, розглянути різні підходи її трактування, особливості

методології, проаналізувати з погляду ефективності застосування сучасними перекладачами.

Об'єктом дослідження є функціональна теорія перекладу, **предметом** – загальні поняття, терміни, різні трактування функціоналізму в перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціональна теорія перекладу не є новою. Із 70–80-х років XX ст. відбувся відхід від суто лінгвістичних трансформацій перекладацьких дій до функціонального та комунікативного підходу розуміння процесу перекладу. Справедливо зазначити, що це пов'язане в тому числі з досягненнями лінгвістичної думки щодо процесів породження та сприйняття тексту.

Уперше зазначений підхід представлений німецькими дослідниками Г. Фермеєром і К. Райс. Рання робота К. Райс ґрунтувалася на концепції еквівалентності саме на рівні тексту, а не слова чи речення [1, с. 113–14)]. Розроблений функціональний підхід початково був спрямований на систематизацію оцінювання якості перекладу. Дослідниця «запозичила» категоризацію трьох функцій мови німецького психолога й лінгвіста Карла Бюлера (інформаційну, експресивну та апелятивну) і пов'язала їх із відповідними мовними «вимірами» й типами тексту або комунікативними ситуаціями, у яких вони використовуються. Таким чином, **функціональна класифікація текстів для перекладу** К. Райс виглядала так:

1. *Інформативний тип тексту*, або просте викладення фактів: інформація, знання, точки зору тощо; мовний вимір, що використовується для передачі інформації, є логічним або референційним, зміст або тема є основним фокусом спілкування.

2. *Експресивний тип тексту* або твір: автор використовує естетичний вимір мови; важливий автор або «відправник», а також форма повідомлення.

3. *Оперативний тип тексту* або такий, що провокує поведінкову реакцію; основна функція полягає в тому, щоб закликати чи переконати читача чи «одержувача» тексту діяти певним чином, наприклад, купити товар (реклама) або погодитися на аргумент (політична промова чи заключне слово адвоката). Форма мови діалогічна, а фокус апелятивний.

4. *Аудіомедіальні тексти*, такі як фільми та візуальна й розмовна реклама, які доповнюють інші три функції візуальними образами, музикою тощо [1, с. 114–115].

Четвертий тип текстів К. Райс класифікувала в пізніших роботах, нині вони відомі також як мультимодальні тексти. Незважаючи на існування гібридних типів текстів (наприклад, мемуари, що мають ознаки як інформативного тексту, так й експресивного, або веб-сторінка чи блог, які можуть поєднувати в собі інформативну й апелятивну функцію), К. Райс стверджувала, що «передача переважної функції вихідного тексту є визначальним фактором, за яким оцінюється цільовий текст». Вона запропонувала специфічні методи перекладу відповідно до типу тексту [1, с. 108]:

– інформаційний цільовий текст має передавати повний референційний зміст вихідного тексту, тому переклад має бути «простою прозою», без надмірностей і за потреби з поясненнями;

– у перекладі експресивного тексту варто використовувати метод «ідентифікації», забезпечуючи достовірність інформації в певній естетичній і художній формі; при цьому перекладачеві

варто дотримуватися позиції автора вихідного тексту;

– переклад оперативного тексту вимагає так званого «адаптивного» методу, тобто такого, що створює еквівалентний ефект серед реципієнтів цільового тексту. Наприклад, переклад реклами має приваблювати цільову аудиторію так, як і її вихідний текст, навіть використовуючи при цьому інші слова та зображення;

– аудіомедіальні тексти вимагають того, що К. Райс називає методом «доповнення» письмових слів візуальними образами та музикою.

Крім того, К. Райс [1, с. 112] також указувала на важливість лінгвістичних (семантична еквівалентність, лексична еквівалентність, граматичні та стилістичні особливості) й екстралінгвістичних критеріїв (ситуація, предметна галузь, час, країна та культура, відправник, отримувач, афективні імплікації), за допомогою яких можна оцінити адекватність перекладу цільового тексту. Утім варто зазначити, що, на думку вченої, вплив перерахованих критеріїв нерівномірний і корелює з функціональним типом тексту, наприклад, переклад інформаційного змісту вимагає передусім збереження семантичної еквівалентності.

Роботи К. Райс надзвичайно важливі, оскільки дослідниця перенесла теорію перекладу за межі звичайних мовних рівнів, набору слів на сторінці, до розгляду комунікативної функції перекладу та сприяла подальшому розвитку перекладацьких студій у цьому напрямі. Варто зауважити, що класифікація функціональних типів текстів К. Райс викликала критичні роздуми в лінгвістичному колі. Зокрема, виокремлення лише трьох функціональних типів текстів піддавалося сумнівам. К. Норд, зокрема, хоч і працювала у функціоналістській традиції, також додала четверту «фатичну» функцію, взяту з типології Романа Якобсона, що охоплює мову встановлення або підтримування контакту між сторонами, які беруть участь у спілкуванні [3, с. 42].

Утім найгострішою критикою теорії К. Райс постало питання можливості диференціювати типи текстів і жанрів можна лише на основі їх головної функції. Наприклад, річний бізнес-звіт, класифікований К. Райс як суто інформативний текст, може мати важливу експресивну функцію, а також виконувати допоміжну оперативну – як текст для переконання акціонерів та аналітиків ринку в тому, що компанією керують ефективно. Таке співіснування різних функцій і гібридність текстів характерне й для сучасного світу та набуває обертів у швидких процесах глобалізації комунікації. Зрештою, власне роль і призначення перекладача, а також соціокультурні аспекти також впливають на тип прийнятої стратегії перекладу.

Аналізуючи функціональний підхід у перекладі, неможливо не згадати в цьому руслі й *теорію перекладацької дії* (translational action model), запропоновану Ю. Хольц-Мянттярі. У методології «перекладацьких дій», уперше представлених у 1981 році та опублікованих у більш детальній формі в 1984 році [4], вона уникає використання терміна «переклад» у відомому значенні. Її метою, серед іншого, було створити модель, яку можна застосувати до широкого кола професійних ситуацій перекладу. Тому, узявши за основу комунікативну теорію та теорію дії, дослідниця охопила всі форми міжкультурної взаємодії, що включають текстовий матеріал у поєднанні з іншими засобами, такими як середовище, звуки та рухи тіла.

У моделі Ю. Хольц-Мянттярі переклад визначається як «комплексна дія, призначена для досягнення певної мети» [5, с. 354]. Загальний термін цього явища – «перекладацька дія», метою якої є трансляція повідомлення через культурні та мовні бар'єри за допомогою «передавачів повідомлень» (message transmitters), тобто перекладачів. Отже, процес перекладу є комунікативною дією, що включає низку ролей і гравців (ініціатор перекладу, замовник, автор вихідного тексту, автор цільового тексту, користувач цільового тексту, кінцевий адресат цільового тексту). Фокус перекладацької дії саме на функціональній комунікативності цільового тексту, тобто форма та жанр орієнтовані на функціональну прийнятність для цільового адресата, а не на профіль вихідного тексту. Саме перекладач має визначити, що є функціонально придатним, адже він є експертом перекладацької дії і його роль полягає в успішному міжкультурному перенесенні інформації (intercultural transfer) [4, с. 32]. При перекладі цільового тексту перекладач здійснює текстові операції (translational text operations) із профілем вихідного тексту: аналізує зміст (який поділяється на фактичну інформацію та загальну комунікативну стратегію) і форму (термінологію та елементи когезії). Визначальними факторами перекладацької дії є потреби вихідного тексту й адресата [5, с. 360].

Цінність теорії Ю. Хольц-Мянттярі полягає в перенесенні перекладу (або принаймні професійного нехудожнього перекладу, який вона описує) у його соціокультурний контекст, включаючи взаємодію між перекладачем і замовником. Згодом дослідниця працювала й над професійним профілем перекладача [5]. Залучення обмежень комерційного перекладу в реальному світі вирішило деякі труднощі, з якими зустрічалися професійні перекладачі. Насправді ця теорія виявилася достатньо гнучкою, щоб урахувати ролі, які сформувалися в практиці перекладу з роз-

витком технологій і комерції. До них відносяться робочі процеси й системи управління проектами у великих міжнародних організаціях та агенціях, а також неформальний контент, створений користувачами.

Рухаючись далі в розгляді функціональних теорій перекладу, зупинимося на *інтегрованому підході*, запропонованому М. С.-Хорнбі [6; 7], яка переглянула теорію К. Райс і включила широкий спектр різних мовних і літературних концепцій у всеосяжний «комплексний» підхід (integrated approach) до перекладу на основі типів тексту. Дослідниця запозичила поняття «прототипи» для категоризації типів тексту. Залежно від типу тексту, що розглядається, вона включила історію культури, літературознавство, соціокультурні та галузеві дослідження, а для юридичного, економічного, медичного й наукового перекладу – вивчення відповідного спеціалізованого предмета. Таким чином, М. С.-Хорнбі розробила єдину стратифікаційну модель у вигляді діаграми від найзагальнішого перекладу (рівень А) до найбільш спеціалізованого (рівень F) з горизонтальними серіями перехідних форм текстів без чітких розмежувань. На рівні А вона намагається інтегрувати переклад «художньої», «загальної мови» та «спеціальної мови» в єдиний континуум, а не виділяти їх відповідно до окремих галузей перекладу. Рівень В позначає прототипи основних типів тексту: так, наприклад, для «художнього» перекладу це, з одного боку, Біблія, сцена/фільм, лірика тощо, а з іншого – легка художня література, яка починає зливатися з газетою/загальними інформаційними текстами «загальної» мови. Рівень С «показує нелінгвістичні дисципліни, які нерозривно пов'язані з перекладом» [6, с. 12]. До їх належать історичні знання для «художнього» перекладу, соціокультурні знання для перекладу «загальною» мовою та спеціальні предметні студії для «спеціалізованого» перекладу. Наступний рівень D охоплює процес перекладу, включаючи розуміння функції вихідного тексту й фокус і комунікативну функцію цільового тексту. Рівень E охоплює галузі лінгвістики, що стосуються перекладу. Рівень F, рівень найнижчого порядку, стосується фонологічних аспектів, таких як алітерація, ритм і мовлення сценічного перекладу та дубляжу фільмів.

Такий функціональний підхід став досить амбітною спробою об'єднати різні сфери перекладу й подолати розрив між комерційними та літературними перекладами. Незважаючи на певні невідповідності, такий вихід за жорсткі межі різних форм мови суттєво розширив бачення функціональної теорії перекладу. Лабільність і відсутність чітких меж серед різноманіття типів текстів є характерною рисою й сьогодення. Відповідно, розвивається й переклад таких текстів.

Дещо пізніше К. Райс і Г. Фермеєр стали основоположниками функціонального підходу, що ґрунтується на «скопос-теорії» (в перекладі з грецького «мета») [2]. Поняття скопосу введено в теорію перекладу в 1970-х роках Гансом Фермеєром як технічний термін для позначення цілі та процесу перекладу. «Скопос-теорія» виходить із того, що переклад – це вид практичної діяльності, що має мету й результат. Вирішальним критерієм успішного перекладу, відтак, є функціональна адекватність цільового тексту.

У рамках згаданої теорії одним із найважливіших чинників, що визначає мету перекладу, є адресат, який є передбачуваним одержувачем або аудиторією цільового тексту, зі своїми знаннями про світ, їх очікуваннями та комунікативними потребами. Кожен переклад орієнтований на цільову аудиторію, оскільки переклад означає «створити текст для цільового оточення (target setting) з певною цільовою метою (target purpose) та для адресатів у цільових обставинах (target addressees in target circumstances)» [8, с. 221].

К. Райс і Г. Фермеєр прагнули створити загальну теорію перекладу для всіх текстів. Основними постулатами теорії дослідники називають такі:

- вигляд майбутнього перекладу визначається його метою (скопосом);
- визначальна роль належить адресату перекладу (цільовій аудиторії);
- правило когерентності цільового тексту, що полягає в тому, що переклад має мати сенс для адресата, урахувавши його обставини, знання та потреби; якщо цільовий текст не відповідає потребам цільової аудиторії, він просто не відповідає своїм цілям;
- основна увага в більшості текстів приділяється змісту, а не формі, перекладач повинен передавати концептуальний зміст оригінального тексту й зовсім не зобов'язаний зберігати його мовну форму або стиль, оскільки цільовий текст реалізує передусім свою мету й функцію [2].

Таким чином, стає очевидним те, що думка К. Райс про визначальність вихідного тексту, який є «мірою всіх речей у перекладі» [1, с. 108], дещо суперечить поглядам Г. Фермеєра, який розглядає його лише як «надання інформації» (offer of information), що частково або повністю перетворюється на «надання інформації» для цільової аудиторії [8, с. 237]. Теорія текстів К. Райс і скопос-теорія Г. Фермеєра містять очевидні суперечності щодо того, наскільки тип вихідного тексту визначає метод перекладу та характеру зв'язку між типом вихідного тексту і скопосом (метою) перекладу.

Важливим аспектом, що доповнює зазначені неоднозначності «скопос-теорії», є **принцип**

лояльності (loyalty principle) – термін, запропонований К. Норд [10, с. 92], який полягає в тому, що, використовуючи концепцію скопоса, яка теоретично припускає будь-яку перекладацьку мету, перекладач повинен урахувати культурно-специфічні норми й умови перекладу, що впливають на очікування учасників взаємодії та безпосередньо стосуються кореляції тексту оригіналу та власне перекладу. Вона підкреслює, що, хоча функціональність і є найважливішим критерієм перекладу, між вихідним і цільовим текстами має зберігатися зв'язок, характер якого визначається метою чи скопосом.

Цей принцип «функціональності плюс лояльність» лежить в основі **моделі аналізу тексту в перекладі** К. Норд [11]. На думку дослідниці, лояльність – це «двостороння відповідальність перекладача перед партнерами у взаємодії ... міжособистісна категорія, що стосується суспільних відносин між людьми» [10, с. 115].

Крім того, у праці *Text Analysis in Translation* [11] К. Норд представляє більш детальну функціональну модель, що включає елементи аналізу тексту, вивчає організацію тексту на різних рівнях. Дослідниця розрізняє два основні типи перекладацького продукту й процесу – документальний переклад та інструментальний переклад. *Документальний* переклад «служує як документ культури взаємодії вихідного тексту між автором та адресатом. Прикладом є буквальный чи дослівний переклад певних екзотичних лексичних одиниць задля збереження локального колориту вихідного тексту». *Інструментальний* переклад, як пише автор, «служує незалежним інструментом передачі повідомлень у комунікативній дії в новій цільовій культурі, призначений для виконання своєї комунікативної мети без того, щоб цільовий адресат усвідомлював, що читає або чує текст, який в іншій формі використовувався раніше в іншій ситуації спілкування». Тобто, наприклад, переклад комп'ютерного довідника повинен виконувати функцію інструктування цільового адресата так само, як це робить вихідний текст для читача вихідної аудиторії [11, с. 80]. Це і є переклад цільового тексту зі збереженням функції вихідного тексту.

Отже, К. Норд пропонує більш гнучку версію моделі, у якій синтезуються та висвітлюються три аспекти функціоналістських підходів, що, на думку вченої, є особливо важливими в підготовці перекладачів [10, с. 108]:

- (1) важливість перекладацького резюме (translation commission або translation brief, як це називає К. Норд);
- (2) аналіз вихідного тексту;
- (3) функціональна ієрархія проблем перекладу.

Перед здійсненням ретельного текстового аналізу (2) перекладач повинен порівняти профілі вихідного та цільового тексту, зазначені в резюме (1), щоб побачити, де два тексти можуть різнитися. Перекладацьке резюме має надати перекладачу таку інформацію для обох текстів:

- передбачувані текстові функції;
- відправник та адресат текстів;
- час і місце сприйняття тексту;
- спосіб вираження тексту (усний або письмовий, цифровий або паперовий примірник);
- мотив тексту (чому вихідний текст був написаний і чому він перекладається).

Ця інформація дає змогу перекладачеві пріоритетно визначити, яку інформацію включити до перекладу цільового тексту.

Наступний етап аналізу вихідного тексту (2) має на меті аналіз придатності вихідного тексту для перекладу, найбільш релевантні точки, які необхідно врахувати для досягнення функціонального перекладу, і стратегію перекладу, необхідну для виконання перекладацького резюме. Модель аналізу тексту К. Норд містить аналіз внутрішньотекстових факторів як:

- предмет або тема (у тому числі наскільки текст пов'язаний із культурним контекстом вихідного та цільового текстів);
- зміст тексту (включаючи конотації та когезію);
- пресупозиції: відносні фонові знання адресата цільового тексту й відправника вихідного тексту, культурні звичаї та жанрові умовності обох сторін;
- мікроструктура (інформаційні одиниці, елементи сюжету, логічні відносини, тематична структура...) і макроструктура (початок, кінець, примітки, цитати...) тексту;
- невербальні елементи: ілюстрації, курсив, шрифт тощо;
- лексика, у тому числі діалект, реєстр і тематична термінологія;
- структура речення, у тому числі риторичні ознаки, такі як вставні слова та еліipsis;
- надсегментні ознаки, у тому числі наголос, інтонацію, ритм і «стилістичні розділові знаки».

Однак К. Норд наголошує, що ця модель аналізу є гнучкою і насправді не має значення, яка саме текстолінгвістична модель використовується на другому етапі: «Важливим є те, що ця модель (аналізу вихідного тексту) включає прагматичний аналіз залучених у процес перекладу комунікативних ситуацій і що вона єдина як для вихідного тексту, так і для цільового перекладу, що робить результати схожими» [11, с. 162].

Установлення функціональної ієрархії під час виконання перекладу (3), працюючи зверху вниз, з прагматичної точки зору та з передбачуваною функцією цільового тексту виглядає так:

- порівняння передбачуваних функцій вихідного та цільового тексту (документальний чи інструментальний переклад);

- аналіз перекладацького резюме, як у пункті (1) вище, визначає ті функціональні елементи, які можна відтворити, і ті, які потребують адаптації для адресата цільового тексту

- тип перекладу допомагає визначити стиль перекладу, тобто документальний переклад буде більше орієнтований на культуру відправника вихідного тексту, а інструментальний – на культуру адресата цільового тексту

- здійснення перекладацьких дій на нижчих мовних рівнях, слідуючи особливостям аналізу вихідного тексту (2).

Таким чином, розглянувши основні функціональні теорії та їх особливості, можемо резюмувати, що багато в чому синтезований підхід К. Норд об'єднує сильні сторони інших вищезгаданих функціональних теорій у перекладі:

- аналіз перекладацького резюме відображає тези Ю. Хольц-Мянттярї про учасників (гравців у її моделі), що беруть участь у процесі перекладу;
- аналіз вихідного тексту підтримує теорію К. Райс про належну увагу до функції та жанрових особливостей вихідного тексту й мови, але без жорстких класифікацій;
- передбачувані функції цільового тексту втілюють концепцію К. Райс і Г. Фермеєра про скопос, але без домінуючої його ролі в цілому.

Висновки й перспективи подальших розробок. Професійна діяльність перекладача на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства динамічно змінюється, що підтверджують численні дослідники перекладацької професії [12–14]. Сучасні перекладачі є активними учасниками суспільних процесів, функціональність яких обумовлена, з одного боку, технологічним прогресом, а з іншого – розширенням їхніх обов'язків і завдань. Деякі автори навіть говорять про те, що перекладацька діяльність більше не може називатися просто перекладом, а є «орієнтованим на читачів письмовим мовленням» або «багатомовною технічною комунікацією», оскільки термін «переклад» уже не передає всі види обов'язків, які виконує перекладач [12, р. 28]. З огляду на це, можемо стверджувати, що застосування наявних напрацювань функціонального підходу до перекладу сприятиме тому, що майбутній перекладач розвиватиме необхідні уміння та навички на тлі сучасного виміру, адже, як справедливо зауважує М. Снел-Хорнбі, «учені не завжди чітко розуміють, що вже обговорювалося раніше в цій дисципліні [перекладі], і тому колесо з деякою регулярністю винаходять знову і знову» [7, с. 178]. Уважаємо, що функціоналізм відповідає вимогам професійної практики щодо відповідальних, компетентних перекладачів, закладає основи нового, позитивного іміджу перекладацької професії.

ЖИТЕПАТҮПА

1. Reiss K. Text types, translation types and translation assessment, translated by A. Chesterman, in A. Chesterman (ed.), 1989. P. 105–115.
2. Reiss K., Vermeer H.J. Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained, translated by C. Nord, English reviewed by M. Dudenhöfer. Manchester : St Jerome, 2013. 240 p.
3. Nord Ch. Functional units in translation. *Translation – acquisition – use* / eds. by A. Mauranen, T. Puurtinen. Jyväskylä : University Press. 1994. P. 41–50.
4. Holz-Mänttari J. *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 1984.
5. Holz-Mänttari J. ‘Translatorisches Handeln – theoretische fundierte Berufsprofile’. *M. Snell-Hornby (ed.). Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung*. Tübingen : Franke, 1986. P. 348–374.
6. Snell-Hornby M. *Translation Studies: An Integrated Approach*, Amsterdam and Philadelphia, PA: John Benjamins. 1988 (revised 1995). 170 p.
7. Snell-Hornby M. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints Benjamins Translation Library Vol. 66. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2006. 205 p.
8. Vermeer H.J. ‘Skopos and commission in translational action’, in: Lawrence Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*. London ; New York : Routledge, 1989. P. 221–232.
9. Vermeer H.J. ‘Translation today: Old and new problems’. *M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker and K. Kaindl (eds). Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1994. P. 3–16.
10. Nord Ch. Scopus, loyalty, and translational conventions. *Target*. 1991. № 3 (1). P. 91–109.
11. Nord Ch. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis, 2nd edition, Amsterdam : Rodopi, 2005. 250 p.
12. Скиба К.М. Функціональний підхід, що ґрунтується на «скопос-теорії», як інструмент сучасного перекладача. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. № 18. С. 25–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2019_18_8.
13. House J. ‘English as a Global Lingua Franca: A Threat to Multilingualism, Intercultural Communication and Translation?’ / talk at the *Free Linguistics Conference*. 2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dLHuwsQgQcU>.
14. Pym A., Shlesinger M., Jettmarová Z. (eds). *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 2006. 255 p.

REFERENCES

1. Reiss K. (1989) ‘Text types, translation types and translation assessment’, translated by A. Chesterman, in A. Chesterman (ed.), pp. 105–15.
2. Reiss K., Vermeer H. J. (2013) *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*, translated by C. Nord, English reviewed by M. Dudenhöfer. Manchester : St Jerome.
3. Nord Ch. (1994) Functional units in translation. *Translation – acquisition – use* / eds. by A. Mauranen & T. Puurtinen. Jyväskylä: University Press. pp. 41–50.
4. Holz-Mänttari J. (1984) *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*, Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia.
5. Holz-Mänttari J. (1986) ‘Translatorisches Handeln – theoretische fundierte Berufsprofile’, in M. Snell-Hornby (ed.) *Übersetzungswissenschaft: Eine Neuorientierung*, Tübingen : Franke, pp. 348–374.
6. Snell-Hornby M. (1988 (revised 1995)) *Translation Studies: An Integrated Approach*, Amsterdam and Philadelphia, PA : John Benjamins.
7. Snell-Hornby M. (2006) *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints* Benjamins Translation Library Vol. 66. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins.
8. Vermeer H. J. (1989) ‘Skopos and commission in translational action’, in: Lawrence Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader*. London. New York : Routledge, pp. 221–232.
9. Vermeer H. J. (1994) ‘Translation today: Old and new problems’, in M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker and K. Kaindl (eds) *Translation Studies: An Interdiscipline*, Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, pp. 3–16.
10. Nord Ch. (1991) Scopus, loyalty, and translational conventions. *Target*. № 3 (1), pp. 91–109.
11. Nord Ch. (2005) *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*, 2nd edition, Amsterdam: Rodopi.
12. Skyba K. M. (2019) Функціональний підхід, shcho ґрунтується на «скопос-теорії» yak instrument suchasного perekladacha [Functional approach based on skopos theory as a modern translators instrument] *Aktualni problem filologii ta perekladoznavstva*. № 18. P. 25–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2019_18_8.
13. House, J. (2014) ‘English as a Global Lingua Franca: A Threat to Multilingualism, Intercultural Communication and Translation?’, talk at the *Free Linguistics Conference* <https://www.youtube.com/watch?v=dLHuwsQgQcU>.
14. Pym, A., Shlesinger M., Jettmarová Z. (eds) (2006) *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins.

АКТАНТИ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ПРЕДИКАТІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВИЯВУ ІРРАЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Кінашук А. В.

*аспірантка кафедри романо-германської філології
Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Степана Бандери, 12, Рівне, Україна
orcid.org/0000-0002-5675-240X
nastia.kinash@gmail.com*

Ключові слова: *предикатно-актантні відношення, предикатно-актантне моделювання, функціональний синтаксис, семантична роль, синтаксична роль, синтаксичне вираження, комунікативний ранг, таксономічний клас.*

У статті представлено предикатно-актантне моделювання як один з інструментів дослідження семантичної структури ірраціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у руслі функціонального синтаксису. У дослідженні виокремлено тематичну групу предикатів на позначення вияву ірраціонального стану в українській, англійській та німецькій мовах. У статті описано центральні елементи ядерної семантичної структури. У розвідці уточнено поняття предиката й актанта з позиції функціонального синтаксису. У статті розглянуто семантичні ролі учасників ірраціональної ситуації, серед яких виокремлено учасників «зміст» та «експерієнцер». Схарактеризовано актанти «зміст» та «експерієнцер» відповідно до їхнього представлення в українській, англійській та німецькій мовах для досліджуваної тематичної групи предикатів. Названі актанти досліджено відповідно до їхнього синтаксичного вираження, комунікативного рангу і таксономічного класу у семантичній структурі ірраціональної лексики української, англійської та німецької мов у зіставному аспекті. З'ясовано, що приклади виокремлених семантичних ролей учасників наявні у кожній з обраних мов. Актанти «зміст» та «експерієнцер» відрізняються своїм синтаксичним вираженням (приналежністю до різних частин мови або поєднанням різних частин мови в одному словосполученні чи різних видів синтаксичного зв'язку у реченні) і приналежністю до певних таксономічних класів (зокрема, ЛЮДИНА, ТВАРИНА, ІНФОРМАЦІЯ, ПРИРОДНА СИЛА, ОБРАЗ, ПОДІЯ, ПРОФЕСІЯ, УСТАНОВА тощо) в українській, англійській та німецькій мовах. У розвідці виявлено, що комунікативний ранг актантів «зміст» та «експерієнцер» у зіставлюваних мовах збігається. Встановлено та проаналізовано особливості реалізації предикатно-актантних відношень для тематичної групи предикатів на позначення вияву ірраціонального стану у межах ірраціональної ситуації в українській, англійській та німецькій мовах. Визначено перспективи подальших досліджень семантичних структур ірраціональної лексики на предмет вивчення специфікаторів названої тематичної групи ірраціональних предикатів в українській, англійській та німецькій мовах.

**ACTANTS OF THE THEMATIC GROUP OF PREDICATES
TO DEFINE IRRATIONAL STATE DEMONSTRATION IN THE UKRAINIAN,
ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES**

Kinashchuk A. V.

*Postgraduate Student at the Department of Romance and Germanic Philology
Rivne State University for the Humanities
Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5675-240X
nastia.kinash@gmail.com*

Key words: *predicate-actant relations, predicate-actant modeling, functional syntax, semantic role, syntactical role, syntactical expression, communicative rank, taxonomic class.*

The study presents predicate-actant modeling as one of the means to research the semantic structure of irrational vocabulary in the Ukrainian, English and German languages in the aspect of functional syntax. The author singles out the group of predicates to denote the demonstration of irrational state in the Ukrainian, English and German languages. The paper outlines central elements of the core semantic structure. The research specifies the notion of predicate and actant in the aspect of functional syntax. The paper reveals semantic roles of participants of irrational situation that are presented with the participants of Content and Experiencer. The study characterizes the actant Content and the actant Experiencer according to their presentation in the Ukrainian, English and German languages for researched thematic group of predicates. The study researches mentioned actants according to their syntactical expression, communicative rank and taxonomic class in semantic structure of irrational vocabulary in the Ukrainian, English and German languages in the comparative aspect. The study presents examples of outlined semantic roles of the participants in each of the chosen languages. The actants Content and Experiencer differ with their syntactical expression (belonging to different parts of speech or combining different parts of speech in one word combination or different kinds of syntactical link in a sentence) and belonging to certain taxonomic classes (HUMAN, ANIMAL, INFORMATION, NATURE FORCE, IMAGE, EVENT, PROFESSION, INSTITUTION etc.) in the Ukrainian, English and German languages. The author points out that communicative rank of analyzed actants Content and Experiencer are the same. The study analyzes specific characteristics of the implementation of predicate-actant relations for thematic group of predicates to define the demonstration of irrational state within the irrational situation in the Ukrainian, English and German languages. The paper defines following research of semantic structures of irrational vocabulary to analyze specifiers of the mentioned thematic group of irrational predicates in the Ukrainian, English and German languages.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки функціональний синтаксис представлений як окремий напрям, мета якого полягає у вивченні мови та закоданого у ній когнітивного розуміння світу з позиції структурного підходу, коли будь-яке речення розглядається як семантична структура, у якій наявні семантичні ролі та елементи ситуації. У руслі функціонального дослідження мови здійснювали свої розвідки зарубіжні [1–3] та українські [4; 5] мовознавці. Залучаючи матеріал споріднених та неспоріднених мов, такі дослідження ставлять за мету не лише з'ясувати предикатно-актантні від-

ношення між учасниками та елементами деякої ситуації, а й представити специфіку когнітивної діяльності людини. Актуальність розвідки полягає в антропоцентричній тенденції мовознавчих досліджень споріднених та неспоріднених мов у сучасному мовознавстві.

Авторські напрацювання з функціонального синтаксису становлять особливий інтерес для дослідників щодо вивчення семантичної структури речення на предмет опису синтаксичних та суперсинтаксичних складових [6], дослідження методологічних засад створення типології предикатів [7], окреслення сучасного підходу до аналізу

семантичної структури багатозначного слова [8], опису співвідношень граматичних та семантичних характеристик речення [9], вивчення синтаксичних способів репрезентації ситуації дійсності [10] тощо.

Водночас у поле зору дослідників функціонального синтаксису потрапляють і специфічні лексико-семантичні групи слів різних мов для вивчення семантичних моделей речень з предикатами творення у російській мові [11], семантико-синтаксичної структури речень з ілюктивними предикатами в українській мові [5], актантно-предикатних відношень телескопних мовних одиниць на матеріалі французької мови [12], формування семантико-синтаксичної типології предикатів знання в англійській, російській та українські мовах [13] та ін. Здобутки науковців цього напрямку засвідчують актуальність розвідок з функціонального синтаксису не лише на предмет дослідження предикатно-актантних моделей у контексті однієї мови, а й у зіставному аспекті.

У розвідці здійснено зіставний аналіз актантів предикатів тематичної групи на позначення вияву ірраціонального стану, яка представляє сам факт вже набутої («відчуті») інформації в ірраціональний спосіб. Об'єктом дослідження слугують такі предикати в українській, англійській та німецькій мовах: укр. *освятити, сяйнути, осніяти, блиснути, блискати, стрельнути, пронизувати, мигнути, спадати* (на думку), *приходити* (про думку), *розкриватися, вдарити* (про думку), *находити* (про прозоріння), *стукнути* (про думку); англ. *hit, strike, flash, dawn, occur, leap, spring*; нім. *aufhellen, dämmern, aufblitzen, erhellen, auflichten*.

Мета і завдання статті. Мета розвідки – схарактеризувати актанти тематичної групи предикатів на позначення вияву ірраціонального стану в українській, англійській та німецькій мовах.

Поставлена мета досягається через розв'язання таких конкретних завдань:

– уточнити поняття предиката та актантів з позиції функціонального синтаксису;

– охарактеризувати актанти досліджуваної тематичної групи предикатів у зіставному аспекті;

– описати особливості предикатно-актантних відношень ірраціональних предикатів у досліджуваних мовах;

– визначити перспективи подальших досліджень ірраціональної лексики.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є предикатно-актантні відношення тематичної групи предикатів на позначення вияву ірраціонального стану в українській, англійській та німецькій мовах. Об'єктом дослідження є дібрані методом суцільної вибірки 36 дієслів (16 – з української мови, 12 – з англійської мови,

8 – з німецької), що належать до семантичного класу ірраціональної лексики.

Основними у дослідженні обрано описовий, зіставний методи та метод моделювання. Описовий метод уможлиблює систематизацію та узагальнення зібраної інформації і фактичного матеріалу. За допомогою зіставного методу проаналізовано специфіку представлення предикатно-актантних відношень в українській, англійській та німецькій мовах. Для формування предикатно-актантних моделей застосовано метод моделювання. Сукупність вказаних методів забезпечує достовірність висновків та об'єктивність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. А. Мустайокі вважає, що опис моделі функціонального синтаксису ґрунтується на семантичних структурах, які відображають стан справ та коментарі того, хто говорить про цей стан справ [2, с. 412]. Центральним елементом ядерної семантичної структури є ядро, яке складається із предиката та актантів. У дослідженні під предикатом розуміємо логічну складову висловлювання, яка наділена істинним значенням цього висловлювання та визначає відношення суб'єкта з іншими складовими частинами семантичної структури. Аналіз предикатів видається неможливим без аналізу супутніх з ними актантів. У дослідженні під актантом розуміємо учасника ситуації, який заповнює валентність предиката за певною семантичною роллю та вступає у відповідні до цієї ролі відношення із предикатом. Основними учасниками ірраціональної ситуації є учасники «зміст» та «експерієнцер». Учасник «зміст» презентований як певна інформація (повідомлення), яку сприймає (відчуває, розуміє, здогадується) учасник ситуації «експерієнцер» та у певний спосіб опрацьовує її: укр. *І тут, наче кийком по голові, стукнула мене думка: «Леле!»* [14]; англ. *This metaphor leaped to mind as I made my way through another classic – Yehezkel Kaufmann's The Religion of Israel* [15]; нім. *Der Gedanke fuhr ihm durch den Kopf* [16]. Учасник «експерієнцер» представляє того, хто сприймає певну інформацію (учасника «зміст»): укр. *І дивитесь ви на зелене поле, куди аероплан побіжить, і чогось вам на думку спадає шалене бажання самому дременути на зелене поле, а потім повернути на сошу й ударить сошею, не озираючись...* [14]; англ. *A possible motive for the crime dawned upon the detective* [17]; нім. *Irgendwann dämmerte ihm, was man mit ihm machte* [18]. Охарактеризуємо кожну із семантичних ролей ситуації, послуговуючись відповідними прикладами.

В українській мові у ситуації «вияв ірраціонального стану» учасник «зміст» займає позицію підмета: *«Значить, висота наша!» – майнуло в голові Черниша, і він закричав щосили: «Наша!*

Наша!!!» [14]. Актант «зміст» синтаксично може бути виражений:

– підрядним означальним реченням із сполучником *чи*: укр. *А потім майнула думка, чи щиро я бажаю йому поступити до інституту?* [14];

– підрядним означальним із сполучником *як*: укр. *В його голові блиснула щаслива думка, як би йому й самому від смерті врятуватися і всіх звірів позбавити від цього лютого та безумного Ведмедя* [14];

– підрядним означальним із сполучником *що*: укр. *У нього майнула думка, що даремно він витрачає останні сили на пошуки дівчинки, бо її немає, давно вже немає в лісі* [14];

– підрядним означальним із сполучником *щоб*: укр. *В неї майнула думка, щоб Галецька часом не пішла до Дніпра та не заподіяла собі смерті* [14];

– підрядним означальним реченням із сполучником *чом*: укр. *Натомість в неї майнула думка, чом це не виїхав на вокзал їй назустріч Мишук, бо він передніше частенько з нудьги виїжджав за нею на вокзал* [14];

– підрядним означальним реченням зі сполучником *аби*: укр. *Разів зо два чи зо три провалювався в глибокі ковбані, навіть майнула страхітлива думка: аби не засмоктало драглисте багно* [14];

– інфінітивною конструкцією із залежними від неї членами: укр. *Коли вийшов на танок, майнула була думка піти до гетьмана, але він її відкинув* [14];

– декількома підрядними означальними реченнями з різними сполучниками: укр. *Майнула думка, що це витівки тих духів, яким так улесливо кланявся Лукаш, але що він міг змінити під дощем, в темряві, невідомо в якому місці?* [14];

– декількома підрядними означальними реченнями з одним і тим самим сполучником: укр. *Це тоді майнула думка, що попереду він мав ще два тижні відпустки і що вони обіцяли бути приємними* [14];

– прямою мовою: укр. *І враз мовби щось сяйнуло в моїй голові: «Алевенгок»* [14];

– простим реченням: укр. *І, мов блискавка, сяйнула чітка і незаперечна думка: «Ольг зрадив!»* [14];

– простим ускладненим реченням: укр. *«Саня написала до мене лист, перший лист», – несподівано блиснула в Комашка думка, і він забув одразу усі тривоги* [14];

– складним сполучниковим реченням: укр. *Тоді майнула думка: «Він спитається в людей, як їхати, і йому скажуть»* [14];

– складним безсполучниковим реченням: укр. *І враз ясно, виразно вдарила йому в голову думка: «Згоріла хата, згорів хліб»* [14].

Відповідно до комунікативного рангу актант «зміст» належить до учасника «центр уваги».

Такого учасника ситуації відносимо до таких таксономічних класів:

– ДІЯ: укр. *І тут мені спадає на думку шубовснутти з дуба, як робив це я чверть сторіччя тому* [14];

– ОБРАЗ: укр. *В моєму умі майнула думка, що вона небезпечна для мене жінка і треба чим скоріше позбутися її* [14];

– ПОДІЯ: укр. *Щойно по якимсь часі блиснуло їй у думці, що в сій палаті не було ще ніколи хрещеного султанського сина!* [14];

– ЗДАТНІСТЬ: укр. *Холодна моторошна думка про те, що він заблудився і не зможе знайти вихід, уперше майнула в мозку Володі* [14];

– ПРИРОДНА СИЛА: укр. *Краєм туманної свідомості, понад засніженим узліссям, майнувши рудим лисячим хвостом, пробігла вже зовсім неймовірна здогадка про її неземне походження* [14];

– ТВАРИНА: укр. *«Хорт», – блиснула думка про назву собаки зовсім іншої породи* [14];

– УСТАНОВА: укр. *Думка про контору, яка здатна омолодити навіть такого плюгавця, як він, Сергій Валентинович, присмно стрельнула в його запаленому мозку* [14].

В англійській мові у ситуації «вияв ірраціонального стану» актант «зміст» також займає позицію підмета: англ. *However, it soon dawned on me that these people were actually real activists, and their chants were not a form of deliberate irony* [19]. Синтаксично такий учасник ситуації може бути виражений:

– заперечним займенником: англ. *Do I know a good barber? Noone comes to mind right now* [17];

– головною частиною підрядного речення: англ. *There are certain memories and thoughts which hit me sometimes* [20];

– підрядним з'ясувальним зі сполучним словом *what*: англ. *I began to wonder what might be going through her mind* [21];

– підрядним з'ясувальним реченням зі сполучником *that*: англ. *Once I pulled up to the bank, it dawned on me that I had forgotten my wallet* [17];

– підрядним з'ясувальним реченням без сполучника: англ. *It dawned on me the free-play I felt in the flight controls was an aileron gasping for air to push against as I leveled the wings* [19];

– безсполучниковою конструкцією: англ. *You had brilliantly forged I.D.s, and it dawned on me – you're a con man* [22];

– підрядним реченням зі сполучником *why*: англ. *It's dawned on me why they've come here* [23];

– підрядним реченням зі сполучником *how many*: англ. *It dawned on me how many dark, murky movies I've had to sit through lately* [24];

– підрядним реченням зі сполучником *how little*: англ. *As I drove the 100 miles back home, that's*

when the thought hit me how little time I've spent really getting to know my Heavenly Father [20];

– підрядним реченням зі сполучником *how*: англ. It struck him how foolish his behaviour had been [17];

– інфінітивною конструкцією: англ. It didn't occur to me to leave the keys under the mat [25];

– конструкцією непрямого запитання: англ. One of the questions that does spring to mind is which of these three people have an IQ er four times their chest size, is it A I can't remember the woman, erm with a thirty two inch chest B I can't remember, Jane Mansfield with a forty three inch chest [26];

– простим реченням: англ. The game was all but over. And it hit me: "Jeez, they've actually won this" [27];

– простим питальним реченням: One question springs to my mind given the government's stance on state school sport: "Do any Olympians leave their sporting success to chance?" [15];

– простим реченням, ускладненим одиницями присудками: англ. He shut the door. He sat down. Suddenly, it hit him. "I was shaking and crying", he said [27];

– складним складнопідрядним реченням з підрядним означальним: англ. But really, from the moment I saw you, it flashed across my mind, "Oh, I think I fancy him" [28].

Відповідно до комунікативного рангу учасник ситуації «зміст» належить до *центру уваги*. Актанта «зміст» цієї групи предикатів відносимо до таких таксономічних класів:

– ІНФОРМАЦІЯ: англ. But slowly it dawned on me that it was, perhaps, more about the most classic of misbegotten South African stereotypes [19];

– ПРОФЕСІЯ: англ. One analogy which might spring to mind is of an archaeologist who reconstructs a fragmented mosaic [26];

– ДІЯ: англ. It didn't occur to me to leave the keys under the mat [25];

– ЗДАТНІСТЬ: англ. It even crossed my mind that she might blackmail some one [25];

– ОБРАЗ: англ. I was struck by the thought that this trembling music was the sound of a man holding his hands in empty air, conducting music out of nothingness [15];

– ПОДІЯ: англ. As the crowd roared with laughter, it dawned on me that I haven't written a joke like this in twenty-five years [24].

У німецькій мові у ситуації «вияв ірраціонального стану» актант «зміст» також займає позицію підмета: нім. Morgen dämmerte es uns, dass es dieses Mal nicht wie bei einem normalen Schneesturm oder sonstigen schlechten [29]. Синтаксично такий учасник ситуації може бути виражений:

– підрядним означальним реченням: нім. Vielleicht dämmert in ihm die Erkenntnis, daß

der Wahlspruch: "Extra Hungariam non est vita" nicht gut gewählt war für einen Künstler, der in der Weltsprache der Töne spricht [29];

– сурядним реченням: нім. Es überwog das Gefühl, ihm sei ein Unrecht widerfahren, aber ganz leise dämmerte auch in seinem jungen Herzen das Bewußtsein irgendeiner Schuld: die Mutter ist böse gewesen, und die Mutter ist immer gut, auch wenn sie böse ist [29].

Відповідно до комунікативного рангу актант «зміст» належить до *центру уваги*. Учасника «зміст» характеризуємо, послуговуючись такими таксономічними класами:

– ІНФОРМАЦІЯ: нім. Wie findet man die wahre Erkenntnis, die das Rätsel der Welt und des Bösen in ihr sowie das Rätsel des menschlichen Daseins aufhellt, so wie es etwa der Gnostiker Theodotos in einer Art Definition der Gnosis ausgesprochen hat: Frei macht die Erkenntnis (Gnosis) folgender [18];

– ПОДІЯ: нім. Erst am nächsten Morgen dämmerte es uns, dass es dieses Mal nicht wie bei einem normalen Schneesturm oder sonstigen schlechten [29].

У дослідженні для предикатів цієї групи виокремлюємо ще одного учасника ситуації – «експерієнцер», який у ситуації «вияв ірраціонального стану» займає позицію прямого додатка: укр. ...блиснула їй гадка, що вона, може, туди пішла децю рятувати там [14]. Синтаксично учасник ситуації «експерієнцер» в українській мові може бути презентований:

– іменником: укр. Мати прокляла сина за це, відкинулася від нього зовеш, притулилася до внука Івана Івановича..., і тут уже Івану Івановичу блиснула надія, що його баба хоч правнукові розкриє тасмницю волота... [14];

– сполученням іменника та прийменника: укр. Але за мить у титаря майнула страшна думка, що, певно, прибула уповноважена особа... [14];

– сполученням особового займенника та прийменника: укр. На мене несподівано находить прозріння, що мої стосунки з Настею, Лідою та іншими, які були до них, – це ... [14];

– особовим займенником: укр. Йому раптом вдарила думка, що якщо він переступить поріг того відділення, то вже звідти ніколи не повернеться [14].

За комунікативним рангом учасник «експерієнцер» належить до *центру уваги*. Учасник ситуації «експерієнцер» належить до таксономічного класу:

– ЛЮДИНА: укр. Зненацька у Володі блискавкою майнула думка, що перед ним радянський берег! [14].

В англійській мові у ситуації «вияв ірраціонального стану» учасник ситуації «експерієнцер» займає позицію прямого додатка: англ. He's now

able to concentrate solely on his football, and it's beginning to dawn on him just how good he really is [17]. Синтаксично актант «експерієнцер» виражений:

– особовим займенником: англ. *It suddenly dawned on me that I had forgotten to tell them about my schedule for the next week* [24];

– іменником однини або множини: англ. *Slowly the point of Grace's discourse dawned on the majority* [23]; *Then the chilling truth dawned on Captain Gary Snavely* [31].

Комунікативний ранг актанта «експерієнцер» належить до *центру уваги*. Актанта «експерієнцер» характеризуємо за такими таксономічними класами:

– ЛЮДИНА: англ. *Little by little it dawned on Archie that his wife was not coming back* [32];

– ПРОФЕСІЯ: англ. *It finally dawned on my wife that our youngest child was taking money from her purse* [33].

У німецькій мові у ситуації «вияв ірраціонального стану» для досліджуваної групи виокремлюємо також актанта «експерієнцер», який також займає позицію прямого додатка: нім. *Jetzt dämmert es ihm* [18]. Синтаксично учасник ситуації «експерієнцер» може бути виражений:

– неозначеним артиклем: нім. *Jetzt begreift man auch erst die getroffenen Vorsichtsmaßregeln, dämmert einem die Erkenntnis auf, daß bei etwaigem Zerbersten jener mitphantastischer Geschwindigkeit rotierenden Metallmassen von 120 Tonnen Gewicht ein ganzes Haus in Trümmer ginge, solche fürchterliche Explosion fast der einer Seemine nahekäme* [16];

– особовим займенником: нім. *Ein Gedanke blitzte mir durch den Kopf* [16];

– іменником однини чи множини: нім. *Mittlerweile dämmert es den Amerikanern aber doch, daß die Herrscher des High-Tech alles andere als unproblematisch sind* [16]; *Ebenso dämmert immer mehr Menschen die Erkenntnis, daß wir nur allzuoft Ursache und Wirkung in höchst fahrlässiger Weise verwechseln* [29].

За комунікативним рангом учасник «експерієнцер» належить до центру уваги. Актанта «експерієнцер» характеризуємо за таким таксономічним класом:

– ЛЮДИНА: нім. *Herrn Bonmarché dämmerte plötzlich, daß Suzette gelauscht haben könnte* [16].

Висновки перспективи подальших пошуків.

Отже, у дослідженні уточнено поняття предиката (як складової, що визначає відношення суб'єкта з іншими складовими семантичної структури) та актанта (це учасник, що заповнює валентність предиката за певною семантичною роллю). В українській, англійській та німецькій мовах предикатно-актантні моделі тематичної групи

предикатів на позначення ситуації «вияв ірраціонального стану» презентують таких учасників: «зміст» та «експерієнцер». Предикатно-актантні відношення досліджуваної тематичної групи засвідчують явище ірраціональності як таке, що виявляється як певна інформація (зміст), яку сприймає учасник «експерієнцер».

Перспективи подальших розвідок на предмет дослідження ірраціональної лексики вбачаємо у зіставному вивченні специфікаторів для досліджуваної тематичної групи предикатів в українській, англійській та німецькій мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Фундаментальная классификация предикатов и системная лексикография. URL: https://iling.spb.ru/typo/materials/gc03pdf/apresjan_spb2003.pdf (accessed 12 August 2021).
2. Мустайоки А.С. Теория функционального синтаксиса. Москва : Языки славянской культуры, 2006. 509 с.
3. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 608 с.
4. Деменчук О.В. Динамічні моделі перцептивної лексики (на матеріалі української, польської та англійської мов). *Філологічні студії*. 2014. Випуск 11. С. 39–46.
5. Валігура Г. Семантико-синтаксична структура речень з ілокутивними предикатами. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Слов'янська філологія»*. 2009. № 475–477. С. 143–147.
6. Сусов И.П. Семантическая структура предложения. *Тульский государственный педагогический институт им. Л.Н. Толстого*, 1973. С. 141.
7. Краснова Л.М. Методологічні засади створення типології предикатів. *Філологічні науки*. 2011. С. 37–39.
8. Шумейкіна А.В. Сучасний підхід до аналізу семантичної структури багатозначного слова. *Рідний край*. 2009. № 1. С. 62–68.
9. Шведова Н.Ю. О соотношении грамматических и семантических характеристик предложения. Москва : Языки славянской культуры, 2005. С. 73–80.
10. Сабитова З.К. Синтаксические способы репрезентации ситуации действительности. *Cuadernos de Rusística Española*. 2004. № 1. С. 123–128.
11. Руженцева Н.Б. Семантические модели предложений с предикатами созидания. *Лексическая семантика*. Свердловск, 1991. С. 86–93.
12. Смирнова Н.В., Спиридонов Д.В. Актантно-предикатные отношения в семантике телескопных лексических единиц (на мате-

- риале французского языка). *Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке*. 2012. № 2. С. 5–11.
13. Боговик О.А. Семантико-синтаксична типологія предикатів знання в англійській, українській та російській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2016. 23 с.
 14. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (accessed 22 March 2020).
 15. Ludwig.guru. URL: <https://ludwig.guru/s/leaped+to+my+mind> (accessed 12 August 2021).
 16. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (accessed 22 March 2021).
 17. TheFreeDictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (accessed 22 March 2021).
 18. Die deutsche Rechtschreibung. URL: <https://www.duden.de/> (accessed 12 August 2021).
 19. Word.Hippo. URL: <https://www.wordhippo.com/> (accessed 12 August 2021).
 20. BlogatWordPress.com. URL: <https://thethoughtitme.wordpress.com/> (accessed 12 August 2021).
 21. Longman. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/go-run-flash-etc-through-somebody-s-mind> (accessed 12 August 2021).
 22. Reverso.Context. URL: <https://context.reverso.net> (accessed 12 August 2021).
 23. Контекстный русско-англо-русский словарь. URL: <https://en.kartaslov.ru> (accessed 12 August 2021).
 24. Native English. Ichachanet. Webdictionary. URL: <https://eng.ichacha.net/hy/zaoju.aspx?q=it%20dawned%20on%20me&p=2> (accessed 12 August 2021).
 25. CambridgeDictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (accessed 12 August 2021).
 26. The British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (accessed 22 March 2020).
 27. Englishidiomsexplained. URL: <http://www.idioms4you.com/complete-idioms/it-hit-me.html> (accessed 22 March 2020).
 28. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/kochutjewelry/photos> (accessed 12 August 2021).
 29. Linguee. URL: <https://www.linguee.com/german-english/translation/d%C3%A4mmert+uns.html> (accessed 12 August 2021).
 30. Native English. URL: <https://www.native-english.ru/idioms/dawn-on-someone> (accessed 12 August 2021).
 31. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/dawn-on> (accessed 12 August 2021).
 32. Maximilan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/dawn-on> (accessed 12 August 2021).
 33. OysterEnglish. URL: <https://www.oysterenglish.com/idiom-dawn-on-someone.html> (accessed 12 August 2021).

REFERENCES

1. Apresjan, Ju.D. Fundamental'naja klassifikacija predikatov i sistemnaja leksikografija [Fundamental classification of predicates and system lexicography] URL: https://iling.spb.ru/typo/materials/gc03pdf/apresjan_spb2003.pdf (accessed 12 August 2021).
2. Mustajoki, A.S. (2006). Teorija funkcional'nogo sintaksisa [The theory of functional syntax]. Moskva : Jazyki slavjanskoj kultury (in Russian).
3. Paducheva, E. V. (2004). Dinamicheskie modeli v semantike leksiki [Dynamic models in lexical semantics]. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury (in Russian).
4. Demenchuk, O.V. (2014). Dynamichni modeli pertseptivnoi leksyky (na materialy ukraïnskoï, polskoï ta anhliïskoï mov) [Dynamic models of perceptive vocabulary: basing on the Ukrainian, Polish and English languages]. *Filolohichni studii* [Philological studies]. Vypusk 11. Pp. 39–46.
5. Valihura, H. (2009). Semantyko-syntaksychna struktura rechen z ilokutyvnymy predykatomy [Semantical and syntactical structure of the sentences with illocutionary predicates]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu. Slovianska filolohiia* [Scientific bulletin of Chernivtsi University. Slavic Philology]. № 475–477. pp. 143–147.
6. Susov, I.P. (1973). Semanticheskaja struktura predlozhenija [Semantic structure of a sentence]. *Tul'skij gosudarstvennyj pedagogicheskij institut im. L. N. Tolstogo* [L.M. Tolstoy Tula State Pedagogical Institute], pp. 141.
7. Krasnova, L.M. (2011). Metodolohichni zasady stvorennia typolohii predykativ [Methodological fundamentals of predicates typology development]. *Filolohichni nauky* [Philological Sciences], pp. 37–39.
8. Shumeikina, A.V. (2009). Suchasnyi pidkhid do analizu semantychnoi struktury bahatoznachnoho slova [Modern approach to the analysis of semantic structure of a polysemic word]. *Ridnyi kraj* [Native land], № 1, pp. 62–68.
9. Shvedova, N.Ju. (2005). O sootnoshenii grammaticheskikh i semanticheskikh harakteristik predlozhenija [Dealing with the relationship of grammatr and semantic characteristics of a sentence]. Moskva, izdatel'stvo: Jazyki slavjanskoj kul'tury (in Russian).

10. Sabitova, Z.K. (2004). Sintaksicheskie sposoby reprezentacii situacii dejstvitel'nosti [Syntactical ways to represent the situations of reality]. *Cuadernos de Rusistica Espanola*, № 1 (in Russian).
11. Ruzhenceva, N.B. (1991). Semanticheskie modeli predlozhenij s predikatami sozidanija [Semantic models of sentences with the predicates of creation]. *Leksicheskaja semantika* [Lexical semantics]. Sverdlovsk, pp. 86-93.
12. Smirnova, N.V., Spiridonov, D.V. (2012). Aktantno-predikatnye otnoshenija v semantike teleskopnyh leksicheskikh edinic (na materiale franzijskogo jazyka) [Actant-predicate relations in the semantics of telescope lexical units (basing on the French language)]. *Gumanitarnye issledovanija v Vostochnoj Sibiri i na Dal'nem Vostoke* [Research for the Humanities in the Eastern Siberia and the Far East], № 2. Pp. 5–11.
13. Bohovyk, O.A. (2016). Semantyko-syntaksyschna typologija predykativ znannia v anhliiskii, ukrainskii ta rosiiskii movakh [Semantic and syntactical typology of knowledge predicates in the English, Ukrainian and Russian languages]. Abstract thesis for the scientific degree of Candidate of Philological Sciences. 10.02.17. – comparative-historical and typological linguistics. Kyiv, 23 p.
14. Korpus ukrainskoi movy [The Ukrainian language corpus]. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (accessed 22 March 2020).
15. Ludwig.guru. URL: <https://ludwig.guru/s/leaped+to+my+mind> (accessed 12 August 2021).
16. Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/> (accessed 22 March 2021).
17. The Free Dictionary: Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (accessed 22 March 2021).
18. Die deutsche Rechtschreibung. URL: <https://www.duden.de/> (accessed 12 August 2021).
19. Word.Hippo. URL: <https://www.wordhippo.com/> (accessed 12 August 2021).
20. BlogatWordPress.com. URL: <https://thethoughthitme.wordpress.com/> (accessed 12 August 2021).
21. Longman. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/go-run-flash-etc-through-somebody-s-mind> (accessed 12 August 2021).
22. Reverso.Context. URL: <https://context.reverso.net> (accessed 12 August 2021).
23. Kontekstnyj russko-anglo-russkij slovar' [Contextual Russian-English-Russian Dictionary]. URL: <https://en.kartaslov.ru> (accessed 12 August 2021).
24. Native English. Ichachanet. Webdictionary. URL: <https://eng.ichacha.net/hy/zaoju.aspx?q=it%20dawned%20on%20me&p=2> (accessed 12 August 2021).
25. CambridgeDictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (accessed 12 August 2021).
26. The British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (accessed 22 March 2020).
27. Englishidiomsexplained. URL: <http://www.idioms4you.com/complete-idioms/it-hit-me.html> (accessed 22 March 2020).
28. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/kochutjewelry/photos> (accessed 12 August 2021).
29. Linguee. URL: <https://www.linguee.com/german-english/translation/d%C3%A4mmert+uns.html> (accessed 12 August 2021).
30. Native English. URL: <https://www.native-english.ru/idioms/dawn-on-someone> (accessed 12 August 2021).
31. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/dawn-on> (accessed 12 August 2021).
32. Maximilan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/dawn-on> (accessed 12 August 2021).
33. Oyster English. URL: <https://www.oysterenglish.com/idiom-dawn-on-someone.html> (accessed 12 August 2021).

МЕТАФОРОТВОРЕННЯ І РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРИАН ХХ СТ.

Ковтун А. А.

*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри історії та культури української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна
orcid.org/0000-0002-0690-3265
a.kovtun@chnu.edu.ua*

Ключові слова: *релігійна лексема, семантичне оновлення, семантичний (метафорний) дериват, метафора з релігійним компонентом, розгорнута метафора.*

Особливості семантичного оновлення релігійної лексики у творах письменників української діаспори ХХ ст., яка, на відміну митців материкової України, мала змогу правдиво відтворювати життя українців та ставлення їх до Бога – це тема, яка до 90-х рр. минулого століття в Україні залишалася поза увагою вітчизняних науковців, тому нині є вельми актуальною. Аналіз лексико-семантичних процесів, що супроводжують метафоротворення з участю найуживанішої релігійної лексики в указаному матеріалі, розкриває кілька специфічних ознак.

По-перше, коли є потреба акцентувати на постійній (не тимчасовій) подібності чого- або кого-небудь зі світської та сакральної сфер, частіше обирають метафоротворення (не порівняння). По-друге, у процесі метафоротворення поєднують різнокатегорійні найменування (конкретне й абстрактне, матеріальне й нематеріальне та ін.), що додає висловленням піднесеності, урочистості, святковості, ліризму. Однак кількісно переважає метафорне поєднання однокатегорійних слів (це здебільшого давні, уже закріплені в мові утворення), що, очевидно, є реалізацією наміру письменників спілкуватися з читачами звичними образами. При цьому кожне метафорне перенесення ознак з участю релігійної лексики є експресивно-оцінним. По-третє, досліджувані метафорні деривати можуть виконувати функцію іронійної характеристики чого-небудь або кого-небудь, однак такі вживання превалюють у прямому мовленні художніх персонажів-безвірників, які можуть зневажливо, іноді із сарказмом послуговуватися релігійною лексикою як енантіосемійними елементами. Водночас авторське мовлення виразно відображає збереження українцями релігійної коректності у вживанні сакральних мовних одиниць поза релігійною сферою. По-четверте, діаспоряни вибудовують креативні багатослівні метафорні конструкції, які завжди стилістично забарвлені відтінком урочистості й піднесеності, що притаманно сакральним текстам. Імплицитність складних метафор віддзеркалює вишуканість авторської думки, інтелект, глибоке розуміння Божих настанов. Креативність діаспорян культивована їх мисленнєвою свободою та високим рівнем духовності.

METAPHOR-MAKING AND RELIGIOUS VOCABULARY IN 20th CENTURY UKRAINIAN DIASPORA FICTION

Kovtun A. A.

*Doctor of Philology, Associate Professor,
Professor at the Department of History and Culture of the Ukrainian Language,
Chernivtsi National University
Kotsyubynskyi str. 2, Chernivtsi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0690-3265
a.kovtun@chnu.edu.ua*

Key words: *religious lexeme, semantic renewal, semantic (metaphoric) derivative, metaphor with a religious component, extended metaphor.*

The article deals with peculiarities of the religious vocabulary semantic renewal in the works of 20th century Ukrainian diaspora writers who, unlike their mainland colleagues, could faithfully reflect Ukrainians' life and attitude to God. This topic, which did not arouse interest in Ukrainian academia in the 1990s, is today highly relevant. The analysis of lexico-semantic processes that come with metaphor-making involving religious vocabulary most often used in the mentioned material identified some of their specific features.

Firstly, when there is a need to emphasize the permanent (not temporary) similarity of objects from the secular and sacred spheres, metaphor-making (not comparison) is more often favored. Secondly, in the process of metaphor-making, a combination of names of different categories (concrete and abstract, material and immaterial, etc.) is used, which adds sublimity, solemnity, festivity and lyricism to the utterances. However, quantitatively, metaphorical combinations of words that do not diverge categorically prevail (they are mostly old, already fixed in the language), which clearly is a realization of the writers' intention to communicate with their readers through images common to them. Thirdly, the investigated metaphorical derivatives can perform the function of ironic characterization of the object, but such uses are more typical of the direct speech of the godless characters, which may disparagingly, sometimes even sarcastically, utilize religious vocabulary as enantiosemic elements. Meanwhile, literary works distinctly reflect religious correctness that the Ukrainians maintain when using sacred linguistic units outside the religious domain. Fourthly, the diasporan writers build creative, more-than-one-word metaphoric constructions, always with undertones of triumph and sublimity peculiar to sacred texts. Implicitness of the complex metaphors reflects the sophistication of the authors' thoughts, their deep insight into God's decrees. The diasporan writers' creativity is nurtured by their freedom of thought and a high level of spirituality.

Постановка проблеми. Релігійна лексика, що ввійшла до загальноновживаного фонду української мови, відображає споконвічну релігійність українців, пов'язану, зокрема, із християнством. Вивчення вербалізації релігійної діяльності українців нині є одним із пріоритетних у вітчизняному мовознавстві. В. Німчук, Н. Бабиш, М. Скаб, П. Мацьків, Н. Піддубна, Н. Пуряєва, О. Мирончук, Ю. Осінчук, С. Бібла, І. Бочарова, І. Павлова, А. Куза, Т. Коць, З. Куньч, О. Петришина, О. Ковтунець та ін. після проголошення незалежності України активно долучилися до наукових пошуків, здійснюваних у ХХ ст. переважно за кордоном нашої держави. Зацікавленість лексикою цієї тематичної групи є зрозумілою: слова, постали в

релігійній сфері, називають предмети і явища, що відтворюють найдавніші стереотипи мислення українців, спосіб тлумачення світу наших пращурів. Розширює указаний спектр дослідження і діяльність істориків мови, які вивчають ранні писемні пам'ятки. Ці дослідники також занурюються в релігійність українців, бо, як зауважив Я. Рудницький, «коли б мати такий магніт, що виявляє усі прояви релігії, й приложити його до української літератури, то вона б завалилася: після витягнення з неї усіх тем і мотивів, мало щоб залишилося» [1, с. 823].

Особливу увагу українських лінгвістів привертає функціонування релігійної лексики за межами релігійної сфери. Після 70-річного табування

релігійності в Україні багато мовознавців (М. Скаб, Л. Шевченко, Н. Сологуб, Т. Вільчинська, М. Навальна, Ж. Колоїз, О. Тодор, С. Богдан, Н. Піддубна, Ю. Браїлко, А. Ковтун, О. Ципердюк, О. Решетняк, А. Сірант та ін.) мобілізувалося для вивчення взаємодії загальноновживаних і вузькотематичних релігійних слів. Така взаємодія створює умови для формування багатозначності, тобто розвитку семантичної деривації. Н. Пуряєва, зокрема, спостерегла чимало цікавих особливостей семантичної адаптації релігійних термінів у загальнолітературному мовленні. Наприклад, щодо терміна *образ* у релігійному значенні «<...> під впливом розвинутої в семантиці загальноновживаної лексики *образ* «обличчя» [СУМ, V, 560–561] в значенні однойменного терміна відбувся такий зсув: «зображення священної особи (осіб)» → «зображення обличчя священної особи (осіб)». Таке звуження терміна *образ* стало результатом його народного переосмислення, основою для якого могла стати синтагматична сполучуваність з атрибутом» [2, с. 63–64].

Порівняльний аналіз релігійних лексем за 11-томним «Словником української мови» і пострадянськими словниками тлумачного типу, на думку І. Ренчки, ілюструє відхід сучасної лексикографії від принципів атеїстичного трактування лексем, «втрата ними негативного оцінного статусу, коли більшість проаналізованих тлумачень нейтральна або демонструє розвиток позитивного забарвлення лексем, що пов'язано зі зміною сприйняття та ставлення до релігії у суспільстві» [3, с. 13]. Із 1080 релігійних лексем, повернутих після 1991 р. XX ст. до лексикографічного обігу, за підрахунками О. Ковтунець, більшість (837) є семантично оновленою [4]. Низка оновлених лексем – це образні похідні, сформовані поза релігійною сферою, значення яких, як і прямих, уже усталилися в суспільній практиці, мовці їх сприймають як самостійні. Цим переносні значення і відрізняються від переносного вживання слова, що використовується в мовленні як один із засобів надання висловленню певної образності й виразності [5, с. 33]. Вивчення семантичного потенціалу релігійної лексики, яку зафіксовано у творах українських письменників, табуйованих у XX ст., вважаємо актуальним, оскільки воно сприяє відродженню цього потужного лексичного шару.

Мета статті – виявлення особливостей семантичного оновлення релігійної лексики у творах письменників української діаспори XX ст., що відображають закономірні мовні явища, пов'язані з цією давньою за походженням лексикою, яка тривалий час через заборону залишилася поза увагою вітчизняних науковців. Вибір матеріалу дослідження мотивований тим, що в минулому столітті українські діаспоряни, на відміну від

співвітчизників з материкової України, мали можливість брати участь у богослужіннях, без спотворення відтворюючи своє шанобливе ставлення до церкви.

Предмет дослідження – лексико-семантичні процеси, характерні для семантичної деривації релігійної лексики, залученої до нерелігійного мовлення.

Об'єкт дослідження – релігійні лексеми, легко впізнавані більшістю мовців як елементи християнської пресупозиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі зміною сфери використання спеціальні слова можуть зазнавати у мові таких самих змін, як звичайні слова, – розширювати, звужувати або змінювати свою семантику, входити до складу порівнянь, метафор, вживатися в переносному значенні, закріплювати за собою це значення [6, с. 64]. Одна з найприкметніших ознак мови письменників української діаспори – активне вживання релігійної лексики в образних значеннях. Автори частіше вдаються до метафоротворення, обираючи між метафорою і порівнянням, якщо їм важливо наголосити на постійній, а не тимчасовій подібності чого-небудь. Коли ж автори характеризують швидкоплинну ознаку, то вони конструюють переважно порівняльні звороти з релігійним компонентом, при цьому там він є об'єктом порівняння. Наприклад: 1) порівняння: *Похилені лани пшениці зводять спини, ніби ченці по довгій молитві* (У. Самчук); *Твоя далека пісня, як хорал* (Є. Маланюк); *Чиста, затишна, маленька хатина... з маленьким портретом Шевченка, що висів біля покуття, мовби образок, під королівськими рушниками...* (І. Багрянний); *Позичені цигарки були, як манна з неба, й ціла камера раювала, курячи жадібно кожен свою цигарку...* (І. Багрянний); 2) метафора: *Гадаю: так дивно, мабуть, з людством... тепер все в ньому перевернулось, мов з надрів духовної плянети життя його: вибухнуло, розбило тоненьку корочку, потріскану, нитками фарисейства зшиту* (В. Барка); *<...> переміг апокаліптичного вісника, що символізує собою голод* (В. Барка); *Загорялась і любов до брата, що його колись у дитинстві найбільше любив і жалів, як раненого, як покинутого на дорозі самаритянською любов'ю* (У. Самчук); *Чи знайшов щастя той юнак з своїм янголом-хоронителем, з тією дівчиною, невідомо* (І. Багрянний).

Прийнято шукати аналогію дальшого до ближчого, звичного до несподіваного, нового до вже відомого і тощо [7]. Діаспоряни, за нашими спостереженнями, залучають релігійні назви для позначення нерелігійних понять, поєднуючи різнокатегорійні найменування (конкретні й абстрактні, матеріальні й нематеріальні тощо), що додає

висловленням піднесеності, урочистості, святковості, ліричності настрою художніх персонажів. Таке буває у разі висвітлення неординарних подій: *Дай руку – ходім в мою душу, в мій храм* (О. Олесь); *Тільки часом – Твій єдиний готик – Повстають жертovníки топіль* (Є. Маланюк); *Жертovníк в серці* (В. Барка); *За стінами природи: стосвічник до Царських воріт, завішених блакиттю* (В. Барка); *Троцькісти, дашники, сіоністи, соціалісти... Ветерани революції... Всі, всі сидите отут – на «Голгофі Революції»* (І. Багрянний). Емоційно-піднесений стан людини (відчуття радості, задоволення, натхнення тощо, окреслене семантичним полем «емоція») називають, наприклад, *храмом* – назвою релігійної споруди (семантичне поле «будівля»): *Розкинувсь по горбах сад; груші (білі!) палають. Синичка нікого не боїться – храм! забуто печалі й зітхання – видужуй душею* (В. Барка); *В душі моїй храм – Щодня тебе вгледжу я там* (О. Олесь).

Для такого типу метафоротворення характерний антропоморфізм. Наприклад, В. Барка «олюднює» обідне сонце через образ блискучого одягу священника: *Сонце, вдягнувшись в ризи, як священник, дивиться в вічі*. У. Самчук персоніфікує комунізм: *І червоний, суворий бог не видержав. Зашироко розмахнувся... Не видержав скажений ідол* (У. Самчук). Іноді виникає потреба уподібнити людську душу до тваринної, щоб, як у творі Н. Королеви, передати всю нікчемність людської природи за допомогою огидної миші: *Душа в нього змаліла, під серцем так засмоктало тривогою, що та вбога душа мишею переляканою шуснула, немов з тіла вирватись була радніша* (Н. Королева).

Однак під час формування похідних образних значень у релігійних лексемах все-таки кількісно переважає поєднання назв, які не розходяться категорійно (наприклад, обидва найменування є назвами місць чи назвами істот, предметів, явищ та ін.): *Це не тюрма, а просто рай* (Барка), де і тюрма, і рай указують на місце; *Мати Вірина відходила на село за харчами, Віра лишалась самою, поява Сашка була для неї збавленням, янголом-хоронителем* (У. Самчук); *Чи знайшов щастя той юнак з своїм янголом-хоронителем, з тією дівчиною, невідомо* (І. Багрянний), де хлопець чи дівчина і янгол-хоронитель – назви істот. Ця особливість зближення однокатегорійних слів у процесі метафоротворення із залученням релігійних лексем, очевидно, є реалізацією наміру письменників орієнтуватися на читача, для якого ближчі звичні образи, оскільки помічено, що однокатегорійні перенесення семантичних ознак – це здебільшого давні утворення, уже закріплені в мові. Наведемо кілька прикладів з реалізаціями релігійної лексеми *сповідь* в усталених переносних значеннях:

Почула й побачила шматок людського... Зрозуміло. Але разом це була також сповідь. Тягар душі; У тієї язичок, і Марія не раз переслужала сповідь; Судді вимагали сповіді підсудних: хто вони, якого роду, звідки прийшли, чого прийшли? (із творів У. Самчука).

Слід зазначити, що всі метафорні перенесення, референти яких перебувають у різних сферах (сакральній і світській), є експресивно-оцінними: – *Маріє! Висповідай мене. Даруй усе, що зробив тобі у дні молодості* (У. Самчук) – *висповідати* «перен. пробачити скоєні провини» (як у церкві на сповіді); ...*до Віри потихеньку вступив Ганс та почав свій акафіст. Що вони, мовляв, думають?* (У. Самчук) – *акафіст* «перен., ірон. напучування» (як в акафісті); ...*коли віск розтає, мачає у нього пензлик і виводить по злегка підогрітому яйцю свої невибагливі, але чудові візерунки. Виводить «зірки», виводить «ключки», виводить «кривий пояс».... І при тому виглядає вона натхненно... Мама священнодійствує* (У. Самчук) – *священнодіяти* «перен., уроч. виконувати яку-небудь справу особливо урочисто й поважно» (як церковний обряд). Із прийомів метафорного опису за допомогою релігійної лексики письменники продуктивно використовують гіперболу: *Вартовий читає напружено «Капітал». Тре чоло стомлено. Шанобливо гортає сторінки, мріє: – Біблія Революції!..* (І. Багрянний); *Ти, Гнате! Ти свята людина* (У. Самчук); *А де ж тут твій старий?.. А мати? То значить, ти тут цар і Бог...* (У. Самчук).

Виконання функції іронічної характеристики чого-небудь або дій, вчинків, поведінки когось – це ще одна риса, притаманна використанню метафорних значень у релігійних лексемах поза релігійною сферою у творах діаспорян ХХ ст. Однак ця риса властива, зокрема, прямому мовленню художніх героїв-безвірників, які зневажливо, іноді із сарказмом послуговуються релігійною лексикою. Її вони добре знають, але релігія, віра в Бога для них нічого не важать: *До камери втикнули сивого, аж білого – сяючого білизнаю діда... – Маєте месію...* (І. Багрянний) – тут *месія* «перен., ірон.-зневажл. – рятівник». І. Муромцев називає подібну значеннєву поляризацію, виражену залежним від контексту переносним вживанням, живою енантіосемією [8, с. 143]. Діаспоряни використовують у своїх творах релігійні слова у ситуаціях, які зовсім не властиві для цього шару лексики, коли реалізують намір створити якнайвищий рівень експресії під час вираження максимально негативної оцінки певних реалій життя чи явищ. На цей процес позитивно впливає семантична відстань між сакральним і профаним. Про таку іронійну образність можуть сигналізувати авторські графічні засоби: *Так чомусь в цій країні нарід називає всіх робітників НКВД*

й міліції «архангелами»! (І. Багрянний); *Удавати з себе «богочоловіка», «царя всесвіту»* (І. Багрянний); ...яке, справді, мінливе і по-різному гарне обличчя!.. *А сум «богині» був тепер дійсно щирий* (В. Винниченко). Поряд із цим матеріал дослідження послідовно відображає збережену українцями релігійність у вживанні сакральних мовних одиниць поза релігійною сферою.

Частина метафор, вибудована на далекопериферійних семантичних компонентах, вимагає додаткових роз'яснень. Так, Н. Королева спочатку подає метафору *ангельський чин* („перен. «чернечий»), а далі розгортає логіку цього переносного вживання: *Стремів до монастирської гармонії й порядку, мріяв, будучи в чині **ангельським**, побачити **ангелів** на власні очі, як бачили їх святі, люди духа.*

Окрім однослівних метафор, розвинених від релігійних назв, діаспоряни продукують творення розгорнутих метафорних конструкцій, які завжди зберігають характерне для сакральних текстів стилістичне нашарування урочистості й піднесеності: *На чистім **престолі** із сліз і із крові Курить моє серце, палає в любові* (О. Олесь). У цьому непростому асоціативно-образному комплексі розкривають багатий семантичний ресурс релігійної лексеми *престол* два означення *чистий* та *із сліз і із крові*.

Нейтралізувати у тексті метафору означає «знищити три чверті насолоди у творі, що створена для поступового розгадування; нав'язати його – ось мрія» [9, с. 84]. У разі заміни таких метафорних відрелігійних перифраз, як *ковчег, що дав Христос*, та *скінія духовна*, які використовує В. Барка, варіантами *віра Христова* чи *Церква* контекст би залишився без великої частини свого емотивного ресурсу: *А ми? Чи в серцях несем **ковчег, що дав Христос**: заповідь Його? Покинули! І понесли злобу. Без молитов, згорділи, що в нас родюча земля. От, відібрана. Без молитов згорділи, що багато хліба було. Віднявся. Бо з пирогами забули **скінію духовну**.*

Складні метафори з релігійним компонентом можуть бути вибудовані без авторських натяків, щоб не заважати вільному сприйняттю тексту читачем: *Грім на хмарі **Біблію** читає... Тополя пошепки: страшний який твій плач, **Icaie!*** (В. Барка). Однак частіше вони містять ключові слова, підказки для розуміння авторського метафоротворення: *Страждання – се стежка, яка веде на **високі гори раювання**, Тільки той, хто страждав, пізнав світ і поділив тугу його Творця* (О. Олесь); *Неоціненною **ризюю** доброти і смутку Божого накрито замучених* (В. Барка); *Здібні **храмину тіла** кожного з нас нищити, – сказав батюшка, – а душу*

вбити безсилі, бо вічна (В. Барка); *Навколо – хащі й печеніги, / А в **кельї** – **тиші** ніжний спів, / Реторти, циркуль, колби, книги, / І Ви* (до М. Рильського. – А. К.) – *алхімік мудрих слів* (Є. Маланюк). Імплицитні метафори упрозорюють вишуканість думки, концентрують інтелект авторів, спрямований спонукати читача до пошуку Божих істин, правди життя, екології духовних якостей: *Між **горбами** річка, внизу **двобаитний собор** – **сіре видіння над дзеркалом, стрілками **молитву** тче; Думка – з нею до мудрости Творця йдемо; душами ростемо – тополями в сонці: хоч і ранені багристими **зріхами** восени; Кожному дано **приступець існування, обмежений сонцевими тростинками. **Келія** під небосхилом***** (В. Барка). Мабуть, саме такі еліптичні метафори мала на увазі Н. Крюкова, зауважуючи: «<...>неможливо передати однією, навіть кількома фразами всю хитру павутину рефлексивних перекидань і рефлексивних мостиків, породжених метафоро» [10, с. 37].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз семантичного оновлення найуживанішої релігійної лексики, віддзеркаленої в художній літературі українських діаспорян ХХ ст., доводить: 1) коли важливо наголосити на постійних (не тимчасових) подібностях чого- чи кого-небудь зі світської та сакральної сфер, письменники частіше обирають метафоротворення, а не порівняння; 2) у процесі метафоротворення письменники поєднують різнокатегорійні найменування (конкретні й абстрактні, матеріальні й нематеріальні та ін.), додаючи висловленням піднесеності, урочистості, святковості, ліризму, однак кількісно переважає метафорне поєднання одиниць, які не розходяться категорійно (саме таких дериватів закріплено в мові більше), що, очевидно, пов'язано з прагненням передати звичне мовлення українців; 3) метафорні похідні можуть виконувати функцію іронійної характеристики чого- або кого-небудь, але частіше вживаються у прямій мові персонажів-безвірників, які зневажливо, іноді із сарказмом послуговуються релігійними словами як енантіосемійними одиницями; 4) діаспоряни практикують продукування розгорнутих метафорних конструкцій з релігійним компонентом, що завжди зберігають характерне для сакральних текстів стилістичне нашарування урочистості й піднесеності та відображають глибину авторських міркувань про важливість Божих заповідей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі семантичних змін у релігійній лексиці, яку використовували українські діаспоряни в публіцистичній літературі ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рудницький Я. Вияви релігійності в українській советській літературі: 1953–1988. Спроба аналізу. *Науковий конгрес до 1000-ліття Хрещення Руси-України* : зб. праць. Мюнхен, 1988. С. 823–846.
 2. Пуряєва Н.В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 2001. 235 с.
 3. Ренчка І. Идеологізація та деідеологізація лексем у словниках української мови ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2017. 20 с.
 4. Ковтунець О.С. Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Ін-т укр. мови НАНУ. Київ, 2017. 23 с.
 5. Олійник І.С. Слово в лексичній системі української мови. *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія* / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. С. 27–100.
 6. Непійвода Н.Ф. Про поняття «детермінологізація». *Мовознавство*. 1983. № 5. С. 64–67.
 7. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. Київ : Наук. думка, 1980. 114 с.
 8. Муромцев І.В. Енантіосемія як спосіб номінації в сучасній українській мові. *Вибрані твори*. Харків : Харк. істор.-філолог. тов-во, 2009. С. 128–151.
 9. Dittmann L. *Stil, Structu*. München, 1976. 350 s.
 10. Крюкова Н.Ф. Средства метафоризации и понимание текста. Тверь : Твер. гос. ун-т, 1999. 128 с.
- REFERENCES**
1. Rudnytskyi, Ya. (1988). *Vyavy relihiinosti v ukrainiskii sovietskii literaturi: 1953–1988. Sproba analizu* [Manifestations of piety in Ukrainian Soviet literature: 1953–1988. An attempt at analyzing]. *Naukovyi konhres u 1000 littia Khreshchennia Rusy-Ukrainy* : coll. of works (pp. 823–846). Munich.
 2. Puriaieva, N.V. (2001). *Formuvannia ukrainiskoi tserkovno-obriadovoi terminolohii (nazvy bohosluzhbovykh predmetiv)* [Formation of the Ukrainian ecclesiastical terminology (names of liturgical objects)]. *Candidate's thesis*. Kyiv : Institute of Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine.
 3. Renchka, I. (2017). *Ideolohizatsiia ta deideolohizatsiia leksem u slovnykakh ukrainiskoi movy KhKh – pochatku KhKhI stolit* [Ideologization and deideologization of lexemes in dictionaries of the Ukrainian language of the 20th – early 21st centuries]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: National University of Kyiv-Mohyla Academy.
 4. Kovtunets, O.S. (2017). *Aktualizatsiia leksyky ukrainiskoi literaturnoi movy kintsia KhKh – pochatku KhKhI stolittia* [Actualization of the vocabulary of Ukrainian literary language of the late 20th and early 21st century]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv : National Academy of Sciences of Ukraine Institute of Ukrainian Language.
 5. Oliinyk, I.S. (1973). *Slovo v leksychnii systemi ukrainiskoi movy* [Word in the Ukrainian lexical system]. *Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia* (pp. 27–100). Kyiv : Naukova Dumka.
 6. Nepyivoda, N.F. (1983). *Pro poniattia "determinolohizatsiia"* [On the notion of determinologization]. *Movoznavstvo*, 5, 64–67.
 7. Taranenko, O.O. (1980). *Polisemichnyi paralelizm i yavyshe semantychnoi analohii* [Polysemic parallelism and the phenomenon of semantic analogy]. Kyiv : Naukova Dumka.
 8. Muromtsev, I.V. (2009). *Enantiosemiia yak sposib nominatsii v suchasni ukrainiskii movi* [Enantiosemy as a way of nomination in modern Ukrainian.]. *Vybrani tvory* (pp. 128–151). Kharkiv : Kharkiv Historical-Philological Society.
 9. Dittmann, L. (1976). *Stil, Structu*. München.
 10. Krjukova, N.F. (1999). *Sredstva metaforizacii i ponimanie teksta* [Means of metaphorisation and text comprehension]. Tver : Tver State University.

ФОНЕТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У «КОРОТКІЙ ГРАМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» (1906 РІК) П. ЗАЛОЗНОГО

Козелко І. Р.

кандидат філологічних наук, старший викладач,

старший викладач кафедри українознавства

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

вул. Пекарська, 69, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-4533-7868

imatushchak@ukr.net

Ключові слова: *лінгвістичний термін, рідномовна основа термінів, початок XX ст., навчальний посібник, термінотворчий процес.*

У статті проаналізовано досягнення П. Залозного як укладача фонетичної термінології у «Короткій граматиці української мови» (Полтава, 1906 рік). «Грамматика» П. Залозного була авторитетною працею Наддніпрянщини на початку XX ст., що ґрунтувалася на наукових позиціях В. Науменка (1889 рік), А. Соболевського (1891 рік), В. Коцовського й І. Огоновського (1904 рік), а також писалася з орієнтацією на термінологічний корпус мови, що його виробляли у Галичині. Ця праця була покликана навчити всіх, хто прагнув знати українську мову, саме тому її основою є рідномовні зв'язки. На початку XX ст. розділами граматики були переважно фонетика, морфологія, синтаксис тощо. У «Короткій граматиці української мови» П. Залозного виявлено лінгвістичні терміни, які вчений запропонував для навчання мови у шкільній освіті. У статті зосереджуємо увагу на термінах фонетики у граматиці вченого. Доведено, що фонетичні терміни, що їх фіксує «Коротка грамматика української мови», входять та доповнюють лінгвістичну терміносистему П. Залозного. Виявлено, що лише у граматиці вчений вводить низку таких фонетичних термінів: «глухі самозвуки», «піднебенні співзвуки», «опуст». Для фонетичних термінів, якими оперує П. Залозний у своїй роботі, характерне частиномовне вираження. Приналежність цих термінів до тієї чи тієї частини мови відтворює авторський підхід вченого до вироблення фонетичної термінології. У граматиці П. Залозного переважають фонетичні найменування, які відображають модель «прикметник+іменник», менш вживаними є терміни за структурою «іменник та іменник+іменник». Наголошено на цінності термінотворчої діяльності П. Залозного у контексті його доби. Вироблена фонетична термінологія у граматиці вченого сприяла гарному засвоєнню вчення про фонетику української мови. У статті стверджується, що термінологічну справу продовжували реалізовувати Г. Шерстюк та В. Коцовський, І. Огоновський у їхніх граматиках. Підтвердженням цієї думки є абсолютний збіг фонетичних термінів у навчальних книгах вчених.

PHONETICAL TERMINOLOGY IN P. ZALOSNY'S "SHORT GRAMMAR OF THE UKRAINIAN LANGUAGE" (1906)

Kozelko I. R.

*Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer,
Senior lecturer at the Department of Ukrainian Studies
Danylo Halytskyi Lviv National Medical University
Pekarska str., 69, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4533-7868
imatushchak@ukr.net*

Key words: *linguistic term, native language basis of terms, beginning of the XX century, textbook, terminological process.*

The article analyzes the achievements of P. Zalosny as a compiler of phonetical terminology in the "Short Grammar of the Ukrainian Language" (Poltava, 1906). P. Zalosny's grammar was an authoritative work of the Dnieper region in the beginning of the XX century, based on the scientific positions of V. Naumenko (1889), A. Sobolevsky (1891), V. Kotsovsky and I. Ogonovsky (1904), and was also written with a focus on the terminological corpus of the language, which was produced in Galicia. This work was designed to teach everyone who wanted to know the Ukrainian language, that's why it is based on native language connections. In the beginning of the XX century sections of grammars were mainly phonetics, morphology, syntax, and so on. P. Zalosny's «Short Grammar of the Ukrainian Language» reveals the linguistic terms that the scientist proposed for teaching the language in school education. The article focuses on the terms of phonetics in the grammar of the scientist. It is proved that the phonetical terms recorded by the "Short Grammar of the Ukrainian Language" are included in and complement the linguistic terminology system of P. Zalosny. It is found that only in grammar the scientist introduces a number of phonetical terms: «глухі самозвуки», «піднебенні співзвуки», «опуст». The phonetical terms used by P. Zalosny in his work are characterized by a partial linguistic expression. The affiliation of these terms to one or another part of the language reproduces the author's approach of the scientist to the development of the phonetical terminology. It should be noted that P. Zalosny's grammar is dominated the phonetical names that reflect the model adjective + noun, there are model terms noun and noun + noun which are less commonly used. The values of P. Zalosny's term-making activity in the context of his time are emphasized. The developed phonetical terminology in the grammar of the scientist contributed to the good mastering of the doctrine of the phonetics of the Ukrainian language. We claim that the terminological work continued to be realized by H. Sherstyuk and V. Kotsovsky, I. Ogonovsky in their grammars. Confirmation of this opinion is the absolute coincidence of the phonetical terms in the textbooks of scientists.

Постановка проблеми. Лінгвістична термінологія розглядається вченими у студіях, монографіях та дисертаціях впродовж кількох століть. Наукові поняття цієї терміносистеми розроблялися не одним поколінням граматистів. Увагу до лінгвістичних найменувань переважно з фонетики, морфології, синтаксису спостерігаємо вже в українських граматиках першої половини ХХ ст. Зокрема, найавторитетнішими є «Грамматика руської мови» (1893 рік, 1914 рік) С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера, «Коротка грамматика української мови» (1906 рік) П. Залозного, «Коротка укра-

їнська грамматика для школи» (1907 рік) Г. Шерстюка, «Методична грамматика руської мови» (1912 рік) В. Коцовського, І. Огоновського, «Грамматика українського язика» (1913 рік, 1914 рік) І. Нечуя-Левицького, «Українська грамматика» (1917 рік) Є. Тимченка, «Початкова грамматика української мови» (1918 рік) О. Курило, «Практична грамматика української мови» (1918 рік) В. Сімовича, «Грамматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці» (1921 рік) В. Сімовича. У науці представлені поодинокі дослідження лінгвістичної термінології,

що є у цих граматиках. Так, О. Кацімон виявила глибоке зацікавлення мовознавчою термінологією, що її вміщують граматики С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера. Вчена вважає: «Саме в цьому шкільному підручнику запропоновано нову українську мовознавчу термінологію, що частково збереглася й у сучасній науці» [1, с. 47]. У цьому аспекті актуальним видається дослідження О. Крисяк, яка стверджує, що «ГраMATика руської мови» С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера відіграла помітну роль у «становленні шкільної граMATичної термінології, що використовується й у сучасному мовознавстві» [2, с. 66]. Отже, лінгвістична термінологія, укладена західноукраїнськими вченими С. Смаль-Стоцьким, Ф. Гартнером, функціонує частково і зараз, що дозволяє стверджувати про тяглість термінологічної традиції. Шкільні граматики, які працювали на початку ХХ ст., проклали шлях для вироблення лінгвістичної термінології і на теренах Великої України. Вже у 1906 році П. Залозний видав «Коротку граматику української мови», що користувалася популярністю між українцями. Наша увага прикута до проблем становлення лінгвістичної терміносистеми у граматиках на початку ХХ ст., зокрема, до термінів фонетики, які розробляв П. Залозний у «Короткій граматиці української мови» (1906 рік), чим і зумовлена **актуальність** даного дослідження.

Мета і завдання статті. Мета статті – виявити та проаналізувати терміни фонетики у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного, вказати на їхню частиномовну приналежність у мові.

Мета статті передбачає розв'язання таких завдань:

1) вказати на передумови творення фонетичних термінів у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного, а також на їхню рідномовну основу;

2) виявити, які фонетичні терміни вживає П. Залозний у його навчальній книзі;

3) визначити частиномовне вираження фонетичних термінів, що їх уживає у граматиці П. Залозний;

4) з'ясувати роль лінгвістичної терміносистеми П. Залозного в контексті розвитку знання з фонетики української мови на початку ХХ ст.;

5) показати вплив праці П. Залозного на термінотворчий процес початку ХХ ст.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом розвідки є закономірності розвитку лінгвістичної терміносистеми П. Залозного. **Об'єкт** дослідження – фонетична термінологія, що функціонувала на початку ХХ ст. у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науці низку розвідок присвячено дослідженню історичного термінознавства. Зазначимо, що

важливою складовою частиною історичного термінознавства є термінотворчий процес початку ХХ ст. Уже в цей час особливого значення вчені надавали терміну, його виробленню та структурі. Читаючи навчальні книги, які виходили друком на початку ХХ ст., не можемо обминути увагою слова вчених про те, що граматику та лінгвістичну термінологію науковці творили, опираючись на літературне слово наших письменників. Л. Туровська зауважує: «У першій третині ХХ ст. основна увага науковців концентрувалася на збиранні термінів з усних і літературних джерел, подальшому створенні на цьому ґрунті національної термінології» [3, с. 67].

Початок ХХ ст. також позначений осмисленням граматики як такої, що відображає живомовні зв'язки. Як зазначав В. Сімович, проклався «новий шлях розуміння цієї гарної (бо живої) науки» [4, с. 4]. Граматики укладають навчальні книги, акцентуючи увагу на україномовній їх основі, а також з опертям на діалект, який вони представляють. Однією з перших у Полтаві вийшла у світ «Коротка граMATика української мови» П. Залозного (1906 рік), яка перевидавалася в 1913, 1917 та 1918 роках як «Початкова граMATика української мови». ГраMATист зауважував, що під час укладання цієї навчальної книги він послуговувався такими працями, як-от: 1) «Методична граMATика руської мови» В. Коцовського і І. Огоновського, 1904 р.; 2) «Обзоръ фонетических особенностей малорусской рѣчи» В. Науменко, 1889 р.; 3) «Лекції по історії рускаго языка» А.І. Соболевського, 1891 р. [5, с. 4]. Вчений був послідовником їхніх наукових ідей. Проте П. Залозний мав на меті відроджувати українську школу у підросійській Україні, великі сподівання покладав на свою граматику. Він вважав, що на часі було писати «Коротку граматику української мови» українською мовою та адресувати її для широкого кола читачів. У передмові йдеться, що П. Залозний призначив «свою граматику не так для учнів, як для тих людей, що вже знають кілька граMATик, окрім своєї» [5, с. 3]. Вкрай важливим для вченого було питання рідномовного поняттєво-термінологічного корпусу граматики, яка б доступно подавала мовні факти, щоб з неї могли вчитися всі бажаючі. З огляду на це П. Залозний за основу творення термінів фонетики брав галицькі терміни, бо він був прихильником наукових поглядів західноукраїнських граMATистів В. Коцовського та І. Огоновського. Вчений зазначав: «У галицькій Україні наукові справи, а між ними й граMATика, давно вже викладаються українською мовою. Там вироблені граMATичні терміни із рідних слів. Завчити або зрозуміти їх зовсім легко навіть школяреві, що знає російську граматику. Тим-то беремо галицькі терміни майже цілком» [5, с. 3].

П. Залозний впроваджує національну лінгвістичну термінологію у «Короткій граматиці української мови». У ній учений виокремлює такі чотири розділи: **I. Речення і його частини. II. Слово і його частини. III. Звуки та букви. VI. Частини мови. Правопис.** Фонетика як розділ граматики йменується «Звуки та букви». У невеличкій за обсягом частині граматики зібрано чимало фонетичних термінів, які позначають назви звуків, наголос та інші фонетичні поняття: *протинка, букви, отвертий склад, вставка звуків, самозвуки, гортанні співзвуки, губні співзвуки, замкнений склад, звуки, зубні співзвуки, м'якшення співзвуків, м'які самозвуки, прилади вимовляння, наголос, носові співзвуки, повнозвучність, подвійні звуки, тихі співзвуки, сичачі співзвуки, постійний наголос, тверді самозвуки, азбука, чергування самозвуків, зміна самозвуків і на й, у на в, зміна співзвуків, глухе ь, коротке у, коротке і, співзвуки, язичні співзвуки, плавні співзвуки, звучні співзвуки, шиплячі співзвуки.* Виявлено, що у «Короткій граматиці української мови» П. Залозний вводить фонетичні терміни, які фіксує лише ця граMATика: *глухі самозвуки, піднебенні співзвуки, опуст.*

Лінгвістичний термін в історичному аспекті має приналежність до частиномовного вираження. У колі науковців побутує думка про те, що у терміносистемах переважає іменниковий характер термінів. Так, у колективній монографії «Науково-технічний прогрес і мова» за редакцією В. Русанівського автори стверджують про майже цілковиту належність термінів до лексико-граматичного класу іменників [6, с. 81]. Натомість В. Даниленко доводить, що характерними для лінгвістичної термінології «<...>» є повнозначні слова – іменники, прикметники, прислівники, дієслова» [7, с. 37].

Проаналізуємо терміни фонетики з «Короткої граматики української мови» П. Залозного щодо рівня частиномовної уживаності. Серед виявлених нами фонетичних термінів найпродуктивнішими є терміни, що у своєму складі поєднують структури «**прикметник+іменник**» (22 фонетичних термінів): *отвертий склад, гортанні співзвуки, губні співзвуки, замкнений склад, зубні співзвуки, м'які самозвуки, носові співзвуки, подвійні звуки, тихі співзвуки, сичачі співзвуки, постійний наголос, тверді самозвуки, глухе ь, коротке у, коротке і, язичні співзвуки, плавні співзвуки, звучні співзвуки, шиплячі співзвуки, твердий звук, глухі самозвуки, піднебенні співзвуки; «іменник»* (9 фонетичних термінів): *протинка, букви, самозвуки, звуки, наголос, повнозвучність, азбука, співзвуки, опуст; «іменник+іменник»* (6 фонетичних термінів): *вставка звуків, м'якшення співзвуків, прилади вимовляння, чергування самозвуків, зміна самозвуків, зміна співзвуків.*

На нашу думку, «Коротка граMATика української мови» П. Залозного була ґрунтовною тогочасною методичною працею, в якій автор оперував фонетичними термінами, що переважно виражені структурною моделлю «**прикметник+іменник**».

В. Ващенко вважав єдиним недоліком граматики П. Залозного відсутність вправ та завдань, які є необхідними для опанування мови [8]. Констатуємо, що з огляду на фонетичну термінологію у «Короткій граматиці української мови» вченого пізнання фонетики, її вивчення було цілком можливим, бо вчений подав для опису звуків та інших фонетичних понять ті найменування, що розкривають сутність змісту фонетики. Отже, вагомою є роль термінотворчої діяльності П. Залозного у контексті вчення про фонетику української мови на початку ХХ ст.

У статті прагнемо встановити, які фонетичні терміни вживають у граMATиках послідовники П. Залозного. Г. Шерстюк та В. Коцовський, І. Огоновський писали навчальні книги для шкільного навчання, а також для усіх зацікавлених. У таблиці 1 «Зіставлення фонетичних термінів у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного, «Короткій українській граматиці для школи» Г. Шерстюка, «Методичній граматиці руської мови» В. Коцовського, І. Огоновського» подаємо ті фонетичні терміни, які мають відповідники, що збігаються чи різняться у навчальних книгах вчених.

Таблиця 1

№	«Коротка граMATика української мови» (1906 р.) П. Залозного	«Коротка українська граMATика для школи» (1907 р.) Г. Шерстюка	«Методична граMATика руської мови» (1912 р.) В. Коцовського, І. Огоновського
1	2	3	4
1	звуки (с. 6)	звук (с. 10)	звуки (с. 5)
2	наголос (с. 8)	наголос (с. 8)	наголос (с. 13)
3	співзвуки (с. 8)	співзвуки (с. 10)	співзвуки (с. 6)
4	самозвуки (с. 8)	самозвуки (с. 10)	самозвуки (с. 6)
5	букви (с. 6)	буква (с. 10)	букви (с. 5)
6	м'які самозвуки (с. 8)	м'які самозвуки (с. 10)	м'які самозвуки (с. 7)
7	тверді самозвуки (с. 8)	тверді самозвуки (с. 10)	тверді самозвуки (с. 7)

1	2	3	4
8	носові співзвук (с. 12)	носові співзвук (с. 12)	носові співзвук (с. 10)
9	сичачі співзвук (с. 12)	сичачі співзвук (с. 12)	сичачі співзвук (с. 10)
10	язичні співзвук (с. 12), плавні співзвук (с. 12)	язичні співзвук (с. 12), плавні співзвук (с. 12)	плавні співзвук (с. 10)
11	шиплячі співзвук (с. 12)	шиплячі співзвук (с. 12)	шиплячі співзвук (с. 10)
12	зубні співзвук (с. 12)	зубні співзвук (с. 11)	зубні співзвук (с. 10)
13	азбука (с. 7)	азбука (с. 10)	азбука (с. 5)
14	гортанні співзвук (с. 12)	гортанні співзвук (с. 12)	гортанні співзвук (с. 10)
15	губні співзвук (с. 12)	губні співзвук (с. 11)	губні співзвук (с. 10)
16	твердий звук (с. 7)	наголосний значок (с. 9)	твердий співзвук (с. 8)

З поданої таблиці очевидним є факт про те, що термінотворча робота П. Залозного мала вплив на відбір термінів фонетики у «Короткій українській граматиці для школи» (1907 рік) Г. Шерстюка та «Методичній граматиці руської мови» (1912 рік) В. Коцовського, І. Огоновського. Зафіксовано такі терміноодиниці, які мають відмінне найменування у фонетиці в аналізованих граматиках, зокрема: *м'які самозвуки, шиплячі співзвук* (П. Залозний, Г. Шерстюк) – *м'які самозвуки, шиплячі співзвук* (В. Коцовський, І. Огоновський); *твердий звук* (П. Залозний, В. Коцовський, І. Огоновський) – *наголосний значок* (Г. Шерстюк).

Висновки і перспективи подальших розробок. Вважаємо, що П. Залозний був впливовим лінгводидактом Наддніпрянщини на початку ХХ ст. Його мовознавча діяльність, зокрема й термінологічна, заслуговує на те, щоб внести ім'я вченого в реєстр українських термінологів-лінгводидактів, що працювали на теренах Великої України на початку ХХ ст. Укладання «Короткої граматики української мови» П. Залозного викликане тогочасною потребою навчити українській граматиці не лише школяра, а й усіх, хто виявляє інтерес до мови та знає кілька граматик, окрім своєї. Ця граMATика опиралась на термінологічний досвід також і галицьких граматистів. Як відмітив П. Залозний, галицькі лінгвістичні терміни варті уваги, тому чимало їх ужито в «Короткій граматиці української мови». Зазначимо, що фонетичні терміни у роботі вченого підібрані з орієнтацією на засоби рідної мови. За умов достатньої кількості фонетичних найменувань у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного на початку ХХ ст. простежується частиномовна приналежність цих термінів до структур «*прикметник+іменник*», «*іменник*» та «*іменник+іменник*». Доводимо, що на початку ХХ ст. П. Залозний активізацією своєї термінологічної роботи сприяв відбору фонетичних термінів граматистами Г. Шерстюком, В. Коцовським, І. Огоновським. Для вчених цінною була думка П. Залозного, про що свідчать результати уживання однойменних фонетичних термінів. Перспективою

подальших досліджень є опрацювання морфологічної термінології у «Короткій граматиці української мови» П. Залозного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кацімон О. Мовознавча термінологія у граматиках С. Смаль-Стоцького, Ф. Гартнера. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Випуск 496–497. Слов'янська філологія. С. 47–60.
2. Крисяк О. І. «Руска граMATика» С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера як пам'ятка українського мовознавства. *Освіта і наука : Міжнародний науковий журнал*. 2020. Вип. 1 (28). С. 65–69.
3. Туровська Л. Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Українська мова*. 2012. № 2. С. 67–79.
4. Сімович В. ГраMATика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Київ ; Ляйпціг : Укр. накладня. 1921. 584 с.
5. Залозний П. Коротка граMATика української мови. Полтава : Електрична друкарня Г.І. Маркевича. 1906. Ч. 1. 64 с.
6. Науково-технічний прогрес і мова / відп. ред. В.М. Русанівський. К. : Наук. думка. 1978. 196 с.
7. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. 1977. 245 с.
8. Ващенко В.С. Перші підручники з української мови. *Українська мова в школі*. 1961. № 5. С. 81–87.

REFERENCES

1. Katsimon, O. (2010) Linguistic terminology in the grammars of S. Smal-Stotsky, F. Gartner [Movoznavcha terminolohiia u hramatykakh S. Smal-Stotskoho, F. Gartnera]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, vol. 496–497, Slavic philology, pp. 47–60.
2. Krysiak, O.I. (2020) “Russian Grammar” by S. Smal-Stotsky and F. Gartner as a monument of Ukrainian linguistics [“Ruska hramatyka” S. Smal-Stotskoho ta F. Gartnera yak pamiatka

- ukrainskoho movoznavstva]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Osvita i nauka"*, vol. 1 (28), pp. 65–69.
3. Turovska, L. (2012) Historical terminology in Ukraine in the end of the twentieth – beginning of the XXI century. [Istorychne terminoznavstvo v Ukraini kintsia XX – pochatku XXI st. *Ukrainska mova*, № 2, pp. 67–79.
 4. Simovych, V. (1921) Grammar of the Ukrainian language for self-study and to help school science [Hramatyka ukrainskoi movy dlia samonavchannia ta v dopomohu shkilnii nauksi]. Kyiv ; Liaiptsig : Ukr. Nakladnia, 584 p.
 5. Zaloznyi, P. (1906) Short grammar of the Ukrainian language [Korotka hramatyka ukrainskoi movy]. Poltava : Elektrychna drukarnia H. I. Markevycha, vol. 1, 64 p.
 6. Naukovo-tekhnichnyi prohres i mova (1978) Scientific and technological progress and language / [vidp. red. V. M. Rusanivskiy]. K. : Nauk. Dumka, 196 p.
 7. Danylenko, V.P. (1977) Russian terminology: The experience of linguistic description [Russkaia termynolohyia: Opyt lynchvystycheskoho opysanyia], 245 p.
 8. Vashchenko, V.S. (1961) The first textbooks of the Ukrainian language [Pershi pidruchnyky z ukrainskoi movy]. *Ukrainska mova v shkoli*, № 5, pp. 81–87.

СВОЄРІДНІСТЬ АВТОРСЬКОГО ПОЕТОНІМІКОНУ В КАЗКАХ ДЖ. РОЛІНГ ТА П. ТРЕВЕРС

Кокнова Т. А.

доктор педагогічних наук,

доцент кафедри романо-германської філології

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

вул. Коваля, 3, Полтава, Україна

orcid.org/0000-0003-0232-0756

koknovatanya@gmail.com

Ключові слова:

*авторська казка, власні
назви, поетонімізація
апелятивів, зоопоетоніми,
топопоетоніми, мовна гра.*

У статі вивчається жанрова своєрідність авторських казок Дж. Ролінг «Гаррі Поттер та філософський камінь» та П. Треверс «Мері Поппінс» з позиції поетонімікону. У процесі дослідження авторка встановлює, що найважливішою особливістю мови як фольклорних, так і літературних казок виступає контекстуальна поетонімізація апелятивів. Проаналізовано вживання зоопоетонімів, що виступають головним поетонімічним конституентом казок про тварин не тільки у фольклорі, а й в авторській казці. Аналіз матеріалу казок свідчить, що в багатьох авторських казках поетонімічних апелятивів набагато більше, ніж особистих імен. Авторка вважає, що в системі власних назв фантастичних і літературних казок специфічною є емоційно-експресивна функція, за допомогою якої створюються імена героїв за їхніми фізичними, біологічними, моральними, інтелектуальними характеристиками, за соціальною, національною приналежністю, родинними зв'язками. Важливою рисою, яка об'єднує фольклорну і авторську казку, є використання прийому буквального осмислення імені або ж використання імен, які говорять самі за себе. У статі наведено характерні риси, загальні для поетонімікону літературної казки (обов'язкова присутність онімізованих апелятивів; зоопоетонімів; топопоетонімів; наявність імен, створення яких пов'язане з фізичними, психічними, біологічними, моральними, інтелектуальними характеристиками персонажа; наявність вигаданих істот з невмотивованими іменами; соціальне розмежування імен). Авторка також розглядає поняття мовної гри, аналізує її функцію в мові персонажів авторських казок, визначає ознаки мовної гри – гнучкість і саморегулюючу силу системного механізму, спонтанність, характеризує її різновиди (мовний жарт, поетонімічна, онімічна гра). У ході дослідження встановлено, що онімічна мовна гра в авторській казці може реалізовуватися на декількох рівнях, а саме: на фонетичному, слово-утворювальному і лексичному. На фонетичному рівні мовна гра реалізується за допомогою низки прийомів, таких як анаграма, паліндром, звуконаслідування. На словотвірному рівні мовна гра проявляється в словотворчих способах суфіксації та словосполучення. На лексичному рівні мовна гра створюється завдяки розбіжності семантичного наповнення мотивуючої і мотиваційної основ в акті словотворення (обігрування внутрішньої форми власних імен, обігрування конотативних власних назв, стилізація власних імен). Зроблено висновок про те, що жанрова роль власних назв як у фольклорному тексті, так і в тексті авторської казки належить антропоетонімам, топопоетонімам і зоопоетонімам.

THE ORIGINALITY OF THE AUTHOR'S POETONYMICON IN THE FAIRY TALES OF J. ROWLING AND P. TRAVERS

Koknova T. A.

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Romance and German Philology
Luhansk Taras Shevchenko National University
Kovalia str., 3, Poltava, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0232-0756
koknovatanya@gmail.com*

Key words: *author's fairy tale, proper names, poetonymization of proper names, zoopoetonyms, topoetonyms, language game.*

The paper studies the genre originality of the author's fairy tales on the examples of the works by J. Rowling ("Harry Potter and the Philosopher's Stone") and P. Travers ("Mary Poppins") in the context of poetonymicon. In the process of the research, the author concludes that the most important feature of the language of fairy tales, both folklore and literature, is the contextual poetonymization of proper names. The use of zoopoetonyms, which are the main poetonymic constituent of fairy tales about animals not only in folk tale, but also in the author's fairy tale, is analyzed. The analytical study of fairy tales proves that poetonymic proper names are used more frequently than personal names in the most of author's fairy tales. The author believes that emotional-expressive function is specific in the system of proper names of fiction and fairy tales, as it helps to create the names of the heroes according to their physical, biological, moral, intellectual features; social, national relationship, family ties. An important common feature of folk and author's fairy tales is the use of the technique of literal interpretation of the name or the use of the so-called "speaking" names. The paper studies the features common to the poetonymicon of fairy tales (compulsory onymized proper names; zoopoetonyms; topoetonyms; names created on the background of physical, mental, biological, moral, intellectual features of the character; fictional creatures with unmotivated names; social differentiation of names). The author also considers the concept of language game, analyzes its function in the language of the characters of author's fairy tales; defines the signs of language game (flexibility and self-regulating force of the system mechanism; spontaneity); characterizes its types (language joke, poetonymic, onymic game). In the course of the research it is defined that the onymic language game in the author's fairy tale can be applied at different levels: phonetic, word-building and lexical. At the phonetic level, the language game applies a number of techniques: anagram, palindrome, sound imitation. At the word-building level, the onymic language game applies word-building techniques of suffixation and word combination. At the lexical level, the language game is possible due to the divergence between the semantic content of the motivating and motivational background in the act of word building (playing with the internal content of proper names, playing with connotative component of proper names, stylization of proper names). It is concluded that anthropoetonyms, topoetonyms and zoopoetonyms play the genre role of proper names not only in the folktales but also in the texts of author's fairy tales.

Постановка проблеми. Вивчення мови фольклору є одним з найважливіших завдань філології. Народна казка – це класичний зразок фольклору, вона містить «вічні, незмінні цінності» [1]. Авторська або літературна казка – це жанр парадоксальний: з одного боку, цей жанр тяжіє до народної

творчості, а з іншого – він відштовхується від неї. Авторська казка – це літературний епічний жанр у прозі або віршах, що спирається на традиції народної казки. Фольклорні казкові оповідання часто є джерелами авторських казок, казкових чи фантастичних повістей, романів.

Однак фольклор – це неповторна художня творчість. Його своєрідність сформувалася поза межами авторської індивідуальності. Традиції фольклору безпосередньо відображені в масовій творчості. Такий характер фольклорної традиції полягає в своєрідності, що властива літературній, авторській творчості. Фольклорне коріння авторської казки легко простежити на матеріалі власних назв, навіть не беручи до уваги ані сюжет, ані композицію фольклорних і літературних казок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу авторських казок з позиції їх поетонімікону розглядалися такими вченими, як Ю. Глюдзик, О. Карпенко, Ю. Карпенко, Л. Юлдашева та ін. Попри чисельність наукових розвідок, залишаються питання, що виявляються не достатньо дослідженими вченими. З огляду на це мета цієї статті – встановити жанрову своєрідність авторських казок Дж. Ролінг «Гаррі Поттер та філософський камінь» та П. Треверс «Мері Поппінс» з позиції поетонімікону. Предметом дослідження виступає авторський поетонімікон казок, а об'єктом дослідження є авторські казки Дж. Ролінг «Гаррі Поттер та філософський камінь» та П. Треверс «Мері Поппінс».

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу своєрідності поетонімікону авторських казок Дж. Ролінг та П. Треверс треба розглянути саме антропоетоніми. Аналіз особливостей вживання антропоетонімів як у фантастичній, так і у авторській казці показує, що імена персонажів в обох випадках наділені певними функціями, пов'язаними з необхідністю характеристики, підкреслення будь-яких ознак, притаманних даному персонажу. Вважаємо, що найважливішою особливістю мови як фольклорних, так і літературних казок є контекстуальна поетонімізація апелювативів – найдавніший спосіб створення власних назв шляхом переходу загальних імен в розряд власних назв.

У фольклорних казках поетонімізація апелювативів досить часто вживається в сильній позиції, що свідчить про їх художню значущість. Прикладом цього є такі імена персонажів в англійському фольклорі: *Mirror*, *Hare*, *Tortoise* з казки «Little Snow-White». Тут ми бачимо, що важлива не тільки онімізація апелювативу, але і вживання його із зменшувально-пестливим суфіксом. Подібні імена, як правило, мають евфонічне звучання: *Henny Penny*. Ім'я, що додається до апелювативу, римується зі словом, що не має значення, однак сприяє створенню комічного ефекту. Далі розберемо вживання зоопетонімів. Значна їх кількість і висока частота їх вживання в тексті є відмінною рисою літератури для дітей. Зоопетоніми є головним поетонімічним конституентом казок про тварин не тільки у фольклорі, а й в авторській казці. Їх кількість можна порівняти з кількістю антропоетонімів.

Як показує аналіз фактичного матеріалу, в багатьох авторських казках поетонімічних апелювативів значно більше, ніж особистих імен із застосуванням реального англійського іменника. У англійських казках як, наприклад, у П. Треверс, крім традиційних онімізованих апелювативів *the Barnacle Goose*, *Wolf*, *Stork*, в даний список імен включаються також такі назви осіб за професією людей: *the Butcher*, *the Baker*. Поетонімізація абстрактних іменників відбувається у казці Дж.К. Ролінг, де зустрічається не така велика кількість онімізованих апелювативів: *Owl*, *Muggle*, *Boggart* та ін. Особливу підгрупу в цій групі антропоетонімів становлять імена з функцією, яка характеризує особистість. Звертаючись до казки П. Треверс «Мері Поппінс», не можна не відзначити примітність таких стилізованих імен, як *Morning-Star-Mary*, *Sun-at-Noonday*, *Fleet-as-the-Wind*, які висловлюють традиційний спосіб утворення імен американських індіанців. Як відомо, такі імена асоціюються з найбільш видатними якостями людини. Іншими словами, ці імена характеризують героя. Так, ім'я *Fleet-as-the-Wind* говорить про таку якість людини, як швидкість реакції. Дослівний переклад цього імені звучить так: «Швидкий, як вітер». *Sun-at-Noonday* перекладається як «Полуденне сонце», а *Morning-Star-Mary* як «Рання пташка Мері», що свідчить про те, що людина встає рано-вранці.

Погоджуючись з О. Горбонос, ми вважаємо, що в системі власних назв фантастичної і літературної казок особливе місце займає емоційно-експресивна функція. Основними факторами, що визначають вмотивованість таких імен, є фізична, біологічна, моральна, інтелектуальна характеристики особи, її соціальна та національна приналежність, родинні зв'язки тощо [2, с. 94]. Наприклад, в казках імена *Mr. Smarty* (П. Треверс), *Ginny* (Дж. К. Ролінг). У художній літературі склався спеціальний прийом використання дескриптивних імен, в яких власна назва вживається або з прикметником, або пояснюється, доповнюється іншим іменником. Н. Будур пише: «Весь художній сенс таких імен – надати за можливості влучне позначення, яскраво зобразити предмет, в одному-двох словах підкреслити його характерну сутність» [3, с. 250], наприклад: *The Fat Lady*, *Clever Crookshans*, *Madam Marsh*, *The Dark Lord* (Дж.К.Ролінг), *the Bird Woman* (П. Треверс).

Онімізація апелювативу досить часто трапляється і серед топоетонімів, які у Дж.К. Ролінг включені в розповідь про *Forbidden Forest*. Ще однією фольклорною традицією можна вважати наявність у фольклорних та авторських казках вигаданих істот з невмотивованими іменами. Дж.К. Ролінг віддає перевагу таким міфічним створінням, як дракони, ельфи, гноми, кентаври, наділяючи їх

іменами, типовими для англійського іменника. Так, дракона звать *Norbert*, а кентаври мають такі людські імена: *Ronan*, *Bane*, *Firenze*. Також зустрічається у П. Тревер сім'я *Marry-Ann*, яке вважається традиційним ім'ям служниці в Англії, або *Katie Nanna*, що має скорочену форму *Nanny* (найбільш поширене ім'я служниці або гувернантки).

Своєрідність конструювання імен полягає в, так би мовити, авторській мовній грі. При зверненні до поняття мовної гри, виникає необхідність визначитися з самим терміном «гра». Гра – це вид непродуктивної діяльності, де мотив лежить не в результаті її, а в самому процесі [4, с. 115]. Дослідники відзначали, що на ранніх щаблях розвитку суспільства, а також у житті сучасних дітей гра сприяє кооперації і тренує характер, але в ході дорослішання відбувається поступове витіснення гри з життя дорослих драматичним мистецтвом і спортом [5]. У загальному розумінні визначення мовної гри пов'язане з певними труднощами. Реалізується вона в промові з урахуванням особливостей ситуації і особливостей співрозмовника. Ефект, результат гри поодинокий, оказіональний. Однак, на думку В. Саннікова, переважно використовується традиційний термін «мовна гра», оскільки така гра заснована на знанні системи одиниць мови, норм їх використання і способів творчої інтерпретації цих одиниць [6, с. 78]. Найчастіше мовна гра пов'язана з вираженням в мові комічних смислів або з бажанням створити «свіжий, новий образ» [7]. Мовна гра – багатовимірний феномен, що виявляється в різних іпостасях мовної діяльності мовців [8]. Ознаками мовної гри виступають, з одного боку, гнучкість і саморегулююча сила системного механізму, а з іншого боку, спонтанність або усвідомлення творчого ставлення до мови самих її носіїв. Мовна гра з цієї точки зору може бути розглянута як феномен лінгвокреативного мислення, яке виявляє здатність мовців до різноманітної асоціативної переробки мовних форм і значень [8].

Мовна гра завжди пов'язана з креативною діяльністю і має такі особливості: здатність суб'єкта до яскравого, незвичайного й ефектного вживання слова (або виразу) завжди вторинна по відношенню до знання мовної системи і володіння її нормативними зв'язками, тобто вміння «грати словом» передбачає володіння стилістичним аспектом мови; ігровий момент в мовному спілкуванні може проявлятися лише тоді, коли той, хто говорить, здійснює цілеспрямований пошук прийомів руйнування конвенціональних мовних структур і пов'язаних з ними стереотипів мовного сприйняття; мовна гра завжди адресна, цілеспрямована і продумана саме як ефективний варіант мовного вживання; мовна гра завжди спрямована на створення мовної структури нового смислу, не знайомого слухачеві або читачеві [4, с. 117].

Асоціативний потенціал власної назви (антропонімів) може бути охарактеризований за допомогою етнокультурної та соціокультурної інтерпретаційних моделей опису [7], оскільки семантика імені визначається, зокрема, тим, що воно конотує як одиниця мови і мовлення в рамках культури певного етносу і соціуму. На думку низки вчених, в поєднанні з особистісно проектними аспектами сприйняття власної назви цей етно- та соціокультурний базис створює «великий і якісно складний лексичний фон», що надає конкретному імені «неповторний вигляд» [9].

На фонетичному рівні мовна гра реалізується за допомогою таких прийомів, як анаграма, паліндром, звуконаслідування та інші фоносемантичні зближення слів. Ми вважаємо, що цей вид мовної гри більшою мірою притаманній англійській авторській казці. П. Треверс в казці «Мері Поппінс» використовує фоносемантичні можливості мови під час створення власних назв для своїх персонажів. Наприклад, *Mr. Wigg – the name sounds exactly like the noun wig – «a head-covering of false hair means false nature of this man»* [10, с. 123]. Дж. Ролінг також обіграє фонетичну форму імені. Так, ім'я привида Peeves утворене за аналогією зі звуком, який воно означає: “a loud/rude sound, like an air being let out of a balloon”.

На словотвірному рівні ономастична мовна гра проявляється в словотворчих способах. По-перше, це суфіксація. Наприклад, ім'я персонажа *Dudley (Dudley Dursley)* містить натяк на нікчемну людину, невдачу, адже автор обіграє слово “dud” (Дж. К. Ролінг). По-друге, це словосполучення. Цим способом утворюється велика кількість периферійних онімів в авторських казках. Наприклад, Дж.К. Ролінг використовує скорочену форму назв іспитів *O.W.L.s (Ordinary Wizarding Level)*, а також *N.E. W.T.s (Nastily Exhausting Wizarding Tests)*.

Штучно створені назви й імена допомагають читачеві орієнтуватися в просторі авторської казки, містять в собі елемент загадковості, а в деяких випадках навіть ребус, тому читачеві потрібно докласти розумових зусиль, щоб розгадати загадку. Різновидом даного словотвірного способу служать анаграми. Так, Дж.К. Ролінг в “Harry Potter and the Chamber of Secrets” використовує словоутворювальну гру за допомогою анаграм. За допомогою перестановки літер ім'я *TOM MARVOLO RIDDLE* перетворюється в *I AM VOL AND DEMORT*. У даному прикладі також реалізується ще один прийом, який приховується в самому слові *RIDDLE*. «Riddle» перекладається з англійської як «загадка», яку потрібно розгадати. Іноді автори казок вдаються до утворення нових імен, використовуючи прийом дзеркального відображення. Так, багато персонажів казки

Дж. Ролінг створюють *Mirror of Erised*, тобто *Mirror of Desire*. Отже, поетоніми в авторських казках створюються за допомогою типових словотворчих моделей і здатні викликати у читача стилістичний (а часто і комічний) ефект.

На лексичному рівні мовна гра створюється завдяки розбіжності семантичного наповнення мотивуючої і мотиваційної основ в акті словотворення. Лексичну мовну гру можна розглядати за позиціями, про які ітиметься далі. Зокрема, це обігрування внутрішньої форми власних імен. У казці «Гаррі Поттер<...>» ім'я *Bagman (Ludo Bagman)* означає людину, яка отримує гроші в результаті незаконної діяльності; *Gilderoy (Gilderoy Lockhart)* в перекладі означає «Золотий Король»; *Albus Dumbledore: Albus* значить «білий» (а він насправді білий від сивини і, крім того, добрий чарівник, не чорний маг), а *Dumbledore* староанглійською значить «джміль»; *Draco Malfoy: Draco* – сузір'я, яке виглядає як дракон, *Malfoy* – з французького «погана вірність», а взагалі означає «зло». Обігрування конотативних власних назв представлене у казці «*Mary Poppins*». Зокрема, *Dainty David* з казки має на увазі людину з дуже делікатним смаком, якій важко догодити. Також таке обігрування представлене у народних віршах (*Uncle Vernon*, «Гаррі Поттер<...>»). Стилізація власних імен розглядається як літературний прийом, який відтворює особливості стилю іншої епохи, літературної течії, письменницької манери якого-небудь автора або особливості мови людини, яка належить до певної соціальної верстви.

З лінгвістичних позицій значущою є та обставина, що прийом стилізації заснований на відтворенні (або імітації) певних фонетичних, граматичних та інших особливостей мови тієї епохи або місцевості, про яку ведеться розповідь. Різновидом стилізації з яскраво вираженою сатиричною або гумористичною спрямованістю можна вважати шаржування. В узагальненому вигляді шаржування визначається як «зображення, уявлення чого-небудь в перебільшеному сатиричному або гумористичному вигляді» [8, с 124]. Так, віднесення до *nursery rhyme* простежується в пісні «*The Cow Who Jumped Over the Moon*» з «Мері Поппінс». Також заголовок «*Lines Written by a Bear of very little Brain*», чий компонент «*Lines Written ...*» – традиційний поетичний заголовок серйозних творів (наприклад, у Вордсворта: *Lines Written at a Small Distance, Lines Written in Early Spring*). Гумористична функція такого заголовка полягає в тому, що його вжито в дитячій поезії.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, ми виявили такі різновиди поетонімічної мовної гри в авторських казках:

фонетичну мовну гру, засновану на фонетичних каламбурах; словотвірну, що виявляється у суфіксації, словотворі і абрєвіації; лексичну, що включає імена, що «говорять» (з живою внутрішньою формою), обігрування значення багатозначного слова, обігрування значення імені, а також стилізовані власні імена. З проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що жанрова роль власних назв як у фольклорному тексті, так і в тексті авторської казки належить антропоетонімам, топопоетонімам і зоопоетонімам. Розглянуті види поетонімічної мовної гри демонструють потенційну здатність поетонімів піддаватися різним змінам, а також ілюструють творчі здібності Дж. Ролінг та П. Треверс у процесі написання літературних казок. Перспективи подальших розвідок лежать у площині детального вивчення способів та прийомів створення власних імен в авторських казках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко С. Європейський підхід до класифікації жанру народної казки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2014_17_1_67 (дата звернення: 05.07.2021).
2. Горбонос О. Літературні казки І. Франка та Р. Кіплінга як авторська анімалістична жанр-форма: типологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2016. с. 93–96.
3. Будур Н. Літературна казка Англії. Сказочная энциклопедия. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. С. 249–253.
4. Zipes J. A fairy tale is more than just a fairy tale. *Book 2.0*. 2012. Vol. 2, No. 1–2. P. 113–120.
5. Baycroft T. Folklore and Nationalism in Europe During the Long Nineteenth Century. D. Hopkin (Ed.). Leiden: Brill, 2012.
6. Warner M. Once Upon a Time: A Short History of Fairy Tale. Oxford : Oxford University Press, 2014.
7. Carrassi V.A Broader and deeper idea of fairy tale: reassessing concept, meaning, and function of the most debater genre in folk narrative research. URL: <https://www.folklore.ee/folklore/vol65/carrassi.pdf> (дата звернення: 05.07.2021).
8. Jacobs J. English Fairy Tales. The Pennsylvania State University. URL: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/joseph-jacobs/EnglishFairy-Tales.pdf> (дата звернення: 05.07.2021).
9. Blanár V. Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics. *Namenkundliche Informationen*. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 2019. № 95/96. P. 89–157.
10. Travers P. *Mary Poppins* : книга для чтения на англ. яз. Київ : Ранок, 2016. 140 с.
11. Rowling J. K. *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. Bloomsbury, 2000. 223 p.

REFERENCES

1. Karpenko, S. (2014). *Yevropeyskyi pidkhyd do klasyfikatsii zhanru narodnoi kazky [European approach to the classification of the genre of folk tales]*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2014_17_1_67 [in Ukrainian].
2. Horbonos, O. (2016). Literaturni kazky I. Franka ta R. Kiplinha yak avtorska animalistychna zhanroforma: typolohichniy aspekt [Literary tales by I. Franko and R. Kipling as the author's animalistic genre form: typological aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 93–96 [in Ukrainian].
3. Budur, N. (2005). *Literaturnaya skazka Anglii. Skazochnaya encyklopediya [A literary tale of England. Fairytale encyclopedia]*. Moskva : OLMA-PRESS [in Russian].
4. Zipes, J. (2012). A fairy tale is more than just a fairy tale. *Book 2.0. Vol. 2, 1-2*, 113–120.
5. Baycroft, T. (2012). *Folklore and Nationalism in Europe During the Long Nineteenth Century*. D. Hopkin (Ed.). Leiden: Brill.
6. Warner, M. (2014). *Once Upon a Time: A Short History of Fairy Tale*. Oxford : Oxford University Press.
7. Carrassi V. (2016). *A Broader and deeper idea of fairy tale: reassessing concept, meaning, and function of the most debater genre in folk narrative research*. URL: <https://www.folklore.ee/folklore/vol65/carrassi.pdf>.
8. Jacobs, J. (2005). *English Fairy Tales*. The Pennsylvania State University. URL: <http://www2.hn.psu.edu/faculty/jmanis/joseph-jacobs/EnglishFairy-Tales.pdf>.
9. Blanár, V. (2019). Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics. *Namenkundliche Informationen*, 95/96, 89–157. Leipzig : Leipziger Universitätsverlag.
10. Travers, P. (2016). *Mary Poppins : Kniga dlya chteniya na angl. yaz. [Mary Poppins: A book for reading in English]*. Kyiv : Ranok [in Ukrainian].
11. Rowling, J.K. (2000). *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. Bloomsbury.

ХАРАКТЕР ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАСОБІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В УКРАЇНОМОВНИХ І РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ С. ЛЕМА «СОЛЯРІС»

Кравченко Я. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології і перекладу
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-1219-4688
yana_kr@yahoo.com*

Ключові слова:

*перекладознавча
компаративістика,
порівняльне
літературознавство,
інтерпретація, герменевтична
парадигма перекладу,
перекладацькі трансформації,
жанровий канон, концепція
особистості.*

У статті розглянуто специфіку перекладацьких трансформацій засобів художнього психологізму на прикладі перекладів роману С. Лема «Соляріс» українською і російською мовами. Вибір об'єкту аналізу зумовлений розмаїттям форм мистецької рецепції даного твору у вітчизняному культурному просторі і його місцем в каноні масової художньої літератури радянського і пострадянського періодів. Методологічною підставою порівняльного аналізу є сучасна герменевтична парадигма перекладацької діяльності, що ефективно синтезує методи компаративістики і перекладознавства. Важливість перекладознавчого аспекту інтерпретації художнього твору зумовлена його трансдисциплінарною специфікою (поєднанням рис філософського, літературознавчого, лінгвістичного, лінгвокультурологічного різновидів аналізу). Здійснений порівняльний аналіз перекладацької інтерпретації засобів психологізму в романі С. Лема «Соляріс» засвідчує, що способи перекладу мають суттєві відмінності, визначені специфікою розуміння перекладачем концепції особистості головного героя і жанрової специфіки твору. Переклад Г. Гудімової, В. Перельман позбавлений підвищеної емоційності і метафоричності, репрезентує читачеві тип героя-аналітика, філософа і раціоналіста-вченого. Переклад внутрішнього мовлення героя, вибір лексем для характеристики його психологічного стану, дій, мотивації вчинків, предметного оточення орієнтований на мінімальну кількість засобів виразності, що властиво більшою мірою екзистенційній філософській прозі. Переклади Д. Брускіна і Д. Андрухівіа орієнтовані на жанровий канон наукової фантастики як різновиду пригодницької літератури, що відобразилося в обраній перекладацькій стратегії. Психологічні характеристики героя більш художньо виразні, емоційні, образно-метафоричні. Зафіксовані відмінності перекладів не вказують на хибну перекладацьку інтерпретацію, а являють собою єдине поле смислів – культурно-історичних, ідеологічних, мовних тощо.

THE NATURE OF PSYCHOLOGICAL ANALYSIS TRANSFORMATION MEANS IN UKRAINIAN-LANGUAGE AND RUSSIAN-LANGUAGE TRANSLATIONS OF S. LEM'S NOVEL "SOLARIS"

Kravchenko Ya. P.

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of German Philology and Translation

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1219-4688

yana_kr@yahoo.com

Key words: *comparative translation studies, interpretation, hermeneutic paradigm of translation, translation transformations, genre canon, personality concept.*

The article studies the specificity of translation transformations of literary psychologism means based on the translations of S. Lem's novel "Solaris" into Ukrainian and Russian languages. The choice of the object under analysis is determined by various forms of literary perception of the novel in the national cultural space and its place in the canon of popular literary works of the Soviet and post-Soviet periods. The methodological foundation of the comparative analysis is the modern hermeneutic paradigm of translation activity which efficiently synthesizes the methods of comparative and translation studies. The translation aspect of literary text interpretation becomes significant due to its transdisciplinary specificity (a combination of features typical of philosophical, literary, linguistic, and linguaculturological types of analysis). The accomplished comparative analysis of psychologism means interpretation by the translators of S. Lem's "Solaris" confirms that the methods of translation used have essential differences determined by the specificity of the translator's understanding of the main character's personality concept and the genre peculiarity of the literary work. The translation by G. Gudimova and V. Perelman is deprived of excessive emotionality and metaphoricity as well as presents to the reader the character as an analyst, philosopher, and rational scientist. The translation of the character's inner speech, as well as the choice of vocabulary to characterize his psychological state, actions, motivation for certain behavior, and environment are aimed at the minimum number of expressive means, which is mainly typical of the existential philosophical prose. The translations by D. Bruskin and D. Andrukhiiv are targeted at the genre canon of science fiction as a variety of adventure literature, which is reflected in the choice of the translation strategy used. The character's psychological features are more literary expressive, emotional, and figuratively metaphoric. The differences in translations revealed do not indicate that a certain translation interpretation is irrelevant but rather represent an integrated field of meanings – cultural, historical, ideological, religious, linguistic, and other ones.

Постановка проблеми. Специфіка смислових трансформацій оригіналу художнього твору при перекладі є актуальною галуззю досліджень в сучасній перекладознавчій компаративістиці, адже переклад розуміється не лише як спосіб взаємодії літературних традицій, а і як можливість досягнути смислової багатогранності оригінального твору. Одна з найважливіших стадій процесу перекладу – стадія інтерпретації, що, за словами Е. Мишкурова, є герменевтичною душею перекладу [6, с. 42]. Будучи варіантом інтерпретації, переклад трансформує і адаптує художній світ

твору в комплекс світоглядних характеристик, що сприймаються реципієнтом-читачем в контексті власної картини світу – національної психології, традицій, мови, ідеології, релігії, цінностей тощо.

У цьому контексті актуальним є питання про існування різних варіантів перекладу одного твору в межах певної національної літератури. У роботах С. Голубцова [1], Л. Калабекової [2], Є. Шерстневої [7] утверджується думка про те, що переклади одного твору можуть розглядатися в сукупності, тобто як цілісний філологічний об'єкт, своєрідний гіпертекст. Об'єктивне

відображення оригіналу (особливо, якщо це твір, що має культурно-історичну цінність) досягається через кілька перекладів, які доповнюють один одного, розкривають різні аспекти оригіналу. С. Голубцов зазначає: «У тому випадку, коли твір налічує значну кількість перекладів, розгляд цього твору в широкому філологічному контексті наявних транспозицій відкриває нові перспективи у вивченні художньої літератури, а також в практиці перекладу» [1, с. 29]. Отже, аналіз знакових для культури певної доби літературних творів потребує вивчення їхніх перекладацьких варіантів. Це, вочевидь, може надати об'єктивні дані про способи входження тексту в іншомовну культуру і про специфічні трансформації смислу, що відбулися в процесі адаптації в іншомовному середовищі.

Мета і завдання статті. Метою даної розвідки є аналіз перекладацьких трансформацій форм художнього психологізму, репрезентованих в російськомовних та україномовних перекладах роману С. Лема «Солярис».

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є переклади роману С. Лема «Солярис» російською мовою, виконані Д. Брускіним (1963 р.) і Г. Гудімовою, В. Перельман (1976 р.) та переклад українською мовою, виконаний Д. Андрухівом (1987). Предметом дослідження є перекладацькі трансформації засобів психологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняному культурному просторі останньої третини ХХ ст. роман польського письменника С. Лема «Солярис» набув статусу культового твору, адже з його появою радянський масовий читач, звиклий до традицій соціалістичного реалізму, долучався до проблеми підсвідомого і його виявів у житті людини. Роман не лише започаткував потужну традицію наукової фантастики, а і дав початок осмисленню низки світоглядно-ціннісних аспектів буття, а саме: природи Бога як Іншого, меж наукового знання, свободи і волі людини тощо. Переклад став одним з факторів, що забезпечив книзі її небачену популярність, різні форми мистецької і наукової рецепції, а також місце в каноні жанру наукової фантастики.

Переклади окремих глав російською з'явилися вже у 1961 р., невдовзі після публікації твору польською (автор перекладу – С. Ковалевський). У 1962 р. вийшов переклад Д. Брускіна, узгоджений з автором і згодом ним авторизований. Це найбільш авторитетний переклад, він друкувався 35 разів і продовжує виходити зараз. Однак вже у 1970-ті з'являється думка, що переклад Д. Брускіна не цілком передає повноту сенсу оригіналу: суворе редагування піддало текст скороченню (кілька сторінок про порівняння розумного Океану з Богом), що істотно впливає на зміст роману.

У 1976 р. роман був наново перекладений (в повному обсязі і без скорочень) Г. Гудімовою та В. Перельман і опублікований у збірці «Вибране» (С. Лем. Москва, 1976 р.). Переклад витримав шість видань, проте вважається таким, що не зберігає мовно-стилістичні особливості оригіналу.

Дослідники неодноразово відзначали відмінності в російськомовних варіантах перекладу роману. Так, у перекладі В. Ковалевського планета і океан називаються «Соларіс» – це слова жіночого роду відповідно до польського оригіналу (жіночий рід ім'я океану має і в перекладі Г. Гудімовою і В. Перельман). У перекладі Д. Брускіна використовується написання «Солярис», при цьому це ім'я чоловічого роду (ймовірно, для узгодження зі словом «океан»). У цій формі слово найбільш міцно увійшло в російську мову. В оригіналі назва «Соляріс» жіночого роду. У польському варіанті це виразна особливість, тому що там, як і в українській мові, жіночі імена такого роду не відмінюються: «поверхню Соляріс», «тут, на Соляріс» тощо. У перекладі Г. Гудімовою і В. Перельман перекладачі пишуть слово «Океан» з великої літери, це слово стає власним ім'ям, тобто розумний Океан і планета Соляріс – це різні істоти, хоча у Лема такого розмежування немає.

У 1987 р. був опублікований ліцензований україномовний переклад Д. Андрухіва (Київ: Молодь, 1987), виконаний ним набагато раніше і виданий вперше у 1970-ті без дозволу С. Лема у видавництві «Дніпро». У двотисячні роки переклад Д. Андрухіва тричі перевидавався у видавництві «Навчальна книга-Богдан» (2002, 2017) і «Кальварія» (2017). Переклад отримав схвальні оцінки і сьогодні є затребуваним серед українських читачів, про що свідчать тиражі зазначених видань.

Отже, і україномовний, і російськомовний читач має можливість обрати будь-який з перекладів. Кожен з перекладів, вочевидь, відповідає ustalеним критеріям оцінки перекладу. Це такі критерії: збереження художніх образів, ідеї оригіналу; передача пропорцій оригіналу на образному рівні; тенденція до точності перекладу оригіналу мовою перекладача; збереження авторської позиції; співвідношення перекладу і оригіналу на стилістичному рівні; збереження багатозначності першотвору, його підтексту.

Попри високу художню якість перекладу, залишається відкритим питання про відмінності у репрезентації перекладачами авторської концепції особистості. «Соляріс» – глибоко філософський і психологічний твір. Попри науково-фантастичну фабулу, особистісно-психологічна складова тут домінує, що знаходить підтвердження у проблематиці численних діалогів і сюжетних колізіях: «Людина вирушила на зустріч з іншими світами,

іншими цивілізаціями, не пізнавши до кінця закарків, глухих кутів, глибоких колодязів, міцно забарикадованих дверей власної душі» [5, с. 177]. Цей роман написаний про страхи, потаємні бажання, нав'язливі ідеї людей. Тут ідеться про дію на людину факторів підсвідомості, природу сновидінь, марень тощо. Психологізація визначена і оповідною стратегією твору – це Я-нарратив із притаманним йому суб'єктивізмом, домінуванням саморефлексії і самохарактеристики. Форми художнього психологізму є ключем до розуміння авторської концепції людини.

В аспекті передачі форм психологічного аналізу розглянемо особливості перекладу глави роману «Сарториус», яка є психологічно переломною, оскільки саме тут відбувається усвідомлення Кельвіном масштабів впливу Соляріс на свідомість і поведінку людини.

Одним з психологічно напружених моментів є знахідка Кельвіном мертвого Гібаряна і подальше відтворення фізичних і психо-емоційних реакцій персонажа. Фіксація побаченого в свідомості героя в різних перекладах відтворюється з певними відмінностями. У перекладі Г. Гудімової, В. Перельман читаємо: «В глубине сводчатый потолок снижался. Там висела плотная, искрящаяся от изморози штора. Я отогнул ее край. На решетчатом алюминиевом столе лежало *что-то* большое, продолговатое, покрытое серой тканью (у перекладі Д. Брускіна – «покрытый серой тканью большой продолговатый предмет» [4, с. 47]). Приподняв ее, я увидел *застывшее* лицо Гибаряна (у перекладі Д. Брускіна – «искаженное лицо» [4, с. 47]). Черные волосы с седой прядкой на лбу были гладко *причесаны* (у перекладі Д. Брускіна – «гладко прилегали к черепу» [4, с. 47]), кадык торчал, словно шея была *сломана* (у перекладі Д. Брускіна – «переламывая линию шеи» [4, с. 47], у перекладі Д. Андрухіва «переламуючи лінію шиї, високо стирчав борлак» [5, с. 51])... Я так замерз, что с трудом сдерживал *дрожь* (у перекладі Д. Брускіна – «Холод пронизывал меня, я с трудом заставлял себя не стучать зубами» [4, с. 48], у перекладі Д. Андрухіва – «Мене пробирав такий холод, що я ледве стримував дрож» [5, с. 51]). Не выпуская из руки *ткани* (у перекладі Д. Брускіна – «не выпуская савана» [4, с. 48]), я другой рукой коснулся щеки Гибаряна» [3, с. 55]. Виділені нами відмінності у перекладі Д. Брускіна вказують на прагнення не лише зафіксувати відчай, жах і нерозуміння того, що відбувається, а й максимально загострити ефект від побаченого. Переклади Д. Брускіна і Д. Андрухіва відрізняє підвищений ступінь емоційності за рахунок використаних лексем «череп», «саван», тоді як переклад Г. Гудімової, В. Перельман більш відсторонений, об'єктивно

фіксує побачене і відчуте героєм, тут присутня лексика більш нейтральної семантики. Значимо, що остання перекладацька стратегія у репрезентації поведінки персонажа виправдана об'єктивними авторськими характеристиками героя, адже за фахом він науковець, психолог. У своїх реакціях Кельвін не виходить за межі фіксації і раціонального аналізу побаченого.

Подібному ефекту сприяє відчутно більший ступінь натуралістичності описів у перекладі Г. Гудімової: «...Это были пальцы ног, *выпуклые* подушечки больших пальцев чуть расставлены (у перекладі Д. Брускіна – «*яйцеобразные* подушечки пальцев были слегка раздвинуты» [4, с. 48]). Под смятой *тканью* распласталась негритянка» (у перекладі Д. Брускіна – «под мятым *пологом савана* лежала негритянка» [4, с. 47], у перекладі Д. Андрухіва – «під зім'ятим *краєм савана* распласталась негритянка» [5, с. 51]). Використаний Д. Брускіном і Д. Андрухівом іменник «саван», на відміну від нейтральної лексеми «тканина», додає драматизму ситуації, оскільки викликає цілком конкретні асоціації із вбранням покійника і є емоційно забарвленим.

Під час відтворення відчуттів і передачі внутрішнього мовлення Кельвіна у вигляді потоку свідомості Д. Брускін частіше обирає особовий займенник «я» в називному відмінку, що, очевидно, має на меті надати оповіді більш особистісний характер. Натомість у перекладі Г. Гудімової, В. Перельман використано родовий або давальний відмінок – «мене» «мені»: «... Трап вывел *меня* в зал космодрома... *Меня* будто *избили* (у перекладі Д. Брускіна – «я был совершенно *разбит*» [4, с. 48]). Что со мной творится? Я был раздавлен, мысли лавиной *катились* к пропасти» (у перекладі Д. Брускіна – «мысли *сползали* в какую-то пропасть» [4, с. 48]). Інакше читаємо у перекладі Д. Андрухіва: «По моему тілу наче пройшов важкий коток. Я не знав, що зі мною діється. Був розчавлений» [5, с. 52].

Внутрішній монолог Кріса продовжує риторичне запитання: «*Зачем* идти к Снауту или Сарториусу?» – переклад Г. Гудімової, В. Перельман [3, с. 56]. У перекладі Д. Брускіна риторичне питання замінюється твердженням: «*Мне незачем* было идти к Снауту или Сарториусу» [4, с. 49]. Далі у перекладі Г. Гудімової ще одне риторичне запитання підсилює враження розгубленості героя: «*Кто сможет* свести воедино все то, что я до сих пор пережил, увидел и ощутил? (у перекладі Д. Брускіна знову утвердження – «я не представлял себе, чтобы кто-нибудь мог сложить в единое целое» [4, с. 49]) *Безумие* – вот единственное объяснение, бегство, *избавление* [3, с. 56]» (у перекладі Д. Брускіна – «единственным спасением был *диагноз* – *сумасшествие*» [4, с. 49],

у перекладі Д. Андрухів – «Єдиним порятунком, *утечею, поясненням* був діагноз – божевілья» [5, с. 52]). Використане у перекладах Д. Брускіна і Д. Андрухів слово «діагноз» надає самоаналізу Кельвіна науково-аналітичного характеру, що відповідає логіці характеру персонажа-вченого, для якого саморефлексія є звичним способом самопізнання.

Відмінності у перекладі засобів психологічного аналізу фіксуємо у внутрішньому монологі героя й надалі: «...Как знать, может, я все еще на борту «Прометея» и у меня *острый приступ душевной болезни?*» [3, с. 57]. Аналогічно читаємо у перекладі Д. Андрухів: «Хтозна, чи не перебуваю я ще й досі на борту «Прометея», уражений *гострим* нападом *душевної хвороби*» [5, с. 52] (у перекладі Д. Брускіна – «пораженный *внезапным* приступом *мозгового* заболевания») [4, с. 49]. Очевидно, що словосполучення «мозкове захворювання» не наділене таким широким спектром читацьких асоціацій, як словосполучення «душевна хвороба», що має тривалу історію мистецької поетизації. Ймовірно, переклад Д. Брускіна прагне уникнути цього асоціативного ряду і остаточно сформувати уявлення про персонажа-аналітика. Далі у перекладі Г. Гудімової читаємо: «Неужели все пережитое порождено моим *возбужденным мозгом?*» [3, с. 57] (у перекладі Д. Брускіна – «моего *разгоряченного* *воображения*» [4, с. 49], у перекладі Д. Андрухів – «тільки витвір моєї *збудженої уяви*» [5, с. 52]). Г. Гудімова уникає слова «уява», надаючи перевагу словосполученню «збуджений мозок». Виникає смислова опозиція «уява – мозок», складові частини якої формують протилежні читацькі уявлення. Уява асоціюється із фантазією і сферою емоцій, а збудження мозку прочитується як клінічний діагноз.

Далі спостерігаємо фіксацію логічно вибудованого, майже повністю позбавленого емоційності внутрішнього мовлення Кельвіна. У перекладі Г. Гудімової читаємо: «...Итак, нужно было прежде всего провести какой-то продуманный, логичный эксперимент над самим собой, который показал бы мне, действительно ли я *сошел с ума* и стал жертвой собственного *бреда*» [3, с. 57] (у перекладі Д. Брускіна: «Необходимо было, следовательно, провести прежде всего какой-то логично продуманный эксперимент над самим собой – *experimentum crucis*, который показал бы мне, действительно ли я *свихнулся* и являюсь жертвой бредовых *видений*...» [4, с. 49], у перекладі Д. Андрухів: «Отже, треба було передусім провести якийсь логічно продуманий експеримент над самим собою, *experimentum crucis*, котрий переконливо довів би мені, чи я справді *схибнувся* і став жертвою *власного божевілья*» [5, с. 53]). Зауважимо використання у перекладах Д. Брус-

кіна і Д. Андрухів латинського аналога використаного словосполучення «вирішальне випробування», що, вочевидь, має підсилити уявлення про здоровий глузд героя і аналітичну доміную його характеру. Г. Гудімова і В. Перельман надають перевагу словосполученню «сошел с ума» замість використаних Д. Брускіном і Д. Андрухівом розмовних лексем «свихнулся», «схибнувся».

Оповідь від першої особи дозволяє не лише відтворювати внутрішнє мовлення героя, а і фіксувати деталі речового оточення: «Я размышлял об этом, рассматривая металлическую *опору* несущих конструкций *космодрома*». В перекладі Д. Брускіна читаємо: «Так я размышлял, присматриваясь к металлическому *кронштейну*, который поддерживал несущую конструкцию *ракетодрома*» [4, с. 49]. ...А можно ли придумать ключевое *испытание?*», у перекладі Д. Брускіна – «этот ключевой *эксперимент*» [4, с. 50], у перекладі Д. Андрухів – «*вирішальне* випробування» [5, с. 53]. Іменник «опора», використаний Г. Гудімовою, має абсолютно нейтральне стилістичне забарвлення, тоді як слово «кронштейн» узятє з розряду інженерно-технічної лексики і позбавлене можливості широкого вживання. Також відзначимо використання різних іменників – «випробування» і «експеримент». Перший має дуже широкий спектр асоціацій, які, проте, здаються недоречними в перекладі Д. Брускіна, тому перевага віддається другому – більш конкретному.

У деяких випадках перекладачі вважають за краще не підбирати синоніми, а взагалі опускають деякі лексеми. Наприклад, у перекладі Г. Гудімової читаємо: «...Казалось, мне уже не вырваться из *заколдованного круга безумия* (у перекладі Д. Брускіна: «мне уже казалось, что, попав в этот *замкнутый круг*, я не сумею из него выбраться» [4, с. 50]), ведь можно мыслить только мозгом, нельзя очутиться вне самого себя, чтобы проверить, нормальны ли процессы, протекающие в организме» [3, с. 57]. В українському перекладі читаємо: «потрапивши в це *зачароване коло*» [5, с. 54]. Як бачимо, Д. Брускін і Д. Андрухів не використовують слово «божевілья», залишаючи лише словосполучення «замкнене коло». Герой не кваліфікує свій стан як божевілья.

Наступний епізод відтворює перехід від напруженого внутрішнього монологу до активного руху. У перекладі Г. Гудімової, В. Перельман читаємо: «Я вскочил и *побежал* на радиостанцию. Там *никого не было*. Мимоходом я *взглянул* на электрические стенные часы. Было около четырех часов ночи по *условному времени* Станции, за стенами *занимался* красный рассвет. Включив дальнюю радиосвязь и дожидаясь, пока она наладится, я еще раз продумал *ход* эксперимента» [3, с. 57]. У перекладі Д. Брускіна читаємо: «Я вскочил

и помчался прямо на радиостанцию. Она была пуста. Мимоходом я бросил взгляд на стенные электрические часы. Было около четырех часов ночи, условной ночи Станции, снаружи царил красный рассвет... Я быстро включил аппаратуру радиосвязи и, ожидая, пока нагреются лампы, еще раз мысленно повторил *каждый этап* эксперимента» [4, с. 51]. Різниця у перекладі ключових слів досить виразна. Переклад Д. Брускіна прагне передати внутрішню динаміку дій персонажа, натомість переклад Г. Гудімової більш сконцентрований на відтворенні зовнішніх факторів.

Істотні відмінності у сприйнятті героєм оточуючого простору зумовлені тим, що у перекладі Г. Гудімової, В. Перельман і Д. Андрухіва Соляріс жіночого роду, а в перекладі Д. Брускіна – чоловічого. Наприклад: «Сателлоид испытывает весьма сложные пертурбации под влиянием гравитационного поля *Солярис*, ее обоих солнц, вращающихся относительно друг друга, а также местных изменений притяжения, вызываемых *Океаном*» [3, с. 58]. У перекладі Д. Брускіна читаємо: «Не точно, потому что сателлоид подвержен очень сложным пертурбациям, вызванным влиянием гравитационных сил *Соляриса*, его обоих, кружащих друг около друга солнц, а также локальных изменений притяжения, создаваемых *океаном*» [4, с. 51]. Фемінність Соляріс формує читацьке уявлення про неї як про праматір, що все народжує, водночас маскулінна подоба створює протилежне ставлення – виклику, суперництва, ворожості.

Завершення епізоду показове в аспекті особливостей передачі психологічного стану героя, оскільки відбувається остаточне самовизначення Кріса щодо пережитого випробування. У перекладі Г. Гудімової читаємо: «...У меня дрожали руки, когда я вынимал из ящика телеграфную ленту. Оба ряда цифр совпадали, как я и предполагал, до четвертого знака включительно. Расхождения появлялись только в пятом. Я не сошел с ума. Последняя надежда исчезла» [3, с. 58]. У перекладі Д. Брускіна читаємо: «Последний лучик надежды угас» [4, с. 52]. У перекладі Д. Андрухіва бачимо: «Останній промінець надії згас» [5, с. 56]. Фінальна фраза героя у перекладі Д. Брускіна і Д. Андрухіва представлена образно-метафорично – «згаслий промінь надії», натомість у перекладі Г. Гудімової – максимально нейтрально, тобто як логічна фіксація факту.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, здійснений аналіз засвідчив відмінності у способах передачі засобів психологізму в романі С. Лема. Репрезентовані перекладачами варіанти відтворення внутрішніх переживань демонструють специфічні трансформації смислу, що відбулися в процесі адаптації в іншомовному середовищі. Перекладач-інтерпретатор підпоряд-

ковує авторські форми психологічного аналізу власній концепції героя. Так, уявлення про героя-аналітика зумовлює вибір частини специфічних лексичних засобів у перекладі Г. Гудімової, В. Перельман. Переклад внутрішнього мовлення героя, вибір лексем для характеристики його психологічного стану, дій, мотивації вчинків, предметного оточення орієнтований на мінімальну кількість засобів виразності, що властиво більшою мірою екзистенційній філософській прозі. Переклади Д. Брускіна і Д. Андрухіва орієнтовані на жанровий канон наукової фантастики як різновиду пригодницької літератури, що відобразилося в обраній перекладацькій стратегії. Психологічні характеристики героя більш художньо виразні, емоційні, образно-метафоричні. Переклади Д. Брускіна і Д. Андрухіва в плані вибору аналогів демонструють прихильність до іншої концепції особистості героя – динамічного, активного шукача пригод.

Незважаючи на зафіксовані відмінності перекладів, вони існують не незалежно один від одного, тобто вони пов'язані між собою і оригіналом і являють собою єдине поле смислів – культурно-історичних, ідеологічних, релігійних, мовних тощо. Порівняння перекладів створює уявлення про об'ємний текст, де кожен переклад презентує певну грань оригіналу, призводить до збагачення смислів, допомагає встановити ціннісну домінанту твору, дозволяє осягнути художній світ автора. Завдяки трансформаціям образу в перекладі відбувається настанова на аналіз і подальше спілкування з текстом. Надалі видається доцільним застосувати при зіставленні даних перекладів методологію гендерного аналізу, адже розбіжності виявилися між чоловічим і жіночим варіантом перекладацького бачення оригіналу, що видається вельми цікавим з точки зору вираження різниці світосприйняття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубцов С.А. Экологический подход к анализу проблемы переводческой множественности. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия «Филология и искусствоведение»*. 2009. Вып. 1 (113). С. 27–34. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskij-podhod-k-analizu-problemy-perevodcheskoj-mnozhestvennosti> (дата звернення: 06.08.2021).
2. Калабекова Л.Т. Практическое переводоведение на службе компаративных разысканий. *Современные исследования социальных проблем*. 2014. 12 (44). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prakticheskoe-perevodovedenie-na-sluzhbe-komparativnyh-razyskaniy> (дата звернення: 07.08.2021).

3. Лем С. Солярис. Магелланово облако / пер. Г. Гудимовой, В. Перельман. Москва : Радуга, 1987. С. 19–177.
4. Лем С. Солярис. Непобедимый. Звездные дневники Ийона Тихого / пер. Д. Брускина. Москва : Правда, 1988. С. 3–187.
5. Лем С. Солярис / пер. Д. Андрухів. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2017. 224 с.
6. Мишкурлов Э.Н. Герменевтический-переводческий методологический стандарт в зеркале трансдисциплинарности. *Вестник Московского университета. Серия «Теория перевода»*. 2018. № 1. С. 41–52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/germenevtiko-perevodcheskiy-metodologicheskii-standart-v-zerkale-transdistsiplinarnosti-chast-iii-interpretatsiya> (дата звернення: 09.08.2021).
7. Шерстнева Е.С. Переводная множественность как категория переводоведения: история, статус, тенденции. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*. 2008. № 2. С. 77–86. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perevodnaya-mnozhestvennost-kak-kategoriya-perevodovedeniya-istoriya-status-tendentsii> (дата звернення: 10.08.2021).

REFERENCES

1. Golubtsov S. A. (2009). Ekologicheskii podkhod k analizu problemy perevodcheskoy mnozhestvennosti [An ecological approach to the analysis of the problem of translation plurality]. *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2: Filologiya i iskusstvovedeniye*, vol. 1 (113), pp. 27–34. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologicheskii-podhod-k-analizu-problemy-perevodcheskoy-mnozhestvennosti> (accessed on 06.08.2021). [in Russian].
2. Kalabekova L. T. (2014). Prakticheskoye perevodovedeniye na sluzhbe komparativnykh razyskaniy [Practical translation studies at the service of comparative researches]. *Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem*, no. 12 (44). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prakticheskoe-perevodovedeniye-na-sluzhbe-komparativnykh-razyskaniy> (accessed on 07.08.2021). [in Russian].
3. Lem S. (1987). Solyaris. Magellanovo oblako [Solaris. The Magellanic Cloud]. Translated by G. Gudimova, V. Perel'man. Moskva : Raduga. [in Russian].
4. Lem S. (1988). Solyaris. Nepobedimyy. Zvezdnyye dnevniki Iyona Tikhogo [Solaris. The Invincible. The Star Diaries: Further Reminiscences of Ijon Tichy]. Translated by D. Bruskin. Moskva : Pravda. [in Russian].
5. Lem S. (2017). Solyaris [Solaris]. Translated by D. Andrukhiv. Ternopil' : Navchal'na kniga – Bogdan. [in Ukrainian].
6. Mishkurov E.N. (2018) Germenevtiko-perevodcheskiy metodologicheskii standart v zerkale transdistsiplinarnosti [Hermeneutical methodological standard of translation in the mirror of transdisciplinarity]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 22. Teoriya perevoda*, vol. 1, pp. 41–52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/germenevtiko-perevodcheskiy-metodologicheskii-standart-v-zerkale-transdistsiplinarnosti-chast-iii-interpretatsiya> (accessed on 09.08.2021). [in Russian].
7. Sherstneva Ye.S. (2008). Perevodnaya mnozhestvennost' kak kategoriya perevodovedeniya: istoriya, status, tendentsii [Translational plurality as a category of translation studies: history, status, trends]. *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena*, no. 2, pp. 77-86. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/perevodnaya-mnozhestvennost-kak-kategoriya-perevodovedeniya-istoriya-status-tendentsii> (accessed on 09.08.2021). [in Russian].

УДК 811.111-26
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-21>

ПОНЯТІЙНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ ПОЛІТИКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Курбатова Т. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Криворізький національний університет
вул. Віталія Матусевича, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0001-6891-443X
kurbatova@knu.edu.ua*

Ліхошерст О. Г.

*викладач кафедри іноземних мов
Криворізький національний університет
вул. Віталія Матусевича, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна
orcid.org/0000-0002-5245-9724
olgalihoserst@knu.edu.ua*

Ключові слова: *концепт,
політика, дефініція, картина
світу, понятійний складник.*

У статті досліджена лінгвокогнітивна структура понятійного складника концепту ПОЛІТИКА в сучасній англомовній картині світу. Політика – одна з найважливіших сфер буття людини та суспільства. Як одиниця картинування свідомості вона представляє індивідуальний досвід людини, а також досвід усього суспільства, відбиваючи явища політичного життя в свідомості носіїв мови. Серед основних завдань у цій роботі визначаємо аналіз дефініцій мовних реперезентантів концепту в англомовних словниках з метою виокремлення понятійного складника та інтерпретації змісту концепту. Для досягнення цієї мети використовувалися методи дефініційного та компонентного аналізу. Об'єктом дослідження виступає концепт ПОЛІТИКА в сучасній англійськомовній картині світу. Предметом дослідження є структура понятійного складника концепту. Матеріалом дослідження виступають мовні одиниці, що репрезентують концепт ПОЛІТИКА. Дослідження проводилось із застосуванням комплексної методики концептуального аналізу. Це дозволило визначити основні уявлення про політику як такі, що зафіксовані у семантиці мовних одиниць, співвіднесених із політичною сферою діяльності носіїв сучасної англійської мови. Абстрактний характер цього поняття спричинює існування декількох лексичних одиниць, які активізують різні за змістом аспекти – politics, policy, political, politician, які утворюють ядерну зону концепту. У периферійній зоні знаходяться такі одиниці, як power, government, political activity, science, party, organization, state, country, leader, politician, the UN, globalization, crisis, human rights, global society, які конкретизують це поняття та виражають його різноманітні аспекти. Структура понятійного шару концепту ПОЛІТИКА характеризується високою лексико-семантичною щільністю. Це викликано абстрактним характером поняття, що є одним з базових в світосприйнятті людини.

NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT POLITICS WITHIN THE MODERN ENGLISH-SPEAKING WORLDVIEW

Kurbatova T. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages*

Kyryvyi Rih National University

Vitalii Matuselych str., 11, Kyryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6891-443X

kurbatova@knu.edu.ua

Likhosherst O. H.

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Kyryvyi Rih National University

Vitalii Matuselych str., 11, Kyryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5245-9724

olgalihoserst@knu.edu.ua

Key words: *concept, politics, definition, worldview, notional component.*

The article researches into lingual and cognitive structure of the notional component of the concept POLITICS within the modern English-speaking worldview. Politics is one of the most important fields of human and society's being. It is an open multisided unit of human cognition, which is in constant motion of forming its own content and is realized in multiple situations of communication. Being a unit of cognitive mapping, on the one hand, it embodies one's personal experience, and, on the other hand, the experience of the whole community that reflects political phenomena in speakers' minds. The research paper is aimed at analyzing definitions of linguistic representatives of the concept by studying English dictionaries and encyclopedias. This is done to single out the notional component and interpret the concept's content. To achieve this goal, methods of definitional and component analysis are used. The concept POLITICS in the modern English-speaking worldview is the research object, while the structure of its notional component is the subject of our research. This enables to determine basic ideas about politics fixed in semantics of language units related to the political sphere of modern English speakers. According to lexicographic sources, the lexeme politics started functioning in the English language in the 14th century. In spite of its many synonyms, the nomen politics reflects the content of the notional component of the studied concept to the fullest. The abstract nature of this notion conditions appearance of several lexical units that form the nuclear zone of the concept – politics, policy, political, politician. Power, government, political activity, science, party, organization, state, country, leader, politician, the UN, globalization, crisis, human rights, global society and numerous other units form the periphery of the concept as they make the notion of politics more detailed and express its various aspects. The structure of the notional layer of the concept POLITICS is characterized by high nominative density, which is conditioned by its abstract and universal nature.

Постановка проблеми. Процеси сприйняття, категоризації та концептуалізації навколишньої реальності людиною починаються з осмислення нею явищ зовнішнього середовища, його об'єктів та з визначенням місця мовця в системі об'єктів. У результаті цієї когнітивної діяльності в свідомості

людини з'являються концепти. У контексті сучасних проблем когнітивної лінгвістики особлива увага приділяється концептуальній репрезентації знань в мовній картині світу, основною одиницею якої є концепт. Концепт визначається як ментальне утворення, яке включає в себе поняття, значення та

образ, які описують певний фрагмент оточуючого середовища [1]. Хоча концепт базується на таких семіотично пов'язаних категоріях, як значення та поняття, він є значно ширшим за них.

Мовні засоби, пов'язані з об'єктивацією основних аспектів і понять людського існування, викликають постійний інтерес дослідників [2–5]. Концепти як ментальні утворення формують концептуальну картину світу з огляду на те, що вона є результатом пізнання дійсності, тобто когніції. Таку картину світу людина формує в процесі його пізнання [6]. Сучасна лінгвістика надає таке визначення: «Мовна картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. Якщо концептуальна картина світу існує у вигляді концептів, що утворюють концептосферу, то мовна картина світу існує у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови» [7, с. 15].

Політика – одна з найважливіших сфер буття людини та суспільства. В якості одиниці картинування свідомості, з одного боку, вона представляє індивідуальний досвід людини, а з іншого – досвід усього суспільства в цілому, відображаючи явища політичного життя в свідомості носіїв мови. Це відкрита і багатогранна одиниця людської свідомості, яка постійно формує свій зміст, реалізуючись у різноманітних ситуаціях спілкування. Як засіб організації та регулювання людських відносин політика не має собі рівних, бо вона уособлює весь досвід розвитку людської цивілізації та своїми прогностичними рисами завжди націлена на майбутнє. Саме тому актуальним є вивчення концепту ПОЛІТИКА та засобів його репрезентації в сучасній англійській мові.

Метою статті є дослідження структури концепту ПОЛІТИКА в англійськомовній картині світу. Серед основних завдань у цій роботі визначаємо аналіз дефініцій мовних реперезентантів концепту ПОЛІТИКА в англійськомовних словниках з метою виокремлення понятійної складової та інтерпретації змісту концепту. Для досягнення цієї мети використовувалися методи дефініційного та компонентного аналізів.

Об'єктом дослідження виступає концепт ПОЛІТИКА в сучасній англійськомовній картині світу. **Предметом** дослідження є структура понятійного складника концепту ПОЛІТИКА в англійськомовній картині світу. **Матеріалом** дослідження виступають мовні одиниці, що репрезентують англійськомовний концепт ПОЛІТИКА.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з тези про те, що понятійний компонент концепту ПОЛІТИКА детермінується політичним дискурсом, який виступає реалізацією політич-

ної свідомості, у роботі проаналізовано дефініції ключової лексеми-номену концепту *politics* та її основних синонімів в англійськомовних словниках та енциклопедіях.

Політика є одним з найбільш неоднозначних термінів. У повсякденному сенсі політикою називають будь-яку цілеспрямовану діяльність, а саме: мистецтво управління суспільством, громадську активність, сферу задоволення амбіційних потреб індивіда тощо. Саме тому і в науковій картині світу існують різні тлумачення цього складного явища. Зазвичай під політикою (від грецького *politika* – державні або громадські справи) розуміють соціальну діяльність у політичній сфері суспільства, спрямовану на досягнення, утримання та реалізацію влади [8]. Поняття *polis* (місто-держава, особлива форма політичної та соціально-економічної організації суспільства в Давній Греції та Давньому Римі) було одним з фундаментальних в античній, а пізніше і в європейській філософії, етиці, історії, а згодом дало початок політичній науці. Зміст поняття включав разом з державним управлінням, державним правом, обов'язком, діяльністю, справою також такі семантичні елементи, як громада, суспільство, громадянин.

Згідно з лексикографічними джерелами в англійській мові лексема *politics* почала функціонувати з XIV століття [9]. Абстрактний характер цього поняття спричинює існування декількох лексичних одиниць, які активізують різні за змістом аспекти.

Лексема *politics* реалізується у більшій кількості лінгвістичних контекстів завдяки своїй полісемантичності та поліфункціональності. Аналіз словникових статей виявив такі дефініції концепту ПОЛІТИКА, *politics*: 1) наука та мистецтво управління; наука, яка займається формами, організацією та управлінням державою та відносинами з іншими державами – the practice or study of the art and science of forming, directing, and administrating states and other political units; the art and science of government; political science; 2) комплекс взаємовідносин людей у суспільстві, особливо відносин, що передбачають маніпуляції з владою – її захоплення, підтримку, втрату, зміцнення тощо – the complex or aggregate of relationships of people in society, esp those relationships involving authority or power; 3) політичні дії, події, практики (в цьому значенні синонім до лексеми *policy*) – political activities or affairs; 4) сфера діяльності людини, професія – the business or profession of politics; 5) діяльність, пов'язана з владою широкому сенсі, контролем над іншою особистістю, ситуацією – any activity concerned with the acquisition of power, gaining one's own ends, etc.; 6) відношення, принципи, переконання, симпатії, антипатії, які викликає політика в свідомості індивіда чи

групи індивідів (партія, прихильники) – opinions, principles, sympathies, etc.; 7) а) діяльність уряду по розробці політичного курсу/стратегії – the policy-formulating aspects of government as distinguished from the administrative, or legal; б) діяльність держави в соціальній сфері – the civil functions of government as distinguished from the military [9].

Macmillan Dictionary приводить такі тлумачення зазначеної лексеми:

1) the ideas and activities involved in getting power in a country or over a particular area of the world (e.g. Many people feel that their interests are not represented by mainstream politics); 2) the profession of being a politician (e.g. He entered politics at the age of 21); 3) the ideas and activities used by people within a particular group to try to get power (e.g. Now that I am self-employed, I don't worry about office politics); 4) your politics are your beliefs and attitudes about how government should work (e.g. Her politics became more conservative as she grew older); 5) the study of how people gain and use political power (e.g. a degree in politics); 6) the use by someone of particular ideas to try to get what they want (e.g. The party is trying to exploit the politics of class envy) [10].

Аналіз дефініцій з *International Encyclopedia of Political Science* [11] показує, яким чином формується поняттєвий складник концепту в науковій картині світу:

1) політика як особлива сфера діяльності: “If politics is everywhere around the world considered more or less as managing social harmony, it can clearly be conceived as the opposite of some other classical spheres of social action (politics vs. social life, military, administration, etc.)” [11, с. 54];

2) політика як інструмент (досягнення та утримання влади): “...politics is commonly defined as a specific kind of power; either it is held by a central institution, such as a state, a government, a ruling class, or it is used by a power holder who is considered to be legitimate” [11, с. 54];

3) політика як функція: “... politics should be considered as the permanent invention of the polis (city), as the construction of each social unit that aims to keep people together on a permanent basis. This point was already made by Plato, who considered politics as the art of organizing social harmony” [11, с. 53].

Отже, лексема *politics*, що є іменем (номеном) концепту ПОЛІТИКА, що досліджується, у своєму інтегративному значенні трактується як одна зі сфер життєдіяльності суспільства, система певних суспільних відносин, взаємодія класів, націй, держав між собою за допомогою влади, сукупність дій, заходів, установ, за допомогою яких узгоджуються інтереси різних верств населення, прагнення здобуття і використання держав-

ної влади, цілеспрямованого впливу на неї, участь у справах держави, у визначенні форм, завдань, змісту її діяльності, наміри, мета і способи дій правлячої еліти та її оточення, прояви хитрощів, обережності, таємничості, ухильнянь тощо.

Поняття «політика» вербалізується також за допомогою лексеми *policy*, яка означає курс дій, прийнятий і дотримуваний владою, керівництвом, політичною партією, політиками, тощо – “a course or principle of action adopted or proposed by an organization or individual”. Саме у цьому значенні розуміється термін *state policy*, який може уточнюватися відповідно до певних напрямів – *international, domestic, economic, social, cultural policy*. Близькими за змістом, але не синонімічними є номінації *political strategy/programme*. Термін *public policy* може вживатися паралельно у значеннях «державна влада» та «публічна влада». Цей термін протиставляється номену *politics*, який позначає діяльність і боротьбу традиційних дійових осіб (наприклад, політичних партій, зацікавлених груп, соціальних та політичних рухів), спрямованих на захоплення законодавчої чи урядової влади з дотриманням конституційних чи інституційних норм.

Зміст поняттєвого складника концепту ПОЛІТИКА виражений лексичним знаком *politics*, який виступає як ім'я концепту. Хоча ім'я концепту має досить широкий синонімічний ряд, до якого, крім згаданих, входять *statecraft, statesmanship, polity, internal affairs, foreign affairs, campaign, government, governing, control, power, authority* та інші концепти, результати номінативного аналізу цих синонімів свідчать про їх відмінність і неможливість цих номінацій слугувати ім'ям концепту ПОЛІТИКА.

Розглянемо особливості синтагматичних зв'язків ядерних номінацій концепту ПОЛІТИКА. Особливо поширеним є вживання терміна *policy* у сполученні з такими експресивно-оцінними прикметниками, які розкривають образну складову концепту: *sound/wise policy, rigid policy, flexible policy, prudent policy* тощо. Нерідко сполучення з оцінними прикметниками породжує усталені вирази, в яких експресивно-оцінна семантика втрачає свою силу. Проявляється тенденція до фразеологізації в таких виразах: *clear/clear-cut policy, big-time policy, local/nationwide policy, global policy/politics*, які активують такі ознаки концепту, як якість, гнучкість, динамічність, масштаб. У нетермінологічному сенсі політика постає в значенні діяльності, справи в будь-якій сфері: *monetary/investment/industrial/exchange rate policy*.

Синтагматичні зв'язки слова *politics* в значенні «питання та події суспільного/державного життя» характеризуються сполучуваністю з такими

топонімічними одиницями: *Iraq's politics, the politics of Northern Ireland, British politics*, які відображають події політичного життя цих країн.

Синтагматичні зв'язки одиниць, що репрезентують концепт ПОЛІТИКА, з дієсловами досить широкі. У результаті предикативної дистрибуції цих номенів вони часто набувають термінологічного або фразеологічного характеру: *to adhere to a policy, to conduct/pursue a policy, to advocate/abide by a policy, to go into politics, to talk politics* тощо.

Аналіз парадигматичних зв'язків номену концепту передбачає опис його синонімічних зв'язків. Крім згаданих вище одиниць, виявляється велика кількість синонімічних зближень в контекстуальних проявах кожного значення ядерної номінації **politics**: *policy, political organization/management/administration/system, government, affairs, political actions/events/life, statecraft, statesmanship, polity, internal affairs, foreign affairs, campaign, governing, control, power, authority* тощо.

Аналіз структурних деривативних зв'язків іменника **politics** виявляє його великий словотворчий потенціал, представлений такими деривативами: *politic (adj, v), political, politically, politician, politicization, politicize, politick (v, adj), politicker, politicking, politicly, polity, politico, politicoholic, politicone, politicaster, impolitic, apolitical, politicoless, politology, politologist*. Прикладами словоскладання можуть слугувати *politics-conscience, politics-free, politics-mad, politics-ridden, politico-cultural, politico-religious* тощо.

Розширення лексико-семантичних зв'язків демонструє функціонування терміна-деривату **political**. Особливу увагу звертають на себе моделі сполучення цього прикметника з іменниками, які можна розділити на такі семантичні групи: 1) «особа» – *political leader / observer / analyst / scientist / man / killer / operator / rival / enemy*; 2) «діяльність» – *political struggle / killing / rivalry / scandal / support / row / campaign / show / show-down / cooperation / defeat / victory*.

Як і номінації **politics** та **policy**, прикметник **political** сполучається з лексичними одиницями на позначення явищ з інших сфер діяльності, особливо зі сфери економіки, що свідчить про нерозривний зв'язок політики та економіки в свідомості людини: *political bankruptcy/economy/balance/broker/market/bargain/capital/inflation/crisis*.

Також характерним є поєднання прикметника з номінаціями з таких сфер: воєнної справи – *political attack / combat / battle / enemy / ally / expansion / surrender / bombshell*; екологія – *political thaw / forecasting / tide / landscape/ temperature / heat / environment / earthquake*; спорту – *political game / gambling / pawn*; права – *political crime / racketeering / killing / suicide / prisoner / police / trial / offense / offender / killer*; інших наук – *polit-*

ical orbit / machine / machinery / technology / spectrum / leverage.

Згідно з загальновідомою теорією в когнітивній лінгвістиці прийнято репрезентувати концепт як структуру, що має ядро і периферію. При цьому ядро концепту становлять словникові значення лексеми (план змісту), а периферію – суб'єктивний досвід, різні прагматичні складники лексеми, конотації й асоціації [12]. Аналіз фактичного матеріалу показав, що в свідомості носіїв поняття «політика» пов'язане з такими мовними одиницями, як *politics, policy, political* які утворюють ядро концепту ПОЛІТИКА. На периферії перебувають такі одиниці, як *power, government, political activity, science, party, organization, state, country, leader, politician, the UN, globalization, crisis, human rights, global society* та багато інших, які конкретизують це поняття у свідомості та виражають його різноманітні аспекти.

Висновки. Отже, структура понятійного шару концепту ПОЛІТИКА характеризується високою лексико-семантичною щільністю, що викликано абстрактним характером поняття, яке є одним з базових в англійськомовній картині світу. **Перспективою дослідження** є вивчення лексико-семантичних та структурних характеристик концепту ПОЛІТИКА на основі аналізу номінацій периферійної зони та одиниць вторинної номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт : монография. М. : Гнозис, 2004. 236 с.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1996. 104 с.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов : Издательство Тамбовского университета, 2000. 123 с.
4. Пименова М.В. Введение в когнитивную лингвистику. Кемерово, 2004. Вып. 4. С. 9.
5. Селиванова Е.А. Когнитивная ономастология : монография. Київ : Фитосоциоцент, 2000. 248 с.
6. Попова З.Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. Воронеж : Истоки, 2003. 59 с.
7. Хрищена О. Поняття мовної та концептуальної картин світу у науці про мову. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/ponyattya-movnoji-ta-kontseptualnojikartyn-svitu-u-nautsi-pro-movu> (дата звернення: 12.08.2021).
8. Политический словарь. URL: http://mirslovarei.com/content_pol/politika-5.html (дата звернення: 12.08.2021).

9. Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com> (дата звернення: 12.08.2021).
10. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/politics> (дата звернення: 12.08.2021).
11. Badie B. International Encyclopedia of Political Science, SAGE Publications, Inc; 1st edition (September 7, 2011), 4032 p.
12. Фрумкина Р.М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? *Язык и наука конца XX века*. М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1995. С. 74–117.
4. Pimenova M.V. (2004) Introduction to cognitive linguistics [Vvedeniye v kognitivnuyu lingvistiku]. Kemerovo, issue 4, p. 9.
5. Selyvanova E.A. (2000) Cognitive onomasiology. Monograph [Kognitivnaya onomasiologiya. Monografiya]. Kyiv: Fitosotsiotsent.
6. Popova Z.D. (2003) Language and the national worldview [Yazyk i natsionalnaya kartina mira]. Voronezh: Ystoky.
7. Khryshchena O. (2012) Poniattia movnoi ta kontseptualnoi kartyn svitu u nautsi pro movu. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2012/ponyattya-movnoji-ta-kontseptualnojikartyn-svitu-u-nautsi-pro-movu>.

REFERENCES

1. Vorkachev S.G. (2004) Happiness as a linguocultural concept. Monograph [Schastye kak lingvokulturnyi kontsept. Monografiya]. Moscow: Gnosis.
2. Babushkyn A.P. (1996) Types of concepts in lexical and phraseological semantics of a language [Tipy kontseptov v leksikofrazeologicheskoy semantike yazyka]. Voronezh: Yzd-vo VHU.
3. Boldyrev N.N. (2000) Cognitive semantics. Course of lectures in English semantics [Kognitivnaya semantika. Kurs lektsyi po anglyiskoy filologii]. Tambov. Yzdatelstvo Tambovskoho unyversyteta.
8. Political dictionary [Politicheskyi slovar]. http://mirslivarej.com/content_pol/politika-5.html.
9. Oxford English Dictionary. URL: <http://www.oxforddictionaries.com>.
10. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/politics>.
11. Badie B. (2011) International Encyclopedia of Political Science, SAGE Publications, Inc; 1st edition.
12. Frumkina R.M. (1995) Does modern linguistics have its own epistemology? [Yestli u sovremennoy linyhvystyky svoya epistemologiya?]. *Yazyk i nauka kontsa XX veka*. [Collection of articles]. Moscow, pp. 74–117.

УДК 811.111:81'38:81'42:34
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-22>

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У ТЕКСТІ РЕКЛАМИ

Куспісь Н. Б.

*асистент кафедри іноземних мов,
аспірант кафедри англійської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-4221-9281
kn2013@ukr.net*

Саноцька Л. Г.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів, Україна
orcid.org/0000-0003-0605-3587
larysa.sanotska@lnu.edu.ua*

Ключові слова: *реклама,
рекламний текст, рекламний
слоган, мовні засоби,
стилістичні прийоми, лексичні
прийоми.*

Стаття присвячена лінгвістичному дослідженню англомовних рекламних текстів. У статті аналізуються лексичні та стилістичні мовні засоби, використання яких сприяє збагаченню експресивності тексту, викликає інтерес у споживача та посилює бажання придбати товар, що рекламується. Актуальність теми дослідження полягає у тому, щоб виявити та продемонструвати величезний спектр використання лексичних та стилістичних мовних засобів у рекламному тексті, який досі залишається не до кінця дослідженим та перебуває у постійному центрі уваги мовознавців. У статті розглянуто поняття реклами – одного із провідних засобів комунікації та основного інструмента у маркетинговій галузі, який застосовують для передачі інформації щодо певних продуктів чи послуг широкому загалу. Особливу увагу приділено рекламним текстам та слоганам реклами косметичних засобів, продуктів харчування тощо. У тексті детально розглядаються такі лексико-стилістичні засоби: синоніми, антоніми, омоніми, полісемія, риторичні фігури (звертання, антитеза, евфемізми, персоніфікація, заперечення, гра слів), експліцитний та імпліцитний способи розповсюдження інформації, еліптичні конструкції, різноманітні форми діалогічності. У статті зазначається, що у створенні рекламних текстів та слоганів важливим є ретельний відбір мовних засобів, які відповідатимуть стилістичній тональності відповідно до конкретної комунікативної ситуації, характеру адресата, середовища функціонування та інтенції. У процесі аналізу сорока двох рекламних текстів виявлено найбільшу частоту застосування лексичних мовних засобів у текстах реклами косметичних засобів. Виявлено також і найбільш використовувані стилістичні мовні засоби у рекламі продуктів харчування та косметичних засобів. Таким чином, від коректного застосування кожного лексичного (синоніми, антоніми, омоніми, полісемія, експліцитність та імпліцитність) та стилістичного (риторичні фігури, еліптичні конструкції, форми діалогічності) мовних засобів буде залежати ефективність сприйняття реклами аудиторією.

LEXICO-STYLISTIC MEANS OF VERBALIZATION OF THE EXPRESSIVENESS IN THE TEXT OF ADVERTISING

Kuspis N. B.

*Lecturer at the Department of Foreign Languages,
Postgraduate Student at the Department of English Philology
Lviv Ivan Franko National University
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4221-9281
kn2013@ukr.net*

Sanotska L. G.

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0605-3587
larysa.sanotska@lnu.edu.ua*

Key words: *text of advertisement, advertising slogan, language tools, stylistic devices, lexical devices.*

The article is devoted to the linguistic study of the advertising texts in English. The usage of lexical and stylistic language tools, which are analysed in the article, promotes the enhancement of expressiveness in the text, provoke consumer interest and increase their desire to buy the goods which are advertised. The topicality of this research lies in identification and demonstration of a vast range of lexical and stylistic language used in the text of advertisement, which still remains understudied. That is why it remains in the focus of research for linguists. The concept of advertising, as one of the leading tools of communication, is also examined in the article. Advertising is considered not only to be an important tool in the marketing industry, but it is also one of the most widely used ways of conveying information about certain products or services for the general population. Such lexical and stylistic means as synonyms, antonyms, homonyms, polysemy, rhetorical figures (treatment, antithesis, euphemisms, personification, negation, play on words), explicit and implicit ways of dissemination of information, various forms of dialog, because in the process of making the texts of advertisement and slogans, the author carefully selects language tools which will correspond to the style in accordance with specific communicative situation, the nature of the recipient, the operating environment and the intention. The analysis of forty two texts of advertisement revealed the highest frequency of the use of lexical language tools, such as synonyms, antonyms, homonyms, polysemy, explicit and implicit ways of disseminating information, especially in the texts advertising cosmetics. We identified such stylistic tools as rhetorical figures, elliptical constructions, various forms of dialogues in the advertising of food and cosmetics. Thus, the effectiveness of consumers' perception of the advertisement will depend on the use of each lexical (synonyms, antonyms, homonyms, polysemy, explicit and implicit ways of disseminating information) and stylistic (rhetorical figures, elliptical constructions, forms of the dialogues) language tools effectively.

Постановка проблеми. Сьогодні у період швидкого розвитку суспільства, використання прогресивних засобів обміну інформацією постає нагальна проблема створення рекламних текстів.

Вже протягом багатьох років реклама залишається постійним об'єктом аналізу та дослідження різних вчених. Крім того, протягом останніх десяти років було проведено велику кількість лінгвістичних

досліджень щодо вивчення текстів масової комунікації, зокрема текстів реклами. Нині реклама займає важливе місце в інформаційному просторі, впливає на поведінку людей та керує нею, водночас маніпулюючи їхньою свідомістю. Саме тому те значне місце, яке вона займає, впливає на наше життя, оскільки від її результативності залежить вирішення різноманітних важливих завдань у економіці та суспільстві.

Вперше сучасну рекламу почали досліджувати на початку 80-х років минулого століття такі відомі вчені, як Д. Розенталь, М. Кохтев. На думку Т.В. Колісниченко, саме вони застосували лінгвістичний аналіз щодо текстів друкованої реклами в книзі «Мова рекламних текстів» [2, с. 93–94]. Проте Л.В. Музикант вважає, що для більшості вчених того часу реклама була одним із компонентів маркетингу, а також була достатньо переконливим та дешевим прийомом, щоб повідомляти покупців про певний товар або послугу [4, с. 12].

На думку Т.Н. Лившиц, для створення переконливого рекламного тексту, який зможе привернути увагу споживача та зацікавити у придбанні певного виду продукту, необхідно забезпечити правильний підбір та влучне використання мовних засобів. Саме тому основним джерелом урізноманітнення та удосконалення тексту реклами є використання лексико-стилістичних засобів – синонімів, антонімів, омонімів, ономастичної лексики, образних засобів мови [3, с. 174].

Актуальність дослідження випливає з того факту, що реклама у житті сучасного суспільства займає важливе місце, тому постає необхідність аналізу використання певних мовних одиниць для дослідження їхнього впливу на свідомість споживача. Аналіз експресивності лінгвістичних засобів, що застосовуються в сучасній англійській рекламі, спрямований на дослідження засобів для вирішення згаданої проблеми.

Основна мета дослідження – виявити тенденції експресивності застосування різних мовних одиниць, що використовуються під час створення реклами.

Окрім того, це дослідження зосереджене на аналізі експресивності певних мовних засобів, що використовуються в рекламному тексті. **Мета дослідження передбачає вирішення кількох завдань:**

- дати визначення поняттю реклами;
- окреслити структуру рекламного тексту;
- розкрити значення рекламного дискурсу;
- дослідити зв'язок між частинами рекламного тексту та мовними засобами, що використовуються в них з метою створення певного ефекту;
- забезпечити аналіз рівня експресивності мовних засобів, що застосовуються в рекламному тексті.

Об'єкт дослідження – англійські тексти реклами косметичних засобів, продуктів харчування, здоров'я, автомобілів, взуття, прикрас. **Предмет дослідження** – експресивність лексико-стилістичних засобів у англійському тексті реклами.

Матеріалом дослідження слугував корпус із сорока двох англійських рекламних текстів журнальної реклами, а також текстів інтернет-реклами. Що стосується основних критеріїв відбору рекламних текстів, то основна увага була зосереджена на наявності експресивності – ефекту, створеного завдяки влучному використанню мовних засобів у конкретних рекламних текстах. Основна частина текстів реклами взята з іноземних журналів, таких як Women's Health, Jet, Journal of Diarrhoeal Diseases Research, Orange Coast, Marie Claire, New York, The Ultimate Insider's Guide to New York. Також нами досліджувалась реклама з різноманітних англійських інтернет-сайтів, представлена у формі слоганів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, реклама становить непростий феномен протягом багатьох років. Велика кількість науковців продовжує досліджувати цей феномен і дотепер. Зокрема, М. Хосней стверджує, що реклама належить до особливого виду дискурсу, та зазначає, що вона безпосередньо позначається на структурі мови, стилі життя та є суттю щоденного спілкування. А В.В. Михайленко акцентує увагу на тому, що реклама виконує роль маркетингового інструменту у туристичній сфері, де потенційні клієнти ухвалюють рішення, керуючись ментальними образами запропонованого продукту у варіалізованій комунікації [2, с. 94].

Що стосується трактувань рекламного тексту, то варто зазначити, що рекламний текст розглядається як сукупність аудіовізуальних засобів у довільній комбінації, спрямованих на реципієнта з метою забезпечення запланованої взаємодії, пов'язаної з об'єктом рекламування. Основне завдання реклами – зовнішнім виглядом привернути увагу майбутніх покупців, зацікавити, а також переконати придбати певний товар. До основних структурних елементів рекламного тексту відносять:

- заголовок, який сприяє приверненню уваги до тексту, зацікавлює покупця. Саме через це він повинен бути ефективним за своїм впливом та зрозумілим за змістом;
- підзаголовок – це своєрідний місток між заголовком і основним текстом;
- основний текст виконує обіцянки, які містяться у заголовку. Основний текст рекламного повідомлення буває таких типів, як розповідний, зображальний, оригінальний, а також може бути написаний у формі монологу чи діалогу [7, с. 2–3].

Крім того, рекламний текст за своєю структурою ділиться на три такі частини:

- вступ полягає в тому, що рекламодавець ознайомлює споживача з темою реклами;
- основна частина містить у собі мету рекламної пропозиції, у якій зазначаються основні переваги товару чи послуги;
- у висновку підводиться підсумок запропонованого, а також у ньому розміщується кінцева фраза – слоган, мета якого – спонукати споживачів до здійснення дії [7, с. 3].

Таким чином, бачимо, що при створенні певного типу тексту важливим елементом залишається його структура. Її становлення є надзвичайно важливим етапом, від якого буде залежати розв'язання проблем аналізу тексту, його розуміння та текстотворення.

Оскільки науковиця М. Хосней стверджувала, що термін «реклама» належить до особливого типу дискурсу, то варто розкрити саме поняття «дискурс», а також «рекламний дискурс». Отже, Т.В. Колісниченко зазначала, що поняття «дискурс» належить до міждисциплінарного типу, оскільки є надзвичайно розповсюдженим у різних галузях мовознавства, що спричинило велику кількість тлумачень даного поняття. До ключових дефініцій дискурсу Т.В. Колісниченко відносить такі: дискурс як мовлення, здійснене у формі усного чи письмового висловлювання; дискурс як паралельність мовного, когнітивного й комунікативного аспектів; дискурс як співіснування вербальних та невербальних знаків, призначених для задоволення потреб у певній комунікативній сфері. Отже, до основних особливостей дискурсу належать такі: смислова дифузність, змінний обсяг універсальних та специфічних ознак, різноманітна структура та широка типологія, що і призводить до його багатоаспектного використання в різноманітних галузях лінгвістики [2, с. 94].

Акцентуючи увагу на рекламному дискурсі, можемо сказати, що його відносять до інституційного виду, який має сталий та семіотичний характер. Саме через рекламу реалізується сугестивний ефект на реципієнта, тобто відбувається процес управління посткомунікативними діями чи поведінкою реципієнта. Отже, бачимо, що у рекламній комунікації дискурс виконує дуже важливу роль. Від ефекту, який він справляє на реципієнта, буде залежати результат рекламної комунікації [2, с. 94].

Що стосується зв'язку між частинами рекламного тексту та мовними засобами, що використовуються в них з метою створення певного ефекту, то варто зазначити, що рекламний текст складається з вербальних (слоган, заголовки, основний рекламний текст) та невербальних елементів (шрифт, колір, візуально-графічні засоби), між

якими існує важливий зв'язок. Проте рекламний текст не завжди містить кожен із цих компонентів. Якщо текст написаний граматично вірно та ефективно з погляду застосовуваних мовних одиниць, стилістично продуманий і супроводжуваний певним зображенням, а також компоненти структури рекламного тексту можуть замінити та доповнювати один одного, тоді рекламний текст справить очікуваний ефект на реципієнта [2, с. 94].

У сорока двох проаналізованих у цьому дослідженні рекламних текстах ми звертали особливу увагу на вживання таких лінгвостилістичних засобів: синонімів, антонімів, омонімів, полісемії, риторичних фігур (звертання, антитези, евфемізмів, персоніфікації, заперечення, гри слів), експліцитного та імпліцитного способів розповсюдження інформації, еліптичних конструкцій, різноманітних форм діалогічності. Так, щодо реклами про косметичні засоби, комерційні товари, продукти харчування, здоров'я ми зауважили, що автори особливу увагу приділяють застосуванню саме лексичних мовних засобів (синонімів, антонімів, омонімів, експліцитного та імпліцитного способів розповсюдження інформації), тому що вважають, що саме ці засоби сприяють збагаченню рекламного повідомлення, а також виступають потужним засобом привернення уваги споживача до купівлі товару. Приклади цього аналізу наведені у рекламних текстах.

Синоніми у рекламному тексті виконують різноманітні функції, проте однією з найважливіших є функція збагачення повідомлення, аби уникнути повторів і тим самим посилити інтерес до товару. Ми дослідили рекламні тексти, пов'язані з продуктами харчування та косметикою, в яких можна простежити використання синонімів з метою вербалізації функціонально спрямованої експресивності реклами. Наприклад, у рекламі *“Eat good. Look great”* [39, с. 96] використано два синоніми – *good, great*. З даного контексту стає зрозуміло, що клієнт отримає задоволення від шоколадного батончика, який він спробував на смак. Наведемо інший приклад. У рекламному тексті *“Its unique blend of rich hydrating cream and skin nourishing oil turns extra dry skin into extra soft, extra smooth, extra beautiful skin”* використано синоніми *soft, smooth*, які вказують на те, що, випробувавши олію для тіла *“Dove”*, ви відчуєте, що шкіра буде гладенькою та шовковистою [35, с. 65].

Використовуються в тексті реклами також і антоніми. Наприклад, у рекламі продуктів харчування та побутової хімії частотність використання градуальних ступенів протилежностей, виражених антонімами, помітно зростає. Так, у реченні *“First it makes you weak. Then it makes you strong”* помітна різниця у стані [19, с. 17]. Тобто, якщо скуштуєш шоколад, то спочатку відчуєш

себе слабким від того, що шоколад виявиться надзвичайно смачним, а потім сильним, отримавши від нього величезне задоволення. Крім того, дуже часто антоніми застосовуються і у рекламних слоганах. Наприклад, у рекламному слогані для ліків “*Burn more fat. See more thin*” [14, с. 169] сказано, що, приймаючи ці таблетки для схуднення, можливо легко та швидко позбутися зайвої ваги та стати струнким. Отже, найчастіше антонімія у текстах реклами формується через зміст, а також вона породжує нові смислові відношення.

Яскравою ознакою проаналізованих текстів є застосування омонімів. Найчастіше їх вживають у тексті реклами задля створення ефекту каламбуру або гри слів. Він полягає у вживанні засобу омонімії в одній фразі, щоб зробити її більш цікавою для аудиторії. Наприклад, у рекламі організації здоров’я “*Go Ahead with AHEAD*” один із елементів «Ahead» є омонімом та означає «вперед» поєднаний з іншим елементом «AHEAD» – акронімом [25, с. 255]. Ми вважаємо, що завдяки такому поєднанню у цій рекламі досягається ефект мовної гри. Крім того, дане явище простежується і у рекламі прикрас, зокрема у слогані “*Every kiss begins with Kay*” [31]. Гра слів у даному випадку полягає у тому, що рекламодавці вміло використали слово “поцілунок”, яке починається з літери “К”, а приховане подвійне значення передбачає те, як компанія «Кей» приведе до поцілунків та любові через придбання їхньої продукції. На основі цього робимо висновок, що саме завдяки омонімії та ефекту мовної гри створено лінгвістичне підґрунтя, яке спонукає до виникнення особливого інтересу споживача до товару.

Експліцитний та імпліцитний способи розповсюдження інформації є основними способами вираження комунікативного наміру у рекламному тексті. Як відомо, експліцитність зумовлює правильну та чітку інтерпретацію тексту реклами, а імпліцитність означає непряму передачу інформації. Вважається, що часте використання імпліцитності інформації пов’язане із наявністю мовних та позамовних факторів. Зокрема, до позамовних факторів належить бажання передати велику кількість інформації, використавши при цьому малу кількість слів, а також потреба у забезпеченні текстової інформації за допомогою розгортання та спонукання. Що стосується мовних факторів, то ми можемо виокремити оказіональне використання розмовного стилю та наявність конденсації і компресії. Саме імпліцитність, як вважає низка вчених, зокрема Л.В. Кардаш, Ф.С. Бачевич, В.Х. Багдасарян, Е.Й. Шендельс, М.В. Нікітін, В.Н. Мороз, К.А. Долинін, В.А. Кухаренко, С.Д. Кацнельсон, В.І. Кононенко, є найбільш розповсюдженою тенденцією щодо розповсюдження інформації [6, с. 200]. Так, у текстах комерційної

реклами ми побачили, що автори використовують імпліцитність, тому що передача інформації непрямим шляхом сприяє створенню експресивності, оскільки така інформація має суттєво захопити увагу споживача. У рекламі мобільних телефонів “*Nokia. Connecting people*” [21] у фразі *Connecting people* міститься підвищений градус розпізнавання реклами, оскільки ця фраза є гаслом компанії, тобто фраза дає нам зрозуміти, що ідеться саме про компанію з продажу техніки, а саме мобільних телефонів. До основних індикаторів імпліцитної інформації можна віднести назви міст, країн, вулиць. Вони постають певними поручителями найвищої характеристики об’єкта, що рекламується, наприклад: “*TOMMY – the new American fragrance*” [46, с. 24]. Широко використовується часова лексика: “*Now blend away gray with the sure thing for a natural look*” [36, с. 27]. Вживаються числа, які являють собою символи імпліцитності оцінювання предмета реклами: “*Reverso. Avantgarde since 1931*” [30, с. 7]. Експліцитність реклами можна побачити у такому рекламному слогані напоїв: “*Cheat Death. The antioxidant power of pomegranate juice*” [38], оскільки у даному рекламному слогані пляшка соку зображується із петлею на шії. Крім того, саме зображення пляшки з серцем є, на нашу думку, певною мірою графічною персоніфікацією. Метою цього, як ми вважаємо, є привернути увагу аудиторії ще перед вербалізованою рекламою.

Полісемія належить до одного із видів передачі одночасно двох значень у тексті реклами – прямого та переносного. Так, у рекламах про продукти харчування автори особливу увагу надають полісемії, яку вони вважають значимою для досягнення ефекту двох протилежних значень. У рекламі автомобілів “*The power of dreams*” [24] під словом “*power*” мається на увазі або ж автомобіль, або ж потужний двигун. Отже, цей слоган можемо інтерпретувати таким чином: автомобіль мрії чи двигун мрій. Ще одним яскравим прикладом застосування полісемії у тексті реклами слугує такий рекламний слоган: “*The drive of your life*” [24], де слово “*drive*” має одночасно три значення – автомобіль, поїздка та прагнення. Таким чином, даний слоган можемо трактувати трьома способами: автомобіль твого життя, поїздка твого життя чи прагнення твого життя.

У рекламних текстах про продукти харчування, косметичні засоби, здоров’я, телебачення особлива увага приділяється використанню стилістичних мовних засобів, тому що саме ці засоби сприяють лаконічності, доступності, оригінальності інформації та експресивності тексту. До стилістичних засобів у рекламних текстах відносять риторичні фігури, зокрема звертання, запитання, антитезу, евфемізми, персоніфікацію,

заперечення, гру слів, які відносять, на думку Е.В. Клоєва, «по-перше, до будь-якої форми, що містить думку, по-друге, фігура – це свідоме відхилення в думці чи у вираженні від звичайної, повсякденної і простої форми» [1, с. 174]. У наступних прикладах проілюстроване застосування перелічених засобів.

У рекламних текстах прослідковується часте вживання заперечних займенників, таких як *never/ ніколи; nobody, no one / ніхто; none, no/ жоден*. Наприклад, у рекламах про косметичні засоби, продукти харчування, телебачення саме заперечення допомагає виділити неповторність та важливість певних товарів, наприклад: *“Never has a perfume provoked such emotion”* [48, с. 77]; *“M&Ms melt in your mouth, not in your hand”* [17]; *“Sometimes you feel like a nut, sometimes you don’t”* [15]; *“Please Don’t Squeeze the Charmin”* [34]; *“It’s not TV, it’s HBO”* [44]. Отже, лексико-граматичні структури заперечення функціонують у рекламних текстах як емоційні стимулятори.

Висока частотність використання лексико-граматичних форм звертання виявлена у рекламних текстах косметичних засобів, які застосовуються в якості спонукання, наприклад: *“Youth is in your genes. Reactivate it”*; *“Clinically proven. Use AM and PM for powerful skin results in 7 days”* [12, с. 194]. Таким чином, найчастіше лексико-граматичні форми звертання виражаються у формі дієслів наказового способу, при цьому застосовується форма прямого спонукання.

Крім того, у текстах реклами трапляється висока частотність застосування риторичних питальних речень, які містять у своїй мовній структурі твердження або заперечення та передбачають відповідь. Наприклад: *“Wouldn’t you really rather have a Buick?”* [47]; *“Have you ever had a bad time in Levi’s?”* [27].

У рекламах інтернет-магазинів та курсів водіння антитеза вживається для того, щоб актуалізувати функцію переконання завдяки її підкресленому зіставленню протилежних, проте подібних між собою понять. Крім того, як засіб контрасту антитеза застосовується для підкреслення та наголошення на перевагах предмета рекламування, а також для наділення рекламного повідомлення додатковою експресивністю [4, с. 184]. Щоб краще прослідкувати застосування цієї риторичної фігури, розглянемо такі приклади: *“Big Brands – Low Prices”* [11]; *“Cheap, Easy, Fast”* [45]; *“Beauty outside. Beast inside”* [42].

У журнальній рекламі виявлено часте застосування мовної гри, котра, на думку І.Е. Сніховської, є «процесом і результатом свідомої лінгвокреативної діяльності індивіда, спрямованої на нестандартне варіювання форми та змісту мовних одиниць на ігровому реєстрі комунікації з метою

впливу на емоційну та/або інтелектуальну сферу адресата» [5, с. 10]. Висока частотність вживання мовної гри виявлена у таких видах реклами, як реклама напоїв та косметичних засобів. Зокрема, у рекламі напоїв переважає застосування мовної гри за допомогою експресивних та оригінальних форм слів, а саме вербальних та невербальних засобів [5, с. 6], наприклад: *“Men just can’t help acting on impulse”* [10]. Так, у різноманітних банерних рекламах та рекламах косметичних засобів ми помітили, що автори особливу увагу надають власне мовній грі – каламбуру, тому що вважають, що його застосування сприятиме несподіваному ефекту об’єднання чи зіткнення двох несумісних значень в одній фонетичній (графічній) формі. Розглянемо такі рекламні приклади: *vitamins – nightamins: “New High-Potency Night-A-Mins”* [40]; *be – bee: “Don’t Worry... Bee Happy! Send a Smiley Greeting”* [18]; *week – weak: “Seven days without EXERCISE makes one weak!”* [13].

Що стосується евфемізму, який як термін був вперше запроваджений такими австралійськими дослідниками, як К. Алан та К. Барідж, то цей засіб у значній кількості був виявлений у рекламах косметичних засобів та місць для людей з обмеженими можливостями. Евфемізм, на думку К. Алана, вживається як альтернатива до небажаного виразу з метою уникнення можливої втрати власної репутації (*loss of face*) або через образу репутації адресата, або якоїсь третьої сторони [8, с. 221]. Саме тому високочастотне використання цього засобу у рекламах косметичних засобів та тютюнопаління сприяє створенню ефекту перебільшення завдяки гіперболізації переваг товарів і применшенню їх недоліків. Розглянемо випадки вживання евфемізмів у рекламних текстах, зазначених вище: *“Children of parents who smoke, get to heaven earlier”* [41]. Тут слово «смерть» замінено на позитивніший вираз «get to heaven», який виступає в даному контексті евфемізмом. Посилення ідеї відбувається завдяки візуалізації, де дитина зображується з ореолом на голові. Таким чином, пряме вираження смерті замінено на евфемістичний варіант «шлях до неба». Отже, евфемізми у даному випадку виступають у ролі мовних фігур, спрямованих на заміну грубих, неналежних слів на непрямі та пом’якшувальні з метою уникнення непорозумінь та конфліктів у процесі комунікації.

Персоніфікація належить до одного з найчастіше застосовуваних прийомів реклами. Вона полягає у перенесенні людських якостей на товари чи послуги, що рекламуються [26, с. 62]. Найчастіше персоніфікація представлена у тексті реклами за допомогою дієслів. Так, у рекламі туалетного паперу *“Cottonelle. Looking out for the family”* [16, с. 29] туалетний папір здатний потурбуватися про нашу шкіру через свою м’яку

структуру та наявність у ньому екстракту алое вера. Поряд з рекламою напоїв персоніфікацію використовують і у рекламі автомобілів, зокрема: “*The car that cares*” [9], де машина наділяється людськими якостями та здатна забезпечити турботу та комфорт. Отже, у наведених рекламних текстах створюється певна образність, яка допомагає споживачу краще зрозуміти, що саме мається на увазі під конкретним рекламним текстом.

Еліптичні конструкції належать до найуживаніших стилістичних мовних прийомів у текстах реклами завдяки експресії, яка проявляється у прямій здатності спонукати до дії, коли одна частина рекламного повідомлення є зазвичай скороченою, а основна увага акцентується на невідомій частині. Так, у рекламі побутової хімії “*I keep my hands clean; Why can't he?*” [28]; “*Does she... or Doesn't she?*” [33] пропущено об'єкт рекламування, через що споживачеві буде важко зрозуміти, про який товар ідеться.

Графічні мовні засоби належать до невербальних мовних засобів та найчастіше застосовуються у текстах друкованої реклами й відтворюються через зміну написання слів з конкретною метою. Їх застосування зумовлене тим, щоб завдяки візуалізації або риторично привернути увагу, викликати певні асоціації, призвести до емоційного впливу та підштовхувати до роздумів. До цієї групи відносять візуальні мовні засоби, про які ми згадували вище, аналізуючи експліцитність такого рекламного слогану (див. стор. 8): “*Cheat Death. The antioxidant power of pomegranate juice*” [38], де зображено персоніфіковану пляшку, яка нагадує людину з серцем. Крім того, звернення «Обманой смерть», яке написано великим, чітким шрифтом і надруковане чорним кольором, додатково приверне увагу до цієї реклами графічним способом та надасть рекламному тексту серйозного тону. Це звертання до суспільства, яке прагне здорового способу життя, але «обдурити смерть» не здатне, справляє ефект на емоційному рівні. Також часто в тексті спостерігається використання великих літер, наприклад: “*HAVE A BREAK, HAVE A KIT KAT*” [32], які через прийом капіталізації сприяють приверненню уваги споживача до товару.

Ще однією важливою особливістю рекламного тексту є часте використання різних форм діалогу. Найбільш застосовуваними формами є займенники «ти» і «ви», які найчастіше вживаються у формі прямих звертань, на яких робиться основний акцент у рекламі, щоб привернути увагу та спрямувати рекламне повідомлення до конкретної людини. Щоб побачити цю особливість, варто розглянути такі приклади: “*You can do this*” [22, с. 35]; “*First it makes you weak. Then it makes you strong*” [18, с. 17]; “*It's everywhere you*

want to be” [29]; “*Why settle for a basic cleanser when at the same time you can do more for your skin with Olay*” [37, с. 11]. Також у текстах реклами ми натрапили на застосування присвійних займенників «ваш», «твій» та «наш»: “*This exclusive formula works with your skin's unique chemistry, accelerating your cell renewal process. See what it can do for you*” [23, с. 4]; “*The Supernova Cushion featuring For Motion is designed for your motion. The freely-movable heel unit adapts to your individual footstrike, giving you a smoother and more comfortable ride*” [43, с. 21]; “*Shower your skin in luxury*” [20, с. 61]. Отже, форми діалогічності в перелічених рекламних текстах використовуються з метою підсилення повідомлення контактним чи психологічним впливом для наближення до споживача та привернення уваги завдяки прямим звертанням.

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, наш аналіз свідчить про те, що дослідження мовних особливостей англomовних рекламних текстів є достатньо складним та багатограним процесом. Дослідження тенденцій експресивності лексико-стилістичних мовних засобів у наявних рекламних текстах переконливо продемонструвало той факт, що поняття реклами є доволі складним, що існують розбіжності у тлумаченні терміна реклами і що як текст реклами, так і виразові засоби експресивності в тексті англomовної реклами потребують подальшого ретельного дослідження. Окрім того, ми розглянули структуру рекламного тексту, яка слугує базою тексту і є доволі специфічною, адже аналіз можливий лише за умови повного розуміння структури такого тексту. Ми також розглянули поняття рекламного дискурсу, оскільки реклама належить до певного типу дискурсу, що зумовлює застосування вербальних та невербальних компонентів, функцією яких є привернення уваги споживачів до рекламованого товару через рекламне повідомлення. Ми дійшли висновку, що між частинами тексту та мовними засобами існує певний зв'язок, який проявляється у тому, що вербальні та невербальні компоненти в тексті можуть взаємодоповнювати один одного, а також сприяти реалізації конкретного рекламного ефекту на реципієнта. Отже, дослідивши сорок два тексти англomовної реклами, ми побачили, що кожне рекламне повідомлення, розглянуте вище, містить яскраво виражену тенденцію експресивності, яка втілена у тексті завдяки влучному використанню одночасно двох груп мовних засобів – лексичних та стилістичних. Також ми виявили, що найбільш насиченою лексико-стилістичними засобами є реклама косметичних засобів та продуктів харчування.

Подальше дослідження експресивності, вираженої лексичними та стилістичними мовними засобами у тексті реклами, буде базува-

тися на більшій базі рекламних текстів і буде спрямоване на підтвердження чи спростування висновків, яких ми дійшли у цьому аналізі. Вважаємо, що подальше дослідження буде актуальним, адже текст англomовної реклами завжди перебуватиме в центрі уваги лінгвістів, оскільки від коректного застосування експресивних засобів залежить, який ефект дана реклама справить на споживача, а також чи захоче він придбати певний товар і скористатися конкретним видом послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ключев Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учеб. пос. для вузов. М. : Издательство ПРИОР, 2001. С. 272.
2. Колісниченко Т.В. Рекламний дискурс: поняття, ознаки та функції. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Гельветика, 2020. № 13. С. 93–96.
3. Лившиц Т.Н. Специфика рекламы в прагматическом и лингвистическом аспектах : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Таганрог, 1999. С. 354.
4. Музикант В.Л. Теория и практика современной рекламы / под ред. В.Л. Музыканта. М. : Евразийский регион, 1998. С. 12, 400.
5. Сніховська І.Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Запоріжжя, 2005. С. 6.
6. Ткачук-Мірошніченко О.Є. Імплікація в рекламному дискурсі (на матеріалі англomовної комерційної реклами) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. К., 2001. С. 201.
7. Тюрина С.Ю. О понятиях «рекламный дискурс» и «рекламный текст». Вестник ИГЭУ. № 1. С. 1–3.
8. Allan K., Burrige K. Euphemism and Dysphemism: language used as shield and weapon. Oxford: Oxford University Press, 1991. 263 p.
9. Automobile Slogans. URL: <https://www.advergize.com/slogans-list/car-slogans/>.
10. Beale B. Men can't help acting on impulse. ABC Science. 2003. URL: <https://www.abc.net.au/science/articles/2003/12/11/1007888.htm>.
11. Big Brands. Low prices. URL: <https://www.facebook.com/brandmywrist>.
12. Bittner J.R. Mass Communication. Boston : Allyn and Bacon, 1996. 235 p.
13. Buratty E. EBFitness. Stop curing health problems. Prevent them. URL: <http://ericburattyfitness.com/seven-days-without-exercise-makes-one-weak/>.
14. Burn more fat. See more thin. Women's Health. № 4. 2008, 169. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11#v=onepage&q&f=false>.
15. Chocolate Wiki. URL: https://chocolate.fandom.com/wiki/Almond_Joy.
16. (2004). Cottonelle. Lab Tested for Gentless. Jet, 1, 29. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=5LUDAAAAMBBAJ&pg=PA29&lpg=PA29&dq=Cottonelle#v=onepage&q=Cottonelle&f=false>.
17. Cravings of a Food Scientist. URL: <https://cravingsofafoodscientist.com/2018/10/18/melts-in-your-mouth-not-your-hand-but-why/>.
18. Don't Worry Bee Happy Any Occasion Greeting Card | Cards. URL: <https://www.pinterest.es/pin/300193131417476290/>.
19. Dove Vitalize. Women's Health. №4. 2008. 17 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11#v=onepage&q&f=false>.
20. Dove Supreme Cream Oil Velvet Body Wash and Bar. Women's Health. № 4. 61 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11#v=onepage&q&f=false>.
21. Enberg J. Nokia: Back to 'Connecting People' With Mobile Phones. Top-selling 3310 to make a comeback this summer. *Insider Intelligence*. 2017. URL: <https://www.emarketer.com/Article/Nokia-Back-Connecting-People-With-Mobile-Phones/1015338>.
22. Everett J. I own a pair of rubber overalls. Women's Health. № 4. 35 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11#v=onepage&q&f=false>.
23. Everyone ages differently. Does your skincare know that? Women's Health. № 4. 4 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11#v=onepage&q&f=false>.
24. 200 Famous car slogans and taglines. URL: <https://sloganshub.org/car-slogans/>.
25. Fauveau V. Journal of Diarrhoeal Diseases Research. International Centre for Diarrhoeal Disease Research, Bangladesh. Vol. 12. № 3. 1994. 255 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=wWc8gLogQCkC&pg=PA322&lpg=PA322&dq=Fauveau,Go+Ahead+with+AHEAD&source>.
26. Fiser D. Linguistic creativity in the language of print advertising / D. Fiser. Pardubice : Rezervovat. 2007. 194 p.
27. Have you ever had a bad time in Levi's. URL: <https://www.flickr.com/photos/kahluacream/3259046574/in/photostream>.
28. I Keep My Hands Clean! Why Can't He? URL: <https://repository.duke.edu/dc/adaccess/BH1173>.
29. Is Visa everywhere you want to be? URL: <https://www.travelgumbo.com/topic/is-visa-everywhere-you-want-to-be>.
30. Jaeger-LeCoultre. Traditional Jewelers. *Orange Coast*. № 3. 1995. 7 p. URL: <https://>

- books.google.com.ua/books?id=2f0DAAAAMB
AJ&pg=PA7&lpg=PA7.
31. Kay and Zales Get New Advertising Agencies. URL: <https://www.jckonline.com/editorial-article/kay-zales-new-ad-agencies/>.
 32. Lee A. How Kit Kat Quickly Became One Of The World's Favorite Snacks. Referral Candy Blog. 2020. URL: <https://www.referralcandy.com/blog/kit-kat-marketing-strategy/>.
 33. Miss Clairol Hair Color Bath Campaign. URL: <https://americancentury.omeka.wlu.edu/items/show/89>.
 34. Mr Whipple: Please don't squeeze the Charmin! 20 years of TV commercial toilet paper drama. URL: <https://clickamericana.com/topics/home-garden/mr-whipple-please-dont-squeeze-the-charmin>.
 35. New Dove Cream Oil Body Lotion. *Women's Health*. № 4. 2008. 65 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>.
 36. Now blend away gray with the sure thing for a natural look. *Ebony*. №9. 1995. 27 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ww3ikzftnNsC&pg=PA27&lpg=PA27&dq>.
 37. Olay. Stop thinking cleansers just cleanse. *Women's Health*. № 4. 2008. 11 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>.
 38. Pomegranate juice advert banned. *Marie Claire*. 2009. URL: <https://www.marieclaire.co.uk/life/health-fitness/pomegranate-juice-advert-banned-197435>.
 39. Pure Protein. *Women's Health*. №4. 2008. 96 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>.
 40. Sephora. URL: <https://www.sephora.com/product/high-potency-night-a-mins-tm-resurfacing-cream-with-fruit-derived-ahas-P434360>.
 41. Smoke ring. URL: https://www.adsoftheworld.com/media/print/smoke_ring.
 42. The New Mac Pro "Beauty outside, beast inside". 2009. URL: <http://futuregadget17.blogspot.com/2009/04/enhance.html>.
 43. The Supernova Cushion. *Women's Health*. № 4. 2008. 21 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>.
 44. Walton S. It's not TV, it's HBO. URL: <https://lotswife.com.au/its-not-tv-its-hbo/>.
 45. Welcome to Arizona Defensive Driving Online. URL: <https://www.cheapeasyfastarizona.com/home>.
 46. Williams A. Tommy Gets Respect. *New York*. 1996. № 2. 24 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=NeECAAAMBBAJ&pg=PA24&lpg=PA24>.
 47. Wouldn't You Really Rather Have a Buick? Buick Ads from 1913–1965. *The Saturday Evening Post*. 1913. URL: <https://www.saturdayeveningpost.com/2017/02/wouldnt-really-rather-buick-buick-ads-1913-1965/>.
 48. YvesSaintLaurent Parfums. Special Issue. *The Ultimate Insider's Guide to New York*. № 4. 1987. 77 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=pOMCAAAAMBBAJ&pg=PA7>.

REFERENCES

1. Klyuev, E.V. (2001). Rhetoric (Invention, Disposition, Elocution) [Ritorika (Inventsiya, Dispozitsiya, El okutsiya)]: ucheb. pos. dlya vuzov. In Klyuev E.V. (ed.) M.: Izdatelstvo PRIOR, p. 272.
2. Kolisnychenko, T.V. (2020). Advertising discourse: concepts, features and functions [Reklamnyi diskurs: poniattia, oznaky ta funktsii]. Zakarpatski filolohichni studii. Uzhhorod: Helvetyka, 13, 93–96.
3. Livshits, T.N. (1999). Specificity of advertising in pragmatic and linguistic aspects. [Spetsifika reklamnyi v pragmaticheskoy i lingvisticheskoy aspektah]. (Master's thesis). Taganrog.
4. Muzikant, V.L. (1998). Theory and practice of modern advertising. [Teoriya i praktika sovremennoy reklamii]. In Muzykant V.L. (ed.). M.: Evraziyskiy region, 12.
5. Snikhovska I.E. (2005). Mechanisms, means and methods of language play in modern English. [Mekhanizmy, zasoby ta pryomy movnoi hry v suchasni anhliskii movi]. (Author's abstract). In Snikhovska I.E. (ed.). Zaporizhzhia.
6. Tkachuk-Miroshnychenko, O.Ye. (2001). Implication in advertising discourse (based on English-language commercial advertising). [Implikatsiia v reklamnomu diskursi (na materialii anhlomovnoi komertsiinoi reklamy)]. (Master's thesis). In Tkachuk-Miroshnychenko O.Ye. (ed.).
7. Tyurina, S.Yu. (2009). About the concepts of advertising discourse and advertising text [O ponyatiyah reklamnyy diskurs i reklamnyy tekst]. *Vestnik IGEU*, 1, 1–3.
8. Allan, K., Burrige K. (1991). Euphemism and Dysphemism: language used as shield and weapon. Oxford: Oxford University Press.
9. Automobile Slogans. URL: <https://www.advergize.com/slogans-list/car-slogans>
10. Beale, B. (2003). Men can't help acting on impulse. ABC Science. URL: <https://www.abc.net.au/science/articles/2003/12/11/1007888.htm>
11. Big Brands. Low prices. URL: <https://www.facebook.com/brandmywrist/>
12. Bittner, J. R. (ed.). (1996). Mass Communication. Boston: Allyn and Bacon.
13. Buratty, E. EBFitness. Stop curing health problems. Prevent them. URL: <http://ericburattyfitness.com/seven-days-without-exercise-makes-one-weak/>
14. (2008). Burn more fat. See more thin. *Women's Health*, 4, 169. URL: <https://books.google.com.ua/>

- books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11#v=onepage&q&f=false
15. Chocolate Wiki. URL: https://chocolate.fandom.com/wiki/Almond_Joy
 16. (2004). Cottonelle. Lab Tested for Gentless. Jet, 1, 29. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=5LUDAAAAMBAJ&pg=PA29&lpg=PA29>
 17. Cravings of a Food Scientist. URL: <https://cravingsofafoodscientist.com/2018/10/18/melts-in-your-mouth-not-your-hand-but-why/>
 18. Don't Worry Bee Happy Any Occasion Greeting Card/Cards. URL: <https://www.pinterest.es/pin/300193131417476290/>
 19. (2008). Dove Vitalize. Women's Health, 4, 17. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 20. (2008). Dove Supreme Cream Oil Velvet Body Wash and Bar. Women's Health, 4, 61. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11&dq=>
 21. Enberg, J. (2017). Nokia: Back to 'Connecting People' With Mobile Phones. Top-selling 3310 to make a comeback this summer. Insider Intelligence. URL: <https://www.emarketer.com/Article/Nokia-Back-Connecting-People-With-Mobile-Phones/1015338>
 22. Everett, J. (2008). I own a pair of rubber overalls. Women's Health, 4, 35. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 23. (2008). Everyone ages differently. Does your skincare know that? Women's Health, 4, 4. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 24. 200 Famous car slogans and taglines. URL: <https://sloganshub.org/car-slogans/>
 25. Fauveau, V. (1994). Journal of Diarrhoeal Diseases Research. International Centre for Diarrhoeal Disease Research, 12(3), 255. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=wWc-8gLogQCkC&pg=PA322&lpg=PA322&dq=-Fauveau,Go+Ahead+with+AHEAD&source>
 26. Fiser, D. (ed.). (2007). Linguistic creativity in the language of print advertising. Pardubice: Rezerovat.
 27. Have you ever had a bad time in Levi's. URL: <https://www.flickr.com/photos/kahluacream/3259046574/in/photostream>
 28. I Keep My Hands Clean! Why Can't He? URL: <https://repository.duke.edu/dc/adaccess/BH1173>
 29. Is Visa everywhere you want to be? URL: <https://www.travelgumbo.com/topic/is-visa-everywhere-you-want-to-be>
 30. (1995). Jaeger-LeCoultre. Traditional Jewelers. Orange Coast, 3,7. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=2f0DAAAAMBAJ&pg=PA7&lpg=PA7&dq=>
 31. Kay and Zales Get New Advertising Agencies. URL: <https://www.jckonline.com/editorial-article/kay-zales-new-ad-agencies/>
 32. Lee, A. (2020). How Kit Kat Quickly Became One Of The World's Favorite Snacks. Referral Candy Blog. URL: <https://www.referralcandy.com/blog/kit-kat-marketing-strategy/>
 33. Miss Clairol Hair Color Bath Campaign. URL: <https://americancentury.omeka.wlu.edu/items/show/89>
 34. Mr Whipple: Please don't squeeze the Charmin! 20 years of TV commercial toilet paper drama. URL: <https://clickamericana.com/topics/home-garden/mr-whipple-please-dont-squeeze-the-charmin>
 35. (2008). New Dove Cream Oil Body Lotion. Women's Health, 4, 65. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 36. (1995). Now blend away gray with the sure thing for a natural look. Ebony, 9, 27. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ww3ikzftnNsC&pg=PA27&lpg=PA27&dq=>
 37. (2008). Olay. Stop thinking cleansers just cleanse. Women's Health, 4, 11. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 38. (2009). Pomegranate juice advert banned. Marie Claire. URL: <https://www.marieclaire.co.uk/life/health-fitness/pomegranate-juice-advert-banned-197435>
 39. (2008). Pure Protein. Women's Health, 4, 35. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 40. Sephora. URL: <https://www.sephora.com/product/high-potency-night-a-mins-tm-resurfacing-cream-with-fruit-derived-ahas-P434360>
 41. Smoke ring. URL: https://www.adsoftheworld.com/media/print/smoke_ring
 42. (2009). The New Mac Pro «Beauty outside, beast inside». URL: <http://futuregadget17.blogspot.com/2009/04/enhance.html>
 43. (2008). The Supernova Cushion. Women's Health, 4, 21. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=1sUDAAAAMBAJ&pg=PA11&lpg=PA11>
 44. Walton, S. It's not TV, it's HBO. URL: <https://lotswife.com.au/its-not-tv-its-hbo/>
 45. Welcome to Arizona Defensive Driving Online. URL: <https://www.cheapeasyfastarizona.com/home>
 46. Williams, A. (1996). Tommy Gets Respect. New York, 2, 24. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=NeECAAAMBAJ&pg=PA24&lpg=PA24>
 47. (1913). Wouldn't You Really Rather Have a Buick? Buick Ads from 1913–1965. The Saturday Evening Post. URL: <https://www.saturdayeveningpost.com/2017/02/wouldnt-really-rather-buick-buick-ads-1913-1965/>
 48. (1987). YvesSaintLaurent Parfums. Special Issue. The Ultimate Insider's Guide to New York, 4, 77. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=pOMCAAAAMBAJ&pg=PA73&lpg=PA7>

УДК 811.161.2'373.611
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-23>

РОЛЬ СЛОВОТВОРЧИХ ФОРМАНТІВ В ОНОМАСІЙНІЙ ПАРАДИГМІ

Куцак Г. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-7901-2669
hannakutsak@ukma.edu.ua*

Ключові слова: *словотворчий формант, похідна номінативна одиниця, ономасійна категорія, ономасійна структура, ономасійна база, ономасійна ознака.*

У статті зроблено спробу визначити місце словотворчих формантів сучасної української літературної мови в ословленні об'єктів позамовної дійсності, з'ясувати особливості вживання словотворчих засобів залежно від номінативного наміру мовця. Описано випадки узвичаєного застосування словотворчих формантів у структурах різних ономасійних категорій – ономасійної категорії предметності, ономасійної категорії ознаковості (знаків дій і знаків-атрибутів), а також приклади оказіонального словотворення, що унаочнюють традиції вербалізації навколишнього світу в різних сферах мовлення на тлі розвитку українського суспільства.

Простежено, що ословлення за участі словотворчих формантів відбувається з одночасною генералізацією відповідно до граматичних особливостей сучасної української мови. З огляду на визначену раніше в мовознавстві загальну роль словотворчого форманта в номінативному процесі – експлікації ономасійної бази чи ономасійної ознаки – схарактеризовано словотворчі засоби сучасної української мови. Підтверджено, що словотворчі іменникові, дієслівні й прикметникові суфікси слугують переважно для вираження ономасійної бази, а словотворчі префікси в ономасійній структурі експлікують здебільшого ономасійну ознаку. Установлено, що, добираючи засоби вербалізації складників категорії предметності чи категорії ознаковості (процесів, дій, ознак реалій дійсності), номінатори використовують насамперед регулярні словотворчі засоби, за якими щоразу закріплюється певна «мовна пам'ять» – своєрідна внутрішня форма. Спостерігаємо деяку прив'язаність словотворчого форманта до структури та наявних у ній елементів – інших словотворчих засобів, часто поєднаних із граматичними маркерами. Разом вони становлять зразок для створення нової номінативної одиниці. Водночас завдяки так званій внутрішній формі словотворчого засобу оказіональна деривація демонструє його певну самостійність: у деяких контекстах він може набувати здатності самостійно вербалізувати поняття. Словотворчі форманти, що, так би мовити, випадають із мовних традицій ословлення реалій навколишнього світу, додають номінативній одиниці експресії.

THE ROLE OF WORD-FORMING FORMANTS IN THE ONOMASIOLOGICAL PARADIGM

Kutsak H. M.

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
National University of Kyiv-Mohyla Academy
Hryhoriia Skovorody str., 2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7901-2669
hannakutsak@ukma.edu.ua*

Key words: *word-forming formant derived nominative unit, onomasiological category, onomasiological structure, onomasiological basis, onomasiological sign.*

The article attempts to determine the place of word-forming formants of modern Ukrainian literary language in the verbalization of objective reality; to find out the peculiarities of the use of word-forming means depending on the nominative intention of the speaker. The cases of traditional using of word-forming formants are described in the structures of different onomasiological categories – (in the onomasiological category of objectivity, the onomasiological category of sign (the signs of actions and signs-attributes)), as well as examples of occasional word formation that illustrate the traditions of verbalization of the world in different spheres of Ukrainian society.

It is observed that verbalization with the participation of word-forming formants takes place with simultaneous generalization in accordance with the grammatical features of the modern Ukrainian language. Earlier, linguists defined the general role of the word-forming formant in the nominative process: verbalization of the onomasiological basis or onomasiological feature. Accordingly to this, the word-forming means of the modern Ukrainian language are characterized. It is confirmed that word-forming noun, verb and adjective suffixes are suitable mainly for expressing the onomasiological basis, and word-forming prefixes in the onomasiological structure verbalize the onomasiological sign first of all. It has been established that nominators verbalize elements of the category of objectivity or the category of sign (processes, actions, signs of realities of actuality) first of all via regular word-formation means, which are characterized by a certain “linguistic memory” – the kind of internal form. We observe some attachment of the word-forming formant to the structure and its existing elements – other word-forming means, which is a models that in combination with grammatical markers is for creating a new nominative unit. At the same time, the occasional derivation demonstrates its certain independence due to the so-called internal form of the word-forming means: formant can acquire the ability to verbalize the concept independently in some contexts. Some word-forming forms do not correspond to the linguistic traditions of verbalization of the realities of the surrounding world and give expression to the nominative unit.

Постановка проблеми. Номінативний акт – це реалізація наміру мовця за допомогою словоформ закріпити уявлення про певне поняття, його функції, місце в об’єктивному світі чи про співвідношення цього поняття з іншими реаліями дійсності. Частиною цих словоформ є словотворчі засоби, завдяки яким відбувається інтеріоризація і з’являється похідна номінативна одиниця.

Місце словотворчого форманта в онемасійній структурі найменування, номінативному процесі вивчали М. Докуліл [1], Г. Уфимцева, Е. Азнаурова, О. Кубрякова [2], В. Никитевич [3], О. Селі-

ванова [4], Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк [5] та ін.

Під час характеристики процесу номінації В. Никитевич узагальнив думку про те, що номінативну спроможність мають не лише кореневі морфеми, а й афіксальні частини слова: у похідних одиницях корінь слова лише вказує на поняття, а службова морфема може класифікувати ці поняття як предмети, ознаки [3, с. 25–32].

Порушивши питання функційно-онемасійних механізмів еволюції мови, О. Селіванова зазначила, що ці механізми передбачають

застосування не лише мовної семантики номінативних одиниць, але і їхньої граматичної категоризації та властивостей, тому продуктивним виявляється граматичний напрям, який описує частини мови з погляду ономасійних категорій [4, с. 23–24].

Беручи до уваги динаміку розвитку лексичного складу сучасної української мови та спираючись на традиції поняттєвої категоризації реалій дійсності й граматичні норми національної мови, вважаємо актуальною проблему значущості словотворчого форманта в ономасійній парадигмі, його номінативного статусу з огляду на умови інтеріоризації та намір мовця під час утворення похідної назви.

Мета статті – окреслити роль словотворчих формантів в ословленні складників поняттєвих категорій сучасної української мови. Для реалізації цієї мети передбачене виконання таких завдань: простежити особливості добору словотворчих засобів під час вербалізації об'єктів позамовного світу; з'ясувати функції словотворчих елементів в ономасійних структурах номінативних одиниць залежно від комунікативного наміру мовця.

Предмет і об'єкт дослідження. У статті зосереджено увагу на особливостях і умовах використання словотворчих засобів у процесі номінації та їхніх функціях в ономасійній парадигмі. Об'єктом дослідження стали словотворчі форманти як вербалізатори складників ономасійної структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовознавці поділяють називальні знаки на предмети і непередмети, розмежовуючи такі ономасійні (поняттєві) категорії, як ономасійна категорія предметності та ономасійна категорія ознаковості (у широкому розумінні), що охоплює знаки дій і знаки-атрибути [1; 2, с. 55–60].

Для пересічного користувача мови словотворчі форманти – це просто звукові комплекси, фрагменти слова, функція яких полягає в тому, щоб завершити фазу реалізації називання предмета, дії чи ознаки. Водночас матеріальне вираження форманта важливе, бо мотиваційна основа й словотворчий засіб разом мають становити впізнавану сукупність мовленнєвих відрізків, які вербалізують певні асоціативні зв'язки з реалією (реаліями) дійсності, тобто дають змогу співвідносити іменованій об'єкт із конкретними поняттями навколишнього світу. Словотворчий формант – один із маркерів частиномовної належності лексеми.

На думку О. Шахнаровича, словотворчі форманти, а також правила їхнього поєднання є складниками відповідного компонента мовних здібностей людини. Учений зазначив: «Цей компонент, як і інші, «вмикається» непомітно для спостереження, і ми маємо справу лише з результатом його дії – з похідним словом» [6, с. 213].

Під час інтеріоризації номінатор спирається на власний мовленнєвий досвід, який ґрунтується на лексичному запасі, на так званій мовній пам'яті, відомих усталених нормах граматичного ладу національної мови, а також мовленнєвих традиціях оточення. Кожен активний користувач мови здатний оперувати певними моделями ословлення думки для створення нового слова – похідної номінативної одиниці.

О. Кубрякова зауважила, що «<...> слова як одиниці номінації загалом характеризуються як синтетичні знаки, тобто такі, що синтезують свої значення під «дахом» єдиного знака, універба <...>» [7, с. 43]. Цей знак – універб – становить мініконструкцію, що здатна ословлювати граматичні ознаки, а також певну позамовну (згорнуту) інформацію про об'єкт навколишньої дійсності й мотиваційно пов'язані з ним інші об'єкти.

У мовознавстві номінативну одиницю розглядають як ономасійну структуру, складниками якої є ономасійна база (репрезентант ономасійної категорії) та ономасійна ознака (семантично конкретніший елемент, що уточнює ономасійну базу) [1; 2].

М. Докуліл одним із перших визначив роль словотворчого форманта (зокрема, суфікса чи конфікса) в ономасійному процесі як виразника ономасійної бази в ономасійній структурі похідної номінативної одиниці [1]. Добір виразника ономасійної бази відбувається з одночасною генералізацією словоформи створюваної назви. Генералізація – це узагальнення, логічний перехід від окремого до загального, підпорядкування окремих явищ загальному принципіві [8]. Отже, у процесі ословлення об'єктів позамовного світу до уваги беруть, окрім іншого, граматичну відповідність між об'єктом називання та ономасійною базою – репрезентантом певної поняттєвої категорії. Попри те, що здебільшого саме словотворчий засіб у номінативній одиниці експлікує ономасійну базу, не можемо залишати поза увагою роль інших граматичних маркерів – флексій і формотворчих суфіксів. Формант у широкому розумінні – це не лише словотворчий засіб. Н. Клименко визначила формант як морфему «<...> чи інший формальний показник похідності слова або граматичної форми слова» [9, с. 769].

Прикладом того, що форманти можуть відігравати неабияку роль у номінативному процесі, тобто ставати впізнаваними елементами в ословленні певних ономасійних категорій, можна вважати результат завдання, яке виконали пересічні користувачі мови (17 осіб). Їм було запропоновано створити номінативні одиниці різних ономасійних категорій, зокрема й назви умовних реалій – осіб, опредметнених понять, дій, процесів, ознак. Своєрідною мотиваційною основою слугувала

вигадана одиниця *валам*, що становить просту сукупність звуків, не закріплену в українській мові за жодною реалією дійсності. Мовці мали самостійно дібрати словотворчі засоби, спираючись лише на власний досвід.

Для вербалізації ономасійної категорії предметності виконавці завдання створили загалом 88 назв, серед яких – чимало однакових номінативних одиниць. З-поміж застосованих засобів наявні повторювані словотворчі елементи. Виокремлено 19 формантів, які вказують на особу. Найбільше мовців використало іменниковий суфікс *-ець-* (8 мовців). Серед інших словотворчих морфем для найменування особи мовці обрали суфікс *-ар-* (5 мовців), *-к(-а)* (5 мовців), *-ниц'(-а)/-иц'(-а)* (4 мовці), *-ер-* (3 мовці), *-ник-* (3 мовці), *-кин'(-а)* (3 мовці), *-іст-* (2 мовці), *-ес(-а)* (2 мовці), *-ин-* (1 мовець), *-ит-* (1 мовець), *-итель-* (1 мовець), *-ан-* (1 мовець), *-ун-* (1 мовець), *-чик-* (1 мовець), *-ак-* (1 мовець), *-юг(-а)* (1 мовець), *-ачк(-а)* (1 мовець), *-кен'(-а)* (1 мовець). Порівняйте: *валамар*, *валамка*, *валамниця* / *валамиця*, *валамер*, *валамник*, *валамкиня*, *валаміст*, *валамеса*, *валамин*, *валамит*, *валамитель*, *валаман*, *валамун*, *валамчик*, *валамак*, *валамюга*, *валамачка*, *валамкєня*.

Спостерігаємо, що з-поміж утворених слів трапляються не лише одиниці, які називають осіб чоловічої статі, а й ті, що називають осіб жіночої статі (*валамка*, *валамниця* / *валамиця*, *валамкиня*, *валамеса*, *валамачка*, *валамкєня*). На це вказують граматичні маркери – відповідні суфікси та флексії, узвичаєні в сучасній українській мові. На думку О. Кубрякової, словотворення, становлячи спосіб поповнення словникового складу мови, є одночасно своєрідним мнемонічним прийомом для угадування та розпізнавання нових слів [10, с. 55].

Назви предметів, опредметнених понять, процесів та ознак виконавці завдання створили за допомогою 18-ти іменникових суфіксів: *-ник-/ик-/альник-* (6 мовців), *-уванн(-я)* (4 мовці), *-инн'(-а)/-інн'(-а)* (3 мовці), *-ець-/арець-* (3 мовці), *-ств(-о)* (2 мовці), *-ин(-а)* (2 мовці), *-ок-* (2 мовці), *-иш-* (2 мовці), *-ак-* (1 мовець), *-чик-* (1 мовець), *-ір-* (1 мовець), *-к(-а)* (1 мовець), *-арицин(-а)* (1 мовець), *-аціј(-а)* (1 мовець), *-инг-* (1 мовець), *-арканн'(-а)* (1 мовець), *-ість-* (1 мовець), *-изн(-а)* (1 мовець). Порівняйте: *валамник* / *валамик* / *валамальник*, *валамування*, *валаминня* / *валаміння*, *валамець* / *валамарець*, *валамство*, *валамина*, *валамок*, *валамиш*, *валамак*, *валамчик*, *валамір*, *валамка*, *валамарщина*, *валамаціја*, *валаминг*, *валамаркання*, *валамість*, *валамизна*.

Серед продуктивних іменникових суфіксів, що виражають опредметнене поняття в структурі створених найменувань, передбачувано були виявлені суфікси *-ець-*, *-ар-*, *-к(-а)*, *-ник-/ик-/альник-*.

Деякі мовці, запропонувавши найменування осіб і певних опредметнених понять, продемонстрували ймовірний мотиваційний зв'язок між ними. Показником цього є комплекси, що складаються з відповідних елементів – суфіксів, наявних у сучасній українській мові. У створених назвах опредметненого поняття суфікс *-ар-*, транспонований у складі умовної мотиваційної основи, у новій похідній основі разом зі словотворчим формантом *-ець-* чи в іншій похідній основі із суфіксом *-(и)ин-* становить комплекс маркерів (*-арець-* та *-арицин-*) однієї ономасійної категорії – предметності, наприклад: *валамарець* ← *валамар*, *валамарщина* ← *валамар*. У деяких назвах у суфіксальному комплексі спостерігаємо ознаки різних ономасійних категорій – предметності й ознаковості. Зокрема, у слові *валамування* наявне поєднання суфіксів *-ува-* й *-(а)нн'*, що унаочнюють належність похідної назви й умовної мотиваційної основи до різних ономасійних категорій: *валамування* ← *валамувати*. У сучасній українській мові, як відомо, суфікс *-нн'* узвичаєний як вербалізатор ономасійної бази в структурі номінативного знака категорії предметності, а суфікс *-ува-* – ономасійної бази в структурі номінативного знака категорії ознаковості (знаків дій і процесів).

У комплексі *-арканн'(-а)* наявні елементи – суфікси *-ар-* і *-(а)нн'*, що виражають ономасійну базу в структурі назви – складника категорії предметності. Стає очевидним те, що мовець створив назву опредметненого поняття, опосередковано застосувавши словотворчий формант *(-а-)*, за допомогою якого в сучасній українській мові експлікують назви дій, процесів. Отже, спостерігаємо взаємодію ономасійних категорій.

Вибір словотворчих формантів, що становлять комплекс певних суфіксів, можна пояснити мовленнєвим досвідом виконавців завдання, які могли просто скористатися готовою структурою, певним зразком моделі, де наявний перетин ономасійних категорій. На думку О. Кубрякової, словотворення дозволяє обходитися без спеціального знання багатьох слів, тобто, спираючись на словотвірну структуру слова і якісь зрозумілі в ньому частини, ми здогадуємося про те, що може означати те чи те найменування [10, с. 55].

Для називання дій, процесів виконавці завдання створили загалом 22 мовні одиниці зі значною кількістю збігів. Спостерігаємо набагато меншу кількість різних формантів – маркерів ономасійної категорії ознаковості, зокрема знаків дій і процесів. Перевагу надано словотворчим засобам *-ува-/izuva-* (9 мовців), *-и-* (7 мовців, серед яких один мовець використав назву з конфіксом *-и-...-ся*). Крім наведених суфіксів, що виражають дію, процес, у створених назвах застосовано словотворчі

форманти *-а/-ава-* (4 мовці), *-арка-* (1 мовець) і *-ну-* (1 мовець). Порівняйте: *валамувати / валамізувати, валамити, валамитися, валамати / валамавати, валамаркати, валамнути*.

Надаючи певних словоформ вигаданій дії чи процесу, виконавці завдання скористалися найрегулярнішими в сучасній українській мові словотворчими формантами *-ува-/ізува-, -и-, -а-*, які переконливо вербалізують ономасійну базу знаків дій і процесів ономасійної категорії ознаковості. Лише одна з усіх запропонованих назв – *валамаркати* – демонструє взаємодію ономасійних категорій предметності та ознаковості (знаків дій і процесів). У суфіксальному комплексі *-арка-* виокремлюються суфікси *-ар-* та *-а(-ка-)*. Як уже було зазначено вище, перший формант слугує виразником ономасійної бази в ословленні предметного поняття, а другий – виразником ономасійної бази в ословленні дій і процесів.

Для експлікації ономасійної категорії ознаковості – знаків-атрибутів – виконавці завдання запропонували 28 номінативних одиниць, серед яких наявні й однакові назви. Найбільше вживаним виявився прикметниковий суфікс *-н-* (11 мовців). Іншими словотворчими формантами для створення назв скористалося набагато менше мовців: *-ськ-* (3 мовці), *-ов-* (3 мовці), *-ован-* (2 мовці), *-уват-/куват-* (2 мовці), *-ин-/чин-* (2 мовці), *-ів-* (1 мовець), *-ист-* (1 мовець), *-ит-* (1 мовець), *-езн-* (1 мовець), *-арн-* (1 мовець). Порівняйте: *валамний, валамський, валамовий, валамований, валамуватий / валамкуватий, валамин / валамчин, валамів, валамистий, валамитий, валамезний, валамарний*.

Щоб створити назви ознак, виконавці завдання вдалися до активного застосування типового для української мови словотворчого форманта *-н-*. Це унаочнює традицію добору конкретних словотворчих засобів для вербалізації певної поняттєвої природи іменованого явища. Усі суфікси, використані в новостворених назвах, узвичаєні в сучасній українській мові як вербалізатори ономасійної бази в структурі знаків-атрибутів ономасійної категорії ознаковості.

Результат добору найменувань і їхніх структурних компонентів укотре утврджує усталену в сучасній українській мові традицію вживати відповідні словотворчі форманти для експлікації конкретного поняття – репрезентанта певної ономасійної категорії. Мотивувальна одиниця *валам* із невідомим лексичним значенням набула ознак категоризації саме завдяки формантам. Запропоновані назви умовних реалій дійсності можна розпізнати як елементи різних граматичних класів лише за допомогою словотворчих афіксів, які в ономасійних структурах виконують функцію виразника ономасійної бази. Саме в такому разі

в похідній номінативній одиниці словотворчому засобу відведено визначальну роль на відміну від твірної основи, що вербалізує ономасійну ознаку. Словотворчий засіб диференціює реалії об'єктивної дійсності відповідно до наявних у мові ономасійних категорій, зокрема й частин мови. На тлі поняттєвої категоризації реалій навколишнього світу словотворчий формант у номінативному процесі може слугувати одночасно диференційним і узагальнювальним елементом. Це спричинює передбачуваність вибору вербалізатора ономасійної бази.

Ословлюючи відношення між об'єктами позамовного світу і, відповідно, між представниками однієї ономасійної категорії чи різних ономасійних категорій, словотворчий засіб здатний виражати основну частину згорнутого в номінативній одиниці судження, наприклад: *'той, хто робить / зробив щось'* (викладач – *«той, хто викладає»*; засновник – *«той, хто заснував»*), *'те, що використовують...'* (записник – *«те, що використовують для записування»*; зволожувач – *«те, що використовують для зволоження»*), *'дія, яку виконують за ознакою ... / за допомогою ...'* (білити – *«дія, яку виконують за ознакою 'білий'»*; косити – *«дія, яку виконують за допомогою коси»*), *'процес, що відбувається за ознакою ...'* (темніти – *«процес, що відбувається за ознакою 'темний'»*; товстіти – *«процес, що відбувається за ознакою 'товстий'»*), *'який має ознаку...'* (куплений – *«який має ознаку за дією 'купити'»*; содовий – *«який має ознаку за поняттям 'сода'»*) тощо.

У префіксальних утвореннях ономасійну базу експлікує мотивувальне слово, а ономасійну ознаку – префікс [2, с. 61]. На відміну від словотворчого суфікса, роль якого в номінативній одиниці – матеріалізувати належність інтеріоризованої реалії дійсності до певної поняттєвої категорії, префікс, приєднуючись до всього мотивувального слова, конкретизує його, уточнює лексичне значення. Наприклад, в ономасійних структурах похідних назв *праліс* (← *ліс*), *надлюдина* (← *людина*), *перемити* (← *мити*), *заговорити* (← *говорити*), *пречудовий* (← *чудовий*), *антинародний* (← *народний*) і под. ономасійну базу експлікує твірне слово, а ономасійну ознаку – словотворчий формант. Префікс уточнює семантику мотивувальної одиниці, конкретизує її щодо фізичної чи іншої ознаки, інтенсивності дії, фази процесу тощо.

Часто мовець під час реалізації номінативного наміру створює експресивні похідні одиниці за певним зразком, відступаючи від деяких законів деривації. Порівняйте: *Всі про них читають, всі про них знають, і всі чекають, хто ж кого перехазяйнує: чи Федір Іванович Дубковецький*

Макара Онисимовича Посмітного «*перифедорит*», чи Макар Онисимович Федора Івановича «*перемакарит*» (Остап Вишня). Лексеми *перифедорити*, *перемакарити* постали за зразком до слова *перехазяїнувати*, яке вже має відтінок оказіональності. У такому разі на перший план виходить не так словотворчий формант (конфікс), як структура й нетипове в ній поєднання (у сучасній українській літературній мові відсутні подібні відантропонімі дієслова).

Активне застосування деяких словотворчих формантів закріплює за ними певну мовну пам'ять – так звану внутрішню форму, що може спричинити зміщення акцентів в ономасійній структурі. Наприклад, префікс, що вербалізує ономасійну ознаку в межах типової ономасійної структури, у певному контексті може стати самостійною номінативною одиницею, тобто й своєрідним виразником ономасійної бази. Порівняйте: *Бригадир <...> прозивається Недошивко. А як подивившись на графік виконання його робіт, виходить, не Недошивко, а Перешивко. <...> І поважають Федора Івановича не за те, що він недо, а за те, що він пере* (Остап Вишня); *Недо – вічний недороба, недоводько до кінця* (Д. Куровський); *Пішли на побачення – попрощайтеся трохи раніше, ніж це захоче зробити ваш партнер. <...> Пам'ятайте: краще недо-, ніж пере-* (Ukrainian People, 7.05.2020) ... Префікси *недо-* й *пере-* із набутими внутрішніми формами лексикалізувалися і в межах конкретного контексту перетворилися на самостійні номінативні одиниці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Роль словотворчого форманта в процесі номінації полягає насамперед у реалізації основної функції – вербалізувати певну ономасійну категорію. У словотвірній системі сучасної української мови наявний номінативний ресурс – словотворчі форманти, за якими в ономасійній парадигмі традиційно закріпилася деяка функція, статус у межах ономасійних структур різних ономасійних категорій, подекуди й певна внутрішня форма. Усе це і деяка прив'язаність словотворчого форманта до структури та наявних у ній елементів – інших словотворчих засобів (інколи в поєднанні з конкретними граматичними маркерами) – робить простішим створення нової номінативної одиниці, систематизує ономасійні парадигми в національній мові. Перспективним вважаємо розширений ономасіологічний аналіз функцій усіх різновидів словотворчих засобів у мові та мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dokulil M. *Tvoření slov v češtině, I. Teorie odvozování slov*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1962. 264 s.

2. Языковая номинация. Общие вопросы / под ред. Б.А. Серебренникова. Москва : Наука, 1977. 359 с.
3. Никитевич В.М. Основы номинативной деривации. Минск : Вышэйшая школа, 1985. 157 с.
4. Селиванова Е.А. Когнитивная ономасіология : монографія. Киев : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. 248 с.
5. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2008. 336 с.
6. Шахнарович А.М. Развитие грамматического компонента языковой способности (словообразование). *Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи*. Москва : Наука, 1991. С. 213–220.
7. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 158 с.
8. Словопедія. *Словник ініномовних слів Мельничука*. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53395/279930.html>.
9. Клименко Н.Ф. Формант. *Українська мова : енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін.* Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 769.
10. Кубрякова Е.С. Части речи в ономасіологическом освещении. Москва : Наука, 1978. 115 с.

REFERENCES

1. Dokulil, M. (1962). *Tvoření slov v češtině, I. Teorie odvozování slov*. [Word formation in Czech, I. The theory forming of words]. Praha: Nakladatelství ČSAV. [in Czech].
2. Serebrennykov, B.A. (Red.) (1977). *Yazykovaya notynatsyya. Obshchye voprosy* [The language nomination. The common questions]. Moskva : Nauka. [in Russian].
3. Nikitevich, V.M. (1985). *Osnovy nominativnoj derivacii* [Basics of nominative derivation]. Minsk: Vyshjeshaja shkola. [in Russian].
4. Celivanova, E.A. (2000). *Kognitivnaja onomasiologija: monohrafiia* [Cognitive onomasiology: monograph]. Kiev : Izd-vo ukrainского fitosociologicheskogo centra. [in Russian].
5. Klymenko, N.F., Karpilovska, Ye.A., Kysliuk, L.P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni* [Dynamic processes in the modern Ukrainian lexicon]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. [in Ukrainian].
6. Shahnarovich, A.M. (1991). *Razvitiye grammaticheskogo komponenta yazykovoj sposobnosti (slovoobrazovaniye)* [The development of grammatical component of language ability (word-formation)] In *Chelovecheskij factor v yazyke: Yazyk i*

- porozhdeniye rechi* [The human factor in language: Language and speech generation], (213-220). Moskva : Nauka. [in Russian].
7. Kubryakova, E.S. (1986). *Nominativnyj aspekt rechevoj dejatel'nosti* [Nominative aspect of speech activity]. Moskva : Nauka. [in Russian].
 8. Slovopediia [Wordpedia]. *Slovnyk inshomovnykh sliv Melnychuka*. [Dictionary of Melnychuk's foreign words]. URL: <http://slovopedia.org.ua/42/53395/279930.html> [in Ukrainian].
 9. Klymenko, N.F. (2004). Formant [Formant] In *Ukrainska mova: entsyklopediia* [Ukrainian language: encyclopedia]. /redkol. : V.M. Rusanivskiyi (spivholova), O.O. Taranenko (spivholova), M.P. Ziabliuk ta in., (769). Kyiv : Vyd-vo "Ukr. entsykl." im. M. P. Bazhana. [in Ukrainian].
 10. Kubryakova, Y.S. (1978). *Chasti rechi v onomasiologicheskom osveshchenii* [Parts of speech in the onomasiological aspect]. Moskva : Nauka. [in Russian].

ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНІХ ФОРМ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Маріна О. С.

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського
Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-9079-5702
olena.marina@knhu.edu.ua*

Ключові слова: *поетичний дискурс, художні форми, художній образ, семіотичний модус, інтермедіальність, мультимодальність, театралізація, музикалізація поезії, візуалізація поезії, мультимодальний конструкт, антиконцептність.*

Стаття сфокусована на аналізуванні інтермедіальних художніх форм, що конструюються у сучасному англійському поетичному дискурсі. Останній характеризується еkleктичністю, жанровою гібридністю, інтерактивністю, нелінійністю, ірраціональністю, антихудожністю, антиконцептністю та мобільністю. Художня форма включає увесь спектр елементів, з яких складається поетичний текст. У контексті мультимодальності виокремлюємо вербальний семіотичний модус у конструюванні художніх форм, що включає слова, словосполучення, словесні та художні образи, композицію у цілому. Залежно від жанру поетичного дискурсу це можуть бути поетичні тексти, надруковані у збірці поезії, рухомі словесні образи у дигітальному середовищі або виконані з дерева чи іншого матеріалу і розташовані у вигляді інсталяцій у реальному просторі. Авдiальний модус охоплює звуки та звукові повтори, риму, ритм, інтонацію, мелодію, що супроводжує поетичний текст у цифровому форматі. У контексті візуального модусу йдеться про візуальну форму поетичного тексту, рухомі образи або сталі ілюстрації, що є компонентами поетичного тексту. Художні форми є мультимодальними конструктами, що творяться у сучасному англійському трансжанровому поетичному дискурсі на межі та у взаємодії вербального, візуального та авдiального семіотичних модусів.

Інтермедіальність художніх форм у сучасному англійському поетичному дискурсі розуміється як взаємодія технік або прийомів різних видів мистецтв у їх творенні. В аналізованому дискурсі вона маніфестується у двох аспектах – музикалізації поезії, візуалізації поезії. Художні форми, що конструюються у такому дискурсі, створюють ефект театралізації. Автори проаналізованих текстів шляхом експерименту з формою і змістом поетичного тексту, жанрової гібридизації, інтеграції різних семіотичних модусів і мистецьких форм вдаються до перфомансу.

INTERMEDIALITY OF ARTISTIC FORMS IN CONTEMPORARY ANGLOPHONE POETIC DISCOURSE

Marina O. S.

*Doctor of Science (Philology), Associate Professor,
Chair at O. M. Morokhovskiy Department of English Philology,
Translation and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9079-5702
olena.marina@knl.u.edu.ua*

Key words: *poetic discourse, artistic forms, artistic image, semiotic mode, intermediality, multimodality, theatricality, musicalization of poetry, visualization of poetry, multimodal construal, anti-conceptuality.*

The article focuses on analyzing artistic forms constructed in contemporary Anglophone poetic discourse. Dominant characteristics of the latter are as follows: eclecticism, genre hybridity, interactivity, non-linearity, irrationality, anti-conceptuality, and mobility. An artistic form includes the whole range of elements composing a poetic text. From the standpoint of multimodality, the paper outlines verbal semiotic mode in constructing artistic forms, which includes words, word combinations, verbal and artistic images, as well as composition in general. Depending on poetic discourse genre, these could be printed poetic texts, mobile verbal images in digital environment or texts made of wood or other material and installed in real world locations. Auditory mode embraces sounds and sound repetitions, rhyme, rhythm, intonation, and also melody accompanying a poetic text in digital format. The context of visual mode presupposes visual form of a poetic text, mobile images or still illustrations as poetic text components. Artistic forms are multimodal construals created in contemporary Anglophone transgenre poetic discourse at the intersection and in interaction of verbal, visual, and auditory semiotic modes.

The article views intermediality of artistic forms functioning in contemporary Anglophone poetic discourse as interaction of techniques and means from different kinds of art in their creation. In the analyzed discourse it is manifested in the following aspects: musicalization of poetry, visualization of poetry. Artistic forms constructed in such discourse create theatricality effect. The authors of the analyzed texts make some kind of performance by experimenting with poetic form and content, genre hybridization, integration of various semiotic modes and artistic forms.

Постановка проблеми. Дослідження, що проводяться у річищі інтермедіальних та мультимодальних студій, є і ще довго залишатимуться актуальними, адже стрімкий розвиток інформаційних технологій, комунікації, виникнення нових медіа дає поштовх до породження нових мистецьких і художніх форм. Хоча існує достатньо широкий спектр наукових пошуків, присвячених інтермедіальності в міждисциплінарному ключі, а також її маніфестаціям у різних видах мистецтва, зокрема в художній літературі, саме нові художні форми та нові конфігурації інтермедіальної взаємодії мистецтв сприяють окресленню новітніх підходів і концепцій інтермедіальності. Сьогодні інтермедіальність вивчається у сув'язі із низкою суміжних явищ, серед яких важливими є плурімедіальність

та трансмедійність [7]. Існують різні типології інтермедіальності, що включають, зокрема, трансформативну, дискурсивну, синтетичну, трансмедійну, онтологічну, вторинну та первинну інтермедіальність [14; 17]. У цій статті йдеться про симбіоз інтермедіальності та мультимодальності.

Попри те, що мультимодальні дослідження вже мають досить сталу історію, не існує академічного консенсусу щодо їх теоретико-методологічного та емпіричного ракурсів [13, с. 3–4]. Мультимодальність вважається актуальним семіотичним підходом. Цей феномен осмислюється як наявність множинності семіотичних кодів, задіяних у комунікації, що і свідчить про його семіотичний характер. Проте лише наявності замало. Ідеться радше про взаємодію та інтеграцію семіотичних

модусів (ресурсів) у процесі знакотворення, де мова постає як один з них [10, с. 38]. Тлумачення термінопоняття «модус» та тих явищ, що підпадають під цю «парасольку», не є уніфікованим, що пояснюється різнобічністю завдань, які стоять перед дослідниками виявів мультимодальності, а також розмаїттям аналізованого емпіричного матеріалу. Одним з критеріїв категоризації модусів є сенсорний, що відбиває прив'язаність до чуттєвого сприйняття. У такому річизці до модусів належать графічні та вербальні знаки, жести, звуки, музика, смак, дотик, колір, шрифт, образ (візуальний) тощо [8, с. 1–2]. При цьому відзначається, що перелік модусів завжди залишатиметься відкритим залежно від сфери їх застосування. Модус є культурно та соціально зумовленим семіотичним ресурсом конструювання смислів [9, с. 79].

У цій статті аналізуються інтермедіальні художні форми, що конструюються у сучасному англомовному поетичному дискурсі за допомогою низки комбінацій різних семіотичних модусів. Досліджуваний поетичний дискурс, що розгортається в контексті метамодернізму [16] та дигітального [11], характеризується низкою доміантних рис, серед яких – еkleктичність та неоднорідність жанрових різновидів, що спричиняють його трансжанровість та гібридність. Він є відкритим до поповнення новими жанрами за формою і змістом, а також інтерактивним, тобто таким, якому властива динамічна взаємодія адресанта й адресата в процесі творення та осмислення поетичного повідомлення. Сучасний англомовний поетичний дискурс тяжіє до нелінійності, антихудожності, антиконцептності, ірраціональності та мобільності художніх форм і дискурсивних смислів, що вони випромінюють [2]. Іншими словами, специфіка таких художніх форм полягає у напруженому маятникоподібному коливанні між гетерогенними формами вербального та невербального мистецтва, які одночасно співіснують, не заперечуючи одна одну.

Мета і завдання статті. Статтю зорієнтовано на визначення особливостей інтермедіального конструювання художніх форм у сучасному англомовному трансжанровому поетичному дискурсі. Для досягнення поставленої мети розв'язуватиметься низка завдань, а саме: окреслення жанрових різновидів сучасного англомовного поетичного дискурсу, розмежування суміжних понять інтермедіальності, мультимодальності та інтерсеміотичності й встановлення їх взаємодії у конструюванні художніх форм, встановлення семіотичних модусів і інтермедіальних технік, задіяних у їх конструюванні.

Предмет та об'єкт дослідження. У фокусі статті є художні форми, що конструюються у

сучасному англомовному поетичному дискурсі, які розглядаються з позицій їх інтермедіального конструювання із властивими йому мультимодальністю та інтерсеміотичністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з окреслених вище положень, у статті визначаємо низку основних робочих термінопонять та розмежуємо суміжні. Під художньою формою розуміємо увесь спектр елементів, з яких складається поетичний текст як фрагмент поетичного дискурсу. До того ж окреслюємо їх у термінах мультимодальності. Вербальний семіотичний модус у конструюванні художніх форм включає окремі слова, словосполучення, словесні та художні образи, а також композицію у цілому. Залежно від жанру поетичного дискурсу це можуть бути слова, надруковані у збірці поезії, або рухомі словесні образи у дигітальному середовищі чи навіть образи, виконані з дерева чи іншого матеріалу й розташовані у вигляді інсталяції, скажімо, на морському узбережжі. Авдіальний модус охоплює звуки та звукові повтори, риму, ритм у його різноманітних виявах, інтонацію, мелодію, що супроводжує поетичний текст у цифровому форматі. У контексті візуального модусу йдеться про візуальну форму поетичного тексту, особливо, якщо це візуальна поезія, а також рухомі образи або сталі ілюстрації, що є компонентами поетичного тексту. Як впливає з окресленого, аналізовані художні форми є мультимодальними конструктами, що творяться у трансжанровому поетичному дискурсі на межі та у взаємодії вербального, візуального та авдіального семіотичних модусів, кожний з яких апелює до певної сенсорної системи адресата. Отже, процес смислотворення характеризується мультимодальністю.

Інтермедіальність художніх форм у сучасному англомовному поетичному дискурсі розуміємо як взаємодію технік або прийомів різних видів мистецтв у їх творенні. В аналізованому дискурсі вона маніфестується у двох аспектах. По-перше, йдеться про музикалізацію поезії [15; 17], тобто взаємодію поезії і музики. По-друге, йдеться про візуалізацію поезії, що виявляється в інтеракції візуального мистецтва та поезії.

Перебільшити роль звукових образів у поезії та її зв'язок з музикою не є можливим. Традиційно так склалося, що поетичний текст осмислюється як повторювана звукова фігура [4, с. 479]. Конвергенція фонем певного класу або зіткнення антитетичних фонем у межах поетичного рядка, строфи або цілого вірша зумовлює породження розмаїття семантичних імплікацій. Інколи поєднання фонем видаються доволі незвичними й дивакуватими, кожне з таких поєднань виражає приховане почуття адресанта. Відповідно, й художні образи,

що створює митець, значною мірою залежать від звукового оформлення поетичного тексту та від підбору звуків, на основі яких побудований той чи інший прийом.

Існує окрема традиція звукової поезії, або поезії звуку [6]. Вона бере початок у поетичних творах дадаїстів, сюрреалістів, кубістів і футуристів у Німеччині (Hugo Ball, Emmy Hennings, Richard Huelsenbeck, Kurt Schwitters та ін.), США і Великобританії (Bob Cobbing, Ada Howell, Allan Ginsberg, William Burroughs, Jay MacLow та ін.). Сьогодні серед найвидатніших поетів-експериментаторів США і Великобританії зі звуком і не лише найвідомішими є Christian Bök, John M. Bennett, Kenneth Goldsmith, Robert Ashley.

Музикою поезії повинна бути музика, яка є потенційно у розмовній стихії своєї епохи, а поет як скульптор, має залишатись вірним власному матеріалу, витворюючи з навколишніх звуків власну мелодію [1, с. 100]. До прикладу, північноамериканський поет Christian Bök творить дигі-модерністську звукову поезію у відповідь на нові вимоги цифрової культури з її електронною естетикою. Поетична композиція автора “*The Cyborg Opera*” – колосальний поетичний проєкт, що знаходиться у постійному поповненні новими частинами. Насправді під *оперою* мається на увазі не музичний жанр, а скорочення від лексичної одиниці *operation* – дія, операція, процес оформлення поетики дигітальності.

Конструювання дискурсу *цифрової опери* відбувається з акцентом на проектуванні звукових ландшафтів з огляду на принципи електронної музики *техно* – втілення музичного розміру 4/4 та необхідності в промові його частин аналогічно з темпом 130 бітів на хвилину. Звідси й походять імплікації номінативної одиниці *кіборг*, які охоплюють *технологічність*, *комп'ютеризацію* і *трансформацію* поета майбутнього в своєрідну машину для породження звуків. Одна з частин-треків “*Mushroom Clouds*” складається з ланцюгів безглузких звуків, що були активовані в уяві поета під впливом акустичного середовища відеогри “*Super Mario Bros.*”, розробленої японською компанією *Nintendo*. Екстралінгвальний контекст створення такого поетичного тексту пояснюється автором. Японія як єдина країна, що зазнала впливу ядерної зброї, у період глобального терору завдає удар у відповідь, не застосовуючи власну зброю масового знищення, а розповсюджуючи наївні символи японської попкультури – *Hello kitties* і *manga girlies*. У поетичному мовленні аналізованого тексту ці смисли конструюються за допомогою вживання виключно сленгових загальноновживаних лексичних одиниць або словосполучень, що виступають знаками профанної культури та активують у свідомості

адресата цілі пласти культурозначущої інформації (соціокультурні конотації), наприклад: *King Kong / hop-along / ping-pong / dingbat / ding-a-ling*. Ключовими фонетичними засобами, що уможливають досягнення евфонічного звучання, є алітерація, асонанс, ониматопа і паронімія.

Ще одним прикладом інтермедіальності художніх форм у ракурсі взаємодії поезії і музики є поетичний текст Брюса Ендрюса «*49 вальсів для 5 боро*», що є алюзією на одноіменний музичний твір Дж. Кейджа, який присвячено композитору – “*For & from John Cage*”.

Доволі дивакувата, але водночас оригінальна ідея, покладена в основу опусу Дж. Кейджа, була частково відтворена у поетичному тексті Б. Ендрюса. Уперше твір з'явився на шпальтах журналу “*Rolling Stone*” (1977 р.) у номері, що був присвячений його переїзду з Сан-Франциско до Нью-Йорку. Це була мапа Великого Яблука, на яку нанесено 49 різнокольорових трикутників, комбінації яких у різних районах міста позначено як вальси. Далі автор публікує перелік адрес, що увійшли до позначених локацій, яких виявилось 147, з призначенням для виконавців, слухачів або звукозаписуючих компаній. Першим пропозицією скористався експериментальний режисер і друг Дж. Кейджа Дон Джіллеспі і зняв кінострічку, в якій були записані звуки і події з цих самих 147 куточків мегаполісу. Це стало традицією, що продовжується й досі.

Як вираження вербального семіотичного модусу у поетичному тексті превалюють імперативні синтаксичні конструкції *Make meaning, yes – split it up / Don't make a mix / Take your sword and slit my throat*. У синтаксичному плані виявляємо прийом анжамбеману, або синтаксичного переносу. У такому разі має місце вихід синтаксичної конструкції за межі рядка або строфи (*Make meaning, yes – split it up / By giving each note its own dynamic, might bring about impractical conjugations; Don't make a mix / Because the words don't make sense, except as words; Is that it's very fragmented / Of adsorptiveness [stet]...*), що призводить до розриву синтаксичної послідовності. До того ж *[stet]* є поліграфічним коректурним знаком, що скасовує внесення правок.

Що стосується візуалізації поезії, то класичним прикладом інтермедіальної взаємодії є жанр візуальної (конкретної) поезії. Це течія експериментальної поезії, ключова ідея якої полягає у супроводженні словесного ряду візуальним. У таких поетичних текстах взаємодіють візуальний і вербальний семіотичні модуси. Як правило, візуальна форма поетичного тексту віддзеркалює його зміст за іконічним принципом, тобто імітує конструйовану образність за смисловим наповненням.

У цій статті зосередимось на інших маніфестаціях взаємодії вербального і візуального в поетичному дискурсі. По-перше, це поезія Джона М. Беннетта, в якій вербально-графічні художні форми часто репрезентовані квазілексичними одиницями (*gropelless, ded*), графонами (*- !ants*) або взагалі графічними знаками, які функціонують замість номінативних одиниць (*~,', '~,,*). Графічно-вербальні форми корелюють з намальованими візуально-вербальними.

Рис. 1. Відображення поетичного тексту
Д. Беннетта [5]

Наведений приклад поетичного тексту (рис. 1) є своєрідним колажем газетного фрагменту, де вербальний модус репрезентований французькою мовою, а також шматком чи-то з друкованої книги, чи-то також з газети, на якому надрукований текст англійською мовою (*feels more like formal elegance and conceptual rigor surprising of footsteps*), де певні частини закреслені чорним олівцем або маркером, вірогідно, автором поетичного повідомлення. Конструюється певне відчуття *зовнішньої вишуканості та концептуальної нерухомості, що дивують своїми слідами*. Останні відбиті у візуальному модусі у форматі обрамлення червоними колами одного розміру, у двох з яких міститься розірваний французький сполучник *et*, з семантичних ознак якого впливає, що у поетичному тексті конструюються смисли протиставлення або певних причинно-наслідкових зв'язків. У центрі розміщується чорно-жовта лексична одиниця, намальована фарбами, проте розібрати, що це за слово або з якої воно мови, не видається можливим. У такому поетичному дискурсі інтерме-

діальність художніх форм маніфестується через взаємодію вербального мистецтва – поезії – із свого роду візуальним мистецтвом та, крім того, уривками медійних текстів, що комбінуються за допомогою техніки колажу та мультимодальної взаємодії, описаної вище.

По-друге, наведемо приклад інсталяційної поезії світла з серії «Слова в місті вночі» британського митця Роберта Монтгомері, де художні форми співіснують з реальністю на теренах природи або в урбаністичних локаціях. Поетичні інсталяції живляться за допомогою сонячної енергії та/або світлодіодів. Автор створив наведений нижче поетичний текст-інсталяцію як відгук на те, що митець Шон Флінн і його найкращий друг пішов з життя. Поетичний текст отримав світовий резонанс (рис. 2).

Рис. 2. Світлина поетичної інсталяції
Р. Монтгомері [12]

У вербальному семіотичному модусі поетичного тексту втілюється ідея про те, що, коли близькі нам люди відходять у вічність, вони назавжди залишаються у нашому серці. Конструюється метафоричний образ вічного життя через спогади про людей та їх творіння. Словесний образ *ghosts* – *привиди* символізує душі померлих, що корелює з абсолютною безлюдністю локації, з одного боку, *спокоєм, чистотою* (символіка білого кольору), а з іншого – *тривожністю*. *Світло і тепло* як пам'ять про людей, яких вже немає з нами, маніфестується у візуальному модусі шляхом, по-перше, живлення літер сонячною енергією, по-друге, за допомогою символіки візуального образу *альтанки як захисту, кохання та вірності*. Тут інтермедіальність художніх форм виявляється у безпосередній взаємодії поезії, візуального концептуального мистецтва та архітектури.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, з аналізу емпіричного матеріалу випливає, що у сучасному англійському поетичному дискурсі інтермедіальність художніх форм

виявляється у тенденціях до музикалізації і візуалізації. Художні форми, що конструюються у такому дискурсі, створюють ефект театралізації (у термінах Н. Раренко). Під останнім розуміється пряме чи опосередковане звернення до театралізованих елементів та/або прийомів, що сприяють наближенню художнього тексту до театрального мистецтва [3, с. 131]. Автори проаналізованих текстів шляхом експерименту з формою і змістом поетичного тексту загалом і за допомогою жанрової гібридизації, інтеграції різних семіотичних модусів і мистецьких форм вдаються до своєрідного перформансу. У такий спосіб вони спонукають адресата не лише до розплутування смислових клубків, конструювання власних смислів у взаємодії з текстом, а й до споглядання чи прослуховування такої собі мінівистави. Перспективу подальших розробок вбачаємо в дослідженні інших міжмистецьких зв'язків поезії та поглибленні розуміння театралізації інтермедіальних художніх форм у поетичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еліот Т.С. Музика поезії. *Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис. 2001. С. 95–109.
2. Маріна О.С. Сучасний англомовний поетичний дискурс: мультимодальний формат. *Науковий вісник херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація».* 2019. № 2. С. 48–54.
3. Раренко Н.В. Словесна образність як засіб театралізації англомовної постмодерністської художньої прози. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2020. № 45. том 2. С. 131–134.
4. Якобсон Р. Лінгвістика і поетика. *Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис. 2001. С. 465–491.
5. Bennett J. URL: <http://johnmbennettpoetry.blogspot.com/2021/05/> (дата звернення: 05.08.2021).
6. Dworkin C. *The Fate of Echo. Against Expression: An Anthology of Conceptual Writing.* Evanston, Illinois : Northwestern University Press. 2011. P. XXIII–LIV.
7. Jenkins H. *Transmedia What? Immerse.* 2016. URL: <https://immerse.news/transmedia-what-15edf6b61daa> (дата звернення: 27.07.2021).
8. Jewitt C. *An Introduction to Multimodality. The Routledge Handbook of Multimodal Analysis.* London : Routledge. 2014. P. 1–9.
9. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication.* London : Routledge. 2010. 236 p.
10. Kress G. *Multimodal discourse analysis. The Routledge Handbook of Discourse Analysis.* London : Routledge. 2011. P. 1–7.
11. Manuel J.K. *Digimodernism: Configuring Literature and Society.* 2020. 156 p.
12. Montgomery R. *Poems.* URL: <http://www.robertmontgomery.org/> (дата звернення: 25.07.2021).
13. *Multimodality: Disciplinary Thoughts and the Challenge of Diversity* [Wildfeuer J., Pflaeging J., Bateman J., Seizov O. & Tseng C-I. eds.]. Berlin : Walter de Gruyter. 2019. 341 p.
14. Rajewsky I.O. *Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. Intermédialités.* 2005. P. 43–64.
15. Redling E. *The Musicalization of Poetry. Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music.* 2015.
16. Storm J.A.J. *Metamodernism: The Future of Theory.* Chicago : University of Chicago Press. 2021. 328 p.
17. Wolf W. *(Inter)mediality and the study of literature. CLCWeb: Comparative Literature and Culture.* 2011. Vol. 13. No 3. no pag.

REFERENCES

1. Eliot T.S. (2001). *Muzyka poezii* [Music of Poetry]. *Slovo. Znak. Dyskurs: Antologija svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.* [Word. Sign. Discourse: Anthology of the World Literary Critical Conception of the 20th Century]. Lviv : Litopys. Pp. 95–109.
2. Marina O.S. (2019). *Suchasnyi anglomovnyi poetychnyi dyskurs: multymodalnyi format* [Contemporary Anglophone Poetic Discourse: A Multimodal Format]. *Naukovyi visnyk khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Germanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia"* [Bulletin of Kherson State University: German studies and Intercultural Communication]. # 2. Pp. 48–54.
3. Rarenko N.V. (2020). *Slovesna obraznist yak zasib teatralizatsii anglomovnoyi postmodernistskoyi khudozhnioyi prozy* [Verbal Imagery as a Means of Theatricalization of Anglophone Postmodern Literary Prose]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo Humanitarnoho Universytetu. Seriya "Philolohiia"* [Bulletin of International Humanitarian University. Philology]. # 45. Vol. 2. Pp. 131–134.
4. Jacobson R. (2001). *Lingvistyka i poetyka* [Linguistics and Poetics]. *Slovo. Znak. Dyskurs: Antologija svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.* [Word. Sign. Discourse: Anthology of the World Literary Critical Conception of the 20th Century]. Lviv : Litopys. Pp. 465–491.
5. Bennett J. URL: <http://johnmbennettpoetry.blogspot.com/2021/05/> (Accessed 05.08.2021).
6. Dworkin C. (2011). *The Fate of Echo. Against Expression: An Anthology of Conceptual Writing.*

- Evanston, Illinois: Northwestern University Press. P. XXIII–LIV.
7. Jenkins H. (2016). *Transmedia What? Immerse*. URL: <https://immerse.news/transmedia-what-15edf6b61daa> (Accessed 27.07.2021).
 8. Jewitt C. (2014). An Introduction to Multimodality. *The Routledge Handbook of Multimodal Analysis*. London: Routledge. Pp. 1–9.
 9. Kress G. (2010). *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge. 236 p.
 10. Kress G. (2011). Multimodal discourse analysis. *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge. Pp. 1–7.
 11. Manuel J.K. (2020). *Digimodernism: Configuring Literature and Society*. 156 p.
 12. Montgomery R. *Poems*. URL: <http://www.robertmontgomery.org/> (Accessed 25.07.2021).
 13. *Multimodality: Disciplinary Thoughts and the Challenge of Diversity*. (2019). [Wildfeuer J., Pflaeging J., Bateman J., Seizov O. & Tseng C-I. eds.]. Berlin : Walter de Gruyter. 341 p.
 14. Rajewsky I.O. (2005). Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality. *Intermedialités*. Pp. 43–64.
 15. Redling E. (2015). The Musicalization of Poetry. *Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music*.
 16. Storm J.A.J. (2021). *Metamodernism: The Future of Theory*. Chicago : University of Chicago Press. 328 p.
 17. Wolf W. (2011). (Inter)mediality and the study of literature. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*. Vol. 13. No 3. no pag.

АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНЦЕПТІВ ЯК ТЕОРІЙ КАТЕГОРІЙНОЇ ПОДІБНОСТІ

Мельничук О. Д.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін*

КЗВО «Рівненська медична академія»

вул. Карнаухова, 53, Рівне, Україна

orcid.org/0000-0003-4619-363

melnychuk_oxsanadm@ukr.net

Ключові слова: *концепт,
класична теорія,
прототипова теорія,
екземплярна теорія,
подібність, пізнання.*

Стаття присвячена одній з важливих проблем сучасної лінгвістики – мовній категоризації. Запропонований семантико-когнітивний підхід опису категорій та особливостей мовної категоризації є актуальним у світлі сучасної науки, його використовують для повної характеристики представленого явища. У межах цього підходу розглядаємо також атрибутивні теорії організації категорій – класичний підхід, прототиповий та екземплярний. Представляємо та аналізуємо принципи організації та побудови різнотипових категорій, зважаючи на те, що науковці описують цей феномен з різних точок зору та в межах різних лінгвістичних теорій – денотативно-референційної, функційно-семантичної, теорії фреймової семантики та семантико-когнітивної теорії категорій. Оскільки мова використовує загальний когнітивний апарат, то і мовні категорії представляються категоріями того ж типу, що й інші категорії в поняттєвій системі, наприклад, вони демонструють прототипові ефекти та ефекти базового рівня. Однією з представлених проблем є зв'язок відмінностей, які існують в реальному світі, та відмінностей, що фіксуються засобами мови. Існування категорій зумовлене тим, що в основі їх функціонування лежать не особливості конкретної мови, а визначена модель знання. Важливим чинником є внутрішня організація категорії, яка охоплює ядро та периферію. У зв'язку з тим, що когнітивна лінгвістика – це дисципліна, яка залучає науковців різних галузей, отже заснована на когнітивному та психологічному методах, сучасна лінгвістика привносить нові пояснення щодо організації знань про світ у свідомості мовця. Когнітивний підхід до аналізу мови полягає у виявленні та поясненні процесів категоризації і концептуалізації, які відтворені в мові. Одиницею концептуалізації в когнітивній лінгвістиці є концепт (поняття), який розуміють як результат когніції (пізнання). У концепті згідно з когнітивним та лінгво-культурним тлумаченням сконцентрована не тільки семантика мовної одиниці. Концепт є одиницею ментального лексикону і становить сукупність значень, цінностей і норм як результат пізнавальної діяльності людини.

ASPECTS OF CONCEPTS ORGANIZATION AS THEORIES OF CATEGORIES SIMILARITY

Melnychuk O. D.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Sciences and Humanities
Municipal Institution of Higher Education "Rivne Medical Academy"
Karnaukhova str., 53, Rivne, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4619-363
melnychuk_oksanadm@ukr.net*

Key words: *concept, classical theory, prototype theory, exemplar theory, similarity, cognition.*

The present article is devoted to one of the important problems of modern linguistics – language categorization. The proposed semantic-cognitive approach to the description of categories and features of language categorization is relevant in modern science; it is used to fully characterize the presented phenomenon. Within the framework of this theory we consider the following attributive approaches to the organization of categories: classical, prototype, exemplar ones. We present and analyze the principles of organization and construction of different types of categories, taking into account the fact that scientists describe this phenomenon from different points of view and within different linguistic theories: denotative-reference; functional-semantic, theory of frame semantics and semantic-cognitive theory of categories. Since language uses a common cognitive apparatus, language categories are represented by categories of the same type as other categories in the conceptual system, for example, they demonstrate prototype effects and basic level effects. One of the presented problems is the connection between the differences that exist in the real world and the differences that are fixed by the means of speech. The existence of categories is possible due to the fact that the basis of their functioning is not the features of a particular language, and a certain model of knowledge. An important factor is the internal organization of the category, which covers the core and periphery. Because cognitive linguistics is a discipline that engages scholars in a variety of fields, modern linguistics introduces new explanations for the organization of knowledge about the world in the speaker's mind, it is based on cognitive and psychological methods. The cognitive approach to language analysis is to identify and explain the processes of categorization and conceptualization that are reproduced in language. The unit of conceptualization in cognitive linguistics is a notion (concept), which is understood as the result of cognition. The concept, according to cognitive and linguistic-cultural interpretation, concentrates not only the semantics of the language unit, but also some abstract entity. The concept is a unit of mental lexicon; it is a set of values and norms as a result of human cognitive activity.

Постановка проблеми. Категоризацію вважають однією з найбільш фундаментальних когнітивних здібностей, тому вона докладно вивчається психологією та когнітивною лінгвістикою [8, с. 1; 9; 14; 17; 21]. Категоризація та класифікація дозволяють людям організувати речі, об'єкти та ідеї, що існують навколо них, і спрощують їхнє розуміння світу. Оскільки знання – це уся інформація, яку людина успадкувала генетично або засвоїла за допомогою досвіду, то система функціонування пам'яті вимагає визначеної економії в організації досвіду. Це означає, що когнітивної економії досягають завдяки поділу світу на класи, щоб зменшити кількість інформації, яку потрібно

засвоїти, сприйняти, запам'ятати та розпізнати. Концепти (поняття) можуть бути організовані за принципом ієрархії, де суперординатним називають поняття, яке є загальним стосовно інших понять. Концепт в когнітивній лінгвістиці – це одиниця, що відкриває доступ до розуміння того, як концептуалізується світ через призму мови, яку картину світу вона демонструє. Мовні проєкції концептів репрезентують не тільки лінгвістично освоєний світ у вигляді мовної картини світу, а й своєрідність способу освоєння світу.

Мета і завдання статті. Стаття присвячена аналізу теорій категоризації. Завдання статті полягають у виявленні суті таких теорій,

концептуальної структури категорій, переваг та недоліків у їх формуванні у межах семантико-когнітивного підходу.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є вивчення набору відмінних ознак, якими володіють теорії категоризації щодо концептуальної структури та принципів їх формування. Об'єктом вивчення є класична, прототипова та екземплярна теорії категоризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категоризація – це здатність і діяльність людини розпізнавати спільні риси чи подібності між елементами світового досвіду (об'єктами, подіями чи ідеями), організувати та класифікувати досвід, пов'язуючи його з абстрактнішою групою (категорією, класом, типом), на основі визначених рис, особливостей, подібності або інших критеріїв [3, с. 74–77]. Конкретні об'єкти і абстрактні ідеї розпізнаються людьми і диференціюються та розуміються за допомогою категоризації [18, с. 186–191]. Категоризація ґрунтується на особливостях, які враховують складники категорії.

Категорії – це окремі об'єднання конкретних або абстрактних прикладів (членів, складників) об'єктів, які когнітивна система вважає рівнозначними [18; 25]. Використання знань про категорії вимагає доступу до психічних уявлень, які визначають основні ознаки членів категорії [23]. Свідомість осягає речі за допомогою категорій, але вони вказують на свою приналежність до сфери речей. Однак вибіркової і по суті пасивний характер розуму не означає, що розум є сумою елементів, що входять до нього. Згідно із сучасним розумінням організована структура свідомості підносить розум над своїми окремими складовими елементами [35, с. 103]. «Коли речі пізнаються, вони є ідеями розуму» і «зміст свідомості складається з частин навколишнього середовища, освітлених дією організму», – концептів [35, с. 308]. Свідомість не створює своїх об'єктів, вона може тільки впорядковувати їх і при цьому спотворювати їх або впорядковувати так, як цього не буває в природі.

Теорія понять (концептів) як ментальних репрезентацій була однією з найактивніших сфер досліджень і у філософії і у психології за останні 50 років, маючи багато важливих і тривалих результатів. Так, згідно з *класичною теорією (дефініційно-атрибутивним підходом)* поняття – це складні ментальні репрезентації, структура яких кодує набір необхідних та достатніх умов для їх застосування [1; 5]. Приклади використання класичного погляду на категорії можна знайти у західних філософських працях Р. Декарта, Б. Паскаля, Б. Спінози та Д. Локка. У ХХ столітті категорії вивчалися Б. Расселом, Г. Муром, логічними позитивістами. Такий підхід став наріжним каменем

аналітичної філософії та її концептуального аналізу, а новітні формулювання були запропоновані у 1990-х роках Ф.К. Джексоном та К. Пікоком [13; 25]. Класична модель категоризації використовувалася лінгвістами парадигми структурної семантики, зокрема Д. Кацем та Д. Фодором, у 1963 році, що вплинуло на її прийняття також психологами, такими як А.М. Коллінз та М.Р. Квілліан [14]. Стосовно категорійних суджень зазначимо, що всі члени категорії не є однаково важливими або репрезентативними. У межах цієї теорії люди повинні перераховувати однакові атрибути (дефініційний набір) для всіх членів категорії. Однак люди схильні вживати необов'язкові атрибути [3; 31].

Класичний погляд на категорії узагальнює у трьох припущеннях: 1) категорію можна описати як перелік необхідних та достатніх ознак її складових частин; 2) категорії дискретні, вони мають чітко визначені межі; 3) всі члени категорії мають однаковий статус. Згідно з класичним поглядом категорії повинні бути чітко визначені, взаємовиключні та колективно вичерпні. Отже, будь-яка сутність у класифікаційному всесвіті належить тільки до однієї із запропонованих категорій. З іншого боку, такий підхід був розкритикований В.О. Куайном через аналітико-синтетичне розрізнення та визначення референту поняття [11; 19]. Теорія страждає від фундаментальної проблеми у визначенні саме того, якими повинні бути атрибути (сміслові ознаки) поняття.

Прототипові теорії надають великого значення прототипу, який у певному сенсі позначає усю категорію. Поняття має структуру прототипу, а прототип є сукупністю характерних ознак або найкращим прикладом поняття [11; 26; 32]. Цей підхід, представлений Е. Рош, мав значний вплив, особливо на когнітивну лінгвістику. Частково такий аналіз ґрунтувався на попередніх уявленнях, зокрема на формулюванні моделі категорії як сімейної схожості, запропонованої Л. Вітгенштейном та Р. Брауном [4]. Отже, теорія прототипу була прийнята когнітивними лінгвістами, такими як Д. Лакофф [27]. Згідно з цією теорією репрезентація складається з узагальненого представлення членів категорії. Цей стимул прототипу може набувати таких форм: центральної тенденції, найпоширенішої ознаки, ідеального члена категорії. Важливим міркуванням щодо прототипу є те, що він не обов'язково відбиває існування фактичного екземпляра категорії у світі. Крім того, прототипи дуже чутливі до контексту [30]. Теорія прототипу стверджує, що представники певної категорії поділяють сімейну схожість, а категорії визначаються наборами типових ознак [31].

Отже, у цьому контексті концепти є складними ментальними репрезентаціями, структура яких вимагає не обов'язкових, а бажаних умов.

Так само немає розмежувального набору необхідних та достатніх атрибутів для визначення категорійної приналежності, однак необхідні атрибути поняття можуть бути недостатніми. Приналежність до категорії залежить від набору характерних, часто неважливих ознак, які є більш типовими або репрезентативними для категорії, ніж інші [34, с. 196]. Межі категорій нечіткі або незрозумілі. Нечітко визначена приналежність об'єкта до категорії, тому деякі члени категорії можуть переходити в інші категорії. Екземпляри поняття можуть бути розподілені з точки зору їх типовості, тобто типовість є градієнтом, який характеризує диференційну типовість прикладів поняття. Суб'єкти по-різному оцінюють типові випадки поняття. Ці типові ефекти мають значну спільність. Наприклад, вони важливі у лінгвістиці [16]. Типових представників категорії згадують на початку, вони слугують точками когнітивної референції, коли суб'єктам пропонують перерахувати усіх складників категорії [22; 31].

На протипагу класичної теорії об'єкт не повинен задовольняти кожну ознаку концептуальної структури, якщо він задовольняє її значну кількість. Три основні зауваження висловлюємо згідно з теорією прототипу. По-перше, не усі поняття мають прототипові характеристики [11]. По-друге, люди краще володіють інформацією про зв'язки між ознаками, ніж про ознаки [12]. По-третє, прототиповий підхід не забезпечує врахування того, що робить визначені категорії природними та узгодженими та що змушує групувати об'єкти у визначені категорії. Традиційне пояснення полягає у тому, що подібність відповідає за категорійну узгодженість.

Екземплярна теорія (підхід опису зразків) передбачає, що категорії складаються із сукупності зразків, а не будь-яких абстрактних описів цих зразків (наприклад, зведеного опису прототипу). Зразки групуються один з одним за показниками подібності. Категоризацію пояснюють механізмом, який вилучає зразки з пам'яті за відповідним ключем. Якщо збіг є неточним, тоді вилучають найближчий зразок відповідно до контексту [2; 6; 7; 24]. Цей підхід зберігає варіативність зразків у категорії, тоді як прототип є типом середньої властивості категорії, що унеможливує охоплення інформації щодо варіативності [29]. Підхід опису зразків зберігає кореляцію між зразками категорії у інший спосіб, ніж прототиповий підхід [21]. При оцінці членства категорії знайомого суб'єкта зразки потенційно релевантних категорій вилучаються з пам'яті, а подібність суб'єкта до цих зразків підсумовується для формулювання рішення щодо категоризації [14]. Модель контексту використовує підхід «найближчого сусіда», який замість того, щоб підсумовувати подібності

сутності до відповідних зразків, помножує їх для забезпечення зваженої подібності, що відображає близькість суб'єкта категорії до відповідних зразків [20]. Це фактично випереджує рішення категоризації щодо зразків, найбільш подібних до суб'єктів, що підлягають класифікації [9].

Цей підхід має також недоліки. Зокрема, люди використовують типові судження для категорій, що мають визначені ознаки. Причинно-наслідкові зв'язки між визначенням поняття та типовістю є сумнівними. Підхід до опису зразків залежить від подібності, тому ті труднощі, що виникають у встановленні подібності у прототиповій теорії, переходять до підходу опису зразків, що утруднює об'єктивізацію абстрактних знань.

Висновки і перспективи подальших розробок. У результаті аналізу класичної, прототипової та екземплярної теорій у межах семантико-когнітивного підходу до опису категорій було встановлено, що вони відіграють провідну роль у принципах формування концептуальної структури за принципом подібності відповідно до визначених атрибутів, прототипів та екземплярів. Незважаючи на деякі недоліки, описані теорії є перспективними щодо з'ясування структури категорій, яка є важливою для навчання, прогнозування та висновків, організації мови та інших форм взаємодії організмів з навколишнім середовищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ashby F.G., Valentin V.V. Multiple Systems of Perceptual Category: Theory and Cognitive Tests. *Handbook of Categorization in Cognitive Science* / ed. by H. Cohen, C. Lefebvre. 2nd ed. Amsterdam : Elsevier, 2017. 1087 p.
2. Brooks L. Non-analytic Concept Formation and Memory for Instances. *Cognition and Categorisation* / ed. by E. Rosch, B. B. Lloyd. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 1978. P. 169–211.
3. Conrad C. Cognitive Economy in Semantic Memory. *Experimental Psychology*. 1972. P. 148–154.
4. Croft W., Cruse D.A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 356 p.
5. Embley D. W., Olivé A., Ram S. Conceptual Modeling. *25th International Conference on Conceptual Modeling*. Tucson, AZ, USA, 2006. P. 544–547.
6. Erickson M.A., Kruschke, J.K. Rules and Exemplars in Category Learning. *Journal of Experimental Psychology: General*. 1998. P. 107–140.
7. Estes W. Concepts, Categories and Psychological Science. *Psychological Science*. 1993. Vol. 4. P. 143–153.

8. Glass A.L., Holyoak K.J. Alternative Conceptions of Semantic Memory. *Cognition*. 1975. P. 313–339.
9. Goldstone R.L., Kersten A., Carvalho P.F. Concepts and Categorization. *Comprehensive Handbook of Psychology* / ed. by A.F. Healy, R. W. Proctor. 2nd ed. Vol. 4. 2003. P. 599–621.
10. Hampton J.A. Testing the Prototype Theory of Concepts. *Journal of Memory and Language*. 1995. P. 686–708.
11. Induction: Processes in Inference, Learning and Discovery / Holland J. H., Holyoak K. J., Nisbett R. E., Thagard P. Cambridge : MIT Press, 1986. 385 p.
12. Jackson, F. From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis. Oxford : Clarendon Press, 1998. 174 p.
13. Katz J., Fodor J. The Structure of a Semantic Theory. *Language*. Vol. 39. 1963. P. 170–210.
14. Kruschke J.K. Models of Categorization. *The Cambridge Handbook of Computational Psychology* / ed. by R. Sun. 2008. P. 267–301.
15. Lakoff G. Categories and Cognitive Models. *Cognitive Science Report*. Institute for Cognitive Studies. University of California, Berkeley. 1982. Vol. 2.
16. Leech G. Semantics. Harmondsworth: Penguin, 1974. 386 p.
17. McGarty C., Mavor K.I., Skorich D.P. Social Categorization. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Vol. 22 / ed. by J. D. Wright. 2nd ed. 2015. P. 186–191.
18. McNamara T. P., Stenberg R. J. Mental Models of Word Meaning. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 1983. № 22 (4). P. 449–474.
19. Medin D.L., Smith E.E. Concepts and Concept Formation. *Annual Review of Psychology*. 1984. № 35. P. 113–138.
20. Medin D.L., Schaffer M.M. Context Theory of Classification Learning *Psychological Review*. 1978. № 85 (3). P. 207–238.
21. Mervis C.B., Catlin J., Rosh E. Relationships Among Goodness-of-example, Category Norms, and Word Frequency. *Bulletin of the Psychonomic Society*. 1976. № 7. P. 283–284.
22. Murphy G.L., Medin D.L. The Role of Theories in Conceptual Coherence *Psychological Review*. 1985. № 92. P. 289–315.
23. Nosofsky R.M. Tests of an Exemplar Model for Relating Perceptual Classification and Recognition Memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. 1991. № 17. P. 3–27.
24. Peacocke C.A Study of Concepts. Cambridge : MIT Press, 1992. 208 p.
25. Posner M.I., Keele S.W. On the Genesis of Abstract Ideas. *Journal of Experimental Psychology*. 1968. № 77. P. 353–363.
26. Formal Approaches in Categorization / ed. by E. Pothos, A. Wills. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 348 p.
27. Reed S.K. Pattern Recognition and Categorization. *Cognitive Psychology*. 1972. № 3. P. 382–407.
28. Rey G. The Unavailability of What We Mean: A Reply to Quine, Fodor and Lepore. *Holism: A Consumer Update* / ed. by A. Fodor, E. Lepore. Atlanta: Rodopi, 1993. P. 61–101.
29. Rips L.J. Similarity, Typicality and Categorisation. *Similarity and Analogical Reasoning* / ed. by A. Ortony, S. Vosniadou. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. P. 21–59.
30. Rosch E. Reclaiming Concepts. *Journal of Consciousness Studies*. 1999. № 6(11-12). P. 61–77.
31. Rosch E., Mervis, C.B. Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*. 1975. № 7 (4). P. 573–605.
32. Rosh E. Principles of Categorisation. *Cognition and Categorization* / ed. by E. Rosh, B.B. Lloyd. Hillsdale : Lawrence Erlbaum, 1978. P. 27–48.
33. Rosh E., Mervis C. B. Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories. *Cognitive Psychology*. 1975. № 7. P. 573–605.
34. Smith L.B., Samuelson L.K. Perceiving and Remembering: Category Stability, Variability and Development. *Knowledge, Concepts and Categories* / ed. by K. Lamberts, D. Shanks, 1997. Hove : Psychology Press. P. 161–195.
35. Хилл Т.И. Современные теории познания / перев. Б.Э Быховский. Москва : Прогресс, 1965. 518 с.

REFERENCES

1. Ashby F. G., & Valentin, V. V. (2017) Multiple Systems of Perceptual Category Learning: Theory and Cognitive Tests. In H. Cohen, C. Lefebvre (Eds.), *Handbook of Categorization in Cognitive Science*. Elsevier.
2. Brooks, L. (1978) Non-analytic Concept Formation and Memory for Instances. In E. Rosch, B. B. Lloyd (Eds.), *Cognition and Categorisation* (pp. 169–211). Lawrence Erlbaum.
3. Conrad, C. (1972). Cognitive Economy in Semantic Memory. *Experimental Psychology*, 92(2), 148–154.
4. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
5. Embley, D. W., Olivé, A., & Ram, S. (2006). Conceptual Modeling. *25th International Conference on Conceptual Modeling*. Tucson, USA, 544–547.
6. Erickson, M. A., & Kruschke, J. K. (1998). Rules and Exemplars in Category Learning. *Journal*

- of *Experimental Psychology: General*, 127, 107–140.
7. Estes, W. (1993). Concepts, Categories and Psychological Science. *Psychological Science*, 4, 143–153.
 8. Formal Approaches in Categorization (2011) / ed. by E. Pothos, A. Wills. Cambridge University Press.
 9. Glass, A. L., & Holyoak K. J. (1975). Alternative Conceptions of Semantic Memory. *Cognition*, 3, 313–339.
 10. Goldstone, R. L., Kersten A., & Carvalho P. F. (2003). Concepts and Categorization. In A. F. Healy, R. W. Proctor (Eds.), *Comprehensive Handbook of Psychology* (2nd ed., pp. 599–621). Wiley.
 11. Hampton, J. A. (1995). Testing the Prototype Theory of Concepts. *Journal of Memory and Language*, 34(5), 686–708.
 12. Induction: Processes in Inference, Learning and Discovery (1986). / Holland J. H., Holyoak K. J., Nisbett R. E., Thagard P. Cambridge: MIT Press.
 13. Jackson, F. (1998). *From Metaphysics to Ethics: A Defence of Conceptual Analysis*. Clarendon Press.
 14. Katz, J., & Fodor, J. (1963) The Structure of a Semantic Theory. *Language*, 39, 170–210.
 15. Kruschke, J. K. (2008). Models of Categorization. In R. Sun (Ed.), *The Cambridge Handbook of Computational Psychology* (pp. 267–301). CUP.
 16. Lakoff, G. (1982). Categories and Cognitive Models. *Cognitive Science Report*. University of California, Berkeley. Vol. 2.
 17. Leech, G. (1974). *Semantics*. Penguin.
 18. McGarty, C., Mavor, K. I., & Skorich, D. P. (2015). Social Categorization. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Vol. 22 / (2nd ed., pp. 186–191). Elsevier.
 19. McNamara, T. P., Strenberg, R. J. (1983). Mental Models of Word Meaning. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 22 (4), 449–474.
 20. Medin, D. L., & Schaffer, M. M. (1978). Context Theory of Classification Learning. *Psychological Review*. № 85(3). P. 207–238.
 21. Medin, D. L., & Smith, E. E. (1984). Concepts and Concept Formation. *Annual Review of Psychology*, 35, 113–138.
 22. Mervis, C. B., Catlin, J., & Rosh, E. (1976). Relationships Among Goodness-of-example, Category Norms, and Word Frequency. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 7, 283–284.
 23. Murphy G. L., & Medin D. L. (1985). The Role of Theories in Conceptual Coherence *Psychological Review*, 92, 289–315.
 24. Nosofsky, R. M. (1991). Tests of an Exemplar Model for Relating Perceptual Classification and Recognition Memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 17, 3–27.
 25. Peacocke, C. A. (1992). *Study of Concepts*. MIT Press.
 26. Posner, M. I., & Keele, S. W. (1968). On the Genesis of Abstract Ideas. *Journal of Experimental Psychology*, 77, 353–363.
 27. Reed, S. K. (1972). Pattern Recognition and Categorization. *Cognitive Psychology*, 3, 82–407.
 28. Rey, G. (1993). The Unavailability of What We Mean: A Reply to Quine, Fodor and Lepore. In A. Fodor, E. Lepore (Eds.), *Holism: A Consumer Update* (pp. 61–101). Rodopi.
 29. Rips, L. J. (1989). Similarity, Typicality and Categorisation. In A. Ortony, S. Vosniadou (Eds.), *Similarity and Analogical Reasoning* (pp. 21–59). Cambridge University Press.
 30. Rosch, E. (1999). Reclaiming Concepts. *Journal of Consciousness Studies*, 6(11–12), 61–77.
 31. Rosch E., & Mervis, C. B. (1975). Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*, 7(4), 573–605.
 32. Rosh, E. (1978). Principles of Categorisation. In E. Rosh, B. B Lloyd (Eds.), *Cognition and Categorization* (p. 27–48). Lawrence Erlbaum.
 33. Rosh, E., & Mervis, C. B. (1975). Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories. *Cognitive Psychology*, 7, 573–605.
 34. Smith, L. B., & Samuelson, L. K. (1997). Perceiving and Remembering: Category Stability, Variability and Development. In K. Lamberts, D. Shanks (Eds.), *Knowledge, Concepts, and Categories* (pp. 161–195). Psychology Press.
 35. Khill, T. I. (1965) Sovremennye teorii poznaniia [Modern Theories of Cognition] / transl. by B. E. Bykhovskiy. Progress, 1965.

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЛЕКСИЧНО ТА СЕМАНТИЧНО ОКАЗІОНАЛЬНИХ ІМЕННИКІВ З КОНОТАТИВНИМ УВИРАЗНЕННЯМ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Мироненко О. В.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти

Херсонський державний університет

вул. Університетська, 27, Херсон, Україна

orcid.org/0000-0002-9775-6220

mirok130581@gmail.com

Ключові слова: *конотація, семантика, явище, іменник, лексичні та семантичні okazionalizmi, преса, експлікація.*

Конотація у статті репрезентується як лексико-семантичне явище, що увиразнюється складною термінологічною парадигмою, діалектичною структурною організацією та семантичною різноплановістю. Як лінгвістичний феномен конотація тісно пов'язана з інноваційними, історичними, прагматичними, аксіологічними модифікаціями у суспільстві. Узуально-оказіонально виражені лексеми репрезентують зміни у мовній картині світу, що виражають психологічні, екстралінгвальні, семіотичні ракурси реального/ірреального простору. Особливу увагу приділено узуально та okazіонально диференційним іменникам з конотативним значенням, які активно вживаються у мові української преси. До узуально різноаспектних іменників з конотативним значенням належать активно вживані, продуктивно функціональні лексичні одиниці. Під okazіонально диференційними іменниками з конотативним значенням розуміють такі, що поділяються на лексичні, у яких репрезентується нова форма та зміст лексеми, та семантичні, що характеризуються новою змістовою наповненістю, а їхня форма залишається незмінною. Виявлення значення лексично та семантично okazіональних іменників з конотативним увиразненням можливе завдяки: 1) підтекстовій потенційності, що допомагає розкрити суть та специфіку конотативного значення; 2) асоціативним реакціям, що спонукають до створення образної картини світу та експлікації семантичного потенціалу конотативно вираженої лексеми; 3) текстовим компонентам, які служать для вираження та передачі семантичного потенціалу іменників з конотативним увиразненням та можуть стояти у препозиції чи постпозиції до аналізованого слова; 4) лапкам, що виконують функцію розрізнення семантичного навантаження лексеми у певних контекстних ситуаціях; 5) семантичним модифікаціям, що характеризуються зміною значення у інформаційній контекстуальній площині, де розкривається конотативний потенціал аналізованого слова. Лексично та семантично okazіональні іменники з конотативним значенням у мові української преси фокусують та підкреслюють інновації, що відбуваються у всіх сферах буття.

EXPLICATION OF LEXICALLY AND SEMANTICALLY OCCASIONAL NOUNS WITH CONNOTIVE EXPRESSION IN THE LANGUAGE OF THE UKRAINIAN PRESS

Mironenko O. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods
of Preschool and Primary Education
Kherson State University
University str., 27, Kherson, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9775-6220
mirok130581@gmail.com*

Key words: *connotation, semantics, phenomenon, noun, lexical and semantic occasionalisms, press, explication.*

The connotation in the article is represented as a lexical-semantic phenomenon, which is expressed by a complex terminological paradigm, dialectical structural organization and semantic diversity. As a linguistic phenomenon, connotation is closely linked to innovative, historical, pragmatic, and axiological modifications in society. Occasionally expressed tokens represent changes in the linguistic picture of the world, expressing psychological, extralingual, semiotic perspectives of real/ unreal space. Particular attention is paid to the usual and occasional differential nouns with connotative meaning, which are actively used in the language of the Ukrainian press. Usually diverse nouns with connotative meaning include actively used, productively functional lexical units. Occasionally differential nouns with connotative meaning are those that are divided into lexical ones, in which the new form and content of the token are represented, and semantic ones, which are characterized by a new content, and the form remains unchanged. Identifying the meaning of lexically and semantically occasional nouns with connotative expression is possible due to: 1) subtextual potentiality, which helps to reveal the essence and specificity of connotative meaning; 2) associative reactions that encourage the creation of a figurative picture of the world and explication of the semantic potential of connotatively expressed tokens; 3) textual components that serve to express and transfer semantic potential connotative expression and can stand in the preposition or postposition according to the analyzed word; 4) quotation marks that perform the function of distinguishing the semantic load of the token in certain contextual situations; 5) semantic modifications, characterized by a change in meaning in the information contextual plane, which reveals the connotative potential of the analyzed word. Lexically and semantically occasional nouns with connotative meaning in the language of the Ukrainian press focus and emphasize innovations that occur in all spheres of life.

Постановка проблеми. У сучасній інноваційній лінгвістичній площині явище конотації розглядається як у зарубіжному, так і у вітчизняному науковому обігу. Аналізуючи конотацію як лексико-семантичне явище, можна виокремити її специфічну неоднозначність тлумачення, складну компонентну структуру, різноаспектну семантичну потенційність, функціональну природу тощо. Експлікація лексично та семантично okazіональних іменників з конотативним увиразненням у мові української преси набуває актуального значення у мовознавчому просторі.

Мета і завдання статті. Провідною метою даної розвідки є виявлення конотативного потенціалу у лексично та семантично okazіональних іменниках, дати характеристику їх значеннєвої палітри. Реалізація зазначеної мети передбачає такі завдання: розглянути специфічні особливості явища конотації, здійснити семантичний аналіз лексично та семантично okazіональних іменників з конотативним увиразненням у мові української преси, описати способи експлікації конотативного потенціалу аналізованих лексем.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є іменники, що функціонують у мові

української періодики, а предметом – лексично та семантично okazіональні іменники з конотативним забарвленням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні часи конотацію розглядали у своїх роботах такі науковці, як Ю. Апресян, В. Іващенко, Є. Кузнецова, Ж. Колоїз, Л. Мацько, О. Мироненко, Є. Отін, В. Телія, В. Шаховський та інші, які у своїх наукових розвідках сконцентрували увагу на історичному ракурсі явища конотації, її структурній специфіці, значеннєвій парадигмі тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як свідчать наукові джерела, конотація як лінгвістичний феномен характеризується семантичною сутністю, що узуально чи okazіонально структурована у семантиці мовних одиниць, а також репрезентує емотивно-оцінне і стилістично забарвлене відношення суб'єкта мовлення до дійсності при її функціонуванні у висловлюванні, що отримує на основі цього інформаційного навантаження експресивний ефект [4, с. 5]. Внутрішній семантичний потенціал номінативних лексем, реагуючи на зовнішні парадигматичні особливості, розкриває конотативний зміст слова через емотивну, оцінну та стилістичну увиразненість мовних одиниць [4, с. 7].

Дослідниця Є. Кузнецова конотативний значеннєвий компонент характеризує як допоміжну, соціально важливу інформацію, що базується на провідних елементах оцінного, емоційного та суб'єктивно стилістичного характеру [2, с. 27]. Конотація представлена у роботі вченої у двовимірному ракурсі: 1) вона відображає аксіологічне відношення до денотата, окресленого лексемою, що містить полюси оцінки «+» (позитивна) чи «-» (негативна); 2) вона переплітається із соціальною оцінкою певної мовної одиниці як стилістично обмеженої, діалектної, рідковживаної або спеціальної [2, с. 27]. Вчена зосереджує також увагу на розмежуванні двох пластів лексики – стилістично маркованої та конотативної. Стилiстично маркована лексика має зовнішню специфіку і вживається в певному стилі, а конотативний компонент розкривається завдяки внутрішньому потенціалу слова [2, с. 27].

У наукових роботах В. Харченко зазначено що оцінність, образність, емоційність та експресію у сукупності можна розглядати як конотацію [7, с. 66]. Конотативно виражена лексема базується на таких прагматичних компонентних характеристиках: оцінності, експресії, образності та емоційності, де оцінність передає функціональний ракурс, образність – відображальний, експресія – стилістичний, а емоційність – психологічний спектр [6, с. 48]. Однак не слід забувати про дифузійний характер цих компонентних характеристик та складність чіткого виокремлення кожного зі складників конотації.

Сучасні інноваційні лінгвістичні джерела концентрують увагу на тому, що конотація (від лат.

co(n)- префікс, що означає об'єднання, спільність, сумісність, і *notatio* – позначення) – це додаткові семантичні і прагматичні особливості (співзначення) лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова [5, с. 278–279].

Аналізуючи феномен конотації, лінгвісти неодноразово звертали увагу й на її компонентну структуру. Різноманітність тлумачення компонентної характеристики конотації визначається багатовимірними поглядами науковців на специфіку функціонування конотації. На думку О. Мироненко, конотація аргументується чотирьохкомпонентною структурою: 1) емотивністю, що репрезентує емоційний потенціал суб'єкта щодо певного явища, дії; 2) експресивністю, що свідчить про виражально-зображувальну сутність лексичної одиниці або словосполучення, які відрізняються від нейтральновиражених та надають мовленню образної та емоційної доречності; 3) оцінністю, яка виражає позитивну чи негативну оцінку предмета, явища, події; 4) образністю, що служить для передачі асоціативно-образної палітри прагматичного світу [3, с. 187].

Ми вважаємо, що конотативні компоненти можна розглядати як структурно-аналітичні чинники, які в контексті конотативної площини репрезентуються як одне ціле і створюють конотативне тло лексики, та як окремі компонентні складові, що мають взаємопроникну специфіку.

Огляд і аналіз наукових джерел дає змогу зазначити, що конотація функціонує в узуально та okazіонально диференційних іменниках. Узуально диференційні іменники з конотативним увиразненням – це кодовані словниками і активно вживані, продуктивно функціональні лексичні одиниці. Okazіонально диференційні іменники з конотативним увиразненням відповідно до структури поділяються на лексичні, що мають нову форму та зміст, та семантичні, що характеризуються новою змістовою наповненістю, а форма у таких словах лишається незмінною. В інноваційному науковому просторі досить актуальним є питання про лексично та семантично okazіональні іменники з конотативним увиразненням, що функціонують у мові української преси.

Досліджуючи лексично okazіональні іменники з конотативним увиразненням, можна виокремити такі шляхи експлікації конотативних значень:

– підтекстові потенційності, що функціонують у дериваційній структурі та допомагають розкрити суть та специфіку конотативного значення слова: *Пай-хлопчики*: скільки землі продали українці від старту роботи ринку землі (Україна молода). Конотативний іменник *пай-хлопчики*, де

перша частина *пай* асоціюється з ринком купівлі чи продажу земельних паїв, а друга – *хлопчики* – з дитиною чоловічої статі, набуває негативного відтінку значення і вказує на володіння людьми земельними ділянками, які вони «незважаючи на скруту, <...> не квапляться продавати». Смиловий потенціал складного іменника у даному випадку розкривається через переосмислення дериваційної бази лексеми, де *пай-хлопчики* не можуть здійснювати земельні операції через те, що не вистачає досвіду роботи у цій галузі;

– текстові компоненти, які служать для вираження та передачі семантичного потенціалу іменників з конотативним увиразненням та можуть стояти у препозиції чи постпозиції до аналізованого слова: «*Противники реформи назвали документ «Ханституцією» через дуже широкі повноваження, які отримував глава держави»*, – зазначає RFI (Україна молода). Семантичний потенціал оцінно-конотативного іменника *ханституція* розкривається у контекстній ситуації шляхом звернення до структурних засобів, що допомагають розкрити значення. Слово *ханституція* утворилося шляхом злиття двох іменників *хан*+*Конституція* та набуло негативного відтінку значення, оскільки в контексті є такі компоненти: «*противники реформи назвали <...> через дуже широкі повноваження»*, які допомагають розкрити таке інформаційне навантаження лексеми: «документ, що вказує на необмежену владу певної особи»;

– асоціативні реакції, що спонукають до створення образної картини світу та експлікації семантичного потенціалу конотативно вираженої лексеми: у назві статті «**Поетолікар**» вжито конотативно виражений іменник, що утворився шляхом основокладання з двох слів *поет* та *лікар*, які асоціюються з духовним лікуванням осіб. У контекстній площині розповідається про те, що Степан Руданський був не тільки майстром поетичного слова, а й професійним лікарем. У періодичному виданні іменник *поетолікар* набув такої позитивної конотації: «особа, що лікує душі людські».

Виокремлюючи семантично okazіональні іменники з конотативним увиразненням, можна виділити такі шляхи експлікації конотативних значень:

– використання лапок, що виконують функцію розрізнення семантичного навантаження лексеми у певних контекстних ситуаціях: *Хто породив коронавірус? Докази «батьківства» Китаю побачили «П'ятеро очей»* (Україна молода). У ВТССУМ лексема *батьківство* тлумачиться як «кровна спорідненість між батьком і його дитиною» [1, с.64]. У фактичному матеріалі іменник *батьківство* набуває негативного значення, вказуючи на походження, виникнення вірусу, який має свої витоки з лабораторії китайського міста Ухань;

– семантичні модифікації, що характеризуються зміною значення у інформаційній контекстуальній площині, де розкривається конотативний потенціал аналізованого слова: 1. *Водночас почали говорити про небезпеку нового штаму «корони» під назвою «Дельта». «Українська влада має негайно обмежити міграційні потоки зі Сходу, аби запобігти спалаху індійського різновиду небезпечного вірусу»*, – з таким закликом до керівництва країни звернулася Національна академія наук України (Україна молода). У ВТССУМ лексема *корона* тлумачиться так: 1) металевий з коштовними прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади. // Зображення такого вінця на гербах, орденах і т. ін. // Те, що своїм виглядом нагадує такий вінець; 2) влада монарха. // Держава, уряд, влада (у 2 знач.); 3) світлий ореол навколо Сонця, який видно під час сонячного затемнення; 4) те саме, що крона; 5) верхні кінцеві відростки на рогах в літнього оленя [1, с. 576]. У контексті конотативно виражений іменник *корона* утворився від слова *коронавірус* шляхом усічення частини слова та набув нового значення: «вірус, що спричиняє запалення верхніх дихальних шляхів, бронхів». 2. *Володіння цілим «букетом» чемпіонських поясів – це не тільки яскраво та красиво, а й обтяжливо. Правила боксерських організацій передбачають обов'язковий захист трофеїв* (Україна молода). У ВТССУМ лексема *букет* тлумачиться так: 1) пучок зірваних або зрізаних і складених до купи квітів; 2) сукупність ароматичних і смакових властивостей, характерних для певних сортів продуктів; 3) кущик молодих рослин [1, с. 101]. Однак наведений ілюстративний матеріал свідчить, що інформаційний потенціал даного іменника розширився. У контексті лексема *букет* завдяки семантичній модифікації набуває такого позитивного конотативного значення: «сукупність, розмаїття».

Висновки і перспективи подальших розробок. Проаналізувавши лексично та семантично okazіональні іменники з конотативним значенням, можна сказати, що їх семантичний потенціал розкривається у текстовій площині завдяки контекстуально ситуативним лексемам, асоціативним реакціям, семантичним модифікаціям тощо. Функціонуючи у мові української преси, лексеми передають аксіологічні, культурологічні, політичні тощо зміни, що відбуваються у суспільстві. Усе актуальнішим постає питання розрізнення конотативних значень у лексично та семантично okazіональних іменниках, що набувають різних семантичних особливостей. У подальших дослідженнях плануємо розглянути конотацію лексично та семантично okazіональних слів у творах сучасних українських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Кузнецова Э.В. Лексикология русского языка. М. : Высшая школа. 1989. 216 с.
3. Мироненко О.В. Лексико-семантична категорія конотації у проєкції на прислівникові слова. *Молодий вчений*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Ч. II. № 10 (37) жовтень. С. 186–189.
4. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М. : Наука, 1986. 144 с.
5. Українська мова. Енциклопедія / редкол.р: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. К.р: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. 856 с.
6. Харченко В.К. Взаимодействие коннотативных признаков, сознаний в семантике слова. *Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака* : межвуз. сб. науч. тр. Воронеж : Изд-во Воронеж.ун-та, 1983. С. 47–52.
7. Харченко В.К. Разграничение оценочности, образности, экспрессии и эмоциональности в семантике слова. *Русский язык в школе*. 1976. № 3. С. 66–71.
8. Юрченко Т.Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 02.01 ; НАНУ, Ін-т української мови. К., 2003. 19 с.
9. tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy]. K.; Irpen : VTF “Perun”, 1736 p.
10. Kuznetsova, E.V. (1989) Lexicology of the Russian language [Leksikologiya russkogo yazyka]. M. : Higher school. 1989. 216 p.
11. Mironenko, O.V. (2016) The lexico-semantic category of the connotation in the projection on the hereditary words [Leksyko-semantychna katehoriya konotatsiyi u proektsiyi na pryslivnykovyi slova]. *Molodiy vchenii*: Naukovyi zhurnal. Kherson, part II, №. 10, pp. 186–189.
12. Teliya, V.N. (1986) Connotative aspect of semantics of nominative units [Konnotatyvnyy aspekt semantyki nomynatyvnykh edynyts]. M. : Nauka, 144 p.
13. Ukrainian language. Encyclopedia (2007) [Ukrayinska mova. Entsyklopediya] / Editor: Rusanyivsky V.M., Taranenko O.O., Zyablyuk M.P. etc. 3rd ed., with changes and add. K.: Publishing house “Ukr. encyclopedia” them. M.P. Bazhana, 856 p.
14. Kharchenko, V.K. (1983) Interaction of connotative features, meanings in the semantics of the word [Vzaimodeystviye konnotativnykh priznakov, soznacheniy v semantike slova]. *Lexical and grammatical components in the semantics of a language sign*: Interuniversity sat scientific tr. Voronezh, pp. 47–52.
15. Kharchenko, V.K. (1976) Differentiation of evaluativeness, imagery, expression and emotionality in the semantics of the word [Razgranicheniye otsenochnosti, obraznosti, ekspressii i emotsional'nosti v semantike slova]. *Russian language at school*, № 3, pp. 66–71.
16. Yurchenko, T.G. (2003) Occasionalism in the works of Pavel Zagrebelyny [Okazionalizmy u tvorchosti Pavla Zahrebelnoho]. Structural-semantic and stylistic aspects: author. dis. ... Cand. Philol. Sciences. K., 19 p.

REFERENCES

1. Busel, V.T. (2009) Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language [Velykyu

НОМІНАЦІЯ ПОДЯКИ В АВТОРСЬКОМУ КОМЕНТАРІ ТА ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ

Москалюк О. В.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філології
Одеський національний морський університет
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-4956-7238
moskalyukev@gmail.com*

Ківенко І. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології
Одеський національний морський університет
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-2044-5456
innakivenko@gmail.com*

Ключові слова: авторський коментар, внутрішнє мовлення, мовленнєвий акт, невласне пряма мова, передоручена розповідь, персонажне мовлення, подяка.

У статті представлено дослідження лінгвальних засобів номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні. Авторський коментар являє собою особливий функціональний модуль, що є невід'ємною частиною художнього твору. Він нерозривно пов'язаний із діалогом персонажів, містить уточнення й пояснення дат / імен / подій, відображення екстралінгвальних особливостей спілкування й опис вживаних персонажами невербальних комунікативних засобів, що спрямовано на включеність читача у твір. Персонажне мовлення може бути діалогічним та внутрішнім. Останнє зосереджує в собі мотиви подій, розкриває їхні причинно-наслідкові зв'язки та справжні відношення, експлікуючи їхню сутність. Лінгвальний інвентар номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні доволі скромний. Найуживанішим лінгвальним засобом номінації подяки є прикметник **grateful** (42,4%), який описує внутрішній стан персонажа. Зазвичай він має місце у висловлюванні **feel grateful** й може бути посилений прислівниками **really, so, modestly, gaspingly**. Майже в два рази рідше зустрічається дієслово **to thank** (23,5%). Ступінь щирості подяки, реалізованої **to thank**, детермінується прислівниками **merely / silently / profusely**. Ще рідше вживається іменник **gratitude** (12,9%) у виразах **feel gratitude, smile with gratitude, take with gratitude, hug in gratitude**. Прислівник **gratefully** (8,2%) комбінується з дієсловами **murmur, hug, smile, clasp**. Найменш уживаними лінгвальними засобами номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні є віддієслівний іменник **thanks**, що трапляється з дієсловами **grunt** та **murmur** й у сталому виразі **smile one's thanks, thank-you, i to appreciate**, та їхні похідні **appreciatively** й **thankful**. Їхня частка становить від 1,2% до 2,4%. Серед інших лінгвальних засобів номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні зафіксовані дієслова, що позначають тактильність.

NOMINATION OF GRATITUDE IN AUTHOR'S COMMENTARY AND PERSONAGE'S SPEECH

Moskaliuk O. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
Mechnykova str., 34, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4956-7238
moskalyukev@gmail.com*

Kivenko I. O.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Philology
Odessa National Maritime University
Mechnykova str., 34, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2044-5456
innakivenko@gmail.com*

Key words: *author's commentary, entrusted narrative, gratitude, interior speech, personage's speech, represented speech, speech act.*

The given article presents the research of lingual means of gratitude nomination in author's commentary and personage's speech. Author's commentary is a special functional module that makes up an integral part of the fiction. It is inseparably linked to the personages' dialogue as it contains specification and explanation of dates / names / events, reflects extralinguistic peculiarities of communication and depicts non-verbal communicative means, used by speakers, which is aimed at involving the reader into the text. Personage's speech can be uttered (or dialogue) and interior. The latter includes the reasons for certain events, reveals their cause-effect relations as well as the real ones explicating their essence. The lingual inventory of gratitude nomination in author's commentary and personage's speech is quite modest. The most frequently used lingual means of gratitude nomination is the adjective **grateful** (42.4%), which describes the personage's inner state. As a rule, it occurs in the expression **feel grateful** and can be intensified with such adverbs as **really, so, modestly, gaspingly**. In almost half as many samples we encounter the verb **to thank** (23.5%). The degree of gratitude sincerity, realized by means of **to thank**, is determined by the adverbs **merely / silently / profusely**. Even more rarely we observe the noun **gratitude** (12.9%) that occurs in such combinations as **feel gratitude, smile with gratitude, take with gratitude, hug in gratitude**. The adverb **gratefully** (8.2%) is usually combined with the verbs **murmur, hug, smile, clasp**. The least used lingual means of gratitude nomination in author's commentary and personage's speech include: the verbal noun **thanks** that goes in pair with the verbs **grunt** and **murmur** as well as in the set expression **smile one's thanks, thank-you** and **to appreciate** and their derivatives – **appreciatively** and **thankful**. They all make up from 1.2% to 2.4% of the material analysed. The verbs denoting tactile perception are among other lingual means of gratitude nomination in author's commentary and personage's speech as well.

Постановка проблеми. Представлене дослідження є спробою описати лінгвальні засоби номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні в англomовному дискурсі.

Вважаємо подяку мовленнєвим актом (далі – МА), що відіграє важливу роль у підтримці ввічливих відносин між співрозмовниками та забезпеченні гармонійної комунікації. МА подяки слугує засобом прояву взаємної поваги та уваги до оточуючих.

Відсутність практики комплексного опису лінгвальних засобів номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні в англomовному дискурсі зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Зауважимо, що, як правило, лінгвісти розглядають МА подяки як одиницю мовленнєвого етикету, що слугує для реалізації певних комунікативних функцій [1–12], описують контексти функціонування подяки [13–15], вивчають подяку як мовленнєву тактику [16], аналізують структури мовленнєвих епізодів, до складу яких входить МА подяки [15; 17; 18], фрагментарно описують інтонацію подяки [19]. В нашому дослідженні увага зосереджена на вивченні лінгвальних засобів номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні в англomовному дискурсі.

Мета і завдання статті. *Мета* роботи полягає в диференціації лінгвальних засобів, що номінують подяку в авторському коментарі та персонажному мовленні в англomовному художньому дискурсі.

З поставленої мети витікають такі **завдання**:

- вивчити способи викладу художнього твору;
- проаналізувати поняття *авторський коментар*;
- описати поняття *невласне пряме мовлення персонажів*;
- окреслити особливості *передорученої розповіді*;
- проаналізувати лінгвальні засоби номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні.

Матеріалом дослідження послуговували 192 мовленнєвих епізоди з МА подяки, відібрані методом суцільної вибірки із сучасних англomовних художніх творів.

Предмет та об'єкт дослідження. *Об'єктом* нашого дослідження вибрано МА подяки. *Предметом* вивчення слугують лінгвальні засоби вираження подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні в англomовному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нашу наукову розвідку розпочато з вивчення способів викладу художнього твору. На думку В.А. Кухаренко, існує два головних мовленнєвих потоки художнього тексту: *авторський* та *персональний*. Останній є неоднорідним: про що герой говорить, висловлюючи свої судження в зовнішньому *діалогічному* мовленні, що звучить, про що він думає, не проговорюючи свої думки вголос. У творі вони виражені у формі *внутрішнього* мовлення. Виділяють також й контамінований, змішаний виклад, в якому присутні і герой, і автор, що становить *невласне пряме мовлення* [20, с. 68].

Спочатку проаналізуємо поняття «авторський коментар».

Авторський коментар як невід'ємна частина художнього твору являє собою особливий функціональний модуль, комунікативні характеристики якого відрізняються від діалогу персонажів та від авторської розповіді через те, що саме авторський коментар забезпечує зв'язок між діалогом та авторською розповіддю. Аналіз літератури, присвяченої вивченню авторського коментаря, показує, що ця частина художнього твору мало досліджена в плані жанрової специфіки. Уживані терміни, такі як «авторське введення конструкцій прямої мови» [21; 22], «слова автора», що використовується в граматиці як протиставлення «прямій мові», «ремарка», яка позначає те саме в драматургії, не розкривають повною мірою особливостей цієї частини художнього твору, де автор описує різноманітні особливості комунікативної ситуації. Саме тому вслід за О.В. Щелкуною ми звертаємося до поняття «авторський коментар» [23].

Словникова дефініція *коментаря* передбачає «роз'яснювальні примітки до якого-небудь тексту; пояснювальні міркування та критичні зауваження про що-небудь» [24, с. 385]. Іншими словами, коментар передбачає наявність чогось, що потребує пояснення, наприклад, дати, імен, згадування певних подій тощо. У нашому дослідженні під «чимось», що потребує пояснення, розуміється комунікативна ситуація, описувана автором. Слід зауважити, що в межах проведеного дослідження авторський коментар стосується комунікації персонажів. У художньому творі до читача доходить мовлення персонажів, але повна картина комунікативної ситуації недоступна, тому авторський коментар спрямовано на те, щоб донести до читача відсутні деталі ситуації спілкування. Ці деталі допомагають краще зрозуміти репліки персонажів. Таким чином, об'єктом авторського коментаря є описувана автором комунікативна ситуація, показником наявності якої в тексті є частіш за все пряма мова персонажів. При цьому авторський коментар розташовано в безпосередній близькості до прямої мови, однак необов'язково є частиною єдиного з нею складного речення [23, с. 8].

Нерозривний зв'язок авторського коментаря з діалогом персонажів, уточнення й пояснення дат / імен / подій, відображення екстралінгвальних особливостей спілкування й опис вживаних персонажами невербальних комунікативних засобів – все це спрямовано на те, щоб викликати в читача відчуття включеності у твір.

У вітчизняному мовознавстві є термін *авторські кваліфікатори*, тобто такі фрагменти художнього твору, що вербалізують паралінгвістичні засоби спілкування персонажів [25]. На відміну від авторського коментаря, спрямованого на уточнення/пояснення ситуації спілкування, авторські кваліфі-

катори зосереджують увагу саме на інтонаційних особливостях комунікації та кинесіці, що дещо звучує це поняття. Тому в нашому дослідженні ми оперуємо поняттям *авторський коментар*.

Далі розглянемо мовлення персонажів та способи його викладення в тексті художнього твору. Персонажне мовлення може бути *діалогічним* та *внутрішнім*. Внутрішнє мовлення входить до твору як складник мовленнєвої партії персонажа наряду з діалогічним мовленням. Слід зауважити, що діалогічне мовлення відіграє істотну роль у розвитку сюжету, тоді як внутрішнє мовлення безпосередньої участі в розвитку подій не бере, але зосереджує в собі їхні мотиви, розкриває їхні причинно-наслідкові зв'язки та справжні відношення, експлікуючи їхню сутність [20, с. 135].

У нашому дослідженні увагу зосереджено саме на внутрішньому мовленні персонажів.

Як правило, внутрішнє персонажне мовлення вводиться за допомогою непрямой мови, що являє собою спосіб уведення в текст, до авторської мови чужих висловлень у процесі збереження їхньої змістовної відповідності. На відміну від прямої мови як точно відтвореного чужого висловлення, непряма мова може описати чужий вислів іншими словами, перифрастично, узагальнено, вона позбавлена експресивності й емоційності. Виокремлюють ще *невласне пряму мову*, яка передбачає введення чужої мови до авторської із збереженням емоційності й експресивності, властивих прямій мові, і є ілюстрацією текстового синкретизму [25, с. 418].

Своєю чергою невласне пряма мова є стилістичним прийомом, спрямованим на розкриття внутрішнього світу героя, його думок, почуттів, переживань, що характеризується введенням елементів прямої мови як точно відтворених чужих висловлень до авторської мови в процесі збереження порядку слів, інтонації, емоційності й експресивності прямої мови. Невласне пряма мова не має властивої прямій мові пунктуації. Вона може поєднуватися з авторською та прямою мовою, створюючи ефект ототожнення автора-функції й персонажів. У лінгвістиці тексту й стилістиці невласне пряма мова кваліфікується як внутрішнє мовлення, а в лінгвопрагматиці розглядається як комунікативна стратегія перемикування кодів мовлення й мовця. Невласне пряма мова є виявом синтаксичного та текстового синкретизму [там само, с. 412]. На відміну від авторського коментаря, в якому, як правило, пояснюються деталі комунікативної ситуації, невласне пряме мовлення розкриває внутрішній світ головного героя твору.

Номінація подяки має місце і в передорученій розповіді, тобто тоді, коли розповідь ведеться від 1-ої особи. Таким чином, автор передоручає розповідь вдуманій особі, переводить сприйняття

та освоєння зображуваної дійсності в чужу свідомість, чужу систему правил й оцінок із метою досягнення більшої вірогідності отриманого зображення. При цьому оповідача включено до художнього світу твору як невід'ємну складову частину, на відміну від власне автора, що завжди займає позицію над персонажами створеного ним світу. Розповідь від 1-ої особи надає твору особливу довіру й інтимність: оповідач впускає читача до свого внутрішнього світу [20, с. 148].

Аналіз відібраних текстових епізодів показує, що МА подяки має місце в усіх описаних способах викладу твору, тобто й в авторському коментарі, й у внутрішньому та невласне прямому мовленні персонажів, і в передорученій розповіді.

Далі розглянемо лінгвальні засоби номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні.

На відміну від діалогічного мовлення, в якому кількісно переважає дієслово *to thank* (93%) [27, с. 115; 28, с. 158], в авторському коментарі та персонажному мовленні в основному вживається прикметник *grateful*, зафіксований у 42,4% випадках. Як правило, він має місце у висловлюванні *feel grateful*, функціонуючи як іменна частина дієслівного присудка й дозволяючи авторові описати подяку, яку відчуває його персонаж. Сам прикметник *grateful* може бути інтенсифіковано прислівниками *really* чи *so*, які наголошують на щирості подяки персонажа. У наведеному прикладі головний персонаж занурює у спогади про свою померлу подругу Рут й відчуває щирю подяку (*feel really grateful*) за той час, який вони провели разом перед смертю Рут:

*When I think about Ruth now, of course, I feel sad she's gone; but I also **feel really grateful** for that period we had at the end* [29, с. 231].

У наступному епізоді щира подяка викликана гарною сукнею, яку молодий чоловік вибирає для своєї нареченої на вечірку, адже він знає, що цей захід збирається відвідати його колишня дівчина. Подяка реалізована висловом *feel grateful*, в якому прикметник *grateful* інтенсифіковано прислівником *so*:

*And for a moment, I have never **felt so grateful** for the dress Christian has given me* [30, с. 134].

Окрім *really* чи *so*, прикметник *grateful* може бути посилено іншими прислівниками, а саме *gaspingly* та *modestly*, які надають читачеві додаткову інформацію про вирій емоцій та почуттів, що супроводжують подяку. Проілюструємо прикладами: в першому (1) – молода мама у відчаї, адже неочікувано її син захворів, однак, незважаючи на сильне хвилювання, вона вдячна (*gaspingly grateful*) своїй подрузі, яка не розгубилася й миттю вжила певних заходів; в другому (2) – сором'язлива подяка (*modestly grateful*) заповнює незручну паузу між молодими людьми:

1. "Where's the patient?" Armed with a full-blown medical kit more suited to an Afghanfield she rushes straight upstairs to Danny's room, leaving me **gaspingly grateful** for her extraordinary competence [31, с. 332].

2. "What is her name?"

"Lalage." <...> "I know it is strange." <...>

"It is Greek. From lalageo, to babble like a brook".

Sarah bowed her head, as if **modestly grateful** for this etymological information [32, с. 437].

Прикметник *grateful* функціонує як означення перед іменниками *eagerness* та *tears*, тим самим наголошуючи на щирості подяки та емоційній єдності, що виникає між комунікантами. Так, у наступному прикладі Кейт кличе свого друга Тома для розмови, і він, незважаючи на розваги, йде до неї. При цьому хлопець розуміє, що йдеться про щось серйозне. Так, між друзями було заведено ще за часів навчання в інтернаті, коли Кейт виручала хлопця з різних халеп, за що Томмі був їй вдячний. Томмі завжди готовий вислухати подругу із вдячливим завзяттям, *just a kind of grateful eagerness*, що й змусило Кейт пригадати своє минуле:

"Tommy, let's talk now. There's something I want to talk to you about".

As soon as I said this, he let the ball roll away and came to sit down beside me. It was typical of Tommy that once he knew I was willing to talk, there was suddenly no trace left of any sulkiness; **just a kind of grateful eagerness** that reminded me of the way we were back in the Juniors when a guardian who'd been telling us off went back to being normal [29, с. 103].

В іншому прикладі Бекі настільки розчулилася через слова організатора свого весілля, що не втрималася від сліз подяки, *grateful tears*, адже тільки ця людина вважає, що дівчина бездоганно спланувала найочікуванішу подію свого життя:

"Well done, Becky".

As she walks away, I feel my eyes pricking with **grateful tears**. Someone doesn't think I'm a disaster. Someone doesn't think I've ruined everything. In one area, at least, I'm a success [33, с. 321].

Серед сталих виразів у нашій вибірці зафіксовано *make / leave smb. grateful* та *shoot / dart a grateful smile*, в якому прикметник *grateful* є означенням іменника *smile*, що проілюстровано такими прикладами:

1. *It's chilling and makes me grateful that Christian is taking me somewhere else* [30, с. 179].

2. *I dart a grateful smile at her* [34, с. 291].

Дієслово *to thank*, вживане переважно у простому минулому часі, зафіксоване у 23,5% проаналізованого матеріалу. Також *to thank* може функціонувати як інфінітив та утворювати дієприкметниковий зворот, який, як правило, експлікує причини, що передували подяці. Ступінь щирості подяки детермінується прислівниками

образу дії – *merely / silently / profusely*, тобто *просто / тихенько / дуже* відповідно. У наступному прикладі подяка, номінована дієсловом *to thank* в простому минулому часі, супроводжується тактильністю (*squeezed one of her hands in both mine*), що наголошує на її щирості і свідчить про інтимну близькість й емоційний зв'язок між персонажами:

I squeezed one of her hands in both mine when I thanked her [29, с. 75].

В іншому прикладі жінка вдячна сусіду за допомогу з ремонтом, адже її власний чоловік загинув на війні. Щирість її подяки не викликає сумніву: на знак подяки й високої оцінки помочі вона власноруч спекла сусідові хліб:

His neighbour, Martha Shaw, was there to thank him, bringing three loaves of homemade bread in appreciation for what he'd done <...> he'd spent a few days at her place last week repairing her roof, replacing broken windows and sealing the others, and fixing her wood stove [35, с. 31–32].

У 12,9% проаналізованих текстових уривків спостерігається вживання абстрактного іменника *gratitude*, що безпосередньо номінує подяку. Згідно з нашими спостереженнями, в авторському коментарі та персонажному мовленні *gratitude* комбінується з низкою дієслів, а саме *feel gratitude*, *smile with gratitude*, *take with gratitude*, *hug in gratitude*, що позначають внутрішній стан персонажа, передають його позитивний настрій та прагнення в будь-який спосіб повернути «борг» адресатові подяки. Так, наприклад, Кейт вдячна своїй подрузі за турботу під час хвороби. Подруга приготувала їй суп перед роботою, а коли повернулася, поцікавилася її станом. Кейт не лише тільки позитивно оцінила кулінарні здібності подруги (*it was delicious*), а й посмішкою подякувала за страву:

"You look better. Did you eat your soup?" I ask, keen to change the subject.

"Yes, and it was delicious as usual. I'm feeling much better." She smiles at me in gratitude [36, с. 19].

Також було зафіксовано вживання *gratitude* у словосполученні *tears of gratitude* як прояв щирої подяки, а також як емоційне вивільнення, що продемонстровано в такому епізоді: дівчина дізнається про те, що її хлопець потрапляє в авіакатастрофу. На щастя, він неушкодженим повертається додому. Коли вона обіймає його, її емоційна напруга спадає. Дівчину охоплюють сльози подяки вищим силам за те, що її кохана людина залишилася живою:

I start to relax, resting my head against his chest. He smells outdoorsy, slightly sweaty, of body wash, and Christian, the most welcome scent in the world. Tears start to trickle down my face again, tears of gratitude [30, с. 462].

Прислівник *gratefully*, або *вдячно*, з *вдячністю*, має місце в 8,2% досліджуваного матеріалу. За

нашими спостереженнями, він вживається з дієсловами *murmur, hug, smile, clasp*, що можна проілюструвати таким прикладом: Харрі – батько-одинак, він робить все можливе, щоб замінити маленькому сину матір, хоч і не завжди в нього це виходить. Щоб підбадьорити себе, він питає в сина, чи дійсно в них все гаразд без мами. Малий втомлено посміхається батькові й каже, що в них все добре. Харрі цілує сина на добраніч й вдячно обіймає його. Слова хлопця – це те, що чоловік хоче чути в цю мить. Його почуття вдячності щире, чим продиктована тактильність – поцілунок та обійми:

"We're managing without Mummy, aren't we, Pat?" <...>

I felt bad about pushing him like this. But I needed him to tell me that we were doing all right. I needed to know that we were coping. He gave me a tired smile.

"Yes, we're all right, Daddy," he said, and I kissed him goodnight, hugging him gratefully [37, с. 181].

Зазвичай *gratefully* експлікує подяку в авторському коментарі / персонажному мовленні, як у прикладі вище, але також може посилювати вже вербалізовану в передуючій репліці мовця подяку, що представлено в такому уривку: Беккі необхідно підняти невеличку тумбочку у квартиру. Таксист виходить із машини, щоб допомогти їй. Беккі вдячна йому за це, про що свідчить її репліка, ілюкутивна сила якої інтенсифікована прислівником *gratefully*:

"Oh, thanks," I say gratefully. "I could do with some help..." [33, с. 14–15].

Віддієслівний іменник *thanks* зафіксовано у 3,5% вибірки у комбінації з дієсловами, що позначають голосові трансформації, – *grunt* та *murmur*, а також у сталому виразі *smile one's thanks* (*вразити подяку посмішкою*). Наведемо приклади:

1. *He then handed the other flute to Jack, who murmured his thanks* [38, с. 276].

2. *From the street I watched Cyd placing two steaming plates of what looked like Malaysian king prawn curry in front of a pair of young women who smiled their thanks at her* [37, с. 309].

Thank-you становить 2,4% досліджуваного матеріалу. В авторському коментарі та персонажному мовленні *thank-you* функціонує як іменник та як прикметник, що наведено в прикладах:

1. *Andy sent her daughter a silent thank-you* [39, с. 388] (іменник).

2. *He shoveled a large bite into his mouth and gave Andy a chocolatey thank-you grin* [там само, с. 129] (прикметник).

Так само як і *thank-you*, дієслово *to appreciate* становить 2,4% вибірки. Це дієслово не лише номінує подяку, а й водночас експлікує високу оцінку дій адресата подяки.

Похідний прислівник *appreciatively* становить 1,2% й має місце в ситуації, коли адресант подяки

цінує наміри / дії адресата, але між ними немає емоційної близькості й підкреслюється певна дистанція: Кейт повідомляє подрузі, що їхній новий знайомий допоможе їм переїхати до нового житла. Подруга позитивно оцінює його намір, хоча її це дещо насторожує через те, що познайомилися вони зовсім недавно:

"He's going to help us move." <...>

"That's helpful of him," I say appreciatively [36, с. 160].

Прикметник *thankful* також становить 1,2% вибірки. На відміну від *appreciatively*, він допомагає протагоністу описати власні почуття:

The people here take care of everything. They are good for me, and I'm thankful [35, с. 194].

Інші лінгвальні засоби номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні становлять 4,7%. Переважно зафіксовані дієслова, що позначають тактильність (дотик та поцілунок), як наведено в наступному уривку: Чарльз дарує Сарі колишню загублену нею річ. Жінка настільки рада отримати свою прикрасу, що подяка переповнює її: на її очах з'являються сльози, вона цілує чоловіка й пригортається до нього. Така лексика наголошує на ніжній прив'язаності комунікантів один до одного й емоційній близькості між ними:

Shyly she pressed the little clasp back and opened the box; on a bed of crimson velvet lay an elegant Swiss brooch <...> She looked dewily at Charles. He helpfully closed his eyes. She turned and leaned and planted a chaste kiss softly on his lips; then lay with her head on his shoulder, and looked again at the brooch, and kissed that [32, с. 324].

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Проведене дослідження показує, що найуживанішим лінгвальним засобом номінації подяки в авторському коментарі та персонажному мовленні є прикметник *grateful* (42,4%), який описує внутрішній стан персонажа. Як правило, він має місце у висловлюванні *feel grateful* й може бути посилений такими прислівниками як *really, so, modestly, gaspingly*. Дієслово *to thank* зафіксовано у 23,5% проаналізованого матеріалу. Його ступінь широти детермінується прислівниками образу дії – *merely / silently / profusely*. У 12,9% досліджених текстових уривків спостерігається вживання абстрактного іменника *gratitude* у виразах *feel gratitude, smile with gratitude, take with gratitude, hug in gratitude*. Прислівник *gratefully* має місце в 8,2% досліджуваного матеріалу в комбінації з дієсловами *murmur, hug, smile, clasp*. Зазвичай *gratefully* експлікує подяку в авторському коментарі / персонажному мовленні або посилює вже вербалізовану в передуючій репліці мовця подяку. Віддієслівний іменник *thanks* трапляється у 3,5% вибірки з дієсловами,

що позначають голосові трансформації, – *grunt* та *murmur*, а також у сталому виразі *smile one's thanks*. *Thank-you* та *to appreciate* становлять по 2,4% вибірки кожен, їхні похідні *appreciatively* та *thankful* – по 1,2% кожен. Серед інших лінгвальних засобів номінації подяки в авторському коментарі та персональному мовленні зафіксовані дієслова, що позначають тактильність. Вони становлять 4,7% матеріалу.

Перспективою нашого дослідження вважаємо вивчення невербальних засобів вираження подяки в англійському художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Остин Дж. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов*. 1986. Вып. 17. С. 22–129.
2. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London : Routledge, 2016. 264 p.
3. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory. *Speech Act Theory and Pragmatics*. Holland, 1980. P. 291–312.
4. Ballmer Th., Brennenstuhl W. *Speech Act Classification*. Berlin : Mouton de Gruyter, 1981. 274 p.
5. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. Логико-семантические проблемы. Москва : Наука, 1976. 384 с.
6. Возиянова Н.В. Семантическая структура и текстовые функции глаголов речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 1991. 26 с.
7. Гольдин В.Е. Речь и этикет. Москва : Просвещение, 1983. 109 с.
8. Демьянков В.З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста. *Тетради новых терминов*. 1982. № 39. С. 159–195.
9. Жумагулова Б.С. Категория контактности между партнерами коммуникации : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1987. 23 с.
10. Карасик В.И. Язык социального статуса. Москва : ИТДГК, «Гнозис», 2002. 333 с.
11. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 507 с.
12. Романов А.А. Прагматические особенности перформативных высказываний. *Прагматика и семантика синтаксических единиц*. Калинин, 1984. С. 86–92.
13. Адамакова Э.Б. Семантико-прагматические свойства и контексты функционирования средств выражения благодарности в немецком языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Пятигорский государственный лингвистический университет. Пятигорск, 2005. 172 с.
14. Тягунова Ж.А. Контексты функционирования и семантика выражений Thank you и Thanks (когнитивно-прагматический подход) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Пятигорский государственный лингвистический университет. Пятигорск, 2002. 169 с.
15. Сковородина С.В. Прагматика реактивных речевых актов в немецком диалогическом дискурсе (концепты «благодарность» и «извинение») : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 219 с.
16. Brown P., Levinson S. *Politeness : Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
17. Трофимова Н.А. От любви до ненависти. Смысловые узоры экспрессивов. Санкт-Петербург : ИВЭСЭП, 2011. 395 с.
18. Цурикова Л.В. Дискурсивное событие выражения благодарности в английском и русском языках. *Kalbu Studijos: Studies about Languages*. 2008. № 13. С. 60–70.
19. Aijmer K. *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. London : Longman Group, 1996. 251 p.
20. Кухаренко В.А. Интерпретация текста : учебник. Москва : ФЛИНТА, 2019. 316 с.
21. Чумаков Г.М. Система вводов прямой речи, их функции и стилистическое использование. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1972. № 2. С. 76–88.
22. Воронин А.А. Информативный потенциал авторских вводов конструкций прямой речи (на материале романов Дж. Голсуорси) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Московский государственный лингвистический университет. Москва, 2004. 178 с.
23. Щелкунова О.В. Функционирование средств номинативного зрительного восприятия в авторском комментарии (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Орёл, 2009. 23 с.
24. Ожегов С.И. *Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / под ред. Н.Ю. Шведовой*. Москва : Русский язык, 1984. 797 с.
25. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монографическое учебное пособие. Киев : ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. 336 с.
26. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
27. Ківенко І.О. Мовленнєвий акт подяки: прагматичний аналіз (на матеріалі англійської

мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2018. 226 с.

28. Ківенко І.О. Рівневі характеристики МА вдячності в англomовному художньому дискурсі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2013. № 19. С. 156–159.
 29. Ishiguro K. *Never Let Me Go*. London : Faber and Faber, 2005. 282 p.
 30. James E. L. *Fifty Shades Darker*. London : Arrow Books, 2012. 532 p.
 31. Williams P. *How to be Married*. London : Headline Publishing Group, 2010. 376 p.
 32. Fowles J. *The French Lieutenant's Woman*. London : Vintage, 2005. 445 p.
 33. Kinsella S. *Shopaholic Ties the Knot*. London : Black Swan, 2002. 395 p.
 34. Kinsella S. *Shopaholic and Sister*. London : Black Swan, 2004. 382 p.
 35. Sparks N. *The Notebook*. London : Sphere, 2007. 221 p.
 36. James E.L. *Fifty Shades of Grey*. London : Arrow Books, 2012. 514 p.
 37. Parsons T. *Man and Boy*. London : Harper Collins Publishers, 1999. 343 p.
 38. Bradford B.T. *Playing the Game*. London : Harper, 2011. 472 p.
 39. Weisberger L. *Revenge Wears Prada : The Devil Returns*. London : Harper, 2013. 417 p.
- REFERENCES**
1. Ostin Dzh. (1986) Slovo kak dejstvie [How to do things with words?]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike. Teorija rechevyh aktov*, vol. 17, pp. 22–129.
 2. Leech G. (2016) *Principles of Pragmatics*. London : Routledge.
 3. Wunderlich D. (1980) Methodological remarks on speech act theory. *Speech Act Theory and Pragmatics*, Holland, pp. 291–312.
 4. Ballmer Th., Brennenstuhl W. (1981) *Speech Act Classification*. Berlin : Mouton de Gruyter.
 5. Arutjunova N.D. (1976) Predlozhenie i ego smysl. Logiko-semanticheskie problemy [Sentence and its meaning. Logical and semantic problems]. Moscow : Nauka [in Russian].
 6. Vozijanova N.V. (1991) Semanticheskaja struktura i tekstovye funkcii glagolov rechi [Semantic structure and textual functions of speech verbs] (PhD Thesis), Moscow : Moscow State Linguistic University.
 7. Gol'din V.E. (1983) Rech' i jetiket [Speech and etiquette]. Moscow : Prosveshchenie [in Russian].
 8. Dem'jankov V.Z. (1982) Anglo-russkie terminy po prikladnoj lingvistike i avtomaticheskoy pererabotke teksta [English-Russian terms in applied linguistics and text automatic processing]. *Tetradi novyh terminov*, vol. 39, pp. 159–195 [in Russian].
 9. Zhumagulova B.S. (1987) Kategorija kontaktности mezhdu partnerami kommunikacii [Contrast category between partners of communication] (PhD Thesis), Moscow : Moscow State Linguistic University [in Russian].
 10. Karasik V.I. (2002) Jazyk social'nogo statusa [The social status language]. Moscow : ITDGK, «Gnozis» [in Russian].
 11. Larina T.V. (2009) Kategorija vezhливosti i stil' kommunikacii. Sopostavlenie anglijskih i russkih lingvokul'turnyh tradicij [Politeness category and communication style. Comparison of English and Russian linguo-cultural traditions]. Moscow : Rukopisnye pamyatniki Drevney Rusi [in Russian].
 12. Romanov A.A. (1984) Pragmaticheskie osobennosti performativnyh vyskazyvanij [Pragmatic peculiarities of performative utterances]. *Pragmatika i semantika sintaksicheskikh edinic*, pp. 86–92 [in Russian].
 13. Adamakova Je.B. (2005) Semantiko-pragmaticheskie svojstva i konteksty funkcionirovanija sredstv vyrazhenija blagodarnosti v nemeckom jazyke [Semantic and pragmatic properties and contexts of gratitude lingual means functioning in German] (PhD Thesis), Pyatigorsk : Pyatigorsk State Linguistic University [in Russian].
 14. Tjagunova Zh.A. (2002) Konteksty funkcionirovanija i semantika vyrazhenij Thank you i Thanks (kognitivno-pragmaticheskij podhod) [Contexts of functioning and semantics of *Thank you* and *Thanks* utterances (cognitive-pragmatic approach)] (PhD Thesis), Pyatigorsk : Pyatigorsk State Linguistic University [in Russian].
 15. Skovorodina S.V. (2004) Pragmatika reaktivnyh rechevyh aktov v nemeckom dialogicheskom diskurse (koncepty «blagodarnost'» i «izvinenie») [Pragmatics of responding speech acts in German dialogical discourse (gratitude and apology concepts)] (PhD Thesis), Saint Petersburg : Herzen University [in Russian].
 16. Brown P., Levinson S. (1987) *Politeness: Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press.
 17. Trofimova N.A. (2011) Ot ljubvi do nenavisti. Smyslovyje uzory jekspressivov [From love to hatred. Semantic patterns of expressives]. Saint Petersburg : IVESEP [in Russian].
 18. Curikova L.V. (2008) Diskursivnoe sobytie vyrazhenija blagodarnosti v anglijskom i russkom jazykah [Discourse event of expressing gratitude in English and Russian]. *Kalbu Studijos: Studies about Languages*, vol. 13, pp. 60–70.
 19. Aijmer K. (1996) *Conversational Routines in English: Convention and Creativity*. London : Longman Group.

20. Kuharenko V.A. (2019) Interpretacija teksta [Text interpretation]. Moscow : FLINTA [in Russian].
21. Chumakov G.M. (1972) Sistema vvodov prjamoj rechi, ih funkcii i stilisticheskoe ispol'zovanie [System of direct speech introductions, their functions and stylistic usage]. *Nauchnye doklady vysshej shkoly. Filologicheskie nauki*, vol. 2, pp. 76–88.
22. Voronin A.A. (2004) Informativnyj potencial avtorskih vvodov konstrukcij prjamoj rechi (na materiale romanov Dzh. Golsuorsi) [Informative potential of author's introductions of direct speech constructions (on the material of J. Galsworthy's novels)] (PhD Thesis), Moscow : Moscow State Linguistic University [in Russian].
23. Shhelkunova O.V. (2009) Funkcionirovanie sredstv nominacii zritel'nogo vosprijatija v avtorskom komentarii (na materiale russkogo i anglijskogo jazykov) [Functioning of devices nominating vision perception in author's commentary (on the material of Russian and English)], (PhD Thesis), Oryol : Oryol State University [in Russian].
24. Ozhegov S.I. (1984) Slovar' russkogo jazyka [Russian Dictionary] / pod red. N.Ju. Shvedovoj. Moscow : Russkij jazyk [in Russian].
25. Selivanova E.A. (2002) Osnovy lingvisticheskoj teorii teksta i kommunikacii [Fundamentals of linguistic theory of text and communication]. Kiev : TsUL, «Fitosotsiotsentr» [in Russian].
26. Selivanova O.O. (2006) Suchasna lnhvistyka. Terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics. Terminology encyclopaedia]. Poltava : Dovkillja-K. [in Ukrainian]
27. Kivenko I.O. (2018) Movlennievi akt podiaky : prahmalinhvistychnyi analiz (na materiali anhliiskoi movy) [Gratitude speech act: pragmatic and linguistic analysis (based on the material of the English language)] (PhD Thesis), Odessa : Odessa I.I. Mechnikov National University [in Ukrainian].
28. Kivenko I.O. (2013) Rivnevi kharakterystyky MA vdiachnosti v anhlmovnomu khudozhnomu dyskursi [Level characteristics of gratitude speech act in English artistic discourse]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Linhvistyka»*, vol. 19, pp. 156–159 [in Ukrainian].
29. Ishiguro K. (2005) Never Let Me Go. London : Faber and Faber.
30. James E.L. (2012) Fifty Shades Darker. London : Arrow Books.
31. Williams P. (2010) How to be Married. London : Headline Publishing Group.
32. Fowles J. (2005) The French Lieutenant's Woman. London : Vintage.
33. Kinsella S. (2002) Shopaholic Ties the Knot. London : Black Swan.
34. Kinsella S. (2004) Shopaholic and Sister. London : Black Swan.
35. Sparks N. (2007) The Notebook. London : Sphere.
36. James E.L. (2012) Fifty Shades of Grey. London : Arrow Books.
37. Parsons T. (1999) Man and Boy. London : Harper Collins Publishers.
38. Bradford B. T. (2011) Playing the Game. London : Harper.
39. Weisberger L. (2013) Revenge Wears Prada: The Devil Returns. London : Harper.

TRANSPOSITION APPLICATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF “IVANHOE” BY WALTER SCOTT

Ostapenko S. A.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Philology, Ukrainian Studies,
Social and Law Disciplines*

*Donetsk National University of Economics and Trade named
after Mykhailo Tugan-Baranovsky*

Tramvaina str., 16, Kryvyi Rih, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3915-4854

ostapenko@donnuet.edu.ua

Key words: *adjectivation,
adverbalization,
pronominalization,
substantivation, transposition,
verbalization, literary
translation.*

The article investigates the problem of application of transformation of transposition in Ukrainian translations of Walter Scott's novel "Ivanhoe", their comparative analysis is carried out, their complexity and justification are demonstrated. It is emphasized that the main goal of the translator is to achieve adequate translation. To achieve this goal, it is necessary to use translation transformations skillfully, adhering to the relevant norms of the targeted language, thus ensuring a more accurate rendering of information of the original text.

The main scientific results are obtained applying a set of general scientific and special methods of research, namely: analysis and generalization of scientific literature on the problems of complex sentences and ways of their translation; theoretical generalization, analysis and synthesis; holistic and integral approaches to the study of linguistic phenomena; comparative, descriptive and analytical methods.

On the basis of a comparative analysis of the texts of the original and translations of Walter Scott's novel "Ivanhoe" performed by Yu. Lisniak & H. Lozynska, D. Radiienko and I. Davydenko the author states that Yu. Lisniak & H. Lozynska deviated somewhat from the norms of the original language and brought their translation closer to the norms of Ukrainian morphology, applying about 400 transformations. Thus, the translators made the text of the translation easier for Ukrainian readers to comprehend. In turn, the translations made by D. Radiienko and I. Davydenko demonstrate the translators' efforts to adhere to the norms of the original, which sometimes overloads the semantic informativeness of the narration. The author concludes that the most commonly used types of transposition are adjectivation and verbalization, and the less commonly used are substantivation and adverbialization. But at the same time, the analysis demonstrates that most of the transformations are of complex nature, which proves that the translation of a literary text necessitates the translator to take into account all the characteristics and peculiarities of the fiction text, not limiting himself to any one task, but to use all available tools and techniques to achieve the best translation.

ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАНСПОЗИЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ ВАЛЬТЕРА СКОТТА «АЙВЕНГО»

Остапенко С. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології, українознавства
та соціально-правових дисциплін
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
вул. Трамвайна, 16, Кривий Ріг, Україна
orcid.org/0000-0002-3915-4854
ostapenko@donniet.edu.ua*

Ключові слова:

*адвербалізація, ад'єктивація,
вербалізація, субстантивізація,
прономіналізація,
транспозиція, художній
переклад.*

У статті досліджено проблему застосування трансформації транспозиції в українських перекладах роману Вальтера Скотта «Айвенго», здійснено їх порівняльний аналіз, продемонстровано їх комплексність та виправданість. Наголошено, що основна мета перекладача полягає в досягненні адекватного перекладу, чому сприяє вміння використовувати перекладацькі трансформації з дотриманням відповідних норм мови перекладу, що забезпечує більш точну передачу інформації, закладеної в оригінальному тексті.

Основні наукові результати були отримані з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем перекладацьких трансформацій; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу; цілісних та інтегральних підходів до дослідження лінгвістичних явищ; порівняльного, описового та аналітичного методів.

На основі компаративного аналізу текстів оригіналу та перекладів роману Вальтера Скотта «Айвенго», зроблених Ю. Лісняком та Г. Лозинською, І. Давиденком і Д. Родієнко, констатовано, що Ю. Лісняк та Г. Лозинська дещо відійшли від норм мови оригіналу й наблизили свій переклад до норм української морфології, застосувавши для цього близько 400 трансформацій. Перекладачі зробили текст перекладу легшим для сприйняття українським читачем. Виявлено, що переклад, зроблений І. Давиденком і Д. Родієнко, демонструє намагання перекладачів дотримуватись норм оригіналу, що інколи переважує смислову інформативність нарації. Зазначено, що найчастіше в перекладах застосовувались такі види транспозиції, як ад'єктивація та вербалізація.. Найменш вживаними були субстантивізація та адвербалізація. Але водночас проведений аналіз констатує, що здебільшого трансформації мали комплексний характер, що доводить зумовленість перекладу художнього тексту необхідністю враховувати всі характерні риси та особливості тексту художнього твору, не обмежуватися лише якимось одним завданням, а сукупно використовувати всі доступні засоби і прийоми для досягнення найбільш якісного перекладу і адекватності – основної мети перекладацької діяльності.

Problem statement. Fiction text plays a significant role in human life. It serves as a “monument” that preserves and reflects the cultural ideas presented by the author. Thanks to works written in a certain historical period, readers can learn about the worldview, historical facts and the life of the people of that time. Therefore, the translator has a great

responsibility to make the translation that would meet the quality criteria, and in a short time. He is faced with the task of creating a new text with high artistic value. The fate of the text is entirely in the hands of the translator.

The translation process involves establishing a relationship between the data of the targeted language

and the source language. Translation difficulties (namely, lexical, grammatical and stylistic) are due to the mismatch between the units of the targeted language and the source language. To overcome such inconsistencies, the translator uses interlanguage substitution techniques to achieve equivalence between the original text and the translated text. These techniques are called translation transformations. The choice of transformation depends on a number of factors and is due to the lexical and grammatical features of the source language and the language of translation.

Given the differences in the grammatical structure of English and Ukrainian, translation from one language to another is not possible without grammatical transformations. Grammatical transformations are first of all reorganization of a sentence (change of its structure) and various substitutions – both syntactic and morphological. Grammatical transformations depend on various reasons – both purely grammatical and lexical, although the main role is played by grammatical factors, i.e. differences in language.

Due to the differences in the morphology of the English and Ukrainian languages, the focus should be on the transformation of transposition.

Analysis of recent research and publications.

Linguists' interest in the problem of translation transformations and their coverage is already traditional in the course of translation theory and practice. Such linguists as L. Barkhudarov, A. Gudmanian, V. Karaban, V. Komissarov, I. Korunets, O. Rebrii, L. Chernovatyi and others have devoted their works to the study of translation transformations. Scientists L. Naumenko and A. Hordieieva identified all types of transformations and systematized them accordingly. But the question of the justification of the use of transformations in the translation of works of fiction continues to be the focus of modern linguists.

Formulation of the purpose and tasks of the research. The purpose of the scientific research is to analyze the application of the transformation of transposition in Ukrainian translations of Walter Scott's novel "Ivanhoe" performed by Yu. Lisniak & H. Lozynska, D. Radiienko and I. Davydenko, their comparative analysis, complexity and justification.

The **subject** of the research is the different types on transposition; the **object** of the research is the translations of Walter Scott's novel "Ivanhoe" performed by Yu. Lisniak & H. Lozynska, D. Radiienko and I. Davydenko.

Presentation of the main research material.

Fiction text is difficult to translate. However, there are various means that allow you to most accurately convey the idea of the author of the work of art. One such a tool is translation transformations.

Transformations are the basis of almost all translation techniques. They consist in changing

the formal (lexical / grammatical transformations) or semantic components of the original text while preserving the main idea.

With the help of translation transformations, you can preserve the main idea of the author by changing the formal and semantic components of the text.

There are grammatical, lexical and lexical-grammatical transformations.

Due to the differences in the grammatical structure (namely morphology) of the English and Ukrainian languages, the focus should be on the transformation of transposition.

L. Naumenko and A. Hordieieva distinguish **transposition** as the replacement of one part of speech with another one in the process of translation [1].

Depending on the category to which or function of which the word (its basis) is transited, A. Shakhmatov [5] names specific processes of transposition: substantiation (i.e. transition to the class of nouns); adjectivation (transition to the class of adjectives); verbalization (transition to the class of verbs); adverbialization (transition to the class of adverbs); pronominalization (transition to the class of pronouns).

The transformations that the text of the translation undergoes compared to the original are revealed mostly through comparative analysis.

Let us consider in detail the application of different types of transposition and make their comparative analysis on the example of Walter Scott's novel "Ivanhoe" [6] performed by Yu. Lisniak & H. Lozynska [3], D. Radiienko [4] and I. Davydenko [2].

During the work with the text of the original and the texts of the translation of Scott's novel "Ivanhoe", more than 800 examples of transposition of all kinds are analyzed.

The most common type of transposition in translations is **adjectivation**. In most cases it is used while translating nouns in the possessive case. Thus, in the following word combinations: a *ram's horn* [6] – *баранячий рiг* [3] – *баранячий рiг* [4] – *баранячий рiг* [2]; a *dog's collar* [6] – *собачий нашийник* [3] – *собачого нашийника* [4] – *собачого нашийника* [2] all the translators unanimously apply adjectivation, translating the noun with an adjective, which is more in line with the norms of the Ukrainian language.

The following examples are similar: a *sword of lath* [6] – *дерев'яним мечем* [3] – *дерев'яною шпагою* [4] – *дерев'яну шпагу* [2]; *Sheffield* [6] – *шефiлдськими* [3] – *шефiлдськими* [4] – *шефiлдських* [2]; *with a buck's-horn handle* [6] – *з колодочкою з оленячого рога* [3] – *з роговим рукiв'ям* [4] – *iз роговим ратищем* [2]; *which belonged to the woodlands of the West-Riding*

of Yorkshire [6] – які населяли **лісистий** Західний округ Йоркширу [3] – що заселяв **лісову** місцину західного Йоркширу [4] – що населяв **лісові** околиці Західного Йоркширу [2].

However, in the next example two translators use adjectivation, but Yu. Lisniak & H. Lozynska – a direct counterpart: *Cedric of Rotherwood* [6] – *Седрика з Ротервуда* [3] – *Седрика Ротервудського* [4] – *Седрика Ротервудського* [2].

The same situation can be observed in the following example: *Gurth's occupation* [6] – *Гуртова робота* [3] – *заняття Гурта* [4] – *заняття Гурта* [2]. As we see only Yu. Lisniak & H. Lozynska apply adjectivation. Two other translators use noun as in the original but at the same time apply transformation of permutation (which is not the subject of our research). This technique is usually used while nouns in the possessive case rendering into Ukrainian.

Rather often the translators apply **substantivation** translating adjectives with nouns: *seemed formerly to have been dedicated to the rites of Druidical superstition* [6] – *колись була місцем, де друїди відправляли свої поганські обряди* [3] – *колись була святилищем друїдів* [4] – *була місцем давніх обрядів друїдів* [2].

The following example demonstrates applying substantivation while gerund rendering into Ukrainian: *that it was put on by slipping it over the head and shoulders* – [6] *надягалась саме через голову* [3] – *вдягалася через голову* [4] – *надягалася через голову* [2]. At the same time all the translators use the transformation of decompression to omit the unnecessary words and present the information in a more laconic way.

In the next examples two translators apply substantivation but one – a direct counterpart which does not violate the norms of the Ukrainian morphology: *like those of a Scottish Highlander* [6] – *як у шотландських верховинців* [3] – *як то ведеться у шотландців* [4] – *як заведено в шотландців* [2]; *in ancient times* [6] – *у давнину* [3] – *у давнину* [4] – *за давніх часів* [2].

Let's study the examples of **adverbalization** in the texts under the research: *in the same posture* [6] – *не сидів спокійно* [3] – *хвильку спокійний* [4] – *не міг всидіти спокійно* [2]. While rendering the noun with an adverb all the translators are unanimous in their choice. In the next example, all the translators use adverbs to render the verb into Ukrainian: *on which the hair had been originally left* [6] – *хустром наверх* [3] – *пошитою хустром нагору* [2].

Very often in translations one can observe such type of transposition as **verbalization**: *the rich grassy glades* [6] – *порослих буйною травою* [3] – *галявин порослих пишною травою* [4] – *порослою густою травою* [2]. All the translators

render adjective *grassy* with participle (which is a non-finite form of a verb).

In the following examples the translators render English noun with Ukrainian verb forms (both finite and non-finite): *by the use of the file* [6] – *його не розпиляно* [3] – *розпилявши навіл* [4] – *лише розпилявши навіл* [2]; *so tight as to be incapable of being removed* [6] *але й не скидалося з голови* [3] – *зняти його не можна було* [4] – *зняти його не можна було* [2].

In the next example two translations demonstrate the verbalization application (they render adjective *incessant* with a verb) while I. Davydenko uses another type of transposition – adverbialization: *considered as incessant* [6] – *не втихав* [3] – *не змовкало ні на мить* [4] – *майже без утину* [2].

The same can be observed in the following: *The man had no covering upon his head* [6] – *Голова в чоловіка була непокрита* [3] – *На голові не було ніякого покриву* [4] – *Голова ж не була нічим захищена* [2]. Yu. Lisniak & H. Lozynska, and I. Davydenko apply adjectivation while D. Radiienko – substantivation translating gerund with a noun according to the norms of the Ukrainian language.

It should be noted that in the novel there are many examples of the use of non-finite verb forms, which are rendered in the translations with finite verb forms. In this case, we can not talk about the transformation of transposition, but we can state changes at the morphological level.

Here are some examples: *resembling his companion's in form* [6] – *такого самого крою* [3] – *нагадувало свинопасове* [4] – *нагадувало одяг свинаря* [2]. As one can see, English participle is translated with a finite verb. Alongside D. Radiienko renders the noun *companion's* with the help of Ukrainian adjective applying adjectivation. At the same time such lexico-semantic transformations as permutation, contextual substitution and generalization are used which highlights the necessity of complex translation tools application.

The analysis of Walter Scott's novel Ukrainian translations demonstrates that most of the transformations are of complex nature. Thus, while the following word combination translating: *to help away the tedium of those lingering hours* [6] – *скрашувати нудні години заради втіхи* [3] – *щоб розвіяти нудьгу для розваги* [4] – *щоб якимось урізноманітнити час* [2] such types of transposition are applied: verbalization (урізноманітнити), adverbialization (заради втіхи), substantivation (для розваги).

The next example: *a feeble voice of murmur to the placid and elsewhere silent streamlet* [6] – *перегородивши шлях струмочкові, що спокійно обтікав пагорок, і вода там тихесенько*

дзюркотіла [3] – перешикоджав течії малого джерельця, що ледь чутно дзюркотіло в тиші [4] – й перепинив плин тоненького струмка у підніжжі пагорба, – він змушував мирний і тихий потічок невдоволено мурмотіти [2]. As we see, Yu. Lisniak & H. Lozynska apply verbalization (обтікав, дзюркотіла) and adverbialization (тихесенько, спокійно). I. Davydenko in his translation uses substantivation (в тиші), adverbialization (ледь чутно) and verbalization (дзюркотіло). At the same time D. Radiienko applies verbalization (мурмотіти) and adverbialization (невдоволено). To make their translations more vivid and colourful all the translators use other transformations such as transcoding, contextual substitution, explication, calque. This stresses the importance to apply different types of transformations in complex to make the text of the translation easier for targeted readers to comprehend.

Conclusions. Summarizing the comparative analysis of the Ukrainian translations of the novel “Ivanhoe” performed by Yu. Lisniak & H. Lozynska, D. Radiienko and I. Davydenko, it can be argued that the transformation of transposition is often used by all translators. The most commonly used types of transposition are adjectivation and verbalization, and the less commonly used are substantivation and adverbialization. But very often the transformations are of complex nature, and along with the transposition the other (mostly lexical-semantic) transformations are applied, which proves that the translation of a literary text necessitates the translator to take into account all the characteristics and peculiarities of the fiction text, not limiting himself to any one task, and gives the authors an insight for further analysis of the novel.

BIBLIOGRAPHY

1. Науменко Л.П., Гордєєва А.Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
2. Вальтер Скотт. Айвенго / пер. з англ. І. Давиденко. Київ : Країна мрій, 2009. 400 с. URL: <http://testlib.meta.ua/book/279988/read/>.
3. Вальтер Скотт. Айвенго / пер. з англ. Ю. Лісник, Г. Лозинська. Київ : Веселка ; Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2005. 436 с. URL: https://www.yakaboo.ua/ua/ajvengo-1236369.html#media_popup_fragment.
4. Вальтер Скотт. Айвенго / пер. з англ. Д. Радієнко. Харків : Фоліо, 2017. 480 с. URL: <https://folio.com.ua/system/books/samples/000/000/363/original/СкоттАйвенгоШБ-2017.pdf?1536370645>.
5. Шахматов А.А. Из трудов А.А Шахматова по современному русскому языку (Учения о частях речи). М. : Учпедгиз, 1951. 37 с.
6. Walter, Scott. Ivanhoe. URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>.

REFERENCES

1. Naumenko, L. P., Hordieieva, A. Y. (2011) Practical Course of Translation from English into Ukrainian: textbook [Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku: navchalnyi posibnyk]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 136 p.
2. Walter, Scott (2009). Ivanhoe [Aivenho] / trans. I. Davydenko. Kyiv, Kraina Mrii Publ., 400 p. URL: <http://testlib.meta.ua/book/279988/read/>.
3. Walter, Scott (2005). Ivanhoe [Aivenho] / trans. Yu. Lisniak, H. Lozynska. Kyiv, Veselka Publ., Ternopil, Navchalna Knyha – Bohdan Publ., 436 p. URL: https://www.yakaboo.ua/ua/ajvengo-1236369.html#media_popup_fragment.
4. Walter, Scott (2017). Ivanhoe [Aivenho] / trans. D. Radiienko. Kharkiv, Folio Publ., 480 p. URL: <https://folio.com.ua/system/books/samples/000/000/363/original/СкоттАйвенгоШБ-2017.pdf?1536370645>.
5. Shakhmatov, A. A. (1951). From the works of A. A. Shakhmatov on the modern Russian language (Teachings on parts of speech) [Iz trudov A. A. Shakhmatova po sovremennomu russkomu yazyku (Ucheniya o chastyah rechi)]. Moscow, Uchpedgiz Publ., 37 p.
6. Walter, Scott. Ivanhoe. URL: <https://www.gutenberg.org/files/82/82-h/82-h.htm>.

ФРАНЦУЗЬКІ ВЛАСНІ НАЗВИ-АНТРОПОНІМИ З ПОЗИЦІЇ ЗМІСТУ, ФОРМИ ТА ФУНКЦІЇ

Пежинська О. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0003-4904-084X
opezhynska@gmail.com*

Ключові слова: *власна назва, загальна назва, антропонім, французька мова, морфологічні характеристики, мовне функціонування, ономастичні дослідження.*

У статті здійснено ґрунтовний аналіз мовознавчих праць, присвячених французьким власним назвам-антропонімам, визначено функціональну спрямованість власних назв та їх морфологічну характеристику. Акцентовано на вагомому внеску науковців в означену проблему, змальовано перспективу подальших наукових розвідок.

Інтерес до вивчення французьких назв-антропонімів зумовлений багатьма факторами, в першу чергу протиставленням власних назв загальним, з яким пов'язують їх семантичні та морфологічні особливості.

Наголошено на тому, що основоположною є характеристика всіх власних назв – бути індивідуальним найменуванням, що безпосередньо відбивається на природі його лексичного змісту. Визначальним фактором для встановлення значення власної назви вчені пропонують вважати контекст, оскільки власна назва володіє як мовним, так і мовленнєвим значенням.

Визначення функціональної спрямованості власної назви пов'язують перш за все з тим, що вона називає одиничні об'єкти та утворюється в результаті мовної операції, яка полягає в тому, що в якійсь ситуації відбувається виділення певного об'єкта з метою його називання.

Виокремлено кілька поглядів, що стосується природи лексичного змісту власної назви: власна назва – як семантично порожній знак, відсутність лексичного значення, і, навпаки, власна назва володіє як мовним, так і мовленнєвим значенням.

Описуючи категорію числа, для прізвищ часто застосовується флексія -s, зокрема для прізвищ знатних родин, в іншому випадку для підкреслення унікальності – флексія відсутня.

Наголошено на тому, що категорія детермінації іменників визнається не всіма вченими, проте всі дослідники впевнені в тому, що власні імена-антропоніми не потребують детермінації, оскільки вже в мові детерміновані та визначені.

Відсутність чітко визначеного синтаксичного статусу опозиції назва загальна/власна дає змогу багатьом дослідникам говорити про перехід власних назв у розряд загальних.

FRENCH PROPER NAMES-ANTHROPONYMS FROM THE CONTENT, FORM, AND FUNCTIONS POINTS OF VIEW

Pezhynska O. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Romano-Germanic philology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Maxyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4904-084X
opezhynska@gmail.com*

Key words: *proper name, common name, anthroponym, French language, morphological characteristics, language functioning, onomastic research.*

The article gives a deep analysis of linguistic researches on French proper names-anthroponyms, the functional orientation of proper names, and their morphological characteristics. It has been emphasized on the significant contribution of scientists to this problem. The prospects for further scientific research has been also described.

The interest in the study of French names-anthroponyms is caused by the opposition of proper names to the general ones, with which their semantic and morphological features are connected.

It is mentioned that the fundamental characteristic of all proper names is to be an individual name, which affects the nature of its lexical content directly. Scientists propose to consider the context as a determining factor for establishing the meaning of a proper name because a proper name has both linguistic and speech meaning.

Determining the functional orientation of a proper name is primarily associated with the fact that it names individual objects and is formed as a result of a language operation, where the selection of a particular object in some situations is made in order to name it.

There are several points of view concerning the nature of the lexical meaning of a proper name: proper name as a semantically empty sign, lack of lexical meaning, and vice versa. Proper name has both linguistic and speech meaning. Describing the category of number, the inflection -s is often used for surnames, for surnames of noble families; in particular, otherwise, to emphasize uniqueness inflection is absent.

It has been emphasized also that the category of determination of nouns is not recognized by all scholars, but all researchers are convinced that proper anthroponyms do not need determination because they are determined and defined in the language already.

The lack of a clearly defined syntactic status of the common/proper name opposition allows talking about the transition of proper names into the category of common.

Постановка проблеми. Серед усіх власних назв французької мови найбільший інтерес викликають дві найбільші групи: топоніми і антропоніми. Дослідження обох груп власних назв (топонімів та антропонімів) у французькій мові з погляду парадигматики і синтагматики становило б собою дуже складне завдання, по-перше, через обсяг матеріалу, по-друге, через його різноманітність. Для безпосереднього вивчення парадигматичних і синтагматичних характеристик французьких антропонімів необхідно зрозуміти, яке місце останні займають у класі іменників і

як вони відповідають частині мови «іменник» із позиції змісту, форми та функції.

Загальні відомості про французькі власні назви-антропоніми містяться в теоретичних і практичних роботах із граматики французької мови [1–4].

Особливий інтерес вчених становить функціонування власної назви, оскільки, незважаючи на нормативне вживання французьких антропонімів без артикля, аналіз текстів та усного мовлення показує, що вживання артиклів з антропонімами відбувається досить часто [5–8].

Метою нашої розвідки є аналіз мовознавчих праць, присвячених французьким антропонімам та визначення їх місця у складі частини мови «іменник» із позиції змісту, форми та функції. З метою реалізації поставленої мети передбачається вирішення таких завдань: визначення функціональної спрямованості власних назв та їх морфологічних характеристик, можливостей мовного функціонування власних назв; проаналізувати співвідношення загальної назви з власною з погляду морфології; розглянути вживання власних назв із детермінативами.

Об'єктом дослідження є французькі власні назви-антропоніми. **Предметом дослідження є** французькі власні назви-антропоніми з позиції змісту, форми та функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поділ іменників на загальні і власні здійснюється зазвичай на підставі логіко-семантичного критерію: власні назви служать для іменування одиничних об'єктів дійсності, в той час як загальні назви називають цілі класи об'єктів. У всіх семантичних класифікаціях іменників поділ іменників на загальні і власні є основоположним, оскільки «висловлює два взаємопротилежних і взаємодоповнюючих процесів у мисленні, сприйнятті світу і мови: індивідуалізацію та узагальнення» [9, с. 91].

У спеціальних ономастичних дослідженнях визначення власної назви пов'язують перш за все з тим, що вона називає одиничні об'єкти. Так, А.В. Суперанська вважає основним у власних назвах «...їхнє особливе положення у мові, застосованість до індивідуальних об'єктів, що вирізняються із ряду подібних, вживання назв в особливих, окремих значеннях при відсутності у них загального значення» [9, с. 46].

Н.Д. Арутюнова говорить про власну назву як про ту, яка в значається властивістю унікальної референції [10, с. 2].

Власна назва утворюється в результаті мовної операції, яка полягає в тому, що в якійсь ситуації відбувається виділення певного об'єкта з метою його називання, що належить йому і тільки йому. Так, топонім *Toulouse* належить не до всіх міст, а лише до одного, унікального, що виражається у своїй індивідуальності. Основоположна характеристика всіх власних назв – бути індивідуальним найменуванням, що безпосередньо відбивається на природі його лексичного змісту.

Стосовно природи лексичного змісту власної назви не існує єдиної думки: в теоретичній літературі представлені кілька поглядів. Власна назва розглядається як семантично порожній знак [9, с. 55; 11; 12].

Деякі лінгвісти стверджують, що у власної назви відсутнє значення і вона неспроможна вира-

жати лексичне поняття. Так, датський лінгвіст В. Брендаль вважає, що понятійність власної назви наближається до нуля, і на цій підставі визначає її як знак неопisanого об'єкта, тобто як знак, який називає, але не описує [13, с. 91]. А.А. Реформатський вважає: «Загальна властивість всіх власних назв полягає в тому, що вони <...> ніяких понять не висловлюють. Власні назви гіпертрофовано номінативні» [14, с. 176]. Як розпізнавальний, що не має лексичного значення, мовний знак, власна назва представлена в роботах Ж. Вандріеса [15, с. 179], А.А. Уфимцевої [16, с. 72–73], Ю.С. Степанова [17, с. 12].

Французький лінгвіст М. Бреаль стверджував, що істотної різниці між значенням власної назви і загальної немає, і тим самим практично викреслював границі між цими класами [18]. Прихильники концепції «великого значення» власної назви аналізують не мовне, а мовленнєве значення назви. Визначальним фактором для встановлення значення власної назви вони пропонують вважати контекст. Детальну розробку та кінцеве оформлення ця теорія отримала у працях О. Есперсена [19].

Прихильники мовно-мовленнєвого підходу до власної назви [20; 21] стверджують, що власна назва володіє як мовним, так і мовленнєвим значенням. С.Д. Кацнельсон уподібнює власну і загальну назви та зазначає, що «всі слова як одиниці мовної системи виражають дещо спільне. Навіть і власні назви, які часто згадуються в цьому зв'язку як виняток, містять елемент узагальнення.

Морфологічні характеристики власної назви завжди привертала до себе увагу дослідників. У традиційній граматиці власна назва розглядається зазвичай як виняток, яка має особливості в морфологічному оформленні. Так, наприклад, у граматиці Р. Вагнера та Ж. Пеншон [4] у розділі, присвяченому іменнику, зазначається, що іменники поділяються а) за походженням б) за структурою, в) за екстенсією. Саме до останньої групи належать власні назви. Далі зазначається, що для всіх без винятку іменників є справедливим визначення: іменники – це слова, по-перше, які характеризуються категоріями роду і числа, і по-друге, спираються на специфічні детермінативи (артиклі, присвійні та вказівні прикметники). У процесі перегляду категорії роду власні назви знаходяться після неологізмів і особливих словотвірних випадків серед іменників.

У процесі розгляду формальні показники роду (закінчення та суфікси) як приклади наводяться виключно загальні іменники. Категорія числа власних назв розглядається в параграфі про значення категорії числа, де згадуються тільки прізвища і наводяться такі приклади: *un Moliere, les Moliere (s), les Bourbons, les Stuarts*.

Автори вказують на правила вживання або невживання кінцевої *-s*, але про значення самої категорії у власних назв не говорять.

Суперечливість положення французьких власних назв (приналежність до іменників, незважаючи на морфологічні особливості) відображається в граматиці В.Г. Гака. Іменник визначається як «слово, що позначає предмет, що володіє категорією роду і числа, здатний поєднуватися з детермінативами або означеннями, виконуючи функцію підмета, додатка, іменної частини присудка, прикладки». Проте дещо пізніше автор зазначає, що «в силу одиничності власні назви не володіють всіма характеристиками, властивими загальним назвам, що проявляється в особливостях вживання артикля, категорії числа, в обмеженій можливості поєднувати з ними означення та ін. З огляду на це власні назви належать до периферійних підкласів іменників» [2, с. 116–120].

У граматиці М. Гревіса «*Le bon usage*» [22] особливе положення власної назви не підкреслюється: так, у прикладах про вираження категорії роду іменників у низці загальних іменників наводяться приклади з антропонімами. Особливості власних назв висвітлюються тільки в розділі про категорію числа. У цій граматиці здійснюється спроба перелічити всі випадки вживання або невживання кінцевої *-s* у прізвищах [22, с. 229].

Проблема опису власної назви у французьких граматиках пов'язана, на наш погляд, із тим, що французькі антропоніми традиційно описуються загалом, тому зазвичай трактуються як іменники. Отже, твердження про те, що прізвище не має роду, здається необґрунтованим, оскільки рід є невід'ємною категорією класу іменників.

Слідом за М.-Н. Гарі-Пріер [5, с. 5], зазначаємо деяку непослідовність у розгляді власних назв у теоретичних граматиках. Зокрема, в процесі вибору назв дослідники то протиставляють власні назви всьому класу іменників, то розглядають їх разом з іншими периферійними групами іменників, тобто з тими групами, які ніби «вибиваються з норми» за лексичним, чи за морфологічним критерієм. Щодо цього твердження власні назви, як і неологізми та складні іменники, являють собою особливі випадки.

Розглянемо докладніше, як співвідноситься загальна назва з власною з погляду морфології.

Дослідження стародавніх станів індоєвропейських мов показують, що в мові спочатку протиставлялися іменники на означення істот (активні) і неживі (пасивні). Цьому протиставленню відповідає латинська парадигма прикметників із двох членів: *fortis (m, f) – forte (n)*, яка є давнішою, ніж парадигма *bonus (m) – bona (f) – bonum (m)*.

Іншими словами, в мові протиставляються не чоловічий і жіночий рід, а поняття активності і

пасивності. Граматична категорія роду розподіляла іменники на ті, які здатні виконувати функцію суб'єкта, і ті, що виконують роль об'єкта. Для того, щоб підкреслити це значення, Р. Лафон запропонував для позначення граматичного роду терміни *l'actantiel* (актантний) – для позначення суб'єкта, граматичний рід якого може бути пояснений більшою чи меншою активністю, і *l'inactantiel* (неактантний) – для позначення об'єкта, граматичний рід якого може бути пояснений ідеєю пасивності [23, с. 120].

Той факт, що серед давньофранцузьких неживих іменників є цілі лексичні групи чоловічого (наприклад, назви дерев) або жіночого роду (наприклад, назви плодів, назви хвороб), тільки підтверджує те, що в основу семантичного протиставлення істинного роду покладений не принцип статевих відмінностей, а ступінь активності. Так, у період становлення французької мови її носії сприймали назви дерев як активні іменники, і тому вони стали іменниками чоловічого роду (на відміну від латинських іменників), а назви плодів як менш активних отримували значення жіночого роду.

Опис категорії числа у французьких антропонімах вимагає особливого підходу, оскільки, на відміну від загальних іменників, власні назви не мають закінчення *-s* у множині.

Категоріальне значення числа може розглядатися як формальне протиставлення нульова флексія */-s*, в якому відсутність флексії *-s* означає одиничність, а присутність *-s* – безліч предметів. Такий підхід представлений в А.К. Васильєвої [1], В.Г. Гака [2], Ж. Дюбуа [24].

Як справедливо зауважує Л.М. Скреліна [3, с. 61], такий підхід стикається з низкою «винятків»: збірні іменники, форма і значення яких суперечать визначенню категорії; абстрактні і предметні іменники, які за своєю природою не мають форм множини; іменники *pluralia tantum*, які не мають форм однини.

У разі формального підходу до категорії роду до цього списку «винятків» потрапляють і власні назви, оскільки вони не мають у множині закінчення *-s*. Інший підхід до категорії числа віддає першість не формі, а значенню категорії числа. Основне місце при такому підході відводиться множині [25; 26]. Л.М. Скреліна нагадує, що без поняття «багато» немає поняття числа [3, с. 62]. В. Виноградов зазначав, що категорія множини «виступає як міцна, повнозначна категорія» [27, с. 124].

Г. Гійом називав множину числом, а однину не-числом, виділяючи при цьому внутрішню і зовнішню множину [26, с. 204].

«Внутрішня множинність редукується в одиничність поступово, проходячи етапи «четвіркової», «трійкової», «двійкової»: *pluriel*

naturel (universel) → ... quatriel → triel → duel → un (singulier). У *quatriel* (четвірковість) мається на увазі четвірка, в *triel* – трійка, в *duel* – двійка, нарешті, вивільняється одиниця» [28].

Граматична категорія числа має справу із зовнішньою множинністю, тобто множинністю арифметичною. Слова *le feuillage* і *des feuilles* виражають одне і те ж, але по-різному: у першому випадку множинність внутрішня, а в другому – зовнішня, оформлена граматично. Внутрішня множинність спрямована до одиниці, а зовнішня – від неї, «тому у кінетичної однини є тенденція до вираження недискретності (*continu*), а у кінетичної множини – до вираження дискретності (*discontinu*)» [3, с. 62].

Але перш за все розглянемо традиційне пояснення категорії числа в застосуванні до власних назв. У процесі опису категорії числа приклади традиційно наводяться тільки для прізвищ, оскільки вони в деяких випадках можуть мати закінчення *-s* у множині. Формальне вираження категорії числа за допомогою флексії *-s* в сучасній французькій мові можливе тільки для прізвищ знатних родин: *Les Bourbons*, але *Les Martin*.

Серед пояснень вживання або невживання *-s* множини найпоширенішим є те, що представлено у Гревіса [22, с. 299]. У його класичній граматиці зазначено, що *-s* у множині не ставиться, коли імена позначають не цілі сім'ї, а конкретних людей, що носили ці імена: *Il a dû y avoir deux Dupont Gaston à la 8e compagnie*. Тим не менш граMATика «Bon Usage» розмежовує вживання з *-s* і без *-s*, не завжди пояснюючи саме правило.

Дослідники Ш. Бюсьєр і Р. Руа [29] критикують деяку розмитість цього правила в класичній французькій граматиці і представляють чіткіше трактування вживання або невживання *-s* у множині.

Французькі особові імена не узгоджуються з числом, оскільки у французькій мові підкреслюється в особовому імені індивідуальність, тобто той факт, що власне ім'я називає тільки одну людину. У реченні *Il a y trois Hélène dans notre classe* ім'я *Hélène* вживається в однині, тому що, незважаючи на те, що дівчаток, які носять це ім'я, три, кожній із них ім'я належить персонально і називає її і тільки її [29].

Французькі прізвища, як і особові імена, не узгоджуються з числом, наприклад, *Les Chirac ont leurs rites, leurs joies, mais aussi leurs douleurs intimes et leurs angoisses cachées* (L'Express 2005).

Прізвище не вживається з *-s* у множині, оскільки в цьому разі підкреслюється унікальність кожного члена сім'ї *Chirac*.

А при згадці знатних родин може з'являтися кінцеве *-s* у множині, як зазначають вчені, здійснюється референція на всю династію, а не на конкретних її представників: *Les Bonapartes, les Habsbourgs*.

Категорія детермінації (визначеності/невизначеності) іменників визнається не всіма вченими, проте всі дослідники впевнені в тому, що власні імена-антропоніми не потребують детермінації, оскільки вже в мові детерміновані та визначені. Традиційні граматики вважають нормативним вживання французького власного імені-антропоніма без артикля у всіх синтаксичних функціях: підмета, додатка, іменної частини присудка. Здатність бути іменною синтагмою без артикля (або іншого детермінатива) є головною особливістю функціонування власної назви.

Як показують дослідження зарубіжних лінгвістів [5; 6; 8], вживання власної назви з детермінативом не завжди означає його однозначний перехід до класу загальних назв на рівні мови. Наприклад, *Tu y penses encore à cette Murielle*. М.-Н. Гарі-Прієр стверджує, що це речення еквівалентне реченню, де власне ім'я вжито без вказівного займенника [5, с. 48].

Ah! C'est bien un Dupont. – Н. Фло інтерпретує це вживання як характеристику мовного об'єкта [6, с. 30].

Ce Hugo de notre siècle. – К. Жонассон зазначає метафоричне вживання [7, с. 71].

Проблема «ненормативного», модифікованого, вживання французького власного імені (з детермінативом) розглядається вченими в рамках інтерпретації: *Devrais-je ajouter même, à ce propos, qu'après la scène à laquelle j'avais assisté du haut de ma fenêtre entre Rouletabille et Matilde je m'attendais à voir celle-ci plus atterrée... quasi anéantie par cette vision menaçante d'un Larsan surgi sur eau* [30, с. 123].

Ми можемо зробити висновок, що йдеться про конкретний факт, подію, яка дійсно відбулася. Ім'я *Larsan* не перейшло в загальне, воно є референтним носієм імені. М.-Н. Гарі-Прієр називає таке вживання модальним. Артикль можливий, тому що після імені є синтагма: *surgi sur eau*. Вчений стверджує, що такі конструкції описують певний дискурсивний образ людини, про яку йдеться, інакше кажучи, образ, обмежений тимчасовими і модальними рамками [5]. Романіст М.П. Миколаїв також досліджував вживання власних назв із детермінативами. У своїй роботі він робить припущення про наявність у французькій мові категорії прагматичної детермінації імені. Поява детермінатива викликана потребою реалізувати зміщену референцію власної назви, зміщення відбувається від ідентифікації до характеристики [31]. Вчений аналізує приклади вживання французьких антропонімів з артиклями і вказівними займенниками. У роботі диференціюється прагматичний ефект, який досягається в процесі вживання того чи іншого детермінатива.

Відсутність чітко визначеного синтаксичного статусу опозиції назва загальна / назва власна дозволяє багатьом дослідникам говорити про перехід власних назв у розряд загальних. Отже, на думку деяких лінгвістів (таких, як М. Гревіс [22], О. Єсперсен [19]), у французькій мові не існує чіткої межі між власною назвою і загальною.

Висновки і перспективи подальших розробок.

У більшості проаналізованих нами робіт, що стосуються вживання власної назви з детермінативом, пропонується інтерпретація подібного вживання, тобто аналіз мовних значень артикульованих власних назв-антропонімів, але не його пояснення. Однією з цілей цього дослідження є пояснення можливостей мовного функціонування французьких назв-антропонімів за допомогою звернення до їх мовного статусу, як наприклад, механізм дії артикля, який у французькій мові є показником зміни семантичного обсягу іменника.

Вчені одноставні у визначенні функціональної спрямованості власних назв – називати одиничні об'єкти. Однак ця властивість власної назви породжує суперечки з приводу семантичного наповнення власної назви-антропоніма. Дослідники дотримуються таких точок зору:

- власна назва не володіє мовним значенням і є порожнім знаком, «етикеткою»;
- власна назва володіє асоціативною семантикою;
- власна назва має мовне значення, і цим значенням є ідентифікуюча дескрипція референта. Представники цієї течії спираються на мовно-мовленнєвий підхід до проблеми і стверджують, що в мовленні власна назва реалізує потенційно закладену вже в мові семантику.

У психосистематиці власна назва розглядається як асемантема, але це не означає відсутність значення. Цей термін описує мовну природу власної назви, нездатної до екстенсії в мовленні, яка у французькій мові експлікована в артиклі.

Вираз категорії числа пов'язаний у власних іменах-антропонімах з їх асемантичністю: в процесі актуалізації в мові асемантема не може бути узагальнена, оскільки не є поняттям. Неможливість узагальнення зумовлює неможливість зведення власних імен-антропонімів «до спільного знаменника», а значить, і вживання їх у множині.

Будучи асемантемою, власна назва-антропонім не потребує артикля під час актуалізації, оскільки останній вказує на обсяг актуалізованого поняття, яким власна назва-антропонім не володіє.

Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на конкретизацію та ретельне вивчення функціональних характеристик французьких власних назв-антропонімів у сучасній публіцистиці, оскільки останні не перебували у фокусі досліджень вітчизняних лінгвістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильева Н.М., Пицкова Л.П. Французский язык: теоретическая грамматика. Морфология. Синтаксис: ускоренный курс : (на фр. яз.) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высш. шк., 1991. 298 с.
2. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка : учеб. для вузов. Москва : Добросвет, 2000. 832 с.
3. Скредина Л.М. Лекции по теоретической грамматике французского языка : учеб. пособие. В 2 ч. Ч. I. Санкт-Петербург : Златоуст, 1997. 95 с.
4. Wagner R.L., Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne. Paris : Librairie Hachette, 1974. 648 p.
5. Gary-Prieur M-N. Le nom propre constitue-t-il une categorie linguistique? *Langue française*. 1991. № 92. P. 4–25.
6. Flaux N. L'antonomase du nom propre ou la memoire du referent. *Langue française*. 1991. № 92. P. 26–45.
7. Jonasson K. Les noms propres metaphoriques : construction et interpretation. *Langue française*. 1991. № 92. P. 64–80.
8. Kleiber G. Du nom propre non modifie au nom propre modifie : le cas de la determination des noms propres par l'adjectif demonstratif. *Langue française*. 1991. № 92. P. 82–103.
9. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
10. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва : Языки русской культуры, 1999. 895 с.
11. Molino J. Le nom propre dans la langue. *Langages*. 1982. № 66. P. 5–21.
12. Togeby K. Structure immanente de la langue française. Copenhagen : Nordisk Sprog-og Kulturforlag, 1951. 282 p.
13. Brondal V. Les parties du discours : partes orationis : etudes sur les categories linguistiques. Copenhagen: Munks-gaard, 1948. 203 p.
14. Реформатский А.А. Введение в языковедение : учебник для студентов филол. педагог. учеб. заведений. 5-е изд., уточнен. Москва : Аспект Пресс, 2003. 536 с.
15. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / пер. с фр. под ред. и с предисл. Р.О. Шор; примеч. П.С. Кузнецова. Москва : Соцэкгиз, 1937. 410 с.
16. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков. Москва : Наука, 1974. 156 с.
17. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания : учеб. пособие. Изд. 2-е, перераб. Москва : Просвещение, 1975. 271 с.
18. Breal M. Essai de semantique : science des significations. Paris : Larousse, 1924. 235 p.

19. Есперсен О. Философия грамматики / пер. с англ. В.В. Пассека и С.П. Сафроновой ; под ред. и с пре-дисл. Б.А. Ильиша. 2-е изд., стер. Москва : Едиториал УРСС, 2002. 408 с. (Лингвистическое наследие XX века).
20. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. Ленинград : Наука, Ленингр. отд-ние, 1965. 109 с.
21. Никонов В.А. Имя и общество. Москва : Наука, 1974. 278 с.
22. Grevisse M. Le bon usage. 13 ed. Paris : Duculot, 1994. 1762 p.
23. Lafont R. Genre et nombre en indo-européen : essai d'explication unitaire des pertinenances du nominal. *Revue des Langues romanes*. 1970. Т. 79, № 1. P. 89–148.
24. Dubois J. Grammaire structural du francais : nom et pronom. Paris : Librairie Larousse, 1965. 192 p.
25. Басманова А.Г. Именные грамматические категории в современном французском языке : учеб. пособие. Москва : Высш. шк., 1977. 198 с.
26. Guillaume G. Lecons de linguistique de Gustave Guillaume (1944–1945) Publiées sous la dir. de R. Valin, W. Hirtle et A. Joly. Quebec : Les Presses de l'Université Laval; Lille : Presses universitaires de Lille, 1991. Vol. 11. 297 p.
27. Виноградов В. В. Стилистика : теория поэтической речи. Москва : Поэтика, 1963. 255 с.
28. Скредина Л.М. Лингвистика XX века : школа Гийома (психосистематика) : учеб. пособие к курсу «История лингвистических учений и методов анализа» [Рукопись]. Санкт-Петербург : 2002. 425 с.
29. Bussiere Ch., Roy R.-Cl. La regie d'accord en nombre des noms propres. *Les actes du Colloque sur la problematique de l'amenagement linguistique enjeux et pratiques (5–7 mai 1993, l'Universite du Quebec à Chicoutimi)*. Montreal; Chicoutimi : Office de la langue francaise, 1994. P. 3–13.
30. Leroux G. Le parfum de la dame en noir. Paris : Le livre de poche, 1960. 448 p.
31. Николаев Н.П. Прагматическая значимость имени собственного лица с детерминативом в современном французском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Минск, гос. пед. ин-т иностр. яз. Минск, 1996. 17 с.
2. Gak V.G. (2000) Theoretical grammar of the French language [Teoreticheskaya grammatika francuzskogo yazyka]. M. : Dobrosvet [in Russian].
3. Skrelina L.M. (1997) Lectures on Theoretical French Grammar [Lekcii po teoreticheskoy grammatike francuzskogo yazyka]. SPb. : Zlatoust [in Russian].
4. Wagner R.L., Pinchon J. (1974) Grammaire du francais classique et moderne. Paris : Librairie Hachette, 648 p.
5. Gary-Prieur M-N. (1991) Le nom propre constitue-t-il une categorie linguistique? *Langue française*. № 92. P. 4–25.
6. Flaux N. (1991) L'antonomase du nom propre ou la memoire du referent. *Langue française*. № 92. P. 26–45.
7. Jonasson K. (1991) Les noms propres metaphoriques : construction et interpretation. *Langue française*. № 92. P. 64–80.
8. Kleiber G. (1991) Du nom propre non modifie au nom propre modifie : le cas de la determination des noms propres par l'adjectif demonstratif. *Langue française*. № 92. P. 82–103.
9. Superanskaya A.V. (1973) General theory of proper names [Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo]. M.: Nauka [in Russian].
10. Arutyunova N.D. (1999) The language and the world of man [Yazyk i mir cheloveka]. M. : Yazyki russkoj kul'tury [in Russian].
11. Molino J. (1982) Le nom propre dans la langue. *Langages*. № 66. P. 5–21.
12. Togeby K. (1951) Structure immanente de la langue francaise. Copenhagen: Nordisk Sprog-og Kulturforlag, 282 p.
13. Brondal V. (1948) Les parties du discours : partes orationis : etudes sur les categories linguistiques. Copenhagen: Munks-gaard, 203 p.
14. Reformatskij A.A. (2003) Introduction to linguistics [Vvedenie v yazykovedenie]. M. : Aspekt Press [in Russian].
15. Vandries Z.H. (1937) Language. Linguistic introduction to history [Yazyk. Lingvisticheskoe vvedenie v istoriyu]. M. : Socekgiz [in Russian].
16. Ufimceva A.A. (1974) Types of word marks [Tipy slovesnyh znakov]. M. : Nauka [in Russian].
17. Stepanov YU.S. (1975) Foundations of General Linguistics [Osnovy obshchego yazykoznaniya]. M.: Prosveshchenie [in Russian].
18. Breal M. (1924) Essai de semantique : science des significations. Paris : Larousse, 235 p.
19. Espersen O. (2002) Philosophy of grammar [Filosofiya grammatiki]. M.: Editorial URSS [in Russian].
20. Kacnel'son S. D. (1965) Content of the word, meaning and designation [Soderzhanie slova, znachenie i oboznachenie]. L. : Nauka [in Russian].

REFERENCES

1. Vasil'eva N.M., Pickova L.P. (1991) French language: a theoretical grammar. Morphology. Syntax [Francuzskij yazyk: teoreticheskaya grammatika. Morfologiya. Sintaksis]. M. : Vysshaya shkola [in Russian].

21. Nikonov V.A. (1974) Name and Society [Imya i obshchestvo]. M. : Nauka [in Russian].
22. Grevisse M. (1994) Le bon usage. 13 ed. Paris : Duculot, 1762 p.
23. Lafont R. (1970) Genre et nombre en indo-europeen : essai d'explication unitaire des pertinences du nominal. *Revue des Langues romanes*. T. 79, № 1. P. 89–148.
24. Dubois J. (1965) Grammaire structural du français : nom et pronom. Paris : Librairie Larousse, 192 p.
25. Basmanova A.G. (1977) Nominal grammatical categories in modern French [Imennye grammaticheskie kategorii v sovremennom francuzskom yazyke]. M. : Vyssh. shk. [in Russian].
26. Guillaume G. (1991) Lecons de linguistique de Gustave Guillaume (1944–1945) Publiées sous la dir. de R. Valin, W. Hirtle et A. Joly. Quebec : Les Presses de l'Université Laval; Lille : Presses universitaires de Lille, Vol. 11. 297 p.
27. Vinogradov V.V. (1963) Stylistics: theory of poetic speech [Stilistika : teoriya poeticheskoy rechi]. M. : Poetika [in Russian].
28. Skrelina L.M. (2002) Linguistics of the XX century: Guillaume's school (psychosystematics) [Lingvistika XX veka : shkola Gijoma (psihosistematika)] : ucheb. posobie k kursu «Istoriya lingvisticheskikh uchenij i metodov analiza». SPb. [in Russian].
29. Bussiere Ch., Roy R.-Cl. (1994) La regie d'accord en nombre des noms propres. *Les actes du Colloque sur la pro-blematique de l'amenagement linguistique enjeux et pratiques* (5–7 mai 1993, l'Université du Quebec a Chicoutimi). Montreal; Chicoutimi : Office de la langue francaise, P. 3–13.
30. Leroux G. (1960) Le parfum de la dame en noir. Paris : Le livre de poche, 448 p.
31. Nikolaev N.P. (1996) The pragmatic significance of a personal name with a determinant in modern French [Pragmaticheskaya znachimost' imeni sobstvennogo lica s determinativom v sovremennom francuzskom yazyke]. (Extended abstract of Candidate's thesis). Minsk [in Russian].

КОЛОКАЦІЇ З КОМПОНЕНТОМ «РОЗПАЧ» В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ І ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Петренко Є. М.

аспірантка

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

Національної академії наук України

вул. Грушевського, 4, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-0254-1241

ievgeniiapetrenko1991@gmail.com

Ключові слова: *колокації, ідіома, фразеологізм, емоція «розпач», лінгвістичний корпус, метафоризація.*

У статті викладено результати дослідження колокацій з лексичним компонентом зі значенням ‘розпач’ в англійській, німецькій та українській мовах, а також висвітлено деякі особливості їх перекладу крізь призму аналізу внутрішньої форми елементів колокацій. Дослідження було проведене шляхом структурно-функціонального та дистрибутивного аналізу з елементами когнітивного підходу. Фактичний матеріал дослідження було відібрано методом суцільної вибірки з національних лінгвістичних корпусів української, англійської та німецької мов, а саме: «Генеральний регіонально анотований корпус української мови», “British National Corpus”, “Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache”. У статті розглядаються як усталені, кодифіковані колокації, що зафіксовані в лексикографічних джерелах, так і типові поєднання слів на основі їх частотності у зазначених вище лінгвістичних корпусах. Термін «колокація» у вітчизняній лінгвістиці представлений відносно недавно, з огляду на що він не закріпився остаточно й іноді трактується досить широко. У цій статті надається його уточнене визначення та критерії відмежування від таких суміжних термінів, як ідіома та фразеологізм. Колокації перебувають у перехідній зоні між лексикою та фразеологією, оскільки вони не мають чіткої метафоризації. У цій статті на основі наявних класифікацій колокацій за різними ознаками було здійснено класифікацію колокацій із компонентом зі значенням ‘розпач’ в англійській, німецькій та українській мовах за їх лексичним складом із зазначенням особливостей їх відтворення мовою перекладу залежно від групи, до якої належить колокація. Оскільки на лексичне значення слова впливає як контекст, так і синтагматичні партнери лексеми, словникові одиниці можуть набувати нових значень чи відтінків значень у мовленні. Саме тому лінгвістичні корпуси виступають плідним матеріалом для аналізу функціонування слів. Корпуси допомагають виявити, яким чином і як часто сполучаються слова. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що навіть деякі частотні колокації є лінгвоспецифічними, що може становити труднощі при їх відтворенні мовою перекладу. Це дозволяє виявити відмінності в сприйнятті навколишнього світу носіями певної мови, а також проливає світло на взаємозв’язок мови і мислення, що є актуальними проблемами у межах антропометричного підходу до аналізу лінгвістичних явищ.

COLLOCATIONS WITH THE “DESPAIR” COMPONENT IN ENGLISH, GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES AND SOME PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION

Petrenko Ye. M.

Postgraduate Student

*O. O. Potebnia Institute of Linguistics
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Mykhaila Hrushevskoho str., 4, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0254-1241
ievgeniiapetrenko1991@gmail.com*

Key words: *collocations, idiom, phraseological unit, “despair” emotion, linguistic corpus, metaphorization*

This paper presents the results of the research of collocations that include a lexical item with semantics of ‘despair’ in English, German and Ukrainian, as well as highlights some peculiarities of their translation through the prism of analysis of the internal form of collocations elements. The research was carried out by using structural-functional and distributive analysis with elements of a cognitive approach. The research material was selected by using continuous sampling method from the national linguistic corpora of Ukrainian, English and German, i.e. General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian, British National Corpus, Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache, respectively. The paper considers both the established, codified collocations recorded in lexicographic sources, and typical combinations of words based on their frequency in the above-mentioned linguistic corpora. The term “collocation” is presented in Ukrainian linguistics relatively recently and, therefore, it has not been established yet and is interpreted in a wide sense. This paper provides its clarified definition and criteria for distinguishing it from such related terms as “idiom” and “phraseological unit”. Collocations are in the transition zone between lexis and phraseology because they do not have a clear metaphorization. Based on the available classifications of collocations on various features, collocations with the “despair” component are classified in English, German and Ukrainian according to their lexical composition, indicating the peculiarities of their translation depending on the group to which the collocation belongs. Since the lexical meaning of a word can be influenced by both the context and syntagmatic partners of a word, vocabulary units can acquire new meanings or shades of meaning in speech. Therefore, linguistic corpora offer a fruitful material for analysis, because they help to identify in which way and how often words are combined. As a result of the research, it has been found out that even some frequent collocations are linguospecific, which can create problems for their translation. This allows identifying differences in the perception of the world by native speakers of a particular language. Moreover, it enables establishing the relationship between language and thinking, which constitute relevant issues within the anthropometric approach to the analysis of linguistic phenomena.

Термін «колокація» увійшов у науковий обіг відносно недавно, однак історія вивчення невідомих словосполучень нараховує майже століття. Окремі аспекти колокацій досліджувалися в працях таких вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, як Ю.Д. Апресян, Ш. Баллі, В.В. Виноградов, Л.М. Іорданська, М.П. Кочерган, В.М. Телія та ін. У слов'янській лінгвістичній традиції термін «колокація» не закріпився остаточно, тому спо-

стерігається співіснування синонімів (невільне сполучення, стійке сполучення, стабільний контекст, стабільна сполука, фразема, багатослівна конструкція тощо).

Мета цієї розвідки – встановити особливості вживання та відтворення колокацій з компонентом «розпач» в англійській, німецькій та українській мовах. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі **завдання**: 1) окреслити

поняття «колокація», висвітлити його ознаки; 2) класифікувати колокації з компонентом «розпач» за їх лексичним складом; 3) простежити розвиток семантики компонентів колокацій; 4) висвітлити особливості відтворення компонентів колокацій засобами мови перекладу. **Об'єктом** дослідження є колокації з компонентом «розпач» в англійській, німецькій та українській мовах. **Предмет** дослідження – структура колокацій, внутрішня форма їх компонентів та відтворення їх засобами мови перекладу. **Матеріал** дослідження було відібрано з національних лінгвістичних корпусів української, англійської та німецької мов («Генеральний регіонально анований корпус української мови», “British National Corpus”, “Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache”) методом суцільної вибірки.

У словнику “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” наводиться таке визначення поняття «колокація»: комбінація слів у мові, котра часто трапляється, частіше, ніж це могло б трапитися випадково [6, с. 293]. У межах лексико-семантичного підходу під колокацією вчені розуміють сполучення слів, у складі якого один компонент є базовим і визначається змістом повідомлення, а другий компонент має широку семантику, що реалізується на фоні першого компоненту і характеризує базове слово, що є семантично ключовим [8, с. 77]. Корпусні лінгвісти вживають цей термін у значенні комбінації слів з високою ймовірністю спільної зустрічальності, що в корпусі відбивається об’єктивними даними частотності.

Поняття *фразеологізм* та *колокація* ототожнюються деякими вченими і розрізняються іншими, оскільки *колокації* перебувають у перехідній зоні, тобто не мають чіткої метафоризації, що і є однією з основних їх відмінностей від фразеологізмів, однак при цьому колокації не є вільними. Слід також розмежовувати поняття *колокація* та *ідіома*. За твердженням І.Р. Гальперіна, значення ідіом не впливає із лексичного значення їх компонентів. Таким чином, в результаті складання компонентів утворюється абсолютно нова лексична одиниця із своїм власним значенням. На відміну від ідіом, у структурі колокації базовий компонент повністю зберігає своє лексичне значення, при цьому змінюється лише його емоційне забарвлення [9]. На лексичне значення слова може впливати як контекст, так і його синтагматичні партнери. Отже, словникові одиниці можуть набувати нових значень чи відтінків значень у мовленні. З огляду на це корпуси текстів слугують плідним матеріалом для аналізу, адже вони допомагають виявити, яким чином і як часто сполучаються слова [7, с. 20] і як це впливає на їх лексичне значення в дискурсах різного плану.

Колокації класифікують за такими ознаками: за головним словом із синтаксичної точки зору, за функціональним стилем та за лексичним складом. У межах цієї розвідки послуговуємося останнім. Колокації традиційно поділяють на лексичні та граматичні. Лексичні колокації – це поєднання іменників, прикметників, дієслів та прислівників. Граматичні колокації – це іменники, дієслова або прикметники в поєднанні з обмеженими прийменниками або граматичними структурами. Ф.Дж. Хаусман пропонує таку класифікацію колокацій: 1) дієслово + іменники; 2) прикметник + іменник; 3) іменник + дієслово; 4) іменник + іменник; 5) прислівник + прикметник; 6) дієслово + прислівник [3]. Для колокацій з компонентом «розпач» актуалізуються переважно перші чотири структури з перерахованих вище:

1) **дієслово + іменники**: англ. *to feel despair; to drive smb to despair; to push into/towards despair; to fall in despair; to bring to despair; to suffer from despair; to be in despair; turn to despair; cause despair* [1]; нім. *zur Verzweiflung bringen, zur/ in die Verzweiflung treiben, in Verzweiflung fallen, zur Verzweiflung führen, in Verzweiflung stoßen, in Verzweiflung stürzen* [4]; укр. *подолати розпач, відчувати розпач, доходити/ доводити до розпачу, впадати в/у розпач, бути у/в розпачі, вкидати у розпач* [10];

2) **прикметник + іменник**: англ. *black despair; bleak despair; deep despair; complete despair; total despair; utter despair; terrible despair* [1]; нім. *volle Verzweiflung, reine Verzweiflung, laute Verzweiflung, tiefe Verzweiflung, letzte Verzweiflung, pure Verzweiflung, schiere Verzweiflung, große Verzweiflung, nackte Verzweiflung, stille Verzweiflung, abgrundtiefe Verzweiflung, ziemliche Verzweiflung* [4]; укр. *цілковитий розпач, повний розпач, глибокий розпач, безмежний розпач, страшний розпач, справжній розпач, холодний розпач, гострий розпач* [10];

3) **іменник + дієслово**: англ. *despair fills, despair leads, despair was caused, despair becomes* [1]; нім. *Verzweiflung überkommen, die Verzweiflung fühlen, die Verzweiflung erleben, in der Verzweiflung sein* [4]; укр. *розпач охоплює, розпач бере, розпач опановує/ оволодіває, розпач проймає, розпач огортає, розпач душить* [10];

4) **іменник + іменник**: англ. *sense of despair; feeling of despair; point of despair; cry of despair; shriek of despair; edge of despair; state of despair; darkness of despair; depths of despair; shadow of despair; cycle/circle of despair; moment of despair* [1]; нім. *Rand der Verzweiflung, Akt der Verzweiflung, Mut der Verzweiflung, Ausdruck der/von Verzweiflung, Schrei der Verzweiflung, Grund zur Verzweiflung* [4]; укр. *сльози/ плач розпачу, хвилина розпачу, дно розпачу, крик розпачу, стогін розпачу, напад розпачу, стан розпачу, межа розпачу, безодня розпачу* [10].

Компонент «розпач» також виступає компонентом граматичних колокацій: англ. *in despair, of despair, with despair, despair at* [1]; нім. *Verzweiflung bei, Verzweiflung über, zur Verzweiflung, vor Verzweiflung, in Verzweiflung, aus Verzweiflung* [4]; укр. *у/в розпачі, з/ від розпачу, до розпачу, розпач через, розпач від / од* [10]. Рівень абстрактності у службових частин мови вищий, оскільки їх складно прив'язати до реальності. Як вже згадувалося вище, тлумачення зв'язного компонента залежить від вільного компонента колокації. Оскільки семантика у прийменника складніша, ніж у повнозначних частин мови, вважаємо за доцільне присвятити цьому питанню окрему розвідку.

Деякі з наведених вище колокацій фіксуються лексикографічно у відповідних тлумачних словниках, тобто вони є усталеними, однак більшість було відібрано за матеріалами лінгвістичних корпусів за їх типовістю та частотністю. З огляду на відносну новизну поняття «колокація» вичерпних словників колокацій української мови або багатомовних словників колокацій не укладено.

Колокації відображають особливості концептуалізації світу носіями певної мови, тому можна стверджувати, що більшість з них мають етнічну специфіку. Деякі особливості перекладу колокацій можна проілюструвати через аналіз словникових дефініцій відповідників, адже різниця внутрішньої форми доводить, що деякі колокації лінгвоспецифічні. Наприклад, англ. колокація *to drive sb to despair* 'доводити до розпачу' містить дієслово *drive* (v.) – 'змусити рухатися; швидко рухатися або просуватися; енергійно просуватися' [5, с.290]; натомість німецькі відповідники *zur Verzweiflung führen; zur/ in die Verzweiflung treiben* ('вести – приведення людини куди-небудь') [11, с. 363], містять такі компоненти: *führen* – 'привести в рух, направляти' [2]; *treiben* – 'рухатися вперед' [2], тобто в англійській мові дієслово *drive*, що є одним із компонентів колокації, означає рушійну силу, як і в німецькій мові дієслова *führen, treiben*, а в українському відповіднику 'доводити – доходити до кінцевого пункту призначення'. Колокації *to push into/towards despair; to fall in despair* 'впадати в/у розпач', – *in Verzweiflung fallen* містять лексеми *to fall* 'рух вниз' [5, с. 343]; *to push* 'застосовувати силу, щоб натиснути або відсунути' [5, с. 726], 'впадати – падати, іти вниз, додолу, спускатися' [12, с. 310–311], *fallen* 'рухатися вниз (через власну вагу), падати, тонути' [2], тобто в англійській мові є колокація, компонентом якої виступає дієслово *push* (штовхати), прямого українського відповідника для цієї колокації немає, для її передачі часто використовується *впадати в/у розпач* (рідше – *доводити до розпачу*), що є відповідником *to fall in despair; in*

Verzweiflung fallen, їх внутрішня форма збігається і означає самостійний рух до низу, у той час як у *push* наявна дія зовнішньої сили, що спричинює рух донизу.

Цікавою є колокація *cycle/circle of despair* (коло/колесо розпачу), адже метафорична концептуалізація розпачу як замкнутого кола притаманна лише англійській мові. Завдяки калькуванню (буквальний переклад відповідного іншомовного елемента) такий образ з'явився в корпусі текстів, перекладених українською мовою, однак у питомих українських текстах він не зустрічається, адже є лінгвоспецифічним. У німецькій мові теж є така етноспецифічна колокація *der Mut der Verzweiflung* 'мужність розпачу', для якої відсутній словниковий відповідник, тому при перекладі також застосовується калькування.

Отже, дослідження колокацій становить одну з важливих проблем сучасного мовознавства. Лексична одиниця набуває певного значення не ізольовано, а лише в контексті, тому передбачуваність поєднання деяких лексем за конкретними правилами комбінаторики та їх відтворюваність допомагає глибше осягнути процес утворення мовних конструкцій. Дослідження їх перекладу крізь призму аналізу внутрішньої форми елементів колокацій відповідника в мові перекладу дозволяє виявити відмінності в сприйнятті навколишнього світу носіями певної мови. Це дозволяє поглибити розуміння взаємозв'язку мови і мислення, що виступає актуальним напрямом досліджень у межах антропометричного підходу до аналізу лінгвістичних явищ. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі випадків оказіональної сполучуваності з компонентом зі значенням «розпач».

ЛІТЕРАТУРА

1. British National Corpus : вебсайт. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc/> (дата звернення: 16.07.2021).
2. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache : вебсайт. URL: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/f%C3%BChren> (дата звернення: 15.07.2021).
3. Hausmann F.J. Was sind eigentlich Kollokationen? *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. Berlin : de Gruyter, 2004. S. 309–334.
4. Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache : вебсайт. URL: <https://korap.ids-mannheim.de/> (дата звернення: 16.07.2021).
5. Onions C.T., Friedrichsen G.W.S., Burchfield R.W. Oxford dictionary of English etymology. Oxford : Clarendon Press, 1998. 1024 p.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary : Of Current English. Front Cover. A-S / eds. A. S. Hornby, Michael Ashby, Sally Wehmeier. Oxford University Press, 2005. 1780 p.

7. Бобкова Т.В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення колокацій у сучасному мовознавстві. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Т. 17, № 2. С. 14–22.
8. Борисова Е.Г., Захарова О.В. Фразеологическое значение в устойчивых словосочетаниях. *Филологические науки*. 1994. № 4. С. 77–84
9. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. Москва : Издательство литературы на ин. языках, 1958. 459 с.
10. Генеральний регіонально анотований корпус української мови : вебсайт. URL: <http://uacorpus.org/> (дата звернення: 16.07.2021).
11. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1. 632 с.
12. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / уклад. Р.В. Болдирев та ін.; ред. тому В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 4. 656 с.
5. Onions C. T., Friedrichsen G. W. S., Burchfield R. W. (1998) Oxford dictionary of English etymology. Oxford : Clarendon Press.
6. Oxford Advanced Learner's Dictionary: Of Current English (2005). Front Cover. A-S / eds. A. S. Hornby, Michael Ashby, Sally Wehmeier. Oxford University Press.
7. Bobkova T. V. (2014) *Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyvchennia kolokatsii u suchasnomu movoznavstvi* [Theoretical and methodological approaches to the study of collocations in modern linguistics]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Ser.: Filolohiia*. vol. 17, No. 2. pp. 14–22.
8. Borisova E. G. (1994), Zaharova O. V. Frazеologicheskoe znachenie v ustojchivyh slovsochetaniyah [Phraseological meaning in established collocations]. *Filologicheskie nauki*. No. 4. pp. 77–84.
9. Galperin I. R. (1958) *Ocherky po stilistike angliyskogo yazyka* [Essays on English stylistics]. Moscow : Publishing house of literature in foreign languages. [in Russian].
10. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy [General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian]: web-site. Reach via URL: <http://uacorpus.org/> (Date of access: 18.01.2021).
11. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy* (1982) [Etymological vocabulary of the Ukrainian language]: u 7 T. / Red. kol.: O. S. Melnychuk (hol. red.), I. K. Bilodid, V. T. Kolomiiets, O. B. Tkachenko. AN URSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. Kyiv : Naukova dumka. T. 1. [in Ukrainian].
12. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy* (2003) [Etymological vocabulary of the Ukrainian language]: u 7 T. / uklad. R. V. Boldyriev ta in.; red. tomu V.T. Kolomiiets, V. H. Skliarenko. Kyiv: Naukova dumka. T. 4. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. British National Corpus: web-site. Reach via URL: <https://www.english-corpus.org/bnc/> (Date of access: 16.07.2021).
2. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache: web-site. Reach via URL: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/f%C3%BChren> (Date of access: 15.07.2021).
3. Hausmann F. J. (2004) Was sind eigentlich Kollokationen? In: *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest*. Berlin: de Gruyter, S. 309–334.
4. Mannheimer Korpus für Deutsche Sprache: web-site. Reach via URL: <https://korap.ids-mannheim.de/> (Date of access: 16.07.2021).

УДК 808
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-31>

ПУБЛІКАЦІЯ «ПРО ІСТОРИЧНУ ЄДНІСТЬ РОСІЯН ТА УКРАЇНЦІВ» У ЛІНГВОРИТОРИЧНОМУ РАКУРСІ

Потапенко С. І.

*доктор філологічних наук,
професор кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови
імені професора О.М. Мороховського
Київський національний лінгвістичний університет
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-8623-3240
serhiy.potapenko@knl.u.edu.ua*

Ключові слова: *риторичні канони, історизм, власна назва, апелятив, єдиний народ, народи-брати.*

Пропонована стаття розглядає російський варіант Інтернет-публікації В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців», спираючись на риторичні канони, які включають інвенцію (вибір теми й аргументів), диспозицію (лінеаризація відібраного змісту), елокуцію (словесна орнаментация змісту), перформацію (умови комунікації). На етапі інвенції встановлено, що ідея єдиного народу прийшла на зміну радянському штампі народи-брати, адже автор публікації має претензії до більшовиків, стверджуючи, що сучасна Україна – цілком і повністю дітище радянської епохи. Водночас відсутність у назві Інтернет-публікації референції до білорусів, попри їх неодноразову згадку в тексті, знижує статус цієї слов'янської нації. Виявлено, що в аспекті диспозиції аналізована публікація спирається на двокомпонентну модель, яка, крім вступу і висновків, включає секції нарації й спростування, що різняться задіяними мовними засобами. У перспективі елокуції пояснено, що імперське розуміння єдності відображено терміном «велика російська нація», а пострадянське – словосполученням «триєдиний народ», що у свідомості автора позначає осколок, який він хоче зберегти після розпаду колишньої імперії. Наративна секція Інтернет-публікації заповнена датами, цифрами і власними іменами, покликаними створити ефекти обізнаності й правдивості. У секції спростування переважають апелятиви у множині задля формування ефекту масовості подій, що використовуються задля аргументації, і безсуб'єктні висловлення, які можуть характеризувати кого завгодно і де завгодно. Доведена розпливчатість значення російських прикметників-характеризаторів «духовный», «грубый», «исторический», займенників «другие», «наш», «некоторые», конструкцій нечіткої семантики «раз за разом», «судя по всему». Показана контрпродуктивність вживання в сучасному контексті історизму «малороссы» і неологізму «анти-Россия», адже останній суперечить заявленій на початку Інтернет-публікації ідеї єдності. У ракурсі перформації розкрито невідповідність деяких тверджень проаналізованої публікації ідеям соціолінгвістики про становлення національних мов.

**“HISTORICAL UNITY OF RUSSIANS AND UKRAINIANS”
PUBLICATION FROM RHETORICAL PERSPECTIVE**

Potapenko S. I.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology, Translation and Philosophy of Language
named after Professor O. M. Morokhovsky
Kyiv National Linguistic University
Velyka Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8623-3240
serhiy.potapenko@knl.u.edu.ua*

Key words: *rhetorical canons, historism, proper name, common noun, one nation, brotherly peoples.*

This paper discusses Vladimir Putin’s online publication entitled “On the historical unity of Russians and Ukrainians” drawing on the rhetorical canons of invention (the choice of theme and arguments), disposition (content linearization), elocution (verbal ornamentation), performance (communication conditions). At the invention stage, it is found that the idea of peoples’ unity replaces the Soviet-era cliché of brotherly nations, since the author of the publication finds fault with Bolsheviks claiming that modern Ukraine is a brainchild of the Soviet era, while the lack of reference to the Belarusians in the publication headline decreases the status of this Slavic nation though it is referred to in the text. With respect to the disposition, the analyzed publication relies on the two-part model, which besides introduction and conclusion, includes narration and refutation sections, determining differences in the choice of linguistic means. As for the elocution, this paper explains that the imperial understanding of unity is rendered by the term referring to the great Russian nation while the post-Soviet view is encoded by the phrase naming a triple nation, designating a fragment which in the author’s opinion should be preserved after the separation of the Soviet fifteen sister republics. The narration section is filled with dates, figures, and personal names, aimed at creating effects of knowledgeability and truthfulness. The refutation section is stuffed with common nouns in the plural, forming an effect of massive-scale events, and impersonal statements that can characterize anyone and anywhere. This paper proves the vagueness of the characterizing adjectives “spiritual”, “violent”, “historical”; of the pronouns “other”, “our”, “some”; of the fuzzy constructions “over and over again”, “apparently”. The paper shows the counterproductive use of the historism “little Russians” in the modern context and of the neologism анти-Россия “anti-Russia”, with the latter contradicting the idea of unity proclaimed at the outset of the publication under discussion. As for the performance stage, this paper reveals the incompatibility of some statements in the publication with sociolinguistic ideas concerning the formation of national languages.

Постановка проблеми. Будучи складником Інтернет-дискурсу, що бере участь у суб’єктивному відтворенні дійсності, публікація В. Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев» [1] потребує лінгвориторичного осмислення задля виявлення засобів впливу на читача. У цій статті ми звертаємося до варіанту публікації російською мовою, оскільки очільник сусідньої держави є її носієм.

Мета і завдання статті. Мета цієї статті полягає у використанні риторичного інструментарію для виявлення переконувального потенціалу

названої Інтернет-публікації. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: описати застосований риторичний інструментарій; проаналізувати статтю в ракурсі риторичних канонів: перформації, тобто умов її написання; інвенції, пов’язаної з відбором матеріалу; диспозиції, що має справу з лінеаризацією тексту, елокуції, спрямованої на його вербалізацію.

Предмет та об’єкт дослідження. Об’єкт розвідки – російський варіант публікації Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев» [1],

його предмет – лінгвориторика впливу вказаної праці на читача.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Риторика як наука про переконування отримала численні інтерпретації. У вузькому розумінні вона розглядається як мистецтво маніпуляції аудиторією [2, с. 18]. У широкому плані її пов'язують із базовою функцією мови, потрактовуючи як семіотичний засіб співпраці осіб, що реагують на символи [3, с. 43]. Проте, як кажуть, істина десь посередині. У разі збалансованого тлумачення риторика пов'язують із переконуванням, тобто з наміром однієї людини вплинути на іншу за допомогою слова [4, с. 1] у зв'язку з широким спектром жанрів і засобів [5, с. 275]. Такий підхід корелює з античним розумінням риторики як знаходженням способів переконування [6, с. 7].

Розглянуті дефініції не стільки уточнюють визначення риторики, скільки заплутують його. Тому в процесі проведення дослідження спираємося на риторичний інструментарій: канони і способи впливу. Останні включають етос, тобто саморепрезентацію мовця, пафос, вплив на емоції і потреби аудиторії, логос, дію на розум адресата.

Головним інструментом риторики вважаються канони: інвенція, що визначає відбір теми й аргументів; диспозиція, яка підпорядковує лінеаризацію змісту; елокуція, пов'язана з мовною орнаментациєю; запам'ятовування і відтворення [7, с. 22]. Внаслідок розвитку технічних засобів два останні канони злилися в перформативний етап, який слугував основою для формування медійного дискурсу, адже нині зникла необхідність запам'ятовувати і відтворювати написане – за нас це все робить техніка.

Пов'язана з етапом **інвенції** тема тексту зазвичай формулюється у вступі. Ідея публікації Путіна полягає в тому, що росіяни і українці – один народ, єдине ціле. При цьому постає питання: чому ця інтерпретація змінила ідею про народів-братів, яка домінувала в радянські роки? Навіть сам автор зазначає, що *«ещё в начале XVII века один из иерархов Униатской церкви Иосиф Рутский сообщил в Рим, что жители Московии называют русских из Речи Посполитой своими братьями»* [1]. Що ж зблизило народи-брати настільки, що за минулі тридцять років після розпаду СРСР вони перетворилися на єдиний народ?

Судячи зі змісту аналізованої публікації, вказаний зсув, швидше за все, зумовлений відторгненням радянської метафори через антибільшовицьку позицію автора, який стверджує: *«современная Украина – целиком и полностью детище советской эпохи»* [1]. Звісно, як же можна поділяти погляд того, кого критикуєш?

Інше питання, пов'язане з інвенцією, полягає в неодноразовому згадуванні в тексті білорусів,

хоча назва публікації іменує лише дві нації: росіян і українців.

Упродовж аналізованої Інтернет-публікації білоруси й українці уналежнюються до різних національних об'єднань із росіянами:

– до великої російської нації (*Объективные факты говорят о том, что в Российской империи шёл активный процесс развития малороссийской культурной идентичности в рамках большой русской нации, соединявшей великороссов, малороссов и белорусов* [1]);

– до складу триєдиного народу (*Именно советская национальная политика – вместо большой русской нации, триединого народа, состоявшего из великороссов, малороссов и белорусов, – закрепила на государственном уровне положение о трёх отдельных славянских народах: русском, украинском и белорусском* [1]);

– до обох утворень одночасно (*Может прозвучать аргумент: раз вы говорите о единой большой нации, триедином народе, то какая разница, кем люди себя считают – русскими, украинцами или белорусами* [1]).

З урахуванням сказаного публікація Путіна мала б бути присвячена триєдиній нації, тому що зазначені невідповідності між її назвою і змістом принижують білоруський народ, підкреслюючи його неважливість, а, можливо, і незадоволення автора з огляду на поточну ситуацію.

Наступний етап лінгвориторичного аналізу стосується **диспозиції**, тобто послідовності викладу матеріалу. У риторичі пропонується кілька варіантів лінеаризації змісту. Вважається, що найбільш проста схема була запропонована Аристотелем. Крім вступу і висновків, вона включає дві головні частини: нарацію, тобто виклад погляду автора, і підтвердження (proof), що аргументує його позицію [4, с. 82]. Найбільш повна схема диспозиції складається з шести елементів: вступ, пропозиція, або теорема, нарація, підтвердження, спростування, висновки [7, с. 30].

Складається враження, що аналізована Інтернет-публікація пропонує путінську модель диспозиції, доступну лише тим риторам, будь-який вислів яких сприймається із захватом. Вона складається з двох основних частин, відмінних від аристотелівської моделі: нарації, в якій ідеться про історію спільного побутування російського та українського народів протягом 1000 років, і спростування, націленого на те, щоб вщент рознести більшовиків, українську владу та її так званих покровителів.

Кожна композиційна частина аналізованої публікації спирається на групи мовних засобів, відбір яких пов'язаний з етапом **елокуції**. Проте в обох композиційних частинах є спільна одиниця – російський іменник «народ». Проблема

з ним полягає в тому, що його використовували саме ті більшовики, якими так незадоволений автор. Так, радянські соціолінгвісти пов'язують із родоплемінною епохою діалект і койне, з рабовласницьким і феодальним ладом – народність, із капіталістичним – націю [8, с. 104–109], а з соціалістичним – мови народів СРСР [9, с. 152]. При цьому термін «народ» є всеосяжним, одночасно покриваючи націю, національність і народність [9, с. 153], що також притаманне публікації Путіна. Вона пропонує імперсько-пострадянську трактовку взаємовідносин між білорусами, росіянами й українцями:

Именно советская национальная политика – вместо большой русской нации, триединого народа, состоявшего из великороссов, малороссов и белорусов, – закрепила на государственном уровне положение о трёх отдельных славянских народах: русском, украинском и белорусском [1].

Імперське розуміння єдності втілене ідеєю великої російської нації («большая русская нация»), а пострадянське – триединого народу («триединый народ»), що зберігся у свідомості автора внаслідок розпаду сім'ї, яка складалася з п'ятнадцяти республік-сестер.

Диспозиційні частини нарації і спростування відрізняються задіяними мовними засобами. Перша переповнена датами, цифрами і власними назвами задля створення ефектів компетентності й правдивості; друга здебільшого включає апелятиви у формі множини, що створюють враження масовості й постправдивості, за якої факти поступаються емоціям і власним переконанням автора.

Поряд із датами й іменами секція **нарації** включає цілу низку одиниць, що дають змогу приховувати факти: займенники, прикметники й іменники зі специфічним значенням.

Для приховування фактів використані російські займенники «другие», «наш», «некоторые».

Займенник «другие» маскує факти в такому уривку:

Славянские и другие племена на громадном пространстве – от Ладоги, Новгорода, Пскова до Киева и Чернигова – были объединены одним языком (сейчас мы называем его древнерусским) [1].

У наведеному фрагменті займенник «другие» створює враження, що, крім слов'ян, давньоруською мовою розмовляли інші племена, створюючи у сполученні з прикметником «громадный» враження значного поширення єдиної мови. Проте вважається, що в X–XI століттях провідною формою існування мови на вказаній у публікації території були діалекти, які пізніше інтегрувалися в київське койне [8, с. 114].

Оманливою видається референція займенника «наш», похідного від дейктика «мы» з розплив-

чатим інклюзивним значенням. Виходячи з назви Інтернет-публікації, цей займенник має об'єднувати російський та український народи, але наведений нижче уривок згадує синів великих князів Литовських Ольгерда та Ягайло, імплікуючи їх належність до одного народу, про який заявлено в публікації:

На Куликовом поле рядом с великим князем Московским Дмитрием Ивановичем сражались <...> сыновья великого князя Литовского Ольгерда – Андрей Полоцкий и Дмитрий Брянский. При этом свои войска на соединение с Мамаем вел великий князь Литовский Ягайло – сын тверской княжны [1].

Не менш оманлива референція займенника «некоторые», що приховує в наведеному нижче уривку імена представників української інтелігенції:

Одновременно в среде польской элиты и некоторой части малороссийской интеллигенции возникали и укреплялись представления об отдельном от русского украинском народе [1].

Для маскуваннн сумнівних фактів у секції нарації задіяні російські прикметники «духовный» і «грубый» у словосполученнях «духовный выбор» і «грубое нарушение».

Прикметник «духовный» характеризує діяння князя Володимира, хоча і незрозуміло, які саме:

Духовный выбор святого Владимира, который был и Новгородским, и великим Киевским князем, и сегодня во многом определяет наше родство [1].

Відомо, що у своєму житті Володимир здійснив багато різних вчинків, а тому читачеві публікації важко визначитися, який із них має на увазі наведене вище твердження. Можливо, ось цей:

Он захватил перешедший на сторону Киева Полоцк, перебив семью правителя города князя Rogvoloda, причем по совету своего дяди Добрыни Владимир сначала изнасиловал будущую супругу Rognedu на глазах её родителей, а затем убил её отца и двух братьев [13].

Ось яка інформація активується в картині світу читача в процесі сприйняття одиниць із занадто розпливчатим значенням. Адже кожен інтерпретує сприймане по-своєму.

Російський прикметник «грубый» приховує конкретні факти про процес передачі Криму до складу України, адже щодо цього є різні погляди. Без перерахунку порушень наведене нижче висловлення видається для допитливого читача непереконаливим:

В 1954 году в состав УССР была передана Крымская область РСФСР – с грубым нарушением действовавших на тот момент правовых норм [1].

Не впевнений у доречності вживання в публікації Путіна іменників «отчизна», «малороссы», «великороссы», хоча і з різних причин.

Іменник «отчизна» передає в аналізованій публікації ставлення людей до Русі в часи її роздробленості:

Позднее, как и другие европейские государства того времени, Древняя Русь столкнулась с ослаблением центральной власти, раздробленностью. При этом и знать, и простые люди воспринимали Русь как общее пространство, как свою Отчизну [1].

Сумнівно, що одиниця «отчизна», запозичена у XVI столітті з польської мови [11, с. 319], пасує опису світогляду людей XII–XIII століть.

Невдалим із риторичного погляду видається звернення до історизмів, які навряд чи можуть позитивно сприйматися українцями через принизливе значення в сучасних російській та українській мовах: тлумачення України як окраїни; використання власної назви «Малая Русь (Малороссия)» для іменування «города Киева и земли левобережья Днепра, включая Полтавщину, Черниговщину, а также Запорожье» [1], застосування застарілого етноніма «малороссы». Навіть якщо ці терміни свого часу були поширені в іншому значенні, ніхто цього не пам'ятає. Їх внутрішня форма нагадує сучасним українцям: ви окраїна, ви не маєте значення. Негативний відтінок цих історизмів посилюється в контексті акцентування ролі великої російської нації, позначеної словосполученням «большая русская нация»:

В Российской империи шёл активный процесс развития малороссийской культурной идентичности в рамках большой русской нации, соединившей великороссов, малороссов и белорусов [1].

Малозрозуміло, навіщо нагадувати про велич російської нації та малоросійську культурну ідентичність, якщо йдеться про єдиний народ? Чи він існує лише на папері?

Поряд з історизмами статус сучасних українців і їх держави понижується різноманітними гіперболами.

Невдалою видається оцінка території сучасної України розпливчатою конструкцією «целиком и полностью»:

Современная Украина – целиком и полностью детище советской эпохи. Мы знаем и помним, что в значительной степени она создавалась за счёт исторической России.

Суперечливість наведеного судження доводиться багатьма фактами навіть в аналізованій публікації, які імплікують існування українських земель у дорадянський час. Так, сам автор за точку відліку для територіальних претензій бере XVII століття, одночасно створюючи оманливе враження, що тоді виникли й ради, які роздарювали російські землі:

Мы знаем и помним, что в значительной степени она создавалась за счёт исторической России. Достаточно сравнить, какие земли воссоеди-

нились с Российским государством в XVII веке и с какими территориями УССР вышла из состава Советского Союза [1].

Деякі твердження в секції нарації суперечать усталеним постулатам соціолінгвістики. Так, уважається, що національні мови формуються внаслідок злиття діалектів [8], але аналізована публікація стверджує, що єдина мова обслуговувала росіян та українців на всіх етапах їх співіснування, більше того, що вона розпадалася на говори, а не навпаки:

Конечно, за многие века раздробленности, жизни в разных государствах возникли региональные языковые особенности, говоры [1].

Друга секція Інтернет-публікації Путіна – **спростування** – критикує діяльність більшовиків, української влади, так званих зовнішніх покровителів, здебільшого одиницями розпливчатої семантики.

Перші, кому дістається в цій частині публікації, – це більшовики. Їх діяльність у національному питанні схарактеризована низкою предикатів із семантикою щедрості та грабежу («нарезали границы», «раздавали щедрые территориальные подарки», «кромсали страну», «Россия была ограблена»):

Большевики произвольно нарезали границы, раздавали щедрые территориальные «подарки». В конечном счёте, чем именно руководствовались лидеры большевиков, кромсая страну, уже не имеет значения. Можно спорить о деталях, о подоплёке и логике тех или иных решений. Очевидно одно: Россия фактически была ограблена [1].

З одного боку, в наведеному уривку дивують туманні фрази про грабіж і щедрість більшовиків без наведення хоча б одного конкретного прикладу, а з іншого – створюється враження про сподівання автора, що антирадянська риторика знайде позитивний відгук у читача, враховуючи негативне ставлення частини українців до совка. Сумнівно, що цей прийом досяг мети.

Надалі дістається керівництву сучасної України і його так званим зовнішнім покровителям через те, що вони не вважають злочином дії більшовиків із відторгнення від Росії її так званих історичних територій («действия большевиков по отторжению от России её исторических территорий»). Але як буде показано далі, Російська Федерація визнала нові геополітичні реалії. То чи є сенс знову заходжуватися біля цього діла?

Усім перерахованим недоброзичливцям протиставлені люди, які опинилися за кордоном внаслідок розпаду Радянського Союзу. Видається, що останні утворюють основну аудиторію публікації Путіна:

Но в 1991 году все эти территории, а главное – люди, которые там жили, в одночасье ока-

зались за границей. И были уже действительно оторваны от исторической Родины [1].

Третій аргумент публікації покликається на авторитет А. Собчака. Цей «високопрофесійний» юрист, як його називає Путін, у 1992 році наполягав на розділенні республік колишнього СРСР у кордонах 1922 року:

Республики – учредители Союза, после того как они сами же аннулировали Договор 1922 года, должны вернуться в те границы, в которых они вступили в состав Союза [1].

Доцільність цього аргументу викликає два сумніви: по-перше, чи є Собчак авторитетом для українців, та й чи багато хто пам'ятає його в Росії; по-друге, заява цього «високопрофесійного юриста» про переділ територій після того, як народи колишнього СРСР мирно розійшлися по власних квартирах, є не чим іншим, як заклик до війни.

Четвертий аргумент публікації прагне довести значну роль Росії у пострадянському розвитку України. Спочатку вказується, що Російська Федерація визнала нові геополітичні реалії, що спростовує розглянутий вище аргумент із посиланнями на Собчака. Потім наводяться кількісні дані, спрямовані на створення ефекту об'єктивності, але вони погано сприймаються через односторонність, оскільки українське керівництво може надати свої показники, а тому необхідна міжнародна верифікація:

Российская Федерация признала новые геополитические реалии. И не просто признала, а многое сделала, чтобы Украина состоялась как независимая страна. <...> в 1991–2013 годах только за счёт низких цен на газ Украина сэкономила для своего бюджета более 82 миллиардов долларов, а сегодня буквально «цепляется» за 1,5 миллиарда долларов российских платежей за транзит нашего газа в Европу [1].

Крім кількісних показників, у наведеному прикладі уточнення потребує квантифікатор «многое», який зустрічається в публікації не один раз, приховуючи незручні об'єктивні дані.

П'ята група аргументів аналізованої публікації включає різноманітні оцінки, вплетені в антитезу, яка акцентує відставання України. Два перших абзаци зосереджені на двох темах:

– колишні успіхи української економіки, коли вона взаємодіяла з російською: «Украина и Россия десятилетиями, веками развивались как единая экономическая система; мы являемся естественными, взаимодополняющими друг друга экономическими партнёрами» [1];

– оспівування передової української науки та техніки, а саме: «мощная инфраструктура, газотранспортная система, передовые отрасли судостроения, авиастроения, ракетостроения,

приборостроения, научные, конструкторские, инженерные школы мирового уровня» [1].

Разом із цим у наступному абзаци не факти, а одиниці й конструкції з негативною семантикою – «лежат на боку», «деиндустриализация и деградация экономики», «сократилась практически вдвое» – доводять, що нині Україна – найбідніша країна Європи.

Шоста група аргументів намагається дати відповідь на запитання «Кто в этом виноват?» у рамках протиставлення народу й влади України:

Разве народ Украины? Конечно же, нет. Именно украинские власти растранжирили, пустили на ветер достижения многих поколений [1].

Решта абзаци вихваляє український народ цілою низкою одиниць: «трудолюбив и талантлив», «умеет настойчиво и упорно добиваться успехов, выдающихся результатов», «открытость, природный оптимизм», «гостеприимство», «относятся к России не просто хорошо» [1].

Сьома група аргументів розкриває любов російського керівництва до України. Стосунки, що передували 2014 року, позначені конструкціями з семантикою взаємодії: «сотни соглашений, совместных проектов», «развитие наших экономик, деловых и культурных связей», «укрепление безопасности»; «решение общих социальных, экологических задач».

Період після 2014 року виявляється менш динамічним, спрямованим на збереження та осмислення досягнутого: «продумать варианты контактов», «сохранение и поддержка наших экономических связей», «Россия в тройке главных торговых партнёров Украины», «сотни тысяч украинцев приезжают к нам на заработки и встречаются здесь радушие и поддержку».

Восьма група аргументів спрямована проти внутрішніх і зовнішніх супротивників російсько-української єдності. Перелік внутрішніх опонентів виявляється достатньо значним. Це – українські еліти, радикали і неонацисти, місцеві олігархи, хронічна слабкість державних інститутів. До зовнішніх противників зараховано лише двох суб'єктів, США і країни ЄС, та й згадано їхні «гріхи» семилітньої давнини:

Напомню, что достаточно давно, задолго до 2014 года, США и страны ЕС планомерно и настойчиво подталкивали Украину к тому, чтобы свернуть, ограничить экономическое сотрудничество с Россией [1].

Слабкість наведених аргументів зумовлена відсутністю імен представників радикалів чи націоналістів, назв їх дій, що створює враження про надуманість звинувачень чи відсутність достовірної інформації. Пригадайте, як у секції нарації перераховуються імена усіх героїв минулого!

Дев'ята група аргументів зображає Україну як джерело протистояння з Росією конструкціями «бар'єр между Европой и Россией», «платформ против России», «Украина – не Россия», «анти-Россия».

Саме на цьому етапі публікація Путіна звертається до лозунгу «анти-Росія», який слугує лейтмотивом заключної частини. Правда, про його бездоказовість свідчить відсутність посилань на факти й імена.

Розглянемо деякі з найважливіших аргументів.

Передусім, незрозуміло, хто належить до замовників проєкту «анти-Росія» і чому його походження пов'язується з напрацюваннями безіменних польсько-австрійських ідеологів:

Заказчики этого проекта взяли за основу ещё старые наработки польско-австрийских идеологов создания «антимосковской Руси» [1].

Якщо імена замовників проєкту і ідеологів так званої антимосковської Русі відомі, то чому не перерахувати їх і таким чином не відкрити читачеві очі? Це було б найсильнішим аргументом. Вочевидь, що вони невідомі.

По-друге, перераховується низка українських законів, які не задовольняють російського президента, що схоже на втручання у внутрішні справи України. Вірніше, свідчить про те, що її і державою не вважають: закон про мовну політику; закон про очищення влади; закон про освіту; законопроект про корінні народи. Якщо ці акти і не є бездоганими, уявіть, як би реагувала російська сторона на українську критику їх законодавства.

По-третє, в Інтернет-публікації Путіна відсутні конкретні докази низки звинувачень, а саме: «о принудительной смене идентичности»; про те, що «русских на Украине заставляют не только отречься от своих корней, от поколений предков, но и поверить в то, что Россия – их враг»; про «курс на насильственную ассимиляцию, на формирование этнически чистого украинского государства, агрессивно настроенного к России» [1].

Видається, що для переконливості всіх цих тверджень необхідні приклади того, як це все організовано: зречення росіян від своїх коренів, примушення повірити, що Росія – їх ворог, і так далі по тексту.

По-четверте, відсутні конкретні докази того, що «представители Украины раз за разом голосуют против резолюции Генеральной Ассамблеи ООН, осуждающей героизацию нацизма. Под охраной официальных властей проходят марши, факельные шествия в честь недобитых военных преступников из эсэсовских формирований» [1].

У наведеному фрагменті конкретизації також потребує конструкція «раз за разом», інформація про те, яким чином офіційна влада охороняє смо-

лоскипні процесії та й непогано б назвати імена тих воєнних злочинців.

Десята група аргументів стосується проєкту «анти-Росія», який засуджується вже відомими мовними засобами: прикметниками, що сполучаються з іменниками й конструкціями з розпливчатим значенням, безсуб'єктними висловленнями, узагальненнями. Так, розпливчаті значення прикметника «исторический» та іменника «выбор» схожі на ті, що звеличували духовний вибір князя Володимира, адже вони вжиті без пояснення суті вибору кримчан і севастопольців, а також позиції людей Південного Сходу:

Крымчане и севастопольцы сделали свой исторический выбор; а люди на Юго-Востоке мирно пытались отстаивать свою позицию [1].

До розглянутих вище одиниць дотична фраза «судя по всему», яка не може замінити надання конкретних фактів: «Судя по всему, и всё больше убеждаюсь в этом: Киеву Донбасс просто не нужен» [1].

Безсуб'єктні висловлення поширені в кількох фрагментах про події на Сході України. Так, у наведеному нижче висловлюванні не згадані ні ті, хто записував місцеве населення в сепаратисти й терористи, не вказано, де перебувають укладені списки, не згадані ті, хто погрожував етнічними чистками і воєнною силою:

Но их всех, включая детей, записали в сепаратисты и террористы. Стали грозить этническими чистками и применением военной силы [1].

Безсуб'єктність також притаманна опису стану українського суспільства загалом, що і не дивно, адже вже давно ніхто з російського керівництва і його пропагандистів не відвідує Україну. З наведеного нижче незрозуміло, хто створює атмосферу страху в країні, та чи й існує вона взагалі. Доказів також потребують твердження про агресивну риторику й потакання неназваним неонацистам:

Прежде всего – это создание в украинском обществе атмосферы страха, агрессивная риторика, потакание неонацистам, милитаризация страны [1].

Висновки, що завершують Інтернет-публікацію Путіна, намагаються обґрунтувати два концепти: АНТИ-РОСІЯ та ОДИН НАРОД.

Концепт АНТИ-РОСІЯ аргументується низкою безсуб'єктних тверджень, які не називають джерела протистояння, створюючи враження бездоказовості: «это разделение с Россией, вражда с ней», «нет места суверенной Украине, как и политическим силам, которые пытаются отстаивать её реальную независимость», «для многих на Украине проект «анти-Россия» просто неприемлем», «их запугивают, загоняют в подполье» [1].

У наведених твердженнях знову наштовхуємося на займенник «многие», неназвані політичні

сили, які намагаються відстоювати реальну незалежність, невідомих діячів, які залякують і загрожують людям у підпіллі.

Концепт ОДИН НАРОД утверджується через набір контекстуальних синонімів, які іменують різноманітні міждержавні зв'язки:

Убежден, что подлинная суверенность Украины возможна именно в партнёрстве с Россией. Наши духовные, человеческие, цивилизационные связи формировались столетиями, восходят к одним истокам, закалялись общими испытаниями, достижениями и победами. Наше родство передаётся из поколения в поколение. Оно – в сердцах, в памяти людей, живущих в современных России и Украине, в кровных узах, объединяющих миллионы наших семей. Вместе мы всегда были и будем многократно сильнее и успешнее. Ведь мы – один народ [1].

Зв'язки, названі в наведеному уривку, вибудовуються в послідовність, хоча незрозуміло, чи достатньо цих одиниць для реконструкції заявленого концепту: «партнёрство – духовные, человеческие, цивилизационные связи – родство, кровные узы = один народ».

Вживання у висновках подвійного заперечення імплікує наявність фонового концепту ПРО-УКРАЇНА: «И скажу одно: Россия никогда не была и не будет «анти-Украиной»» [1]. Без сумніву, його експлікація посилила б переконливість аналізованої публікації для українського читача, якому навряд чи приємно читати про анти-Україну, образ якої, напевно, владарює у кремлівських кабінетах. Тому і не знайшлося в аналізованій публікації місця про-Україні.

Кінцеве висловлювання «А какой быть Украине – решать её гражданам» натякає, що починається робота з місцевим населенням. Цікаво, яка.

Висновки і перспективи подальших розробок. Лінгвориторичне осмислення публікації Путіна про єдність росіян і українців дозволило виявити низку прийомів епохи післяправди, призначених для впливу на аудиторію. Найбільш поширені з них – безсуб'єктність, чи навішування ярликів, коли для створення враження масовості сумнівні антиросійські дії описуються без вказівки на конкретних виконавців. Інші поширені засоби переконання включають антитезу, оцінні й кількісні одиниці, прикметники-характеризатори («духовный», «грубый», «исторический»), займенники розпливчатої семантики («другие», «наш», «некоторые»), конструкції з нечітким значенням, які приховують відсутність конкретних фактів («раз за разом», «судя по всему», «целиком и полностью»). У контексті ідеї єдності, заявленої в назві, контрпродуктивним видається вживання історизмів, які понижують статус українців.

Багатократне згадування білорусів, яким не знайшлося місця в назві публікації, змушує шукати приховані смисли.

І останнє. У контексті ідеї єдності публікація, напевно, мала б більш сильний переконувальний потенціал, якби спиралася на концепти ПРО-РОСІЯ й ПРО-УКРАЇНА, адже семантика концепту АНТИ-РОСІЯ суперечить головній ідеї публікації.

Перспективи подальших розробок полягають у зіставленні варіантів статті Путіна російською й українською мовами, а також застосуванні лінгвориторичного інструментарію до аналізу праць інших політиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Путин В.В. Об историческом единстве русских и украинцев URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата обращения: 07.08.2021)
2. Getty J.A. Elements of Rhetoric: Exhibiting a Methodical Arrangement of All the Important Ideas of the Ancient and Modern Rhetorical Writers. Philadelphia : Nabu Press, 2010. 140 p.
3. Burke M. Rhetoric and Persuasion. The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, pp. 43–45.
4. Leith S. You Talkin' to me? London: Profiles Books, 2012. 296 p.
5. Tabakowska E. Rhetoric: “the most valuable gift of gods” or “the art of deception”? Texts and Minds. Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2012, pp. 273–286.
6. Aristotle. The Art of Rhetoric. London : Penguin Classic, 1991. 304 p.
7. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторики. Москва : Наука, 1991. 215 с.
8. Бондалетов В.Б. Социальная лингвистика. Москва : Просвещение, 1987. 160 с.
9. Белодед И.К. Развитие языков социалистических наций СССР. *История советского языкознания. Некоторые аспекты общей теории языка*. Хрестоматия. Москва : Высшая школа, 1988. С. 152–155.
10. Владимир Святославович. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Владимир_Святославич (дата обращения: 07.08.2021)
11. Шанский Н.М., Иванов В.В., Шанская Т.В. Краткий этимологический словарь русского языка. Москва : Просвещение, 1971.

REFERENCES

1. Putin V.V. (2021). On historical unity of Russians and Ukrainians [Ob istoricheskom edinstve russkih i ukraintsev]. URL: <http://www.kremlin.ru/>

- events/president/news/66181 (last accessed: 7.08.2021) [in Russian].
2. Getty J.A. (2010). *Elements of Rhetoric: Exhibiting a Methodical Arrangement of All the Important Ideas of the Ancient and Modern Rhetorical Writers*. Philadelphia : Nabu Press.
 3. Burke M. (2007). *Rhetoric and Persuasion*. The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences. Cambridge : Cambridge University Press, pp. 43–45.
 4. Leith S. (2012). *You Talkin' to me?* London : Profiles Books.
 5. Tabakowska E. (2012). Rhetoric: “the most valuable gift of gods” or “the art of deception”? *Texts and Minds. Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric*. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 273–286.
 6. Aristotle (1991). *The Art of Rhetoric*. London : Penguin Classic.
 7. Bezmenova N.A. (1991). *Ocherki po teorii i istorii ritoriki* [Essays on theory and history of rhetoric]. Moskva: Nauka [in Russian].
 8. Bondaletov V.B. (1987). *Social'naya lingvistika* [Social linguistics]. Moskva : Prosveshchenie [in Russian].
 9. Beloded I.K. (1988). *Razvitie yazykov socialisticheskikh nacji SSSR*. [Development of the languages of the socialist nations of the USSR] *Istoriya sovetskogo yazykoznanija. Nekotorye aspekty obshchej teorii yazyka. Khrestomatiya*. Moskva : Vysshaya shkola, pp. 152–155 [in Russian].
 10. Vladimir Svyatoslavovich [Vladimir the Great]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Владимир_Святославич (last accessed: 07.08.2021) [in Russian].
 11. Shanskij N.M., Ivanov V.V., Shanskaya T.V. (1971). *Kratkij etimologicheskij slovar' ruskogo yazyka* [Concise etymological dictionary of the Russian language]. Moskva : Prosveshchenie [in Russian].

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АРАБІЗМІВ У ТВОРЧОСТІ І. ФРАНКА (НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕСПІВІВ АРАБСЬКИХ КАЗОК «КОВАЛЬ БАССІМ», «АБУ-КАСИМОВІ КАПЦІ»)

Присташ А. А.

викладач кафедри східних мов

Національна академія Служби безпеки України

вул. Михайла Максимовича, 22, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-6146-4181

anastasiya.mostovaya.7@gmail.com

Ключові слова: *стилістика, арабізми, лексика, художні засоби, ідіостиль, І. Франко, казка, взаємопроникність культур.*

У статті проаналізовано стилістичні особливості використання арабізмів у творчості Івана Франка на прикладі переспівів арабських казок «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім».

Предметом дослідження виступає стилістичний потенціал запозичених з арабської мови лексичних одиниць у поетичному доробку класика української літератури І. Франка. Об'єктом дослідження постають вибрані твори автора: переспіви арабських казок «Коваль Бассім» та «Абу-Касимові капці». Мета написання статті полягає у встановленні стилістичних особливостей використання арабізмів у вибраних творах Івана Франка. Основні завдання дослідження – визначити стилістичні особливості використання арабізмів в казках «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім», встановити зв'язки між арабізмами та питомо українською лексикою у творах, окреслити, яким чином введення арабізмів до текстів казок впливає на їх сприйняття.

У статті проаналізовано ідіостиль Івана Франка з огляду на використання арабізмів як домінуючих лексичних одиниць художніх фігур казок. Особливу увагу приділено питанню стилістичного навантаження тропів, для створення яких використано арабізми, та формуванню унікальної орієнтальної стилістики казок Івана Франка. Визначено, що основними стилістичними фігурами у вибраних творах є риторичне запитання та риторичне звертання, рефрен, інверсія, антитеза, епітет, метафора, персоніфікація, гіпербола, градація, полісиндетон і ампліфікація. Лексичними засобами для реалізації цих тропів автор обрав арабізми, які таким чином формують східну стилістику казок Івана Франка.

Крім цього, у дослідженні вивчено питання взаємопроникності культур сходу і заходу, на що перш за все вказує те, як арабізми, незважаючи на свою екзотичність, органічно поєднуються з питомо українською лексикою та діалектизмами. Встановлено, що саме завдяки використанню різноманітних пластів лексики Івану Франку вдалося розкрити художній задум казок «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» – занурити читача у таємничий світ Близького Сходу.

Результати дослідження надалі можуть бути використанні для вивчення особливостей художнього використання у творах української літератури арабізмів як лексичних одиниць, що увійшли до складу української мови.

**STYLISTIC FEATURES OF THE ARABISMS USE
IN WORKS OF I. FRANKO (BASED ON INTERPRETATIONS
OF ARABIC FAIRYTALES “KOVAL BASSIM” AND “ABU-KASYMOVI KAPTSI”)**

Prystash A. A.

*Lecturer at the Department of Oriental Languages
National Academy of the Security Service of Ukraine
Mykhaila Maksymovycha str., 22, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6146-4181
anastasiya.mostovaya.7@gmail.com*

Key words: *stylistics, arabisms, lexis, figures of speech, individual style, I. Franko, fairytale, cultural interpenetration.*

The article analyses stylistic features of the Arabisms use in works by Ivan Franko. The research is based on his interpretations of Arabic fairytales “Abu-Kasymovi kaptsi” (Abu-Kasim’s Slippers) and “Koval Bassim” (Bassim the Blacksmith).

The subject of research is represented by stylistic capacity of lexical units borrowed from the Arabic language in poetic works by the classicist of the Ukrainian literature I. Franko. The object of the research is chosen stories by the author – his interpretations of Arabic fairytales “Koval Bassim” and “Abu-Kasymovi kaptsi”. The aim of the research is to determine stylistic peculiarities of the Arabisms use in chosen stories by I. Franko. The main goals of the research are the following: to define stylistic features of the Arabisms use in fairytales “Abu-Kasymovi kaptsi” and “Koval Bassim”; to determine the relationship between the Arabisms and native Ukrainian lexicon in these works; to describe how the use of the Arabisms affects the perception of the fairytales texts.

The article deals with the analysis of Ivan Franko’s individual style with due regard for the Arabisms use as the predominant lexical units that form stylistic figures in fairytales. Special attention is given to the issue of stylistic capacity of the tropes that are expressed with the use of the Arabisms and creation of the unique oriental stylistics in fairytales by Ivan Franko. It has been found that the main stylistic figures in chosen works are rhetorical question, apostrophe, refrain, inversion, enantiosis, epithet, metaphor, personification, hyperbole, gradation, polysyndeton and amplification. The author chose the Arabisms as lexical units that form oriental stylistics in Franko’s fairytales to create stylistic figures mentioned.

Furthermore, this research covers the issue of interpenetration between cultures of East and West. It appears that the Arabisms, despite their exoticism, are organically combined with native vocabulary of the Ukrainian language and dialectisms. We have found that Ivan Franko had been able to reveal artistic sense of his fairytales “Abu-Kasymovi kaptsi” and “Koval Bassim” and taken his reader to the mystery world of the Middle East with the use of different lexicon layers.

The results of the research can be used in the further studies of the peculiarities of the Arabisms that became a part of the Ukrainian language through the works of Ukrainian literature and their artistic use.

Постановка проблеми. Серед великого розмаїття засобів залучення широкого загалу до певної культури казка займає особливе місце. Завдяки захопливому сюжету та майстерності автора різновікова аудиторія має змогу досягнути іншої, екзотичну реальність. Казка завжди справляє яскраве враження та стимулює пізнавальну діяльність. Арабський світ – скарбниця унікальної культури, історії, моралі, менталітету – став ближчим українському читачеві завдяки появі в українській

літературі переспівів арабських казок в інтерпретації Івана Франка.

Яскраві та колоритні арабські казки «Коваль Бассім» та «Абу-Касимові капці» авторства Івана Франка, на думку Агатангела Кримського, «ми мусимо... поставити з усіх поглядів високо» [6, с. 464], і вони заслуговують на глибокий аналіз як зразок художньої панорами східного життя, майстерно вміщеного в унікальну для української літератури поетичну форму казкових арабесок.

У сучасних умовах глобалізації та злиття культур, або, навпаки, конфлікту двох світів (східного та західного) актуальним буде звернути увагу на те, як зв'язок із національними традиціями, мовні засоби, авторський стиль письменника впливають на манеру оповіді. Добір конкретних лексичних одиниць стимулює нас обирати у ролі об'єктів вивчення ті художні тексти, в яких поетика тісно пов'язана з колоритними та нетиповими для українського суспільства східними мотивами, представленими арабською літературою.

Інтерес до творчого доробку Івана Франка невичерпний: мовностильову парадигму праць митця почали вивчати ще його сучасники, а нині продовжують досліджувати провідні мовознавці та літературознавці незалежної України (О. Огоновський, І. Ковалик, М. Возняк, О. Білецький, І. Петличний, В. Сімонович, Ф. Колесса, Я. Ярема тощо [7]). Особливо дослідженням лексичної системи віршового ідіостилью Івана Франка займалася Т. Беценко [2], яка зазначала, що впізнаваність поетичного стилю митця та його неповторність зумовлена низкою факторів, серед яких особливе місце займають лінгвостилістичні компоненти творчості [2, с. 7].

Варто відзначити, що невід'ємною частиною ідіостилью Івана Франка є, зокрема, і запозичена лексика, що представлена у творах «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» окремою лексико-стилістичною групою – арабізмами. Онука письменника Зиновія Франко писала, що Іван Якович не вважав себе орієнталістом; його єдиним порадиником, а тоді й рецензентом при написанні творів на східні мотиви був Агатангел Кримський. Відомий сходознавець не лише займався вивченням творів Франка та їх рецензуванням; він присіплював студіювати рукописи, звертаючи увагу чи то на деякі історичні неточності, чи на неправильні (не східні) вислови [12].

З'ясування специфіки використання арабізмів та їх стилістичного потенціалу у творах І. Франка сприятиме кращому розумінню мовно-поетичного простору письменника в контексті міжмовної взаємодії, дозволить глибше дослідити ідіостиль митця, а також дасть змогу узагальнити роль запозиченої лексики у формуванні стилістики літературних творів.

Мета і завдання статті. Мета розвідки – встановити стилістичні особливості арабізмів, використаних Іваном Франком для переспіву арабських казок, що передбачає постановку таких завдань: окреслити основні стилістичні фігури, створені митцем за допомогою використання екзотичної лексики; встановити зв'язки між арабізмами та питомо українською лексикою у вибраних творах І. Франка; визначити, яким чином введення арабізмів вплинуло на сприйняття тексту казок.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження виступає стилістичний потенціал запозичених лексичних одиниць – арабізмів – у поетичному доробку класика української літератури Івана Яковича Франка. Об'єктом дослідження постають вибрані твори автора: переспіви арабських казок «Коваль Бассім» та «Абу-Касимові капці».

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше арабські казки «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» побачили світ на початку ХХ століття: у 1895 р. та 1900 р. відповідно. Основою для написання цих творів слугували східні джерела, а саме арабські казки зі збірки «Тисяча і один день», які письменник знав у німецькому перекладі [11, с. 57].

Агатангел Кримський зазначає, що у випадку з історією «Абу-Касимові капці» автор позичив з арабської казки самісіньку фабулу. Він прибрав її у прекрасну поетичну форму, надав їй великого драматичного і психологічного інтересу, збагатив гумором і збудував на не претензійній чужій фабулі самостійний твір, високоестетичний, високої художницької якості [6, с. 461].

В основу казки «Коваль Бассім» покладено не лише запозичений сюжет, а й опис життя реальних історичних персонажів. Однак навіть це становить не найбільший інтерес у вивченні творів Івана Франка. Особливо цікавим видається те, як майстерно письменник зумів перенести у класичний твір української літератури не лише східні сюжети, а й східну ментальність та мудрість.

Казки-переспіви Івана Франка сповнені особливим екзотичним колоритом Близького Сходу, що досягається завдяки широкій мовно-стилістичній палітрі. А. Кримський писав, що коли Франко торкнеться справді характерних рис східного життя, то там ми не побачимо ніяковісного фальшивого світла, а, навпаки, – глибоке розуміння діла, і, певне, йому в таких випадках помагають не стільки його які-небудь орієнтальні студії, скільки його поетична зіркість і прозорливість [6, с. 463].

Дійсно, вкраплення стилістично забарвленої лексики у казках «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» відбулося з «глибоким розумінням діла», адже кількість арабізмів порівняно до загальної кількості слів у тексті невелика, що не створює перед читачем труднощів у розумінні змісту казки, але водночас формує у його уяві нетипову для пересічного українця картину Арабського світу.

Стилістику текстів казок сформовано за рахунок поєднання різноманітних мовних одиниць: питомо української лексики, західноукраїнських діалектизмів та арабізмів. Варто зазначити, що в обох казках Іван Франко передбачив потребу

у тлумаченні окремих лексичних одиниць, а тому пропонує своїм читачам словник-пояснення чужих або малозрозумілих слів після основного тексту, а також дає визначення незнайомим лексемам у примітках під текстом у порядку їх вживання. Так, наприклад, він надає тлумачення лексемі «халіф»: «по-арабськи: намісник, заступник; так зветься наслідники духовної й світської власти Магомета (спершу арабські, потім турецькі, тепер знов арабські султани)» [14, с. 148].

Основну роль у стилістичному наповненні текстів казок відіграють арабізми. Арабізми належать до лексичної групи варваризмів, а точніше – орієнталізмів (запозичень зі східних мов), що зумовлює їх стилістичний потенціал. Варваризми – слова, елементи слова, звороти або синтаксичні конструкції, які запозичені з чужої мови, але не вкорінені в мові-реципієнті, а тому сприймаються як незвичні компоненти, як порушення мовної норми [3, с. 81]. Варваризми вводяться в український текст для надання колориту зображуваного середовища або підвищення експресії. Вони використовуються при передаванні мовлення персонажа-іноземця, часто служать засобом створення комічного ефекту, висміювання зловживань іншомовними словами (макаронічна мова) [8, с. 30].

У казках «Коваль Бассім» та «Абу-Касимові капці» арабізми найчастіше виконують номінативну функцію; слугують засобами формування образності, художності; створюють іронічний ефект. У межах Франкових поетичних переспівів східних казок арабізми локалізуються в назвах, що анонсує очікуваний екзотичний колорит місця та епохи, надає певної атмосферності. Арабські імена Бассім та Абу-Касим лаконічно поєднуються з типовими для української мови лексемами «коваль» та «капці». Варто зазначити, що ім'я головного персонажу твору «Абу-Касимові капці» частково відображає менталітет арабів. Лексема «Абу» (від арабського «أب», що в перекладі означає «батько»), використовується для формування імен у арабів – батьків часто називають за іменем їх дітей, тобто фактично Абу-Касим – це батько Касима. Дійові особи обох казок отримали імена арабського походження: Калед (خالد), Осман (عثمان), Абдуллах (عبد الله), Омар (عمر) тощо.

Арабізми виступають у функції екзотизмів для створення місцевого колориту і позначення явищ життя, побуту арабського Сходу, втілення якого для пересічного читача є Багдад. В інших випадках вони відображають життєві реалії, події та суспільний уклад, тобто вживаються у функції історизмів. Арабізми також використовуються для позначення конкретних реалій, відсутніх у західній, зокрема у слов'янській дійсності, виконуючи функцію взаємопроникнення та взаємозбагачення різних культур.

У межах художніх просторів поетичних творів «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» Франко визначив різні місця для локалізації арабізмів: у заголовках, підзаголовках, мові автора та репліках персонажів. Письменник увів арабізми у віршовані рядки таким чином, щоб не переобтяжити поезію, витримати римування та зосередити увагу читача на зображенні не типового для українця арабського життя та побуту.

Використання арабізмів не порушує загальної картини ідіостилю Франка. Зокрема, запозичені з арабської мови лексеми активно використовуються письменником для створення риторичних запитань та риторичних звертань, які, як зазначає Т. Беценко, є художньо-естетичними знаками та стилістично вагомими прикметами поетичного образотворення митця [2, с. 8]. Вищезгадані художні засоби є домінантами в східних казках Франка, адже герої творів постійно взаємодіють між собою. Для вираження звертання Франко використовує різноманітні пласти запозиченої лексики: як антропоніми, наприклад, «Ну, Бассіму, ви сьогодні / Наробились, десь голодні?», «Абу-Касіму, мій друже!», так і етнографічні реалії: «Все се так, візире любий». Крім цього, високою частотністю вживання вирізняються риторичні вигуки: «Пане, – Джіафар знов мовив, – / Щоб аллах вас поздоровив!», «Свят, свят, свят аллах над нами!», «Гей, на бороду пророка!». Часто письменник поєднує низку художніх засобів в одній строфі і навіть в одному рядку: «Дядьку Касим, Аллах з вами!». Завдяки риторичним запитанням автор не лише розкриває внутрішні переживання героїв, а й передає особливості східного побуту, що сприяє зануренню в сюжет: «Що його вночі почати? / Чи Коран святий читати? / Певно, се спасенна річ». Поєднання фігур риторичного запитання та риторичного звертання створює ефект іронії та контрасту: «Абу-Касим! Гей, ти чуєш? / Капців своїх так пильнуєш?», «О аллаху милосердний! / Що то я зроблю, мізерний?». Водночас саме слово «Аллах» з'являється у тексті з притаманним йому в арабській мові епітетом – милосердний (الله الرحيم), одним із 99 імен Аллаха, така деталь підкреслює обізнаність автора в ісламській культурі. Запозичений сюжет дає читачеві змогу не лише осягнути арабську ментальність, а й зануритися у величну історію Арабського світу. Зокрема, у казці «Ковалі Бассімі» автор згадує реальну історичну постать – Гаруна Ар-Рашида (هارون الرشيد) – п'ятого халіфа Аббасидського халіфату (786–809 рр.), за часів правління якого місто Багдад процвітало і було справжнім культурним центром Близького Сходу. Епілог розповіді подібний до підручника історії, бо переповідає реальну подію, що відбулася насправді, – страту Джіафара (803 р.) [6]: «Положив був сам аллах – / Думку

люту та. *Жорстоку! / Вислати від свого боку / Джафара на той світ*».

Одним із стрижневих поетикальних модусів тексту у віршовій манері Івана Франка є використання різних тропів повторів [2, с. 8]. Рефрен «Там на небі честь аллаху, / На землі ж не маю страху», побудований на прийомі антитези, протягом усієї казки «Коваль Бассім» допомагає читачеві зрозуміти характер головного героя, його ставлення до подій. Оскільки твори «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» сам автор визначив, як казки, їм притаманні елементи казкового зачину: «У Багдаді, славнім місті, / Тому літ не сто, не двісті», «У Багдаді, славнім місті, / Є вулиць не сто, не двісті». Використовуючи рефрени у казці «Коваль Бассім», Франко часто поєднує їх з риторичними окликами, що допомагає сформувати портрет головного героя: «Я Бассім! Най світ весь знає! / І аллах про мене дбає», «Жив мій бог! Ще я Бассім! / Ще аллах за мене дбає».

Конститутивною ознакою творів Франка є активізація різноманітних порівняльних структур [2, с. 8]. У своїх «арабських казках» письменник більше вдається до прийомів метафоричності, знову ж таки, поєднуючи їх з іншими стилістичними засобами. Зокрема, розширюючи метафоричне висловлювання «Капці, капці, каро божя! / Що за демон з Тігру ложа, / З дна річного вас добув?» інверсією, автор акцентує увагу на реалії-топонімі Тігр (ріка Тигр, яка протікає територією Іраку), що створює комплексне зображення багдадського життя. Іван Франко видозмінив питомо українське метафоричне висловлювання «робити з мухи слона», надавши йому особливий східний колорит – використав етнографічну реалію верблюд: «Цар – на очах всього люда / З мухи зроблять верхоблюда. / Скажуть: цар – ласун, тияк». Крім цього, за допомогою арабізмів автор вводить до тексту стилістичний різновид метафори – персонафікацію: «Через капці проклятуці, / Наробив з олійку гуці, / Сотню п'ястрів виссав прах!»; у фразі одночасно простежується і східний колорит (використано реалію «п'ястри»), і мовний стиль Франка.

Широко використовуються у творах фігури накопичення, зокрема градація, основною стилістичною функцією якої є посилення значущості висловлюваного [10, с. 241]. Наприклад, у рядках «Вулицями волочився, / Під мечетами молився, / Тричі в Мекку йшов пішком» автор поступово підводить читача до розуміння традиційного ісламського обряду – паломництва до Мекки, зображуючи при цьому трансформації у поведінці персонажа. Градацію з метою гармонізації поетичного твору Франко об'єднує з полісиндетоном [10, с. 286]: «Вартовий сказав Селіму, / А Селім знов Ібрагіму, / А від сього чув Ахмет, / Від Ахмета

дід та баба, / А від сих ціла громада» [16, с. 286]. Великою частотністю вживання вирізняється поєднання полісиндетона разом з ампліфікацією: «Чи напав на місто ворог? / Чи мечеть розбив на порох? / Чи халіф де з міста зник?»; «Там уже дворян без міри, / Там візири, і еміри, / І урядники, й князі»; «Всім магнатам, бузувірам / І халіфам, і візірам – / Хай їм жаба під язик!»; «Як спіткала в суді кара, / Як убрався за більдара / І як драхм дістав аж п'ять».

У казках «Коваль Бассім» та «Абу-Касимові капці» Франко використав також фігури переміщення. Так, завдяки інверсії він акцентує увагу на типових реаліях ісламського життя: «Курява ляга на шляху, / З мінаретів честь аллаху / Викрикає муеззин». Оскільки порушено прямий порядок слів, увага читачів акцентується на іменниках «мінарет», «муеззин», і вони одразу знаходять пояснення цим словам у словнику, запропонованому автором. Те ж саме можна простежити і у випадку використання реалій-топонімів: «Взяв на плечі, мов колоду, / І над річки Тігра воду / В тихих думках поманджав», «А при тім, сказати по правді, / Вулиці багдадські завжди / Не зовсім безпечні. Що ж!», де порядок слів змінено таким чином, щоб читач продовжував візуалізувати у своїй уяві панорами Багдаду.

Для посилення емоційності текстів Іван Франко використовує гіперболу, навмисно перебільшуючи окремі властивості предметів чи явищ і акцентуючи на них увагу: «Страх пішов по всім Багдаді! / Вже й життя пани не раді», «Ти хотів весь люд Багдаду / Спрагою на смерть вморить!». Наприклад, у рядках «Певно, се якийсь більдар / Від багатого еміра, / Що десь із пустинь Алжіра / Тут приїхав на базар» завдяки використанню художніх засобів автор завершує формування образу Бассіма – під час перевтілення у більдара, коваль постає перед читачем у новій – владній та могутній – іпостасі. Притаманній українській мові гіперболізований вислів «з'їсти слона» у Франка обростає східним колоритом, зберігаючи функцію перебільшення: «Боже! Се якась облуда! / Він, здається, і верблюда / З костюмами би зжер!». В обох казках з'являються елементи побуту, властиві обома культурами, наприклад, в данину більдару приносять «...мішок цукриння, / Пасталу, кебаб, варення», водночас прийому гіперболізації Франко піддає арабські реалії, що акцентує увагу на домінантності східної культури: «Сей олій з Шірасу просто / Варт був, певно, п'ястрів зо сто». Досить часто гіпербола в рядках письменника поєднується з риторичним звертанням, для якого він найчастіше використовує топоніми або ж етнографічні реалії: «О найстарший із більдарів», «О володарю всіх вірних! / Хай тобі з скарбниць безміри / Все добро дає аллах!».

На прийомі протиставлення – антитези – замальовано багато цікавих сюжетних моментів казки «Коваль Бассім». Коли головний герой доведений до відчаю у спробах знайти собі чергову роботу, він говорить, що йому немає різниці, ким бути: *«Вознім, кадім, адвокатом / Чи самому чорту братом / Можу бути на раз-два»*; завдяки цьому контрастному художньому засобу читач може відчути внутрішні переживання Бассіма. Душевний стан та занепокоєння візира Джіафара, коли той відмовляв халіфа Ар-Рашида від нічної прогулянки Багдадом, письменник також передав за допомогою антитези божественного та людського начал: *«Та зір людський обмежений, / А найліпше збережений / Той, кого аллах зберіг»*. У казці «Абу-Касимові капці» Франко використовує протиставлення для того, щоб читач міг детальніше уявити образ головного героя: *«Лисину замість тюрбана. / Обвивала шмата драна, / Ветха – її кольору не знає»*. Автор вдався до стилістичного прийому протиставлення і для того, щоб описати засушливий клімат Близького Сходу: *«Бо там спека, що аж страх; / Аж коли повечоріє, / З Тігру холодом повіє»*. Пряма антитеза на рівні лексем-арабізмів доповнюється протиставленням ментальності східної та західної культури, в гостях у Бассіма халіф та візир зазначають: *«Ми вечеряли, ми ситі, / А вино те грішне пити / Магомет нам закавав»*, ці слова поглиблюють наші знання про ісламський світ (в ісламі вживання алкоголю є забороненим), і саме завдяки цьому художньому прийому інформація засвоюється читачем краще.

Епітети, створені Франком за допомогою арабізмів, мають характерні особливості: вони здебільшого виражені за допомогою використання присвійних прикметників, оскільки в українську мову більшість реалій переходить у граматичній формі іменників, і далі використовуються їх похідні, утворені відповідно до граматичних правил української мови. Зокрема, це простежується в таких рядках: *«І сказав йому доразу / Зміст халіфського указу»*, *«Вчувши сей указ султанський, / Мов болван тмуроканський, / Остовпів Бассім-бідар»*, *«Чи то я підніс правицю / На халіфову скарбницю?»*, *«Сеї ночі в пізню добу / Край халіфового гробу»*, *«Таж халіфову й султанки / Поперед усіх замкли»*. Епітети у формі присвійних прикметників часто поєднуються з інверсією, здебільшого зміна порядку слів допомагає римуванню: *«Сього не зтямив світ; / Знали лиш шевці багдадські»*, *«Донеслося вже се діло / До багдадського судді»*. Присвійні епітети також зустрічаються в поєднанні з художніми прийомами інверсії та риторичних вигуків, що додає виразності та експресивності фразі: *«Бач, бідар халіфський, боже! / Кого хоче, того може / Запроторити в тюрму»*.

Крім цього, Франкові епітети можуть бути виражені прикладкою: *«Ми се, купці-дамасценці»*.

Основним трансформаційним прийомом, яким послуговувався Франко для передачі арабізмів у своїх переспівах, є транскрипція. Умовно всі запозичені з арабської мови лексичні одиниці можна об'єднати в три групи: етнографічні реалії (халіф, мінарет, динар), антропоніми (Аллах, Осман, Гарун Ер-Рашид) та топоніми (Дамаск, Багдад, Мекка). Водночас, зважаючи на кількісне співвідношення арабізмів та діалектизмів і питому української лексики в текстах переспівів, варто зазначити, що для спрощення розуміння тексту українським читачем активно використовується прийом генералізації: разом з арабізмом «Аллах» Іван Франко вживає притаманний українській культурі еквівалент «Бог»; паралельно з лексемою «халіф» зустрічаємо аналог «цар». Характерною рисою введення арабізмів до текстів казок є те, що вони здебільшого з'являються для опису побуту та навколишнього середовища (події розгортаються у Багдаді, пейзажні замальовки з мінаретами, берегами ріки Тігр, засушливим кліматом тощо), а також у прямій мові для спілкування між дійовими особами. Крім зображення звичаїв та культури арабів, І. Франко за допомогою декількох арабізмів створює повний образ представника арабського народу, його зовнішність та поведінку, що формує уявлення про Арабський світ навіть у людей, раніше не знайомих з культурою Близького Сходу [14, с. 93].

На прикладі казок Івана Франка «Коваль Бассім» та «Абу-Касимові капці» бачимо, що арабізми є потужним стилістичним засобом, який, незважаючи на його екзотичність, органічно поєднується з питома українською лексикою та діалектизмами і допомагає якнайкраще розкрити художній задум письменника – занурити читача у таємничий світ Близького Сходу.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, використання арабізмів у переспівах Івана Франка «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім» несуть велике стилістичне навантаження: вони формують в уяві читача образ Близького Сходу, додають експресивного забарвлення реплікам дійових осіб. Також на них тримаються основні художні фігури казок.

Бачимо, що арабізми, як одиниця мовлення, вписуються в ідіостиль письменника; їх одночасне використання з питома українською лексикою вказує на взаємопроникність культур заходу та сходу і їх взаємозбагачення.

Основними видами художніх засобів, створених за допомогою арабізмів, є риторичне запитання та риторичне звертання, рефрен, інверсія, антитеза, епітет, метафора, персоніфікація, гіпербола, градація, полісиндетон і ампліфікація.

Саме тропи формують унікальну орієнтальну стилістику казок Івана Франка.

Продовженням розпочатого дослідження може бути подальше вивчення особливостей художнього використання у творах української літератури арабізмів як лексичних одиниць, що увійшли до складу української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адзиева Э.С. Использование арабизмов в художественной литературе. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2014. № 10-2. С. 16–20.
2. Беценко Т.П. Поетикальна система віршового ідіостилію Івана Франка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2018. С. 7–10.
3. Волков А.Р. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / А.Р. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
4. Дудик П.С. Стилістика української мови : навчальний посібник. Київ : Академія, 2005. 368 с.
5. Загнітко А.П. Комунікативний і дискурсивний простір мовної особистості Івана Франка. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2019. С. 72–81.
6. Кримський А.Ю. Твори в п'яти томах. Київ : Наукова думка, 1972. 717 с.
7. Львівська франкознавча школа. Історична довідка. *Інститут франкознавства* : веб-сайт. URL: <https://institutes.lnu.edu.ua/franko/lvivska-frankoznavcha-shkola/istorychna-dovidka/> (дата звернення: 06.08.2021).
8. Попович А.С. Стилістика української мови: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка, 2017. 172 с.
9. Тележкіна О.О. Варваризми як органічний компонент віршового тексту (на прикладі поетичного доробку Д. Павличка). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна*. 2012. № 26. С. 322–324.
10. Тележкіна О.О. Мова української поезії II половини ХХ – початку ХХІ століття: фонетична, лексико-граматична і лексикографічна рецепція : дис. докт. філ. наук : 10.02.01 / Харків. нац. педагог. ун-т ім. Г. Сковороди. Харків, 2020. 450 с.
11. Тихолоз Н.Б. Казкові «арабески» Івана Франка: «Абу-Касимові капці» та «Коваль Бассім». *Дивослово*. 2004. № 12. С. 57–62.
12. Франко З. Т. А. Кримський та І. Франко у взаємостосунках. *Східний світ*. 1993. № 1. С. 55–58.
13. Франко І.Я. Абу-Касимові капці: арабська казка. Львів : Каменяр, 1977. 119 с.
14. Франко І. Я. Коваль Бассім. Львів, Київ : Накладом укр. книгарні і антикварні, 1924. 150 с.
15. Шипилина А.А. Классификация арабских реалий по предметному признаку и особенности их перевода на русский язык. *Филология и культура*. 2013. № 1. С. 128–132.
16. Watt W. Hārūn al-Rashīd. *Britannica* : веб-сайт. URL: <https://www.britannica.com/biography/Harun-al-Rashid> (дата звернення: 07.08.2021).

REFERENCES

1. Adzиеva E. S. (2014) Ispolzovaniye arabizmov v hudozhestvennoy literature [The use of Arabisms in fiction]. *Philological sciences. Questions of theory and practice*. No. 10-2, pp. 16–20 (in Russian).
2. Betsenko T. P. (2018) Poetykalna systema virshovoho idiostrylyu Ivana Franka [Poetical system of I. Franko's individual poetic style]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, pp. 7–10 (in Ukrainian).
3. Volkov A. R. (2001) *Leksykon zahalnoho ta porivnyalnoho literaturoznavstva* [Lexicon of general and comparative literature]. Chernivtsi : Zoloti lytavry (in Ukrainian).
4. Dudyk P. S. (2005) *Stylistyka ukrayinskoyi movy: navchalnyy posibnyk* [Stylistics of the Ukrainian language: a textbook]. Kyiv : Academia (in Ukrainian).
5. Zahnitko A. P. (2019) Komunikatyvnyy i dyskursyvnyy prostir movnoyi osobystosti Ivana Franka [Communicative and discursive space of Ivan Franko's linguistic personality]. *Current Issues of Philology and Translation Studies*, pp. 72–81 (in Ukrainian).
6. Krymsky A. Yu. (1972) *Tvory v piaty tomakh* [Works in five volumes]. Kyiv : Naukova dumka (in Ukrainian).
7. Lvivska frankoznavcha shkola. Istorychna dovidka. *Institute of Franko Studies*. URL: <https://institutes.lnu.edu.ua/franko/lvivska-frankoznavcha-shkola/istorychna-dovidka/> (in Ukrainian)
8. Popovich A. S. (2017) *Stylistyka ukrayinskoyi movy: navchalno-metodychnyy posibnyk* [Stylistics of the Ukrainian language: a teaching guide]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after I. Ogienko (in Ukrainian).
9. Tieliezhkina O. O. (2012) Varvarylzmy yak orhanichnyy komponent virshovoho tekstu (na prykladi poetychnoho dorobku D. Pavlychka) [Barbarisms as an organic component of a poetic text (based on the poetic works by D. Pavlychko)]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*, no. 26, pp. 322–324 (in Ukrainian).

10. Tieliezhkina O. O. (2020) *Mova ukrayinskoyi poezii II polovyny XX – pochatku XXI stolittia: fonetychna, leksyko-hramatychna i leksykohrafichna retsepsiya* [The language of Ukrainian poetry of the second half of the XX – early XXI century: phonetic, lexical-grammatical and lexicographic reception] (Doctor's Thesis), Kharkiv: Kharkiv National Pedagogical University named after H. Skovoroda (in Ukrainian).
11. Tykholoz N. B. (2004) Kazkovy "arabesky" Ivana Franka: "Abu-Kasymovi kaptsi" ta "Koval Bassim" [Fairy-tale "arabesques" by Ivan Franko: "Abu-Kasym's slippers" and "Bassim the Blacksmith"]. *Dyvoslovo*, no. 12, pp. 57–62 (in Ukrainian).
12. Franko Z. T. (1993) A. Krymsky ta I. Franko u vzayemosunkakh [Interrelations between A. Krymsky and I. Franko]. *The World of the Orient*, no. 1, pp. 55–58 (in Ukrainian).
13. Franko I. Ya. (1977) *Abu-Kasymovi kaptsi: arabska kazka* [Abu-Kasym's slippers: Arabic fairytale]. Lviv : Kamenyar. (in Ukrainian).
14. Franko I. Ya. (1924) *Koval Bassim* [Bassim the Blacksmith]. Lviv, Kyiv: Nakladom Ukr. Knyharni I Antykvarny. (in Ukrainian).
15. Shypilina A. A. (2013) Klassifikatsiya arabskikh realiy po predmetnomu priznaku i osobennosti ikh perevoda na russkiy yazyk [Classification of Arabic realities by subject matter and peculiarities of their translation into Russian language]. *Philology and culture*, no. 1, pp. 128–132 (in Russian).
16. Watt W. Hārūn al-Rashīd. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Harun-al-Rashid> (in English).

РОЗШИРЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У 2020 РОЦІ

Рудик І. М.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики

Житомирський державний університет імені Івана Франка

вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, Україна

orcid.org/0000-0002-6621-5990

irina4new@gmail.com

Ключові слова: *семантичний неологізм, лексичний неологізм, телескопія, семантика, пандемія, COVID-19.*

Дослідження мови як динамічної соціальної системи невідривно пов'язане з аналізом зовнішніх факторів, які стимулюють мову до змін. Особливе місце серед таких факторів посідає зв'язок мови із суспільством, зміни життя якого призводять до появи в мові неологізмів. За результатами аналізу останніх публікацій і колекцій «Слово року», англійські неологізми, утворені протягом двох останніх десятиліть, переважно належать до таких тематичних груп, як Інтернет-технології та соціальні комунікації, технічні розробки, політично-економічні умови й реалії, а також кліматичні проблеми й засоби реагування на них.

У 2020 році колектив словника Oxford English Dictionary вперше не зміг визначити слово року й натомість оприлюднив доповідь під назвою Words of an unprecedented year. Представлене дослідження має на меті аналіз семантики активно вживаних неологізмів, породжених COVID-19, і встановлення тематичних груп, до яких вони належать.

З-поміж понад 1000 нових лексичних одиниць чи словосполучень, утворених в англійській мові протягом 2020 року, значна частка припадає на одиниці, що позначають коронавірусну хворобу. Інші одиниці залежно від їх предметно-понятійних ознак можна розподілити за кількома тематичними групами.

Першу групу утворюють назви нових суспільних об'єднань у тому числі за професійною належністю (наприклад, critical workers, support bubble, childcare bubble, quarantine pod, covidiot, anti-maskers тощо). До другої тематичної групи включаємо лексичні одиниці на позначення нових форм комп'ютерно-опосередкованої взаємодії (наприклад, Zoombie, Zoombombing, covideo parties, quarantini тощо). Третя тематична група містить назви нових технологічних реалій і режимів роботи (наприклад, WFH (working from home), workation, staycation, remote learning, remote working тощо).

Таким чином, одну з провідних тенденцій у розширенні словникового складу англійської мови у 2020 році вбачаємо в зосередженості на соціальних зв'язках, що проявляється в активному творенні нової лексики на позначення як міжособистісної взаємодії, так і різних видів колективів. Інша тенденція, на думку автора, полягає в увазі до організації робочого процесу в нових умовах.

2020 VOCABULARY EXPANSION IN MODERN ENGLISH

Rudyk I. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Intercultural Communication and Applied Linguistics
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velyka Berdychivska str., 40, Zhytomyr, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6621-5990
irina4new@gmail.com*

Key words: *semantic neologism, lexical neologism, blending, semantics, pandemics, COVID-19.*

Studying language as a dynamic system is intrinsically linked to analyzing external factors that stimulate changes in the language. The leading role here is played by the relationship between language and society, with changes in the social texture resulting in neologisms. The analysis of recent publications and ‘Word of the Year’ collections suggests that English neologisms coined over the last two decades tend to belong to such thematic groups as Internet technologies and social communications, technical developments, political and economic conditions, and climate change challenges and responses.

In 2020, the Oxford English Dictionary team found themselves unable to identify one single word of the year, and instead published a 38-page Words of an unprecedented year report. The paper under consideration seeks to analyze the semantics of frequently used COVID-19 neologisms, as well as identify the thematic groups they belong to.

Out of over 1,000 new lexical units and phrases coined in English in 2020, many are used to denote the coronavirus disease. Other units, based on their conceptual features, can fall into three main thematic groups.

Group 1 contains names of new social networks, including those of professional groups (for example, critical workers, support bubble, childcare bubble, quarantine pod, covidiot, anti-maskers, etc.). Lexical units in thematic group 2 denote new forms of computer mediated communication (for example, Zoombie, Zoombombing, covideo parties, quarantini, etc.). Thematic group 3 is made up of units for new technologies and work modes (for example, WFH (working from home), workation, staycation, remote learning, remote working, etc.).

The results above give us grounds to consider a focus on social links to be one of the leading 2020 tendencies of vocabulary expansion in Modern English. In line with this tendency, new vocabulary units are systematically coined to denote both interpersonal interactions and various types of social networks. Another tendency as viewed by the author is ample attention to implementing new work processes in a changed environment.

Здатність до розвитку, як відомо, є способом існування мови як динамічної соціальної системи. До чинників, які стимулюють мову до змін, належать зовнішні й внутрішні фактори, серед яких провідну роль відіграє зв'язок із суспільством. Цей зв'язок, зокрема, проявляється в появі неологізмів, пов'язаних із певним аспектом життя соціуму. Аналіз останніх публікацій і колекцій «Слово року» (започаткованих у 2003–2004 роках) свідчить про те, що такі лексичні одиниці й словосполучення з високою частотою вживання в англійській мові переважно належать до таких тематичних груп:

– нові Інтернет-технології та соціальні комунікації, наприклад: *blog* (2004), *podcast* (2005), *tweet* (2009), *unfriend* (2009), 🤗 (а ‘Face With Tears of Joy’ емої: названий «словом» року від видавництва Oxford University Press у 2015 році), *w00t/woot* (a slang interjection to express happiness or excitement, usually used in online conversations);

– нові політично-економічні умови й реалії, наприклад: *credit crunch* (2008), *big society* (2010), *squeezed middle* (as a social class, 2011), *omnishambles* (2012);

– нові кліматичні проблеми й засоби реагування на них, наприклад: *carbon-neutral* (2006),

carbon footprint (2007), *climate emergency* (2019), *climate strike* (2019);

– нові технічні розробки, наприклад: *selfie* (2013), *vape* (2014).

Однак цю тенденцію до створення нових одиниць у сферах Інтернет-технологій і соціальних комунікацій, технічних розробок, політично-економічних реалій, а також кліматичних проблем було порушено у 2020 році. Щоб усвідомити масштаб впливу подій 2020 року на розвиток англійської мови, достатньо зважити лише один факт. У 2020 році колектив словника Oxford English Dictionary вперше не зміг визначити слово року й натомість оприлюднив доповідь під назвою *Words of an unprecedented year*. На 38 сторінках доповіді викладено лексичні одиниці з найвищою частотою вживання в кожному окремому місяці 2020 року, а також проаналізовано основні тенденції розвитку англійської мови в минулому році [1].

Необхідність вивчити такі тенденції, а також виокремити основні тематичні групи, до яких належать пов'язані з пандемією одиниці з високою частотою вживання, зумовлює **актуальність** представленого дослідження. **Метою** роботи є аналіз семантики активно вживаних неологізмів, породжених COVID-19, і встановлення тематичних груп, до яких вони належать.

За даними британського лексикографа Тоні Торна, унаслідок пандемії COVID-19 в англійській мові з'явилося понад 1000 нових лексичних одиниць чи словосполучень [2]. Природно, що високу питому вагу серед них мають одиниці на позначення власне захворювання, яке спричинило пандемію. До них належать: *corona*, *Rona*, *Lady Rona*, *Miss Rona*, *roni*, *rone*, *the pandy*, *the pando*.

Інші лексичні одиниці із цього списку можна розподілити за кількома тематичними групами залежно від їх предметно-понятійних ознак.

Тематична група 1: нові суспільні об'єднання

Одне із центральних місць серед тематичних груп посідає група одиниць на позначення нових суспільних об'єднань. По-перше, сюди відносимо назви нових соціальних утворень, таких як *support bubble*, *childcare bubble* тощо, наприклад:

Self-isolate immediately if [...] someone in your support bubble tested positive and you've been in close contact with them since they had the test or in the 48 hours before their test [3].

The list of reasons you can leave your home and area include, but are not limited to [...] visiting those in your support bubble – or your childcare bubble for childcare [4].

Визначення зазначених суспільних об'єднань та умови їх формування знаходимо на урядовому порталі Об'єднаного Королівства gov.uk:

A support bubble is a support network which links 2 households. You have to meet certain eligibility rules to form a support bubble.

A childcare bubble is where one household links with one other household to provide informal childcare to anyone under 14. All adults in both households must agree to this arrangement. 'Informal' childcare means it is unpaid and unregistered [4].

У медійному просторі США фіксуємо посилення на аналогічні об'єднання, але під іншими назвами: (*quarantine/pandemic*) *pod*, *container* і *quaranteam*, наприклад:

Pods are small, self-contained networks of people who limit their non-distanced social interaction to one another – in other words, they're the small group of people with whom you share air without using breath-control precautions such as masks [5].

Іншим різновидом суспільного об'єднання, назва якого активно вживалася у 2020 році, є *key-workers*, *frontliners*, *essential workers* або *critical workers*:

Critical workers whose work is critical to the coronavirus (COVID-19) and EU transition response include those who work in health and social care and in other key sectors [4].

Цю групу, як бачимо, сформовано за професійною належністю; до неї зазвичай включають не лише представників медичної, а й соціальної сфери, наприклад, виробників і продавців продуктів харчування, окремі категорії освітян, релігійних працівників, журналістів, працівників органів місцевого самоврядування тощо.

Наведені вище неологізми є семантичними, оскільки їх утворено шляхом оновлення значення вже наявних одиниць. Поряд із ними високу частотність уживання в минулому році демонстрували такі лексичні неологізми, як *covidiot* (телескопний іменник: *covid* + *idiot*) та *anti-masker* (похідний іменник, утворений від основи *mask* інтернаціональним словотвірним елементом *anti* й суфіксом *-er*). Водночас корпуси сучасної англійської мови досі не реєструють випадки вживання іменника *covidiot*, в англійських словниках його вже розтлумачено як людину, яка дратує інших, відмовляючись дотримуватися правил соціального дистанціювання, установлених для запобігання поширенню COVID-19 (переклад наш – I. P., за [6]). Англійські засоби масової інформації також активно вживають цю нову лексичну одиницю, утворену шляхом злиття основ (*Covid* і *idiot*), наприклад:

One traveller said the Tui flight was full of "covidiots" and "inept crew who couldn't care less" [7].

Лексична одиниця *superspreader* із цієї ж категорії є не новою в англійській мові, функціонуючи з 1970-х років, однак частотність її вживання

у 2020 році значно зросла, особливо в жовтні 2020 року, після численних випадків захворювання в Білому Домі.

Тематична група 2: нові режими роботи

Розглянувши назви нових суспільних об'єднань, викликаних до життя у 2020 році, перейдемо до розгляду наступної тематичної групи – нових режимів роботи. Сюди включаємо аббревіатуру *WFH (working from home)*, а також численні словосполучення з означенням *remote: remote learning, remote working/work/worker; remote workforce, remote instruction*. Так, у статті від 21 грудня 2020 року під назвою *Remote Work Statistics: Navigating the New Normal* уживається ціла низка зазначених одиниць:

According to Upwork, 41.8% of the American workforce continues to work remotely. Although an estimated 26.7% will still be working from home through 2021, 36.2 million Americans (22% of the workforce) will be working remotely by 2025. This is a staggering 87% increase from the number of remote workers prior to the pandemic! [8].

До складу цієї групи відносимо також лексичну одиницю *workation* (іменник і дієслово), утворену шляхом телескопії, через злиття основ *work* і *vacation*. Вона позначає подорож, яка поєднує в собі можливості відпочивати й водночас займатися роботою. У статті від 21 жовтня 2020 року, наприклад, цю одиницю вжито в самому заголовку:

4 TOP READS FOR YOUR NEXT WORKATION OR STAYCATION [9].

Як бачимо, крім *workation*, наведений приклад містить інший близький за значенням телескопний іменник – *staycation* – на позначення відпустки, проведеної у своїй країні або навіть удома, з одноденними поїздками до місцевих визначних місць. Варто зазначити, що як *workation*, так і *staycation* увійшли до англійської мови ще до 2020 року, однак у контексті пандемії частота їх уживання зросла на 500% і 380% відповідно [10].

Тематична група 3: нові форми комп'ютерно-опосередкованої взаємодії

До цієї тематичної групи відносимо численні лексичні неологізми, пов'язані передусім із платформою *Zoom*, наприклад:

Zoombombing – hijacking and/or interrupting videoconferencing on the Zoom platform.

У зв'язку з необхідністю взаємодіяти в онлайн-режимі, небачену досі частоту вживання зафіксовано в дієслова *unmute* [1]. Що стосується власне учасників зустрічей у режимі відеоконференції, їх описують такі лексичні одиниці:

– *Zombie* – 1) *someone incapacitated by too much screen time, or 2) a malicious disruptor of a videoconference;*

– *Zoom-fatigued, Zoomed out – exhausted and/or disoriented after spending too much time in videoconferences.*

Крім того, дослідник Т. Торн фіксує використання іменника *Zoom* для трансформації фразеологічної одиниці *'the elephant in the room'*. У результаті утворюється контамінований фразеологізм, який описує випадкового (а тому небажаного) гостя в кадрі під час відеоконференції:

– *the elephant in the Zoom – an unmentioned presence or unacknowledged issue in an online meeting.*

Зафіксовано також одиниці на позначення зовнішнього вигляду учасників відеоконференцій, зокрема *upperwear* – одяг вище поясу; й зовнішнього вигляду приміщення, наприклад:

Zoom room – part of one's home kept clean and inviting for use as videocalling background.

Низка одиниць уживається на позначення неформальних зустрічей у режимі відеоконференції: *videoparties, covideo parties, zoom parties*. З ними пов'язані такі неологізми:

– *quarantini* (телескопія: *quarantine + martini*) – *a martini mixed and consumed in conditions of confinement;*

– *locktail hour* (телескопія: *lockdown + cocktail*) – *a time allotted to consumption of cocktails while isolating* [11].

Висновки. Таким чином, аналіз предметно-понятійних ознак активно вживаних неологізмів, пов'язаних із COVID-19, дає змогу виокремити такі їх типи:

- назви нових суспільних об'єднань,
- назви нових режимів роботи,
- назви нових технологічних реалій і пов'язаних із ними особливостей комп'ютерно-опосередкованої соціальної взаємодії.

За способом виникнення досліджувані інновації належать як до семантичних неологізмів (з інноваціями лише на рівні змісту), так і до лексичних (з інноваціями на рівні й змісту, і форми). За попередньо отриманими даними, одну з провідних тенденцій у розширенні словникового складу англійської мови у 2020 році вбачаємо в зосередженості на соціальних зв'язках, що проявляється в активному творенні нової лексики на позначення як міжособистісної взаємодії, так і різних видів колективів. Іншу тенденцію вбачаємо в увазі до нових форм організації робочого процесу в пост-пандемічних умовах.

Перспектива подальших наукових розвідок може полягати в дослідженні запозичень виявлених мовних одиниць з англійської до інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Words of an unprecedented year. URL: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2020/> (accessed: 15.01.2021).
2. Covidiots? Quarantinis? Linguist explains how COVID-19 has infected our language. CBC/Radio-Canada. URL: <https://www.cbc.ca/radio/thecurrent/the-current-for-april-22-2020-1.5540906/covidots-quarantinis-linguist-explains-how-COVID-19-has-infected-our-language-1.5540914> (accessed: 21.01.2021).
3. National Health Service. URL: <https://www.nhs.uk/conditions/coronavirus-COVID-19/self-isolation-and-treatment/when-to-self-isolate-and-what-to-do/> (accessed: 02.02.2021).
4. National lockdown: Stay at Home. 4 January 2021. URL: <https://www.gov.uk/guidance/national-lockdown-stay-at-home> (accessed: 06.01.2021).
5. How to Form a Pandemic Pod. URL: https://greatergood.berkeley.edu/article/item/how_to_form_a_pandemic_pod (accessed: 24.01.2021).
6. Oxford Learner's Dictionary. Oxford University Press, 2021. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (accessed: 27.01.2021).
7. Coronavirus: 'Covidiots' criticised on Tui quarantine flight. BBC News. 31.08.2020. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-53970217> (accessed: 24.01.2021).
8. Courtney E. Remote Work Statistics: Navigating the New Normal. 21 December 2020. URL: <https://www.flexjobs.com/blog/post/remote-work-statistics/> (accessed: 25.01.2021).
9. 4 top reads for your next workation or staycation to suit your style. 16 October 2020. URL: <https://www.marinabaysands.com/singapore-visitors-guide/around-mbs/4-top-reads-for-workation-or-staycation.html> (accessed: 25.01.2021).
10. OED Word of the Year expanded for 'unprecedented' 2020. 23 November 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-55016543#:~:text=This%20year%20has%20seen%20so,%2C%20mood%2C%20or%20preoccupations%22> (accessed: 26.01.2021).
11. Thorne T. #CORONASPEAK – the language of COVID-19 goes viral –2. URL: <https://language-and-innovation.com/2020/04/15/coronaspeak-part-2-the-language-of-COVID-19-goes-viral/>

part-2-the-language-of-COVID-19-goes-viral/ (accessed: 26.01.2021).

REFERENCES

1. Words of an unprecedented year (2021). URL: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2020/>.
2. Covidiots? Quarantinis? Linguist explains how COVID-19 has infected our language (2020, April 22). *CBC/Radio-Canada*. URL: <https://www.cbc.ca/radio/thecurrent/the-current-for-april-22-2020-1.5540906/covidots-quarantinis-linguist-explains-how-COVID-19-has-infected-our-language-1.5540914>.
3. National Health Service (2020). URL: <https://www.nhs.uk/conditions/coronavirus-COVID-19/self-isolation-and-treatment/when-to-self-isolate-and-what-to-do/>.
4. National lockdown: Stay at Home (2021, January 4). URL: <https://www.gov.uk/guidance/national-lockdown-stay-at-home>.
5. How to Form a Pandemic Pod (2020, July 15). URL: https://greatergood.berkeley.edu/article/item/how_to_form_a_pandemic_pod.
6. Oxford Learner's Dictionary (2021). URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.
7. Coronavirus: 'Covidiots' criticised on Tui quarantine flight (2020, August 31). *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-53970217>.
8. Courtney, E. (2020, December 21). Remote Work Statistics: Navigating the New Normal. URL: <https://www.flexjobs.com/blog/post/remote-work-statistics/>.
9. 4 top reads for your next workation or staycation to suit your style (2020, October 16). URL: <https://www.marinabaysands.com/singapore-visitors-guide/around-mbs/4-top-reads-for-workation-or-staycation.html>.
10. OED Word of the Year expanded for 'unprecedented' 2020 (2020, November 23). URL: <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-55016543#:~:text=This%20year%20has%20seen%20so,%2C%20mood%2C%20or%20preoccupations%22>.
11. Thorne, T. (2020, April 15). #CORONASPEAK – the language of COVID-19 goes viral – 2. URL: <https://language-and-innovation.com/2020/04/15/coronaspeak-part-2-the-language-of-COVID-19-goes-viral/>.

УДК 811.111: 81*42
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-34>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА МАТЕРІАЛІ ГЛОБАЛІЗОВАНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА СХІДНИХ МОВ)

Семеніст І. В.

*кандидат історичних наук,
завідувач кафедри східних мов та перекладу
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-0847-8856
i.semenist@kubg.edu.ua*

Махачашвілі Р. К.

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-4806-6434
r.makhachashvili@kubg.edu.ua*

Ключові слова: *інноваційна освітня комунікація, ІКТ, тезаурус цифрової освіти, гібридного навчання та цифрових компетентностей, моделювання, феноменологічна неолінгвістика.*

Основна увага в роботі зосереджена на дослідженні теоретико-методологічних принципів вивчення інноваційної освітньої комунікації в цифровому середовищі (інноваційна освітня комунікація в цифровому просторі у розумінні трансформаційних інноваційних шарів та комунікативного застосування, опосередкованого сучасними європейськими та східними мовами глобального спілкування – англійська, іспанська, французька, китайська, японська, відповідно). Проблема теоретичного та методологічного обґрунтування наскрізних принципів, напрямів, механізмів та результатів якісного моделювання макро- та мікроструктур вербальних засобів та засобів процесування у сфері цифрового освітнього спілкування, як консолідованого мовного та технологічного об'єкта, досліджується ґрунтовно. Мозаїчний, імітаційний, багатовимірний та рамковий підходи до розуміння складних динамічних лінгвістичних явищ та сутностей, пріоритетні для цього методологічного контексту, дозволили нам виявити онтологічну природу навчальних комунікаційних одиниць глобалізованих мов у сфері інноваційного освітнього спілкування. Тезаурус ІКТ, електронного навчання, гібридного навчання, цифрових компетентностей, що сприяє інноваційному освітньому спілкуванню, побудований для визначення та категоризації ключових компонентів інноваційної кібертермінології, які своєю чергою сприяють побудові та функціонуванню середовища електронного навчання. Запропоновано моделювання макро-, мікро- та надструктур інноваційної освітньої комунікації та їх цифрову обробку на основі трьох основних принципів: 1) Інтернет-освітня антропосфера (антропне середовище у Всесвітній павутині); 2) зовнішньо-мережева антропосфера освіти (компоненти електронної реальності, функціонують поза сферою Всесвітньої павутини); 3) техногенна освітня антропосфера (переорієнтовані компоненти антропогенного середовища із заміщеним онтологічним параметром на однорідний антропний). Динамічна взаємодія структурних рівнів змістовного рівня ІКТ у шарах інноваційної освітньої комунікації характеризується антропогенними та когнітивними параметрами змістовної площини, опосередкованими суб'єктивним та колективним когнітивним досвідом стейкхолдерів цифрової освіти, втіленого в рамках цифрової трансформації інноваційних комунікативних освітніх сценаріїв.

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDY
OF THE INNOVATIVE EDUCATIONAL COMMUNICATION IN THE DIGITAL
REALM (BASED ON GLOBALIZED EUROPEAN AND ASIAN LANGUAGES)**

Semenist I. V.

*Doctor of Philosophy,
Head of the Department of Oriental Languages and Translation
Borys Grinchenko University of Kyiv
Bulvarno-Kudryavska-str., 18/2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0847-8856
i.semenist@kubg.edu.ua*

Makhachashvili R. K.

*Doctor Habilitated of Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Typology and Romance Languages
Borys Grinchenko University of Kyiv
Bulvarno-Kudryavska-str., 18/2, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4806-6434
r.makhachashvili@kubg.edu.ua*

Key words: *innovative educational communication, ICT, e-learning, hybrid learning, digital competences thesaurus, modelling, phenomenological neolinguistics..*

The paper main focus is the inquiry into the theoretical and methodological principles of the study of the innovative educational communication in the digital realm (innovative educational communication in the digital ambient as construed by the transformative innovative strata and communicative application, facilitated by the modern European and Oriental languages of global communication – English, Spanish, French, Chinese, Japanese, accordingly). The problem of theoretical and methodological substantiation of cross-cutting principles, directions, mechanisms, and results of qualitative modeling of macro- and microstructures of verbal means and processing tools in the realm of digital educational communication, as a consolidated linguistic object, is investigated in depth. Mosaic, simulation, multidimensional, and framework approaches to understanding complex dynamic linguistic phenomena and entities, prioritized by this methodological context, allowed us to identify the ontological nature of educational communication units of the globalized languages in the sphere of innovative educational communication. The ICT, e-learning, hybrid learning, digital competencies thesaurus, that facilitates innovative educational communication, is structured to define and categorize the key components of innovative cyberterminology, instrumental to e-learning environment construction and functioning. Suggested are the innovative educational communication macro-, micro- and supra-structures modeling and digital processing based on three groundwork principles: 1) Intranet educational anthroposphere (the anthropic environment within World Wide Web); 2) Outernet educational anthroposphere (e-reality components, functions outside the realm of World Wide Web); 3) Technogenic educational anthroposphere (transoriented anthropic environment components with an anthropic-for-congenerous substituted ontological parameter). The dynamic interaction of the structural tiers of the ICTs content plane within the strata of innovative educational communication is characterized by the anthropogenic and cognitive parameters of the content plane, mediated by the subjective and collective cognitive experience of digital education stakeholders, embodied in the framework digital transformation of innovative communicative educational scenarios.

Постановка проблеми. На новітньому етапі розвитку людства мова (як суспільний феномен) здебільшого являє собою індикатор тих технологічних змін, що відбуваються в суспільстві. Особливим чином це стосується сучасної англійської, яка на зламі тисячоліть набула функції своєрідної «метамови» цифрового середовища для різних культур [2; 5; 15; 18]. Це, безперечно, сприяє процесам «глобалізації» та всесвітньої інтеграції [1; 3; 9; 17; 35; 37], що своєю чергою призводить до зміцнення позиції англійської мови як мови інтернаціональної комунікації [32; 33] та становить основи процесів гібридизації європейських та східних мов глобального спілкування у цифровому середовищі.

Саме тому в останні роки значною мірою зросли темпи збагачення словникового складу англійської мови та, як наслідок, інших мов міжнародного спілкування у цифровому просторі (іспанська, французька, німецька, китайська тощо). Як ніколи актуального змісту набуло поняття «неологізму» як рушійна сила прогресу мови [13; 32, с. 5]. Слід зазначити також, що особливо бурхливого розвитку в умовах всесвітніх карантинних обмежень 2020–2021 років набуває та сфера лінгво-комунікативних новоутворень мов глобального міжнародного спілкування, яка безпосередньо співвідноситься з науково-технічним прогресом та застосуванням цифрових технологій у сфері освіти [14].

Проблема теоретико-методологічного обґрунтування *наскрізних* принципів, напрямів, механізмів та результатів якісної динаміки макро- й мікроструктур словникового складу в царині комп'ютерного буття як консолідованого лінгвального об'єкта ще чекає на всебічне вивчення. Аналіз цього питання потребує залучення феноменологічного ракурсу [20; 23; 29; 34; 52] дослідження комплексних мовних об'єктів з огляду на магістральне завдання феноменологічної епістемології – пізнання повної системи фактів свідомості (термін Мераба Мамардашвілі – [39; 40]), що конституують дійсність. У межах окресленого методологічного виміру «*феноменологічність*» мовної одиниці визначається як її *кодифікативна спроможність до фіксації результатів пізнавального досвіду та вияву в ній субстантних характеристик пізнаваних об'єктів та явищ*. Запропонована у нашому доробку [13–15] лінгвістична адаптація феноменологічного підходу до теоретико-методологічного осмислення динаміки словникового складу сучасних мов глобального спілкування в комп'ютерному бутті спирається на поняття *глобальної логосфери*, синтетично усвідомленої як 1) множинність мовних одиниць, які є умовно вичерпними феноменологічними реалізаціями абстрактних та емпіричних елементів різних сфер

буття [25; 38]; 2) зона інтеграції мисленнєво-мовленнєвих континуумів (лінгво)культур [26].

Робоча гіпотеза дослідження полягає у тому, що: 1) феноменологічна природа інноваційної освітньої комунікації в цифровому середовищі передбачає нерозривне, обопільне поєднання її лінгвального та субстантного (онтологічного, епістемічного та антропологічного) аспектів у вертикальній площині взаємовиявлення діади явище :: сутність; 2) консолідовані субстантні характеристики макроструктури інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі визначають феноменологічну специфіку конфігурації у статиці, наскрізної взаємодії та формально-змістових конститuentів й інструментів її мікроструктури в динаміці.

Об'єктом дослідження виступає освітня комунікація в глобальному цифровому середовищі. **Предмет** аналізу – інноваційні мовно-технологічні моделі, засоби та механізми освітньої комунікації в цифровому середовищі. **Метою** статті є визначення теоретико-методологічного підґрунтя моделювання засобів та мовно-технологічних механізмів інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі.

Виклад основних матеріалів та результатів. Методологічно дослідження базується на таких вихідних положеннях:

- інноваційна одиниця мови (неологізм) та комунікації (оказіоналізм, *неолемма*) з погляду сучасних теорій номінації [45; 48; 49], неології [32; 33], термінології [31] та словотвору [33; 51] позиціонується як амбівалентний мовний знак, властивості якого задовольняють діалектичній єдності у протиставленні діад фіксованість :: відкритість, консолідованість :: дисипативність, статика :: динаміка форми та змісту як онтологічного витоку механізмів високодинамічного розвитку систем сучасних мов глобальної комунікації в цифровому просторі;

- проблематика мовного кодування та картування різнотипних сфер актуальної та цифрової соціальної дійсності визначається в лінгвоонтологічному [19; 30; 42; 50], лінгвокогнітивному [11; 12; 16; 24; 36; 43; 46; 47], лінгвокультурному [10; 21; 22; 26], синергетичному [17; 18; 33] ракурсах, у межах яких мова інтерпретується як інструмент накопичення, ієрархічного підпорядкування та трансляції знань про оточуючу дійсність – соціально-культурне явище, конститuentи якого беруть участь у конструюванні цілісних та фрагментарних образів дійсності різного ступеня абстракції; як відкрита нелінійна система, здатна до формально-змістової самоорганізації у процесі розвитку;

- вивчення складних динамічних мовних та комунікативних явищ зумовлене методологічним

контекстом постмодерністської парадигми наукового мислення другої половини ХХ – початку ХХІ ст. загалом [2–4; 7; 28; 44] та лінгвістичної науки зокрема [13; 25; 50; 48], визначається мозаїчністю та міждисциплінарним характером методологічних підходів до досліджуваних об'єктів.

До вивчення вибраного об'єкта – інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі – як методологічна база залучаються принципи феноменологічної неолінгвістики [13], яка передбачає консолідацію лінгвального та субстантного аспектів досліджуваних інноваційних мовних, комунікативних та технологічних явищ, що підпорядковані нерозривній, взаємозворотній єдності понять феномен :: сутність.

Застосована в дослідженні адаптація феноменологічного підходу до теоретико-методологічного осмислення інноваційної освітньої комунікації в цифровому середовищі спирається на синтетичне усвідомлення низки понять: поняття про логосферу як 1) множинність мовних одиниць, які є умовно вичерпними феноменологічними реалізаціями абстрактних та емпіричних елементів різних сфер буття (М. Бахтін, Е. Пауераннен; Р. Махачашвілі; Д. Кранц), 2) зону інтеграції мисленнєво-мовленнєвих континуумів (лінгво) культур (Р. Барт, Г.Д. Гачев, А.Ф. Лосєв), семіосферу – множинність культурно-релевантних універсальних смислів та значень (Ю. Лотман), пневмосферу – множинність трансцендентних духовних смислів (П. Флоренський), ноосферу – множинність інтегральних інтелектуальних смислів та комунікативних практик, породжених функціональним синтезом культури та технології (В. Вернадський).

У межах феноменологічного підходу (Е. Гуссерль, Р. Інгарден, М.К. Мамардашвілі, Г. Шпет) глобальна семіотична інтегрованість макро- і мікроструктур інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі ідентифікується як забезпечена та реалізована за рахунок детермінаційної взаємодії різносубстратних (мовних, часопросторових, есенціальних, антропологічних та соціальних) параметрів цієї інноваційної комунікативної логосфери, з огляду на значну синхронну щільність темпів та результатів паралельного розвитку вербального, онтологічного та антропологічного континуумів глобального цифрового середовища [2–4; 6–9; 24; 27; 35; 37]. Логоцентричний ракурс [25; 38; 39] розгляду освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі визначає її феноменологічну природу через ідентифікацію знакового (структурно-змістового) субстрату як емпіричного джерела та результату прояву субстантних характеристик реальності.

У новому тисячолітті система інновацій природних мов та комунікації, яка співвідноситься

зі сферою новітніх комп'ютерних технологій та динаміки комп'ютерного буття загалом набуває бурхливого та інтегрованого розвитку, що забезпечується низкою **лінгвальних та екстралінгвальних передумов**:

1) *синхронізованість темпів* оновлення різнорівневого складу природних мов глобального спілкування у відповідній галузі та темпів і обсягів виникнення та розгалуження субстантної, об'єктної, феноменологічної, антропологічної сфер цифрової дійсності [37], що виявляється у значних, порівняно з іншими буттєвими сферами в досліджуваній період, кількісних показниках обсягів поповнення інноваційного (узуального та потенціального) вербального інструментарію мов глобального спілкування в різних соціальних сферах: ≈ 20 узуальних новотворів сфери цифрового буття на 1 міс., що становить середню кількість 180 узуальних новотворів на 1 рік (≈ 49 –60% загальної вибірки узуальних новотворів сучасних мов глобального спілкування за даними конвенційних лексикографічних джерел та автоматизованих лексикографічних реєстрів WordSpy, WorldWideWords, The Merriam-Webster Online тощо);

2) *ізоморфізм* мовного кодування різносубстратних структур (онтологічної, гносеологічної, антропологічної) комп'ютерного та некомп'ютерного буття [13];

3) *гнучкість та адаптивність* розвитку багаторівневого складу глобалізованих мов спілкування у цифровому середовищі [15], що актуалізується шляхом інформоемності, семіотичної гібридизації лінгвальних новотворів мов глобального спілкування у цифровому середовищі, вияву потенції до трансформації їх ознак морфологічного статусу, морфологічної функції тощо.

Означений стан *наочного та доступного для спостереження ситуативного паралелізму* процесів виникнення та розвитку інноваційних *есенціальних* елементів (простір, час, субстанція), *гносеологічних* елементів (інформація, епістема тощо), антропологічних елементів (екзистенційний стан, тип ідентичності тощо) цифрового буття та їх *лінгвальних* й комунікативних корелятивів (мовний знак, мовна форма, мовне значення, мовний зміст) визначає методологічну релевантність позиціонування означеного сегмента лінгво-комунікативної та соціальної (зокрема освітньої) дійсності як особливого типу *логосфери*, зокрема *інноваційної логосфери*, що становить собою *синхронну периферію* логосфери сучасної глобальної лінгвокультури у цифрову добу.

Вважаємо за доцільне виділити з конфігурації зазначеного макрофеномена окремих галузевий об'єкт розвідки – **інноваційну освітню комунікацію в глобальному цифровому середовищі**.

Інноваційна освітня комунікація в глобальному цифровому середовищі розуміється як вертикально інтегрована на макро- та мікрорівні множинність узуальних мовних інновацій та інноваційних комунікативних практик, що за своєю типологічною специфікою є умовно вичерпними феноменологічними корелятами різносубстратних елементів та технологій цифрового буття.

Виокремлюємо **характеристики** інноваційної освітньої комунікації:

(1) спроможність до феноменологізації субстантної своєрідності глобального цифрового середовища на рівні сигніфікативних характеристик вербальних одиниць, що конституують відповідну профільну комунікативну сферу. Наведена характеристика логосфери інноваційної освітньої комунікації у цифровому середовищі виявляється на рівні *зовнішньої форми* її дискретних одиниць. Напр., за рахунок комбінації конфігурацій *зовнішньої та внутрішньої форми* дискретних одиниць логосфери інноваційної освітньої комунікації: напр., **e-learning 2.0** (e-learning N.0) – *візуальні та технологічні конфігурації Інтернет-простору, що уможливають освітню взаємодію згідно відповідного етапу розвитку технологій, де 2.0/N.0 – метонімічна семіотична репрезентація змістового елемента «нова (удосконалена) версія»* (операційної системи, програмного забезпечення, програмного продукту тощо);

(2) змістова та структурна щільність обсягу, рівномірність та умовна вичерпність інноваційної кодифікації загалом різносубстратних елементів цифрового середовища. Ця характеристика зумовлює принцип **інтегрованості макроструктури** інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі, який визначається феноменологічною (екстенціональною, сигніфікативною) корельованістю її дискретних елементів із:

1) конструктивними елементами цифрового середовища загалом – *простір, час, субстанція, явище, сутність* (напр.: феноменологічна кореляція елемента «субстанція» – **Webrarian** (телескопне зрощення Web+(lib)rarian – *суб'єкт інноваційної освітньої комунікації, фахівець з архівації цифрових баз даних*);

2) конструктивними елементами знання/пізнання – *інформація, епістема, поняття, концепт* (напр.: феноменологічна кореляція елемента «інформація» – **information demise** – *руйнування систем збереження даних; data spill* – *перенасичення комунікативного простору даними*);

3) конструктивними елементами людської свідомості/самосвідомості *ідентифікація, ідентичність, індивідуальність, соціальність* (напр., низка новотворів – маніфестацій елемента «суб'єкт»/«самість» за рахунок різнотипних механізмів субстантивізації семантичної та референт-

ної ознаки «я» – **parb** (телескопне зрощення від par(rative)+(b)it – *фрагмент особистої інформації про комуніканта, який можна відстежити у цифровому середовищі*).

Основна увага в межах розвідки зосереджена на дослідженні моделей та інструментів всебічного структурування інноваційної освітньої комунікації в цифровому середовищі (інноваційна освітня комунікація в цифровому середовищі в розумінні трансформаційних інноваційних шарів та комунікативного застосування, опосередковані сучасними європейськими та східними мовами міжнародного спілкування – англійська, іспанська, французька, китайська, японська відповідно).

Мозаїчний, імітаційний, багатовимірний та рамковий підходи до розуміння складних динамічних лінгвістичних явищ та сутностей, пріоритетні для цього методологічного контексту, дозволили нам виявити онтологічну природу комунікаційних одиниць глобалізованих мов у сфері інноваційного освітнього спілкування.

Висновки. Тезаурус інформаційно-комунікативних технологій, електронного навчання, гібридного навчання, цифрових компетенцій як лінгвокогнітивна пресупозиція інноваційної освітньої комунікації побудований для визначення та категоризації ключових компонентів інноваційної кібертермінології, що сприяють побудові та функціонуванню середовища електронного навчання. Запропоновано моделювання макро-, мікро- та супра-структур інноваційної освітньої комунікації та їх цифрову обробку в координатах трьох основних вимірів: 1) Інтернет-освітня антропосфера (антропне середовище у Всесвітній павутині); 2) зовнішньомережева антропосфера освіти (компоненти електронної реальності, функціонують поза сферою Всесвітньої павутини); 3) техногенна освітня антропосфера (переорієнтовані компоненти антропогенного середовища із заміщенням онтологічним параметром на однорідний антропний).

Динамічна взаємодія структурних рівнів змістовного рівня ІКТ у шарах інноваційної освітньої комунікації характеризується антропогенними та когнітивними параметрами змістовної площини, опосередкованими суб'єктивним та колективним когнітивним досвідом стейкхолдерів цифрової освіти, втіленим у рамках цифрової трансформації інноваційних комунікативних освітніх сценаріїв. Тезаурус ІКТ, електронного навчання, гібридного навчання, цифрових компетенцій виявляє феноменологічну (номінативну, референційну, денотативну, сигніфікативну) здатність до конвергованого кодування на рівні системи елементів своєї внутрішньої та зовнішньої форми всіх зазначених вище параметрів.

Специфіка Тезаурусу ІКТ, електронного навчання, гібридного навчання, цифрових компетенцій визначається ізоморфним характером інтегрованості структури його зовнішньої та внутрішньої форми та інтегрованості макроструктури інноваційної освітньої комунікації в глобальному цифровому середовищі.

Перспективи. Перспективи дослідження полягають у розширенні дослідження щодо оцінки параметрів розвитку цифрової грамотності як складника інноваційної освітньої комунікації для окремих груп мов, для різних типів засобів електронного навчання, що використовуються для засвоєння та застосування мов глобальної комунікації, а також діагностики міждисциплінарних тенденцій оцифрування освітніх комунікативних форматів у країнах Азії, Північної та Південної Америки та Європи.

ЛІТЕРАТУРА

- Bell D. Social Framework of the Information Society. Oxford : Oxford U. Press, 1987. 315 p.
- Davis E. Technosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information. NY : New York Publishers, Inc., 2001. 377 p.
- Dobson H., Kürschne B. *An Introduction to Responsible Technology*. URL: <https://tech2impact.com/an-introduction-to-responsible-technology/>.
- Gelernter D. Virtual Realism. Oxford : Oxford University Press, 1998. 138 p.
- Hausser R. Foundations of Computational Linguistics. Springer : Verlag Berlin Heidelberg, 1999. 534 p.
- Heeter C. Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. *Media use in the information age*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1989, pp. 85–108.
- Heim M. Virtual Reality: Practice and Promise. LA : Wesport Publishers, 1994. 233 p.
- James L. *Exploring what “responsible technology” means*. URL: <https://medium.com/dotev-eryone/exploring-what-responsible-technology-means-4f2a69b50a61>.
- Johnson F. Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. *The New York Times*. 2003. Pp. 10–12.
- Knight S. Making authentic cultural and linguistic connections. *Hispania*. 1994, Vol. 77, pp. 289–294.
- Lakoff G. Women, fire and dangerous things. Chicago : CUP, 1987. 614 p.
- Langacker R. W. Cognitive Grammar. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford Univ. Press, 2007, pp. 421–462.
- Makhachashvili R., Models and Digital Diagnostics Tools for the Innovative Polylingual Logosphere of Computer Being Dynamics. *Italian-Ukrainian Contrastive Studies: Linguistics, Literature, Translation*. Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, Berlin, 2020. pp. 99–124.
- Makhachashvili, Rusudan and Semenist, Ivan. Phenomenological principles of global innovative logosphere of computer being construction (based on European and oriental languages). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 32(71) (1). Pp. 195–202.
- Makhachashvili R., Semenist I. *ICT Thesaurus Modelling Recommendations* (based on innovations of European and Oriental languages). *Studia Filologiczne*, 7, 2020, pp. 117–128.
- Minsky, M. A Framework for Representing Knowledge. In *Frame Conceptions and Text Understanding*, 1979, pp. 1–25.
- Monnin A. Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. *Posthumanity : Merger and Embodiment*. Oxford, UK : Inter-Disciplinary Press, 2010, pp. 126–131.
- Nyce J. M. From Memex to Hypertext. NY: Kahn Publications, 1994. 472 p.
- Searle J. Minds, Brains, and Science. Oxford : Oxford U. Press, 1984. 142 p.
- Zahavi D. Husserl’s Phenomenology. Palo Alto : Stanford University Press, 2003. 312 p.
- Андреева И.В. Ценностная картина мира как лингвистическая и философская категория. *Аналитика культурологии*. 2006. № 3. С. 14–21.
- Андрейчук Н.І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 277 с.
- Бабушкин В.У. Феноменологическая философия науки – критический анализ. Москва : Наука, 1985. 246 с.
- Баксанский О.Е., Кучер Е.Н. Когнитивное репрезентирование как механизм виртуализации реальности. *Вируалистика: экзистенциальные и эпистемологические аспекты*. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. С. 262–285.
- Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
- Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 424 с.
- Борчиков С.А. Метафизика виртуальности. *Труды лаборатории вируалистики*. 2000. Вып. 8. С. 29–33.
- Будко В.В. Адекватность научного познания. Харьков : Логос, 1990. 154 с.
- Гуссерль Э. Картезианские размышления. Санкт-Петербург : Наука, 2001. 516 с.

30. Девтерев И.В. Философский анализ феномена интерактивной научной деятельности в INTERNET (феноменологический, эвристический и прагматический аспекты). Киев, 2000. 188 с.
31. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
32. Зацний Ю.А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття : англо-український словник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 360 с.
33. Єнієєва С.М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця ХХ – початку ХХІ століть). Київ, 2011. 438 с.
34. Ингарден Р. Введение в феноменологию Эдмунда Гуссерля. Москва : Дом интеллектуальной книги, 1999. 267 с.
35. Камша В.П., Камша Л.С., Камша Ю.В. Про кібернетику другого етапу НТР. *Складні системи і процеси*. 2010. № 1 (17). С. 25–41.
36. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
37. Кутырев В.А. Культура и технология: борьба миров. Москва : Прогресс-Традиция, 2001. 336 с.
38. Лосев А.Ф. Вещь и имя. *Бытие. Имя. Космос*. Москва : Мысль, 1993. С. 805–872.
39. Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке. Москва : Школа, 1997. 216 с.
40. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. *Избр. ст., докл., выступ., интервью*. Москва : Прогресс, 1999. 415 с.
41. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі. Харків : Константа, 2004. 292 с.
42. Мартинюк С.С. Метафізичні виміри людського буття. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. 198 с.
43. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва : Флинта, 2007. 296 с.
44. Мерло-Понти М. Феноменологія сприйняття. Київ : Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
45. Морозова А.К. Проблема значения в свете современных семантических теорий. *Вісник ХНУ*. 2004. № 635. С. 114–117.
46. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ, Восток-Запад, 2007. 315 с.
47. Потапенко С.І. Орієнтаційна семантика: дискурсивне втілення. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 52. С. 253–261.
48. Селиванова Е.А. Процессы неологизации в ракурсе динамики этносознания. *Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках*. Днепропетровск : Пороги, 2007. С. 57–60.
49. Степанов Ю.С. В трёхмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва : Наука, 1986. 336 с.
50. Хайдеггер М. Язык. Москва : Фолио, 2003. 374 с.
51. Шепель Ю.А. Міжгалузєва термінологічна омонімія у сучасній англійській мові. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2010. 335 с.
52. Шпет Г. Явление и смысл (Феноменология как основная наука и ее проблемы). Москва : Наука, 2001. 219 с.

REFERENCES

1. Andreeva I.V. (2006) Tsennostnaya kartina mira kak lingvisticheskaya i filosofskaya kategoriya. [Axiological worldview as linguistic and philosophical category]. *Culture Analytics*, V. 3, pp. 14–21 [In Russian].
2. Andreychuk N.I. (2011) Semiotika lingvokulturnogo prostoru Angliyi kintsia XV – pochatku XVII stolittya. [Semiotics of linguocultural space of England in the late XVth early XVII centuries]. Lviv : Lviv Polytechnic Press, 277 p. [In Ukrainian].
3. Babushkin V.U. (1985) Fenomenologicheskaya filosofiya nauki – kriticheskiy analiz. [Phenomenological philosophy of science – critical review] M. : Academia, 246 p. [In Russian].
4. Bakhtin M. M. (1979) Estetika slovesnogo tvorchestva. [Aesthetics of verbal art]. M. : Art, 424 p. [In Russian].
5. Baksanskiy O. E., Kucher E. N. (2004) Kognitivnoe reprezentirovanie kak mehanizm virtualizatsii realnosti. [Cognitive representation as a mechanism of virtual reality]. *Virtualistics: existential and epistemological aspects*. M. : Progress-Tradition, pp. 262–285 [In Russian].
6. Barthes R. (1989) Izbrannyye raboty: Semiotika: Poetika. [Selected readings on semiotics: Poetics]. M. : Progress, 616 p. [In Russian].
7. Bell D. (1987) Social Framework of the Information Society. Oxford : Oxford U. Press, 315 p.
8. Borchikov S. A. (2000) Metafizika virtualnosti. [The metaphysics of virtuality]. *Proceeding of virtualistics laboratory*. Issue. 8. pp. 29–33 [In Russian].
9. Budko V. V. (1990) Adekvatnost nauchnogo poznaniya. [The adequacy of scientific inquiry]. Kharkiv : Logos, 154 p. [In Russian].

10. Davis E. (2001) *Techgnosis: Myth, Magic and Mysticism in the Age of Information*. NY : New York Publishers, Inc., 377 p.
11. Devterev I. V (2000) *Filosofskiy analiz fenomena interaktivnoy nauchnoy deyatel'nosti v INTERNET (fenomenologicheskii, evristicheskii i pragmaticheskii aspekty)*. [Philosophical analysis of the phenomenon of interactive scientific activity in the INTERNET (phenomenological, heuristic and pragmatic aspects)]. K., 188 p. [In Russian].
12. Dobson H., Kürschne B. (2021) *An Introduction to Responsible Technology*. Retrieved from: <https://tech2impact.com/an-introduction-to-responsible-technology/>.
13. Dudok R. (2009) *Problema znacheniya ta smyslu termina v humanitarnykh naukakh [Problem of the term meaning and content in Liberal Arts]*. Lviv : Lviv National University Press. 358 p. [In Ukrainian].
14. Gelernter D. (1998) *Virtual Realism*. Oxford : Oxford University Press, 138 p.
15. Hausser R. (1999) *Foundations of Computational Linguistics*. Springer : Verlag Berlin Heidelberg, 534 p.
16. Heeter C. (1989) *Implications of new interactive technologies for conceptualizing communication. Media use in the information age*. Hillsdale, NJ : Erlbaum, pp. 85–108.
17. Heidegger M. (2003) *Yazyk. [Language]*. M. : Folio, 374 p. [In Russian].
18. Heim M. (1994) *Virtual Reality: Practice and Promise*. LA : Westport Publishers, 233 p.
19. Husserl E. (2001) *Kartezianskie razmyshleniya. [Cartesian musings]* SPb. : Academia, 516 p. [In Russian].
20. Ienikieieva S. M. (2011) *Systema slovotvoru suchasnoi anhliiskoi movy: synerhetychnyi aspekt (na materialy novoutvoren kintsia XX – pochatku XXI stolit). [Word-building system of the modern English: based on the innovations of the late XX – early XXI century]*. K., 438 p. [In Ukrainian].
21. Ingarden R. (1999) *Vvedenie v fenomenologiyu Edmunda Gusserlya. [Introduction to Edmund Husserl's phenomenology]*. M. : Intellectual book house, 267 p. [In Russian].
22. James L. (2020) *Exploring what “responsible technology” means*. URL: <https://medium.com/doteveryone/exploring-what-responsible-technology-means-4f2a69b50a61>.
23. Johnson F. (2003) *Shall I Compare Thee to a Swarm of Insects? Searching for the Essence of the World Wide Web. The New York Times*. Pp. 10–12.
24. Kamsha V.P., Kamsha L.S., Kamsha Yu.V. (2010) *Pro kibernetiku druhoho etapu NTR. [On cybernetics of the 2nd stage of STR]. Complex systems and processes, V. 1 (17). Pp. 25–41 [In Russian]*.
25. Karasik V.I. (2002) *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs. [Language circle: personality, context, discourse]*. Volgograd : Peremena, 477 p. [In Russian].
26. Knight S. (1994) *Making authentic cultural and linguistic connections. Hispania, Vol. 77, pp. 289–294*.
27. Kutyirev V.A. (2001) *Kultura i tehnologiya: borba mirov. [Culture and technology: the clash of the worlds]* M., Progress-Tradition, 336 p. [In Russian].
28. Lakoff G. (1987) *Women, fire and dangerous things*. Chicago : CUP, 614 p.
29. Langacker R. W. (2007) *Cognitive Grammar. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford Univ. Press, pp. 421–462.
30. Losev A.F. (1993) *Vesch i imya. [The thing and the name]. Existence. Name. Cosmos. M. : Myisl, p. 805–872 [In Russian]*.
31. Zatsnyi Yu.A. (2008) *Innovatsii u slovnykovomu skladi anhliiskoi movy pochatku XXI stolittia: anhlo-ukrainskyi slovnyk [Innovations in vocabulary of the English language at the beginning of the XXIst century]*. Vinnytsia : Nova Knyha [in Ukrainian].
32. Makhachashvili, Rusudan and Semenist, Ivan (2021) *Phenomenological principles of global innovative logosphere of computer being construction (based on European and oriental languages). Vcheni zapyski TNU V. Vernadskogo [V. Vernadsky Tavria National University Academic Bulletin], № 32(71) (1). Pp. 195–202*.
33. Makhachashvili R. (2020) *Models and Digital Diagnostics Tools for the Innovative Polylingual Logosphere of Computer Being Dynamics. Italian-Ukrainian Contrastive Studies: Linguistics, Literature, Translation. Monograph. Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, Berlin, pp. 99–124*.
34. Makhachashvili R., Semenist I. (2020) *ICT Thesaurus Modelling Recommendations (based on innovations of European and Oriental languages). Studia Filologiczne, V. 7, pp. 117–128*.
35. Mamardashvili M. K. (1999) *Kak ya ponimayu filosofiyu. [How I understand philosophy]. Selected papers, documents and talks. M. : Progress, 415 p. [In Russian]*.
36. Mamardashvili M.K., Pyatigorskiy A.M. (1997) *Simvol i soznanie. [Symbol and consciousness]. Metaphysical musings on consciousness, symbolism and language. M. : Shkola, 216 p. [In Russian]*.
37. Martinyuk A. P. (2004) *Konstruyuvannya genderu v anglovomnomu diskursi. [Construction*

- of gender in the English discourse]. Kharkiv : Constanta, 292 p. [In Ukrainian].
38. Martyniuk S. S. (2001) Metafizychni vymiry liudskoho buttia. [Metaphysical dimensions of the human existence]. Zaporizhzhia : ZSU Press, 198 p. [In Ukrainian].
 39. Maslova V.A. (2007) Vvedenie v kognitivnuyu lingvistiku. [Introduction to cognitive linguistics]. M. : Flinta, 296 p. [In Russian].
 40. Merlo-Ponty M. (2001) Fenomenolohiia spryiniattia. [Phenomenology of preception]. Kyiv : Ukrainian center for spiritual culture, 552 p. [In Ukrainian].
 41. Minsky M.A. (1979) Framework for Representing Knowledge. In *Frame Conceptions and Text Understanding*, pp. 1–25.
 42. Monnin A. (2010) Humanity and Digital Characters in Virtual Worlds: Crossing the Fictional Boundaries. *Posthumanity : Merger and Embodiment*. Oxford, UK : Inter-Disciplinary Press, pp. 126–131.
 43. Morozova A.K. (2004) Problema znachenyia v svete sovremennykh semanticheskikh teoryi. [The issue of meaning in view of modern semantic theories]. *KhNU Bulletin*. V. 635, pp. 114–117 [In Russian].
 44. Nyce J.M. (1994) *From Memex to Hypertext*. NY: Kahn Publications, 472 p.
 45. Popova Z.D., Sternin I.A. (2007) Kognitivnaya lingvistika. [Cognitive linguistics]. M. : AST, East-West, 315 p. [In Russian].
 46. Potapenko S. I. (2011) Orientatsiina semantyka: dyskursyvne vtilennia. [Orientational semantics]. *Lviv University Bulletin*, V. 52, p. 253–261 [In Russian].
 47. Searle J. (1984) *Minds, Brains, and Science*. Oxford : Oxford U. Press, 142 p.
 48. Selivanova E.A. (2007) Processy neologizacii v rakurse dinamiki e'tnosoznaniya. Leksiko-grammaticheskie innovacii v sovremenny`x vostochnoslavyanskix yazykax. [Neologization processes through the lens of ethnic consciousness dynamics]. Dnepropetrovsk: Porogi, pp. 57–60 [In Russian].
 49. Shepel Yu.A. (2010) Mizhhaluzeva terminolohichna omonimiia u suchasni anhliskii movi. [Cross-sectorial terminological homonymy in the modern English]. Dniprodzerzhynsk : DDTU, 335 p. [In Ukrainian].
 50. Shpet G. (2001) Yavlenie i smysl (Fenomenologiya kak osnovnaya nauka i ee problemy). [Phenomenon and Sense (Phenomenology as a core science and its issues)]. M. : Academia, 219 p. [In Russian].
 51. Stepanov Yu. S. (1986) V tryoxmernom prostranstve yazyka: Semioticheskie problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva. [In the 3D space of the language: Semiotic issues of linguistics, philosophy and art]. M. : Academia, 336 p. [In Russian].
 52. Zahavi D. (2003) *Husserl's Phenomenology*. Palo Alto : Stanford University Press, 2003. 312 p.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС У ТИПОЛОГІЇ ДИСКУРСУ

Ситник І. В.

викладач кафедри східних мов та перекладу

Інститут філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-9307-6180

iv.sytnyk@kubg.edu.ua

Ключові слова: *дискурс, педагогічний дискурс, лінгвістика, текст, комунікація.*

У статті на основі аналізу наукових праць досліджено місце педагогічного дискурсу в типології дискурсу. Поняття «дискурс» вважається одним із ключових понять низки гуманітарних наук. Саме через полідисциплінарність, багатозначність і багатофункціональність дискурсу не існує загальноприйнятого й однозначного визначення цього поняття, що, у свою чергу, призвело до відсутності єдиної типології дискурсу. Науковці, систематизуючи дискурс, залежно від предмета дослідження за основу використовують певний критерій або критерії та подають різні класифікації. У статті проаналізовано, виділено й систематизовано наявні основні наукові підходи до класифікації дискурсу. У результаті дослідження з'ясовано, що загальноприйнятим у парадигмі соціолінгвістичного параметра згідно з формулою спілкування «сугестор (адресант) – сугерент (адресат)» вважається розуміння педагогічного дискурсу як інституційного типу дискурсу, що характеризується певними системо-утворюючими ознаками (учасники, мета, хронотоп, стратегії, жанри). Установлено, що в лінгвістичній літературі вживається термін «педагогічний дискурс» у вузькому значенні, це означає функціонування теорії навчання й виховання, а також термін «педагогічний дискурс» у широкому значенні, тобто форма суспільної практики, яка має педагогічну мету – соціалізацію нового члена суспільства. Висвітлюються найвідоміші дослідницькі інтерпретації поняття «педагогічний дискурс» у сучасній парадигмі лінгвістичних знань. Окреслено актуальне питання еволюції поняття «педагогічний дискурс». Виділено та проаналізовано основні наукові підходи до визначення поняття «педагогічний дискурс» з позиції вітчизняних і закордонних дослідників. На підставі аналізу наукових праць із різними підходами до визначення поняття «педагогічний дискурс» запропоновано авторську дефініцію цього поняття, яка трактується як систематичний процес взаємодії мовців у межах педагогічної ситуації, де учасники спілкування використовують екстралінгвістичні, прагмалінгвістичні та лінгвістичні знакові системи.

PEDAGOGICAL DISCOURSE IN DISCOURSE TYPOLOGY

Sytnyk I. V.

Lecturer at the Department of Oriental Languages and Translation

Institute of Philology

of Borys Hrinchenko University of Kyiv

Bulvarno-Kudriavska str, 18/2, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9307-6180

iv.sytnyk@kubg.edu.ua

Key words: *discourse, pedagogical discourse, linguistics, text, communication.*

This paper calls into question on the pedagogical discourse in the framework of discourse typology. It is generally accepted that the concept of «discourse» is widely considered to be multidisciplinary, because it is the research subject in a number of humanities. In the literature there seems to be no general definition of “discourse”, thus it is commonly investigated. Depending on the subject of research, each scholar defines the term “discourse” in his own way. The central discourse typology has not been established yet. The existing scientific approaches to the classification of discourse are determined and investigated. As a result of the research it was found that in the paradigm of sociolinguistic parameter pedagogical discourse is interpreted as an institutional type of discourse characterized by certain system-forming features (participants, purpose, strategies, genres etc.). It is identified that in the linguistic literature the term “pedagogical discourse” is defined as teaching and education theories functioning. Other researchers would seem to suggest that there may be other possible explanations of the term “pedagogical discourse”. In general terms, “pedagogical discourse” is generally understood to mean a social practice that has a pedagogical purpose – socialization. This paper has underlined the most widespread research interpretations of the concept of “discourse” within modern linguistic paradigm. The concept of “discourse” evolution is stated. The existing main scientific approaches to the definition of “discourse” from the standpoint of domestic and foreign researchers are examined, introduced and discussed. A recent review of the literature on this topic found that there is no clear definition of “pedagogical discourse”. Given that our definition of “pedagogical discourse” is based on the results from such analyses. The author’s definition of “pedagogical discourse” is proposed, which is defined as a systematic process of speaker interaction within the pedagogical situation, where participants use extralinguistic, pragmalinguistic and linguistic sign systems.

Постановка проблеми. У сучасній науковій літературі існують підходи до класифікації дискурсу, що базуються на різних критеріях. Важливим для дослідження є питання визначення місця педагогічного дискурсу в типології дискурсу. Типологію дискурсу розглядали як зарубіжні (В. Карасик, Н. Нікульшин, О. Ревізіна, Г. Солганник, М. Фуко, Й. Хабермас), так і вітчизняні (Ф. Бацевич, А. Загнітко, О. Кучерова, Г. Почепцов, К. Серажим, О. Станкевич, О. Христенко, Г. Яворська) дослідники. Зазначимо, що сьогодні не існує єдиної класифікації, тому що науковці, класифікуючи дискурс залежно від того, який критерій чи які категорії є важливими для їхнього напряму дослідження, для потреб конкретного аналізу, беруть за основу різні ознаки та

подають різноманітні класифікації. Як результат на сучасному етапі розвитку наукової думки в галузі дискурсології створити загальну типологію дискурсів практично неможливо, можна лише узагальнити основні підходи до їх класифікації. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю єдиної загальноживаної типології дискурсу, що, у свою чергу, призвело до появи різних підходів до інтерпретації педагогічного дискурсу.

Мета статті полягає в установленні сутності й ознак педагогічного дискурсу в лінгвістиці за допомогою систематизації та характеристики класифікацій дискурсу.

До завдань розвідки належать установлення сутності поняття «педагогічний дискурс», визначення та характеристика класифікації дискурсу,

з'ясування місця й основних ознак педагогічного дискурсу в типології дискурсу.

Об'єктом дослідження є педагогічний дискурс.

Предмет дослідження становлять ознаки педагогічного дискурсу в типології дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У лінгвістичних дослідженнях останніх років дискурс класифікують на основі різних критеріїв залежно від предмета дослідження.

Так, А. Кібрик як критерії для класифікації дискурсів висуває модус (канал передачі інформації), категорію формальності, жанр, функціональний стиль. Через канал передачі інформації виділяють усний і письмовий дискурси [1, с. 6]. За сферою і середовищем спілкування виділяють побутовий, науковий, політичний, діловий, конфесійний [2, с. 15]. За національно-лінгвокультурними параметрами дискурс поділяють на англійський дискурс, український дискурс, іспанський дискурс тощо [3, с. 68].

Розглянемо детальніше типологію українського науковця Г. Почепцова. Його типологія створена на основі кількох критеріїв: особливостей мовлення в контексті певного дискурсу, особливостей знакового (символічного) відображення реальної ситуації (у зіставленні з базовою комунікативною ситуацією – звичайним спілкуванням обох осіб у ситуації безпосереднього контакту). За цими ознаками науковець виділяє радіо- й теледискурс, фольклорний, газетний, театральний візуальний, літературний, рекламний, педагогічний, політичний, релігійний, офіційний, міфологічний, іронічний, святковий, невербальний, міжкультурний, неправдивий дискурс, кінодискурс, дискурс у сфері PR [4, с. 112].

Український лінгвіст Ф. Бацевич на основі комунікативної моделі Р. Якобсона класифікує дискурс за такими ознаками [5, с. 73]:

- за виявом комунікації в суспільстві дискурс може визначатися як комунікативний, мовний; вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання;

- за каналами спілкування: візуальний, слуховий, тактильний;

- за різновидами мовлення (формами мовленевої діяльності): усний, письмовий;

- за типами й формами мовлення, принципами побудови повідомлення: монологічний, діалогічний, наративний, риторичний, іронічний;

- за тотожністю з предметом дослідження різних наук: соціологічний, політологічний, філологічний;

- за індивідуальними характеристиками мовлення: особистісний, неповторний, колективістський, авторитарний;

- за реалізацією в різних сферах спілкування: юридичний, політичний, газетний, кінодискурс, театральний, рекламний, святковий;

- за етнокультурними особливостями спілкування: міжкультурний, різномовний;

- за функціональним стилем: науковий, діловий, художньо-белетристичний;

- за виявом правил спілкування, способів викладу й утілення прагматичної мети мовців: етикетний, лайливий, дидактичний.

А. Белова запропонувала класифікацію дискурсів з урахуванням двох основних чинників: характеру комунікації і сфер функціонування. За характером комунікації – офіційний, неофіційний, спонтанний, підготовлений, чоловічий, жіночий, дитячий, дискурс підлітків, людей похилого віку, конфліктний, авторитарний, лайливий. За сферами комунікації виділені такі типи дискурсу: академічний, педагогічний, рекламний, релігійний, бізнес-дискурс, дипломатичний, переговорів, політичний, риторичний, сімейного спілкування, юридичний, Інтернет-дискурс, медичний, психотерапія/НЛП [6, с. 92].

За сферою спілкування А. Баранов і Ю. Караулов розрізняють політичний, юридичний, військовий, економічний, педагогічний та інші види. Окремим різновидам дискурсу присвячували дослідження багато вчених, наприклад: Н. Волкогон – рекламному, А. Габідуліна – навчально-педагогічному, Л. Колток – педагогічному, С. Коновець – газетному, К. Серажим – політичному, Т. Скуратовська – судовому, І. Соболева – публіцистичному тощо [7, с. 37].

Варто також зазначити, що лінгвісти часто пов'язують дискурс з певною лінгвокультурою: американський дискурс (С. Пак), англійський дискурс (Е. Селіванова) тощо. Тип дискурсу може визначатися й гендерними параметрами (О. Прокудіна) [8, с. 47–59].

Російський мовознавець В. Карасик у науковій праці «Про типи дискурсу» класифікує дискурс з позиції соціолінгвістики й виділяє два головні його типи: персональний (індивідуально-орієнтований) та інституційний (статусно-орієнтований) [9, с. 5–20]. У цій класифікації дискурс визначається прийнятими в суспільстві сферами спілкування і сформованими інститутами. У першому типі мовець виступає як особистість зі своїм багатим внутрішнім світом, а в другому – як представник тієї або іншої соціальної групи [9, с. 5–20]. Інституційний дискурс мовознавець розділяє на науковий, військовий, політичний, адміністративний, сценічний діловий, спортивний і масово-інформаційний. Під інституційним дискурсом В. Карасик розуміє особливий різновид спілкування, знайомих або незнайомих, людей один із одним із використанням регулярно повторюваних у певних умовах і контекстах мовних зворотів, тобто кліше [9, с. 5–20].

Згідно з дослідженнями М. Олешкова, інституційному дискурсу об'єктивно притаманні такі

системоутворювальні ознаки, як «статусно-кваліфіковані учасники, локалізований хронотоп, конвенціонально обумовлена в рамках цього соціального інституту мета, ритуально зафіксовані цінності, інтенціонально «закріплені» стратегії (послідовності мовних дій у типових ситуаціях), обмежена номенклатура жанрів і жорстко обумовлений арсенал прецедентних феноменів (імен, висловлювань, текстів і ситуацій)» [10, с. 92].

Отже, узагальнюючи висновки науковців, констатуємо, що педагогічний дискурс належить до інституційного типу дискурсу, володіє всіма вказаними вище системоутворювальними ознаками і співвідноситься з юридичним, науковим, рекламним, релігійним, спортивним, військовим тощо [11, с. 132].

Педагогічний дискурс почали системно досліджувати після активізації досліджень у галузі педагогічної лінгвістики (англ. Educational linguistics), що як самостійна галузь вивчення виникла в середині 70-х років минулого століття завдяки роботі Б. Сполські [12]. Він був першим, хто запропонував цей термін у 1972 році в доповіді на третьому з'їзді Міжнародної асоціації прикладної лінгвістики. У праці «Educational Linguistics: An Introduction» Б. Сполські тлумачить педагогічну лінгвістику (термін, запозичений із педагогічної психології й педагогічної соціології) як модель, що впливає з теорії мови, теорії вивчення (психології), теорії вивчення мови (психолінгвістики), з використання мови (соціолінгвістики), і все це спрямовано до педагогіки навчання другої мови (англ. second language pedagogy).

Поділяє погляди Б. Сполські шведський лінгвіст Франсіс М. Хульт, який у спільній науковій праці «The Handbook of Educational Linguistics» стверджує, що педагогічна лінгвістика – «галузь дослідження, яка інтегрує дослідницькі засоби лінгвістики й інших суміжних дисциплін соціальних наук з метою цілісного дослідження широкого кола питань, пов'язаних із мовою та освітою» [12]. Дещо інші думки висловлює англійський лінгвіст М. Холлідей. Він стверджує, що існують дві дисципліни: педагогіка й лінгвістика, які об'єднуються в процесі взаємодії і призводять до деякої нової площини досліджень, де вже немає цих двох об'єктів, а є тільки один – педагогічна лінгвістика, процес вивчення мови учнем і навчання мови вчителем, процес успішного обміну інформацією між учнем і вчителем [13, с. 354–358].

У 70-ті роки представники Бірмінгемської школи дискурс-аналізу Д. Синклер та М. Кулхардт [14] використали метод дискурс-аналізу для вивчення педагогічного спілкування і здійснили масштабне дослідження, предметом якого стала лінгвістична взаємодія вчителя й учня в класі. Дослідники вперше використовують поняття

«педагогічний дискурс» і розглядають його як ситуативно й соціально визначену мовленнєву діяльність між учителем та учнями [14]. Вивчаючи мовленнєву взаємодію учнів і вчителів на уроках, Д. Синклер та М. Кулхардт охарактеризували зв'язки між висловлюваннями в потоці мовлення, а також функції висловлювань і способи їх інтерпретацій, хто і як керує ходом спілкування, як змінюються ролі мовця і слухача та реалізується їхнє право на мову, як уводяться нові теми й закономірності їхнього розвитку.

У країнах СНД основні ідеї педагогічної лінгвістики перейняла педагогічна риторика, у якій вивчається спілкування в процесі викладання й виховання. Наголосимо на тому, що перші дослідження педагогічного дискурсу в країнах СНД відбувалися саме в межах педагогічної риторики. Педагогічний дискурс трактується як процес мовної поведінки вчителя на уроці та складається з вербальної поведінки, гучності, висоти тону, темпу, ритму, жестів, міміки, пози, знакове використання простору під час мовної поведінки (А. Михальська, Т. Ладженська, Л. Антонова, О. Філіпова, А. Мурашов, В. Русецький, Н. Антонова).

Н. Антонова розглядає педагогічний дискурс як один із інституційних видів дискурсу, наголошує, що він являє собою спілкування, яке характеризується певними стратегіями й тактиками в рамках статусно-рольових відносин між учителем та учнем [15, с. 35–49].

Дослідниця А. Михальська розуміє під педагогічним дискурсом мовну поведінку в тому виді комунікативних ситуацій, для яких природа комунікативної події визначається як «навчання й виховання в професійній та освітній діяльності» [16, с. 86].

Як процес спільної діяльності учасників освітнього процесу, який має педагогічну мету, розглядає педагогічний дискурс дослідниця Т. Єжова. На думку дослідниці, для педагогічного дискурсу характерними є такі властивості: динамічність, соціальність, інтегративність, персоналізація, діалогічність, контекстуальність, цілісність, когерентність, ситуативна обумовленість, інтенціональність. Щодо функцій педагогічного дискурсу Т. Єжова зазначає, що він включає всі базові функції педагогічної діяльності, а саме: трансляцію соціального досвіду, комунікативну, регулятивну, креативну, аксіологічну, культуротворчу, інтеркультурну комунікацію [17, с. 54].

В. Карасик характеризує мету, тактику та стратегії, хронотоп, цінності, дискурсивні форми й жанри педагогічного дискурсу. Дослідник відносить педагогічний дискурс до різновиду інституційного типу дискурсу і трактує як форму «суспільної практики», як спілкування в рамках статусно-рольових відносин. Метою педагогічного дискурсу, на думку В. Карасика, є соціалізація

нового члена суспільства. Для досягнення поставленої мети реалізуються стратегії, що складаються з комунікативних інтенцій. Порівняно з іншими дискурсами педагогічний дискурс відрізняється нерівністю основних учасників спілкування (учителя й учня). Хронотоп педагогічного дискурсу – навчальний заклад, школа, університет, навчальна аудиторія і спеціально відведений час для цього виду спілкування (урок, лекція, іспит). Що стосується цінностей педагогічного дискурсу, то вони можуть бути виражені аксіологічними протокольними реченнями [18, с. 63].

Терміном «педагогічний дискурс» користуються як філологи, так і педагоги. У педагогіці, як правило, розвивають структуру та схему педагогічного дискурсу й ефективні методики викладання, тоді як у філології досліджуються лінгвістичні аспекти мовлення в процесі навчання та характеристики текстів, які беруть участь у цій схемі [19, с. 45–49].

Нині немає єдиного розуміння та дефініції поняття «педагогічний дискурс». Нами проаналізовано праці вчених, присвячені тлумаченню цього поняття, які засвідчують, що педагогічний дискурс визначають як спілкування, що характеризується певними стратегіями й тактиками, у рамках статусно-рольових відносин між учителем та учнем, відповідно, викладачем і студентом [15]; форму «суспільної практики» [18, с. 63]; певну об'єктивно існуючу систему ціннісно-сислової комунікації суб'єктів освітнього процесу, що функціонує в освітньому середовищі вишів [20, с. 84–87], взаємодію сторін у межах комунікативної ситуації, як поточну мовну діяльність, яка обслуговує комунікативну сферу, що виникає в результаті цієї діяльності й реалізуються за допомогою вербальних і невербальних знаків текстів, що мають певну структуру, жанрові особливості й особливий тезаурус [21]; процес спільної діяльності учасників освітнього процесу, який має педагогічну мету – соціалізацію нового члена суспільства [17].

Виділимо найважливіші характеристики педагогічного дискурсу, представлені в науковій літературі різними авторами, а саме:

- своєрідна суспільна мета (соціалізація члена суспільства);
- хронотоп (єдність часу й місця);
- учасники (учителі й учні, викладачі та студенти);
- особливі цінності, що формують світогляд студента;
- жанрова парадигма педагогічного дискурсу: урок, лекція, семінар, іспит, батьківські збори, бесіда батьків і дитини, учителя й учня тощо;
- жанри педагогічного спілкування (пояснення, вправа, контроль, організація діяльності основних учасників);

- своєрідні тексти (прислів'я, приказки, тексти підручників тощо);
- характерне використання педагогічних стратегій.

У межах педагогічного дискурсу виділяють підтипи. Так, дискурс, що міститься в підручниках, навчальних посібниках, визначають як дидактичний. Його також називають і «педагогічним», «навчальним», «навчально-педагогічним» дискурсом. Ми переконані, що поняття «педагогічний дискурс» є ширшим поняттям, яке може бути за певних умов конкретизовано поняттями «дидактичний дискурс» (дискурс функціонування теорії навчання й виховання), «навчально-дидактичний», «навчальний дискурс» (дискурс процес передачі й засвоєння знань, умінь і навичок) тощо [7, с. 37].

Висновки й перспективи подальших розробок. Аналіз наукових праць з типології дискурсу дав можливість визначити сутність поняття «педагогічний дискурс» і встановити його основні ознаки. Таким чином, можна констатувати, що педагогічний дискурс – систематичний процесу взаємодії мовців у межах педагогічної ситуації, де учасники спілкування використовують екстралінгвістичні, прагмалінгвістичні та лінгвістичні знакові системи. Педагогічний дискурс, незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню його структури, характеристик, досі залишається дискусійним питанням як у структурному, так і функційному відношеннях. Відкритим також залишається питання розмежування понять «педагогічний», «навчальний», «навчально-педагогічний» дискурс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов. *Вопросы языкознания*. 2009. № 2. С. 3–21.
2. Валгина Н.С. Теория текста. Москва : Логос, 2003. 173 с.
3. Ревзина О.Г. Дискурс и дискурсивные формации. *Критика и семиотика*. 2005. № 8. С. 66–78.
4. Почепцов Г. Теория коммуникации. Москва : Рефл-бук, 2001. 656 с.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : навчальний посібник. Київ : ВЦ. «Академія», 2004. 344 с.
6. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 1997. 300 с.
7. Нікітіна А.В. Педагогічний дискурс учителя словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
8. Габідулліна А.Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова

- своєрідність : дис. ... докт. філ. наук : 10.02.02. Донецьк : ДНУ, 2009. С. 47–59.
9. Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*. 2000. С. 5–20.
 10. Олешков М.Ю. Основы функциональной лингвистики: дискурсивный аспект : учебное пособие. Нижний Тагил, 2006. 146 с.
 11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
 12. Bernard Spolsky, Francis M. Hult. The handbook of educational linguistics. Blackwell Publishing, 2008. 675 p.
 13. Halliday M.A.K. On the concept of “Educational linguistics”. *Language and Education*. 2007. P. 354–358.
 14. Sinclair J.M., Coulthard R.M. Towards an Analysis of Discourse The English Used by Teachers and Pupils. London : Oxford University Press, 1975. 163 p.
 15. Антонова Н.А. Педагогический дискурс: речевое поведение учителя на уроке : дисс. ... канд. фил. наук : 10.02.01. Саратов : Саратов. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского, 2007. С. 35–49.
 16. Михальская А.К. Педагогическая риторика: история и теория : учебное пособие. Москва : Академия, 1998. 432 с.
 17. Ежова Т.В. К проблеме изучения педагогического дискурса. *Вестник ОГУ*. 2006. № 2. С. 54.
 18. Карасик В.И. Характеристики педагогического дискурса. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. 1999. С. 63.
 19. Александрова В.Ф. Навчальний текст у рамках педагогічного дискурсу. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. 2015. С. 45–49.
 20. Суворова С.Л. Феноменология исследования понятий «дискурс» и «педагогический дискурс». *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2012. № 4. С. 84–87.
 21. Олешков М.Ю. Моделирование коммуникативного процесса : монография. Нижний Тагил : Нижнетагильская гос. соц.-пед. академия, 2006. 336 с.
 4. Pocheptsov G. Theory of communication [Teoriya kommunikatsii]. Moscow: Refl-book, 2001. 656 p.
 5. Batevich F.S. Foundations of Communicative Linguistics [Osnovy komunikativnoyi linhvistyky] : Navch. posib. Kiev : VTs. “Academy”, 2004. 344 p.
 6. Belova A.D. Linguistic aspects of argumentation [Lynhvystycheskye aspekty arhumentatsyy]. Kyiv : Kyiv. nat. Taras Shevchenko University, 1997. 300 p.
 7. Nikitina A.V. Pedagogical discourse of a teacher of language and literature [Pedahohichnyy dyskurs uchytelya slovesnyka] : monograph. Kiev : Lenvit, 2013. 338 p.
 8. Gabidullina A.R. Initial pedagogical discourse: categorical structure and genre [Navchalno-pedahohichnyy dyskurs: katehorialna struktura ta zhanrova svoyeridnist]: dis. ... PhD : 10.02.02. Donetsk: DNU, 2009. pp. 47–59.
 9. Karasik V.I. On the types of discourse [O tipakh diskursa.]. Linguistic personality: institutional and personal discourse. 2000. pp. 5–20.
 10. Oleshkov M.Y. Fundamentals of functional linguistics: discursive aspect [Osnovy funktsional'noy lingvistiki: diskursivnyy aspekt] : textbook. Nizhniy Tagil, 2006. 146 p.
 11. Selivanova O.O. Modern linguistics: terminological encyclopedia [Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya]. Poltava : Dovkilla, 2006. 716 p.
 12. Bernard Spolsky, Francis M. Hult. The handbook of educational linguistics. Blackwell Publishing, 2008. 675 p.
 13. Halliday M.A.K. On the concept of “Educational linguistics”. *Language and Education*. 2007. pp. 354–358.
 14. Sinclair, J.M., & Coulthard, R. M. Towards an Analysis of Discourse The English Used by Teachers and Pupils. London : Oxford University Press, 1975. 163 p.
 15. Antonova N.A. Pedagogical discourse: speech behavior of the teacher in the lesson [Pedagogicheskiy diskurs: rechevoye povedeniye uchitelya na uroke]: dis. ... can. phil. : 10.02.01. Saratov : Saratov. state Univ. N.G. Chernyshevsky, 2007. pp. 35–49.
 16. Mikhalskaya A.K. Pedagogical rhetoric: history and theory [Pedagogicheskaya ritorika: istoriya i teoriya]: textbook. Moscow : Academy, 1998. 432 p.
 17. Ezhova T.V. To the problem of studying pedagogical discourse [K probleme izucheniya pedagogicheskogo diskursa]. *OSU bulletin*. 2006. № 2. pp. 54–65.
 18. Karasik V.I. Characteristics of pedagogical discourse [Kharakteristiki pedagogicheskogo

REFERENCES

1. Kibrik A.A. Mode, genre and other parameters of the classification of discourses [Modus, zhanr i drugie parametry klassifikatsii diskursov.]. Questions of linguistics. 2009. № 2. pp. 3–21.
2. Valgina NS Text theory [Teoriya teksta]. Moscow: Logos, 2003. 173 p.
3. Revzina O.G. Discourse and discursive formations [Diskurs i diskursivnyye formatsii]. Criticism and semiotics. 2005. № 8. pp. 66–78.

- diskursa]. Language circle: personality, concepts, discourse. 1999. pp. 63–80.
19. Alexandrova V. F. Educational text within the pedagogical discourse [Navchalnyy tekst u ramkakh pedahohichnoho dyskursu]. *VI International Scientific and Practical Internet Conference*. 2015. pp. 45–49.
 20. Suvorova SL Phenomenology of the study of the concepts of “discourse” and “pedagogical discourse” [Fenomenologiya issledovaniya ponyatiy “diskurs” i “pedagogicheskiy diskurs”]. *Bulletin of the South Ural State University*. 2012. № 4. pp. 84–87.
 21. Oleshkov M. Y. Modeling of communicative process [Modelirovaniye kommunikativnogo protsesssa] : monograph. Nizhny Tagil : Nizhny Tagil state. soc.-ped. Academy, 2006. 336 p.

УДК 811.111'38
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-36>

РІЗДВЯНЕ ЗВЕРНЕННЯ БРИТАНСЬКОЇ КОРОЛЕВИ У 2020 РОЦІ В НОВИНИХ СТАТТЯХ: МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Талавіра Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
та методики викладання іноземних мов*

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

вул. Графська, 2, Ніжин, Україна

orcid.org/0000-0002-5600-5893

nataliia.talavira@ndu.edu.ua

Ключові слова: *риторика,
трансформація, публічний
виступ, медійний текст,
різдвяне звернення.*

Міжжанрова трансформація різдвяного звернення британської королеви імплікує перекодування його змісту засобами медійного жанру, за якого відбувається модифікація як композиції, так і мовних одиниць. Розвідка пропонує моделі трансформації промови Єлизавети II в трьох онлайн виданнях: британському, американському та канадському. З точки зору диспозиції різдвяне звернення королеви у 2020 році висвітлює боротьбу її народу з пандемією коронавірусу й представлено вісьмома темами, розміщення яких підпорядковане авторському наміру впливу на масову аудиторію. При цьому промова королеви містить три ключові ідеї: світло, що приносить надію; її захоплення вчинками людей у скрутний час; вдячність як працівникам медичної сфери, так і волонтерам. Репрезентація промови королеви в британському виданні зорієнтована на позиціонування монарха як турботливої та вдячної людини. При цьому в сильні позиції тексту винесено ідею підтримки та слова розради й заспокоєння, а порядок подачі тем в основному блоці відображає необхідність підбадьорити людей під час пандемії. Вербалізація змісту промови в американському виданні акцентує ідею підтримки, схвалення монархом роботи медпрацівників і зворушення незламним духом пересічних громадян, тоді як в основному блоці статті відображено ієрархію тем згідно з роллю релігійного свята та звичними для віруючих практиками. Канадське видання виносить у заголовок ідею надії та вказує на зближення людей, основний блок тексту відзначається орієнтацією на вклад пересічних людей у боротьбу з вірусом, цитує слова підтримки й вдячності. Усі три видання надають слова розради тим, хто пережив втрату рідних чи друзів, прямо цитуючи королеву для підсилення важливості й об'єктивності новини; відображають вдячність медпрацівникам і надають незмінною заключну частину промови, присвячену ролі Різдва в житті вірян, що зумовлено призначенням щорічного звернення Єлизавети II. Відмінності в подачі змісту щорічного звернення королеви зумовлені спрямованістю кожного видання на власного адресата з його потребами й фоновими знаннями.

REPRESENTING QUEEN ELIZABETH II'S CHRISTMAS ADDRESS 2020 IN NEWS TEXTS: TRANSFORMATION MODELS

Talavira N. M.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Chair of Germanic Languages and Methods
of Teaching Foreign Languages
Nizhyn Mykola Gogol State University
Grafska str., 2, Nizhyn, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5600-5893
nataliia.talavira@ndu.edu.ua*

Key words: *rhetoric, transformation, public speech, media text, Christmas address.*

The intergenre transformation of the British queen's Christmas address implies the recoding of its content by means of the media genre, with both the composition and the linguistic units being modified. The survey offers transformation models of Elizabeth II's speech in three online publications: British, American and Canadian. In terms of disposition, the Queen's Christmas address in 2020 highlights the struggle of her people against the coronavirus pandemic and is represented by eight themes, the arrangement of which is subject to the author's intention to influence mass audience. In this case, the Queen's speech contains three key ideas: the light that brings hope; her fascination with the actions of people in challenging times; gratitude to both frontline workers and volunteers. The representation of the sovereign's speech in the British issue is focused on positioning the monarch as a caring and thankful person. The idea of support and words of consolation and reassurance are represented in the strong positions of the text, and the placement of the topics in the main block reflects the need to encourage people during the pandemic. Verbalization of the speech content in the American issue emphasizes the idea of support, monarch's approval of frontline workers and the indomitable spirit of ordinary citizens, while the main block of the article reflects the hierarchy of topics as to the role of religious holiday and its practices. The Canadian publication puts the idea of hope in the headline and points to the rapprochement of people, the main block of the text focuses on the contribution of ordinary people to the fight against the virus, quotes words of support and gratitude. All three news texts offer words of consolation to those who have lost those dear to them, directly quoting the Queen to enhance the objectivity of the news; reflect gratitude to the medical staff and provide the final part of the speech on the role of Christmas for believers. Differences in the presentation of the speech content are due to the focus of each publication on its own audience with its needs and background knowledge.

Постановка проблеми. У сучасному медійному дискурсі найбільш поширені два жанри – виступи, які функціонально корелюють із промовами античних риторів, і новини, попередниками яких слугують оповіщення глашатаїв [1, с. 720]. Ці медійні жанри трансформувалися в результаті заміни безпосередньої комунікації голосом новими формами й способами спілкування. Відмінності між ними виявляються в композиції, вербальних засобах, способах залучення позамовного матеріалу, що демонструє зіставлення різдвяного вітання британської королеви Єлизавети II, проголошеного у 2020 році, і його вербалізації в новинних текстах.

Міжжанрова трансформація в медійному дискурсі передбачає перекодування вербалізованого змісту, поданого в рамках одного жанру, засобами іншого. У нашому випадку це – трансформація змісту медійних виступів відомих осіб у тексти новин.

Сучасні лінгвісти потрактовують жанр як багатоетапне цілеспрямоване типове і впізнаване соціальне явище, що розвивається як тимчасово стабільна, але гнучка реакція на повторювані риторичні ситуації [2, с. 31]. Жанри є соціальними процесами, оскільки тексти завжди є інтерактивними практиками; цілеспрямованими, тому що

текст узгоджується з метою учасників; багатетапними, адже зазвичай потрібен більше ніж один хід, щоб досягти цілі комунікації [ibid]. Водночас жанрам притаманні обмеження в аспекті намірів співрозмовників, лексико-граматичних ресурсів і дискурсивних ознак [3, с. 240], а гнучкість жанру спричинена вимогами, які накладаються постійно змінюваними соціально-культурними ситуаціями. Жанрова форма включає всі його матеріальні вияви, лінгвістичні й текстові елементи, що можуть різнитися від одного жанру до іншого: слова, речення, структуру, формат, композицію та інші візуальні елементи [4, с. 23]. Необхідність вивчення міжжанрових трансформацій, задіяних під час вербалізації змісту промови в новинному тексті, і виокремлення їх різновидів зумовлює **актуальність** статті.

Метою розвідки є встановлення риторичних моделей, використаних журналістами під час передачі змісту різдвяного виступу королеви Єлизавети II у 2020 році у трьох онлайн виданнях: британському, американському й канадському.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі **завдання**: виокремити моделі текстопобудови різдвяного виступу Єлизавети II [5] і новинних текстів; порівняти моделі для встановлення особливостей передачі змісту промови в британському [6], американському [7] і канадському [8] виданнях.

Об'єктом дослідження є різдвяне звернення Єлизавети II та новинні повідомлення про нього, а **предметом** вивчення – моделі трансформації публічного виступу в медійні тексти.

Виклад основного матеріалу. Публічний виступ як жанр – це усна промова політичного лідера або відомої особи задля висвітлення певної інформації та впливу на розум, почуття й волю слухача. У свою чергу, медійний виступ – промова політичного лідера або відомої особи, поширювана технічними засобами задля висвітлення певної інформації та впливу на розум, почуття й волю масового слухача.

Риторична структура публічного виступу включає шість частин: вступ, який формулює предмет і мету промови; нарацію, тобто виклад фактів і фонові інформації, потрібної для розуміння виступу; протиставлення, котре визначає спірні питання й перераховує аргументи, які ритор планує використовувати у виступі; докази; спростування аргументів опонента й висновки [9, с. 162].

Новинний текст як окремих інформаційний жанр характеризується стислим викладом ключової інформації щодо певної події, яка сталася нещодавно. Новинний текст має дати відповідь на запитання *хто (що), що зробив/зробила, де, коли, як*. При цьому його структура корелює з

риторичною схемою побудови промови. Вступ співвідноситься із заголовком, основна функція якого – привернути увагу аудиторії, та з інтродуктивним абзацом [10, с. 173]. Риторична нарація співвідноситься з основною частиною статті, яка має дати відповідь на запитання *хто (що), що зробив/зробила, де, коли, як*. Риторичний етап доказів корелює з блоком коментарів, які цитують думки протилежних сторін.

Обидва тексти – публічний виступ і новинний текст – є медійними, тому що поширюються технічними засобами й апелюють до масового адресата. Композиція виступу та мовне втілення поданих ідей зазнають змін унаслідок медіатизації, тобто процесу, під час якого ключові елементи соціальної або культурної активності набувають медійних форм [11, с. 48], у цьому випадку публічний виступ поєднується з практикою побудови новинних текстів.

Висвітлення медійних виступів у новинних текстах передбачає три процедури: фільтрування матеріалу, що подається в новинах, за рахунок приховування певної інформації або тлумачення певних явищ і реалій; пряме та непряме цитування; модифікація лінгвальних одиниць, представлених як окремими словами, так і конструкціями. Трансформації змісту промови можна вивчати із застосуванням когнітивно-риторичного підходу, який поєднує канони інвенції, тобто відбору теми, диспозиції, що охоплює тестову організацію ідей, та елокуції, пов'язаної з вербалізацією змісту [12, с. 48].

З точки зору диспозиції різдвяне звернення королеви у 2020 році присвячене боротьбі її народу з пандемією коронавірусу і включає вісім тем, лінеаризація яких підпорядкована авторській інтенції впливу на масову аудиторію [1, с. 719]: інтродуктивний блок, що виражає надію під час скрутних часів; релігійні святкування; волонтерство; вдячність медичним працівникам; похвала незнайомцям, котрі допомагали нужденним; ушанування меморіалу та подвигу Невідомого солдата; підтримка тих, що втратили родичів чи друзів, і заключний блок.

Промова королеви містить три ключові ідеї. По-перше, це світло, що приносить надію. В інтродуктивному абзаці світло представлене конструкціями *turning on the lights*, *light brings hope* та *Jesus is 'the light of the world'*, у яких іменник *light* указує на забезпечення можливості. У блоці про релігійні святкування ідея світла втілена одиницями, що відображають надання фізичної можливості розрізняти об'єкти (*festival of lights*) і набуття предметами світла (*fireworks lit up*), тоді як надія відображена *joyous moments of hope*. У блоці про медпрацівників королева порівнює внесок Флоренс Найтінгейл і сучасних медпрацівників,

де ідея світла представлена одиницями в минулому й теперішньому часі відповідно (*shone a lamp of hope, shine that lamp*), у яких іменник *lamp*, що називає пристрій для подачі світла, метафорично вказує на джерело надії. Допомога нужденним незнайомцями репрезентована метафоричними одиницями на позначення джерела світла, що приносить надію всім оточуючим *hope in the new dawn*, безпосередньо королеві *my inner light*. Заключний блок, присвячений біблійним мотивам, указує на зірку як джерело світла *a star appeared in the sky, its light* і Різдво як основу надії для віруючих *the light of Christmas*. По-друге, у промові Єлизавети II відображає своє захоплення вчинками людей у скрутний час: *I have been inspired; continue to be inspired; people have risen magnificently; quiet, indomitable spirit*. По-третє, королева висловлює вдячність як працівникам медичної сфери, так і волонтерам за допомогою конструкцій *I say thank you; owe them a debt of gratitude* [5].

Репрезентації її ідей у медійних текстах різняться в трьох проаналізованих новинах, що зумовлено спрямованістю видання на власного читача та його потреби.

Представлення промови Єлизавети II у британському виданні [6], яке має найбільшу міжнародну аудиторію і відоме позитивним ставленням до монархії, зорієнтовано на позиціонування королеви як турботливої та вдячної людини. У заголовку процитовано ідею *'You are not alone'*, яка імплікує підтримку, а підзаголовок указує на слова втіхи та заспокоєння: *reassure anyone struggling without friends and family*. Порядок подачі тем зі звернення королеви в основному блоці тексту зумовлений необхідністю підбадьорити людей під час пандемії: слова підтримки (*a simple hug or a squeeze of the hand; there is hope in the new dawn*); єднання людей у важкі часи (*acts of kindness; "brought us closer"*); схвалення вчинків волонтерів і пересічних людей (*praised acts of kindness; has been "inspired" by people volunteering; I am so proud and moved; people have risen magnificently; quiet, indomitable spirit*); опис релігійних святкувань (*people of all faiths; highlighted Diwali celebrations*), які є прикладом надії та єднання людей (*an example of "joyous moments of hope and unity"*); слова розради тим, хто втратив родичів або друзів (*mourning the loss, you are not alone, assure you of my thoughts and prayers*); вдячність (*gave particular thanks*) молоді та працівникам медичної сфери (*to young people, to frontline workers*), котрих вона порівнює з добрими самаритянами (*good Samaritans*) і Невідомим солдатом (*the Unknown Warrior*); апеляція за рахунок прямого цитування заключного блоку промови до самовідданості, любові й надії (*the spirit of selflessness, love and above all,*

hope), які надає віруючим світло Різдва (*the light of Christmas*). Крім того, заключний блок новинного тексту містить особисту інформацію про королеву, її сім'ю та їхні плани на свята.

Вербалізація змісту промови королеви в американському виданні [7] має подібності до британської новини. Заголовок виокремлює ідею, ідентичну британському виданню: *'you are not alone'*. У підзаголовку вказано на схвалення монархом роботи медпрацівників (*commended frontline workers*) і зворушення незламним духом пересічних громадян (*how "moved" she was by the "quiet, indomitable spirit"*). В основному блоці статті відображено ієрархію тем згідно з роллю релігійного свята й звичними для віруючих практиками: неможливість повноцінно відзначати християнські релігійні свята (*unable to celebrate*); слова підбадьорення для тих, хто зазнав непоправних утрат, за допомогою прямого цитування (*mourning the loss, a simple hug or a squeeze of the hand, assure you of my thoughts and prayers*); нездатність відзначити свята представниками інших конфесій (*those from other religious backgrounds, unable to celebrate*); захоплення людьми, які допомагали нужденним (*had been inspired by stories*); вдячність медпрацівникам і науковцям (*owed a "debt of gratitude" to those who worked in frontline services and in the scientific fields*). Видання надає додаткову інформацію про звичне святкування Різдва королевою та її сім'єю й у 2020 році та деталі про особистий досвід у їхній боротьбі з коронавірусом. Заключний блок новини містить пряме цитування заключної частини виступу монарха.

Канадське видання [8] виносить у заголовок ідею надії (*message focuses on hope*), що ідентично головному посилю промови, і називає минулий рік 'охопленим пандемією' (*pandemic-stricken year*), хоча сама Єлизавети II уникає апеляції до коронавірусу. Підзаголовок містить пряме цитування, яке вказує на позитивний момент важкого року – зближення людей (*brought us closer*). Основний блок новинного тексту відзначається орієнтацією на вклад пересічних людей у боротьбу з вірусом та акцентує визнання королевою незламного духу (*"indomitable" spirit*) людей, що протистояли труднощам (*rose to the challenges*) під час скрутних часів (*"difficult and unpredictable times"*); словами підтримки тим, хто втратив близьких, за допомогою прямого цитування (*mourning the loss, a simple hug or a squeeze of the hand, assure you of my thoughts and prayers*); вставним блоком про ситуацію з коронавірусом у Сполученому королівстві; схваленням монархом діяльності волонтерів (*celebrating the actions of those who have stepped up to provide help, inspired by stories of people volunteering*), визнанням вкладу медпрацівників і молоді (*highlighted the contributions of front-line*

workers and young people), котрих вона порівняла з добрим самаритянином (*the Good Samaritan*) і Невідомим солдатом (*the Unknown Warrior*); прямим цитуванням заключного блоку промови; а також додатковою інформацією про святкування Різдва королівською родиною.

Як бачимо, риторична побудова новинних повідомлень містить подібні та відмінні компоненти, що тлумачимо орієнтацією видання на свою цільову аудиторію. Британське й американське видання виносять у сильну позицію заголовки – ідею підтримки монархом своїх підданих, тоді як канадське акцентує важливість надії в скрутні часи, тобто апелює до емоцій королеви та пересічних людей відповідно. Усі три тексти надають слова розради тим, хто пережив утрату рідних чи друзів, при чому за рахунок прямого цитування королеви, яке підсилює об'єктивність новини; відображають вдячність медпрацівникам; цитують заключну частину промови, присвячену ролі Різдва в житті вірян, що зумовлено призначенням щорічного звернення Єлизавети II. Водночас існують певні відмінності у виборі тем. Лише американський текст указує на визнання ролі науковців, адже наука всіляко підтримується й розвивається в США; тільки канадське повідомлення акцентує на труднощах, які зазнали люди, апелюючи до емоцій реципієнтів.

Крім того, новинні тексти містять відмінності в представленні змісту промови, зумовлені фоновими знаннями читачів. Так, висловлюючи подяку робітникам медичної сфери, Єлизавета II нагадала їм про меморіал Могила невідомого солдата як символ безкорисного служіння та самопожертви [12].

Трансформація змісту в британському виданні здійснюється за рахунок прямого цитування монарха. Указано значення пам'ятника для королеви та її підданих.

Referring to the centenary of the Unknown Warrior's burial in Westminster Abbey, she said: "The Unknown Warrior was not exceptional, that's the point. He represents millions like him who, throughout our history, have put the lives of others above their own and will be doing so today.

"For me, this is a source of enduring hope in difficult and unpredictable times" [6].

У канадському виданні меморіал згадується в більш узагальненому вигляді. Подано його назву *the Unknown Warrior* і пояснено його значення за допомогою конструкції синонімічної одиниці в промові Єлизавети II (*an unidentified British soldier from the First World War*), а також репрезентовано розташування пам'ятника не лише за допомогою вказівки на собор (*Westminster Abbey*), а й місто (*London*), що може бути пояснено недостатніми знаннями аудиторії та прагненням журналіста заповнити прогалини в картині світу читачів.

The Queen in particular highlighted the contributions of front-line workers and young people, evoking the parable of the Good Samaritan, as well as the Unknown Warrior, an unidentified British soldier from the First World War whose tomb is at London's Westminster Abbey [8].

Що стосується американської новини про виступ британської королеви, то згадування зазначеного меморіалу взагалі там відсутнє.

Висновки. Аналіз моделей трансформації різдвяного звернення королеви в трьох новинних текстах онлайн-сайтів різних націй показав, що зміни в текстопобудові зумовлені спрямованістю видання на власного реципієнта, який різниться потребами й фоновими знаннями. Британське видання репрезентує Єлизавету II турботливою про пересічних громадян у важкі часи і вдячною кожному підданому, вжило найбільше тем і випадків прямого цитування (15) для об'єктивації її звернення. Американське видання зосередилося висловленні підтримки та вдячності на схваленні роботи професіоналів і волонтерів, ості монархом. Канадський новинний текст виносить у сильну позицію переживання читачів, їхній досвід під час пандемії, а також подає підтримку королеви та її схвалення діяльності медпрацівників і молоді.

Перспективи подальших розробок убачаємо у вивченні процесу медіатизації змісту промови в мовному, конструкційному, аспекті на елокутивному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потапенко С.И. Когнитивная риторика эффекта: сопоставление масс-медийных жанров. *Когнитивные исследования языка*. Тамбов, 2015. Вып. XX : От когнитивной лингвистики к когнитивному терминоведению. С. 717–726.
2. Gruber H. Genres in political discourse: The case of the 'inaugural speech' of Austrian chancellors. *Analyzing genres in political communication*. Amsterdam : John Benjamins, 2013. P. 29–72.
3. Bhatia V. Professional written genres. *The Routledge handbook of discourse analysis*. London and New York : Routledge, 2014. P. 239–251.
4. Devitt A.J. Re-fusing form in genre studying. *Genres in the Internet: Issues in the theory of genre*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2009. 294 p.
5. The Christmas Broadcast 2020. URL: <https://www.royal.uk/christmas-broadcast-2020> (дата звернення: 10.08.2021).
6. Queen's Christmas speech: 'You are not alone'. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-55447011> (дата звернення: 10.08.2021).

7. Queen Elizabeth says 'you are not alone' in annual Christmas speech. URL: <https://edition.cnn.com/2020/12/25/europe/queen-elizabeth-annual-christmas-speech-intl-gbr/index.html> (дата звернення: 10.08.2021).
 8. Queen Elizabeth's Christmas message focuses on hope at close of pandemic-stricken year. URL: <https://www.cbc.ca/news/world/queen-elizabeth-christmas-message-2020-1.5854398> (дата звернення: 10.08.2021).
 9. Leith S. *You Talkin' To Me?: Rhetoric from Aristotle to Obama*. London : Profile Books, 2011. 287 p.
 10. Дем'янова А.О. Редакторське опрацювання заголовків інтернет-новин. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2010. Т. 41. С. 172–176.
 11. Hjarvard S. From Bricks to Bytes: The Mediatization of a Global Toy Industry. *European Culture and the Media*. Bristol : Intellect Books, 2004. P. 43–63.
 12. Lauer J.M. *Invention in Rhetoric and Composition*. Indiana : Parlor Press, 2004. 240 p.
- REFERENCES**
1. Potapenko, S.I. (2015). Cognitive rhetoric of effect: correlation of mass-media genres [Kognitivnaia ritorika efekta: sopostavlenie mass-mediinyh zhanrov]. *Kognitivnyie issledovaniia iazyka*, vol. XX. Ot kognitivnoi lingvistiki k kognitivnomu terminovedeniiu, pp. 717–726.
 2. Gruber, H. (2013). Genres in political discourse: The case of the 'inaugural speech' of Austrian chancellors. *Analyzing genres in political communication*. Amsterdam: John Benjamins, pp. 29–72.
 3. Bhatia, V. (2014). Professional written genres. *The Routledge handbook of discourse analysis*. London and New York : Routledge, pp. 239–251.
 4. Devitt, A. J. (2009). Re-fusing form in genre studying. *Genres in the Internet: Issues in the theory of genre*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing.
 5. The Christmas Broadcast 2020. URL: <https://www.royal.uk/christmas-broadcast-2020>.
 6. Queen's Christmas speech: 'You are not alone'. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-55447011>.
 7. Queen Elizabeth says 'you are not alone' in annual Christmas speech. URL: <https://edition.cnn.com/2020/12/25/europe/queen-elizabeth-annual-christmas-speech-intl-gbr/index.html>.
 8. Queen Elizabeth's Christmas message focuses on hope at close of pandemic-stricken year. URL: <https://www.cbc.ca/news/world/queen-elizabeth-christmas-message-2020-1.5854398>.
 9. Leith, S. (2011). *You Talkin' To Me?: Rhetoric from Aristotle to Obama*. London: Profile Books.
 10. Demianova, A. O. (2010). Editor's processing of internet-news headlines [Redaktorske opratsiuvannia zagolovkiv internet-novyn]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, vol. 41, zovten-gruden, pp. 172–176.
 11. Hjarvard, S. (2004). From Bricks to Bytes: The Mediatization of a Global Toy Industry. *European Culture and the Media*. Bristol : Intellect Books, pp. 43–63.
 12. Lauer, J. M. (2004). *Invention in Rhetoric and Composition*. Indiana : Parlor Press.

УДК 811.111'25:070(043.3)
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-37>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФАХОВОЇ МОВИ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Федоренко С. В.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-8517-9975
s.fedorenko297@gmail.com*

Бернадіна А. В.

*студент магістратури
кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
просп. Перемоги, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-1966-8911
bernanbeli@ukr.net*

Ключові слова: *англомовна
військова фахова мова,
військова термінологія,
інтрапрофесійні жанри,
емоційно забарвлена лексика,
екстралінгвістичні чинники.*

Стаття висвітлює лексико-семантичні й жанрові особливості сучасної англомовної військової фахової мови, яка в силу багатогранності військових знань характеризується міждисциплінарністю. Актуальність дослідження зумовлена стрімкою мілітаризацією суспільства на тлі військово-політичних реформ, спричинених загостренням збройних протистоянь світового масштабу, що слугує поштовхом до стрімкого розвитку фахової мови військової сфери, а тому є важливим і цікавим матеріалом для вивчення. Зазначено, що завдяки специфічній комунікативно-функціональній спрямованості фахова мова військової сфери оперує в межах трьох функціональних стилів мови (офіційно-ділового, публіцистичного й наукового). З точки зору загальної типології професійного мовлення велика частина жанрів, закріплених за військовою сферою, стосується інтрапрофесійної комунікації, яка не виходить за межі професійної спільноти. Наголошено, що військова фахова мова отримує найбільший розвиток у періоди воєнних конфліктів під впливом низки екстралінгвістичних чинників, з-поміж яких основними є специфіка діяльності, ступінь участі в збройних конфліктах широких народних мас і, відповідно, ступінь трансформації способу життя всієї мовної спільноти під час таких конфліктів, соціальний тип воєнних конфліктів. Розглянуто інтрапрофесійні жанри у військовій фаховій мові, що розподіляються на: 1) ті, які зорієнтовані на розпредмечування (військова публіцистика, військово-наукова комунікація, військово-дидактична комунікація); 2) жанри регулятивного характеру (настанови, інструкції, накази, команди, розпорядження тощо). Окреслено специфічні риси спілкування в межах досліджуваної фахової мови, які відображаються в жорсткій структурі військової документації, жанрова належність якої визначається засобом зв'язку та рольовими аспектами. Схарактеризовано дві основні групи військової лексики в досліджуваній сфері (військово-прикладна термінологія, що охоплює офіційну/статутну й нестатутну термінологію, яка вживається в усному мовленні військовослужбовців і в деяких видах військової літератури, але не є офіційно прийнятою; та емоційно забарвлена лексика військової сфери. Розкрито специфіку вживання певних військових термінів з огляду на американський і британський військовий контекст.

**GENERAL CHARACTERISTICS
OF THE PROFESSIONAL LANGUAGE OF THE MILITARY SPHERE
(ON THE MATERIAL OF THE ENGLISH LANGUAGE)**

Fedorenko S. V.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Peremohy Ave, 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8517-9975
s.fedorenko297@gmail.com*

Bernadina A. V.

*Master’s Student at the Department of Theory,
Practice and Translation of English
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
Peremohy Ave, 37, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1966-8911
bernanbeli@ukr.net*

Key words: *English military professional language, military terminology, intraprofessional genres, emotionally colored vocabulary, extralinguistic factors.*

The article highlights the lexical-semantic and genre features of modern English-language military professional language, which, due to the diversity of military knowledge, is characterized by interdisciplinarity. The relevance of the study is due to the rapid militarization of the society against the background of military-political reforms caused by the escalation of armed confrontations on the global scale, which serves as an impetus for the rapid development of military language, and therefore, is important and interesting material to study. It is noted that due to the specific communicative-functional orientation, the professional language of the military sphere operates within three functional styles of language (official, publicistic and scientific). From the point of view of the general typology of the professional language, most of the genres, assigned to the military sphere, concern intraprofessional communication, which does not go beyond the professional community. It is emphasized that the military professional language is rapidly developing during military conflicts under the influence of a number of extralinguistic factors, which are as follows: the specifics of activities, the degree of participation in armed conflicts of the masses and the degree of transformation of the way of living of the entire language community during such conflicts, the social type of military conflicts. Intra-professional genres in the military professional language are considered. They are divided into: 1) those that are focused on objectification (military journalism, military-scientific communication, military-didactic communication); 2) genres of regulatory nature (instructions, orders, commands, instructions, etc.). The distinctive features of the communication within the professional language under study are outlined, reflecting in the rigid structure of the military documentation, the genre of which is determined by the means of communication and role aspects. There are two main groups of the military vocabulary (military-applied terminology, which includes official/statutory and non-statutory terminology; and emotionally colored vocabulary. The specifics of the use of the certain military terms in view of the American and British military context are revealed.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. на тлі глобальної нестабільності, викликаній різними військовими інтервенціями в країни мусульманського світу, переважно коаліціями західних країн у чолі з США, зростає інтерес до збройних сил США та їхніх союзників, передусім Сполученого Королівства й інших англійських країн Британської Співдружності. Також у зв'язку з тотальною мілітаризацією суспільства, що посилюється внаслідок виникнення й загострення збройних конфліктів на світовому рівні загалом та в Україні зокрема, актуальною постає проблема дослідження розвитку фахової мови військової сфери. Інтерес до цієї проблеми викликаний також і тим фактом, що військові реалії проникають у повсякденне життя й побутують у спілкуванні не лише військових, а й пересічних громадян, пронизуючи мову багатьох сфер соціального життя та відображаючи нагальні проблеми, пов'язані з оборонною справою.

Звідси випливає актуальність теми, яка зумовлюється стрімкою мілітаризацією суспільства на тлі військово-політичних реформ, спричинених загостренням збройних протистоянь світового масштабу, що слугує поштовхом до стрімкого розвитку фахової мови військової сфери, а тому є важливим і цікавим матеріалом для лінгвістичного дослідження.

Фахова військова мова неодноразово була об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, які вивчали питання, пов'язані зі шляхами та способами творення військових термінів (Дж. Алджео, Л.Б. Ткачова, В.В. Кондрашов та ін.), лінгвальними й екстралінгвальними аспектами формування та функціонування військової термінології (В.М. Шевчук, Т.Д. Михайленко та ін.), проблемами визначення військового сленгу та його перекладу (Г.О. Судзиловський, В.В. Балабін, П. Діксон та ін.), когнітивними чинниками функціонування військової лексики (І.В. Андрусак, Г.А. Бучина, Л.М. Венедиктова та ін.).

Мета й завдання статті. Мета статті – висвітлити лексико-семантичні та жанрові аспекти функціонування сучасної англійської військової фахової мови.

Реалізація цієї мети вимагає розв'язання таких завдань: 1) вивчити комунікативно-функціональну специфіку фахової мови військової сфери; 2) проаналізувати й узагальнити жанрові особливості військової фахової мови; 3) дослідити лексико-семантичні особливості англійської військової фахової мови.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єкт дослідження – англійська фахова мова військової сфери. Предметом дослідження слугують лексико-семантичні й жанрові особливості англійської військової фахової мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Військова фахова мова як спеціальна мова обслуговує різні аспекти військової сфери. Завдяки специфічній комунікативно-функціональній спрямованості фахова мова військової сфери оперує в межах трьох функціональних стилів мови – офіційно-ділового, публіцистичного та наукового. Перевага одного із цих стилів змінюється відповідно до теми комунікації. У сфері військової діяльності виокремлюють специфічні варіанти різних комунікативних систем: військово-офіційний, військово-науковий, військово-публіцистичний, військово-художній, військовий аргумент, військово-історичний тощо [2]. Ця варіативність здебільшого спричинена специфічним предметом діяльності у військовій сфері. Цей предмет – війна, тобто збройний конфлікт, який є соціальною небезпекою як для суспільства загалом, так і для окремих людей зокрема, адже суспільство, яке виявляється втягнутим у війну або веде війну, починає висловлювати свої думки в специфічних для цього середовища мовних формах. При цьому більшість дослідників поділяє думку [2; 3; 5; 10; 11], що ті зміни на лексичному рівні, які відбуваються у фаховій військовій мові під час збройних конфліктів, мають тимчасовий характер і з відновленням мирного життя в суспільстві виходять із загального вжитку. Але ці новоутворення закріплюються мовною традицією у військовій професійній сфері спілкування.

В останні десятиліття створено чимало словників, які намагаються з'ясувати та зафіксувати пов'язану з конкретними війнами лексику, що представлена не лише військовою термінологією, а й сленгом, який влучно характеризує кожен війну. Т.Е. Мюррей зазначає в праці про термінологію льотчиків морських винищувачів: «Вивчення спеціалізованої англійської мови засвідчило, що представники збройних сил ... особливо схильні до мовної творчості», чи то солдати, моряки чи льотчики [10, с. 126]. З приводу цього суголосними є думки В. Сікетта, який стверджує, що сьогодні мало яка фахова мова може конкурувати зі спеціалізованою військовою мовою щодо «запозичення, копіювання та зміни лексики» [11, с. 13]. Військова фахова мова є надзвичайно продуктивною, що підкріплюється твердженням Т.Е. Мюррея: «Кожна криза створює власний словниковий склад» [10, с. 126]. Британський лексикограф Дж. Айто [8] зазначає, що будь-які технічні досягнення або політичні події, у яких беруть участь військові, спонукають до створення нового словника. Це свого роду парадокс, проте війни, незважаючи на численні руйнування, мають генеративний вплив на розвиток фахової мови військової сфери. «Найбільш загальними тенденціями зміни

в лексичній системі мови в періоди воєн будь-якого типу є активізація військової термінології в усіх функціонально-стилістичних різновидах мови; розвиток системи військової термінології; поява нових термінів, які називають нові денотати; зміна обсягу значень деяких слів спільної мови завдяки семантичним переносам (лексичним метафорам); поява неологізмів, запозичених з мови противника, часто з пейоративним значенням тощо» [2, с. 20].

Таким чином, сьогодні загально визнаним є той факт, що військова фахова мова отримує найбільший розвиток у періоди воєнних конфліктів під впливом низки екстралінгвістичних факторів, з-поміж яких основними є специфіка діяльності, ступінь участі в збройних конфліктах широких народних мас і, відповідно, ступінь трансформації способу життя всієї мовної спільноти під час таких конфліктів, соціальний тип воєнних конфліктів. Щодо специфіки діяльності у військовій професійній сфері, то вона полягає насамперед у тому, що ця діяльність розгортається в ситуації постійної небезпеки, у якій від швидкості й точності скерованих дій залежить життя кожного військового. Тому така специфіка діяльності впливає й на основні риси фахової військової комунікації (стилістичність, лаконічність, ясність і точність) [2]. Це виражається у використанні певних клішованих мовних форм у текстах різних жанрів військового професійного мовлення, які покликані регламентувати військову діяльність (накази, настанови, інструкції, статuti тощо).

На переконання Н. Гарбовського й Е. Мішкурова [2], з точки зору загальної типології професійного мовлення велика частина жанрів, закріплених за військовою сферою, стосується інтрапрофесійної комунікації, тобто комунікації, що не виходить за межі професійної спільноти. Інтрапрофесійні жанри в аналізованій сфері розподіляються на два основні групи: 1) ті, які зорієнтовані на розпредмечування (військова публіцистика, військово-наукова комунікація, військово-дидактична комунікація (підручники, навчальні посібники з військової справи)); 2) жанри регулятивного характеру (настанови, інструкції, накази, команди, розпорядження тощо). Проміжну позицію займає жанр бойових статутів, який характеризується подвійною прагматичною метою, де мета оволодіння діяльністю поєднується з метою її врегулювання. Низка жанрів, закріплених за комунікацією у військовій сфері, виявляє подібні риси з жанрами інших фахових мов. Це стосується насамперед військової публіцистики, військово-наукової та військово-дидактичної комунікації [2, с. 24].

Як стверджує Ю. Дуброва [3], специфічні риси спілкування в межах досліджуваної фахової мови відображаються в жорсткій структурі військової

документації, жанрова належність якої визначається каналом зв'язку і статусно-рольовими аспектами. Щодо специфіки мови, то в англійських військових документах, як правило, вживаються: перформативні іменники (*order* – наказ, *instruction* – розпорядження, *directive* – директива тощо); перформативні дієслова в теперішньому часі (*to assign, to establish, to inform, to provide*) та після модального дієслова *shall*, що виражає волю адресанта, наказ, розпорядження тощо, наприклад: 1. *The Under Secretary of Defense (Comptroller) shall provide information to DoD components.* 2. *Nothing in this Directive shall detract from, nor be construed to conflict with, the authorities and responsibilities of the Combatant Commanders* [3, с. 64]. Також доволі характерним для англійських військових нормативних документів є застосування модальності облігатива, наприклад: *In applying this standard, commanders and managers must take account of the mission* [3, с. 64].

Загальноживані дієслова, що входять до складу військової лексики, набувають специфічних значення (наприклад: *to detail (for duty)* – призначати в наряд; *to develop (a position)* – розвідувати оборону; *to mount (an attack)* – переходити в наступ). Попереднє вивчення саме таких значень особливо важливо, тому що не завжди можна зрозуміти значення згаданих вище словосполучень поза військовим контекстом.

Військові документи наповнені спеціальною термінологією, яка відноситься як безпосередньо до військової справи, так і до різних галузей техніки, яка використовується в армії. Ніякі норми живої розмовної мови й у більшості своїй професіоналізми, які часто виступають під терміном «військовий сленг» і які дуже широко використовуються в живому спілкуванні солдатів між собою, не використовуються в офіційних документах. Більше того, оскільки збройні сили та їх складові частини утворюють певні «субкультури або соціальні групи», які «щоденно набувають спільний досвід і навіть формують спільний світогляд», тому від них «можна очікувати спільного мовлення» [10, с. 126]. Саме наявність військової лексики слугує першим і досить надійним критерієм, що дає змогу віднести те чи інше повідомлення до професійного мовлення у військовій сфері, тобто кваліфікувати його як військовий текст.

На основі аналізу наукових праць [1; 4; 6; 7] у досліджуваній сфері військової лексики в англійській мові поділяємо на такі дві групи:

1. Військово-прикладну термінологію, що охоплює:

а) офіційну/статутну термінологію (наприклад, *barreled weapon* (стволова зброя);

б) нестатутну термінологію, яка вживається в усному мовленні військовослужбовців і в деяких

видах військової літератури, але не є офіційно прийнятою (наприклад, *firing bomb mortars* (бомбомет)).

2. Емоційно забарвлені лексичні одиниці, які, як правило, є стилістичними синонімами відповідних військових термінів (наприклад, *leatherneck* (морський піхотинець), *up-hill struggle* (важкий бій); *Doom's Day weapon* (термоядерна зброя); *cloak and dagger service* (секретна служба); *silent service* (підводний флот)) [4, с. 56].

Варто зазначити, що один і той же термін може мати в США і Сполученому Королівстві різні значення. Наприклад, *general staff* у США – це загальна частина штабу, яка входить до складу штабу сухопутних військ, що носить назву *Army Staff* (слово *Army*, незважаючи на уявну простоту, частіше перекладається не як «армія», а як сухопутні війська), а в Сполученому Королівстві – оперативно-розвідувальна частина штабу; «міністр оборони» в США – *Secretary of Defense*, а в Сполученому Королівстві – *Defence Minister*. Слово *troop* щодо армії Сполученого Королівства варто розуміти як взвод, а для армії США воно відповідає поняттю розвідувальної роти. *Squadron* для армії Сполученого Королівства варто розуміти як роту, а для армії США – розвідувальний батальйон. Існують терміни, які вживаються лише в США (*Chief of Staff* – начальник оперативного штабу).

У сучасній англійській мові військової сфери триває процес оновлення та поповнення її лексичного складу. Так, з'являються нові терміни, пов'язані зі зміною військової тактики і стратегії, оперативного військового мистецтва та стрімким розвитком нових технологій (наприклад, *area defense* – позиційна оборона укріпленого району; *nuclear safety line* – зона, яка не порушується ядерним ударом; *spoiling attack* – контра-така; *limey* – британське військове судно; *square-bashing* – муштра; *whirlybird* – гвинтокрил; *tent peg* – кілок для намету; *beltway bandit* – колишній держслужбовець; *fratricide* – ураження своїх військ; *shock and awe* – військова доктрина США [9, с. 23–24]).

Неминучим видається й зворотний процес: низка термінів виходить з ужитку й залишається лише в термінологічних словниках певного історичного періоду. У деяких випадках терміни залишаються в мові, але їх значення з часом змінюються. Наприклад, слово *blockbuster*, яке за часів Другої світової війни позначало *a large bomb used to demolish extensive areas (as a city block)* (потужний вибуховий пристрій для руйнування великих районів (наприклад, міського кварталу), а в сучасному словнику має таке визначення: *a book or film that is very good or successful* (книга або фільм, що мають великий успіх). Поява нових значень уже відомих термінів обумовлена найчастіше зміною

політичної ситуації у світі, а також науково-технічним розвитком.

Загальновідомо, що найбільш бурхливе зростання кількості нових термінів і зміна вже наявних відбувається під час активізації суспільного життя, а саме під час воєн, революцій, етнічних і релігійних конфліктів. Також певний вплив на формування й розвиток системи військової термінології чинять не тільки фактори науково-технічного прогресу, а й використання військових термінів поза спеціальним контекстом – політичними діячами в промовах і виступах, журналістами в засобах масової інформації та в приватних бесідах неспеціалістів. Так, побачивши в тексті газетної статті слова *air raid*, *friendly fire*, *germ warfare*, можна зробити висновок про використання автором військових термінів. Разом із тим ці лексичні одиниці включено до словника загальної мови *Longman Dictionary of Contemporary English*, вони мають тлумачення, які схожі за змістом з визначеннями, що містяться в спеціальному словнику *Campaign Dictionary of Military Terms*.

Ще однією характерною рисою військової терміносистеми є наявність великої кількості скорочень (складники аббревіатури: *comsat* – *communication satellite*, *stanag* – *standardization agreement*; ініціальні аббревіатури: *EAGLE* – *Elevation Angle Guidance Landing Equipment*; мішані аббревіатури: *Univac* – *universal automatic computer*).

Висновки й перспективи подальших розробок. Отже, сучасна англійська військова фахова мова інтенсивно розвивається та вдосконалюється, відображаючи стан військової науки. У силу багатогранності військових знань аналізована фахова мова характеризується міждисциплінарністю. Військова лексика, охоплюючи військово-прикладну термінологію та емоційно-забарвлені лексичні одиниці, характеризується чіткістю, лаконічністю й функціонує для обслуговування сфери військової діяльності, актуалізуючись в інтрапрофесійних жанрах (військовій публіцистиці, військово-науковій комунікації, військово-дидактичній комунікації та документах регулятивного характеру, які включають настанови, інструкції, накази, команди, розпорядження тощо).

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у вивченні шляхів перекладу англійської військово-прикладної термінології засобами української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко Д.В. Військова лексика англійської мови XX – початку XXI століття. Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2009. 220 с.
2. Гарбовский Н., Мишкоров Э.Н. Военный перевод в современном мире. *Вестник*

- Московского университета. Серия 22 «Теория перевода». 2010. № 2. С. 16–41.
3. Дуброва Ю.Ю. Особенности военного дискурса. *Вестник МГЛУ. Серия «Языкознание»*. 2013. № 5 (665). С. 59–68.
 4. Іграк К.Ю. Емоційно забарвлені елементи військової лексики. *Науковий вісник ПНПУ ім. К.Д. Ушинського. Серія «Лінгвістичні науки»*. 2017. № 25. С. 55–59.
 5. Лисичкіна І.О. Іміджеформувальні чинники військового дискурсу. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія, педагогіка, психологія»*. 2011. Вип. 22. С. 36–39.
 6. Навальна М., Калужинська Ю. Актуалізація лексем на позначення військових дій, процесів та станів. *Психолінгвістика/Psycholinguistics*. 2018. № 24 (2). С. 218–235.
 7. Погонєць В.В. Номінації сучасної військової техніки в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 67. С. 225–228.
 8. Ayto J. *Twentieth Century Words*. Oxford University Press, 1999. 626 p.
 9. Chaloupský L.A. *Sociolinguistic Interpretation of Military Slang and Vernacular Expressions*. Brno, 2005. 174 p.
 10. Murray T.E. The Language of Naval Fighter Pilots. *American Speech*. 1986. Vol. 61. № 2. P. 121–129.
 11. Silkett W.A. *Words of War. Military Affairs*. 1985. Vol. 49. № 1. P. 13–16.
 2. Garbovsky, N., Mishkurov, E. N. (2010). Military translation in the modern world [Voenni perevod v sovremennom mire]. *Bulletin of Moscow University. Series 22. Translation theory*, 2, 16–41.
 3. Dubrova, Yu.Yu. (2013). Features of military discourse [Osobnosti voennogo diskursa]. *Bulletin of the Moscow State Linguistic University. Linguistics*, 5(665), 59–68.
 4. Player, K.Yu. (2017). Emotionally colored elements of military vocabulary [Emotsiino zabarvleni elementy viiskovoi leksyky]. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky. Linguistic sciences*, 25, 55–59.
 5. Lysychkina, I. O. (2011). Image-forming factors of military discourse [Imidzheformuvalni chynnyky viyskovokho dyskursu]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology*, 22, 36–39.
 6. Navalna, M., Kaluzhynska, Y. (2018). Actualization of tokens to denote military actions, processes and states [Aktualizatsiia leksem na poznachennia viiskovykh dii, protsesiv ta staniv]. *Psycholinguistics*, 24(2), 218–235.
 7. Pogonets, V. V. (2017). Nominations of modern military equipment in English. *Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»*. *Philological series*, 67, 225–228.
 8. Ayto, J. (1999). *Twentieth Century Words*. Oxford University Press.
 9. Chaloupský, L. A. (2005). *Sociolinguistic Interpretation of Military Slang and Vernacular Expressions*. Brno.
 10. Murray, T. E. (1986). The Language of Naval Fighter Pilots. *American Speech*, 61(2), 121–129.
 11. Silkett, W. A. (1985). *Words of War. Military Affairs*, 49(1), 13–16.

REFERENCES

1. Vasilenko, D. V. (2009). *Military vocabulary of the English language XX – early XXI century [Viiskova leksyka angliiskoi movy XX – pochatku XXI stolittia]*. Horlivka: GDPIIM Publishing House.

УДК 81'25'38:659.131.2
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-83-38>

РОБОТА НАД ПЕРЕКЛАДОМ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

Черняк О. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та перекладу
Волинський національний університет імені Лесі Українки
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-3848-0690
Chernyak.Oksana@vnu.edu.ua*

Петровська Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Волинський національний університет імені Лесі Українки
пр. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-8028-1847
Petrovska.Nadija@vnu.edu.ua*

Ключові слова: *перекладацькі трансформації, калькування, наближений переклад, дослівний переклад, художні засоби.*

У статті виокремлено й проаналізовано особливості рекламного тексту, який розглядається як коротке інформаційне повідомлення, створене для того, щоб стимулювати збут продукту або послуги. Це повідомлення, яке має сильний переконливий вплив, виражений за допомогою лінгвістичних засобів мови. Рекламні тексти часто націлені на велику аудиторію й розраховані на переконання цієї аудиторії придбати певний продукт. Тому основне завдання перекладача – збереження цієї мети, що вимагає врахування певних особливостей і функцій у процесі перекладу. Досліджено структуру рекламного тексту й виділено основні його частини. Виявлено, що переклад рекламного тексту залежить від сфери спілкування, які можна представити такими блоками, як торговельно-комерційна, соціально-культурна, навчально-професійна, сімейно-побутова та спортивно-оздоровча.

Уніфіковано завдання на переклад реклами й розглянуто етапи роботи з рекламним текстом. Виявлено закономірності та специфіку відбору мовних засобів для надання тексту реклами виразності, лаконічної інформативності, привабливості й переконливості з метою максимального впливу на потенційного споживача. Установлено, що при перекладі реклам зазвичай використовують два основні методи: калькування й різного роду перекладацькі трансформації. Визначено види перекладу, які використовуються при перекладі рекламних текстів. Виявлено, що за своєю складністю переклад рекламного тексту схожий на переклад художнього твору. Проаналізовано художні засоби, які використовують при перекладі реклами. Установлено, що алегорія, метафора, порівняння, паралелізм, різні види повторів, алітерація, ономатопея, концентрація імперативних форм дієслова й конотативних прикметників – усе це широко презентовано в рекламних текстах. Виявлено, що загальними рисами всіх рекламних текстів можна вважати специфічний підбір лексики, низькочастотних слів; часто стилістично забарвлені слова; уживання ідіом і цитат для створення образності; заклик до дій за допомогою імперативу; широке використання особових і присвійних займенників; використання номінативних речень; прийом паралелізму й повтору; широкий спектр прикметників і прислівників.

WORK ON ADVERTISING TEXTS TRANSLATION

Cherniak O. P.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages and Translation
Lesia Ukrainka Volyn National University
Voli av., 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3848-0690
Chernyak.Oksana@vnu.edu.ua*

Petrovska N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Lesia Ukrainka Volyn National University
Voli av., 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8028-1847
Petrovska.Nadija@vnu.edu.ua*

Key words: *translation transformations, loan translation, loose translation, word-for-word translation, figures of speech.*

The article highlights and analyzes the features of advertising text, which is considered as a short information message created to stimulate sales of a product or service. This is a message that has a strong persuasive effect, expressed through the linguistic means of speech. Advertising texts are often aimed at a large audience and are designed to persuade that audience to buy a particular product. Therefore, the main task of the translator is to preserve this goal, which requires taking into account certain features and functions in the translation process. The article examines the structure of advertising text and highlights its main parts. It was found that the translation of the advertising text depends on the sphere of communication, which can be represented by the following blocks: trade and commercial, socio-cultural, educational and professional, family and household, sports and health

The tasks for advertising translation are unified and the stages of work with advertising text are considered. Regularities and specifics of selection of language means for giving the text of advertising expressiveness, laconic informativeness, attractiveness and persuasiveness for the purpose of the maximum influence on the potential consumer are revealed. It is established that when translating advertisements, two main methods are usually used: loan translation and various kinds of translation transformations. The types of translation used in the translation of advertising texts are defined. It was found that the translation of the advertising text is similar in its complexity to the translation of a fiction. The figures of speech used in the translation of advertising are analyzed. It is established that allegory, metaphor, comparison, parallelism, different types of repetitions, alliteration, onomatopoeia, concentration of imperative verb forms and connotative adjectives are widely presented in advertising texts. It is revealed that the general features of all advertising texts are the following: specific selection of vocabulary, low-frequency words; often stylistically colored words; use of idioms and quotations to create imagery; a call to action through the imperative; extensive use of personal and possessive pronouns; use of nominative sentences; reception of parallelism and repetition; a wide range of adjectives and adverbs.

Постановка проблеми. Рекламу відіграє важливу роль у нашому повсякденному житті. Вона визначає імідж і спосіб життя, впливає на наше мислення, а також на ставлення до себе й навколишнього світу. Кожна людина, навіть не усвідомлюючи цього, знаходиться під впливом реклами. Сьогодні успішне ведення підприємницької діяльності неможливе без використання реклами. При правильній організації реклама є високоефективним засобом розвитку підприємницької діяльності, який сприяє досягненню поставлених стратегічних і тактичних цілей.

У наш час дедалі очевиднішим є факт, що людство розвивається через розширення взаємозв'язку, взаємозалежності й взаєморозуміння різних країн, народів, культур. Однією з форм існування соціально-мовного середовища та засобом відображення іноземної дійсності є тексти засобів масової комунікації, зокрема рекламні тексти (далі – РТ).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення в рекламному тексті мовленнєвих і мовних засобів, поглиблення аналізу мовних одиниць із позиції їх ролі в досягненні мети рекламної комунікації. Питання про можливість ефективного використання міжкультурної реклами набуває особливої актуальності у зв'язку з процесом глобалізації мовних і культурних контактів.

Метою дослідження є виявлення закономірностей і специфіки відбору мовних засобів для надання тексту реклами виразності, лаконічності інформативності, привабливості й переконливості з метою максимального впливу на потенційного споживача.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити структуру рекламного тексту та виділити основні його частини; розглянути етапи роботи з рекламним текстом; визначити види перекладу рекламних текстів; проаналізувати художні засоби, які використовують при перекладі реклами.

Об'єкт дослідження становлять рекламні тексти.

Предмет дослідження – особливості перекладу рекламних текстів, ураховуючи їх структуру та сферу використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рекламу неодноразово була об'єктом лінгвістичного дослідження. Наукові праці багатьох лінгвістів присвячено вивченню структурних, семантичних, жанрових, стилістичних і комунікативних особливостей рекламної мови й тексту [1–7]. Т. Добросклонська в роботі, присвяченій вивченню медіалінгвістики, акцентує увагу на таких властивостях рекламних текстів: «Рекламні тексти найбільш повно поєднують у собі реалізацію двох функцій впливу: функцію впливу мови, яка реалізується за допомогою усього арсеналу лінгвістичних засобів виразності, і функцію впливу засобів масової комунікації, яка реалізується шляхом застосування особливих медіа технологій» [8, с. 135]. Значну увагу вивченню проблеми перекладу рекламних текстів приділяли також зарубіжні лінгвісти [9–12]. Поняття «реklamний текст» – це не лише словесне оформлення певної ідеї, він містить у собі сукупність екстралінгвістичних компонентів: графіків, образів, звуків, конкретний набір яких залежить від носія засобів масової інформації. Таке тлумачення поняття «реklamний текст» знаходить своє відбиття в роботах багатьох англійських дослідників, зокрема в книзі Анжели Годдар «The Language of Advertising», яка пише: «Тут слово “текст” (стосовно до реклами) використовується в його найширшому значенні, включаючи як візуальні зображення, так і вербальну мову» [9, с. 6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми розглядаємо РТ як коротке інформаційне повідомлення, створене для того, щоб стимулювати збут продукту або послуги. Це повідомлення, яке має сильний переконливий вплив, виражений за допомогою лінгвістичних засобів мови. Рекламні тексти часто націлені на велику аудиторію й розраховані на переконання цієї аудиторії придбати певний продукт. Тому основне завдання перекладача – збереження цієї мети, що вимагає у зв'язку з цим урахування певних особливостей і функцій у процесі перекладу.

Економічні процеси, які зараз відбуваються у світі, надали рекламі статусу важливого засобу міжкультурного спілкування. Реклама – важлива сфера діяльності сучасного суспільства. За допомогою таких інструментів міжкультурної комунікації зростає рівень співробітництва між державами в різних галузях, налагоджуються взаємозв'язки між представниками різних культур. Країни мають змогу обмінюватися між собою досвідом на шляху досягнення своїх цілей.

При перекладі текстів реклами потрібно враховувати політичні переваги, демографічну ситуацію, інформацію про статтю, расу, релігію, економічні доходи, культурні смаки; уявлення аудиторії про сприятливі можливості та можливий розвиток подій; можливості аудиторії в галузі інформаційних операцій; процеси прийняття рішень [13, с. 38–41].

Переклад рекламних текстів – це складне завдання, що потребує обов'язкової адаптації тексту до соціокультурних особливостей аудиторії. Адаптація РТ – це не лише переклад слів, а й переклад ідей. Лише в цьому випадку реклама буде ефективно виконувати свою роль спілкування виробника зі своєю цільовою аудиторією [11].

Завдання на переклад реклами та етапи роботи з РТ можна уніфікувати в такий спосіб:

1. *Об'єктно-ідентифікаційні завдання*, які складаються з дій називання або лаконічного опису зображення, ознайомлення з вербальним компонентом і виявлення об'єкта реклами.

2. *Змістовно-евристичні завдання*, результатом яких є відкриття імпліцитної соціокультурної інформації, що міститься в РТ. Такі завдання набувають форми проблемно-орієнтованої бесіди або ж проблемних запитань, що передують сприйняттю текстів.

3. *Завдання, що зумовлені зазвичай невеликим інформативним обсягом* окремого РТ і, як наслідок, потребою використання додаткових матеріалів для поглиблення інформованості перекладача, освоєння іншопольованого простору.

4. *Завдання, що експлуатують теми, персонажі та зміст РТ для стимуляції продуктивного мовлення та які можна кваліфікувати як ситуативно-стимулятивні*.

Сфери спілкування в текстах реклами представлені такими блоками:

1. *Торгівельно-комерційна сфера спілкування*: реклама банків і банківських послуг, фірм, кредитних карток, послуг супермаркетів, торговельних центрів.

2. *Соціально-культурна сфера спілкування*: реклама вистав, концертів, фестивалів, музеїв, бібліотек, екскурсій, турпоїздок, подорожей, розваг під час літнього відпочинку, реклама релігійних і національних свят, охорони навколишнього середовища.

3. *Навчально-професійна сфера спілкування*: реклама різноманітних навчальних центрів і закладів, навчальної та професійної літератури, навчальних предметів.

4. *Сімейно-побутова сфера спілкування*: реклама харчових і промислових товарів, побутової, аудіо- й відеотехніки, кухонних предметів, ресторанів, кафе, доставки товарів додому, дитячих предметів, літератури, реклама, пов'язана з різними сімейними подіями (днями народження, весіллями, ювілеями).

5. *Спортивно-оздоровча сфера спілкування*: реклама оздоровчих центрів, спортивних комплексів, басейнів, стадіонів, різноманітних лікувальних засобів, реклама боротьби зі СНІДом, палінням, алкоголізмом.

6. *Побутова сфера спілкування*: реклама готелів, гаражів, перукарень, різноманітних транспортних послуг, поведінки в громадських місцях тощо [5].

При перекладі реклам зазвичай використовують два основні методи: *калькування* й різного роду *перекладацькі трансформації*. Калькування – це відтворення не звукового, а комбіна-

торного складу або словосполучення, коли складові частини слова (морфеми) чи фрази (лексеми) перекладаються відповідними елементами в мові іншої країни [14].

При перекладі РТ використовуються такі види перекладу:

1. **Наближений переклад**, який можна використовувати, якщо дві країни мають схожі реалії. Наприклад, Санта-Клаус і Святий Миколай – різні поняття, але їх можна замінити один одним у певному контексті. Реклама «*Gillette. The best a man can get*» – «*Gillette. Найкраще для чоловіків*» теж належить до наближеного перекладу, адже автору вдалося зберегти риму й сенс, хоча повідомлення не було передано дослівно.

2. **Переклад, що виключає використання реалій**. Перекладач має враховувати особливості країни та звичні для її жителів поняття. Наприклад, «*Carlsberg – probably best lager in the world*» переклали як «*Carlsberg – мабуть, найкраще пиво у світі*». Як бачимо, переклад майже дослівний, але, замість слова «*лагер*», використано «*пиво*», оскільки в Україні світле пиво ніколи не називають «*лагер*».

3. **Перерозподіл значення без використання еквівалентного слова**. Це роблять, щоб максимально зберегти посил тексту, якщо початкова форма не може бути гармонійно перекладена іншою мовою. Прикладом може бути слоган Bounty «*A taste of paradise*», який відомий нам як «*Райська насолода*».

4. **Дослівний переклад**. Влучним прикладом дослівного перекладу реклами вважають слоган M&M's «*Melt in your mouth, not in your hands*» – «*Тане у роті, а не у руках*».

Робота над перекладом рекламних текстів вимагає вивчення контексту (переклад рекламних оголошень, статей, слоганів, назв брендів товарів, рекламних листівок і брошур, рекламного ролика, банера, постера тощо), вивчення історії бренду, здійснення перекладу кожного рядка (якщо потрібно), створення кількох творчих і креативних варіантів перекладу, уведення цих варіантів у пошукові системи для перевірки тексту на унікальність, здійснення зворотного перекладу та додавання коментарів.

Найбільш вдалим способом перекладу реклами можна назвати переклад, «близький до адекватного». Цей вид перекладу включає зміну словоформи або взагалі використання інших виразів, що допустимо й широко використовується перекладачами, адже це допомагає домогтися ефективності реклами та передати її посил.

Як відомо, створення яскравого, незабутнього образу – основна мета реклами. На цьому побудовані рекламні кампанії елітних автомобілів, дорогих парфумів тощо. Вони не закликають

купити, але повинні створити мрію, яскраву картинку, яка надовго запам'ятається аудиторії. Під час роботи з рекламними текстами одним із найскладніших завдань для перекладача стає підтримання й передача цього образу. Для цього він має мислити творчо і креативно. Саме із цією метою перекладачі часто відходять від тексту оригіналу й використовують вирази, які допоможуть добитися того ж ефекту в іншій аудиторії. Професійна робота перекладача дає змогу досягти аналогічного або навіть кращого результату реклами. При сприйнятті рекламного тексту основне – це реакція на образ, який залишиться в пам'яті того, хто сприймає рекламу. Основною метою мови реклами є можливість справити враження, залишити емоційний слід від тексту. Саме образність та імпресивність є основою реклами. Образність також створюється за рахунок семантики слів, того, з якими емоціями вони пов'язані.

Без перебільшення можна сказати, що за своєю складністю переклад РТ схожий на переклад художнього твору. Існує лише одна відмінність: художній текст значно більший за розміром. Але це не робить роботу перекладача легшою. Реклама завжди коротка, ємна, містить у собі інформацію, певний емоційний компонент і заклик придбати той чи інший продукт. Тому переклад реклами завжди вимагає від перекладача творчого підходу, який можна втілити за допомогою використання різноманітних художніх засобів і стилістичних фігур.

Аналіз рекламних текстів показує, що в них часто використовуються такі стилістичні фігури: епітети, метафора, порівняння, алегорія, паралелізм, повтори, алітерація, ономапоєя тощо. У цих текстах значна концентрація імперативних форм дієслова та конотативних прикметників. При перекладі важливо звертати на них увагу й правильно передавати, щоб не втратити ефективність реклами. З упевненістю можна сказати, що найчастіше в РТ зустрічається метафора, переклад якої вимагає від перекладача великого творчого потенціалу. Метафора – це приховане порівняння. Відомо, що людина мислить метафорично, вони огортають наше повсякденне життя [15, с. 235]. Тому в будь-якому дискурсі є складники образності картини світу й елементи поетичної думки. Рекламний дискурс не є винятком.

Метафора – це не лише засіб виразного мовлення, а й дієвий засіб переконання. Метафора вражає своєю унікальністю, допомагає подолати пасивність сприйняття, дуже компактно представляє інформацію, таким чином, сприяє кращому її запам'ятовуванню та посилює вплив. Дослідники Г. Лакофф та М. Джонсон звернули увагу на найважливіші властивості метафори як засобу мовного впливу багато років тому. У роботі «Мета-

фори, якими ми живемо» вони зазначають, що метафори проникають у наші думки та наші дії [15, с. 227].

Як відомо, використання метафори в рекламному дискурсі сприяє підвищенню виразності мовлення. Метафора є основною аргументованою фігурою в рекламному тексті. Рекламодавці використовують метафору як інструмент, за допомогою якого можна побудувати композицію реклами, передати її значення. Візьмемо як приклад рекламу автомобілів: *ŠKODA. Simply Clever – ŠKODA. Просто розумний, Confidence in Motion – Впевненість у русі (Subaru), Power, Beauty and Soul – Потужність, краса та душа (Aston Martin).*

Рекламні тексти також багаті на епітети. Епітет – це слово чи словосполучення, що описує головну якість когось чи чогось. Епітети як визначення дуже важливі в рекламі для візуалізації, оскільки визначення товарів і послуг має викликати специфічні асоціації та образи.

На особливу увагу заслуговують порівняння, які широко використовують у РТ. Дуже часто порівняння використовують з метою маніпуляції, оскільки для порівняння застосовують такі параметри, на фоні яких рекламована марка виглядає найбільше виграшно. У рекламі часто можна зустріти слова: «більше», «дешевше», «краще», «вигідніше», «єдиний», «унікальний», «супер», «понад». Усі ці слова є сигналами того, що рекламована марка явно або приховано подається в порівнянні з іншими марками тієї ж товарної категорії. Реклама також характеризується гіперболою. Можна сказати, що цей засіб використовується для підсилення властивостей об'єкта, явища, процесу, що не завжди є достовірним.

На морфологічно-синтаксичному рівні найбільш важливими ознаками РТ є часте вживання імперативних форм дієслова, що значно підсилює динамічність рекламного обігу, наприклад: англійські – *see, buy, fly*; українські – *дзвони, заходь, купуй*. В англійській рекламі поширеними є дієслівні комбінації на кшталт «*Buy this*», «*Discover that*», «*Try some today*», «*Don't forget*», «*Treat yourself*». Вони зустрічаються в усіх частинах рекламного тексту – у заголовку, основному рекламному тексті й луна-фразі. Дослідження показують, що співвідношення дієслів в імперативі в українських та англійських рекламних текстах рівне.

Варто також звернути увагу на особливий характер уживання в рекламних текстах особових і присвійних займенників. Рекламна комунікація через людські цінності й норми впливає на формування та зміну світогляду людей і соціальних груп. Тому переконлива тональність рекламного обігу часто будується на послідовному

застосуванні такої комунікативної моделі: «*We, our*» – для позначення рекламодавця, «*you, your*» – для звертання до потенційного покупця й «*they, their*» – для посилання на можливих конкурентів. Варто зазначити, що вживання таких форм також характерно й для текстів української реклами.

Загальними рисами всіх рекламних текстів можна вважати специфічний підбір лексики, низькочастотних слів; часто стилістично забарвлені слова; уживання ідіом і цитат для створення образності; заклик до дій за допомогою імперативу; широке використання особових і присвійних займенників; використання номінативних речень; прийом паралелізму та повтору; широкий спектр прикметників і прислівників.

Висновки й перспективи подальших розробок. Отже, можна зробити висновок, що переклад рекламних текстів вимагає від перекладача знання не лише мов, а й особливостей, традицій і культури країни, її діалекту, жаргону тощо. Це складний, творчий процес, який потребує врахування багатьох факторів. Передусім треба усвідомлювати, що рекламні тексти повинні сприяти продажу товару або надання послуги, отже, вони повинні бути максимально переконливими і створювати яскраві образи в думках споживачів. Урахування типу рекламованого товару, методу впливу, який використовується при створенні рекламного повідомлення, цільової аудиторії та інших складників дасть змогу створити унікальний та образний продукт, який буде задовольняти вимоги рекламодавців і споживачів. Основні моменти, які треба врахувати, виконуючи переклад реклами: простоту структури, короткі речення, умовність стилю й образність. Для отримання якісного перекладу варто пам'ятати: будь-який текст націлений на те, щоб вразити читача (слухача) за рахунок незвичності мовних зворотів. При перекладі передусім необхідно зосередитися на повідомленні, а не на його формі, ураховуючи культурні аспекти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авшаров А.Г. Рекламный текст как объект перевода: этнический и лингвокультурный аспекты. *Материалы II Международной научной конференции*. Москва : Высшая школа перевода МГУ, 2010. 17 с.
2. Бурковська Л. Лінгвістичні аспекти англійських рекламних текстів. *Філологічні науки*. 2014. № 18. С. 18–21.
3. Дульянинов А.Г. Рекламные тексты как средство познания культуры. *Иностранные языки в школе*. 2005. № 4. С. 13–19.
4. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. Москва : Высшая школа, 1995. 256 с.
5. Имшинецкая И.А. Креатив в рекламе. Москва : РИП Холдинг, 2002.
6. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация. Москва : Эдиториал УРСС, 2003. 232 с.
7. Науменко Л.П. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 138 с.
8. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. Москва : Флинта. Наука, 2008. 203 с.
9. Goddard A. *The Language of Advertising*. London, 1998. 133 p.
10. Tanaka K. *Advertising language: a pragmatic approach to advertisements in Britain and Japan*. London and NY, 1994. 38 p.
11. Порческу Г.В. Лингвистические особенности перевода рекламных слоганов и способы их перевода. URL: www.lingvomaster.ru/ (дата звернення: 12.05.2021).
12. *English Advertising Language Features and Translation*. URL: <https://www.academia.edu/32890498/> (дата звернення: 23.06.21)
13. Ромат Є. В. Основи реклами : навчальний посібник. Київ : Студцентр, 2008. 288 с.
14. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. Серія В. *Лингвистическое наследие XX века*. 2-е вид. Москва : Высшая школа, 2013. 150 с.
15. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. London : The university of Chicago press, 2003. 267 p.

REFERENCES

1. Avsharov, A.G. (2010) Advertising text as an object of translation: ethnic and linguistic and cultural aspects [Reklamnyy tekst kak obyekt perevoda: etnicheskii i lingvokul'turnyy aspekty]. *Proceedings of the II International Scientific Conference*. Moscow : Higher School of Translation, Moscow State University, 17 p.
2. Burkovskaya, L. (2014) Linguistic aspects of English-language advertising texts [Linhvistychni aspekty anhlomovnykh reklamnykh tekstiv]. *Philological sciences*. Vol. 18, pp. 18–21.
3. Dulyaninov, A.G. (2005) Advertising texts as a means of cognition of culture [Reklamnyye teksty kak sredstvo poznaniya kultury]. *Foreign Languages in School*, vol. 4, pp. 13–19.
4. Lilova, A. (1995) Introduction to the general theory of translation [Vvedeniye v obshchuyu teoriyu perevoda]. Moscow : Higher school, 1995. 256 p.
5. Imshinetskaya, I.A. (2002) Creation in advertising [Kreativ v reklame]. Moscow : Holding, 2002.
6. Medvedeva, E.V. (2003) Advertising communication [Reklamnaya kommunikatsiya]. Moscow : Editorial URSS, 232 p.
7. Naumenko, L.P. (2011) Practical course of translation from English into Ukrainian: textbook [Praktychnyy kurs perekladu z anhliyskoyi movy

- na ukrayinsku: navch. posib.]. Vinnytsia : Nova knyha, 138 p.
8. Dobrosklonskaya, T. G. (2008) *Medialinguistics: a systematic approach to the study of media language* [Medialingvistika: sistemnyy podkhod k izucheniyu yazyka SMI]. Moscow : Flint. Science, 203 p.
 9. Goddard, A. (1998) *The Language of Advertising*. London, 133 p.
 10. Tanaka, K. (1994) *Advertising language: a pragmatic approach to advertisements in Britain and Japan*. London and NY, 38 p.
 11. Porchescu G. V. Linguistic features of translation of advertising slogans and methods of their translation [Lingvisticheskiye osobennosti perevoda reklamnykh sloganov i sposoby ikh perevoda]. URL: [www.lingvomaster / ru /](http://www.lingvomaster.ru/) (access date 12.05.21).
 12. *English Advertising Language Features and Translation*. URL: <https://www.academia.edu/32890498/> (access date 23.06.21).
 13. Romat, E.V. (2008) *Fundamentals of advertising: textbook* [Osnovy reklamy: navch. pos.]. Kyiv : Studtsentr, 288 p.
 14. Kolshansky, G. V. (2013) *Contextual semantics* [Kontekstnaya semantika]. *Series B. Linguistic heritage of the twentieth century. Type 2*. Moscow : Higher School, 150 p.
 15. Lakoff, G. & Johnson M. (2003) *Metaphors We Live By*. London : The university of Chicago press, 267 p.

ОСНОВНІ РИСИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ БРИТАНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Шайнер І. І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0001-6316-0026

irene1005@i.ua

Ключові слова: *художній текст, лексико-семантичний простір, лексико-семантичні / лексико-тематичні / лексико-асоціативні угруповання, семантична домінанта, прагматилістика.*

Статтю присвячено узагальненню основних рис лексико-семантичного простору британських художніх прозових текстів на військову тематику (ТВТ) початку ХХІ ст. Поставлені у праці завдання вирішено з урахуванням багатоаспектності феномена лексико-семантичного простору художнього тексту. Увагу зосереджено на особливостях дослідження лексико-семантичного простору художнього тексту з позицій прагматилістичного підходу. Виділено головні особливості лексико-семантичного простору сучасних британських художніх прозових ТВТ, наголошено на ролі семантичної домінанти у його композиційно-архітектонічній структурі, зазначено напрями функціонування лексичних мікросистем у художніх творах із різним ступенем експлікації військової тематики.

Лексико-семантичний простір сучасних британських ТВТ виформовується завдяки тісній кореляції лексико-семантичних, лексико-тематичних та лексико-асоціативних угруповань. Особливістю британських ТВТ початку ХХІ століття є те, що тема війни простежується не лише на першому плані, але й на рівні мікротраплянь. Лексичні одиниці у ХТ із макро- та мезотрапляннями військової тематики підібрані та організовані таким чином, щоб якомога чіткіше передати страшні реалії воєнного світу, тоді як ХТ із мікротрапляннями військової тематики демонструють вплив війни на внутрішній стан та свідомість людини ще тривалий час після її завершення.

Загалом аналіз лексико-семантичного простору у трьох напрямках його розгортання дав змогу виділити такі особливості його функціонування: лейтмотив авторського задуму – особливості військових дій та їх вплив на людину та суспільство (семантичний рівень); основна тема – людина у воєнний або повоєнний період (тематичний рівень); забезпечення естетичного задоволення від твору за допомогою експресивно-стилістичного забарвлення та художнього переосмислення найбільш значущих одиниць (асоціативний рівень). Вибір автором військової тематики зумовлений інтенцією передати на яскравих прикладах минулого згубність війни, закликати людство запобігти таким катастрофам у майбутньому.

KEY FEATURES OF THE LEXICAL-SEMANTIC SPACE OF BRITISH MILITARY FICTION PROSE TEXTS OF THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY

Shainer I. I.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6316-0026
irene1005@i.ua*

Key words: *literary text, lexical-semantic space, lexical-semantic / lexical-thematic / lexical-associative groupings, semantic dominant, pragmatic stylistics.*

The article focuses on the generalization of the main characteristics of the lexical-semantic space of the British prose military fiction texts (MFTs) of the beginning of the 21st century. Considerable attention is paid to the main ways of study of the lexical-semantic space of a literary text on the basis of pragmatic-stylistic approach. As a result, the dominant features of the lexical-semantic space of the contemporary MFTs were outlined, the role of a semantic dominant in its compositional-architectonic structure was emphasized, the vectors of the functioning of the lexical microsystems in the texts with different degrees of the military theme explication were pointed out.

Lexical-semantic space of the contemporary British MFTs is composed due to the close correlation of lexical-semantic, lexical-thematic and lexical-associative groups. A peculiar feature of the British MFTs of the beginning of the 21st century is the fact that the war theme is observed not only in the foreground, but at the level of micro-inclusions as well. Lexical units in the texts with macro- and meso-inclusions of military themes are organized in such a way that they clearly depict the terrifying reality of the war environment, while the texts with micro-inclusions of military themes demonstrate the power of war on the inner state and consciousness of a person even long after its ending. Thus, analysis of the lexical-semantic space in the 3 directions of its expansion enabled highlighting such main features of its functioning: a leitmotif of the author's intention – peculiarities of military actions and their influence on a person and society (semantic level); the main theme – a person in a war or postwar time (thematic level); providing the aesthetic satisfaction from the literary text by means of expressive-stylistic colorings and literary interpretations of the most signifying units (associative level). The author's choice of military themes is determined by the intention to represent fatality of war with the help of bright examples of the past, to appeal to the mankind to prevent similar disasters in the future.

Постановка проблеми. У зв'язку з нестабільністю у сучасному світі дедалі більше авторів у своїх творах зачіпають тему війни та, відповідно, зростає інтерес науковців до дослідження особливостей експлікації військової тематики у художніх текстах (далі – ХТ) різних жанрів [8; 12; 20; 23; 26]. Проте вважаємо, що це питання є малодослідженим у науковій літературі. Зокрема, детальнішого вивчення потребує лексико-семантичний простір сучасних художніх прозових текстів на військову тематику (далі – ТВТ), особливості його наповнення, причини, що зумовили використання певних лексичних засобів, а також їх ефект на читача (прагмастилістична спрямованість).

У цій статті в результаті проведеного дослідження узагальнено основні риси лексико-семантичного простору британських художніх прозових ТВТ початку ХХІ ст. У процесі дослідження було застосовано методіку системного аналізу лексико-семантичного простору художніх ТВТ початку ХХІ ст., що ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (спостереження, опис, індукція, дедукція, систематизація) та емпірико-теоретичних (аналіз, синтез) методів. Зазначимо, що методологічною основою вивчення лексико-семантичного простору сучасних художніх ТВТ було вибрано антропологічну та прагмастилістичну парадигми, адже в центрі будь-якого твору, беззаперечно,

є людина з її особливостями переживання різного роду життєвих ситуацій.

Отже, надзвичайно **актуальним** залишається питання вивчення лексико-семантичних та прагматистичних особливостей ХТ сучасності як втілення неповторного авторського задуму та світогляду. **Мета статті** – узагальнити та виокремити основні риси, що характеризують лексико-семантичний простір британських художніх прозових текстів на військову тематику початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Лексико-семантичний простір ХТ* – це складна система лексичних одиниць, що об'єднуються в мікросистеми (поля, групи, підгрупи тощо) на основі спільної тематики та концептуального значення, репрезентують певну понятійну сферу [2, с. 4; 5, с. 9; 10, с. 115], згуртовуються навколо центральних семантичних домінант ХТ. Вибір автором певних лексичних одиниць у творі здатний впливати певним чином на інтерпретацію, емоційний стан та загальне сприйняття тексту читачем. Лексико-семантичний простір сучасних британських художніх прозових ТВТ характеризується низкою особливостей. Розглянемо детальніше кожну з них.

1. **Триєдність напрямку розгортання.** Більшість дослідників зазначають, що внаслідок взаємодії лексичної та семантичної підсистем виформовуються семантичні, тематичні й асоціативні особливості розвитку значення лексичних одиниць [7; 9; 15; 24; 30]. Відповідно, вважаємо доцільним виокремлення трьох осей розгортання лексико-семантичного простору сучасних художніх ТВТ: семантичної (граматика тексту), тематичної (лінгвістика тексту) й асоціативної (стилістика тексту). Вкупі вони транслюють загальну ідею художнього твору: безглуздість війни та її руйнівні наслідки як для окремої людини, так і суспільства загалом.

2. Об'єднання лексичних одиниць у **лексико-семантичні, лексико-тематичні та лексико-асоціативні мікросистеми** (поля і групи). Найбільшим за об'ємом угрупованням, якому властива спільна смислова основа, вважають *лексико-семантичне поле (ЛСП)* [21, с. 144; 25, с. 10; 27, с. 76]. До *лексико-тематичних угруповань* зараховують класи слів, які «об'єднуються однією і тією ж типовою ситуацією чи темою» [6, с. 110]. Варто зазначити, що лексико-тематичні мікросистеми відображають особливості внутрішньої організації тексту: від мікро- до макроструктури [13, с. 280], від метатеми до підтем [15, с. 54]. Визначальною рисою ЛТГ є позамовна зумовленість зв'язків між її елементами [3, с. 31]. Значну увагу дослідників привертає виняткова роль асоціативного збагачення лексичних одиниць, адже саме вони надають значенням певних слів

чи лексичних структур яскравих смислових частинок [1, с. 60; 17, с. 90; 18, с. 37]. Отже, вважаємо доцільним виокремлення ще однієї важливої мікросистеми – *лексико-асоціативних угруповань*. Нагадаємо, що основною відмінністю поля від групи є його ядерно-периферійна будова [11, с. 282]. Зазвичай поле складається з одиниць різних частин мови і є об'ємнішим угрупованням, йому властиві ієрархічні зв'язки між конститuentами мікрополів, груп і підгруп. Щодо групи, то її елементам притаманні зв'язки субституції та комутації [9, с. 275]. Як відомо, поля в лексико-семантичному просторі ХТ не існують ізольовано: вони взаємодіють, нерідко пересікаючись та накладаючись одне на інше [18, с. 69; 25, с. 12]. Відповідно, одна одиниця може входити відразу до складу кількох полів.

3. Виокремлення **лексико-семантичних угруповань** як способу експлікації домінантних семантичних (ідейних) понять у творі: війна, її вплив на емоції та внутрішній стан, мислення і поведінку людини. Отже, військова тематика (ВТ) актуалізується в тексті лексичними одиницями, що позначають: *військові реалії, військові дії, емоційний стан та емоційні реакції, поведінку та мисленнєві процеси*. Їх кількість у ТВТ становить від 23% до 32% та 38%, відповідно, можемо говорити про тексти з макро-, мезо- та мікрівкрапленнями військової тематики. Лексичні структури у ХТ із макро- та мезовкрапленнями ВТ покликані передавати реалії воєнного та повоєнного середовища, загальну атмосферу, внутрішній стан людини та фізичні прояви її дій у процесі війни. Проте важко применшити роль цих лексичних одиниць у творах із мікрівкрапленнями ВТ, адже деталі воєнного середовища виконують функцію наближення читача до світу художньої дійсності, створюють особливий емоційний фон для розгортання інших подій. Наприклад: “*She shook her head, unconvinced. ‘It was more than mere anger. It was as though the war itself had changed him, made an utter stranger of him. He seemed to hate himself, and everyone around him. Oh, when I think of all the boys like him, and all the frightful things we asked them to do in the name of making peace!’*” [29]. Згадки про війну неначе відлунюють у наративній лінії персонажів, передаючи її руйнівні наслідки ще довго після її завершення.

4. **Лексико-тематичні угруповання**, що передають домінантні теми ХТ, такі як: *військових реалій та явищ, а також теми людського тіла, медицини та здоров'я, навколишнього природного середовища*. Усі ці мікросистеми вкупі гармонійно доповнюють тему згубності війни, демонструючи антропологічну спрямованість сучасних ТВТ (фізичні та психологічні травми, внутрішній стан і почуття персонажів, зумовлені перебігом воєн-

них дій). Розглянемо уривок, що передає фізичні травми молодій людині, спричинені війною: *"A tall mirror was positioned in the corner of the room and I stood in front of it, examining my body with a critical eye. My chest, which had been well toned and muscular in late adolescence, had lost most of its definition in recent times; it was pale now. Scars stood out, red and livid across my legs; there was a dark bruise that refused to disappear stretched across my abdomen. I felt desperately unattractive. Once, I knew, I had not been so ugly"* [14]. Лексичні одиниці, що виражають тему військових реалій та явищ, становлять 39%, 33% і 27% у творах із макро-, мезо- та мікротекстами ВТ відповідно. Особливістю функціонування лексико-тематичних угруповань у творах із мікротекстами ВТ є створення ефекту відлуння війни впродовж цілого твору, що сприяє реалістичній передачі однієї з глобальних тем, порушених автором.

5. Лексико-асоціативне збагачення лексико-семантичних та лексико-тематичних одиниць у напрямках: *увиразнення ознак боротьби, евфемізації військових реалій, експресивно-стилістичного підсилення значення уніформи у воєнний період, відтворення особливостей внутрішнього стану та тілесних травм, спричинених війною*. Зазначимо, що у творах із мікротекстами ВТ простежуємо лише елементи експресивно-стилістичного увиразнення військових подій, в поєднанні з передачею особливостей внутрішнього стану людини та її тіла, понівеченого війною. Лексико-асоціативне угруповання «Війна» у творах із макро-, мезо- та мікротекстами ВТ становить 33%, 28% та 22% відповідно. Наступний уривок демонструє експресивно-стилістичне підсилення значення уніформи у воєнний період: *"The German laughed again, took another strawberry and made his way back through the crowd, his black uniform oddly funereal among the bright patchwork of the market. Later my mother tried to explain. All uniforms were dangerous, she told me, but the black ones above all"* [19].

6. Семантичні домінанти, тобто превалювання в художньому тексті певних лексичних одиниць, об'єднаних спільною темою, семантичним або асоціативним значенням, а також їх текстотвірну роль у забезпеченні цілісності лексико-семантичного простору ХТ [21; 22; 27]. Тому в нашому дослідженні під семантичною домінантою ми розуміємо наскрізну присутність проблеми, смисловий згусток і лейтмотив ХТ. Це дає змогу виокремити такі ключові семантичні домінанти: «Людина», «Воєнний час», «Природа», що функціонують у кількох напрямках: оповідної інтродукції, увиразнення та динамічності оповіді, попередження сюжетного загострення, проміжної ланки текстової оповіді, створення певної тональ-

ності, емоційного фону у творі. Незважаючи на те, що домінанта «Воєнний час» у ХТ із мікротекстами ВТ виражена більш імпліцитно, вона виконує не менш важливу текстотвірну роль: згадки про війну наголошують тривалість її деструктивних наслідків для людини.

7. Прагматична спрямованість на читача. Оскільки лексико-стилістичні засоби вибираються автором для реалізації певних прагматичних цілей, це дає підставу говорити про існування *прагмастилістичної парадигми*. Прагмастилістика зосереджується на інтерпретації смислу ХТ й окремих лексико-стилістичних засобів та структур читачем [16, с. 6; 28, с. 364]. Отже, прагмастилістика (будучи антропоцентричною у своїй основі) фокусується на: впливі інтенцій та стратегій мовця/автора на вибрані ним засоби мови; ролі авторських інтенцій і тактик у формуванні функціональних стилів; взаємодії намірів, стратегій і тактик мовця та стилю його мовлення; авторських інтенцій та стратегій, які формують індивідуально-художній стиль письменника; загальному контексті або позалінгвальній ситуації [4, с. 9–10; 28, с. 373; 16, с. 10–16]. Ще одним завданням прагмастилістики є дослідження та пояснення того, **як** взаємодіють контекстуальні припущення з лінгвально закодованим смислом і, відповідно, **як** виникають та розвиваються певні інтерпретації лексичних структур [16, с. 6–7]. Усі лексичні структури у досліджуваних ХТ вибрані авторами з особливою метою – створення певної атмосфери та здійснення задуманого впливу на читача. На авторські інтенції неминуче впливає соціальний, позалінгвальний контекст. Це чітко виражено у творах з елементами ВТ, адже її мікротексти часто проникають і у твори інших жанрів.

Висновки. Отже, лексико-семантичний простір – це складна система лексичних одиниць та структур, об'єднаних навколо спільної семантичної ідеї, тематики та збагачених стилістично-асоціативним забарвленням. З огляду на це можна виокремити лексико-семантичні, лексико-тематичні та лексико-асоціативні мікросистеми, а також певні смислові вузли – семантичні домінанти. Комплексне дослідження лексико-семантичного простору у трьох напрямках його розгортання дало змогу виявити та проаналізувати системне використання певних лексичних одиниць, що передають провідні авторські ідеї та концепти у творі, визначити їх кількісну репрезентацію та особливості функціонування у ХТ. Прагмастилістичний підхід (у поєднанні з іншими методиками) вважаємо перспективним у подальших дослідженнях лексико-семантичного наповнення сучасних художніх текстів різної тематики та різних жанрів, оскільки він передбачає глибше занурення в екстралінгвальний контекст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Спорные проблемы семантики : монография. Москва : Гнозис, 2005. 326 с.
2. Антипина Е.С. Лексико-семантическое пространство дневника писателя : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Иваново, 2015. 24 с.
3. Банкевич В.В. К вопросу о соотношении ЛСГ и тематических групп. *Семантика слова и предложения*. 1985. С. 30–35.
4. Безугла Л.Р. До питання розмежування прагматики, стилістики та прагматилістики. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2014. Вип. 77. № 1102. С. 6–11.
5. Бехта І.А., Шайнер І.І. Лексичні структури британських художніх прозових текстів на військову тематику. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. 2019. Вип. 2. С. 7–11.
6. Васильев Л.М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.
7. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: підручник. Київ : Вид. центр “Академія”, 2006. 336 с.
8. Качак Т. Тема війни і миру в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2015. № 3. С. 22–24.
9. Левицкий В.В. Семасиология: изд. 2. Винница : Нова Книга, 2012. 672 с.
10. Попова Н.Б. Концептуальное представление семантического пространства многозначного слова. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. Вып. 52. С. 114–117.
11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
12. Barlow A. The Great War in British Literature: Cambridge Contexts in Literature. Cambridge, 2000. 130 p.
13. Berrio A.G. A Theory of the Literary Text / transl. by K.A. Horn. Berlin, 1992. 544 p.
14. Boyne J. The Absolutist : ebook. 2011. 497 p.
15. Bremond C. Concept and Theme. *The Return of Thematic Criticism* / ed. by W. Sollors. Cambridge: Harvard University Press, 1993. P. 46–59.
16. Chapman S., Clark B. Pragmatic Literary Stylistics. London, 2014. 229 p.
17. Gee J.P. An Introduction to Discourse Analysis. New York, 2010. 218 p.
18. Geeraerts D. Theories of Lexical Semantics. Oxford, 2009. 317 p.
19. Harris J. Five Quarters of the Orange : ebook. 2001. 522 p.
20. Hart J. The Poetics of Otherness: War, Trauma and Literature. New York, 2015. 263 p.
21. Hope J., Wright L. Stylistics: A Practical Coursebook. New York: Routledge, 2005. 183 p.
22. Salkie R. Text and Discourse Analysis. London : Routledge, 2001. 115 p.
23. Sarma G. The War Novel: Hemingway and After: thesis for the degree of PhD. Shillong, 2001. 223 p.
24. Shead S.L. Radical Frame Semantics and Biblical Hebrew: Exploring Lexical Semantics. Boston, 2011. 378 p.
25. Simon-Vandenberghe A.-M., Aijmer K. The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-Based Study of English Adverbs. Berlin, 2008. 405 p.
26. Smith A.K. The Second Battlefield: Women, Modernism and the First World War. Manchester, 2000. 214 p.
27. Toolan M. Language in Literature: An Introduction to Stylistics. New York, 2013. 250 p.
28. Warner Ch. Literary Pragmatics and Stylistics. *The Routledge Handbook of Stylistics* / ed. by M. Burke. London, New York : Routledge, 2014. P. 362–377.
29. Waters S. The Little Stranger: ebook. 2009. 914 p.
30. Wise H. The Vocabulary of Modern French: Origins, Structure and Function. London, 2003. 270 p.

REFERENCES

1. Alefirenko, N. (2005). Spornye problemi semantiki [Controversial problems of semantics]: monograph. Moscow: Gnozis.
2. Antipina, Ye. (2015). Leksiko-semanticheskoye prostranstvo dnevnika pisatel'ia [Lexical-semantic space of a writer's diary]. Abstract of a PhD thesis, Ivanovo).
3. Bankevych, V. (1985). K voprosu o sootnoshenii LSG i tematicheskikh grupp [To the problem of LSG and thematic groups correlation]. *Semantika slova i priedlozheniya*, 30–35.
4. Bezuhla, L. (2014). Do pytannia rozmezhuvannia prahmatyky, stylystyky ta prahmastylystyky [To the problem of differentiation of pragmatics, stylistics and pragmatic stylistics]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*, is. 77, № 1102, 6–11.
5. Bekhta, I., Shainer, I. (2019). Leksychni struktury brytanskykh khudozhnykh prozovykh tekstiv na viiskovu tematyku [Lexical combinations of British military fiction prose texts]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya "Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiya"*, 2, 7–11.
6. Vasilyev, L. (1971). Teoriya semanticheskikh poliei [Theory of semantic fields]. *Voprosy yazykoznaniiya*, 5, 105–113.

7. Karpenko, Yu. (2006). Vstup do movoznavstva [Introduction to linguistics]: manual. Kyiv : Vyd. tsentr "Akademiya".
8. Kachak, T. (2015). Tema viiny i myru v suchasni ukrainskii prozi dlia ditei ta yunatstva [The theme of war and peace in contemporary Ukrainian prose for kids and youths]. *Ukrainska literature v zahalnoosvitnii shkoli*, 3, 22–24.
9. Lievitskii, V. (2012). Semasiologiya [Semasiology]: pub. 2. Vinnytsia: Nova Knyha.
10. Popova, N. (2011). Kontseptualnoye predstavleniye semanticheskoho prostranstva mnogoznachnogo slova [Conceptual representation of the semantic space of a polysemantic word]. *Viesnik Cheliabinskoho gosudarstviennoho univiersitieta*, 52, 114–117.
11. Selivanova, O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]: manual. Poltava: Dovkillia-K.
12. Barlow, A. (2000). *The Great War in British Literature: Cambridge Contexts in Literature*. Cambridge.
13. Berrio, A.G. (1992). *A Theory of the Literary Text* / transl. by K.A. Horn. Berlin.
14. Boyne, J. (2011). *The Absolutist*: ebook.
15. Bremond, C. (1993). Concept and Theme. *The Return of Thematic Criticism* / ed. by W. Sollors. Cambridge: Harvard University Press, 46–59.
16. Chapman, S., Clark, B. (2014). *Pragmatic Literary Stylistics*. London.
17. Gee, J.P. (2010). *An Introduction to Discourse Analysis*. New York.
18. Geeraerts, D. (2009). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford.
19. Harris, J. (2001). *Five Quarters of the Orange*: ebook.
20. Hart, J. (2015). *The Poetics of Otherness: War, Trauma and Literature*. New York.
21. Hope, J., Wright, L. (2005). *Stylistics: A Practical Coursebook*. New York : Routledge.
22. Salkie, R. (2001). *Text and Discourse Analysis*. London : Routledge.
23. Sarma, G. (2001). *The War Novel: Hemingway and After: thesis for the degree of PhD*. Shillong.
24. Shead, S.L. (2011). *Radical Frame Semantics and Biblical Hebrew: Exploring Lexical Semantics*. Boston.
25. Simon-Vandenberg, A.-M., Aijmer, K. (2008). *The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-Based Study of English Adverbs*. Berlin.
26. Smith, A.K. (2000). *The Second Battlefield: Women, Modernism and the First World War*. Manchester.
27. Toolan, M. (2013). *Language in Literature: An Introduction to Stylistics*. New York.
28. Warner, Ch. (2014). *Literary Pragmatics and Stylistics. The Routledge Handbook of Stylistics* / ed. by M. Burke. London; New York : Routledge, 362–377.
29. Waters, S. (2009). *The Little Stranger*: ebook.
30. Wise, H. (2003). *The Vocabulary of Modern French: Origins, Structure and Function*. London.

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ПЕДАГОГІЧНІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

Швецова І. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської мови у судноводінні
Херсонська державна морська академія
вул. Ушакова, 20, Херсон, Україна
orcid.org/0000-0002-6801-5204
isvecova581@gmail.com*

Ключові слова: морська англійська мова, стандартні фрази для спілкування в морі, ІМО, викладання морської англійської мови, викладачі англійської мови спеціального призначення у вищих навчальних закладах, майбутні судноводії, морські заклади вищої освіти, фахівці морської галузі.

У статті розглянуто проблему іншомовної компетентності майбутніх фахівців із навігації і управління морськими суднами. Обґрунтовано ідею про те, що головна мета навчання іноземної мови полягає в оволодінні нею як засобом комунікації та опануванні іншомовною компетентністю, необхідною для професійної діяльності. Наведено аналіз поглядів дослідників стосовно сутності «компетенція», визначено те, що поняття компетентності значно ширше, оскільки воно розуміється комплексно та складається з різних компонентів: сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення відповідної професійної діяльності, властивостей мотивації, ціннісних орієнтирів, готовності до дії, до оцінювання та рефлексії. Визначено, що іншомовна компетенція передбачає не лише наявність навичок та вмінь, але й адекватне їх використання в конкретній мовленнєвій ситуації. На основі сучасних педагогічних підходів та напрямів визначено структурні блоки іншомовної компетентності майбутніх фахівців із навігації і управління морськими суднами: аксіологічно-мотиваційний компонент, когнітивний та регулятивно-діяльнісний. Проаналізовано ключові елементи когнітивного компонента іншомовної компетентності майбутніх фахівців, що функціонують відповідно до особливостей мови та професійної діяльності фахівців. У статті з'ясовано специфіку англійської морської термінології, що зумовлює необхідність її врахування її в процесі навчання здобувачів освіти вищих навчальних закладів із метою формування їхньої іншомовної компетентності. У статті охарактеризовано лінгвістичні та педагогічні аспекти формування іншомовної компетентності. З'ясовано, що в процесі навчання морської англійської мови здобувачі освіти мають набути знання про лінгвістичні особливості англійської мови, що підходять для морського дискурсу/тексту і комунікації та включають типову або часто використовувану технічну лексику і певні граматичні структури. Основну увагу в роботі акцентовано на лінгвістичних особливостях морської англійської мови, а також методології викладання цього навчального предмета для загальних і спеціальних цілей (з урахуванням специфіки когнітивних процесів у морській сфері) і має бути враховано у процесі формування іншомовної компетенції.

FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE: PEDAGOGICAL AND LINGUISTIC ASPECTS

Shvetsova I. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of English in Navigation
Kherson State Maritime Academy
Ushakova Ave, 20, Kherson, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6801-5204
isvecova581@gmail.com*

Key words: *Maritime English, standard marine communication phrases, IMO, teaching Maritime English, teachers of English for Specific Purposes at higher educational establishments, future navigators, maritime institutions of higher education, specialists in the maritime industry.*

The article deals with the problem of foreign language competence of future specialists in navigation and ship handling at sea. The article substantiates the idea that the main goal of teaching foreign language consists in mastering foreign language as a communication tool and developing foreign language competence necessary for professional activity. An analysis of researchers' views on the essence of "competence" is presented and it is determined that the concept of competence is much broader as it is understood comprehensively and consists of various components: a set of knowledge, skills and abilities necessary to carry out relevant professional activities, properties of motivation, values, readiness for action, evaluation and reflection. Based on the study of the essence of the concepts, it is determined that the foreign language competence implies not only the presence of skills and abilities, but also their adequate use in a specific speech situation. On the basis of modern pedagogical approaches and directions the structural blocks of foreign-language competence of future specialists in navigation and ship handling at sea have been identified: axiological-motivational, cognitive, regulatory-activational components. The key elements of the cognitive component of foreign-language competence of future specialists are analyzed, functioning in accordance with the peculiarities of the language and professional activities of specialists. The peculiarities of English marine terminology are identified in the article, which stipulates the necessity of its consideration in the process of higher education students' training with the aim of forming their foreign language competence. The article characterizes the linguistic and pedagogical aspects of foreign language competence formation. The article reveals that in the process of learning maritime English, higher education students are to acquire knowledge about linguistic features of English, suitable for maritime discourse/text and communication and include typical or frequently used technical vocabulary and certain grammatical structures. The focus of the paper is on the linguistic features of maritime English and the methodology of teaching this subject for general and special purposes (taking into account specific cognitive processes in the maritime domain) and should be taken into account during the development of foreign language competence.

Постановка проблеми. Забезпечення успішності професійної діяльності майбутніх фахівців із навігації і управління морськими суднами неможливе без високого рівня володіння іноземною мовою, адже для досягнення максимальної ефективності своєї професійної діяльності сучасний мореплавець має володіти знаннями, ефективними методами швидкого професійного реагування на різні ситуації, вмінні застосувати

різноманітні фундаментальні і прикладні знання в попередженні нещасних випадків, а також володіти вмінням самостійного пошуку та опрацювання необхідної інформації професійного характеру. З огляду на ці вимоги перед майбутніми фахівцями з навігації і управління морськими суднами гостро постає завдання оволодіння іншомовною компетенцією, що є обов'язковим компонентом їхньої повноцінної професійної

діяльності, з одного боку, та необхідним результатом їхньої професійної підготовки – з іншого.

Мета і завдання статті – розкрити ключові елементи когнітивного компонента іншомовної компетентності майбутніх фахівців із навігації і управління морськими суднами. Завдання статті – охарактеризувати лінгвістичні та педагогічні аспекти формування іншомовної компетентності.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх фахівців із навігації й управління морськими суднами.

Предмет дослідження – зміст формування іншомовної компетентності майбутніх фахівців із навігації і управління морськими суднами.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теоретичні положення проблеми формування компетентностей у процесі фахової підготовки розглядали О. Авраменко, В. Борщовецька, А. Касперський, А. Кононенко, М. Корець, М. Малезик, І. Нишак, Ю. Рамський, Л. Сидорчук, В. Сидоренко, Ю. Шпильовий, С. Яшанов та ін., а особливості дослідження у сфері англійської мови професійного спрямування, а саме лінгвістичні та педагогічні аспекти – В. Желясков, В. Кудрявцева, А. Юрженко, М. Сотер та ін.

Основними цілями навчання в закладі вищої морської освіти за визначеннями М. Сотер мають бути такі: цілеспрямована підготовка фахівців до міжкультурної комунікації через опанування ними знань про національний менталітет, картину світу; формування здатності до побудови як мовної, так і немовної поведінки з урахуванням норм соціумів, представники яких спілкуються тією чи іншою мовою; вміння виявляти та порівнювати культурні відмінності поведінки, норм і цінностей, розуміти погляди, наміри, думки, позицію представників іншої культури, долати конфлікти в процесі комунікації, забезпечити під час спілкування суб'єкт-суб'єкту взаємодію. Тобто іноземна мова як засіб професійної міжкультурної комунікації у професійній діяльності фахівців морської галузі – це основний інструмент соціальної інтеграції людини в полікультурний простір, універсальне знаряддя адекватного спілкування і рівноправної продуктивної взаємодії між представниками різних лінгвокультурних спільнот [1]. Таким чином, головна мета навчання іноземної мови полягає в оволодінні нею як засобом комунікації та опануванні іншомовною компетентністю, необхідною для професійної діяльності.

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти визначають, що використання мови, в тому числі і її вивчення, включає в себе дії, що виконуються особами, які в ролі окремих індивідів чи соціальних агентів розвивають низку компетенцій

як загальних, так і комунікативних, мовленнєвих. Сформовані компетенції використовуються в міру необхідності в різних контекстах залежно від різних умов та різних потреб для здійснення різних видів мовленнєвої діяльності, до яких належать мовленнєві процеси продукції та/або сприйняття текстів, пов'язаних із певними темами у специфічних сферах. Керівництво цими діями з боку учасників веде до посилення або модифікації їх компетенцій. Компетенції трактуються як сума знань, умінь та характерних рис, що дають змогу особистості виконувати певні дії. Загальні компетенції – це ті, що не є специфічними для мовлення, але такі, що необхідні для будь-якого роду діяльності, в тому числі й мовленнєвої. Комунікативні мовні компетенції забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби [2, с. 36].

Імпонує тлумачення Г. Салащенко сутності поняття «компетенція», що розуміється комплексно та складається з різних компонентів: сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення відповідної професійної діяльності, властивостей особистості, а також потенційної здатності людини вирішувати різні задачі [3].

На підставі аналізу сутність поняття «компетенція» визначається як знання та навички, властиві для певної діяльності. Поняття компетентності значно ширше порівняно з поняттями «знання», «уміння» та «навички», оскільки воно розуміється комплексно та складається з різних компонентів: сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення відповідної професійної діяльності, властивостей мотивації, ціннісних орієнтирів, готовності до дії, до оцінювання та рефлексії. Отже, іншомовна компетенція передбачає не лише наявність навичок та вмінь, але й адекватне їх використання в конкретній мовленнєвій ситуації.

З погляду теорії іншомовної мовленнєвої діяльності, на думку Г. Салащенко, компетенції в говорінні, читанні, письмі та аудіюванні формуються на базі лексичної та граматичної компетенції і належать до основ мовленнєвої компетенції. Компетенція в говорінні доповнюється компетенцією у вимові, компетенція в письмі – орфографічною компетенцією, в аудіюванні – умінням розрізняти фонетичні знаки, компетенція в читанні – умінням розпізнавати графічні знаки. Провідним компонентом у комунікативній компетенції є мовленнєві вміння, які формуються на основі мовних знань та навичок, а також лінгвокраїнознавчих та країнознавчих знань [3].

На основі сучасних педагогічних підходів та напрямів визначено структурні блоки іншомовної компетентності майбутніх фахівців із навігації й

управління морськими суднами: аксіологічно-мотиваційний компонент, когнітивний та регулятивно-діяльнісний, зміст яких полягає в такому:

- усвідомлення необхідності емоційно-ціннісного ставлення до оволодіння іншомовними знаннями, для професійної діяльності;
- розвиток спеціалізованих професійних знань, умінь та навичок оволодіння здобувачами вищої освіти англійською мовою спеціального вжитку;
- реалізація практичних навичок, умінь і досвіду прояву іншомовної компетенції у конкретних ситуаціях.

Зупинимося більш детально на когнітивному блоці іншомовної компетентності, який передбачає володіння мовними знаннями (знання в межах програмного мінімуму та навички оперування ними, тобто знання самої мови, її будови, функціонування мовних норм). До них зараховуємо фонетику, граматику (граматичні структури, характерні для ділового стилю і професійної літератури), лексику (знання професійної термінології, що дають змогу опрацювати міжнародні документи). До когнітивного блоку іншомовної компетенції зараховуємо мовленнєві знання, а саме вдосконалення комунікативних умінь в основних видах мовленнєвої діяльності: говорінні, аудіюванні, читанні та письмі. Мовна та мовленнєва компетенції є складниками *лінгвістичного компонента*, що зумовлений такими чинниками, як рівень освіти, професія, індивідуальний досвід. Чим ширше коло асоціативних зв'язків мовної одиниці у свідомості носія мови, тим більш розвинутою є організація лексики мовної особистості і більш гнучким є запас потенційного мовленнєвого варіювання формально-змістових аспектів мовної одиниці в її мовленні [4].

Поділяємо думку науковців, що формування у здобувачів освіти CALP (когнітивної/академічної мовної компетенції) має бути спрямованим на синтез розумових навичок і засобів їх вербалізації другою мовою шляхом інтеграції їх попереднього досвіду у відповідній предметній області і особистого інтересу [5, с. 15–16]. Так, у процесі використання предметно-мовного інтегрованого навчання відбувається взаємодія когнітивних процесів, що застосовуються в процесі вивчення іноземної мови та дисципліни немовного циклу, наприклад, навігація та лоція, що формує розвиток розумових навичок здобувача освіти, підвищує мотивацію щодо вивчення дисципліни.

Значне місце займає знання морської термінології іноземною мовою, оскільки вона є основою будь-якої професійної інформації. З метою уникнення численних інцидентів на борту, які викликані непорозумінням із багатомовною командою, Міжнародна морська організація затвердила

«Стандартні фрази для спілкування в морі Міжнародної морської організації (ІМО)». Таким чином, завдання навчальних закладів – надати здобувачам освіти необхідні професійні знання і мовні навички для роботи на борту, що дозволить максимально скоротити кількість людських помилок, які призводять до аварій. Стандартні фрази морського спілкування затвержені для того, щоб стандартизувати мову, що використовується для зв'язку, а також для внутрішнього суднового спілкування на судах із багатомовною командою.

Стандартні фрази морського спілкування не потребують оволодіння складними граматичними трансформаціями та подані у спрощеному варіанті англійської мови, де часто пропущені артиклі, дієслово «be», не використовуються синоніми, не допускаються вживання скорочених форм.

Результати проведеного дослідження висвітлено у попередніх публікаціях і свідчать про те, що навчання здобувачів освіти стандартним фразам для спілкування в морі слід здійснювати на основі реальної практики в морській галузі і шляхом застосування відповідних сучасних методів вивчення мови. Вивчення стандартних фраз має здійснюватися системно і послідовно, для чого необхідно розробити тематично зорієнтовану і методично обґрунтовану систему завдань і послідовність їх виконання [6].

Отже, вказана специфіка англійської морської термінології зумовлює необхідність її врахування в процесі навчання здобувачів освіти вищих навчальних закладів із метою формування їхньої іншомовної компетентності.

З метою підвищення рівня володіння мовою дослідниками було запропоновано різні проекти, один з яких – це Європейський проєкт SeaTALK, у рамках якого запропоновано створення комплексу основу для освіти і навчання морської англійської мови, де встановлений стандартний підхід до викладання, навчання та оцінювання кваліфікацій по всій Європі для кожного типу і рангу моряків відповідно до Загальноєвропейської компетенції володіння іноземною мовою (Common European Framework of Reference for Languages) [7]. Представлене завдання включає в себе навички читання і говоріння, аналіз автентичних матеріалів, а саме звіти про подію на морі і моделювання ситуації. Це завдання покликане допомогти закріпити стандартні фрази для спілкування на борту і поза судном, фактично використовуючи фрази в контексті. Подальша робота полягає в обговоренні інцидентів у групах і відборі стандартних фраз відповідно до ситуацій. Робота завершується складанням діалогу і обміном думками перед аудиторією [7].

Досліджуючи питання викладання морської англійської мови, науковці звертають увагу на те, що сам термін «морська англійська мова» – це в

першу чергу умовне позначення, різновид англійської мови [8]:

– відповідає конкретній морській обстановці (тобто в процесі навігації, вирішення ситуації, запиту стосовно розміщення у портах, операцій із перевезення вантажу);

– використовується в певному контексті ситуації (тобто на борту судна на морі чи в порту, на березі в доках або в центрі обслуговування руху суден (VTS) центр);

– залучає учасників із конкретного судового або портового мовного співтовариства, часто зазначене специфічним жаргоном (наприклад, розмова боцмана і жаргон докерів);

– виникає в мовних подіях, пов'язаних із морським судноплаванням, що впливають на (успішну) комунікацію, (наприклад, під час відправки, передачі та прийомі повідомлень, мовної взаємодії в рубці);

– функціонування і формування в конкретних соціолінгвістичних обставин (тобто конкретні відносини між співрозмовниками, що часто розвиваються в умовах стресу і паніки).

Висновки і перспективи подальших розробок. Враховуючи усе вищезазначене, можна дійти таких висновків: когнітивний компонент формування іншомовної компетентності функціонує відповідно до особливостей мови та професійної діяльності фахівців. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що у процесі навчання морської англійської здобувачі освіти мають набути знання про лінгвістичні особливості англійської мови, що підходять для морського дискурсу/тексту і комунікації та включають типову або часто використовувану технічну лексику і певні граматичні структури. Отже, лінгвістичні особливості морської англійської мови, а також методології викладання цього навчального предмета для загальних і спеціальних цілей (з урахуванням специфіки когнітивних процесів у морській сфері) мають бути враховані у процесі формування іншомовної компетентності.

Напрямом подальшого дослідження є з'ясування стану сформованості іншомовного компонента в ЗВО на основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної, методичної літератури, практики підготовки майбутніх фахівців із навігації й управління морськими суднами і виявлення напрямів, що потребують дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сотер М.В. Формування готовності майбутніх інженерів-судномеханіків до міжкультурної комунікації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Херсонський державний університет; Тернопільський національний педагогічний уні-

верситет ім. В. Гнатюка. Херсон; Тернопіль, 2018. 297 с.

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. / Науковий редактор українського видання С.Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Салащенко Г.М. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів та курсантів немовних закладів вищої освіти засобами проектних технологій. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3(68). С. 153–160.
4. Сніховська І.Е. Лінгвістична компетентність як фактор мовної гри. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12081679.pdf> (дата звернення 09.08.2021).
5. Брик Т.О., Лебошина Н.В. Методичні переваги використання CLIL у навчанні мовної компетентності майбутніх офіцерів в рамках іншомовної професійно-орієнтованої підготовки. *Іншомовна комунікативна компетентність у фаховій діяльності* : матеріали тез доповідей міжуніверситетського науково-практичного семінару, м. Харків, 27 лист. 2018 р. Харків, 2018. С. 15–16.
6. Кудрявцева В.Ф., Швецова І.В. Стандартні фрази для спілкування в морі як навчальна потреба. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2019. Випуск LXXXVIII. С. 104–109.
7. Trenkner, Peter & Pritchard, Boris & Cole, Clive. (2007). Maritime English instruction, ensuring instructors, competence. *Iberica: Revista de la Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos (AELFE)*, N. 14, 2007, P. 123–148. URL: https://www.researchgate.net/publication/28210716_Maritime_English_instruction_ensuring_instructors_competence (дата звернення 02.08.2021).
8. Carmen Astratinei. Ways of teaching ESP Maritime English SMCP (Standard Marine Communication Phrases). Foreign language competence as integral component of the University graduate profile. 2014. P. 25–30. URL: https://www.unob.cz/cjv/Documents/publications/Sborn%C3%AD-k_2014_z%C3%A1kladn%C3%AD.pdf (дата звернення 04.08.2021).

REFERENCES

1. Soter M.V. (2018) *Formuvannja ghotovnosti majbutnikh inzheneriv-sudnomekhanikiv do mizhkuljturnoji komunikaciji* [Formation of future marine engineers' readiness to intercultural communication] (PhD Thesis), Kherson State University, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil.
2. Nikolayeva S.Yu. (2003) *Zaghaljnojevropski Rekomendaciji z movnoji osvity: vyvchennja,*

- vykladannja, ocinjuvannja [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment], Kyiv : Lenvit.
3. Salashchenko G.M. (2019) Osoblyvosti formuvannja inshomovnoji komunikativnoji kompetenciji studentiv ta kursantiv nemovnykh zakladiv vyshhoji osvity zasobamy proektnykh tekhnologij [Peculiarities of formation of foreign language communicative competence of students of non-linguistic higher educational institutions by means of project technologies]. *Law journal of Donbass*, no. 3(68), pp. 153–160.
 4. Snikhovska I.E. (2001) Linhvistychna kompetentsiya yak faktor movnoyi hry. [Linguistic Competence As Speech Play-Acting Factor]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12081679.pdf> (accessed 09 August 2021).
 5. Bryk T.O., Ljeboshyna N.V. (2018) Metodychni perevaghy vykorystannja CLIL u navchanni movnoji kompetenciji majbutnikh oficeriv v ramkakh inshomovnoji profesijno-orijentovanoji pidgotovky. [Methodological advantages of the use of CLIL in teaching the language competence of future officers in the framework of outsourced professional-oriented training]. Proceedings of an inter-university scientific and practical seminar: Foreign-language communicative competence in professional activities (Ukraine, Kharkiv, November 21, 2018) Kharkiv : Yaroslav Mudryi National Law University, pp. 1516.
 6. Kudriavtseva V.F., Shvetsova I. V. (2019) Standartni frazy dlja spilkuvannja v mori jak navchaljna potreba. [Standard maritime communication as a training need]. *Pedagogical sciences*. Vol. LXXXVIII. pp. 104–109.
 7. Trenkner, Peter & Pritchard, Boris & Cole, Clive. (2007). Maritime English instruction, ensuring instructors, competence. *Ibérica: Revista de la Asociación Europea de Lenguas para Fines Específicos (AELFE)*, No. 14, pp. 123–148. URL: https://www.researchgate.net/publication/28210716_Maritime_English_instruction_ensuring_instructors_competence (дата звернення 02 August 2021).
 8. Carmen Astratinei. Ways of teaching ESP Maritime English SMCP (Standard Marine Communication Phrases). (2014). Foreign language competence as integral component of the University graduate profile. pp. 25–30. URL: https://www.unob.cz/cjv/Documents/publications/Sborn%C3%ADk_2014_z%C3%A1kladn%C3%AD.pdf.

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ ВАРІАНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Шмілик І. Д.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Національний університет «Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна
orcid.org/0000-0002-3289-7997
shmilykira@ukr.net*

Ключові слова: *варіант,
варіант слова, морфологічні
варіанти, форма слова,
словозмінна варіантність.*

У статті подано різні погляди щодо тлумачення терміна «варіант» і трактування термін сполуки «варіант слова». Описано різні класифікації варіантів слів (акцентуаційні, фонетичні, орфоепічні, орфографічні, словотвірні, граматичні, останні з яких мовознавці ототожнюють із морфологічними або поділяють на морфологічні й синтаксичні). Серед різноманітної класифікації варіантів слів ґрунтовно проаналізовано морфологічні варіанти й виокремлено такі особливості: форми того самого слова; тотожність лексичного й граматичного значення; наявність спільної або варіантної словозмінної основи (братові/брату – спільна, золотому/золотім – варіантна); наявність варіантних флексій (нова – новая); наявність формотворчих суфіксів (ім'ям – іменем); неоднакове поширення в стилях літературної мови; взаємозамінність у тій самій позиції. Вказано на інші чинники, якими може бути зумовлена морфологічна варіантність, зокрема: зміною і словозмінної основи, і флексій (сльозами – слізьми), акцентуаційними змінами (стола–столу), фонетичними й акцентуаційними змінами (на тоці – на току), зміною лексичного значення слова (духу – духа, каменю – каменя), варіюванням граматичної категорії роду при змінній або незмінній формі слова (зал ч.р. – зала ж.р. – не потребує контексту, купіль – ч.р. і ж.р. – потребує контексту), варіюванням форм того самого роду (вовкулак ч.р. – вовкулака ч.р., постіль ж.р. – постеля ж.р.). Зазначено, що мовознавці другої половини ХХ ст. використовували різні терміни на позначення спільнокореневих утворень із тотожним змістом і деякими видозмінами форми, а саме: паралельні форми, варіантні закінчення, паралельні закінчення, паралельні граматичні форми, морфологічні варіанти, варіантні утворення, варіантні форми тощо. Також вказано на дискусійне питання в українській лінгвістиці про розмежування понять «паралельна форма», «дублет» і «варіант» і на доречність використання терміна «варіант», який найбільш повно виражає суть явища варіювання мовних засобів. Зазначено доцільність вживання терміносполуки «варіанти форм слова», якщо йдеться про морфологічну варіантність, а також поняття «морфологічна варіантність», «словозмінна варіантність», «варіанти форм слова» потрактовано як синоніми.

CRITERIA FOR DETERMINATION OF MORPHOLOGICAL VARIABILITY IN UKRAINIAN LINGUISTICS

Shmilyk I. D.

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3289-7997
shmilykira@ukr.net*

Key words: *variant, word variant, morphological variants, word form, word-changing variance.*

The article presents different views on the interpretation of the term “variant” and the interpretation of the term “variant of the word”. Different classifications of word variants are described (accentual, phonetic, orthoepic, orthographic, word-forming, grammatical, the latter of which linguists identify with morphological ones or divide them into morphological and syntactic). Among the various classifications of word variants, morphological variants are thoroughly analyzed and the following features are singled out: forms of the same word; identity of lexical and grammatical meaning; the presence of a common or variant word basis (братові/брату – common form, золотім/золотому – variant form); the presence of variant inflections (нова/новая); the presence of word-forming suffixes (ім'ям–іменем); unequal distribution in the styles of literary language; interchangeability in the same position. Other factors that may cause morphological variability are indicated, in particular: the change of word-change basis and inflections (сльозами–слізьми), accentuation changes (стола–столу), phonetic and accentuation changes (на тоці–на току), change of the lexical meaning of the words (духу–духа, каменю–каменя), variation of the grammatical category of the gender with variable or invariant form of the word (зал masc. gender – зала femin. gender – does not require context, купіль – masc. and femin. – does need context), variation of forms of the same gender (вовкулак masc. gender – вовкулака masc. gender, постіль femin. gender – постеля femin. gender). It is noted that linguists of the second half of the twentieth century used different terms to denote common-root formations with identical meaning and some variations of form, namely: parallel forms, variant endings, parallel endings, parallel grammatical forms, morphological variants, variant formations, variant forms, etc. It also points to the controversial issue in Ukrainian linguistics about the distinction between the concepts of “parallel form”, “doublet” and “variant” and the appropriateness of using the term “variant”, which most fully expresses the essence of the phenomenon of language variation. The practicality of using the term “variants of word forms” in the case of morphological variance is stated. Additionally, the concepts of “morphological variance”, “word variance”, “variants of word forms” are interpreted as synonyms.

Постановка проблеми. Розвиток літературної мови – багатовекторний процес, одним із напрямів якого є тенденція до уніфікування та нормалізації граматичної системи. Усталення мовної норми пов'язане з явищем варіантності, яке привертало увагу багатьох дослідників: О. Васецька, І. Вихованець, С. Єрмоленко, А. Загнітко, Т. Коць, І. Кузьма, О. Тараненко, І. Царалунга, В. Юносова та інші. Актуальність теми полягає в потребі розвитку теорії морфологічної варіантності, адже

досі в українському мовознавстві немає одноставної думки щодо визначення поняття «морфологічний варіант».

Мета цього наукового дослідження – проаналізувати теоретичні аспекти морфологічної варіантності в українському мовознавстві. **Завдання** – узагальнити комплекс теоретичних питань, пов'язаних із вивченням поняття варіантності, і в цьому контексті виокремити ознаки морфологічних варіантів.

Об'єкт дослідження – варіантність в українському мовознавстві.

Предмет дослідження – морфологічні варіанти.

Виклад основного матеріалу. На певних етапах розвитку мови явище варіантності є виявом динамічного характеру норми літературної мови. Варіант є результатом модифікування різних аспектів вираження мовної одиниці – фонемного, морфемного або лексичного складу, місця наголосу, парадигми відмінювання, порядку слів тощо.

У сучасній українській лінгвістиці термін *варіант* має кілька тлумачень:

– «формальна видозміна або різновид (реалізація) тієї самої мовної одиниці на різних рівнях мови – фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному;

– стилістичне поняття, за яким допускаються паралельні форми (комбінаторні, факультативні та стилістичні);

– різновид, один зі способів вираження, конкретна мовленнєва реалізація якої-небудь мовної одиниці;

– морф, що перебуває у відношенні вільної дистрибуції зі співвідносним (співвідносними) морфом (морфами)» [1, Т. 1, с. 99–100].

Серед мовознавців другої половини ХХ – початку ХХІ ст. немає одностайності щодо трактування терміносполуки *варіант слова*. Зокрема, на думку М. Карп'юка, це «різновиди однокореневих словоформ, які не зачіпають їх внутрішньої сторони (план змісту) і, охоплюючи всі рівні мови, виявляються на певному етапі мовного розвитку» [2, с. 74]. Подібне тлумачення подано і в «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» за ред. С. Єрмоленко (2001) [3, с. 26–27]. «Словник лінгвістичних термінів» Д. Ганича, І. Олійника репрезентує інше визначення: «видозміна або різновид мовної одиниці, фонема, морфема, слова» [4, с. 31]. Дослідники також розглядають *варіант слова* в широкому та вузькому значеннях: 1) видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т.ін.), але не порушують принципу її тотожності; конкретні форми вираження, реалізації в мовленні умовно-абстрактних одиниць – фонема, морфема, лексеми [5, с. 62–63]; 2) засоби, один з яких несе додаткову інформацію чи смисловий відтінок, стилістичне навантаження; близькі за функціями засоби тієї самої мови, рівноцінні, не диференційовані [6, с. 38–39] тощо.

Отже, поняття *варіанти слова* мовознавці тлумачать як видозміни того самого слова, які постають регулярно відтворюваними і яким властива

морфологічно-словотвірна тотожність, спільність лексичного та граматичного значення з послідовним розрізненням у фонетичному (вимова звуків, склад фонем, місце і статус наголосу, поєднання усіх цих ознак), формотворчому (суфікси, флексії, префікси тощо) аспектах [4, с. 31; 1, с. 102]. Варіанти слів – це історичне явище, тому можна простежити, як один із варіантів стає застарілим і переходить у пасивний запас мови. Проте в мові є й такі слова, які стають застарілими в одному стилі літературної мови, але продовжують існувати в іншому. Відповідно, багато слів, які вийшли з ужитку, зберігаються в поетичному мовленні і не сприймаються як застарілі.

У мовознавстві, зокрема в українській лінгвістиці, подано різні класифікації варіантів слів. До прикладу, на синхронному рівні в «Словнику лінгвістичних термінів» Д. Ганича, І. Олійника подано лише *фонетичні* (*онук-внук*), *акцентуаційні* (*оповідач-оповідач*), *морфологічні* (*бурлак-бурлака*) та *семантичні* варіанти слів [4, с. 31]. Однак «Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» за ред. С. Єрмоленко репрезентує такі варіанти слів: фонетичні (*вирій-ирій*), акцентуаційні (*дівчина-дівчина*), орфоепічні (*соня(чн)ий* і *соня(ин)ий*), словотвірні (*вечірній-вечоровий*), морфологічні (*зал-зала*) та семантичні (*світла кімната, світла тканина, світла душа*) [3, с. 27].

А. Загнітко запропонував класифікацію варіантів, яка враховує еквівалентність граматичного значення, граматичну системність і регулярність взаємозамінності, однорідність порівнюваних структур та стильову належність. Мовознавець виокремив *категоріально-граматичні, лексико-граматичні, семантико-граматичні, фонетико-граматичні, словотвірно-граматичні, граматико-стилістичні* та *граматико-стильові варіанти* [7, с. 126–127]. Натомість О. Тараненко розрізняє варіанти слів залежно від структури та формальних модифікацій: 1) *акцентуаційні*, тобто за місцем наголосу (*ма́буть-мабу́ть*); 2) *фонетичні*, тобто з різним звуковим складом (не пов'язані з чергуванням звуків, крім орфоепічних, і парадигматичними змінами слова). Сюди належать чергування в-у, і-й, з-із-зі; різні форми транслітерації чи транскрипції іншомовних слів (*гикати-ікати, бігос-бігос; Ван Кліберн-Вен Клайберн*); 3) *орфоепічні*, які виділяються в межах двох попередніх типів залежно від норм вимови без відображення на письмі (*Гете-Гете*); 4) *орфографічні*, тобто без відображення у вимові (*Парнас –парнас*); 5) *словотвірні*, які розрізняються видозмінами морфем і взагалі частин слова при словотворенні, порядком компонентів (*тишком-нишком* і *нишком-тишком*); 6) *комбіновані* варіанти слів, що одночасно розрізняються більш як однією з названих ознак (*життє'вий – життьовий*); 7) *морфологічні* [5, с. 62–63].

П. Дудик виокремив такі види варіантності: *семантико-лексичні* (здебільшого виявляється у відносних (відтінкових) синонімах); *лексико-граматичні* (певне слово тільки своєю морфологічною формою вносить зміну до семантики того самого сполучення слів) та *граматичні (морфологічні)* (паралельні форми відрізняються не семантично, а лише граматично (морфологічно), фонетично й стилістично) [8, с. 296–297].

На думку Т. Коць, варіантність в історії літературної мови, а саме в її писемному різновиді, «в плані діахронії і в плані синхронії виявляється на рівні лексичних, морфологічних і синтаксичних одиниць» [9, с. 85]. Розрізняючи три групи варіантів (*лексичні, морфологічні та синтаксичні*), останні дві мовознавець об'єднує під загальним терміном *граматичні варіанти слів* – «функціонально тотожні граматичні одиниці, які мають регулярні відмінності граматичної форми» [9, с. 87].

Із-поміж різноманітної класифікації варіантів ґрунтовного аналізу потребують саме морфологічні варіанти. Мовознавці другої половини ХХ ст. використовували різні терміносполуки на позначення спільнокореневих утворень із тотожним змістом і деякими видозмінами форми, а саме: *паралельні форми* [10, с. 35]; *паралельно існуючі варіанти* [11, с. 18]; *варіантні закінчення, паралельні закінчення, паралельні граматичні форми* [12, с. 48]; *морфологічні варіанти, варіантні утворення* [10, с. 35]; *варіантні форми, паралельні засоби* [13, с. 14] тощо. В. Поставний зазначав, що це «форми слова, які виникають внаслідок паралельного вживання флексій слів (*гурта-гурту, крилами-крильми*) і тих афіксів, які виконують формотворчу, а не словотворчу роль (*ім'ям-іменем, плем'ям-племенем*). Такі варіантні форми можуть мати різну функціональну активність у сучасному слововживанні, неоднакове поширення в стилях літературної мови, відрізнятися своїм походженням, часом і місцем виникнення тощо» [10, с. 35].

У тогочасній українській лінгвістиці дискусійним було питання розмежування понять «паралельна форма», «дублет» і «варіант». М. Карп'юк вважав, що терміносполука «паралельна форма» і термін «дублет» є невдалими на позначення спільнокореневих утворень із певними видозмінами форм при збереженні єдиного змісту. Натомість учений вважав доречним використання терміна *варіант*, що «найбільш повно з інших існуючих виражає суть явища варіювання мовних засобів» [2, с. 74]. Учений зазначив, що поняття «паралельна форма» і «дублет» – це перші своєрідні ластівки, які сигналізували про існування в межах синонімів відмінних одиниць мовлення, і вони мають бути підпорядковані як вужчі більш широкому за змістом терміну «варіант» [2, с. 75].

На початку ХХІ ст. у мовознавстві морфологічну варіантність потлумачено як «видозміни слів чи форм слова, які при семантичній тотожності всіх членів варіантної пари чи ряду мають відмінності в граматичному оформленні» [14, с. 3]. Згодом О. Тараненко вказував, що ці варіанти характеризуються: 1) наявністю різних формотворчих афіксів та парадигмою відмінювання (дієвідмінювання): *сліпуче – сліпучо* (присл.), *затискати – затискувати, штаньми – штанам – штанями*; наявністю повних і коротких форм: *жодний – жоден*; 2) варіантністю граматичних категорій при змінній або незмінній формі слова, особливо на рівні роду або числа: *тонт* (ч.р.) і *тонта* (ж.р.), *лелека* (ч.р. і ж.р., рукави – рукава); з варіантним оформленням того самого роду: *вовкулак – вовкулака* (ч.р.), *постіль – постеля* (ж.р.) [5, с. 63].

Т. Коць до морфологічних варіантів зараховує «формальні словозмінні модифікації, що за будь-яких умов не змінюють лексичного і граматичного значень і стилістичної однорідності» [9, с. 87]. На думку дослідниці, це афіксальні різновиди словоформ ыз граматичним значенням відмінка, роду, числа, часу і способу. На рівні морфології формальна варіантність можлива в тих випадках, коли, «зберігаючи одне значення, дві різні форми можуть бути взаємозамінними в одній і тій самій позиції» [9, с. 87].

Принцип тотожності – це основний критерій ідентифікації варіантів, який полягає в тому, що мовні одиниці, які розглядаються як варіанти, є насправді не різними фонетичними, морфологічними, лексичними одиницями тощо, а виявом однієї мовної одиниці, тобто тотожним є не значення, а саме одиниці. Варіанти слова – «це лише різні форми існування одного й того ж слова» [15, с. 33]. Формотворчі афікси, не функціонуючи для утворення нових слів, цілком можуть бути компонентом модифікації плану вираження слова, якщо вони не порушують морфемної структури, лексичного та граматичного значення слова. Такі мовні одиниці називаємо морфологічними варіантами.

Морфологічні та словотвірні варіанти – поняття не тотожні. До словотвірних варіантів належать такі слова, які при спільності кореня і лексичного значення мають різну словотвірну будову [16, с. 21]. Як зазначила І. Кузьма, словотвірні варіанти – це «похідні, що мають близьку або тотожну словотвірну і лексичну семантику; утворені від тої самої мотивуючої бази за допомогою суфіксів-аломорфів або вільних простих чи складних похідних варіантів одного форманта (*лицьовий-лицевий*), а також похідні, утворені шляхом додавання того самого суфікса до варіантних твірних основ (*важенький-важкенький*)»

[17, с. 178–179]. Словотвірна варіантність слова як лінгвостилістична категорія особливо цінна тим, що збільшує виражальні можливості української синоніміки [18, с. 40; 17, с. 179].

Якщо йдеться про морфологічну варіантність, то, вважаємо, доцільно вживати саме терміносполуку «варіанти форм слова», адже форма слова – це «граматичні видозміни слова, його морфологічні різновиди, які стосуються явищ словозміни і яким притаманний певний комплекс граматичних значень та їхніх формальних показників» [19, с. 61]. Терміносполуку «форма слова» використовують як щодо певного конкретного слова, так і щодо класу однофункційних граматичних форм різних слів. Відповідно, формальними показниками є морфеми (закінчення, формотворчі суфікси). Для варіантів форм слова характерні фонемна близькість, наділеність тотожним граматичним значенням і здатність замінити один одного в складі тієї ж словоформи, напр.: дієсл. закінчення 1 ос. мн. наказового способу *-ймо/ -ім* (*ходімо, ходім*); суфікси інфінітива *-ти/-ть* (*жити, життя*); закінчення прикметників М.в. одн. ч. і с.р. *-ім/-ому* (*у синім/у синьому*) тощо. Оскільки морфологічна форма слова є поєднанням основи та закінчення, то, відповідно, будь-який елемент морфологічної форми, який варіює, розглядаємо як морфологічну варіантність, а також поняття *морфологічна варіантність, словозмінна варіантність, варіанти форм слова* вважаємо синонімами.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, спираючись на різні думки мовознавців щодо морфологічної варіантності, розглядатимемо цю терміносполуку в широкому розумінні, виокремивши такі її особливості: форми того самого слова; тотожність лексичного й граматичного значення; наявність спільної або варіантної словозмінної основи (*братові/брату* – спільна, *золотому/золотім* – варіантна); наявність варіантних флексій (*нова* – *новая*); наявність формотворчих суфіксів (*ім'ям-іменем*); неоднакове поширення в стилях літературної мови; взаємозамінність у тій самій позиції. Морфологічна варіантність також може бути зумовлена такими чинниками: зміною і словозмінної основи, і флексій (*сльозами* – *сльзьми*); акцентуаційними змінами (*стола*–*столу*); фонетичними й акцентуаційними змінами (*на тоці* – *на току*); зміною лексичного значення слова (*духу* – *духа, каменю* – *каменя*); варіюванням граматичної категорії роду при змінній або незмінній формі слова (*зал ч.р.* – *зала ж.р.* – не потребує контексту, *купіль* – ч.р. і ж.р. – потребує контексту); варіюванням форм того самого роду (*вовкулак ч.р.* – *вовкулака ч.р., постіль ж.р.* – *постеля ж.р.*).

Проблему, яку порушено в статті, не вичерпано цим науковим доробком. Вона потребує глибшого

дослідження й опрацювання. Але завдяки таким науковим спостереженням удосконалено теоретичні засади дослідження явища варіантності в мовознавстві й критерії, за якими визначено, що таке морфологічні варіанти. Отримані результати дослідження можна використати для написання наукових праць із граматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1: А–Й. 402 с.; Т. 2: К–О. 350 с.
2. Карп'юк М.Д. «Паралельна форма», «дублет» чи «варіант»? *Культура слова*. 1978. Вип. 15. С. 70–75.
3. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, О.Г. Тодор; за ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 222 с.
4. Словник лінгвістичних термінів / уклад.: Д.І. Ганич, І.С. Олійник. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
5. Тараненко О.О. Варіанти мовних одиниць. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ : вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 62–63.
6. Струганець Л. Диференційні ознаки норми літературної мови. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 34–43.
7. Загнітко А. Проблеми правописної варіантності: система й узус (на матеріалі граматичних системних та узусних варіантів) *Лінгвістичні студії*. 1998. Вип. 4. С. 126–132.
8. Дудик П.С. Стилїстика української мови : навч. посібник. Київ : Вид. центр «Академія», 2005. 368 с.
9. Коць Т. Явище варіантності в історії літературної мови. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 82–91.
10. Поставний В.В. Морфологічні варіанти іменників. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 3. С. 35–44.
11. Мельничайко В.Я. До питання про граматичну синоніміку. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 9.
12. Сологуб Н.М. У цвіті – у цвіту. *Рідне слово*. 1974. Вип. 8. С. 45–51.
13. Вихованець І. У світі граматики. Київ : Рад. школа, 1987. 188 с.
14. Юносова В. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. Київ : Знання України, 2003. 126 с.
15. Зарінова М.В. Лексична варіантність в українській літературній мові кінця XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 /

Інститут української мови НАН України. Київ, 2020. 211 с.

16. Семиряк В.Д. Шляхи виникнення іменникових словотворчих варіантів. *Мовознавство*. 1971. № 5. С. 21–27.
17. Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність прикметників в українській мові. Львів : Літопис, 2006. 306 с.
18. Чабаненко В.А. Стилiстичні можливості словотвірних варіантів. *Українська мова і література в школі*. 1983. № 11. С. 38–40.
19. Вихованець І. Основні питання морфології. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова, за ред. К.Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Д. Бурого, 2017. С. 19–68.
8. Dudyk P.S. (2005) *Stylistyka ukraïnskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language]: navch. posibnyk. K. : Vyd. tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
9. Kots T. (2016) *Yavysheche variantnosti v istorii literaturnoi movy* [The phenomenon of variability in the history of literary language]. *Ukrainska mova*. 2, 82–91 [in Ukrainian].
10. Postavnyi V.V. (1974) *Morfolohichni varianty imennykiv* [Morphological variants of nouns]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 3, 35–44 [in Ukrainian].
11. Melnychaiko V.Ia. (1970) *Do pyttannya pro hramatychnu synonymiku* [On the question of grammatical synonymy]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. № 9 [in Ukrainian].
12. Solohub N.M. (1974) *U tsviti – u tsvitu* [In bloom – in bloom]. *Ridne slovo*. 8, 45–51 [in Ukrainian].
13. Vykhoanets I. (1987) *U sviti hramatyky* [In the world of grammar]. K. : Rad. Shkola [in Ukrainian].
14. Iunosova V. (2003) *Variantnist vidminkovykh zakinchen imennykiv u suchasniï ukraïnskii literaturnii movi* [Variability of case endings of nouns in modern Ukrainian literary language]. K. : Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
15. Zarinova M.V. (2020) *Leksychna variantnist v ukraïnskii literaturnii movi kintsia XIX–pochatku XX st.* [Lexical variability in the Ukrainian literary language of the end of the XIX – beginning of the XX century]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Instytut ukraïnskoi movy NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
16. Semyriak V.D. (1971) *Shliakhy vynyknennia imennykovykh slovotvorchykh variantiv* [Ways of origin of noun word-formation variants]. *Movoznavstvo*. 5, 21–27 [in Ukrainian].
17. Kuzma I. (2006) *Slovotvirna synonymiia i slovotvirna variantnist prykmetnykiv v ukraïnskii movi* [Word-forming synonymy and word-forming variability of adjectives in the Ukrainian language]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
18. Chabanenko V.A. (1983) *Stylistychni mozhlyvosti slovotvirnykh variantiv* [Stylistic possibilities of word-forming variants]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*. 11, 38–40 [in Ukrainian].
19. Vykhoanets I. (2017) *Osnovni pyttannya morfolohii* [The main issues of morphology]. *Hramatyka suchasnoi ukraïnskoi literaturnoi movy. Morfolohiia* / I.R. Vykhoanets, K.H. Horodenska, A.P. Zahnitko, S.O. Sokolova; za red. K.H. Horodenskoï. K.: Vydavnychiy dim D. Buraho, pp. 19–68 [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Zahnitko A. (2012) *Slovyk suchasnoi lnhvistyky: poniattia i terminy* [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]: u 4 t. Donetsk : DonNU [in Ukrainian].
2. Karpiuk M. D. (1978) “Paralelna forma”, “doublet” chy “variant”? [“Parallel form”, “doublet” or “variant”?] *Kultura slova*. 15, 70–75 [in Ukrainian].
3. *Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovyk lnhvistychnykh terminiv* (2001) [Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms] / S.Ia. Yermolenko, S.P. Bybyk, O.H. Todor; za red. S.Ia. Yermolenko. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
4. *Slovyk lnhvistychnykh terminiv* (1985) [Dictionary of linguistic terms] / ukklad.: D.I. Hanych, I.S. Oliinyk. Kyiv : Vyscha shkola [in Ukrainian].
5. Taranenko O.O. (2004) *Varianty movnykh odynyts. Ukrainska mova. Entsyklopediia* [Variants of language units. Ukrainian language. Encyclopedia] / redkol.: V.M. Rusanivskyi, O.O. Taranenko, M.P. Ziabliuk ta in. K. : vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M.P. Bazhana, pp. 62–63 [in Ukrainian].
6. Struhanets L. (2011) *Dyferentsiini oznaky normy literaturnoi movy* [Differential features of the norm of literary language]. *Kultura slova*. 74, 34–43 [in Ukrainian].
7. Zahnitko A. (1998) *Problemy pravopysnoi variantnosti: systema y uzus (na materiali hramatychnykh systemnykh ta uzusnykh variantiv)* [Problems of spelling variance: system and usage (based on grammatical system and usage variants)]. *Lnhvistychni studii*, 4, 126–132 [in Ukrainian].

Збірник наукових праць

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

№ 83, 2021

Комп'ютерна верстка – Ю.С. Семенченко
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 28.10.2021.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 33,48.
Замов. № 0921/360. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
69063, Україна, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська, 84, оф. 414
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.